TEVHİDİN YURDU
KUR'ÂN-I KERİM ATLASI

Cop-yright © Kaynak Ya-yın-la-rı, 2009
Bu eserin bütün yayın hakları Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Reşit HAYLAMAZ

Edi-tör
Ali BUDAK
Ömer ÇETİNKAYA

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Grafiker
Şaban KALYONCU

Fotoğraf
Prof. Dr. Ahmet BEDİR

Haritalar
Cop-yright © Zemin Harita
Map resourcers & Curious Map: http://www.vizrt.com materyalleri kullanılmıştır.

ISBN
978-9944-125-80-2

Ya-yın Nu-ma-ra-sı
243

Baskı ve Cilt Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No:3/1 Baha İş Merkezi A Blok K-2
Tel: (0212) 412 17 00 Haramidere/Avcılar/İstanbul

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Kaynak Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.kaynakyayinlari.com.tr

Baskı Tarihi
Kasım / 2009

İÇİNDEKİLER 5
KISALTMALAR 9
TRANSKRİPSİYON 11
ÖNSÖZ 13
ABKARÎ VE “KAF” 17
AD 17
ÂDEM 20
AHKÂF 35
AHMED ALEYHİSSALATÜ VESSELAM 42
AL-İ YÂKUB ALEYHİSSELAM 42
ARAFÂT 42
ARD: YERKÜRE 45
ARD-1: MISIR 46
ARD-2: TİH ÇÖLÜ 46
ARD-3: HARRAN 48
ARD-4: ŞAM BÖLGESİ VE HARRAN 50
ARD-5: HZ. SÜLEYMAN’IN RÜZGÂRLA GİTTİĞİ YER 50
ARD-6: EDNA’L-ARD 50
ARD-7: DAVUD ALEYHİSSELAMIN HALİFE OLDUĞU YER 56
ARD-8: BENİ KURAYZA YAHUDİLERİNİN YURTLARI 56
ARD-9: YAHUDİLERİN FESAT ÇIKARDIĞI YER 57
ARD-10: MISIR 57
ARZ-I MUKADDES 58
ARİM 63
ASHÂB-I EYKE 66
ASHÂB-I FİL 66
ASHÂB-I HİCR 73
ASHÂB-I KARYE: ANTAKYA, YÂSÎN SÛRESİ ELÇİLERİ VE ŞEHRİN ÖTE BAŞINDAN GELEN ADAM: HABÎB-İ NECCÂR 73
ASHÂB-I KEHF VE RAKÎM 77
ASHÂB-I MEDYEN 83
ASHÂB-I RAKÎM 83
ASHÂB-I RESS 83
ASHÂB-I SEBT 89
ASHÂB-I UHDÛD 90

AY: KAMER: 95
AYN-I HAMİE: ÇAMURLU ÇEŞME 95
AZER 96
AZİZ-İ MISIR 97
BAB 98
BAHR: HZ. MÛSÂ'NIN KAVMİ İLE GEÇTİĞİ DENİZ 98
BABİL 98
BA'L 100
BAREKNA HAVLEHU: MÜBAREK ÇEVRE: KUDÜS 102
BEDİR: UDVETİ'D-DÜNYA VE UDVETİ'L-KUSVA 105
BEL'AM B. BAURA: BİLEREK ALLAH'I İNKÂR EDEN ÖRNEĞİ 105
BELDE-1: MEKKE 108
BELDE-2: ME'RİB 108
BELED 112
BELED: MEKKE 112
BEKKE: MEKKE 112
BENİ İSRAİL 112
BEYT 120
BEYT-1: KÂBE 120
BEYT-2: MEDİNE 120
Bİ'R-İ MUATTALA 120
BUK'A-İ MÜBAREKE: TUVA VADİSİ 120
BUYUT 120
BUYUT-1: HAZRETİ PEYGAMBERİN EVLERİ 120
BUYUT-2: SEMÛD 120
CEBBAR KAVİM: AMALÎKA: 120
CEBEL 129
CEBEL-1: CEBEL-İ ZEBİR (CEBEL-İ CİM VEYA CEBEL-İ LÛZ), TUR-İ SİNA 129
CEBEL-2: TUR-İ SİNA 130
CEBEL-3: CEBEL-İ İBRAHİM 130
CUDÎ 130
DAR 135
DAR-1: MEDİNE 135
DİYAR 135
DİYAR-1: BENİ KURAYZA 135
DİYAR-2: BENİ NADİR YURDU 135
DİYAR-3: SEMÛD KAVMİNİN DİYARI 139
DİYAR-4: DÂVERDÂN 139
DİYAR-5: MEKKE 139
DAVUD ALEYHİSSELAM 139
DÜNYA: BEDİR MEVZİLERİ 143
DÜNYA: YERKÜRE 143
EBU LEHEB VE ZEVCESİ 143
EHL-İ BEYT 144
ELYESA' ALEYHİSSELAM 150
ESBAT 153
EYLE:AKABE: HADIRATA'L-BAHR 154
EYYUB ALEYHİSSELAM 156
FECCİN AMİK 162

FETA 162
FETEYAN 162
FİRAVUN: ÂL-İ FİRAVUN, KAVM-İ FİRAVUN . 164
FİTYAN VE İHVETÜ YUSUF:
YUSUF'UN KARDEŞLERI 166
FİTYE 166
ĞAR: SEVR 166
ĞULAM 167
ĞULAM-1: YUSUF 167
ĞULAM-2: İSHAK 167
ĞULAM-3: YAHYA 167
ĞULAM-4: İSMAİL 167
GÜNEŞ: ŞEMS 167
HABİL VE KABİL: İBNEY ÂDEM 168
HAMAN 173
HANİFLER 174
HARUN ALEYHİSSELAM 175
HARUT VE MARUT 180
HAVARİLER 181
HİCR: MEDAİN-İ SALİH 185
HIRİSTİYANLAR: EHL-İ KİTAP: EHL-İ İNCİL... 191
HUD ALEYHİSSELAM 194
HUNEYN 197
İBRAHİM ALEYHİSSELAM İLE TARTIŞAN
İNKÂRCI: NEMRUD 198
İBRAHİM ALEYHİSSELAM 199
İDRİS ALEYHİSSELAM 215
İKİ CENNET: İKİ BAHÇE 216
İLYAS ALEYHİSSELAM 216
İLYÂSÎN ALEYHİSSELAM 219
İMREE 219
İMREE-1: SEBE' HALKINI İDARE EDEN
KRALİÇE BELKIS 221
İMREE-2: HZ. LUT'UN EŞİ 224
İMREE-3: HZ. İBRAHİM'İN EŞİ SARE 224
İMREE-4: MISIR AZİZİNİN EŞİ:İMREETÜ'L-AZİZ 224
İMREE-5: EBU LEHEB'İN EŞİ ÜMMÜ CEMİL.. 224
İMREE-6: HZ. ZEKERİYA'NIN EŞİ 224
İMREETEYN: ŞUAYB'IN İKİ KIZI 224
İMREET-İ İMRAN VE İMRAN 226
İMREETÜ'L-AZİZ: MISIR BAŞBAKANININ EŞİ 228
İMREETÜ FİRAVUN: ASİYE 228
İMREETÜ NUH: NUH'UN HANIMI 230
İMREETÜ LUT: LUT'UN EŞİ 230
İREM 231
İSA ALEYHİSSELAM: İSA B. MERYEM:
MESİH İSA B. MERYEM: MESİH B.
MERYEM 232
İSHAK ALEYHİSSELAM 250
İSLAM 252
İSMAİL ALEYHİSSELAM 254
İSRAİL 256
KÂBE 258
KARUN 265

KARYE VE KURA BELDE, BİLAD 266
KARYE-1: DENİZ KIYISINDAKİ ŞEHİR: EYLE 268
KARYE-2: NİNOVA 268
KARYE-3: MISIR 268
KARYE-4: SODOM 272
KARYE-5: ÜZEYİR ALEYHİSSELAM'IN UĞRADIĞI ŞEHİR 272
KARYE-6: HZ. MÛSÂ İLE HIZIR'IN UĞRADIKLARI KENT 272
KARYE-7: ANTAKYA 273
KARYE-8: MEKKE: ÜMMÜ'L-KURA 274
KARYETEYN: MEKKE VE TAİF 274
KEHF VE RAKİM 274
KİTAPTAN KENDİNE İLM-İ LEDÜN VERİLEN ZAT: ASAF B. EL-BERHİYA 277
KUDÜS 277
KURÂ 293
KURÂ-1: BİRBİRİNE YAKIN BEREKETLİ ŞEHİRLER 293
KURÂ-2 294
KURÂ-3: BENİ NADİR YAHUDİLERİNİN YURDU 294
KUREYŞ 294
LAT 295
LOKMAN ALEYHİSSELAM 297
LUT ALEYHİSSELAM: ÂL-İ LUT, İHVAN-I LUT: KAVM-İ LUT 299
MAKAM-I İBRAHİM 305
MEŞ'ARİ'L-HARAM: MÜZDELİFE 309
MECMAÜ'L-BAHRYEN: İKİ DENİZİN BİRLEŞTİĞİ YER 310
MECUSİLER 311
MEDAİN: MEDAİN-İ SAİD, LUKSOR 314
MEDİNE 316
MEDİNE HAREMİ 316
MEDİNE-1: MENF (MEMFİS) 317
MEDİNE-2: RESÛLULLAH'IN ŞEHRİ: YESRİB 319
MEDİNE-3: HABÎB-İ NECCÂRIN ŞEHRİ ANTAKYA 324
MEDİNE-4: ASHÂB-I KEHF'İN ŞEHRİ 324
MEDİNE-5: MISIR 324
MEDİNE-6: SODOM 324
MEDİNE-7: HİCR, MEDAİN-İ SALİH 324
MEDİNE-8: HZ. MÛSÂ'NIN HIZIRLA UĞRADIĞI ŞEHİR 324
MEDYEN, EYKE, ASHÂB-I MEDYEN VE ASHÂB-I EYKE 326
MEDYEN SUYU 328
MEKÂNEN ŞARKIYYA: SÜLEYMAN MABEDİNİN DOĞU ODALARI 328
MEKÂNEN KASIYYA: BEYTÜLAHİM 329
MEKÂNEN SUVA 331
MEKKE: BEKKE: ÜMMÜ'L-KURÂ 331
MEKKE HAREMİ 348
MENAT 349

MERYEM 350
MERYEM'İN BABASI İMRAN VE ÜMMÜ MERYEM 353
MESCİD-İ AKSA 353
MESCİD-İ DIRAR 363
MESCİD-İ HARAM 364
MESCİDÜN ÜSSİSE ALE'T-TAKVA: MESCİD-İ KUBA VE MESCİD-İ NEBEVİ 367
MESİH: İSA 376
MEŞARİKA'L-ARDİ VE MEĞARİBEHA: YERİN DOĞULARI VE BATILARI 376
MISIR 377
MUHAMMED ALEYHİSSALATÜ VESSELAM'IN EŞLERİ: ÜMMÜHATÜ'L-MÜMİNİN: EZVACÜHÜ ÜMMEHATÜHÜM 381
MUHAMMED: RESÛLULLAH SALLALLAHÜ ALEYHİ VE SELLEM 386
MÛSÂ ALEYHİSSELAM 412
MÜLK-İ MISIR 432
MÜBEVVE-E SIDK: ŞAM VEYA BEYTÜ'L-MAKDİS: KUDÜS 432
MÜMİN-İ AL-İ FİRAVUN 432
MÜ'TEFİKÂT: LUT KAVMİ VE ŞEHİRLERİ 432
NEBİ 433
NEBİ-1: SAMUEL 433
NEBİ-2: HZ. MUHAMMED ALEYHİSSELAM.... 433
NUH ALEYHİSSELAM 433
ON İKİ PINAR: UYÛN-İ MÛSÂ 438
RABVE: ŞAM VEYA İHNASYA 439
RABBANİ İLİM VERİLEN KUL: HIZIR ALEYHİSSELAM 439
RECÜL: HABİBİ-İ NECCAR 447
RECULÂN: İKİ YİĞİT: YUŞA B. NUN VE KÂLEB 448
REŞAD: FİRAVUN'UN PUTU 453
RUM 453
SABİİLER 454
SAFA VE MERVE 460
SALİH ALEYHİSSELAM 463
SAMİRİ 469
SANİYESNEYN: HZ. EBU BEKİR 469
SARH: FİRAVUN'UN HAMAN'A YAPTIRDIĞI KULE 471
SARH-I MÜMERRED: SÜLEYMAN ALEYHİSSELAM'IN AKVARYUM GİRİŞLİ SARAYI 471
SARİM:ASHAB-I CENNET 471
SEBE' 473
SEBE' MELİKESİ: İMREE 474
SEDD-İ ZÜLKARNEYN 476
SEMA VE SEMAVAT 478
SEMÛD 491
SODOM VE GOMORE 491
SÜLEYMAN ALEYHİSSELAM 491
ŞAM 498
Şİ'RÂ: SİRİUS: KÖPEK YILDIZI 503

ŞUAYB ALEYHİSSELAM 503
TAĞİYE: SEMÛD KAVMİNİN HELAK OLDUĞU YERİN İSMİ 513
TAHTE'Ş-ŞECARA: HUDEYBİYE 513
TAİF 516
TALUT VE CALUT 516
TÜBBA' VE KAVM-İ TÜBBA' 521
TUR: TUR-İ SİNA, TUR-İ SEYNA, CANİBİ'T-TUR, CANİBİ'T-TURİ'L-EYMEN 528
UHTE HARUN: HARUN'UN KIZ KARDEŞİ 532
URCÛNİ'L-KADİM: ESKİ HURMA DALI 533
UZZA 533
ÜZEYİR ALEYHİSSELAM 534
VADİ'N-NEML: KARINCA VADİSİ 536
VADİ-İ SEMÛD 536
VADİ 536
VADİ TUVA: MUKADDES TUVA VADİSİ 538
VEDD, SUVA, YEĞUS, YEUK VE NESR 538
YAHYA ALEYHİSSELAM 539
YÂKUB B. MÂSÂN 541
YÂKUB ALEYHİSSELAM 541
YECÜC VE MECÜC 543
YEMM 544
YESRİB: MEDİNETÜRRESÛL 544
YUNUS: ZÜNNUN ALEYHİSSELAM 544
YUSUF ALEYHİSSELAM 548
ZEKERİYA ALEYHİSSELAM 557
ZEVC: HZ. ÂDEM'İN EŞİ HAVVÂ 559
ZEYD B. HARİSE 561
ZÜLKARNEYN ALEYHİSSELAM 563
ZÜLKİFL ALEYHİSSELAM 565
ZÜRRİYET-İ İBRAHİM: HÂCER 566
SONUÇ 571
YER VE ŞAHIS İNDEKSİ 577
MADDELERE KONU OLAN AYETLER İNDEKSİ 607
HARİTALAR İNDEKSİ-1 617
HARİTALAR İNDEKSİ-2 619
HARİTALAR 641
KRONOLOJİ 665
BİBLİYOĞRAFYA 669

a.s. : aleyhisselam

b. : bin, ibn

bk. : bakınız

c.c. : celle celaluhu

DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Hz. : Hazreti

g : gram

km : kilometre

kg : kilogram

m : metre

m. : miladi

M. S. : milattan sonra

m.ö. : milattan önce

MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı

p. : page

pp. : page-page

r.a. : radiyallahu anh

s. : sayfa

s.a.s. sallallahu aleyhi ve sellem

_	3	ض
!	1	خ
J	2	ح
+	4	ث
Q	8	ذ
X	X	ع
W	9	غ
=	0	ق
%	5	ص
/	7	ض
X	X	ء
?	*	ط
&	6	ظ

*okumus font

Kur'ân-ı Kerim'in önemli ve en sahih bir tarih kaynağı olduğu hakkında hiçbir şüphemiz yoktur. Ona yanlış ve batıl şeylerin girmesi bizzat Cenab-ı Hak tarafından engellenmiştir. Resul-i Ekrem'e vahiy iner inmez hemen kayıt altına alınmaya başlanmış ve böylece bütün vahiy, yazılıp ezberlenerek ve talim edilerek üçlü koruma altına alınmıştır. Resulüllah'ın vefatından sonra da, dünyada hiçbir kitaba nasip olmayan koruma ve teveccühle korunmuş ve binlerce hafızın dimağında tekrar be tekrar okunmuştur. "Kur'an'ı Biz indirdik Biz, onun koruyucusu da Biziz" (Hicr, 9) beyanı mucizevî bir şekilde gerçekleşmiştir. Diğer semavî kitaplar ise bu özellikten yoksundur. Kur'an, nazil olduğu günden bu yana, ne itirazlara ne tenkitlere uğramıştır ama; bu mevzuda kurulan bütün mahkemeler Kur'an'ın beraatıyla neticelenmiş ve mücadeleler onun zaferiyle noktalanmıştır. Zira o, geçmişi bugünle bu günü de yarınla bir arada görüp bilen Zat'ın kelamıdır.

Bu yüzden, Kur'an-ı Mucizü'l-Beyan, "Daha önceki kitapları doğrulama ve onların üzerinde gözetici olmak gibi ciddi bir maksat ve gaye ile Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselama inmiştir." (Maide, 5/48) Binaenaleyh, Kur'an kendinden önceki kitapların içerdiği bilgileri ihtiva ettiği gibi, onların tahrif edilen noktalarını düzeltmekte ve onlardan çıkarılanlara ek olarak kendi de yeniden kanun ve öğütler koymaktadır. Hükümleri nesh edildiği gibi, kıssaları da tahrif edilen İncil ve Tevrat tek başına bir tarih kaynağı olamaz. Vakıa, İslam alimleri bu kaynaklardaki bilgilerden istifade etmeyi bazı şartlara bağlayarak kabul etmişlerdir. Mamafih sıhhati bilinip, Kur'an'nın genel anlamına uygun olanlar Resulüllah'ın (sav) "İsrail oğullarından haber nakledin, bunda bir beis yoktur" (Buharî, "Enbiya" 50) şeklindeki hadisine dayandırılarak kabul edilmiştir. Sırf yalan olan veya doğruluğunda ve yalan olması konusunda ihtilafa düşülen haberlerden ise uzak durulmuştur.

Kur'an'da zikredilen mekânları ve yine adı geçen şahısların yaşadığı yerleri araştırırken esas kaynak Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerifler, İslam Tarihi kaynakları olduğu gibi Kitab-ı Mukaddes'e de müracaat edilmiştir.

1990'lı yıllarda, Kur'an'daki mekânların ve bu Kitapta ismi geçen şahısların yaşadığı mekânların geniş bir araştırmasını yapmak için, değerli ilim adamları ile müzakere ettiklerimin birçoğu, peygamberlerin yaşadığı yerlerin bilinmediği ve bilinemeyeceği düşüncesiyle pek sıcak bakmamışlardı. Fakat, faydadan hâli olmadığını da ifade etmişlerdi. 1997 yılında Hong Kong Çin Üniversitesi'nde bulunduğum sırada, Kitab-ı Mukaddes ile ilgili bir çok çalışma görmüştüm. Bunlar benim daha önceki fikrimi tetikledi. İki yıl içinde, Kur'an hakkında söz konusu çalışmanın bir bölümünü teorik olarak bitirmiştim. Fakat, gezmediğim, görmediğim yerlerin, nazari olarak kitaplara bakıp yazılmasının fazla bir değer ifade etmeyeceği açıktı. Bu nedenle, araştırmada yazdığım konuların bizzat yerlerini görmemin çalışmayı daha anlaşılır kılacağı kanaati ağır bastı. Bunu düşünürken, geniş bir İslam coğrafyasını gezmek gerekiyordu. Zorluğu bir yana, finans kaynağı bulmak çok zordu. Büyük bir meblağ gerekiyordu. Bu yüzden 1999 yılı Harran Üniversitesi Rektörlüğüne "Kur'an Atlası" adında bir proje sunmuştum. Hiçbir gerekçe gösterilmeden projem reddedildi. 2002 yıllarında proje konusunda teşvikler yapıldı. Yine, aynı üniversiteye söz konusu projeyi, konusunu biraz daha daraltarak müracaat ettim. Bu da, değişik bahanelerle reddedildi. Bunun üzerine, söz konusu çalışmadan geçici süre ile vazgeçtim.

Bu arada "Kur'an Atlası" ismi ile Arap dünyasında kitaplar çıkmaya başladı. Onu takip eden diğer benzeri kitaplar yayınlandı. Bunlar bir emek mahsulü olsa da, hiçbiri benim projelendirdiğim tarzda değildi. Kur'an gibi bir kitaba yakışacak kalite ve ilmî dikkat ve incelikten uzaktı. Her şeye rağmen, benzeri çalışmaları görünce, daha önceki araştırmayı yeniden sürdürmeye karar verdim. Nazari planda yapılmış olan bilgilerin doğruluğunu tahkik etmek ve olayları yerinde görüp incelemek üzere, Mısır, Yemen, Umman, Suudi Arabistan, İsrail, Filistin, Suriye, Kuzey Irak, Ürdün, Lübnan vb. yerleri gezdim. Nazari bilgileri bu gezilerde gerçekleri ile yüzleştirip tetkik ettim.

Böylece, "Tevhidin Yurdu Olan Kur'an Coğrafyası"nın metin bölümü tamamlanmış oldu. Tevhid hakikatini yerleştirmeye çalışan peygamberlerin yaşadıkları eziyetleri, çektikleri sıkıntıları, yaşadıkları yerleri görerek, uzaktan ve hayalî de olsa yerinde incelemiş oldum.

Bu çalışma ile, Kur'an'ın camiiyeti ortaya konulmaya çalışıldığı gibi, gerçek ile yalanın, hakikat ile masalın yüzleştirildiği, hakkın gelmesi ile batılın ortadan kalktığı gerçeği, yer ve mekânları ile gösterilerek

anlatılmıştır. İnkârın geçici olarak üstün olduğu anlar olsa da, uzun sürede başarılı olamayacağı, bütün bir dünya coğrafyasına işlenmiş delilleri ile gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızda, Kur'an, Tefsir ve Hadis'in yanı sıra, Mu'cemü'l-büldan, Ahsenü't-takasim fi ma'rifeti'l-ekalîm, el-Mevaız ve'l-i'tibar, İbn-i Hurdazbih'in el-Mesalik ve'l-memalik, Istahrî'nin el-Mesalik ve'l-memalik, Rihletü İbn-i Battuta, Rihletü İbn-i Cübeyir, Âsarü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd, Sefernâme, Rihletü ibn-i Fadlân, er-Ravdü'l-muattar fî haberi'l-Aktâr, Uyûnü'l-ahbar, Mürûcü'z-zeheb, el-Muhtasar fî ahbari'l-beşer, Mesalikü'l-ebsar fî memâliki'l-emsâr adlı eserler, en çok müracaat ettiğimiz kaynaklardandı.

Bu çalışmada, kişi ya da yerleri ele alan maddeler alfabetik tarzda gösterilmiştir. Önce yer ya da şahsın bilgileri girilmiş ve ilgili fotoğraf ve haritalar konmuştur. İhtiyaç görüldüğü yerde, daha iyi anlaşılsın diye kısa şekilde, fotoğrafın altında veya ona yakın bir yerde, fotoğrafta gösterilen yer hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Ayrıca fotoğrafları belirten yerlerin adresleri altlarında farklı puntolarla belirtilmiştir. Bir metinde, ismi geçen ve o metinle ilgisi olan maddeye referanslar verilip, konunun zenginleştirilmesi sağlanmıştır. Kitaptaki madde başlıklarında işlenen ayetlere erişimin kolay sağlanması sebebiyle, kitabın sonunda, bu ayetlerin sayfalarını gösteren indeks konulmuştur. Yine kitabın sonunda, içinde verilen haritaların tamamı, yeniden bir arada verilmiş ve bu haritalardaki mekân isimleri indeksi yapılmıştır. Bundan başka kitabın içinde geçen haritaların indeksi de, kullanıma kolaylık sağlaması nedeniyle yeniden, isim ve sayfa numalararı ile ayrı bir indekste gösterilmiştir. Kitab'ın sonunda bir de Tarih Kronolojisi konulup, olay ve şahısların yaşadığı çağlara dikkat çekilmiş ve konunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

Maddeler seçilirken, Müphematü'l-Kur'an'a da yer verilmiş ve bu konudaki müphemler, özel maddelere ayrılarak vüzuha kavuşturulmuştur.

Maddelerde, "kişiler" anlatılırken, önce, bu kişinin "ismi" ve daha sorna anne ve babası ile "soyu" belirlenmeye çalışılmıştır. İsmi ve soyu belirtildikten sonra, eşi ile çocukları ve yakın akrabalarının isimleri belirtilmiştir. Şemaili hakkında bilgi verilmiştir. Ardından doğduğu ve neşet ettiği yerler anlatılmış ve bunlardan günümüzde yerleri belli olanlara ayrıca işaret edilmiştir. Bu arada yaşadığı çağ ve içinde yaşadığı topluma dikkat çekilmiştir. Kavminin yaşadığı yerlere işaret edilmiş ve bunlar, ilgili maddenin arkasında harita ile gösterilmiştir. Bundan sonra, anlatılan kişi, bir peygamber ise, misyonu, tebliğ şekli, tebliğ ettiği İlahî kitabının ismi ve muhtevası anlatılmıştır. Akabinde, nerede vefat ettiği ve günümüzde şu an nerede medfun olduğu, makam ve makam-kabirlerinin resimlerine yer verilmiştir. Bundan başka, günümüze kadar saklanan izleri ve yaşadığı şehirlerin fotoğrafları ya bir panorama ya da bir fotoğrafla kayda geçilmiştir.

Kabir veya makam kabirleri bulunan peygamberlerin bazen birden fazla oluşu, naaşlarının, bugüne kadar gelip gelmediği konusu hep tartışılmıştır. Bazılarına göre, Hz. Muhammed aleyhisselam'dan başka kimsenin kabrinin yerinin bilinemeyeceği, bazılarına göre, Hz. Peygamber ile birlikte, Hz. Hud, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Yakub ve Hz. İshak'tan başka diğer peygamberlerin yerlerinin bilinemeyeceği kesin bir tarzda beyan edilmiştir. Biz bu tartışmalara girmeden, her nebi veya şahıs için belirtilen yer ve makamların yerlerini tespit etmeye ve resimlerini koymaya gayret ettik. Neticede hangisinin daha doğru olabileceği hakkında bazı değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tarihte yaşanan önemli olaylar, hatıralarda yaşasınlar diye, bunların anısına, Hıristiyanlıktan önce, Havra (Deyr); Hıristiyanlıktan sonra Manastır (Kilise); İslamiyetten sonra da Camiler ve külliyeler yapılmıştır. Yapılan bu önemli mekânlarla, bu yerler korunmaya çalışılmıştır. Binanen aleyh, Hz. Yahya'nın mübarek başının medfun olduğu yerde önceleri Kilise, daha sonra da Şam-Emevî Camii, Hz. Zekeriya'nın naaşını korumak maksadıyla, Halep-Emevî Camii, Hz. Salih'in kabrini korumak maksadıyla Remle Külliyesi, Hz. Meryem'in kabrini korumak maksadıyla Kidron Vadisindeki Manastır yapılmıştır. Bunların sayısını çoğaltmak mümkündür.

Bu fikrin aslı, Kur'an-ı Kerim'e dayanmaktadır. Kehf suresinde, Ashab-ı Kehf'i ziyarete gelen ilk müminler, "Mutlaka onların yanıbaşlarına bir mescid yapacağız" dediler. (Kehf 18/21) Böylece onların aziz hatıralarını ebedileştirmek istediler. Günümüzde Ashab-ı Kehf diye belirlenen her yerde mutlaka mescit vardır. Öte yandan, bu uygulama, her peygamber ve evliya kabri şeklinde aynen devam edegelmiştir. Peygamberlerin uğradıkları yerin bereketini bir hadis-i şerif bizlere beyan etmektedir. Buharî ve Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste, gözleri iyice görmemeye başlayan İtban b. Mâlik radıyallahu anh, bu müşkülünü gidermek maksadıyla Peygamberimiz aleyhissalatü vesselama gelerek bir ricada bulundu ve "Ey Allah'ın Resulü, gözlerim görmez oldu. Hâlbuki mahallemizde insanlara namaz kıldıran benim. Yağmur yağdığı vakit onlarla aramızda olan dereden su akınca mescitlerine gidip namaz kıldıramıyorum. Gönlüm ister ki, bana gelip evimde namaz kıldırasın da senin namaz kıldığın yeri namazgâh edineyim" dedi. Peygamberimiz buna

olumlu cevap verdi. Bir ara İtban'ın evine uğrayıp gösterdiği yerde namaz kıldırdı. İtban da burayı evinde namazgâh edindi. Hz. Peygamber, oraya gitmeden de bir yeri tarif edebilirdi. Onun uğradığı yerler, bereket getireceği için bu yapılmıştı. Onun için, her peygamberin uğradığı ihtimalı olan yerlere, önceki müslümanlar önem atfettiği için biz de önem verip, fotoğraflarını koymayı ihmal etmedik.

Öte yandan, hadis-i şerifte beyan edildiğine göre, Allahü Teâlâ, toprağa Peygamberleri çürütmesini haram etmiştir. (İbn Mace, "Cenaze", 65; Neseî, "Cuma" 5, Ahmed b. Hanbel, IV, 8) Hatta bir başka hadiste onların naaşlarına, ne yırtıcı kuş ne de vahşi zarar vermez. (Müsnedü'l-Firdevs, IV, 172; Delailü'n-nübüvve, I, 384) Peygamberler, kendi kabirlerinde, onlara özgü bir hayat ile yaşamaktadırlar. Hz. Peygamber aleyhisselam, miraca giderken, Hz. Musa'yı, kabri üstünde namaz kılarken gördüğünü beyan etmiştir.

Peygamberlerin naaşları, Allah tarafından korunmaktadır. İnsanlık tarihinde en çok tesir bırakan bu mübarek zatlar, her biri için bazen bir, bazen de birden fazla yer, kabir olarak gösterilir. Bunların hepsini ciddiye almak zorundayız. Çünkü gösterilen yerler, ya bir nebinin bizzat kabri veyahut makam-kabridir, ya da aynı isimde bir başka nebinin kabridir. Diyarbakır'ın Eğil ilçesinde medfun bulunan Zülküf ile Elyesa aleyhisselamların kabirlerinin, 1995 yılında, baraj suları altında kalmasınlar diye, yerleri değiştirilmek için kazıldığında naaşlarının bozulmadan sağlam kaldığına, yüzlerce insan şahit olmuştur. Bu nedenle her kabre veya makam-kabrine ciddi bir nazarla bakılmalıdır.

Peygamber kabirlerinin normal bir insan kabrinin boyutlarından uzun ve geniş gösterilmesi, onların bizim boy ve ebadımızdan fazla boy ve ebatta insan olduklarından dolayı değil, zamanla kabrin ileri veya geri, sağa veya sola kayması hesap edilerek büyük tutulmuştur. Yoksa 15 m boyunda veya 30 m boyunda hiçbir insan yoktur. Peygamberlere gösterilen tazimden veya az önce beyan ettiğimiz ihtimalden dolayı kabirler uzun ve geniş tutulmuştur.

Kitapta anlatılan mekânların, önce isimleri hakkında bilgi verilmiş, ardından zamanla değişen isimlerine dikkat çekilmiştir. Kur'an ile alakalı olan yönü esas tutulmakla birlikte, tarih vb. kitaplarda anlatılan noktalarda en küçük ihtimal bile önemli görülüp, kaydedilmiştir. Örneğin Hz. Hâcer ile ilgili anlatılan mekânlar, rivayetin sağlam ya da zayıf olmasına bakılmadan kaydedilmiş ve bütün ihtimaller değerlendirilmiştir. İlgili yerlerden erişebildiklerimizin fotoğraflarının bütünün konulmasına özen gösterilmiştir.

11 Eylül 2008

Prof. Dr. Ahmet BEDİR

TEŞEKKÜR FASLI

Bu araştırma, 1998 yılında başlamış ve son dört yıl içinde yoğun bir gayret sarf edilerek tamamlanmıştır. Çalışmada, Umman'dan Muhammed Alevi ve ailesi; Mısır'dan Şükrü Bey, Hafız Kemal Bey ve Hafız Hasan Işık Bey ile yanımdan hiç ayrılmayan Yüksel Bey; Suriye'den Adem Bey; Ürdün'den Behcet Albay ve Ahmet Kara Bey; Yemen'den Hasan Bey, Ramazan Bey ve arkadaşları; Suudi Arabistan'dan Başta İçişleri Bakanı Sahibü's-Sümüvv el-Emir Ahmed b. Abdülaziz Âl-i Suud ve Enformasyon Bakanlığı çalışanlarından İmad, Mahzumi, Abdurrahim, Ahmed Derviş; ayrıca, Necati Hocam, Ali Bey ve Mehmet Bey; Kuzey Irak'tan Talib Bey ve arkadaşları, Kırgısiztan'dan Zaman Gazetesi çalışanları; Türkiye'den Habib Bey, fotoğrafların çekilmesinde bana büyük yardımda bulunmuşlardır.

Öte yandan, hiç unutulmayacak yardımlarını gördüğüm başta İHSAN DEMİREL Bey, Salih Özcan Abi, İsmet Bey'e minnettarım. Amerika'dan araç ve gereçlerin sağlanmasında yardımcı olan Ergin Bey'i de hiç unutamam.

En içten ve samimi bir şekilde, olması gereken her şeyi ve birçok vaktini vererek haritaları yapan ve benim de bu konudaki kazanımlarımı sağlayan Yüksek Mühendis Mehmet Kurnaz Bey'e teşekkür etmeyi bir vazife bilirim.

Ayrıca, bu kitabı en detaylı bir şekilde hiç bezmeden okuyup düzelten, Hikmet Atik Bey'e de teşekkürlerimi sunarım.

Bunun yanında, on yıl gibi uzun süre içinde, evde kitaplarımla kalabalık yapıp kendisine zorluk çıkardığım refikam Ayşe Hatuna teşekkürü bir borç bilirim.

ABKARÎ VE "KAF" (عبقري)

Elburz Dağları ve Abkar

Abkarî (veya abâḳırî), çoğul bir kelime olup müfredi, muhtemelen "abkariye"dir. (Taberî, Tefsir, VII, 165) Kelime, isim ve sıfat olarak kullanılmaktadır. Çok güzel ipek ve kadifeden işlemeli kumaşa dendiği gibi, profesyonelce iş yapanlara, şahsiyetli ve güçlü kimselere bu isim verilir. Araplar, her şeyin en iyisine de "abkarî" derler. (Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, I, 436) Hadislerde "abkarî" kelimesi, efendi, güçlü ve kuvvetli anlamlarında veya kilim gibi örtü manalarında kullanılmıştır. (Buharî, "Menakıb" 25; Mûsânnef, I, 394) Sonunda "y" harfi olmadığı zaman coğrafik bir isim olarak Yemen'de şimdi harabe olan Abkar kentini, ayrıca Suudi Arabistan'ın Yemame (Riyad) tarafında, bir de Mezopotamya'da bir bölgenin adını ifade eder. Genel olarak "Periler Ülkesi" ve bunun kadar güzel yerlere de ad olarak kullanılmıştır. (Taberî, Tefsir, VII, 164; er-Râzi, Tefsir, 21/154; Mu'cemü'l-büldân, IV, 79)

Kaf Suresinde, geçen "Kaf"ın da, bir rivâyete göre, coğrafik bir isim ifade ettiği belirtilmiş ve Kaf Dağı'nın; Dünyanın en büyük ve en yüksek sıradağları olan, Çin, Nepal ve Butan'dan geçen 2400 km boyundaki Himalayalar olduğu söylenmiştir. (Risale-i Nur Külliyatı, II, 2004) Özellikle Hazar'ın güneyinde yeşil hilal gibi duran "Elburz Dağları" da Kaf Dağı olarak bilinir. Çin-Nepal arasında, yöredeki adı Chomolungma olan ve dünyanın "Anne Kraliçesi" olarak bilinen Everest Dağı (8850m) bu dağ silsilesindedir. Moğol ve kuzey halklarını, başta Hindistan olmak üzere güneydekilerden ayıran Himalayalar, Hindukuş, Türkistan, Sefid, Kopet ve Elburz Dağları Asya'yı ortadan bölerler. Himalayalar-Hindukuş-Elburz Dağları arasında sarp geçitler vardır. Bu geçit yerlerine yapılan sedler vasıtasıyla Kuzey'den gelen akınlar önlenmiş olabilir. "Zülkarneyn Seddi"nin bu bölgelerde aranması vâkıa mutabıktır. [bk. SEDD-İ ZÜLKARNEYN]

Netice olarak "Abkar[î]"nin, cinlerden çokça bahseden Rahman suresinde, cinlerin yerini işaret eden bir kelime olduğu öne çıksa bile, cennet nimetlerinin anlatıldığı ayetler arasında zikredilmesiyle, yukarıdaki anlamların hepsine işaret etme durumu vardır.

ÂD (عاد)

Kur'ân'da adı geçen eski bir Arap kavmi

Biri "Âd-i ûla", diğeri Âd-i uhra olmak üzere iki "Âd Kavmi" vardır. Sonuncusuna Arab-i âribe de denir. (Tarih, Taberî, I, 133) Ad-i ûla, İsmail aleyhisselamdan önce yaşamış olduğu kabul edilen birçok kabileden meydana gelen dört bine yakın bir topluluktu. Hz. Hûd aleyhisselam bu kavme peygamber olarak gönderildi. "Allah Ad-i ûla'yı helâk etti" (Necm 53/50) mealindeki âyette anlatıldığı üzere, müfessirler, Ad ve Hz. Hûd ile ilgili olarak Kur'ân'da geçen olayların hepsinin Ad-i ûla hakkında olduğu konusunda hemfikirdirler. Ad-i ûla'dan kurtulanların neslinden Ad-i uhrâ ortaya çıkmıştır. Kur'ân, Âd Kavminin olaylarını anlatırken, bir âyette bunun Ad-i ûla olduğunu beyan buyurmuş (Necm 53/50) ve Ad-i uhrâ'dan bahsetmemiştir.

Liderlerinin adı Şeddad olan Âd Kavminin yurtları, birçok müfessire göre, günümüzde Yemen-Umman ve Kuzeydoğu Arabistan (eş-Şarkıyye) sınırları içinde kalan yerlerdir.

Bir ayet-i kerimede, Hz. Hûd'un Ad adlı bir kavme peygamber olarak gönderildiği (A'raf 7/65), başka âyette de bu kavmi, Ahkaf'ta uyardığı (Ahkaf 46/21) ifade edildiğine göre Âd Kavminin yaşadığı yerin Ahkaf olduğu ortaya çıkmaktadır.

Âd Kavminin, Hicaz'ın Kuzey bölgesinde yaşadıklarını ileri sürenler olduğu gibi, günümüzde Ürdün'ün güneyinde "Vadi-i Rem"de, yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıktığı da iddia edilmektedir. (Dirasat, I, 247-49) Bazı araştırmacılar, Batlamyus'un Oaditae dediği kavmi, Âd Kavmi olarak tanıtırlar. (Dirasat, I, 247) Klasik coğrafya kitaplarında ise, Suudi Arabistan'ın Güneydoğusu ile Hadramut bölgesinin kuzeyi Ahkaf olarak belirtilir. (Mu'cemü'l-büldân, V, 442) Suudi Arabistan, Yemen ve Umman gibi üç ülkede sınırları olan ve aynı zamanda Vebar/Übar veya Śayhed denilen Rüb'u'l-ḫālî çölü bu üç ülkenin sınırları içinde kalır. Ahkaf, manasını en fazla bu bölgede bulur. Buna göre Âd Kavmini burada aramak daha doğru olur. [bk. AHKAF]

Ayetlerde zikredildiğine göre, Âd Kavminin yaşadığı bölge; otu, suyu, meyvesi, bağı ve bahçesi bol, geniş bir muhit olup, buradaki halkın muhteşem sarayları vardı. (Şuarâ 26/128, 129, 132–134)

Âd Kavminin yaşadığı çağı tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerim'de diğer kavimlerle zikredilirken, tarihi bir sıra gözetilmemiştir. Fakat Semûd Kavminden önce yaşadıkları anlaşılmaktadır. (Furkan 25/38) Hz. İbrahim ile Hz. Salih'in peygamberlik dönemi arasında geldiği de söylenir. Hz. Hûd, muhtemelen Hz. Nuh'tan sonra ve Hz. İbrahim'den önce yaşamıştır.

Hûd (a.s.) kavmini, bir olan Allah'a iman edip ibadet etmeye davet ederek, birbirlerine zulmetmekten vazgeçmelerini istemişti. Başlarına inecek müthiş bir günün azabından endişe edip onları uyardı. Onlar ise, uyarılara aldırmayıp, tehdit edilen azabın başlarına getirilmesini istediler. Hûd (a.s.), azabın vakti hakkında kesin bilginin Allah'ın nezdinde olduğunu söyleyip, sadece, kendiyle gönderilen mesajı, onlara iletmekle yükümlü olduğunu bildirdi.

Ne var ki, cahilce hareket eden bir toplum karşısında idi. Bunun üzerine, Yüce Allah üç yıl, onlardan yağmuru kesti. Yağmur duası için öteye beriye sığındılar. Uyarıldıkları azabı, vadilerine doğru enlemesine yayılarak ilerleyen bir bulut halinde görünce: "Bize yağmur getiren bir bulut!" dediler. Hûd (a.s.), işi anlamıştı ve: "Hayır, bu, sizin gelmesi için acele edip durduğunuz şeydir, yani can yakıcı bir azap taşıyan bir rüzgârdır! Rabbinin izniyle her şeyi devirip yerle bir eden bir kasırgadır" dedi. Kendilerine yağmur verecek rahmet bulutu beklerken, azap bulutu ile hepsi helâk oldu ve geride sadece meskenleri kaldı. İşte Allah, suça gömülmüş güruhu böyle cezalandırdı. (Ahkaf 46/21–35)

Allah önce yağmurlarını kesip İrem bağlarını kuruttu. [bk. İREM] Sonra da kasıp kavuran rüzgârla, yedi gece, sekiz gün kesintisiz olarak devam eden kasırga ile onları imha etti. Boş hurma kütükleri gibi yerlere serildiler. (Hâkka, 69/6–7) İman etmeyenlerin kökü kesilirken, Hûd'a inanıp onunla beraber olanlar Allah'ın lütfu ile kurtarıldılar. (A'raf, 7/72)

ÂDEM (آدم)

İlk insan ve ilk peygamber

Hz. Âdem (a.s.) ilk insan olup insanoğlunun atasıdır. Lakabı Ebu'l-Beşer ve Ebû Muhammed'dir. "Âdem" kelimesinin menşei hakkında birçok yorum yapılmış ve çeşitli dillerden geldiği ileri sürülmüştür. Müslüman dilcilerin çoğu, bu kelimenin Arapça asıllı olup, "esmerlik" anlamına gelen "el-üdme"den geldiğini; yeryüzünün değişik yerlerinden melek vasıtasıyla toplanan (Ebu Davud, "Sünnet" 16) farklı renklerdeki topraklardan (edîmü'l-ar3) yaratıldığı için kendisine "Âdem" dendiğini belirtmişlerdir. (Taberî, Tefsir, I, 480) Öte yandan bazı tarihçilere göre, Berhemiyye veya Berahime adı, Allah'ın Hindistan'a gönderdiği ve Âdem Peygamber olduğuna inanılan Brahman'dan gelir. (DİA, VI, 332)

Hz. Âdem'in, İslamî kaynaklarda Cuma günü ikindiden sonra cennette (Tirmizî, "Cuma" 1), Kitab-ı Mukaddes'e göre ise Cuma gününün ilk saatinde ve Kudüs'te, yaratıldığı söylenir. (DİA, I, 359) İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre Âdem, daha ruh verilmemişken cesedi Mekke ile Taif arasında idi. (Beğavî, Tefsir, 1, 80-81). Bu yerin, Seylü'l-Kebir'de Deĥnâ (Dihanna) adlı mevki olduğu da belirtilmiştir. Deĥnâ, aynı zamanda Suudi Arabistan'ın kuzey doğusunda bir bölgenin adıdır. Ayrıca burası Hz. Peygamber'in Taif'ten dönerken dinlendiği yerdir. (İbn Asâkir, VII, 380) [bk. KUDÜS]

"Ölüm Meleği" tarafından dünyadan toplanan kırmızı, siyah ve beyaz topraklar (İbn Asakir, VII, 379) su ile karılıp mahiyeti bizce meçhul akışkan ve yapışkan süzme çamur haline getirildi. Kurutulduktan sonra porselen (ĥazef) şekline sokulup, (Hicr 15/26, 28, 33; Rahmân 55/14) üzerinden kırk yıl gibi uzunca zaman geçtikten sonra (İnsan 76/1) can üflendi. Can bulunca adına "Âdem" dendi. (Dürrü'l-mensur, I, 127) Meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi, ilk ruh verilince meydana gelmişti. Can verilince, aksırdı. Allah (c.c.) ona, "Elhamdülillah" demesini ilham etti. O da, "Elhamdülillah" dedi. Sonra, "Meleklerin yanına git" dedi, o da gitti. Sonra, onlara selam vermesini söyledi. Onlara selam verdi. (İbn Asakir, VII, 385)

Kur'ân'da Hz. Âdem'in yaratılış safhalarıyla ilgili ayetlerde, Allah'ın irade ve kudretine hususiyle dikkat çekilip, Âdem'in yaratılmış vasfı daima nazara verilerek, bilinen topraktan yaratıldığı ve evrimle bir ilgisinin olmadığı gözler önüne serilmiştir. Evrimcilerin varsayımlarına göre, ilk insan 200 bin yıl önce Afrika'da, "Eve" denilen bir kadından doğmuştur. Yine onların iddialarına göre 130 bin yıllık insana ait kafatası, Etiyopya'nın (Habeşistan) güneybatısındaki Omo havzasında ve Klasies nehrinde bulunmuştur. Klasies Nehir mağaraları, Güney Afrika devletinin Batı Cape eyaleti sahil şehirlerinden Port Elizabeth ile Plettenberg koyu arasında kalan Tsitsikamma'da yer alır. Evrimcilere göre, insanoğlu otuz bin yıl önce Afrika'dan Asya ve Avrupa kıtasına ve elli bin yıl sonra, Endonezya'dan küçük deniz araçları ile Avustralya'ya ve yine aynı yol ile Amerika'ya geçmişlerdir. (John Farndon, p. 8; Paul Mellars)

Başta Kur'ân olmak üzere diğer semavî kitaplarda ilk insan Hz. Âdem olup, Allah tarafından var edilmiş ve eşi de Hz. Âdem'den yaratılmıştır. İnsanlık tarihi de evrimcilerin ileri sürdüğü kadar çok eskilere gitmemektedir. İnsanlığın ilk yayılış noktası da Ortadoğu ve özellikle Mezopotamya ile Şam civarıdır.

Yahudiler, apokrif kitaplarında Hz. Âdem'in milattan önce 3761-3760'da yaratıldığını kabul ederler. (James Barr, p. 380) Ancak tabii olarak bunu kabul etmek mümkün değildir.

Hz. Âdem'in ilk insan olması esas olmakla birlikte, onun yaratılışıyla ilgili "Yeryüzünde orayı fesada verip kan dökecek birini mi yaratacaksın?" (Bakara 2/31) mealindeki âyette geçen "halife" kelimesine bakılarak yeryüzünde Âdem'den önce başka bir insan türü yaşamış olduğu yorumuna gidilmiştir.

Hâlbuki genel olarak kabul edilen görüşe göre, bu âyetteki "halife" kelimesi, daha önceki bir insan topluluğunun yerini alma anlamına gelmeyip; Allah'ın vekili, yeryüzünde O'nun hükümlerini yaşatan, uygulayan, dünyayı imar eden ve eşyaya müessir olup dünyadaki diğer canlı ve cansız her şeyi etki ve tesiri altına alan üstün varlık manasınadır. Meleklerin, onun yaratılması konusundaki endişesi ise, kendileri "masum" sayıldığından, diğerlerinin günah işleyebileceklerini, bu fiilleri yapmadan önce "İlm-i ilahî"den öğrenmiş olmalarından kaynaklanmaktır. (İbn Kesir-Tefsir, I, 6, 454) Hz. Âdem'den önce yaşadığı, mitolojilerde geçen Hin ve Bin (veya Tim ve Rim) gibi varlıkların, cinlerden önce dünyada bulunup, orayı fesada vererek kan döktükleri anlatılmışsa da, bunlar efsaneden başka bir şey değildir. Hz. Âdem'den önce cinler vardı ve bunlar hâlâ yaşamaktadırlar. Hasılı Âdem ve soyu hakkında Kur'ân'da bildirilenlerden başka güvenilir bilgiye sahip değiliz. (DİA, I, 259)

Hz. Âdem'in ilk yerleştirildiği cennetin, müminlere vaat edilen cennet olduğu, çoğunluğun kabul ettiği görüş olmasına rağmen, bunun Yeryüzü'nde bir mekân olduğu da söylenmiştir. Yeryüzündeki bu bölgeye, Tevrat'taki ifadeye göre "Eden" dendiği (Tekvin, 2/9-17) ve muhtemelen Mezopotamya'da (Fırat ile Dicle arası bir yerde) bulunduğu nakledilmiştir. (DİA, I, 360) Eden'in gerçek yerinin nerede olduğu konusu, Kitab-ı Mukaddes araştırmacılarına göre de meçhuldür. Ancak bazı ihtimallerden bahsedilir. Yukarı Mezopotamya'da Asurîlerin yerleşim yerlerinden Bit-adini (Bet-Eden/Til Barsib) bunlardan biridir. Günümüzde bu yerin, Suriye'nin Menbic ilçesi hizasında Fırat'ın batısında kalan Tel Ahmer olduğu tahmin edilmektedir. Yapılan kazılarda burada ilk zamanlara ait (Maden devri) bulgular elde edilmiştir. (Til Barsib, pp. 435-450) İslamî kaynaklarda ise, Mezopotamya veyahut Filistin şehirleri veya İran şehirleri olduğu ileri sürülür. (Jewish En. "Eden, Garden")

Kur'ân'da, Hz. Âdem ve *Havvâ'nın cennete girmeleri emredilmiş (Bakara 2/35) fakat bunun "bahçe" manasındaki cennet mi yoksa ahirette müminlere vaat edilen cennet mi olduğu tartışılmıştır. Genel kanaat, ikinci görüş yönündedir. Matüridî gibi önemli âlimler, bu konuda, net bir fikir beyan etmezken, Elmalılı birinci görüşten yanadır. (Tevilât, I, 89; Elmalılı, I, 20/275) Gerçi söz konusu cennetin, âyette geçen özellikleri (Taha, 20/118, 119), müminlere vaat edilen cennetlerin özellikleriyle örtüşmektedir. Dünya'da, Mezopotamya gibi cennet olarak kabul edilecek sayısız yer vardır. Hz. Âdem'in bu anlamdaki bir cennetten çıkıp başka bir cennete girmesi çok kolay olduğundan, dünya cennetinden çıkmasına neden üzülsün ki? Bu da, söz konusu "cennet"in, dünya cennetlerinden biri değil, müminlere vaat edilen cennet olduğunu gösterir.

Bütün âlimlerin ittifakıyla, Hz. Âdem'in eşi Havvâ, Âdem'den yaratıldı. Âdem'de olduğu gibi Havvâ'nın da yeryüzünde mi yoksa cennette mi yaratıldığı ihtilaflıdır. Ondan yaratılışı keyfiyeti ise değişik yorumlara yol açmıştır. Âdem aleyhisselam uykuda iken Cennet'te, Havvâ, Âdem'in nefsinden, (Nisa 4/1) onun tabiatından veya onun eğe kemiğinden yaratıldı. Uyanınca başı ucunda Havvâ'yı gördü. Havvâ, bir canlıdan yaratıldığı için bu ismi almıştı. (İbn Asakir, VII, 402; Taberî, Tefsir, I, 513)

Hz. Âdem'in Cennet'te ne kadar süre kaldığı da bilinmemektedir. Kimi öğle ile ikindi arası kadar bir süre kaldığını söylerken kimileri de farklı zaman dilimlerini ileri sürmüşlerdir. Bir rivâyette ise, dünyadaki zamana göre 130 veya 250 (yıl) kalmıştır. (Dürrü'l-Mensur, I, 127) Yasaklı meyveyi yedikten sonra cennette ne kadar kaldığı ise bilinmemektedir.

Memnu meyvenin ne olduğu hep tartışılmıştır. Ayetlerde bir sarahat olmadığından, mahiyeti, önceki kitaplarda aranmış; buğday vs. denmiştir. Şeytan, fıtratlarında ebediyet arzusu bulunan Âdem ve Havvâ'ya memnu meyveyi, "ölümsüzlük ağacı" diye tanıtıp, (Taha 20/120) ondan ivedilikle yemelerini sağlamış, Âdem ve oğullarına ilk düşmanlığını yapmıştı. Memnu meyveden yiyen Hz. Âdem ve Havvâ'nın durumunu anlatan âyetlerden, (Bakara 2/35; A'raf 7/19-22) bu meyvenin "cinsî ilişki" olduğu ihtimali ağırlık kazanmaktadır.

Bu zelle yüzünden cennetten çıkarılan Âdem ve Havvâ validemiz, dünyaya inip işledikleri amellerinden dolayı tövbe etmiş, Allah da tövbelerini kabul buyurmuştur. Kur'ân, Hz. Âdem'in zellesinin ferdî olduğunu, onun fiiliyle kimsenin cezalanmayacağını açık bir şekilde birçok âyette belirtirken (Bakara 2/38-39; Taha 20/123), Hıristiyanlık bu günahı, "aslî günah" kabul etmiş, hemen hemen bütün felsefesini bunun üzerine kurmuştur. Hz. Âdem'in işlediği hata bir zelle idi. Çünkü "Biz onda bir kararlılık bulmadık" (Taha 20/115) mealindeki âyete göre, bu zelleye iradesiyle ve istekli olarak değil, bu fiili işleme azmi olmaksızın girmiştir. Belki de Hz. Âdem, insanoğlunun işleyeceği bu türlü hatalarda nasıl davranacağının bir örneği idi ve Allah (c.c.), bu gerçeği, samimi bir kuluyla misallendirdi. Böylece günah karşısında insan için bir tövbe ve af müessesesinin daima bulunduğunu göstermiş oldu.

Bu olay, Hz. Âdem, peygamber olmazdan önce olmuştu. Kesin olmayan rivayetlere göre, 500 yaşında iken peygamber oldu. Cebrail aleyhisselam kendisine on iki defa geldi. Oruç, gusül ve elli vakit namaz emredildi. (Taşköprüzade, II, 865)

Kur'ân'da, topraktan, mükemmel bir surette yaratıldığı açıkça beyan edilen Hz. Âdem'in, aynı zamanda hem nebî hem de resul olduğu belirtilir. (İsra 17/70; Tin 95/4; Bakara 2/33; A'raf 7/19; Taha 20/117). İlk insan olduğu gibi ilk peygamber olduğu da hadiste beyan edilmiştir (Müsned, V, 178, 179, 265).

Hz. Âdem'in, dünyaya indirildikten sonraki hayatı hakkında Kur'ân'da bilgi mevcut değildir. Diğer kaynaklarda geçtiğine göre, cennetten ayrıldıktan sonra, 40 yıl, başını göğe kaldırmamıştır. Allah (c.c.) onlara: "Haydi! Nihayet ölüp fani olacak nesil getirmek ve encamı yıkılacak binalar yapmak üzere yeryüzüne inin!" dedi. (İbn Mübarek, s. 87)

Hz. Âdem'in cennetten yerküremize indiği ilk yer hakkında birkaç ihtimal vardır. Kimi Serendib (Seylan-Sri Lanka) adasında Nûd veya Nûź (Mu'cemü'l-büldân, V, 310, Mukatil, Tefsir, I/99) adında bir dağa indiğini söyler ki, mevcut ismi, Hatton yakınındaki Sri Pada dağı olmalıdır. Buraya aynı zamanda Âdem Dağı, Âdem Tepesi, Kutlu Tepe, Âdem'in Ayak İzi gibi isimler verilmiş olup, Hindu, Budist ve diğer semavi dinlerce önem verilip ziyaret edilir. Sri Pada, Sri Lanka'nın Kandy eyaletine bağlı Hatton kazasından görüldüğü gibi, ulaşım da buradan sağlanır.

Mekke ile Taif arasında, muhtemelen Seylü'l-Kebir'e yakın olan Dehnâ (Dihenna) adında bir yere indiği de belirtilmektedir. (Maalimü'l-coğrafiyye, s. 64, 344) Doğrudan Kâbe'nin yerine indiği de rivayet edilmiştir. (Taberî Tefsir, I, 111) Havvâ'nın da Cidde'ye indiği kabul edilir. Bu yüzden Asya bütün insanlığın kaynağıdır. (Tantavî, Tefsir, III, 5) Cidde şehri kelime anlamı itibariyle "cedde", yani "nine" manasına gelip, bu ismi, Hz. Havvâ'nın ilk buraya inmesi ve kabrinin muhtemelen burada olması dolayısıyla almıştır. Kendi ismi ile bilinen mezarlıkta medfun iken, daha sonra yeri kaybedilerek "Makbaratü Ümmüna Havvâ" adıyla şehir mezarlığına çevrilmiştir.

Hz. Âdem Serendib'de eşi Havvâ'dan 200 yıl ayrı kalarak, vaktini tövbe ve istiğfar ile geçirmişti. Yalnızlıktan korkunca, Cibril gelip iki defa الله أكبر الله أكبر أشهد أن لا إله إلا الله ve iki defa أشهد أن محمداً رسول الله diye ezan okumasını öğretmiş, o da «Muhammed kim?» diye sorunca, Cibril: «Senin evladından son peygamber» diye cevap vermişti. (İbn Asakir, III, 268)

Tövbesi kabul olduktan sonra, Allah, Mekke'ye gitmesini emretti (Ahmed, Ahbar, 1/50) Âdem ile Havvâ, Arafât'ta buluşup Müzdelife'de dolaştılar. Rivayetlere göre, sözü edilen bu iki mekân, isimlerini, bu olaydan almaktadır. Arafât'ta buluştukları yer, muhtemelen Cebel-i Rahme'nin üstüdür. [bk. Arafât]

Hz. Âdem ziraatla uğraşırdı. Havvâ, her hamileliğinde biri kız biri erkek olmak üzere, toplam kırk çocuk doğurdu. İkiz kardeşler birbirlerinin mahremi olup, o zaman yalnız ikizlerin, birbirleriyle evlenme yasağı vardı. İlk ikizler Kabil (Cain) ile kız kardeşi Aklîmâ, son ikizler ise Abdülmuğîs ve ikiz kız kardeşi idi. Habil (Abel) ve kız kardeşi Lebûda ise ilk ikizlerden iki sene sonra doğdu. Âdem'in binlerce çocuğu olduğu da rivayet edilir. (Kurtubî, VI, 135, Beğavî, II, 28) Bazı rivayetlerde, Habil ve ikizinin cennette, diğerlerinin dünyada doğduğu nakledilir. Habil'in şehit edilmesinden sonra, Hz. Âdem'in Şit (Şis) adında bir oğlu dünyaya geldi. Hz. Âdem o zaman 230 yaşında idi. Hz. Âdem, neslinden 40 bin kişiyi gördü. (Taşköprüzade, II, 865) Şit aleyhisselamın Şam'ın güneyinde, Musul'da, Yemen'in Ibb şehrine yakın bir yerde ve Tarsus'ta makam kabirleri bir de Lübnan'ın Beka Vadisinde kendi ismi ile bilinen köyde kabirleri mevcuttur.

Allah (c.c.), Âdem'in Mekke'ye gidip Beyt'i ziyaret etmesini vahiyle bildirdi. Buradan Mekke'ye gelip, Safa tepesi tarafından girip Kâbe'yi ziyaret ederek, namaz kıldı. Kendisi ile beraber inen Hacer-i Esved'i Ebu Kubeys tepesine koydu. Her yıl haccedip, bütün menasikini eda etti.

Hz. Âdem'in konuştuğu dil, İslamî telakkiye göre Arapça, Yahudi ve Hıristiyanlara göre ise Aramca idi. Cennet'te Arapça, yeryüzüne inince Süryanice konuştuğu, on iki yazı çeşidi ile 700 kadar dil bildiği mervidir. (Taşköprüzade, II, 865) Bütün dillerin ana kaynağı olan bir insan için, herhangi bir dil tayin etmek biraz mantığı zorlar. Günümüzde bütün dillerin ortak kullandığı kelimeler vardır. Bu ortak kelimeler Hz. Âdem'in konuştuğu dilin ana kaynağını ifade eder. Evrimcilerin iddia ettikleri gibi ilk insanlar, ıslık çalmak veya bağırmak sûretiyle aralarındaki anlaşmayı sağlamış değillerdir. Bu iddia, Kur'ân'a ve semavî dinlere zıttır. İlk insan medenî bir varlık olarak hayata başlamıştır. İnsanlık kültürü dairevîdir. Müstakim bir hat gibi sıfırdan başlayarak gelişmiş değildir.

Tevrat, Âdem'in 930 yıl yaşadığını söylerken (Tekvin, 5/5) İbn Asakir, 736 yıl olduğunu kaydeder. (İbn Asakir, XXIII, 272) Bazıları da 1000 yıl demişlerdir. Bazı rivayetlere göre Hz. Âdem hayatının sonunda, Şam'a gidip orada on bir gün hasta olup cuma günü vefat etmiştir. (Dürrü'l-Mensur, I, 36; Taşköprüzade, II, 865)

Hz. Âdem'e ait olduğu söylenen birçok mezar ve makam vardır. Kimilerine göre Hz. Âdem'in Sri Lanka'da Sri Pada dağında bir mağaraya (Nûd veya Cebel-i Nûz; M. Selihsohn, I, 135.); kimilerine göre Mekke'de "Kubeys Tepesi'ne, (Hıristiyanlara göre) Kudüs'te Kıyam Kilisesi'nin olduğu yere, yine bazılarına göre Mina'da Mescid-i Ħayf'ın bulunduğu yere veyahut Arafât'ta bir yere defnedilmiştir. (Muhammed, Nazarat, 1, 62). Bir diğer rivayete göre, Nûh tufanında, Âdem ve eşi Havvâ'nın mezarı, Mekke'den el-Halil kentine götürülmüştür. [bk. MESCİD-İ HAYF]

Hıristiyanlar Hz. Âdem'in na'şının bulunduğu söylenen ve şimdi Harem-i Şerif diye bilinen el-Halil'deki mağaraya Hazineler Mağarası adını vermekteler. Harem-i Şerif'te yeri belli edilen dört peygamber eşleriyle beraber mevcut olup, Hz. Âdem ile Havvâ'nın da burada olduğu rivayet edilir. [bk. HAREM-İ ŞERİF]

Hz. Âdem hakkında, Hint Okyanusu'nda "Mû" isimli bir kıtada yaşadığı fakat bu kıtanın, bilinen kıtalardan hiçbiri olmadığı şeklinde masalımsı anlatımlar da mevcuttur. Söz konusu kıtanın, zelzele ve benzeri nedenlerden dolayı battığı ve bu yüzden 60 milyon insanın öldüğü de iddia edilir. Fakat bu bilgiler herhangi bir esasa dayanmamaktadır. (Muhammed, Tarihu'l-Enbiya, s.61)

AHKÂF (الأحقاف)

Âd Kavminin ülkesi

Ahkâf, "ĥıkf" kelimesinin çoğulu olup, "kum tepeleri" anlamına gelir. Araplar, eğri büğrü büyük kum dağları üzerinde dalgalı izler halindeki desenli şekle, ahkaf (ĥıkâf, ĥukûf) derler. (Mu'cemü'l-büldân, I, 115) Ahkaf'ın, kadim bir lehçe olup, "geniş havuz" manasına geldiğini söyleyenler de vardır. Kur'ân'da bir âyette Hz. Hûd'un Ad [bk. AD] adlı bir kavme peygamber olarak gönderildiği (A'raf 7/65), başka âyette de bu kavmi, Ahkaf'ta uyardığı (Ahkaf 46/21) ifade edildiğine göre Âd Kavminin mahallinin Ahkaf olduğu ortaya çıkmaktadır. Yalnız, Ahkaf bölgesinin nerede olduğu, genel hatlarıyla belli olsa da kesin olarak hangi mıntıkada olduğu belirsizliğini korumaktadır.

Yemen'in Hadramut eyaletinin kuzeyi ve Suudi Arabistan'ın Necran eyaletinin doğusundan, eş-Şarkiya eyaletindeki Yerbin'e, oradan Birleşik Arab Emirlikleri'nin batısı ve Umman'ın kuzey batısında uzanan büyük çöle Ahkaf denir. Klasik coğrafya kitaplarında ise Vebar (Übar/Ebar veya Şayhed), Âd Kavminin yaşadığı yer olarak düşünülmektedir. Vebar, Suudi Arabistan'ın güney doğusunda kalan Yerbin ile Yemen arasında bulunan ıssız çöle dendiği gibi Necran'dan Hadramut'a; Yemen'in güney sahilinde Aden'den Şihhir'e ve oradan Umman'ın Zufar eyaletine kadar sahilde uzanan, ayrıca Hadramut eyaletinin bütününü kapsayan bölgeye de denilmektedir. (Mu'cemü'l-büldân, V, 442) Salale'de Ŝemreyt köyünün kuzeyinde, Übar adını verdikleri yerde kazı çalışmaları yapılmakta ve buranın, Âd Kavminden, Şeddad'ın kurduğu "İrem" adlı kayıp kentin kalıntıları olduğu sanılmaktadır. Çölün kayıp şehri olarak bilinen "İrem" ("The Atlantis of the Sands") Âd Kavminin başkenti olmalıdır. Burasının, mekân olarak, Ahkaf'ın bitip, suları bol ve denize nazır bir mekân olması, dillere destan olan "İrem" olduğunu kuvvetle temin etmektedir. (Gordon, J., p.38) Hz. Hûd'un mezarı da buraya yakın olan Hadramut bölgesindeki Vadi-i Mesile'dedir.

Bundan başka, Ahkaf'ın Şam'daki Kasiyon Dağı'na veya Kaf Dağı [bk. ABKARÎ] gibi, dünyada masalımsı bir dağa verilen isim olduğu da ileri sürülmüştür.

Âd Kavminin bir şehirden daha çok, Arabistan yarımadasının güneyinde ve geniş bir coğrafyada yaşadıkları sanılmaktadır. Bunların bir kısmının da, İrem diye bilinen bağlı bahçeli yerlerde yaşarken, bir kısmı da "Vebar" diye deveyi anımsatan ve şehir hayatından çok, kırsalı ima eden bölgelerde yaşadıkları, sanılır. Normal olarak düşünüldüğünde, dağ gibi yığılmış kum tepelerinin en belirgin olanları bu şahısların yaşadıkları mekân olarak düşünülse bile, Hadramut vadisi gibi, günümüzde yaşamaya müsait halde olan vadinin, yine söz konusu bölgedeki yaşamaya elverişli, yer yer ahkafla kaplı sahil şehirlerinin de Âd Kavminin mekânı olduğu düşünülmelidir.

Hem Hadramut vadisinde hem de Umman'ın Zufar bölgesinde Hz. Hûd ve Ad'ın izlerine rastlamak mümkündür. Salale şehrinin kuzeyinde semreyt kasabasına yakın bulunan Şaşr (Şisr) adlı köyde "İrem"in kalıntıları olduğu iddia edilen bir harabede Batılılar tarafından kazı çalışmaları devam etmektedir. Ummanlı tarihçiler bu yerin "İrem" olduğu düşüncesine temkinli yaklaşsalar bile Batılılar bu yerin "Kayıp İrem Şehri" olduğuna fazlaca inanmaktadırlar. Bunu tespit etmek için, bölgede Batılılardan başka Müslüman bilim adamlarının da kazı yapmaları gerekir. Pozitif bilimlerle birlikte, ilhama açık kimselerin söz konusu mekânı tespitte önemli katkıları olacaktır.

Hz. Ebu Bekir'in hilafeti zamanında Hadramut'tan bir zat Medine'ye gelip Hz. Ali'nin de bulunduğu bir mecliste Müslüman olmuştu. Hz. Ali ona Ahkaf'ı bilip bilmediğini sorunca, "Siz Hud'un kabrini"

kastediyorsunuz deyip, Ahkaf'ın Hadramut bölgesinde olduğunu belirtmişti. (Mu'cemü'l-büldân, I, 116) Zira Hud'un kabri, şu an Hadramut eyaletinde yer alan şehirlerden Terim'e bağlı Karyetü Hud'da ve bir makamı da, Umman'ın Salale şehrine yakın "Cevceb" adlı köyün mezrasındadır. Ayrıca Salale'nin doğusunda "Mirbat" yakınlarında denize yakın bir yerde Abir b. Hud'un ve Hasik denilen köyün batısında Salih b. Hud'un kabirleri yer almaktadır. Yemen'in Hadramut Eyaleti'ndeki insanlar, Ahkaf'ın Hadramut vadisi, bunlara gönderilen peygamberin de Hûd aleyhisselam [bk. HÛD] olduğunu kabullenmiş durumdadırlar. Hadramut vadisi, hayata elverişli olması ve ara ara ahkafın meydana gelmesi açısından söz konusu iddiayı doğrulamaktadır. Aynı bölgede, Maîn Devletinin kalıntıları ve harabe kentler de mevcuttur. Hadramut Eyaleti'ne bağlı Vadi'l-Kasr'ın şehirlerinden Şibam'da m.s. 1600 yıllarından kalma dünyanın ilk gökdelenleri mevcut olduğu gibi, Say'ûn gibi şehirlerde çok eski medeniyet kalıntıları mevcuttur.

AHMED ALEYHİSSALATÜ VESSELAM

(أحمد عَلَيْهِ السَّلام)

Ahmed, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'ân'da geçen isimlerinden biri

Ahmed, hamd kökünden "çok öven ve çok övülen" anlamına gelir. Resûlullah'tan önce, bu adı kullanan kimse bulunmuyordu. Kur'ân'da, Hz. İsa'nın İsrailoğulları'na, kendinden sonra Ahmed isminde bir Resûlü müjdeleyici olarak gönderdiği beyan buyrulmuştur. (Saf 61/6) Resul-i Ekrem, isimlerinden birinin Ahmed olduğunu bizzat kendisi ifade etmişlerdir. Hakikat-i Ahmediye ve Hakikat-i Muhammediye gerçeğine göre onun bütün zamanlara ait genel ismi Ahmed, dünyaya teşrif ettikten sonra verilen ismi ise Muhammed'dir. (Buharî, "Menakıb" 17)

Yuhanna, Hz. İsa'nın: "Ben de Baba'ya yalvaracağım ve o size başka bir Tesellici, hakikat Ruhunu verecektir." (Yuhanna, 14/16) sözünü nakleder. Görüldüğü gibi burada "Tesellici" kelimesi büyük harfle başlamış ve tercümelerde bu cümle içinde geçen Grekçe "Parakletos" kelimesi yerine "Tesellici" (comforter) veya "savunucu" (advocate) kelimesi konmuştur. Bu kelime, Hz. İsa'nın yaşadığı çevrenin dili olan Aramca'da "mawhamana"nın tam Yunanca karşılığı olan periklitos (çok övülen) isminin bozulmuş şeklidir. Yine çok açık bir şekilde, İncil'de, "Benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem Tesellici size gelmez. Fakat gidersem onu size gönderirim" (Yuhanna 16/7) cümlesinde, açıkça gelecek son peygamberden (onlar Tesellici diyor) bahsediyor. Hz. İsa'dan sonra sözü cümle âleme ulaşmış başka kim vardır?

Hz. İsa zamanında Yahudiler İbranîce değil, Aramca konuşurlardı. Periklitos ile parakletos kelimeleri fonetik olarak birbirine yakın olduğundan bazı çevirmenlerin veya sonraki dönemlerdeki kâtiplerin bu iki kelimeyi birbirine karıştırdıkları anlaşılıyor. Müslümanlar burada, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) müjdelendiğini görürler. Sekizinci asır tarihçilerinden İbn İshak mezkûr İncil cümlesini naklederken "biriθlî*ûs" diye yazmış ve bunun Rumcada Muhammed manasına geldiğini söylemiştir.

Kim bilir, muhtemelen onun devrindeki İncillerde "parakletos" yerine periklitos yazılı idi. [bk. Kur'ân-ı Hakîm, s.551]

Hıristiyanlara göre, Hz. İsa'nın geleceğini müjdelediği "paraklêtos", Ruhü'l-Kudüs olup Hz. İsa'nın kendilerinden ayrılması dolayısıyla hüzünlenen Havariler'e, bir teselli olarak söylenmiştir. (Yuhanna, 14/15-16, 26; 15/26; 16/7, 8, 13, 14) Fakat ilgili cümlelerde, Ruhü'l-Kudüs'ün görevleri içinde anlatılan işler, maddi planda yapılması gereken işler olduğundan, bu nitelikleri Ruhü'l-Kudüs'e nispet etmek pek hakikatle bağdaşmaz. (DİA, XII, 165) "Ruhü'l-Kudüs, geldiğinde hüküm için dünyayı ilzam edecektir" (Yuhanna, 16/8) ifadesi doğrudan bir işin hem tebliğine hem tebliğden sonra maddi hükümranlığa, işaret etmektedir. Zira Hz. İsa'nın getirdiği mesaj sadece öğüt ve nasihatten ibaretti. Şeraiti tatbik etmeden ayrıldı. Gelen İlahî mesaj, Hz. Muhammed (a.s.) ile en cami bir şekilde tebliğ edilmiş ve çok kısa bir sürede bütün dünya kabul etmiştir. [bk.Hz. MUHAMMED]

ÂL-İ YÂKUB ALEYHİSSELAM (آل يعقوب عَلَيْهِ السَّلام)

Hz. Yâkub'un (a.s.) soyundan gelenleri ifade eden bir tabir

Al-i Yâkub, Yâkub aleyhisselamın evladı ve onun soyundan gelen peygamberledir. (Beğavî, Tefsir, II, 410) Al-i Yâkub, biri Meryem biri de Yusuf suresi olmak üzere Kur'ân'ın iki yerinde geçmektedir. Yâkub'un oğullarından sadece Yusuf'un adı zikredilirken diğerlerinin ismi verilmeden Hz. Yusuf'a izafe edilerek "ihvetü Yusuf" (Yusuf'un kardeşleri) denir. (Yusuf 12/7) [bk. FİTYAN VE İHVETÜ YUSUF] Yâkub'un lakabı İsrail olup,

Kur'ân'da onun soyundan gelenler, İsrailoğulları [bk. BENÎ İSRAİL] diye adlandırılır. İsrailoğulları ile Al-i Yâkub aynı anlamda olsa bile, birinci genel, ikincisi ise daha özel kimseleri ifade etmektedir. (DİA, II, 310) "Âl" kelimesi ile "Yâkub" kelimesi izafet terkibi yapıldığına göre, daha has ve hatırı sayılan yüce kimseleri yani Yâkub'un soyunda herkesi değil, Yâkub'a layık olanları ifade etmektedir. Ehl-i Yâkub veya Yâkub oğulları anlamına gelen "İsrailoğulları" gibi onun soyundan gelen herkesi ifade etmez. (Alusî, I, 383) [bk.Yâkub] [bk.YUSUF]

ARAFÂT (عرفات)

Arafât, Mekke'de, haccın en önemli rükünlerinden vakfenin ifa edildiği yer

Bakara suresi 198. âyette geçen "Arafât" kelimesinin, yer adı ya da kişi adı olduğu konusunda ihtilaf vardır. Yer adı kabul edilirse, hem çoğul şekli olan "arafât" hem de tekili olan "arefe" şekli ile meşhur "Arafât Dağı"nı ifade etmektedir. Bir başka tarife göre, yalnız dağın bulunduğu mevkii ifade için "Arefe", çevresiyle birlikte ifade edilirken de çoğulu olan "arafât" denmiştir. (Taberî, Tefsir, II, 286) Kelimenin aslı tanımak anlamına gelen "marifet" veya "itiraf" veyahut da güzel koku anlamına gelen "arf"tan gelir. Kelimeye verilen manaların her biri, Arafât'ın bir özelliğini aksettirmektedir. (Beğavî, Tefsir, I, 174) Gece yarısından sonra esen meltemle gelen güzel kokusu, en hoş kokulardan biridir.

Bu ismin, söz konusu olduğu yere ne sebeple verildiği kesin bilinmemekle beraber aşağıdaki sebepler, kitaplarda kaydedilmiştir:

1. Hz. Âdem ile Havvâ'nın Cebel-i Rahme denilen Arafât Dağında karşılaşıp birbirlerini tanımış olmaları;
2. Hz. İbrahim'in, Cebrail'in eşliğinde Hac menasikini burada öğrenmiş olması veya Arafât'ı görünce daha önce bu yer hakkında, işittiklerine dayanarak hemen tanımış olması;
3. Hz. İsmail'in, annesinden bir müddet ayrılıp sonra burada karşılaşmaları;
4. Hacıların burada birbirleriyle güzel bir şekilde tanışmaları ve vakfeye duranları, Hak Tealâ'nın, Rab olduğunu ve yüceliğini, herkesin O'na muhtaç oluşunu ve O'nun hiçbir şeye muhtaç olmayışını iliklerine kadar anlamaları, aynı zamanda insanlığın acz ve fakrını itiraf etmeleri;
5. Nihayet hacıların, günahlardan temizlenerek Allah katında cennetlere layık olan güzel manevi bir koku kazanmaları. (Taberî, Tefsir, II, 286, 87; Beğavî, Tefsir, I, 174; Tarihu Mekke, I, 16)

Günümüzde, Arafât sözünden, hem Arafât meydanı hem de bu meydanın içinde Cebel-i Said'e doğru adeta geniş bir mescit ortasında minber gibi duran, etrafındaki dağlara nispetle küçük, mütevazı bir tepe olan Cebel-i Rahme anlaşılır. Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam, bu dağın tepesinde, şimdi yerleri tespit edilemeyen, Neb'a ve Nübey'a kayalıkları arasında bulunan Nabit tepesinde vakfeye durmuştu.

Netice olarak Mekke'nin 21km güneydoğusunda ve Taif yolu (en kısa olanı) üzerinde, 13.68 km^2 alana, Arafât alanı ve bu alan içinde duran Cebel-i Said'in hemen yanındaki küçük tepeciğe de Arafât Dağı veya Cebel-i Rahme denir. Zilhiccenin sekizinci gününe "terviye günü" dendiği gibi, dokuzuncu gününe de "arefe günü" denir ve bu günde Arafât'ta vakfeye durulur. Vakfe rüknü, zaman olarak Zilhicce'nin dokuzuncu günü güneşin zevalinden sonra başlayıp, ertesi gün şafak vaktine kadar devam eder. Arafât, Harem sınırları dışında ve Hill bölgesi içindedir. [bk. HAREM]

Resul-i Ekrem (s.a.s.) vakfe yapmak için, belirtilen vakitte Arafât'ta durmaya çok önem vermiş, münadisine Arafât'ta iken "Hac, Arafât'tır" diye ilan ettirmiş ve bu rüknü yerine getirmeyenin haccının tamam olmayacağını bildirmiştir. (Tirmizî, "Tefsir" 2; Ebu Davud, "Menasik" 57)

ARD: YERKÜRE (الْأَرْضَ)

Kur'ân'da geçen "ard" kelimelerinin hepsi yerküreyi ifade etmeyip, bir kısmı bazı şehirlere işaret eder. Diğerlerini ilgili olduğu yerlere havale edip burada Yerküre manasına gelen "ard" anlatılacaktır.

Yerküre, bugünkü bilgilerimize göre yapı olarak beş kısımdan meydana gelmektedir. Bunlar atmosfer, hidrosfer, litosfer, manto ve çekirdektir. Atmosfer takriben 12 km kalınlığa sahiptir. Hidrosfer (su küre), Yerküre'nin, % 70,8'ini, litosfer (yerkürenin kabuğu) ise 100 km derinliklere kadar uzanır. Oksijen ve silikon bakımından zengindir. Ortalama kalınlık ise 33 km'dir. Kalınlık, kara parçalarında daha kalın, okyanuslarda ise daha incedir. Ayrıca, bazalt ile daha az yoğun olan granit, kumtaşı, kireçtaşı gibi kaya taşlara sahiptir. Kabuktan sonra, manto tabakası gelir ve kısmen veya bütünüyle eriyik durumundaki, demir, magnezyum, silikon ve oksijen bakımından zengin mineral kütlelerden oluşan magmayı içerir. Ondan sonra, biri, çevreleyen ve sıvı halde bulunan nikel ve demirden meydana gelen İç Çekirdek, diğeri ise katı haldeki nikel ve demirden meydana gelen İç Çekirdek gelir.

Yerküre'nin manyetik alanının meydana gelmesinde bu İç Çekirdek en büyük etkendir. İç Çekirdek'te sıcaklıklar yaklaşık 6650 ^{0}C'ye yükselir.

Çapı 12,756 km olan Yerküre, Güneş'ten uzaklık olarak üçüncü, çap olarak beşinci gezegendir. Yerküre'nin Güneş'e olan uzaklığı, en uzak 152,10'106' en yakın, 149,60'106 km; ortalama olarak ise, 147,9'106 kilometredir. Yerküre'nin Güneş etrafındaki yörüngesinin uzunluğu 938,900,000 km'dir. Bu yörüngeyi, saatte yaklaşık 108,000 km hızla kat eder. Kendi eksenini, 1,600 km hızla, 23 saat 56 dakika 4,1 saniyede dolanır. Bilim adamları, her geçen gün yaşını artırsalar da, Yerküre'nin yaratıldığı günden bu âna kadar, şimdilik 4,44 milyar yıl geçtiğini söylerler. (Illustrated, "Earth" 206-209)

Filozoflar, insana küçük bir kâinat veya dünya; kâinat veya dünyaya ise büyük bir insan nazarıyla bakmışlardır. İnsanın saçı, bitkilere benzetilmiş; vücudun içinde ve dışındaki parazitler ise üreyen hayvanlara teşbih edilmiştir. Atmosferde meydana gelen yağmur, gök gürlemesi, rüzgâr, çöküntü, volkan, deprem gibi olayların her birinin insanda bir benzeri vardır. (Kindî, s. 238) Risale-i Nur Külliyatı'nda da Kindî'nin (ö. 866) düşüncesi paylaşılır. Küremiz hayvana benziyor, hayat eserleri var üstünde. Acaba yumurta kadar küçülse, bir nevi hayvan olmayacak mıdır? Veya bir mikrop küremiz kadar büyüse, ona benzemeyecek midir? Hayatı varsa, ruhu da vardır. Âlem, insan kadar küçülse, yıldızları atomlar ve tek başına bir fert hükmüne geçse, o da şuurlu bir hayvan olmayacak mıdır? Allah'ın böyle çok hayvanları var. (Külliyat, I, 575) Nitekim Kur'ân'ın, pek çok ayetinde, "Göklerin ve yerin Rabbi" şeklinde beyan ile, dünya bir kefede, kâinat bir kefede kabul edilip, Dünya bütün kâinata denk tutulmuş ve Dünya'nın önemine işaret buyurulmuştur.

ARD-1: MISIR (الْأَرْضَ)

Bir Afrika ülkesi olan Mısır

Taberî, A'raf suresinin 110. ayetinde geçen "ard" kelimesinden maksadın, Firavun ve kavminin helâk edildiği bölge olduğunu belirtir. (Taberî, Tefsir, I', 27)

Firavun'un taşkınlık yaptığını anlatan Kasas 4. ve 6. âyette geçen ard, Hz. Mûsâ'nın yanlışlıkla bir Kıpti'yi öldürdüğü için Firavun'un "ülkede zorbalık çıkarıyorsun" diye eleştirdiği âyette geçen ard; ve Hz. Mûsâ'ya "ülkede anarşi çıkarıyorsun" dediği, Mümin suresi 26. âyette geçen ard; Kasas 39 ve Ankebût 39'da anlatılan, Firavun'un ve ordusunun haksız yere büyüklük tasladığı ard ve Yusuf suresi 55. ve 80. âyette geçen ard kelimeleri Mısır'ı ifade etmektedir. (Taberî, Tefsir, XIII,5, 34) [bk. MISIR]

ARD-2: TİH ÇÖLÜ (يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ)

İsrailoğulları'nın 40 yıl ikamet ettikleri Tih Çölü

"Tih" kelimesi hem mastar, hem isim olduğundan "Tih'de kalmak" deyimi iki mânâ ile düşünülmelidir: Birisi, hayretler içinde sersem bir şekilde dolaşmak; diğeri de çölde kalmak. Hz. Mûsâ [bk. Mûsâ] ve Harun [bk. HARUN] peygamberlikleri gereği burada kalırken, diğerleri yetiştirilmek üzere bu çileli bekleyiş içine girdiler. Allah onlara mucize olarak kudret helvası ve bıldırcın etini ihsan etti. Bulutları üzerlerinde gölge yaptı. Taştan on iki pınar çıkarıp onlara içirdi. (Bakara, 2/60, 57)

Deniz'i geçip Tih Çölü'ne varınca Hz. Mûsâ, içlerinde Yuşa b. Nun ile Kâleb b. Yufenna gibi İki Yiğit'in [bk. RECÜLÂNİ: İKİ YİĞİT] olduğu on iki kişilik önemli insanlardan meydana gelen bir heyeti Arz-ı Mevud'u gözetlemek için gönderdi. Gittikleri kavim Cebbar ve zorba bir kavim olduğundan onlardan korktu ve bu kimselerle savaşamayacağı kanaatine vardılar. Fakat Yuşa b. Nun ile Kâleb, durumu halklarına cazip göstermek için, cebbar kavimden söz etmediyseler de diğerleri, gerçekleri anlatıp, onlarla savaşarak galip gelmenin imkânsız olduğunu ileri sürdüler. Hz. Mûsâ'ya: "Onlar orada oldukça, biz oraya kesinlikle girmeyiz. Binaenaleyh sen ve Rabbin gidin ve (onlarla) savaşın. Biz burada oturuyoruz" dediler. (Mâide 5/24) Hz. Mûsâ da onlara beddua etti ve kırk yıl Tih Çölü'nde kaldılar. Yerleşik bir hayata geçmeleri yasak kılındı.

Bu kişilerin Tih Çölü'nde vefat ettikleri ileri sürülmüştür. Bazıları ise, kırk yıl bittikten sonra bu çölden ayrıldıklarını belirtmişlerdir. (Taberî, Tefsir, VI, 182; Ahd-i Atik, Sayılar, 13/20) Tih Çölü'nün 48 km^{2}'lik bir alanında kaldıkları söylenir. Bugün bu alanda yapılan kazılarda, daha önce insanların yaşadığı tespit edilmiştir. (Taberî, Tefsir, VI, 183) Bu müddet zarfında, Ürdün ve Şam'ın güneyine, Śalḥad ve İmtan'a kadar geldiler. Hz. Harun, Petra'da vefat etti. Ürdün'ün fethinden sonra Hz. Mûsâ'nın Ürdün'ün Madaba yakınlarında (Cebel-Nebo) veya Eriha'da vefat etmesinden sonra, Yuşa b. Nun'a peygamberlik verildi.

Tih'te Beni İsrail'in ilk neslinden çoğu vefat etmişti. İsrailoğulları, Yuşa b. Nun ile Mûsâ'nın ölümünden ancak üç ay sonra Kudüs'e girebildiler. Bazı tefsirler, önce Hz. Harun, daha sonra da Hz. Mûsâ'nın Tih Çölü'nde

vefat ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Bazıları ise, kırk yıl bittikten sonra bu çölden ayrıldıklarını belirtmişlerdir. (Taberî, Tefsir, VI, 182; Ahd-i Atik, Sayılar, 13/20)

Hâlihazırda Hz. Mûsâ'nın kavmi ile antlaşma yaptığı çöl, Akdeniz'den güneye doğru bir dil gibi uzanır. Bu dilin batısında Cebel-i Tih ve dilin ucunda, Cebel-i İcma, doğusunda ise Paran Çölü yer alır. İsrailoğulları'nın mekânın ise, bu dil şeklindeki çölün iyice güneye doğru olan kısmında olduğu ileri sürülür ki, günümüzde Akdeniz'e doğru olan bölgelerde çeşitli köy ve kasabalar bulunurken bu muhitte az sayıdaki bedevilerden başka hiç kimse yaşamamaktadır. Kitab-ı Mukaddes kaynaklarına göre Hz. Mûsâ, kavmi ile birlikte burada kalmış ve buradan Ürdün'e doğru yürümüştür. (Jen. "Paran" md. p. 523) Söz konusu Tih Çölü'nün kuzeyinden Mısır'ın Port Said kenti ile Ariş'i birbirine bağlayan otoban geçmektedir. Tih Çölü'nde özellikle Akdeniz kıyısına doğru, yaşama imkânı vardır. Burada hayat için müsait bir ortam bulunup, her türlü bitki ve meyve yetişebilir. Kıraç ve verimsiz topraklardan meydana gelen Tih Platosu, içindeki "tih" kelimesinden ötürü, bedevi folkloruna göre, uzak geçmişte burada yaşayan yabancı gezginci kabilelerle ilgilidir ve bu yüzden Tih Çölü, "gezginciler çölü" demektir. Plato'nun kuzeyinden güneye doğru ilerlendiğinde, kuzeyde kireçtaşından yükseklikler, geniş plato şeklinde yükselmeye başlar. Platonun güneyine doğru ilerlendikçe bu tepeler, Cebel-i Tih ile Cebel-i Icma'nın zirvesine doğru aniden yükselirler. Plato, kumtaşından sarp ve dik kayalık yamaçlarla son bulur. Tih Platosu, sedir ağaçları ve birkaç tür bitki dışında hemen hemen bitkiden ve sudan mahrumdur. Barınak olmayan bölgelerde yapılan kazı çalışmalarında, eskiden yaşamış insan kalıntılarına rastlanmıştır. (Philip Mayerson, pp. 160-172)

ARD-3: HARRAN (الْأَرْضَ اللتي باركنا فيها)

Bütün insanlar için kutlu ve feyizli ülke: Harran

"İbrahim'i Lut ile beraber kurtarıp, bütün insanlar için kutlu ve feyizli kıldığımız diyara ulaştırdık." (Enbiya 21/71) ayetindeki "kutlu ve feyizli diyar/ülke" tercih edilen görüşe göre Şam bölgesi ise de bu yerin Harran ve çevresi olduğu hakkında görüş belirtenler de mevcuttur. (Dürrü'l-mensur, V, 643)

Latince "Carrhae" şeklinde ifade edilen "Harran", sıfat bir kelime olarak "susuz kişi" anlamına gelir. (Asım Efendi, h-r-r md.) Akadça, "yol, yola çıkma ve kervan" manasına gelen "harranu" kelimesinden türediği de söylenir. (DİA, "Harran" md.) Harran, Hz. İbrahim'in doğduğu bölge olarak da tanıtılır. (Tacü'l-Arus, III, 136; Asım Efendi, h-r-r md.)

Harran'ın, Tufan'dan sonra yeryüzünde tesis edilen ilk şehir olduğu ve Nuh aleyhisselamın torunlarından Kaynan tarafından kurulduğu ileri sürülmektedir. Bir rivâyete göre ise İbrahim aleyhisselamın kardeşi Hârân bu şehri kurduğu için bu ismin Arapça "Harrân" kelimesine dönüşmesiyle meydana geldiği iddia edilir. Burası aynı zamanda ilk dönemlerde kendilerine Harraniyyûn denilen Sabiîlerin merkezidir. Hz. İbrahim'in "Rabbimin emrettiği yere hicret edeceğim" (Ankebût 29/26) dediği hicret yerinin de burası olduğu kaynaklarda yer alır. (Mu'cemü'l-büldân, II, 235)

Yeni yapılan kazılarda, şehrin tarihinin m.ö. 6000'lere kadar gittiği anlaşılmaktadır.

Mezopotamya putperestliğinin en önemli merkezlerinden biri olan Harran'da, Ay tanrısı Sin ile güneş tanrısı Şamaş'ın mabetleri bulunuyordu.

Harran, m.ö. onuncu yüzyılın ikinci yarısında, Asurluların, daha sonra Medler ve Yeni Babil İmparatorluğunu kuran Keldanilerin, daha sonra da Persler ve İskender'in eline geçmiştir. İskender devrinden Müslümanların fethedişinin ilk günlerine kadar buraya Helenizm kültürü hâkim olmuştur. Daha sonra, İran'da kurulan Arsaklıların eline geçti. m.ö. 48 yıllarında Roma hâkimiyetine girdi. Sasanî hükümdarı I. Erdeşir, Harran'ı, m.s. 238 yılında Romalılardan geri aldı. Urfa bu zamanlarda Hıristiyan olmuş iken, Harran hâlâ putperestliğin merkezi idi.

İslamiyet geldiği zaman Harran, Sasanilerin elindeydi. Roma Kralı Herakliyüs m.s. 627 yılında Sasanileri yenerek bölgeyi Bizans'a bağladı.

Harran Hz. Ömer zamanında 'Iyâ7 b. Ğanm tarafından 640 yılında fethedildi. Sin mabedi camiye çevrildi. Şehir, Emevî hükümdarı II. Mervan döneminde başşehir oldu. Sıra ile Abbasilerin, Tolunoğullarının ve daha sonra tekrar Bizans'ın eline geçti. Yeniden Hamdanilerin eliyle geri alındı. 991-1085 yıllarında Nümeryoğullarının eline geçti. 1077 yılında şehirde putperest kalmadı. Daha sonra şehir Selçukluların idaresine geçti. Daha birçok hanedan ve devlet bu şehri elinde tutmuştur. Anadolu Selçuklularının 1235'te ele geçirdiği şehir, bir yıl sonra tekrar Eyyubilerin eline geçti. En son 1260 yılında Hülâgu Harran'ı ele geçirdi. Daha sonra Memlûklar ve İlhanlılar şehre hâkim oldu. On üçüncü ve on beşinci asırlarda şehir idare zafiyetinden dolayı, etraftaki göçebeler tarafından işgâl edilip bir köy haline getirildi. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim Mercidabık Muharebesi'nden sonra bölgeye hâkim olduğu sırada, şehir çoktan harabe haline

gelmişti. O yıllardaki tapu sicillerinde artık Harran bir köy olarak gösterilmekte idi. 1987 yılında Şanlıurfa iline bağlı ilçe oluncaya kadar hep köy olarak kaldı. (DİA "Harran" md.) Şimdi Şanlıurfa'ya 50 km mesafede küçük bir ilçe durumundadır. (Seton Lloyd, pp. 77-111) Norveç ve İngiltere'de Harran isminde şehirler mevcuttur.

ARD-4: ŞAM BÖLGESİ VE HARRAN

(وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ)

Âlemlere mübarek kılınan yer, Şam ve Harran

Âyette geçen "mübarek yerden" maksat, Şam bölgesidir. (Taberî, Tefsir, XVII, 46) ve Harran olduğunu söyleyen de vardır. [bk. ARD-3: HARRAN]

ARD-5: HZ. SÜLEYMAN'IN RÜZGÂRLA GİTTİĞİ YER (الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا)

Süleyman'ın (a.s.) rüzgâr üzerinde gittiği mübarek yer, Şam

Enbiya suresi 81. âyette geçen "ard" ile Şam bölesi kastedilmiştir. (Taberî, Tefsir, XVII, 55) [bk. ŞAM]

ARD-6: EDNA'L-ARD (أَدْنَى الْأَرْضِ)

Farsların Rumlara yenildiği yer

"Edna'l-ard", Rumların, Farslara mağlup olduğu yer olup özel anlamda Suriye'nin Der'a şehrine denir ki, önceki adı E8ruXât olarak bilinmektedir. Genel olarak; Suriye, Irak, Filistin ve Türkiye'nin güneydoğusu gibi geniş bir coğrafyayı ifade etmektedir. (Taberî, Tefsir, I, 16; Zadü'l-mesîr, VI, 288) Bir başka tabirle "edna'l-ard" Arap diyarının Rumlara en yakın yeri veya "Rum ülkesinin Araplara en yakın yeri" demektir. Bugün Türkiye sınırları içindeki güneydoğu sınır çizgisi de "edna'l-ard" olarak geçer. Zira Rumları bu savaşlarda yenen İranlılar, esir ettiği kişileri, Nusaybin'in köylerinden Turgutköy yakınlarındaki Sirvan Kalesi'ne hapsetmişlerdir. Müfessirler, Mezopotamya (el-Cezire), Kesker (Vasıt), Ürdün ve Filistin'i "edne'l-ard" olarak tarif ederler. (Zadü'l-mesîr, VI, 288)

Miladî 613 ile 614 yıllarında, Fars hükümdarı, II. Hüsrev, Rum devletini değişik cephelerden yenmiş, Filistin ve Kudüs'ü ele geçirerek, Şam'ın kuzeyinde Ezruât (Der'a) ve Busrâ gibi önemli şehir ve merkezleri, yakıp yıkmışlardı. Bununla da kalmayıp, Mısır'ın İskenderiye ve Anadolu'nun İstanbul şehrine kadar olan bölgeleri zapt etmişlerdi. Böylece Hıristiyanlığın hüküm sürdüğü yerleri ateşgedeler istilaya başlamışlardı. Herakliyüs, İstanbul'u terk edip Kartaca'ya (Tunus'un Başkenti Tunus) kaçmayı bile düşünmüştü.

Doğu Roma'nın ağır bir şekilde yenilmesi haberi Mekke'ye ulaştığı zaman müşrikler sevinmiş ve Müslümanlara karşı, Ehl-i Kitab'ın mağlubiyetinden duydukları sevinci alaylı bir şekilde dile getirip: "Siz ve Hıristiyanlar kitap ehlisiniz, biz ve Fârs (İranlılar) ümmiyiz; bizim kardeşlerimiz, sizin kardeşlerinizi tepelediler. Biz de sizi tepeleriz." demişlerdi. (Taberî, XXI, 19) Fakat böyle bir zamanda Allah Teâlâ, Resûlüne gaybî olarak, Rumların nerde ise tarih sahnesinden silinmeye yüz tuttukları bir zamanda, birkaç yıl (bıd') içinde tekrar Farsları yeneceklerini bildirdi. (Rum 30/2-4) Nitekim bu âyet inince Hz. Ebu Bekir, o sevinen müşriklere, birkaç yıl içinde Rumların Farsları yeneceğini söyleyip onlarla bahse girdi. Ebu Bekir radıyallahu anh, durumu Resûlullah'a haber verdi. Resûlullah (s.a.s.) "Bıd', üçten dokuza kadardır, miktarı artır, müddeti uzat" buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, müşriklere vaat ettiğini artırıp, aradaki müddeti de uzattı. (Taberî, Tefsir, XXI, 16-20)

Yedi yıl gibi geniş bir zamana yayılan galibiyetler sürerken, "Bedir" günü, Rumlar, İranlılara karşı son galibiyetlerini kazandılar. Ebu Bekir de, bahse girdiği develeri Übeyy'in vârislerinden alıp Hz. Peygamber'e götürdü. Peygamber aleyhissalatü vesselam da ona: "Bunu tasadduk et." buyurdu. (Tirmizî, "Tefsiru Sure" 30/2-4) Bir yandan Rumlar, İranlılara galip gelirken aynı zamanda Müslümanlar da Allah'ın yardımıyla müşriklere karşı zafer elde ettiler. Yalnız Rumların galip gelmesine değil, Allah'ın yardımıyla kendilerinin galip gelmelerine de sevindiler. Taberî'ye göre, müminlere bu şekilde vaat edilen yardım ve sevinç, "Bedir" zaferidir. (Taberî, Tefsir, XXI, 16)

Gerçekten Rumların, İranlılara galip gelmesi "Bedir" günü olmuştur. Fakat galibiyetin geniş bir şekilde ilan edilmesi, Hudeybiye sulhu sıralarında bilindiği ve Hz. Ebu Bekir de develeri Übeyy'in kendisinden değil de vârislerinden aldığı için bazıları bu ferah gününü, Hudeybiye sulhu sanmışlardır. (Tirmizî, "Tefsiru Sure" 30/3)

Hz. Peygamber'in Herakliyüs'e gönderdiği mektubu taşıyan elçi, Suriye'ye ulaştığı zaman Herakliyüs, zaferini kutluyordu. (Buharî, "Cihad" 102) Roma takvimine göre Hz. Muhammed aleyhisselamın peygamberliği, 609 yılında meydana gelmiş, Doğu Roma ile İran arasındaki düşmanlık, 610'da başlamış, 13-14 yılları savaşı geçmiş, 616'da, Romalılar yenilmişler, 622'de karşı harekete geçmişler, 623'de galibiyete başlayarak 625'te

kesin zaferi elde etmişlerdir. Yenilginin başlangıcıyla galibiyetin başlangıcı arasında dokuz yıl geçmiş olduğu gibi, kesin yenilgi ile kesin galibiyet arasındaki müddet de dokuz yıldan ibaret bulunuyordu.

Peygamberimizin hicreti, peygamberliğin on üçüncü yılında meydana geldiği için (622) bu olay, hicretin ikinci yılına rastlamış olur ki, "Bedir" savaşı da bu yılda olmuştu. Demek ki, Rumlar, mağlubiyetten yedi yıl geçtikten sonra savaşa başlamış ve savaşa başlamalarından iki yıl sonra, Farslara galip gelip, terk ettikleri şehirleri geri almaya başlamışlar. Galibiyete başladıkları sıralarda Müslümanlar da "Bedir" günü müşriklere galip gelerek sevinmişlerdir. Bununla beraber savaş iki yıl daha devam etmiş, bu zaman zarfında Rumlar, İranlıların işgal ettikleri bütün vilayetleri kurtararak düşmanlarını Dicle ve Fırat'ın gerilerine atmışlardır. Böylece üç ile dokuz yıl zarfında, Kur'ân'ın "Birkaç yıl içinde galip gelecekler" buyurduğu haberi bütünüyle gerçekleşmiştir. Şu halde bundan dokuz yıl önce, yani hicretten yedi yıl önce, peygamberliğin yedinci yılı Kur'ân, bu haberi verirken açıkça "dokuz yıl" demeyip "birkaç yıl" şeklinde kapalı kullanmış ve bu ifade de olaya uygunluk bakımından derin ve kapsamlı bir belagat ve geniş bir anlam yüklenmiştir. Çünkü "bıd-ı sinin" (birkaç yıl) demekle hem galibiyet süresi olan üç yıla, hem yenilgi sonundan "Bedir"e rastlayan ilk galibiyete kadar olan yedi yıla, hem de kesin galibiyet süresi olan dokuz yıla uygun düşebilecek bir işaret vermiş bulunuyordu.

Bunlardan birisi açıkça ifade edilseydi olayın bütün safhaları gösterilmiş olmaz ve dolayısıyla bu kapsamlı i'caz bulunmazdı. Bir de bu açıklamadan asıl maksadın, Rumların galibiyetinden çok, müminlerin ilâhî yardım ile sevinecekleri günün tarihini tespit etmek olduğuna işaret edilmiş oluyor. Çünkü "birkaç yıl" kapalı bir ifade olmakla beraber galibiyetin gerçekleşmesine bağlı olan "o gün" belirlidir. Bu bakımdan ayetin bu sevinç gününü gösteren mucizesi, Rumların galibiyetini haber veren mucizesinden daha şanlıdır. (Elmalılı, VI, 238)

ARD-7: DAVUD ALEHİSSELAMIN HÜKÜMDAR OLDUĞU YER (الْأَرْضَ)

Sad suresi 26. âyette geçen "ard"dan maksat yeryüzünün bir kısmı olmakla birlikte, doğru olan Hz. Davud'un tarihteki devleti, Davud Krallığı olarak bilinir. [bk. DAVUD]

ARD-8: BENİ KURAYZA YAHUDİLERİNİN YURTLARI (أَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ)

Beni Kurayza Yahudilerinin Yurtlarını sizlere miras kıldı

Ahzab Sûresi 27. âyetinde geçen, yerleri Müslümanlara miras kalan kimseler, Beni Kurayza Yahudileridir. Bu âyette, Medine'deki Beni Kurayza Yahudilerinin yerleşim yerleri kastedilmiştir.

Hendek savaşının akabinde Cibril, Resûlullah'a gelip, silahları bırakmadan Beni Kurayza üzerine yürümelerini vahyetti. Hatta Cibril (a.s.), "Ya Muhammed! Melekler daha silahı bırakmadı sen bıraktın mı?" diye de sormuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam ashâbına, çabuk hareket etmeleri için, ikindi namazını Beni Kurayza yurdunda kılmalarını ve hiç beklemeden orayı kuşatmalarını istedi. Kaleleri, yirmi beş gece muhasara edilen Yahudilerin yurtları, Dihye b. Kelbî suretinde yardıma gelen Cibril'in de yardımı ile sarsılmış ve içlerine korku salınmıştı.

Resul-i Ekrem, Beni Kurayza yurtlarındaki, "Ünâ" veya (Bi'rü 'Ennâ) kuyusunda konakladı. "Ünâ" kuyusunun bu gün nerede olduğu bilinmemektedir. Beni Kurayza ise, Avalî'nin doğusunda tepelik bir mevkide "Kurayza" denilen yerde olup Mescid-i Nebevî'ye 12 km uzaklıktadır.

Hz. Peygamber'in muhasaradan vazgeçmeye-ceklerini anlayan Yahudilerin, teslim olmaktan başka bir çareleri kalmadı. Hz. Peygamber, kendilerine kimin hüküm vereceği ve ne türlü cezaya çaptırılacakları konusunda, onlara, tercih hakkı verdi. Onlar, kendileri hakkında hüküm vermek için Sa'd b. Muaz'a razı oldular. O da, vatana ihanet edenin, Tevrat'taki cezasını verdi. Buna göre, harp edenler öldürülüp çocuk ve kadınlar da esir alınacak, malları da ganimet olarak taksim edilecekti. Nitekim bunlar aynen uygulandı. (İbn Hişam, Sire, II, 233-35)

Hz. Peygamber (s.a.s.), Medine'ye geldiğinde, Medine'de bulunan diğer dinlerdeki insanlarla antlaşma yapmış ve küçük bir site devleti kurulmuştu. Bu antlaşmaya Yahudiler de dâhildi. Fakat onlar da diğer Yahudiler gibi, dışarıdan gelen düşmana karşı Medine'yi toplu savunmak şöyle dursun, düşmanla anlaşıp devleti içten vurma teşebbüsünde bulundular. Bunun ne anlama geldiğini onlar da biliyordu. Müslümanlarla aralarında olan ahdi bozarak çevredeki kabilelerin bütününü Medine üzeri-ne saldırtıp Müslümanları birçok zorluklara düşüren Kurayza Oğulları, Ahzâb harbi akabinde İslâm ordusuna karşı yenilmiş ve kayıtsız şartsız teslime razı olmuşlardı. Kurayza Oğulları, Medine'ye Me'rib'ten gelen Evs Kabilesi'nin yeminli dostu olduklarından, haklarında yapılacak muamelenin tayininde Sa'd İbn Muâz'ın hakem olmasını istediler, Sa'd da onlar hakkında, kendi kitapları Tevrat'ta bulunan ve yukarıda bildirilen hükümle hükmetti. Şayet Muaz'ın yerine Resûlullah'ı tercih etselerdi, belki de, yalnız Medine'den sürülmek şartı ile cezalandırılıp, öldürülmeyeceklerdi. [bk. MEDİNE]

ARD-9: YAHUDİLERİN FESAT ÇIKARDIĞI YER (الْأَرْضَ)

Yahudilerin fesat çıkardığı yer, Şam bölgesi ve Beytü'l-Makdis

Bazı müfessirlere göre, İsra Suresi 4. âyette geçen ard kelimesinden maksat, Şam bölgesi ve Beytü'l-makdis'dir. (Beğavî, Tefsir, III, 106) [bk. İSRAİL]

ARD-10: MISIR (مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ)

Yusuf'un yerleştirildiği ülke

Hz. Yusuf, Mısır'ın Menf, Feyyum gibi şehirlerinde yaşadığı gibi, ailesini de Nil Deltası'nın doğusunda Zoan ve Tanis (Şânü'l-Jacer) ve Nil'in İsmailiye'ye giden kolu üzerindeki Timyulat Vadisi boyunca olan şehirlerde yerleştirdi. Pithom (Tell Ratebe) ve Pi-Ramses (=antir) gibi muhtemel şehirler bunlardandı. Bu iki şehrin Nil Deltası'nın doğusunda olduğu belirtilen yerleri ihtimal dairesinde olup, kayıp şehirlerden sayılırlar. (Pithom and Raamses, pp, 291-316) [bk.YUSUF] [bk. MISIR]

ARZ-I MUKADDES (الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ)

Arz-ı Mukaddes, Arz-ı Mevud

Arz-ı Mevud olarak da geçen, Arz-ı Mukaddes, "Temiz ve Mübarek Ülke" demektir. Eski Ahit'te burası, "Kenân Diyarı" (Tekvin 11/31), "İyi ve geniş diyar, süt ve bal akan diyar" (Çıkış 3/8) "Bütün memleketlerin süsü olan diyar" (Hezekiel 20/6) diye tanıtılırken, Yeni Ahit'te, "İmanla vadolunan diyar" (İbranilere Mektup 11/9) diye geçer.

Daha önce Allah'ın Hz. İbrahim'e "bütün insanlar için kutlu ve feyizli kıldığı yer" diye tarif ettiği, (Enbiya 21/71) Mûsâ (a.s.)'nın ise "Arz-ı Mukaddes" (Mâide, 5/21) şeklinde belirttiği bölge hakkında, müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Arz-ı Mukaddes Tur-i Sina ve çevresi olabileceği gibi, İskenderun'dan Birecik'e ve oradan Fırat boyunca Basra Körfezi'ne ve oradan Akabe'ye ve oradan da Süveyş'e ve nihayet buradan da kuzeye doğru Ariş'e kadar geniş bir coğrafyayı ifade eden Şam bölgesine işaret etmektedir. Buna göre, Suriye, Irak'ın bir kısmı, Ürdün, Filistin ve Sina Yarımadasının bir kısmı Şam olarak kabul edilmektedir. (Taberî, Tefsir, VI, 171-72; Beğavî, Tefsir, II, 24) Taberî, bu rivayetleri kaydettikten sonra, Arz-ı Mukaddes'le hangi ülkenin kastedildiğini belirtmek için, Kur'ân veya hadis gibi sahih bir haberin bunu tayin etmesi gerektiğini, aksi takdirde bununla neyin kastedildiğini bilmenin zor olacağını, muhtemel Arz-ı Mukaddes sınırlarının, Fırat ile Mısır'ın Ariş kenti arası olduğu kanaatini taşır. (Taberî, Tefsir, VI, 172)

Kitab-ı Mukaddes'te, genel olarak, Arz-ı Mevûd'un sınırları, Nil ile Fırat nehri arasını ima etmektedir. Mısır ırmağından, büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar Hz. İbrahim'in zürriyetine verildiği iddia edilir. (Tekvin 15/21) Hatta daha açık bir şekilde İsrailoğulları'na şu sınırlar çizilir:

"Güney sınırınız Zin Çölü'nden (Arz-ı Mevud'un güney sınırı, Kadeş Bernea'nın kuzeydoğusundan) Edom sınırı boyunca uzanacak. Doğuda, güney sınırınız Lut Gölü'nün ucundan başlayacak, Akrep Geçidi'nin güneyinden Zin'e geçip Kadeş-Barnea'nın güneyine dek uzanacak. Oradan Hasar-Addar'a ve Asmon'a, oradan da Mısır Vadisi'ne uzanarak Akdeniz'de son bulacak." (Sayılar, 34/3–5)

"Batı sınırınız Akdeniz ve kıyısı olacak. Batıda sınırınız bu olacak" (Sayılar 34/6)

"Kuzey sınırınız Akdeniz'den Hor Dağı'na dek uzanacak. Hor Dağı'ndan Hamath'a, oradan Zedat'a, Ziphron'a doğru uzanarak Hazarenan'da son bulacak. Kuzeyde sınırınız bu olacak." (Sayılar 34/8–9) Burada geçen Hor Dağı'nın Akdeniz ile Humus arası olduğu söylenir. (PBD, p. 360; DİA, "Arz-ı Mevud" md.) Kuzey sınırı Ahd-i Atik'in bazı yerlerinde Lübnan-Fırat arası gösterilir. (Tesniye 11/24)

Doğu sınırınız Hazarenan'dan (Humus civarı) Shepham'a (Taberiye Gölü yakınlarına) dek uzanacak. Shepham''dan Ain'in doğusundaki Riblah'a (Hermon dağının yanı) dek inecek. Oradan Chinnereth (Taberiye) gölünün doğu kıyısındaki yamaçlara dek uzanacak. Oradan Ürdün Nehri (Şeria Nehri) boyunca uzanacak ve Lut Gölü'nde son bulacak" (Sayılar 34/10–12)

Doğu sınırı olarak, Hz. İbrahim'e Fırat ırmağı, Hz. Mûsâ'ya ise Taberiye ve Lut gölleri gösterilir. (Tekvin 15/18; Sayılar 34/12)

Arz-ı Mevud için genel olarak Fırat ile Nil nehri arası ima edilir. (Tekvin 15/21)

Daha detaylı ifadelerde, güney sınırı, Lut Gölü'nden başlayıp Akabe körfezine ve oradan Zin Çölü'nün güneyine (Kadeş Bernea), oradan da Ariş'e ve Akdeniz'e uzanır (Sayılar, 34/3–5) Batı sınırı Akdeniz'dir. Kuzey sınırı, Akdeniz'den Hor Dağı'na (Akdeniz ile Humus arasına) ve oradan da Taberiye gölüne kadar uzanır. (Sayılar 34/8–9; PBD, p. 915) Doğu sınırı, bir ifadeye göre, Humus civarından, bir ifadeye göre de Lübnan'dan başlayıp Taberiye gölünden aşağı, Ürdün Nehri'ni takip ederek Lut gölünde sona erer. (Tesniye 11/24; Sayılar 34/10–12)

Kitab-ı Mukaddes'te Arz-ı Mevud'un sınırlarını belirten yer isimlerinin kesin olarak neresi olduğu, bu konunun uzmanlarınca da tam olarak belirtilememiştir. Tahmini olarak çizilen sınırlardan bir kısmı, günümüzde Filistin ve İsrail'i içine alan sınırlar olduğu anlaşılmaktadır. İkinci bir ihtimal de, Kuzey sınırında, Lübnan'ı da içine alan ve Akdeniz-Humus'tan geçip Fırat'a kadar uzanan bölgeyi ihtiva eder.

Kitab-ı Mukaddes'e göre Arz-ı Mevud, 1-Fırat ve Nil Nehri arası; 2-Günümüzdeki İsrail ve Filistin'in bulunduğu coğrafya, 3-İsrail, Filistin, Lübnan, Irak, Ürdün ve Suriye'nin bir kısmını içine alan bölge olarak tahmin edilmektedir.

Doğu sınırına ulaşmak, kendi ifadelerine göre Hz. Davud ve Süleyman aleyhisselam dönemlerinde bile vaki olmamıştır.

Arz-ı Mevud, Hz. İbrahim'in zürriyetinin hepsine, İshak ve İsmail'e verilmişken (Tekvin 15/18), Kitab-ı Mukaddes'i tahrif edip mevcut şekle sokanlar, Hz. İsmail'i devre dışı bırakarak vaadin Hz. İshak ve onun zürriyetine ait olduğunu belirtmişlerdir. Kitab-ı Mukaddes'te tahrifin en belirgin özelliğini taşıyan, Hz. İsmail'i göz ardı etme gayreti, Hz. İbrahim'le başlayan peygamberlik veraseti, Hz. İshak'a ve onun zürriyetine, (Tekvin 26/3) Hz. Yâkub'a ve zürriyetine, (Tekvin 28/1–4) Hz. Mûsâ'ya ve zürriyetine (Çıkış 6/8) ve Yuşa'ya münhasır kalmıştır. (Yeşu1/2)

Aslında İsmail Aleyhisselamın zürriyetinden olan Araplar ile İsrailoğulları kardeş çocukları olmalarına rağmen, Hz. İsmail, ustalıklı bir şekilde bu metinlerden silinmiş ve Arz-ı Mevud doğrudan İsrailoğulları'nın ebedî mülkü gibi gösterilmiştir. Allah, gerek Hz. İbrahim'e ve gerekse Hz. Mûsâ'ya böyle bir mübarek yeri hedef gösterirken bunu mutlak bir vaat olarak zikretmemiştir. Yeryüzü mirasçılığı Allah'ın salih kullarına aittir. Kim bu salahate sahip olursa, isim ve soya bakılmadan bu salih kullarının olacaktır. (Enbiya 21/105) İsrailoğulları, Allah'ın ahdine sadık kaldıkları zaman bu mirasa sahip olacaklar diye, Allah kendilerinden söz almıştı. Bu ahdi yerine getirmedikleri sürece bu miras onlara ait olmayacaktı. Kur'ân, İsrailoğulları'nın defalarca ahitlerini bozduklarını ve bu yüzden de yeryüzünde sürüldüklerini birçok yerlerde bizlere haber vermiştir. (Bakara 2/91; Mâide 5/63–64)

Ahd-i Atik'in birçok yerinde Arz-ı Mevud'da uyulması gereken kurallar ayrıntılarıyla anlatılmıştır. (Çıkış 13/3–10) Ahdin şartlarına uyulmayıp Rabbin emirleri yerine getirilmeyerek, O'nun kanunlarına karşı gelindiği takdirde, başlarına her türlü felaketin geleceği, Allah'ın onlardan nefret edip, üzerlerine gazap ile yürüyeceği (Levililer 26/14–45) ve mülk edinmek için girdikleri diyardan koparılacakları (Tesniye 28/59–68) bir bir sayılmıştır.

İsrailoğulları, bu ahdi Hz. Mûsâ zamanında, ilk buzağıya tapmak suretiyle bozmuşlardı. (Çıkış 32/1–35) Ahd-i Atik'te buzağıyı Hz. Harun'un yaptığı kaydedilirken, Kur'ân buzağıyı Samirî'nin yaptığını, Hz. Harun'un da, bu olaya fitne çıkmasın diye karışmayıp Hz. Mûsâ'yı beklediğini beyan buyurmak suretiyle Tevrat'ın tahrif ettiğini düzeltmiştir. (Taha 20/85–97)

Sert enseli bir kavim olan İsrailoğulları, Mısır diyarından çıktıktan sonra, sürekli problem çıkarıp Allah'a asi olmuşlardır. (Tesniye 9/6–7) Bundan sonra da sürekli ahitlerini bozmuş ve Allah'ın gönderdiği peygamberlere karşı gelip, birçoğunu öldürmüşlerdir.

İsrailoğulları, Mısır'dan ayrıldıkları sırada, Allah, onlardan İbrahim, İshak, Yâkub ve daha birçok peygamberin yaşadığı bu ülkeyi fethetmelerini emretmişti.

İsrailoğulları'nın ihtişamının Mûsâ aleyhisselam ile başladığı şeklindeki genel inancın aksine, Kur'ân onların gerçek ihtişam dönemlerinin Hz. Mûsâ'dan çok daha önce geçtiğini ve bizzat Hz. Mûsâ'nın kendi halkından önceki bu dönemi, onların şerefli geçmişi olarak kabul ettiğini belirtmektedir.

Yahudiler, m.s. 70 yıllarında arz-ı mevuddan tamamen uzaklaştırıldıktan sonra daima oranın hayaliyle yaşamışlar, bazı sahte Mesihler çıkıp onları tekrar bu yere götürmekle kandırmış ve mallarını canlarını talan ettirmiştir. Bu arzu ve istek, Siyonizm hareketini doğurmuş ve hevesleri bütün yeryüzünü alma noktasına gelmiştir. Bunun için "iki nehir arası", (Between Two Rivers) şeklinde programlar yapılmış ve bu sevda diri tutulmuştur.

Yahudiler 19. asrın sonlarında devlet kurma çalışmalarına başladılar. Arz-ı Mevud üzerine devlet kurma çalışmaları ilk önce İngiltere'de daha sonra da Rusya'da görülür.

Siyonist hareketlerin başına geçen Theodor Herzl, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için birçok çalışmalarda bulundu. Herzl ilk olarak, Yahudi şirketi kurup, Arz-ı Mevud üzerinde müstakil ve üç dört milyon Yahudi'ye yetecek genişlikte toprak satın aldı ve daha sonra, İngiltere gibi güçlü bir devleti arkasına alarak, işlerini sürdürdü. Yahudiler devlet kurma maksadıyla, 1870 yılından itibaren Filistin toprakları üzerinde ziraî yerleşme merkezleri teşkil etmeye başladılar. 1870–1896 yılları arasında Filistin'de on yedi tarım kolonisi kuruldu.

Herzl, devrin Osmanlı Sultanı İkinci Abdülhamid ile görüşerek, ondan Filistin'de bir Aristokratik Cumhuriyet kurulmasını istedi. Fakat Sultan, Herzl'in talep ve ısrarlarını kabul etmemiş hatta kesin olarak haberleşmeyi kesmiştir. Nihayet 14 Mayıs 1948'de BM paylaşım planı uyarınca David Ben Gurion tarafından İsrail Devleti'nin kuruluşu ilan edilmiştir. (Wikipedia, "İsrail" md.)

Nihayet, Arz-ı Mevud, Hz. İbrahim'e ve onun zürriyetine verilmiş ise, bunda İsmail de dâhil edilmeli değil mi? sorusunu sormak gerekiyor. Hâlbuki Kur'ân yeryüzünü, hiçbir ırk ve meşrebe bağlamadan doğrudan salih kullarına vereceğini bildirmiştir. Bu vaat aynı zamanda, "Salihler yeri miras alır ve onda ebediyen otururlar" (Mezmurlar 37/29) Ne mutlu halim olanlara; çünkü onlar yeri miras alacaklar. (Matta 5/5) şeklinde Kitab-ı Mukaddes'de yer alır.

Arz-ı Mukaddes veya Arzı Mevud'un coğrafi olarak Filistin toprakları üzerinde cereyan ettiği görülür. Filistin, adını m.ö. II. Yüzyılda kavimler göçü sırasında deniz yoluyla bu muhite gelen Filistler'den alır. Filistin, "Filestîn" ve "Felestûn" olarak da geçer. Bazı rivayetlerde, bu adı, soyu Hz. Nuh'a dayanan "Filistin" ismindeki bir şahıstan aldığı rivayet edilmiştir. (Mu'cemü'l-büldân, II, 274)

Ahd-i Atik'e göre, bölgenin ilk sakinleri Amalika'dır. Burada günümüzden 14.000 yıl önce yaşayan kültürlere ait kalıntılar bulunmuştur. (DİA, III, 89)

İlk Filistin, Gazze ile Yafa arasındaki topraklara verilmiş bir isim iken daha sonra, Şam'ın güneyinin bütünü ve mevcut Filistin ile İsrail'in hepsini ifade eden coğrafyaya verilen ad olmuştur. İslamî kaynaklardaki "Filistin" ile de bu ikinci Filistin kastedilir. Buna göre, kuzeyde Akka hizasından ve Taberiye gölünden başlayarak Ariş kalesine ve Yermük'e kadar 31° ile 33°20' enlemleri aralarında; doğuda Şam çölü; batıda Akdeniz; güneyde Arabistan Yarımadası ile sınırlıdır. (Şemseddin Sami, V, 3421)

Mu'cemü'l-büldân'a göre Filistin, Mısır yönünden Refah'tan başlayıp kuzeyde Lecun'a (Meciddo) kadar sürer. Genişliği ise, Yafa'dan başlayıp doğuda Eriha'ya kadar uzanır. Lut'un peygamber olduğu Züğar veya Zoar (Lût gölünün güneyi) ve Şirat Dağlarından Eyle'ye kadar hepsi Filistin olarak kabul edilir. (Mu'cemü'l-büldân, II, 274)

Şam'ın sınırları, genel olarak Filistin, Suriye ve Ürdün'ü de içine alacak şekilde tarif edilmiştir. Klasik kitaplarda, Fırat nehri ile Ariş şehri esas alınır. (Asarü'l-bilad, s. 80) Ürdün de, önceleri Şam'ın bir bölgesi olarak kabul edilirdi. (Asarü'l-bilad, s. 55) Buna göre, Şam, kuzeyde, Anadolu; doğuda Mezopotamya (el-Cezire) ve Veberü'ş-Şam denilen çöller; güneyde Arabistan Yarımadası ve Kızıldeniz; batıda Mısır ve Akdeniz ile çevrilidir. Kuzeydeki sınırı tam belli değilse de, İskenderun körfezinden başlayıp, Gaziantep'ten geçerek Fırat nehrinde son bulur. Güney ciheti, Akabe körfezinden doğuya doğru bir çizgi ile belirlenir. Ariş'ten Süveyş körfezine çekilen hayali bir çizgi ile de Mısır ve Şam arası ayrılmış olur. Buna göre, 31° ile 37° enlemleri; 31°27' ile 37° boylamlar arasında yer alıp; boyu kuzey-güney yönünde kuş uçuşu 700km; eni, Akdeniz ile Fırat nehri arasında 215 km'dir. Yüz ölçümü ise, 159040m^2'dir. (Şemseddin Sami, IV, 2824)

Taberî'ye göre "Arz-ı Mukaddes" Şam, Filistin ve Ürdün'ün bir kısmını teşkil etmektedir. Arz-ı Mukaddes'in sınırlarını belirten bir görüşün bulunmadığını belirten Taberî, bu konudaki muhtemel görüşleri verdikten sonra, kendi fikri olarak Ariş'ten Fırat'a kadar olan yerin Arz-ı Mukaddes olduğunu var sayar. (Taberî, Tefsir, VI, 172)

İslamî kaynaklarda kesin bir sınır verilmemekle birlikte, Arz-ı Mukaddes, doğusunda, Fırat ve şimdiki Ürdün, batısında Akdeniz, güneyinde Akabe ve Ariş ile sınırlandırılabilir.

Filistin bölgesinin, sınırları hakkında bir ittifak yoktur. Filistin denen topraklar, esas itibariyle, uzunluğu bakımından Suriye'den Mısır'a, genişliği açısından Akdeniz'den Şeria Nehri'ne kadar olan toprakları kaplar. Genel hatları ile bu sınır içinde, Filistin toprakları, Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye doğru uzanan dağ silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bölümü ve en doğuda Şeria vadisi olmak üzer üç parçaya ayrılır. (DİA, XIII, 89)

Filistin, çağlar boyu doğu ve batıdan gelen birçok kavmin uğrak yeri olmuştur. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi üç büyük ilahî dinin gerek doğuş ve gerek gelişmesinde oynadığı önemli rol buraya ilgiyi artırdıkça artırmıştır. Ayrıca bölgenin zengin tabiatı ve stratejik önemi onu çok arzulanır kılmıştır. Bu nedenle bütün milletler, burayı zaptetme gayretine girmişlerdir.

ARİM (العرم)

Yıkılmasıyla Sebe' halkını yok eden Me'rib barajı

Arim, "el-'arame" kelimesinin çoğulu olup, şiddetli yağmur, şiddetli sel, barajın yıkılması gibi manalara gelir. Baraj veyahut sel baskınının meydana geldiği vadinin ismi olduğu da iddia edilmiştir. Zira arim, Yemence "set" anlamına gelmektedir. Barajı delip patlamasına "arim" denen fareler vesile olduğu için, Arapça bu sele "arim seli" dendiği de söylenir. (Kurtubî Tefsir, XIV, 285)

Kur'ân'da isim tamlaması halinde "seylü'l-'arim" (Sebe, 34/16) şeklinde geçtiğinden arim barajı veya barajın bulunduğu vadinin adı olduğu anlaşılmaktadır.

Tefsirlerde, Me'rib'deki bu barajı, ilk defa Adı Sebe' olan Yemen hükümdarının yaptırdığı rivayet edilir. Hz. Süleyman ile aynı çağda yaşayan Sebe' kraliçesi Belkıs'ın yaptırdığı da belirtilir. Kadim Me'rib Barajı (Sedd-i Me'rib) yeni Me'rib şehrinin güneybatısında Ezene Vadisi üzerinde olup, Kuzey ve Güney Balak Dağları arası, taş ve zift ile kapatılarak yapılmıştı. Yağmur sularından meydana gelen barajdan sulama için gereği kadar kanallar açılıp, Ezene Vadisi üzerinde kurulan Kadim Me'rib'i cennet haline getirilmişti.

Öte yandan söz konusu barajı, Yemen kabilelerinin babası olan Hımyer'in yaptırdığı ileri sürüldüğü gibi, Lokman b. Âd'ın da, bir fersaha bir fersah (4444m^2) alanında olan barajın taşlarını, kalay ve demirle perçinlemek suretiyle yaptığı kaydedilmiştir. (Alusî, Tefsir, II, 126) Bu rivayetlerin hepsinin dikkate alınmasında bir çelişki yoktur. Önce Sebe'nin başlamış olması, sonra Hımyer'in, sonra Lokman'ın ve Zülkarneyn'in daha sonra da Belkıs'ın peş peşe çeşitli inşaat ve tamirlerde bulunmuş olmaları pekâlâ düşünülebilir. (Elmalılı, VI, 360)

Kur'ân-ı Kerim'de Sebe' suresinde, ismi geçen Arîm Seli'nin, Yemen'in Me'rib kenti yakınlarındaki, Sebe' Seddi veya Me'rib Seddi olduğu açıktır. Yeni Me'rib şehrinden güneye doğru gidilince yolun solunda eski Me'rib şehri kalıntıları ve ondan sonra, sağ tarafta ana yola 8 km uzaklıkta Kadim Me'rib barajı yer almaktadır. Baraj'ın her iki tarafının kalıntıları mevcut olup, bu barajdan takriben 3 veya 4 km yukarıda yeni baraj yapılmıştır. Eski barajın kalıntılarına bakıldığında, yeni barajdan daha modern ve büyük olduğu dikkatten kaçmaz. Mevcut Yemen haritasında, bu barajdan sonra gelen bölgeye yine Ardu'l-Cenneteyn denmektedir.

Bu baraj vesilesiyle, kurak bir bölge, verimli hale gelmiş ve bu başarı, onlara Allah'ın bir ihsanı olarak peygamberleri tarafından bildirilmişti. Peygamberleri onlara: "Allah'ın nimetlerinden yiyiniz, içiniz, O'na şükrediniz." diyerek bu lütufları hatırlatmıştı. (Sebe' 34/15) Hz. Süleyman aleyhisselam rehberliğiyle manen de yükselen bu millet, daha sonra şirke ve tefrikaya maruz kaldı. m.ö. 5. asırda ünlü Me'rib barajının çöküşü ile bu ülkenin yıldızı da söndü. (Kur'ân-ı Hakîm, s. 429)

Barajın çöküşünden sonra, Allah onların üzerlerine kükremiş, hırçın mı hırçın, bentleri yıkan Arîm Seli'ni göndermişti. O güzelim bahçelerini, köknar, sedir ve uşer gibi işe yaramaz bitkilerin bittiği fundalıklara çevirdi. (Sebe' 34/15-16) Şimdi sulanmayan yerlerde, köknar, sedir ağacı ve uşer gibi çöl bitkileri mevcuttur. Günümüzde sel sularıyla dolan yeni barajla bu vadideki, bağ ve bahçeler sulanmaktadır.

ASHÂB-I EYKE (أصحاب أيكة)

Şuayb aleyhisselamın kavmi

[bk. MEDYEN VE EYKE]

ASHÂB-I FİL (أَصْحَابِ الْفِيلِ)

Kâbe'yi yıkmak için Mekke'ye saldıran Ebrehe ve ordusu

Ashâb-ı Fil, Kâbe'yi yıkmak için Yemen'in Sana şehrinden gelen ve Mekke'yi kuşattıkları sırada Ebabil denilen mucize kuşlar tarafından helâk edilen Ebrehe ve ordusuna verilen isimdir. Bu ismi almasının nedeni Ebrehe ordusunun önünde yürüyen ve orduya eşlik eden fillerden ötürüdür. Yemen'de Himyerîlerin Yahudi hükümdarı Zünuvas, bölgedeki Hıristiyanlara zulmetmişti. Bunun intikamını almak için Habeşistan Hıristiyan devleti, hem Mısır ve Şam üzerinde hâkimiyet kurmak, hem de Afrika, Pasifik ticaret yollarını ele geçirmek maksadı güden Bizans devletinin yardımını da alarak, Yemen'e saldırdı ve Himyer hükümdarlığına son verdi. m.s. 525 yıllarında bütün Yemen bölgesi Habeşistan'a geçmişti. Böylece hedeflerinde, Arapların bölgedeki ticaret üstünlüklerini de ele geçirmek vardı.

Aslen Yunanlı bir tüccarın kölesi olan Ebrehe (Ebrehem/İbrahim) Yemen'e önce Habeşistan naibi, sonra da müstakil kral oldu.

Ebrehe, Yemen'de iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Bizans'ın ve onun müttefiki Habeşistan hükümetinin planları doğrultusunda asıl gayesini tatbik etmek için harekete geçti. Gayesi bir taraftan Arabistan'a Hıristiyanlığı yaymak diğer taraftan da, Arap Yarımadası'nın maddi ve manevi kalbi olan Mekke ve oradaki Kâbe'nin ehemmiyetini azaltmak suretiyle ticaret yollarını ele geçirmekti.

Bu sebeple, Yemen'in başkenti Sana'da Kulleys isminde büyük ve yüksek bir kilise inşa ettirmişti. (Siretü İbn Hişam, I, 43) Bu kiliseyi, şimdi Necran'da Necran havaalanı yakınlarında Cebel-i Taśılâ denen bir tepenin eteğinde yaptığı da söylenir.

Hıristiyanlar Yemen'de siyasî iktidar elde ettikten sonra sürekli olarak, Kâbe'nin yerine başka bir Kâbe inşa edip, burayı Arapların merkezi haline getirebilmek için uğraşıp durdular. Kâbe yerine yapılan kilise, Araplar tarafından kirletilmiş veya yakılmıştı. Başka bir rivâyete göre, Ebrehe kendi yaptırdığı kiliseyi, yine kendi adamları tarafından kirletip suçu Kureyşlilerin üzerine atarak, Mekke'ye saldırmak için komplo kurdu. Direkt olarak Kâbe'ye saldırmanın ne anlama geldiğini o da biliyordu. Yaptırdığı kiliseye Kureyşlilerin saygısızlık yaptığını duyan Ebrehe, Kâbe'yi yıkmadan rahat etmeyeceğine yemin etmişti. Nihayet, m.s. 570 (veya 571) yılında 60.000 asker ve 13 fil (veya 9 fil) ile Mekke'ye hareket etti. Hiçbir kabilenin karşı koyamayacağı bir güçle gittiği için yolda önüne engel çıkmadı. Taif cihetinden Mekke'ye varmayı planlayan Ebrehe, Taiflilerin öncülük etmesi ile Mekke'nin yaklaşık olarak 10 km yakınında ve harem sınırında bulunan el-Muğammes adlı vadiye vardı. Arap oldukları halde, Kâbe'yi yıkmaya gelen kimselere değişik şekillerde yardım edenler bir bir helâk oldular. (Beyhakî, Delail, I, 43) Helâk edildikleri yer, bugün Arafât'ın kuzeyinde ve Urene Vadisi üzerinde bulunan Muğammes denilen yerdir. Mekke'den Taif'e, Seylü'l-Kebir'den giden yolun sağında yer alan bu vadinin batısında yükselen dağlara da Cebel-i Nar denir. Ordunun bir kısmı bu dağa tırmanırken helâk olmuşlardır.

Muğammes Vadisi'nde konaklamış olan Ebrehe, elçisi Ḥunâṭa el-Himyerî'yi Mekke'ye gönderip karşı çıkmamaları halinde, kendilerine mal ve can güvenliği vaat etmişti. Ayrıca Mekke'nin reisleri ile görüşmeyi de kabul etti. Haber Abdülmuttalib'e ulaşınca "Bizim Ebrehe ile savaşacak gücümüz yok. Bu ev Allah'ın evidir, dilerse O'nu korur." dedi. Daha sonra Ebrehe'nin yanına gitti. Ebrehe, bu asîl insanı görünce çok etkilenip tahtından inerek yanına oturdu ve kendinden ne istediğini sordu. Abdülmuttalib, Arap Yarımadası'nda bulunan bütün savaşacakları bir araya getirse bile, böyle bir orduya karşı gelemeyeceğini biliyordu. Ebrehe'nin adamları tarafından yağmalanan develerini geri istedi ve "Ben yalnız develerin sahibiyim ve ancak onlar için talepte bulunabilirim. Bu eve gelince, O'nun bir Rabbi var ve O, bu evi koruyacaktır." dedi. Ebrehe bunu biraz tuhaf karşıladı. Böyle asil insanın Kâbe'yi yıkmaya gelen insandan, Kâbe'yi korumasını değil de develerini geri istemesini anlayamadı. Zira Abdülmuttalib, Mekke'nin, kendisine ihanet edenleri helâk eden bir özellikte olduğunu biliyordu ve bundan dolayı bu ismin verildiğini çok iyi anlamıştı. Fakat Ebrehe bundan habersizdi. Kâbe'yi yıkmada kararlıydı. Abdülmuttalib, "O seninle Allah'ın arasındaki bir mesele" dedi ve develerini alıp gitti. (Siretü İbn Hişam, I, 49)

Abdülmuttalib, Ebrehe'nin karargâhından geri döndüğünde Kureyşlileri toplayarak çocuklarını alıp dağlara çekilmelerini, böylece katliamdan kurtulabileceklerini söyledi. Daha sonra Kureyş'in ileri gelenleri Kâbe'nin kapılarının zincirlerini tutarak Allah'a, kendi evini ve hizmetkârlarını koruması için dua ettiler. Kureyşliler, sıkıştıklarında asıl Rab olan Allah'a dua etmeye başladılar. Şehir halkı bütünüyle dağlara çekildiler.

Ertesi gün Ebrehe Mekke'ye girmek üzere hareket ettiğinde en önlerinde bulunan Mahmud adlı fil vardı ve bir türlü Mekke'ye doğru gitmiyordu. Fakat geri çevirdiklerinde hareket ediyordu. Onu hareket ettirmek için her tarafını kanattılar fakat yönünü Mekke'ye çevirdiklerinde yatıyordu.

Bu esnada, deniz tarafından gelen beyaz (veya yeşil), kırlangıca benzeyen Ebabil kuşları, biri gagalarında diğer ikisi ayaklarında olmak üzere nohut tanesi büyüklüğündeki üç taşı, kurşun gibi Ebrehe ordusunun üzerine atmaya başladılar. (İbn Ebî Şeybe, VII, 165) Taşlar vurdukları yerden kan çıkartıyordu. Ebrehe başta olmak üzere ordu helâk edildi. Kaçanlar kaçtıkları yerde taşlanarak öldüler.

Ebabil kuşlarını, Tabiin'den gelen bazı rivayetleri çarpıtarak, pozitivist bir anlayışla yorumlamaya çalışan, bazı müfessirler, hem kadim hem de yeni müfessirler tarafından şiddetli tenkide maruz kalmışladır. Pozitivist yoruma göre, bu kuşlar, ayaklarında mikrop taşıyan sineklerdir. Güyâ taşıdıkları mikroplarla salgın hastalıklara sebebiyet vermişlerdir.

Bu olaydan sonra sadece Ebrehe ve ordusu değil, onun Yemen'deki hâkimiyeti de dört sene sonra (m.s. 575) yok oldu.

Bu hadise, Araplarda büyük tesir yapmış ve bu olayın meydana geldiği yıla "Fil Yılı" denmişti. Resûlullah aleyhisselam ise, elli (veya 51) gün sonra dünyaya gelmişti. Araplar ve özellikle Kureyşliler bu olayı ve tesirlerini çok iyi bildikleri için, Allah (c.c.), onları Ebrehe'nin hışmından koruyan bu büyük mucize ihsanı dile getirmiş ve Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselama inanmalarını istemişti. Ashâb-ı Fil'i yok ettiği gibi, onları da yok edebileceği mesajını vermişti.

ASHÂB-I HİCR (أَصْحَابَ حِجْرِ)

Salih aleyhisselamın kavmi [bk. SEMUD]

ASHÂB-I KARYE: ANTAKYA, YÂSÎN SURESİ ELÇİLERİ VE ŞEHRİN ÖTE BAŞINDAN GELEN ADAM: HABÎB-İ NECCÂR (أصحاب القرية)

Yâsîn suresinde helâk edildikleri bildirilen kasaba ve ehli

Kur'ân'da köy, şehir ve memleket gibi cemiyet ve medeniyet mahalli olan yerlere ve halkına "karye" denir. Bu kelime esasen toplanmak manasından alınmış olup insanların toplandıkları yerin ismi olduğu gibi, mecazen oradaki insanların tamamının ismi olarak da kullanılır. (Müfredat, s. 403)

Ashâb-ı Karye tamlamasında, karye, "şehir", Ashâb ise "halk" anlamında ve "Şehir halkı" manasına gelir. Yâsîn Suresi 13-29 ayetleri arasında geçen "Ashâb-ı Karye" olayının, Antakya ve halkı olduğu hakkında müfessirler görüş belirtmişlerdir.

Bahsi geçen ayetlerde belirtilen elçilerin Hz. İsa'dan önce mi yoksa sonra mı gönderildikleri, gönderildikleri yerin Antakya olup olmadığı da tartışmalıdır. (Taberî, Tefsir, VIII, 121)

Tercih edilen görüşe göre buradaki elçiler, Hz. İsa'nın havarîleri, muhataplar Roma İmparatorluğunun hâkimiyeti altında yaşayanlar, şehir ise Antakya'dır. Fakat Hz. İsa'nın elçilerinin tebliği karşısında, halkın fazla direnmediği ve kısa sürede buranın bir Hıristiyanlık merkezi olması dolayısıyla, buraya gönderilen elçilerin Hz. İsa'nın elçilerinden önce başka elçiler olduğu görüşü de ihtimal dahilindedir. Zira Hz. İsa Filistin bölgesinin dışına çıkmamıştır. Ayrıca Antakya'ya giden elçilerin Barnabas, Petrus ve Paul olduğu ve halkın direnmeden iman edip, söz konusu şehrin Hıristiyanlığın merkezi haline geldiği anlatılmaktadır. (Resullerin İşleri 11/19-26)

Bazıları, ilk gönderilen iki elçiden birinin Yuhanna diğerinin ise Pavlus ve üçüncüsünün Şemûnüssafâ olduğunu belirtmişlerdir. Müfessirler ise, ilk ikisinin, Şemûnüssafâ ve Yuhanna, üçüncüsünün ise Pavlus olduğunu ileri sürmüşlerdir. (İbn Kesir, Tefsir, III, 568) İbn İshak ise, ilk iki elçiden birinin ismi "Fârûđ" diğerinin "Rûmâđ" olduğunu belirtir. Ehl-i Kitab'ın kaynaklarına göre ise, birincisi Yahya, ikincisi ise Yunus'tur. Mukatil b. Süleyman, birincinin Yûmân, ikincinin Mâlûs olduğunu belirtirken; üçüncünün ise, Şem'ûn eş-Şaffâr (Şemûnüssafâ), Şelûm veya Sem'ân gibi farklı isimler olduğu anlaşılmaktadır. (Arâisü'l-mecâlis, s. 363-64) Bazılarına göre ise, bu elçilerin adları, Sadık, Mesdûk ve Şalom idi. Antakya'daki firavunun ismi ise An*î1as b. An*î1as idi. (Taberî, Tefsir, II, 156)

Bugün, Antakya merkezinde Kurtuluş Caddesi üzerindeki Habîb-i Neccâr Camiinin sağ tarafında, Habîb-i Neccâr ile Şemûnüssafâ'nın bir arada, Yahya (Yuhanna) ile Yunus'un da bir arada, makam veya kabirleri mevcuttur.

Anlatıldığına göre, m.s. 40'lı yıllarda Hz. İsa, havarilerinden ikisini Antakya'ya gönderince, koyunlarını otlatan, marangozlukla veya ziraatla meşgul olan Habîb-i Neccâr ile karşılaşırlar. Elçiler, Allah'ın izni ile bir kısım müzmin hastalıkları iyileştirdiklerini söyleyince, Sâhib-i Yâsîn diye de meşhur olan bu zat, senelerdir yatalak hasta olan oğlunun, elçiler tarafından iyileştirilmesi üzerine Hz İsa'nın getirdiği dine ailesiyle birlikte iman eder.

Bu iki elçi Antakya'ya girerken Antakyalılar elçileri hoş karşılamaz ve onlara eziyet edip, uğursuz sayarak hapse atarlar. Elçilerin tüm çabalarına rağmen halk Hz İsa'nın dinine inanmaz ve onları öldürmeyi planlar. Başta şehrin kralı olmak üzere halk bu elçilerin tebliğini kabul etmediği gibi ayetin ifadesiyle "Şehrin öte başından, koşarak gelen Habîb-i Neccâr, onlara iman eder. (Yâsîn 36/20–21) Hadiste, üç sıddık kimse içinde Habîb-i Neccâr da zikredilir. (Ebu Nuaym, Marife, s. 365) Şehir halkının çok sert olduğu, gelen elçileri dinlemedikleri söz konusu âyetten anlaşılmaktadır. Zira Habîb-i Neccâr'ın onlara sahip çıkması ile öldürülmesi aynı anda anlatılır. Habîb-i Neccâr'ı, şimdi kendi adı ile bilinen Habîb-i Neccâr Dağı'nın eteğinde, (Makam-ı Habîb-i Neccâr) şehit ederler. Gelen elçileri, kral hapse atar. Bunun üzerine Şem'ûn es-Saffâr, daha tedbirli olarak aynı şehre gelir. Önce kral ile iyi ilişkiler kurar. Sonunda kralın en iyi adamlarından olur ve önceki iki arkadaşından bahsedince kral onları hapisten çıkarır ve kendi de iman eder. Fakat halkın yine çoğu iman etmez. Bazıları, halkın bütünü iman edip burasının Hıristiyanlığın merkezi haline geldiğini söylerken, bazıları da, kral ve halkın bir kısmının iman etmesine rağmen bir kısmının iman etmediğini ve Kur'ân'da buyrulduğu üzere meleğin bir sayhası ile helâk edildiğini söylerler. (Arâisü'l-mecâlis, s. 364–65; Ahmet Rıfat, III, 89)

Ahd-i Cedid'de, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bu vakaya benzer bir konu mevcut olmayıp benzeri konular yer alır. Meselâ, Hz. İsa Kudüs'teki insanları haberdar eder ve Barnaba Antakya'ya gönderilir. Antakya'ya varınca, Allah'ın inayetini görür ve buna sevinir, Tarsus'a gidip Saul'u (Pavlus) arar ve bulunca Antakya'ya getirir. (Resullerin İşleri, 11/22-26) Gerek "Resullerin İşleri" ve gerekse "Galatyalılara Mektup" gibi bölümlerde, Kur'ân'ın anlattığı bütün halindeki olayın parçalarını bulmak mümkündür. Fakat birebir eşleştirmek ve bir sonuca varmak mümkün değildir.

Birçok elçinin Anadolu'ya ve dünyanın değişik yerlerine gönderildiğini biliyoruz. Anlatılan olaylardan Hz. İsa'nın tam hayatını çıkarmak mümkün olmadığı gibi, onun tebliği hakkında anlatılanlara bakarak bir sonuca varmak mümkün değildir. İslamî kaynaklarda anlatılanlar daha derli topludur.

Ahd-i Cedid'de bu konunun anlatılmaması, buraya elçilerin gönderilmediği anlamına gelmez. Habîb-i Neccâr olayı, bu yöreye çok tesir etmiştir. Nitekim sadece bir türbe ve makam ile değil, kendi adıyla anılan Habîb-i Neccâr dağı, Habîb-i Neccâr camisi gibi yerlere ad olmuştur. Bunun yanında menkıbelere de geçmiş bir Habîb-i Neccâr söz konusudur.

Fakat Kur'ân'ın bu açıklamasının asıl hedefi, Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselamın peygamberliğinin şan ve şerefini temsille aşikâr bir şekilde göstermek içindir. Yani iki kişinin, bir üçüncü ile takviyesi, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'nın sonradan Hz. Muhammed'in peygamberliği ile «Kendisinden öncekileri tasdik edici olarak." (Âl-i İmrân 3/3) güç ve takviyesini temsil etmektedir. Önce Mûsâ ve İsa'yı göndermiştik, bunları yalanladılar, sonra da Muhammed aleyhisselamla, bunlara güç ve kuvvet verdik denilmiş olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de, Antakya halkına ilk iki elçinin gönderildiğini ve arkasından bir üçüncü ile bu ikinin takviye edildiği anlatılır. Bunun yanında halktan Habîb-i Neccâr'dan [bk. Recul: Habîb-i Neccâr] başka kimsenin inanmaması üzerine Allah bunları bir sayha ile helâk etmesini, bunların daveti karşısında müşrikler nasıl söndüyse, Kur'ân'ın daveti ile de Kureyş müşriklerinin hâkimiyetinin yıkılacağı ima edilir. Kur'ân ne gelen elçilerin adlarından, ne bu elçilere iman eden şahıstan ve ne de şehrin adından bahsetmez, vereceği mesajı verip böylece denilmek istenen şeyi söylemiş olur.

ASHÂB-I KEHF VE RAKÎM (أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ)

Ashâb-ı Kehf, Kur'an-ı Kerim'de Kehf Suresinde bir mağarada 309 yıl uyuduktan sonra tekrar uyandıkları haber verilen gençler topluluğu, Mağara Yâranları, Rakim ise kaldıkları köy veya vadinin adı

Ashâb-ı Kehf'in, yedi kişi olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, halk arasında "Yedi Uyurlar", "Mağara Yaranları", "Ehl-i Kehf" ve "Ashâb-ı Kehf" olarak bilinir. Kehf, dağda geniş ve büyük mağara demektir. Mağara'nın küçüğüne ise "ğâr" denilir. Ashâb-ı Kehf'in sekiz kişi olduğu da rivayet edilmiştir. İsimleri, dünyanın değişik kültürlerinde farklı şekillerde telaffuz edilir. Klasik İslam tarihi kaynaklarında, Maximilian veya Mahsimilian (Majsimlînâ-Maksimilîâ) Yemliha (Yemli1â), Mertos (Mertûs), Kesotonos (Kesû*ûnos), Bîronos (Bîrûnos), Resmonos (Resmûnos), Botonos (Butûnos) ve Kalus (Kâlûs) olarak geçer. (Taberî, Tarih, I, 372)

Hz. Ali'den gelen bir rivâyette ise bunlar, altı kişi olup isimleri, Maksilmînâ, Yemlî1â, Meslîtinâ, Mernûs, Debernûs ve Savinûs'dur.

Rakîm'den ne kastedildiği ihtilaflıdır. Müfessirler, rakîm kelimesi için beş mana vermişlerdir. Ashâb-ı Kehf'in kaldıkları mağaranın bulunduğu vadinin adı; mağaranın bulunduğu dağın adı; mağaranın bulunduğu köyün adı; Filistin ve Eyle arasında bir vadinin adı; bu mağara ehlinin halini anlatan, altın, kurşun veya taştan bir kitabe veya mağaranın önünde yapılan mescidin adı muhtemel manalardır. (Kurtubî, II. 358; Lisanü'l-Arab, r-k-m md.)

Ayrıca, Ürdün-Amman şehir merkezinin doğusunda "Ebu 'Alendâ" denilen mahallede Ashâb-ı Kehf'in kaldıkları farz edilen mağaraya Rakîm de denmektedir.

Rakîm, hadiste üç kişi oldukları belirtilen harikulade bir vakanın cereyan ettiği yer olarak söylenir. (MEB, "Eshabülkehf" md.)

Bazılarına göre ise, Ashâb-ı Kehf ile Ashâb-ı Rakîm tamamen farklı olup, Ashâb-ı Rakîm, hadis-i şerifte, yağmur'dan dolayı mağaraya sığınan üç kişidir. (Ruhü'l-maânî, V, 210) Bu olay, Buharî ve Müslim gibi sahih kaynaklarda anlatılır.

Ashâb-ı Kehf'in kaldığı dağın adının Benâcelos/ Bencelos (Anchilus), mağaranın adı "Hayzem", köpeğin adının ise Hümrân olduğu tarih kaynaklarında belirtilir. (Taberî, Tefsir, XV, 198–99)

Ashâb-ı Kehf, tercih edilen görüşe göre Hz. İsa'nın (a.s.) dini üzere idiler. Kralları ise putperest idi. (Taberî, Tefsir, V, 198) Hz. İsa'dan önce yaşamış muvahhit bir grup olduğu görüşü ise zayıf kabul edilmiştir. (Ruhü'l-maânî, V, 210)

Ashâb-ı Kehf olayı bir efsane değil yaşanmış bir gerçektir. Fakat Kur'ân, bunların ne yaşadığı yer, ne de yaşadıkları çağ ve kişiler hakkında bilgi vermemiş, bu olayın insanlara vereceği mesaja öncelik vermiştir.

Kur'ân'da anlatılan mağaranın özelliklerine göre, kapısının tam kuzeye baktığı izlenimi oluşmaktadır. Şöyle ki, "Onlara baksaydın görürdün ki güneş doğunca mağaralarının sağından dolaşır, batarken de sol taraftan onları makaslardı." (Kehf, 18/17) Bazı müfessirler ise, güneşin onlar üzerindeki hareketini, bir mucize olarak görmüş ve bununla, mağaranın yönünü tespit etmenin mümkün olamayacağını, ifade etmişlerdir.

Mağara Yaranları'na atfedilen birçok yer vardır. Hıristiyan kaynaklarına göre, hadise, Efes'te cereyan etmiştir. 1926'da Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından bölgede yapılan kazılarda, Panayır Dağı'nın doğu

yamacında bulunan kalıntıların, (II. Theodosius dönemi, m.s. beşinci yüzyıl ortaları), onlar adına yapılan bazilikaya ait olduğu ileri sürülmüştür. (DİA, "Ashâb-ı Kehf" md.)

Tefsirlerde olayın geçtiği çağ belirtilmeden, Dakyanus (Gaius Messius Quintus Traianus Decius m.s. 201-251) adındaki putperest kralın şerrinden kaçıp bir mağaraya sığındıkları anlatılır. Kur'ân'ın vermediği ayrıntılı bilgiler, tefsirlerde ve İslamî kaynaklarda aynı formattadır. Dakyanus'un yaşadığı tarih ile mağara yaranlarının ortaya çıkış tarihi fazla uyuşmamaktadır.

Muhammed b. İshak'ın nakline göre İncil ehlinin içinde suçlar büyüdü, krallar taşkınlık edip putlara tapıyor ve onlara kurbanlar kesiyorlardı. Bu konuda pek ileri gidenlerden biri de Rum krallarından Dakyanus idi. İnanan insanlara her türlü eziyeti yapıyordu. Bu zulmü gören Rum soylularından hem de krala yakın olan aristokratların çocuklarından birkaç genç, yapılanlardan çok etkilendiler. Bu fitnenin def edilmesi için Allah Teâla'ya gözyaşları ile boyun eğerek namaz kılıp dua ediyorlardı. Çok geçmeden kralın yardımcıları bu gençleri ihbar ettiler. Kral, onları hücrelerinde bastırıp huzuruna getirtti ve onlara, putlara tapmakla, ölüm arasında seçim yapmalarını teklif etti. O zaman bu yiğitler: "Bizim bir ilâhımız vardır ki, ululuk ve yüceliği gökleri ve yeri doldurmuştur. Biz ondan başka birine ilâh demeyiz, asla putlara tapmayız, senin teklifini kabul etme ihtimalimiz sonsuza dek yoktur, hükmün ne ise yap!" diye cevap verdiler.

Kral gençlere, konuyu biraz düşünmeleri için mühlet verdi. Hakka gönül vermiş bu babayiğitler dinlerini korumak için karar verip şehrin yakınındaki Anchilus dağında bir mağaraya sığındılar. Bu dağın nerede olduğu hep kapalı kalmıştır. Gece gündüz namaz kılıp, inlediler ve Allah'a yalvardılar. Öncüleri Yemliha idi. Kendilerine verilen mühlet tamam olunca, kral bu gençleri aradı. Bulamayınca en yakın akrabalarına zor kullanıp gençleri geri getirmelerini istedi. Yemliha durumdan haberdardı. Arkadaşlarının yanına varıp dehşeti anlattı. Onlar, ağlaşarak secdeye kapanıp Allah'a yalvardılar ve: "Yüce Rabbimiz! Katından bir rahmet ver ve şu davamızda doğruluk ve muvaffakiyet ihsan eyle bize!" (Kehf 18/10) diye dua ettiler. Derken ne yapacakları hakkında konuşmaya daldıklarında Allah Teâla, onlara bir uyku verdi, uykuya daldılar.

Diğer taraftan, Dakyanus hiddetinden ne yapacağını şaşırdı. Aklına, mağaranın kapısını taşla örüp kapatma fikri geldi. Bunun üzerine Dakyanus açlık ve susuzluktan ölsünler diye, mağaranın kapısını kapattırdı. Dakyanus'un evinde imanını gizleyen, Theodore ve Rufinus (Pendos ve Runas) diye iki mümin vardı. Bunlar, Ashâb-ı Kehf'in isim, nesep ve kıssalarını iki kurşun levhaya yazıp bir bakır tabuta koyarak, mağaranın önüne çekilen duvarın içine koydular." (Araisü'l-mecalis, 378–81)

Ashâb-ı Kehf'in, uykudan uyandıktan sonra, kaç yıl kaldıkları, Kur'ân'da müphem bir şekilde anlatılır. Âyette geçen "Mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Bazıları buna dokuz yıl daha ilave ettiler" (Kehf, 18/25) haberini kimin verdiği hakkında farklı rivayetler vardır. Haberi Allah'ın verdiğini söyleyenler olduğu gibi, Ehl-i Kitab'ın verdiğini tercih edenler de vardır. Olayın, Kral Decius (m.s. 201-251) ile II. Theodosius'un (m.s. 408–450) zamanlarında geçtiği söylenmektedir. Bu durumda, 300+9 yıl gibi bir zaman aralığı, yukarıda görüldüğü gibi, verilen tarihlere sığmaz. Şayet, 300+9 sayısının Cenab-ı Hakka ait bir bilgi olduğu görüşü kabul edilecekse, bu takdirde, olayın Decius döneminde değil, yine Roma imparatoru Publius Aelius Hadrianus (m.s. 76-138) zamanında geçtiği anlaşılmaktadır. Babaları İspanyalı olan Hadrianus (Hadrian), 76'da Roma'da doğup m.s. 117-138 yıllarında imparatorluk yapmıştı. Şayet, Decius dönemi temel alınırsa bu takdirde, 300 yıl haberinin Ehl-i Kitab'ın bilgilerine ait olduğu netlik kazanır. (The Men of the Cav, pp. 67-93; Nancy N. Roberts, pp. 295-317) Ashâb-ı Kehf'in mağarada 300 yıl kaldığı meşhur olmuştur. Kur'ân'ın 300+9 yıl şeklindeki beyanına göre, 300 yıl, Güneş Yılını; 300+9 yıl ise Kamerî yılı göstermektedir. Çünkü üç yüz yılda, Kamerî yıl dokuz yıl eksik olmaktadır. Bu sayı eklenince tamam olur. Bu ince ifadeden, Ashâb-ı Kehf'in mağarada 300 yıl kaldığı anlaşılmaktadır.

Mağarada uyandıktan sonra açlıklarını hisseden Mağara Yâranları, arkadaşları Yemliha ya da Maksimilyan'ı şehre, yiyecek almak için, gönderirler. Burası, Ashâb-ı Kehf'in yaşadığı muhtemel bulunan şehirlerden biridir. Amman (Filadelfiya), Tarsus, Efes, Afşin; Yemen'in Ta'z, İspanya'nın Toledo veya Loja (Lûşe) vb. muhtelif kıtalardaki şehirler söz konusudur. Ashâb-ı Kehf, şehre gönderdikleri arkadaşlarından aynı zamanda düşmana karşı çok tedbirli olmasını ve temiz yiyeceklerden almasını isterler. Elindeki parayı gösterince kendini ele veren Yemliha veya Maksimilyan, hazine buldu gerekçesiyle tutuklanır. Gerçek anlaşılınca başta şehrin hükümdarı ve bütün insanlar hayret içinde kalıp, daha önce hikâyelerini duydukları bu insanları görmek için mağaranın kapısına üşüşürler. Yemliha veya Maksimilyan içeri girip durumu anlatır. Arkadaşları, Allah'ın kendilerine verdiği ihsana çok şükrederler ve dünya hayatından çok ahireti tercih edip, Allah'tan emanetlerini almaları için dua eder ve orada hepsi ölürler. Geride kalanlar, bunların anısına kapıya mescit yaptırırlar. Cesetleri de alıp şu an bilinmeyen bir yere defnederler. (Nesefî, III, 9) Bu mescit yapma isteği, daha sonra bu gibi hatıra taşıyan yerlere mescit yapma fikrinin kaynağı olmuştur denilebilir.

Kur'ân'ın beyanına göre, güneşin rahatsız etmeyecek şekilde mağaranın etraftan dolaşması, yanları ezilmesin diye sağa sola çevrilmeleri, kimse içeri girip onları rahatsız etmesin diye mağara içine Allah'ın bir korku salması gibi olaylar baştan bir mucize silsilesi halinde anlatılır. Kaç kişi oldukları, mağarada kaç yıl kaldıkları müphem bırakılarak anlatılmıştır. En gerçek olan şey, öldükten sonra dirilişin, dünyada insanlara gösterilmesidir.

Ashâb-ı Kehf'in, Hz. İsa ve İncil'e ya da bir başka kitap ve peygambere tâbi oldukları söylense de Kur'ân-ı Kerim'de zikrediliş karakteristiğine bakıldığında, bunlar, kıyamete kadar bütün dirilişleri temsil eden bir cemaattir. Çünkü bütün diriliş hareketlerinin mutlaka bir tazyik ve bir de mağara dönemleri olmuştur, olacaktır. (Kur'ân'dan idrake yansıyanlar, II, 219) Bundan dolayı, mağaradakilerin kaç kişi oldukları, ne zaman ve nerede yaşadıkları, kaç yıl uykuda kaldıkları önemli olmayıp, bunların vasıfları, tazyiklere aldırmayıp küfre karşı direnmeleri, bıçak gelip kemiğe dayanınca da, Allah'ın yardımının sürpriz bir şekilde kendilerini kuşatması, alınacak derslerdendir.

Bugün, Ashâb-ı Kehf, Türkiye'de İzmir-Efes, Mersin-Tarsus, Maraş-Afşin (Efsus, Arabissos), Sivas-Divriği ve Diyarbakır-Lice olmak üzere beş; İspanya'da Gırnata (Granada-Loja) ve Toledo (Tuleytula-Cinânü'l-Verd); Cezayir'de Fûm et-Tevb; Tunus'ta Tevzer; Mısır'da Kahire Mukaddem Dağı, Ürdün'de Amman (Ebu 'Alendâ mah.), Yemen'de Ta'z (Cebel-i Sabır) ve İbb (Rasad, es-Seb'a); Fas, Sıfru; Afganistan'da Meymene; Yunanistan, İtalya, Kıbrıs ve Doğu Türkistan'da Ürümgi-Turpan (Turfan-Toyog), olmak üzere birçok yerde makamı vardır. (Kurtubî, X, 358; DİA, "Ashâb-ı Kehf" md.)

Toledo (Tuleytula) Decius şehri olarak da bilinir. Yakut el-Hamevî, Cinanü'l-Verd'de bulunan mağarada miladî on üçüncü asra kadar çürümeden kalan naaşların bulunduğunu nakleder. (Mu'cemü'l-büldân, II, 167, III,61) Kurtubî ise, Decius şehrinin Gırnata'nın kıble tarafına düştüğünü söylemektedir. (Kurtubî, Tefsir, 358)

Tarsus'taki mağara, Adana-Mersin otobanının hemen üzerinde ve Tarsus'a 14 km uzaklıkta olan Dedeler Köyü yakınında bulunmaktadır. Türkiye'deki Ashâb-ı Kehf'le ilgili makamların en uygun olanı tahminimizce burasıdır.

Selçuk ilçesi sınırları içinde bulunan Ashâb-ı Kehf (Yedi Uyurlar) mağarası Panayır Dağı eteklerindedir. Belki de, Ashâb-ı Kehf gibi bu mağarada da inkârcıların zulmünden kaçan müminler gizlenmiş olabilirler. 1927-28 yıllarında burada yapılan kazılarda, bir kilise ile yüzlerce mezar bulunmuştur. Mezarlarda ve kilisenin duvarlarında kutsal kabul edilen Yedi Uyurlar'a hitaben yazılmış yazıtlar vardır.

Bu hadise, Hint kutsal kitaplarından Mahabharata'da yedi kişinin, peşlerinde bir de köpek olduğu halde riyazet için krallığa ve dünyaya yüz çevirdikleri şeklinde kaydedilir. Yahudilikte ise Talmud'da Honi ha-Me'aggel adlı şahsın yetmiş yıl, Abimelek'in de altmış altı yıl uykudan sonra uyandıkları hikâye edilir. "Efes'in Yedi Uyurları", ismiyle Hıristiyanlıkta da konu anlatılır. (DİA, "Ashâb-ı Kehf" md.)

Müslümanlar tarafından Ashâb-ı Kehf, Batılılar tarafından Yedi Uyurlar adına ziyaret edilen bir mekân da Fransa'da mevcuttur. Fransanın Bretagna bölgesinde Côtes-d'Armor departmanında yer alan Vieux Marche adında bir kasabadır. Burada yer alan Le hameau des Sept Saints (Yedi Azizler Köyü), ismini Efesli Yedi Uyurlar'dan almaktadır. Günümüzde bu köy, bugün burada bulunan kilise etrafında toplanmış bir kaç evden meydana gelmektedir. Burası Hıristiyanlar tarafından ibadet maksadıyla ziyaret edilmektedir. Prof. Louis Massignon tarafından başlatılan bu uygulama 1954'ten beri devam etmektedir.

ASHÂB-I MEDYEN (أصحاب مدين)

Ashâb-ı Medyen, Hz. Mûsâ'nın Mısır'dan ilk ayrıldığında içlerinde kaldığı kimseler
[bk. ASHÂB-I MEDYEN VE EYKE]

ASHÂB-I RAKİM (أصحاب رقيم)
[bk. ASHÂB-I KEHF VE RAKÎM]

ASHÂB-I RESS (أصحاب الرس)

Ress, Necran ile Yemen, Hadramut ile Yemame arasına veya Aras Nehri havzasına denir. Ashab-ı Ress Hanzala b. Safvan'ın peygamber olarak gönderildiği kavimdir.

"er-Ress", lafzı, Arapça'da içerisi taşla ve ben-zeri şeylerle örülmemiş her çukur veya kuyuya verilen addır. (Kurtubî, XIII, 32) Ashâb-ı Ress'in kimler olduğu ve nerede yaşadıkları, peygamberlerinin kim olduğu ihtilaflıdır. Semûd Kavminden, Yahuza b. Yâkub'un soyundan veya Ashâb-ı Uhdûd ile aynı kavim olduğundan söz edilir.

Yemen b. Kahtan'ın oğullarından Kadd ile Mân oğulları, el-Haris b. Kahtân'ın oğullarından Elsem ile Ebu Vera'a oğulları da Ashâb-ı Ress olarak bilinir.

Ashâb-ı Ress'in, Necran ile Yemen ve Hadramut ile Yemame arasında, Yemame'de el-Felec isimli köyde, Antakya'da, Aras Nehri havzasında, Sana yakınlarındaki Hadûr'da veya Aden gibi farklı muhitlerde yaşadıkları söylenir. Kur'ân'da "Bir-i Muattala" (köreltilmiş kuyular) diye geçen kuyu ile Ashâb-ı Ress'in kuyusunun kastedildiği iddia edilir. Necid'de bir vadi de bu isimle anılır. Bazıları da, Ress'in Azerbaycan'da bir kuyu olduğunu ileri sürmüşlerdir. (Zadü'l-mesîr, VI,90) Bunlara göre, Bingöl ve Erzurum'dan doğup Azerbaycan'da Kura Nehri ile birleşerek Hazar denizine dökülen Aras Nehrinin isminin "Ress"ten geldiği ve bu kavmin de bu havzada yaşadığı ileri sürülmüştür.

Ashâb-ı Ress, inanmadıkları için suları kurumuş, kıtlığa maruz kalmış aç ve susuz olarak ölmüşlerdir. Diğer taraftan konunun efsanevi bir hüviyete büründüğüne de şahit oluruz. Buna göre, Ehl-i Ress, "Mu1" veya "Feth" denilen yüksek bir dağda idi. Boynu uzun olduğu için Ankâ denilen ve insana benzer yüzü bulunan kuş da burada yaşıyordu. (Taberî, Tefsir, XI, 14,15)

Peygamberleri ise, Hz. İsmail'in soyundan Hanzala b. Safvan (Şüreyh b. Safvan) olup, zayıf rivayetlere göre, Hz. Muhammed aleyhisselam ile Hz. İsa arasında, peygamber olarak gönderilmişti. Hanzala b. Safvan b. Sayfî, Hanzala b. el-Efyûn b. el-Hareş b. Kahtân olarak da zikredilir.

"Ben İsa'ya kıyasen insanların en üstünüyüm. Şu kadar var ki, nebiler, farklı annelerden doğan bir babanın çocukları ('allât) gibidir. İsa ile benim aramda hiçbir peygamber yoktur" (Buharî "Enbiya" 48) mealindeki sahih hadise göre, Hz. Peygamber ile Hz. İsa arasında hiçbir peygamber gelmemiştir. İbn Abbas'a göre, Hz. İsa ile Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselam arasında 569 yıl geçmiş, Hz. İsa'nın Yâsîn suresindeki elçilerinin gönderilmesi istisna edilirse, bu tarihten Hz. Peygamber'e kadar olan fetret döneminde 434 yıl hiç peygamber gönderilmemiştir. (İbn Sa'd, I, 53; Taberî, Tarih, I, 495) Hz. Peygamber'in yukarıdaki hadisini, ulü'l-azim peygamber manasında anlayıp, bunun dışında elçilerin gönderildiği söylenebilir. O halde, Halid b. Sinan'ın peygamberliği, berzahî bir peygamberlik olarak kabul edilmiş ve normal bir vazife ile gönderilmiş peygamberlerden sayılmamıştır. Onun berzah âleminde bir peygamber olduğu fikrini Muhyiddin İbn Arabî ileri sürmüştü. Ona göre, Halid b. Sinan, ölümden sonra berzahta gördüğü şeyleri haber vereceğini beyan etmiş ve bundan dolayı mezarının açılmasını ve gördüğü şeylerin kendisinden sorulmasını emretmişti. Böylece berzahtaki hükmün dünya hayatı gibi olduğunu haber versin ve Resullerin dünya hayatında haber vermiş oldukları şeylerin hepsinin doğru oldukları anlaşılsın. Halid b. Sinan, resul olmadı, herhangi bir tebliğ ile de memur değildi. Akabinde Resûlullah'ın gelmesiyle onun rahmetinden bol nasip aldı. (Füsus, s.419) Anlaşılan o ki, Hz. Halid'in peygamberliği Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselamın peygamberliğine bir müjde olup, ona varacak yolların kapılarını aralıyordu.

Hz. Şuayb'ın bu kavme peygamber olarak gönderildiği, Ashâb-ı Eyke ile Ashâb-ı Ress'in aynı topluluk olduğu ileri sürülmüşse de bu kabul görmemiştir. Ashâb-ı Yâsîn ile aynı gösterilmesi de yine hakikatten uzaktır. Ashâb-ı Uhdûd ile aynı muhitte olduğundan, bunlarla karıştırılmışsa da, ayrı bir kavim olduğu anlaşılmaktadır. (Kurtubî, XI, 274, XII, 75)

Kuyu başlarında hayvancılıkla uğraşan Ashâb-ı Ress, çam ağacına veya putlara tapan bir kavim olup, peygamberlerine karşı gelerek onu öldürmüş ve bir kuyuya atarak üzerine büyük bir taş koymuşlardı. Allah da onların kuyularının sularını kurutarak helâk etmişti. Kavminden yalnız bir zenci iman etmişti. (Kurtubî, XIII, 32-33) Senedi pek zayıf bir hadise göre, Hz. Peygam-ber aleyhisselam şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde cennete ilk girecek insan siyah bir köle olacaktır. Şöyle ki: Yüce Allah onun kavmine bir peygamber gönder-mişti. O peygambere de o siyah köleden başka insan iman etmedi. O kasa-banın ahalisi bir kuyu kazdılar ve peygamberlerini o kuyuya diri diri attılar. Sonra da üzerine oldukça büyük bir taş kapattılar. Bu siyah köle ise sırtında taşıdığı odunları satar; o peygamberin iaşesini temin ederdi. Yüce Allah'ın yardımı ile o büyük kayayı kuyunun ağzından kaldırabiliyordu ve yemeği ona böylece sarkıtıyordu. Yine odun topladığı bir sıra uy-kuya daldı. Yüce Allah yedi yıl süre ile onu uyuttu. Daha sonra uyandı, ge-rindi ve öbür yanına yaslandı. Yine yüce Allah onu yedi yıl daha uyuttu. Son-ra uyandı ve o odun yükünü taşıyıp, sattı. Aldığı yiyecek ve içecekle kuyu-nun ağzına geldi. Ancak kuyuyu bulamadı. Yüce Allah onun kavmine bir mu-cize göstermiş, onlar da onu oradan çıkartmışlar, o peygambere iman edip tasdik etmişlerdi ve bu peygamber de vefat etmişti." Peygamber (s.a.s.) devam-la buyurdu ki: "İşte o siyahi köle hiç şüphesiz cennete girecek olan ilk ki-şidir." (Kurtubî, III, 32-33)

İbn Haldun'a göre, Hanzala b. Safvan, Ashâb-ı Ress'in peygamberidir. Ress ise, Necran ile Yemen, Hadramut ile Yemame arasına denir. Biz de Ashâb-ı Ress için bu rivayetlerden, İbn Haldun'un görüşü ile Aras Nehrinin

“Ress”ten geldiği dolayısıyla bu kavmin Aras Nehri havzasında yaşadığı görüşünü tercih ettik. Hanzala b. Safvan’ın kabrinin, Sana Ulu Camiinde olduğu söylenir. Lakin günümüzde söz konusu camide böyle bir kabir mevcut değildir.

ASHÂB-I SEBT (أصحاب السبت)

“Sebt” (cumartesi)gününün icaplarını ihlal ettikleri için maymun şekline sokulmak suretiyle cezalandırılmış olan Yahudiler

“Sebt” İbranice “şabbat” kelimesinin Arapça mukabili olup, İsrailoğulları’nın dinlenme günü olan cumartesiyi ifade ettiği gibi, bu güne saygı gösterme, bugünde dünya işi yapmayıp yalnızca Allah’a ibadet etme manasını da ifade eder. (Elmalılı, I, 317) Yahudi şeriatında cu-martesi haftalık tatil günü olup o gün çalışmak ve dolayısıyla avlanmak yasaklan-mıştır. (Çıkış, 20/8-11) Ashâb-ı Sebt ise, Sebt gününün icaplarını ihlal ettikleri için gençleri maymun, ihtiyarları ise domuz suretine çevrilerek cezalandırılmış olan Yahudilerdir. Bu kimselerin, Ürdün’ün Akabe şehrinde (Eyle) yaşamış oldukları belirtilir. Taberî, Hz. Peygamber’den bunu tespit edecek bir beyanın olmaması ve Eyle ile Maknâ’nın deniz kenarında oluşu nedeniyle her ikisinin de olabileceği yönünde fikir belirtmiştir. (Taberî, Tefsir, XI, 91) Taberiye gölünün kenarında yer alan Taberiye şehri olabileceği de yine rivayetler arasındadır.

Ürdün'ün Akabe şehrinde, Yahudilerin cezalandırılmasına sebep olan yapılardan herhangi bir iz bulunmamaktadır. Şehrin batısında İsrail sınırına yakın yerde Hz. Süleyman’ın limanı olarak bilinen ve “Tell el-Halife” (Ezion Geber) denilen bir ören yeri mevcuttur.

Cumartesi gününü ibadetle geçirmeleri kendilerine emredilen Yahudiler, Davud aleyhisselam zamanında (İbn Aşur, s. 171) bu hususta görüş ayrılığına düşmüştü. (en-Nahl, 16/124).

Yahudiler, Cumartesi günü çalışma yasağını ihlal ederek hadlerini aştılar. (el-A’râf, 7/163) Allah da onları cezalandırdı.

Belli ki, Asr-ı Saadet’te, Medine’de yaşayan Yahudiler, kaynaklarında yer almayan bu olayı iyi biliyordu. Âyetten anlaşılacağı üzere, yasağa uyanlar olduğu gibi uymayanlar da mevcuttu. Yasağa uymayanları, bir kısmı uyarıyor bir kısmı ise uyarmıyordu. Yasağa uymayanlar, bundan dolayı da lânete uğratıldılar. (Nisâ, 4/47). Hadlerini aştıklarından dolayı Allah onları maymuna çevirdi. (Bakara, 2/65-66). Hadlerini aşmaları ise şu şekilde olmuştu: Cumartesi balık avlama yasak edildiği için, balıklar akın akın kıyıya doğru geliyor, diğer günlerde ise uzaklaşıyorlardı. Bunu gören Yahudiler, cumartesi günü akın edip gelen balıkları, deniz kıyısında, (Eyle veya Maknâ) havuzlar açıp, o gün onları oralarda tutuyor, ertesi gün avlıyorlardı. Bu da avlanma yasağını ihlal etme anlamına geliyordu. (Beğavî, Tefsir, II, 208)

Maymuna çevrilme keyfiyeti, yaygın görüşe göre tam bir maymuna dönüşmedir. Kimi de bu dönüşümü, mesh olmaktan (dönüşmekten) kinaye yollu bir dönüşüm kabul edip, Yahudilerin ahlaki yozlaşma ve deformasyona uğramak suretiyle maymuna dönüştüklerini savunmuştur. (Taberî, Tefsir, I, 333)

Âlimler, maymun haline getirilen bu kimselerin bu halde kalıp kalmadıkları ve maymunların bunların neslinden olup olmadığı veyahut da bunların helâk olup, nesillerinin de sona erip ermediği gibi konularda ihtilâf etmişlerdir. (Razî, Tefsir, XI, 126-27) Ne Kur'ân-ı Kerim ne de hadis-i şerifler insan suretinden maymuna dönüşenlerin neslinin devam edip etmediği konusunda bir açıklama yapmaz.

ASHÂB-I UHDÛD (أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ)

İslamiyet’in gelmesinden yaklaşık 70 sene önce, müminleri dinlerinden döndürmek için hendeklerde yanan ateşlerde yakarak işkence eden kimseler hakkında Kur'ân-ı Kerim’de geçen tabir

“Uhdûd” derin ve uzun hendek demektir. (Lisanü'l-Arab, III, 160) Kamçı ile dövülen kimselerin bedenlerinde yol yol morartı meydana getiren kamçı izlerine de “uhdûd” veya “hadd” denir. Kur'ân’da geçen (Buruc 85/4–8) Ashâb-ı Uhdûd ise, iki anlama gelir. Biri mazlumları hendeğe atan "Hendek Zalimleri", diğeri de hendeğe atılan "Hendek Mazlumları"dır.

Ayette geçen, “kutile” fiili ile kastedilen hendekte yanan mazlum müminler ise, o zaman Ashâbü’l-Uhdûd’un anlamı, “Hendek Mazlumları” olur.

Tarihte meydana gelen benzeri hadiselerden anlaşıldığı üzere “Ashâbü’l-Uhdûd”, belli bir dönemle ve belli insanlarla sınırlı kalmayıp tarih içinde çeşitli tarzlarda tekrarlanan işkencenin, işkencecilerin ve işkence görenlerin umumi adı olmuş olur.

“Ashâbu’l-Uhdûd” diye söz edilen kimselerle onların işkence ettiği müminler ve bu olayın geçtiği zaman ve bölge hakkında Kur'ân-ı Kerim bilgi vermemiştir.

Hadis, tefsir ve tarih kitaplarında işkence, işkenceci ve işkenceye uğrayanlar hakkında onlarca olay anlatılır. Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselamın beyan ettiği bir hadise bu ayetin tefsiri sadedinde tefsir kitaplarında

anlatılır. Şöyle ki, İslamiyet'in gelmesine yakın dönemde, bir kral ve bir de sihirbazı vardı. Sihirbaz yaşlanınca kraldan, sihirbazlık mesleğini devredeceği zeki bir çocuk istedi. Kral da bu özellikte bir çocuğu bulup ona teslim etti. Çocuk, sihirbaza gidip gelirken yolunun üzerinde evi bulunan bir rahip vardı. Sihirbazdan ders alırken bir de ona uğrayıp onu dinlerdi; ama rahibi pek sevmişti. Artık sihirbaza gittikçe, rahibe uğruyor, yanında bir müddet oturup onu dinliyordu. Bir gün sihirbaz, yanına geç kalmasından dolayı çocuğu dövdü. Çocuk, sihirbazı, çok sevdiği rahibe şikâyet edince, Rahip ona: "Eğer sihirbazdan korkarsan, ailem beni oyaladı" de; ailenden korkarsan "beni sihirbaz oyaladı, de" diye öğüt verdi. O bu halde hem sihirbaza hem de rahibin yanına devam ederken, yollarının önünü kesen insanlara mani olan büyük bir canavara rastladı. Bu durumda, sihirbazın mı yoksa rahibin mi faziletli olduğunu ve doğru yolda olduğunu test etme zamanı gelmişti. Bir taş alıp: "Allah'ım! Eğer rahibin işi, sana sihirbazın işinden daha sevimli ise, şu hayvanı öldür ve insanlar geçsinler!" deyip, taşı fırlattı ve hayvanı öldürdü. İnsanlar yollarına devam ettiler. Delikanlı rahibe gelip durumu anlattı. Rahip ona: "Evet! Bugün sen benden üstünsün! Görüyorum ki, yüce bir mertebedesin. Sen imtihan geçireceksin. İmtihana maruz kalınca sakın beni ele verme!" dedi. Bu çocuk anadan doğma körleri ve alaca hastalığına yakalananları tedavi eder, insanları başkaca hastalıklardan da, Allah'ın izni ile kurtarırdı. Kralın gözleri kör olan arkadaşı, bu çocuğun tedavi edicilik özelliğinden haberdar oldu. Birçok hediyeler alarak yanına geldi ve: "Eğer beni tedavi edersen, şunların hepsi senindir" dedi. O da: "Ben kimseyi tedavi etmem, tedavi eden Allah'tır. Eğer Allah'a iman edersen, sana şifa vermesi için dua edeceğim. O da şifa verecek!" dedi. Adam derhal iman etti, Allah da ona şifa verdi.

Adam bundan sonra kralın yanına geldi. Eskiden olduğu gibi yine yanına oturdu. Kral, gözünü kimin iyileştirdiğini ona sordu. O da, Rabbim, dedi. Kral bunun üzerine "Senin benden başka bir rabbin mi var?" deyince, Adam: "Benim de senin de rabbin Allah'tır!" cevabını verdi. Kral onu yakalatıp işkence ettirdi. O kadar ki, gözünü tedavi eden ve Allah'a iman etmesini sağlayan çocuğun yerini de gösterdi.

Çocuk oraya getirildi. Kral ona: "Ey oğul! Senin sihrin körlerin gözünü açacak, alaca hastalığını tedavi edecek bir dereceye ulaşmış, neler neler yapıyormuşsun!" dedi. Çocuk: "Ben kimseyi tedavi etmiyorum, şifayı veren Allah'tır!" dedi. Kral onu da tutuklayıp işkence etmeye başladı. O kadar ki, o da rahibin yerini haber verdi. Bunun üzerine rahip getirildi. Dininden dönmesi istendi. O bunda direndi. Hemen bir testere getirildi. Başının ortasına konuldu. Ortadan ikiye bölündü. Sonra oğlan getirildi. Ona da: "Dininden dön!" denildi. O da reddetti. Kral onu da adamlarından bazılarına teslim etti. "Onu falan dağa götürün, tepesine kadar çıkarın. Zirveye ulaştığınız zaman tekrar dininden dönmesini talep edin; dönerse ne âla, aksi takdirde dağdan aşağı atın!" dedi. Gittiler onu dağa çıkardılar. Çocuk: "Allah'ım, bunlara karşı, dilediğin şekilde bana kifayet et!" dedi. Bunun üzerine dağ onları salladı ve hepsi de düştüler. Çocuk yürüyerek kralın yanına geldi. Kral: "Arkadaşlarıma ne oldu?" dedi. "Allah, onlara karşı bana kifayet etti" cevabını verdi. Kral onu, yine, adamlarından bazılarına teslim etti ve: "Bunu bir gemiye götürün. Denizin ortasına kadar gidin. Dininden dönerse ne âla, değilse onu denize atın!" dedi. Söylendiği şekilde adamları onu götürdü. Çocuk orada: "Allah'ım, dilediğin şekilde bunlara karşı bana kifayet et!" diye dua etti. Derhal gemileri alabora olarak boğuldular. Çocuk yine hükümdara geldi. Kral: "Arkadaşlarıma ne oldu?" diye sordu. Çocuk: "Allah onlara karşı bana kifayet etti" dedi. Sonra krala: "Benim emrettiğimi yapmadıkça sen beni öldüremeyeceksin!" dedi. Kral: "O nedir?" diye sordu. Çocuk: "İnsanları geniş bir düzlükte toplarsın, beni bir kütüğe asarsın, sadağımdan bir ok alırsın. Sonra oku, yayın ortasına yerleştirir ve: "Besmele çekerek, bu çocuğun Rabbinin adıyla" dersin. Sonra oku bana atarsın. İşte eğer bunu yaparsan beni öldürürsün!" dedi. Hükümdar, hemen halkı bir düzlükte topladı. Sonra: "Çocuğun Rabbinin adıyla!" diyerek oku fırlatınca çocuk şakağından aldığı darbe ile şehit oldu.

Halk bu gerçeği görünce: "Çocuğun Rabbine iman ettik!" dediler. Halk bu sözü üç kere tekrar etti. Sonra krala gelindi ve: "Ne emredersiniz? Vallahi korktuğunuz başınıza geldi. Halk çocuğun Rabbine iman etti!" denildi. Kral hemen yolların başlarına hendekler kazılmasını emretti. Derhal hendekler kazıldı. İçlerinde ateşler yakıldı. Kral, dininden dönmek için insanlara zor kullandı. Dininden dönmeyenlerin ateşe atılması emrini verdi. Bir ara, beraberinde çocuğu olan bir kadın getirildi. Kadın oraya düşmekten çekinince kucağında kundaktaki bebeği dile gelip: "Anneciğim sabret. Zira sen hak üzeresin!" dedi. (Müslim, "Zühd" 73; Tirmizî, "Tefsir" 85/2)

Tarihçiler hadiste zikredilen kralın, Necran Hıristiyanlarına zulmeden kral Yusuf Zûnüvas b. Şurahbil olduğunu kaydeder. (Araîsü'l-mecalis, s. 393–94) Hadise, muhtemelen m.s. 500 yıllarında meydana gelmiştir. Olayda geçen çocuğun adı Abdullah b. e4-+âmir, rahibin adı ise Feymûn (=aymûn) olarak kaynaklarda zikredilir. (el-Kâmil, I, 429) İkinci Himyerîler'in son hükümdarı olan Yahudi Zûnüvas olduğu da söylenir. (DİA, III, 471) Kaydedildiğine göre, Zûnüvas, Necran'ı kuşatıp 2000 kişiyi kiliseye doldurarak yakmıştır. Yine aynı kral,

hendeklerde ateş yakıp bazı kaynaklarda, 20.000 insanı yakmıştır. Bu olayı inkâr cihetine giden yazarlar olmuşsa da, miladî VI. yüzyılın ikinci çeyreğine ait tarihi belgede böyle bir olayın vuku bulduğu anlatılmaktadır. (DİA, III, 771) İslami kaynaklarda bu olayın Hz. Peygamber'in veladetinden 70 yıl önce olduğu belirtmiştir. (Araîsü'l-mecalis, s. 393) Vehb b. Münebbih, olayın Necran'da geçtiğini ve yukarıdaki zikredilen hadisin konusu ile aynı olduğunu belirtir. (Ravdü'l-Ünf, I, 89)

Benzeri olaylar, Yemen'de Tübba'de olmuştur. İran hükümdarı, nikâhları haram olan yakın akraba ile özellikle kız kardeşle evlenmenin helal sayılmasını istediği zaman buna karşı çıkan âlimleri bir hendek kazdırıp içine atmıştır. Yine Babil Kralı Buhtunnasr, bir altın heykel yaptırarak halkı ona tapmaya zorlamış, bunu kabul etmeyen Danyal Peygamber ile arkadaşlarını alevli fırına doldurmuştur.

Bugün, söz konusu olaya ait kalıntılar, Suudi Arabistan Krallığı sınırları içinde bulunan tarihi Necran şehrinin doğusunda yer almaktadır. Yapılan zulmün delilleri harabe haline gelmiş olan hendekler içinde bulunan kömürlerden bellidir. Suudi hükümeti yöreye bir müze yapmış ve bu döneme ait bilgiler ile birlikte bir kısım tarihi delilleri de sergilemektedir.

AY: KAMER: (القمر)

Yerküre'nin tek uydusu Ay. [bk. SEMÂ VE SEMÂVÂT]

AYN-I HAMİE: ÇAMURLU ÇEŞME (عين حمئة)

Zülkarneyn'in vardığı mağripteki çamurlu çeşme

"Ayn" kelimesi göze, pınar veya çeşme manalarına gelir. "Ĥamie" kelimesi ise, "hamiye" olarak da okunur. Birincisine göre "çamurlu" veya "balçıklı", ikincisine göre ise "hararetli" demektir. Terkip halinde ise, "çamurlu çeşme" veya "hararetli çeşme" yahut "kızgın pınar" anlamına gelir. (Taberî, Tefsir, XVI, 11) Bu durumda söz konusu ayetin manası, "Zülkarneyn, Batıya ulaştığında, güneşi, hararetli ve çamurlu bir çeşme suyunda batarken gördü." (Kehf, 18/86) şeklinde olur.

Allah'ın kendisine, maddî ve manevî her türlü sebepleri verdiği Zülkarneyn, tefsircilerin kaydına göre, batıya giderken bugünkü Fas'ın batısında kalan Atlas Okyanusu'na varmıştı. Eğer Zülkarneyn Yemenli ise bu takdirde Yemen cihetinden Afrika'nın batısına varmıştı. Kur'ân'a göre, bütün Kâinat göz önünde bulundurulduğunda, güneş bir küçük kandil, kocaman Atlas Okyanusu da bir pınar ve çeşme olarak tasvir edilip, bu güneş kandilinin bu gözede batmasına teşbih yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in belagatli ifadesi, ilk önce Zülkarneyn'in Batı tarafına seyahat ettiğine, hem de sıcak bir zamanda, güneşin battığı anda buraya geldiğine işaret etmiştir. Hararetten çıkan sis ve buharlar, bataklık olan sahilin arkasında görünen bir denizi, çamur içinde bir çeşmeye benzetip, güneşi de bu gözenin içinde batıyor olarak tasvir etmesi güçlü bir belagat örneğidir. Arapça, âyette, "çeşme", "güneş" ve "göz" manasına gelen "ayn" kelimesi ile güçlü belagat tespit edilmiş oluyor. (Risale-i Nur Külliyatı, I, 638) Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam, bir gün güneş batarken, güneşin batışı için, "Allah'ın hamiy adlı narında battı" buyurarak (Müsned, II, 207), söz konusu âyetteki teşbihe telmihte bulunmuştur. Ayetin tasvirinden, Zülkarneyn'in, Hazar Denizi kıyısında bulunan Bakü şehrinin petrollerini görmüş olabileceği de bazı günümüz müfessirlerince ileri sürülmüştür. Zira petrollü bölgede yukarıda tasvir edilen görüntüleri görmek ihtimal dahilindedir. (İbn Aşur, s. 303)

Bugün, Batı sahillerinde, güneşin batışına bakıldığında yukarıda geçen tasvire benzer görüntüleri bulmak mümkündür. Bu tasvire tam benzeyen yerlerden biri de Los Angeles sahilleridir. Tarihte, Amerika kıtalarındaki insanların Bering boğazından geçerek bu muhite ulaştıkları tahmin edilmektedir. [bk. ZÜLKARNEYN]

AZER (آزر)

Hz. İbrahim'in babası veya amcası

Azer, isminin kökeni ihtilaflıdır. Arapça "el-ezrü" mastarından gelip, güçlendirmek, desteklemek" manalarına geldiği gibi, Arapçaya girmiş yabancı bir isim olduğu da söylenmiştir. (Cevalikî, s. 15; Sıhah, e-z-r md; Lisanü'l-Arab, IV, 19)

Azer, Hz. İbrahim'in babasının adı olmayıp, "hata eden" anlamında bir lakap olduğu gibi, bir putun adı da olabilir. Bu durumda, ayetin anlamı, "İbrahim, babasına: Azer'i, putu mu tanrı ediniyorsun? dedi." (En'am, 6/74) manasına gelir. Diğer bir tevile göre de Hz. İbrahim'in babasının adı, Tarah olup, putlara ibadet ettiği için, "hata eden" manasında, "Azer" diye ona hitap ederek, "Hz. İbrahim, hata içinde olan babasına: Sen putları mı tanrı ediniyorsun?" demek istemiştir. (Lisanü'l-Arab, IV, 19) Ayrıca, Arapçada amcaya "baba" dendiği de düşünülerek Azer'in, İbrahim'in babası değil amcası olduğu söylenmiştir.

Kur'ân ve hadisler dışındaki İslamî kaynaklarda Hz. İbrahim'in babasının adı olarak, hem Azer hem de Tarah isimleri verilir. Tarah (Terah) isminin Ahd-i Atik'ten intikal ettiği kesindir. (Tekvin 11/26) Bu iki ismin telif edilmesi için, Hz. İbrahim'in babasının isminin Tarah; lakabının da sapıklığa düşmüş anlamında "Azer" veyahut kendi isminin Tarah; putunun isminin ise "Azer" olduğu şeklinde açıklamalar yapılmıştır. (Taberî, Tefsir, VII, 243-44)

Hz. İbrahim'in (a.s.) tek başına bir ümmet olması ve peygamberlerin babası olması hasebiyle, Azer'in onun babası olmaması yönündeki tercihler daha sağlıklı görülmüştür.

Hz. İbrahim [bk. İBRAHİM] maddesinde belirtildiği gibi, Azer'in nerede yaşadığı ve mesleğinin tam olarak ne olduğu hakkında sağlıklı bilgi bulmak mümkün değildir. Büyük ihtimalle Harran'da yaşamış ve Mezopotamya'da değişik yerlere seyahat etmiştir. Azer'in, Kûfe bölgesindeki Kûsâ köyünde yaşadığı ve Nemrut'un put ustası olduğu veya ona vezirlik yaptığı nakledilir. Bazı kaynaklara göre, ören yeri, Nasıriye kentinin batısında kalan Ur'da doğup, Harran'da ölmüştür. (Taberî, Tarih, I, 205; PBD., "Abraham" s. 5) Azer'e ait olduğu anlaşılan bir heykel, Halilü'r-Rahman Gölü'nün sonundaki odaların birinde tesadüfen bulunup Rumî 1301 tarihinde İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüştür. Heykelin Asurîler dönemine ait olduğu ve Urfa tarihinin bu asra kadar uzandığı anlaşılmaktadır. (Urfa Salnamesi, s. 50)

AZİZ-İ MISIR (الْعَزِيز)

Mısır Başbakanı

Kur'ân-ı Kerim'de adı verilmeyen eşi dolayısıyla "İmreetü'l-Aziz" şeklinde iki yerde (Yusuf, 12/30, 51) ve yine "Mısırlı Yusuf'u satın alan" (Yusuf, 12/20-21) şeklinde bir yerde geçmektedir. Aziz'in kim olduğu ve vazifesinin ne olduğu hakkında farklı rivayetler vardır. Aziz, Arapçada melik (kral) anlamına gelmektedir. (Taberî, Tefsir, XII, 198) Müfessirler, Yusuf'u, Ḳıtfîr b. Mîşa (veya Itfir) isminde, dönemin maliye bakanlığını yapan birinin satın aldığını, ilgili ayetin tefsirinde beyan etmişlerdir. O zaman, Mısır Kralı, Amalika'dan Reyyan b. Velid idi. Bakanın eşinin adı Râîl bint Re'âîl veya Zelîhâ (Züleyha) idi. (Taberî, Tefsir, XII, 174; İbn Kesir, Tefsir, II, 474)

Taberî'nin naklettiğine göre Hz. Yusuf'u, Mısır kralı satın almıştı. Bu görüş Hz. Yusuf'un, sonraki dönemde bu ülkedeki itibarı açısından daha elverişlidir. Bazı lügatlerde "aziz" kelimesinin "Mısır ve İskenderiye'nin hâkimi" manasına gelmesi, Mısır'ın bir geleneği olarak Memlûk sultanları için "Mısır hâkimi" anlamında kullanılması bu görüşü doğrulamaktadır. (DİA, V, 344)

Ahd-i Atik'te ise Midyanlıların (Medyenliler), Hz. Yusuf'u, [bk. YUSUF] Mısır firavunun muhafız birliği komutanı Potifor'a (Potiphar) sattıkları belirtilir. (Tekvin 37/36

Yusuf Suresinde geçen, "aziz" ifadelerinden ikisi Hz. Yusuf'a aittir. (Yusuf, 12:78,88) Zira birinci aziz öldükten sonra, Yusuf (a.s.) onun yerine geçmiştir. Azizlik, Başbakanlık konumunda bir mevki demekdir.

BAB: HITTA KAPISI (الْبَابَ)

Beytü'l-Makdis'te Hıtta Kapısı

Kur'ân'da 12 adet "bab", bunun çoğulu "ebvab" ise 15 yerde geçmekte ve coğrafyaya ait bir anlam içermeyip genel anlamı ile kullanılmaktadır. Kenardaki tabloda belirtilen dört âyette ise, özel anlamı ile kullanılmaktadır. Kaldı ki müfessirlerin bazısı bu ayetlerin de normal şehir girişi veya özel bir anlamı olan mekân olduğu yönünde fikir birliğinde değillerdir.

Taberî'ye göre Bakara 58. âyette geçen bab (kapı) ile Beytü'l-Makdis'teki Hıtta Kapısı kastedilmiştir. (Taberî, Tefsir, I, 299) İbn Kesir ise, "Kapıdan secde ederek giriniz." ifadesinin, "Beldenin kapısından girin" demek olduğu belirtilmiştir. (İbn Kesir, Tefsir, I, 99)

Bugün Kudüs'te Harem-i Şerif'in kapılarından birinin adı Hıtta Kapısı olarak geçer.

Mâide, 23. âyetten kastedilen kapı, Amalikalı cebbarların kentinin kapısıdır. (Taberî, Tefsir, VI, 179) [bk. CEBBAR KAVİM]

BAHR: HZ. MÛSÂ'NIN KAVMİ İLE GEÇTİĞİ DENİZ (البحر)

"Bahr" kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de 33 defa geçmekte ve bunlardan Bakara 50, A'raf 138, Şuarâ 63. ayetleri Hz. Mûsâ'nın kavmi ile geçtiği denizi; A'raf 163. âyetteki ise Akabe Körfezi'ni ifade etmektedir. Diğerleri ise normal deniz veya okyanus anlamındadır. [bk. HZ. Mûsâ] [bk. ASHÂB-I SEBT]

BABİL (بابل)

Eski Mezopotamya şehirlerinden, sihrin merkezi olarak bilinen antik kent

Babil kelimesi, Akadca'da "tanrının kapısı" anlamına gelir. Sonundaki "il" eki, Kur'ân'da "İsrail, Cebrail" gibi isimlerde de zikredilir. Grekçeye Babylon olarak geçmiş ve Batı dillerinde de böyle kullanılmaktadır. Irak'ta ismi sihirle birlikte anılan bir şehrin adıdır. (Lisanü'l-Arab, XI, 42)

Babil kelimesini, izah etmek için, bazı kaynaklarda bir kısım efsanevi açıklamalar mevcuttur. Tevrat'ın tefsirlerinden alınan bilgilere göre, Kabil, Habil'i öldürüp babasının korkusundan, ailesini de alarak Babil'den kaçtı. Bunun için bu şehre "fırak" (ayrılık) anlamında "babil" dendi. (Tacü'l-Arus, b-b-l md.) Ahd-i Atik'te ise bütün dünyanın dili ve sözü bir iken, Tufan'dan sonra bir arada yaşamak isteyen Hz. Nuh'un oğulları, Babil şehrini kurdukları sırada, Allah'ın muradı, onların farklı farklı yerlere mesken tutmaları oldu. Bunun üzerine her tarafa ayrıldıkları için, başta birbirlerini anlarken, birden konuştukları diller zamanla farklı dillere ayrılıp birbirlerini anlamaz hale geldiler. İşte bunun için dillerin tebelbül ettiği (karıştığı) yer anlamında bu şehre "Babil" denmiştir. (Tekvin, 11/1-9)

Babil'in bir yer ismi olduğu hakkında ittifak varsa da, bununla hangi Babil'in kastedildiği tefsirlerde ihtilaflıdır. Zira Babil devleti (Babilonya), bu devletin başkenti Babil ki, şimdi Irak'ın Babil eyaletine bağlı Hille kenti sınırları içindeki kadim Babil'i, Türkiye-Mardin ili, Kebeli Köyü yakınındaki eski Babil'i, İran'ın Mazendaran eyaleti sınırları içindeki, Babil'i (Demavend) veya Babil Sar'ı ileri sürmüşlerdir. (Tacü'l-Arus, b-b-l. md.) Mısır'ın el-Münîfîye eyaletinde Şibinü'l-Kevm şehrinin yakınlarında harabeleri bulunan Bizans dönemine ait antik Babil'in, kastedilen Babil olduğu da iddialar arasındadır. İbn Mesud, Kur'ân'da geçen Babil ile günümüzde Irak'ın Babil eyaletine bağlı Hille kenti sınırları içinde halen ören yerleri bulunan Babil'in kastedildiğini belirtirken (Zadü'l-mesîr, I, 125) Mesudî ise tarihî Babilonya devletini işaret eder. (Mesudî, et-Tenbih ve'l-İşraf, s. 15) Tevrat tefsirlerine göre Babilonya Âdem, İdris, Nuh ve İbrahim'in yaşadığı bölge olarak kabul edilir. Kahir çoğunluğun belirttiğine göre, Kur'ân'da zikredilen Babil, Hille kent merkezinde harabeleri bulunan Babil'dir. Buna, Irak Babil'i de denir.

Irak Babil'i, Eski Keldanilerin merkezi olan büyük ve meşhur bir şehir idi. Eski zamandan beri, dünyanın en mamur ve süslü şehirlerinden kabul edilirdi. Babil, ilk önce Nemrut tarafından yapılıp, içinde "Ba'l" putuna mahsus, yüksek bir kale suretinde mabet (ziggurat) inşa edilmişti. Bu kale aynı zamanda Nemrut kalesi olarak da bilinir. Uzun zaman Keldaniler'e merkezlik yaptıktan sonra, Asurîlerin idaresine geçti. Asurîler, asıl merkezleri olan Ninova'yı terk edip burayı başkent yaptılar. Buhtunnasr, tahrip ettiği Beytü'l-Makdis ve benzeri saray ve ibadethanelerden getirdiği altın ve sair değerli şeylerle Babil'i ve ismi geçen ziggurat mabedinin bulunmuş olduğu kaleyi daha da mamur hale getirdi.

Başta Heredot (m.ö. 480-420) olmak üzere tarihçilerin bu mevzudaki açıklamaları akıllara durgunluk verecek seviyededir. Dünyanın yedi harikasından biri olan "Babil Asma Bahçeleri"nin ve Babil Kulesi'nin kalıntıları da buradadır. (Anthony Low, pp. 171-181) Asma bahçelerinin kalıntıları, İştar Kapısı'nın güneyinde yer alırken, Babil Kulesinin kalıntıları, Birs-Nimrud'dadır. (PBD, p. 89, 92; David Gordon Lyon, pp. 307-321)

Babil halkının sefahatleri de medeniyetleri nispetinde olup ahlaksızlığa gömülmüşlerdi. Bundan dolayı, Hz. Ali (r.a.) Kûfe'de iken, Babil harabelerine uğramıştı. Müezzin ezan okuduktan sonra, namaz için kamet getirip sonuna gelince namaz kıldırmayıp –Resûlullah'ı kastederek- "Sevgili Resûlüm, beni böyle yerlerde namaz kılmaktan men etti" deyip ardından "Zira bu gibi yerler lanetlidir" buyurmuşlardı. (Ebu Davud "Salat" 24) Bu hadisi değerlendirenler, hadisin zayıf olduğuna dikkati çekerken, ayrıca bu yasağı, kerahete yorumlamışlardır. (Beyhakî, Sünen, II, 451)

Babil, Kur'ân-ı Kerim'de, Harut ile Marut [bk. HARUT VE MARUT] ismindeki iki şahıs münasebetiyle geçer. (Bakara, 2/102) Ayetin muhtevasından anlaşılıyor ki, Babil Şehri, sihrin ilk defa ortaya çıktığı ve bir disiplin olarak geliştiği şehirdir. (Erica Reiner, pp. 1-161) Danyal'ın içine atıldığı Arslanlar Mağarası, Harut ve Marut'un kıyamete kadar içinde asılı kaldıklarına inanılan kulenin (harabe Babil Kulesi) burada olduğu tahmin edilmektedir.

BA'L (بعل)

Kur'ân'da ismi zikredilen Hz. İlyas aleyhisselamın kavminin taptığı putun adı

Ba'l, lügatte "eş; sahip, rab; hurma; yüksek yer" manalarına gelir. (Cemhere, b-a-l md.) Kur'ân-ı Kerim'de geçen "Ba'l" kelimesi (Saffat, 37/125) hakkında müfessirler, "rab, sahip", "put ismi" ve "tanrıça" olmak üzere üç görüş belirtmişlerdir. (Zadü'l-mesîr, VII, 80) İbn Abbas ise birinci görüşü tercih eder. Fakat yaygın kanaat "Bal"ın İlyas aleyhisselamın kendilerine gönderildiği kavmin taptıkları putun adıdır.

Ba'l, eski Samî kavimlerin, Tevrat'ta adı geçen ortak tanrısıdır. Bu ortak tanrıya Babilliler "İl" derken, İbraniler "Ba'l" diyordu. Arapların Hübel'inin de İbranilerin "Ha ba'l" ifadesinin bozulmuş bir şekli olduğu şüphesizdir. (Günaltay, s. 70) Tanrı'ya atfettikleri göreve göre "Ba'l" ya da "İl" sonuna, bu görevin ismini ekleyip öyle ifade

ediyorlardı. Ahd-i Atik'te bir ek ile Baal-Peor olarak geçen ve İsrailoğulları'nın sapıtarak, ona tapmak suretiyle, Allah'ın gazabını üzerlerine çektikleri tanrı Baal–Peor olarak zikredilir. (Sayılar, 25/3)

Ahd-i Atik'e göre, İsrailoğulları, Yeşu'nun ölümünden sonra, kendilerini Mısır firavunlarından kurtaran Allah'ı bırakıp çevredeki milletlerin tanrılarına ve Ba'l'e tapınmaya başladılar. (Hâkimler, 2/6-13) Tarih boyunca İsrailoğulları'nda, Allah'ı bırakıp tanrılara tapma alışkanlığı belirli aralıklarla devam etti. Ahd-i Atik, birçok yerde İsrailoğulları'na bu konuda hatırlatmalarda bulunur. İsrail üzerine yirmi iki yıl krallık yapan Omiri'nin oğlu Ahab (m.ö. 874) Ba'l'e tapınmaya başladı. (I. Krallar, 16/29-33) Kur'ân'da İlyas ve Ahd-i Atik'te İlya diye geçen peygamber, Ba'l'e tapan Kral Ahab ve diğer İsrailoğulları'nı Allah'a kulluk etmek ve tevhid inancına davet etmek üzere gönderildi. (I. Krallar, 7. ve 8. bölüm)

Kur'ân-ı Kerim, hiçbir şüphe ve ihtimale yer vermeden İlyas'ı bize Peygamber olarak tanıtır. "İlyas da şüphesiz resullerdendi" (Saffat 37/123)

Bugün Lübnan'ın sınırları içinde bulunan antik kent Ba'lebek şehri, isminin Kenânîlerin baş tanrısı Ba'l kelimesi ile "izdiham olmak" manasındaki "bekk" fiilinin bir araya gelmesiyle meydana gelmiş bir isimdir. (Mu'cemü'l-büldân, I, 453) Ba'l'in Grekler tarafından güneş tanrısı sayılması sebebiyle, ismine izafeten kurulan bu şehir, Helenistik devirde Heliopolis (güneş şehri) adıyla anılmıştır. Dünya üzerinde, aynı isimle anılan, altı şehir daha vardır.

BAREKNA HAVLEHU: KUDÜS (باركنا حوله)

Mübarek olan çevre, Kudüs şehri

Kur'ân'ın beyanına göre, "etrafı mübarek olan yer" Beytü'l-Makdis, Mescid-i Aksa, "etrafı" da Kudüs'tür. (İsra 17/1) Bundan başka, "Biz İsrailoğulları'nı güzel bir yerde yerleştirdik, onlara helâl hoş rızklar verdik" (Yunus 10/93) ayetindeki "mübevvee sıdk (güzel bir yer)" Taberî'nin beyanına göre, Şam civarı veya Kudüs olabilir. (Taberî, Tefsir, XI, 166) "Ardü'l-Mukaddese" (Mâide 5/21) ifadesiyle de yine bu şehir ve civarının kastedildiği düşünülmektedir. Bütün ifadelerden anlaşılıyor ki, İsra 17. âyette geçen Mescid-i Aksa'dan maksat, Harem-i Şerif mıntıkası, mübarek kıldığı haber verilen çevresi ise, Kudüs şehridir. Mübarek olması, çiçekleri, ağaçları ve havası olduğu gibi, meleklerin iniş durağı, peygamberlerin ötelere çıkış yeri olduğu içindir. [bk. KUDÜS] [bk. HAREM]

BEDİR: UDVETİ'D-DÜNYA VE UDVETİ'L-KUSVA (بدر)

Bedir savaşının yapıldığı kasaba

Bedir, fiil olarak "acele etmek; erişmek, tamam olmak, buluğa erişmek" gibi anlamlara gelir. İsim olarak, hilalin tamamlanıp dolunay halini almasıyla, parlaklığı ile neredeyse güneşe eriştiğinden dolayı, "erişti, tamam oldu" manasına "el-bedrü" (dolunay) denir. (Lisanü'l-Arab, IV, 49; Tacü'l-Arus, b-d-r md.) Ayrıca "bedir"in "seyyid" (efendi) manasına geldiği gibi, ham hurmanın kızarmış hâline de aynı isim verilir. Kur'ân-ı Kerim'de geçen "bedir" (Mâide, 5/21), "Bedir" adında bir şahsın adıyla anılan kuyunun (Bi'r-i Bedr) başında geçen savaşa, –Kur'ân'ın ifadesiyle- "Bedir günü" denmiştir. Bedir Gazvesi, mezkûr kuyunun başında cereyan edip, tarihe bu isimle geçmiştir. (Sıhah, b-d-r md.) Bedir Gazvesi, Hicretin ikinci yılında, Mekke müşrikleriyle, Medineli Müslümanlar arasında meydana gelip, Müslümanların galibiyetiyle sona eren ilk savaştı. Âl-i İmrân 3/121-127 ve A'raf suresi 3-9 ayetleri Resûlullah'ın, sahabiyi savaş düzenine sokuşunu ve Bedir'de, güç dengesinin olmadığı bir anda, Allah'ın, müminlere Meleklerini gönderip nasıl yardım ettiğini anlatmaktadır.

Bugün, Bedir, Medine'nin takriben 160 km kadar güney batısında ve Kızıldeniz sahiline 30 km mesafede, Medine-i Münevvere Muhafazası'na (eyalet) bağlı bir kasabanın adıdır. Dağların bitip kumların başladığı noktada kurulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde burası, Şam ve Mekke arası ticaret kervanlarının durup dinlendiği, develerini suladıkları, "dinlenme tesisleri" gibi bir yer idi. Halkı bu dinlenme tesislerinden elde ettikleri para ile geçinirdi.

Bedir Savaşı, Sahabinin kervanı yakalamak için randevulaştıkları yer (Bedrü'l-mevid), Birinci Bedir (Bedr-i Kübra) burada cereyan etmişti.

Bedir Şehitliği şehre bitişik olup şehrin güneyinde yer alır. Şehitlikte, Bedir şehitlerinin isimlerinin yazıldığı bir abide mevcuttur. Ayrıca Bedir Şehitliğinin hemen yanı başında Mescidü'l-Ariş yer alır. "Udveti'd-Dünya" ve "Udveti'l-Kusva" diye Kur'ân'ın beyan ettiği (Enfal, 8/42) mekânlar da burada olup günümüzde muhtemel yerlerini belirten bir plan dahi çizilmiştir. Şehrin batısında yer alan dağlara Hz. Cibril'in ve diğer meleklerin indiği rivayet edilir.

BEL'AM B. BAURA: BİLEREK ALLAH'I İNKÂR EDEN ÖRNEĞİ (بلعم بن باعورا)

Bel'am b. Baura Kur'ân-ı Kerim'de ismi verilmeden vasıfları anlatılan ve önceleri iyi bir mümin iken daha sonra irtidat eden bir mürtet prototipidir.

Kur'ân-ı Kerim'de "Kendisine ayetlerimiz hakkında ilim verdiğim kimse" (A'raf, 7/175) şeklinde isim verilmeden bahsedilen şahsın, kim olduğu ihtilaflıdır. Genelde bu sıfatla anlatılan herkesi ifade ettiği gibi, İslamî ve diğer kaynaklarda, önceleri iyi bir mümin iken daha sonra Hz. Mûsâ ve kavmi aleyhine hile tertiplediği için cezalandırıldığı rivayet edilen Bel'am b. Baura hakkında olduğu, ilgili ayetin tefsirinde belirtilmektedir. Bel'am (veya Bel'âm), Bel'am b. Eber (veya Ebür), Bel'am b. Bâ'ir (veya Bâ'irâ), şeklinde çeşitli isimlerle tefsirlerde yer alır. (Taberî, Tefsir, I', 119-123) Bel'am'ın Yemenli olduğu söylense de onun Kenânlı olduğu fikri daha ağır basmaktadır. (Taberî, Tefsir, I', 121) İbn Mesud'dan mevkûfen gelen rivâyete göre, bu şahıs, Bel'am b. Bâ"ûrâ'e'dir. (Müstedrek, II, 355)

Kur'ân-ı Kerim'de bilerek dini inkâr eden kimse, Bel'am b. Baura olsa bile daha sonraki dönemlerde onun yolundan giden kimselerin ilk örneğidir. Bu nedenle Peygamber aleyhissalatü vesselamın döneminde bu âyette anlatılan şahsın Ümeyye b. Salt olduğu da söylenmiştir. (Taberî, Tefsir, I', 121)

Bel'am b. Baura, Ahd-i Atik'te, Beor oğlu Balam olarak zikredilip (Sayılar, 22/5) bir yerde falcı (Yeşu 13/22), başka bir yerde "Melekle konuşan ve ondan bilgiler alan" kimse olarak anlatılır. (Sayılar, 22/35) Bel'am, İsraillilere kötülük ettiği için, onlar tarafından öldürülür. (Sayılar, 31/8) Bu zat, hem Ahd-i Atik hem de Ahd-i Cedid'de kötülüklerin ve hak yoldan sapıtanların prototipi olarak görülür.

Bazı tefsir rivayetlerinde, "Ona ayetlerimizi verdik" ifadesine dayanarak Bel'am'ın peygamber olduğu ve kendisine kitap verildiği ifade edilir (Taberî, Tefsir, I', 122) ki bu tercih hiçbir zaman kabul edilemez. Zira Kur'ân'a göre hiçbir peygamberin, kendisine vahiy geldikten sonra haktan saptığına dair ne bir ayet ne de bir ima vardır.

Bel'am b. Baura, Fırat nehri kenarında kurulan Pethor'dan (Pitru) idi. (PBD, pp. 94) Burası Kuzey Hititlerin Başkenti Karkamış'ın birkaç mil güneyine düşer.

Kur'ân-ı Kerim'de, "Kendisine ayetlerimiz hakkında ilim nasip ettiğimiz kimse" (A'raf, 7/175) olarak geçen söz konusu şahsın ilk önce Allah'tan "hususî bir ilme" sahip olduğu ima edilmiştir. İbn Abbas, bu hususî ilmin, "İsm-i Azam"ı veya "İsm-i Ekber"i (Allah'ın isimlerinden en büyüğü) bilme olduğunu ifade etmiştir. (Dürrü'l-mensur, III, 608) Yine o, bu özelliğinden dolayı, "duası kabul olanlardan olup, her ne isterse Allah'ın kabul ettiği bir şahıstır." (İbn Kesir, Tefsir, II, 266) Ahd-i Atik'te ise, bu hususi ilme benzer bir şekilde, Bel'am'ın "mübarek kıldığı mübarek, lanet ettiği de lanetli olur" (Sayılar, 22/6) ifadesi yer almaktadır.

Kur'ân, bu şahsı, Allah'ın kendisine ayetleri hakkında ilim nasip ettiği bir kimse olarak tanıtır. Daha sonra da, bu adam, kendine verilen ilme rağmen, ayetlerin çerçevesinden sıyrılıp çıkar. Şeytanın peşine takılır ve azgınlardan biri olur. Cenab-ı Hakk'ın nezdindeki yakınlığın (kurbiyet) hakkını veremeyip, mahrem dairesinin dışına fırlatılır. Elindeki ilim ile yüksek bir mevkiye çıkacakken, yere saplanır ve pis arzularının esiri olur. Bu durumda öyle bir hal alır ki, üzerine varsan da serbest bıraksan da köpek gibi telesen bir konuma girer. (A'raf, 7/175-177)

İbn Abbas'tan gelen bir rivâyette, Bel'am Cebbarların (Amalika) kentinden bir kimse olup Allah'ın isimlerinden en büyüğünü biliyordu. Hz. Mûsâ (a.s.) Mısır'dan kavmi ile çıkıp denizi geçtikten sonra, Tih Çölünde kıvama gelmiş ümmeti ile Şam bölgesinde Kenân'a taburunu kurup, Cebbarların kentine yürümek üzere iken, Bel'am'ın duasının makbul olduğunu bilen amcaoğulları onun yanına gelip, Mûsâ'ya ve beraberindekilere beddua etmelerini isterler. O da, Mûsâ ve beraberindekilere beddua etmesi halinde hem dünyada hem de ahirette helâk olacağını, söyler. Buna rağmen, ısrarlarına dayanamaz, Mûsâ ve beraberindekilere bedduada bulunur. Böylece kendine verilen ilmi kötü yönde kullanıp, Allah'ın ayetlerinin çerçevesinden dışarı çıkar. (Dürrü'l-mensur, III, 608)

Bel'am bu kadarıyla da kalmaz, kendi kavmine İsrailoğulları'nı yenmek için, fahişe kadınları süsleyip askerlerin içine sokulmalarını ister. Onlar da bunu hemen uygularlar. Kenânîler'den Kisbî bint Sûr, Sem'ân (ŞemXûn) b. Yâkub oğullarının kabile reisi Zimrî b. Şalom'u, ayartmayı başarır. Zimrî, kadına ram olur ve Hz. Mûsâ'ya karşı gelir. Bu yüzden ilahî bir ceza olmak üzere baş gösteren veba salgınında 70.000 kişi ölür. (Taberî, Tefsir, I', 125; İbn Kesir, Tefsir, II, 268)

Bel'am, rayından çıkmışlığın, haktan yüz çevirmişliğin bir prototipidir. Kendine bahşedilen büyük ihsanları yanlış yerde kullanmak suretiyle, rahmetten uzaklaştırılmıştır.

Evliya Çelebi'nin ifade ettiğine göre, Erzurum'un güneyinde ve Palandöken'in karşısına düşen Eğerli Dağı'nda Bel'am'a ait bir mezar bulunmaktadır. Yapılan araştırmaya göre, söz konusu dağ, Erzurum'un Tuzcu Mahallesi olarak bilinen yere yaklaşık 3 km olup, sakinleri tarafından burada böyle bir mezarın bulunduğu söylentisi mevcuttur. Yöre halkının anlattıklarına göre, Eğerli dağında Bel'am'a ait bir mezarın olduğu, söylene gelmiş, fakat söz konusu

mezarın yeri tespit edilememiştir. Çobanların her ne zaman bu dağın belirli yerinde koyunlarını güttüklerinde, sütlerinin kötü koktuğu, olaya şahit olanlar tarafından anlatılmaktadır. Müşahedemize göre söz konusu dağda, herhangi bir mezara rastlanmamıştır. Netice olarak, Evliya Çelebi'nin yaşadığı asırda böyle bir mezarın kalıntılarının bulunduğu ve zamanla bunların kaybolduğu da muhtemeldir.

BELDE-1: MEKKE (بلدة)

Neml suresi 91. âyette geçen "belde"den maksat Mekke'dir. [bk. MEKKE]

BELDE-2: ME'RİB (بلدة طيبة)

Belde-i Tayyibe, Sebe' Krallığı'nın başkenti Me'rib

Belde-i Tayyibe ile Sebe' Krallığı'nın kurulduğu Me'rib ve civarı kastedilmiştir. (Sebe, 34/15) Rivâyete göre Allah bu millete 13 kadar peygamber gönderdi. Hz. Süleyman (a.s.) vesilesiyle mânen de yükselen bu millet, daha sonra şirke ve tefrikaya mâruz kaldı. m.ö. 5. asırda ünlü Me'rib Barajı (veya Me'rib Seddi) Arim Seli'nin [bk. ARİM] patlak vermesi sonucu çöküşü ile bu ülkenin yıldızı da söndü. Kur'ân'ın anlattığı özelliklere göre, Belde-i Tayyibe, Sebe' Krallığı'nın başkenti olan Me'rib idi. (İbn Kesir, Tefsir, III, 533) Buna göre Kur'ân'da geçen "Belde-i Tayyibe", Sebelilerin yurdu olan ve bu sıfatla tanıtılan Me'rib kentidir. Bir kısım Batılı kaynaklarda bu şehrin Me'rib'e yakın %ırvâ2 olduğu da söylenir.

Kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu bilinmeyen Me'rib, milattan önce bin yıllarında Sebe' Krallığı'nın başkenti idi. Sebe' b. Yeşcüb veya Hz. Hûd'un kurduğu söylenen Mer'ib, (Tarihü'l-Mustabsir, I, 76) günümüzde, Yemen Cumhuriyeti'nin eyaletlerinden biri olup, kadim Me'rib'in ören yeri ise bu şehrin takriben 4 km kuzeyine doğru Me'rib-Hadramut yolunun solunda yer alır. Kadim Me'rib'in harabelerinin hemen girişinde Hz. Süleyman'a ait olduğu söylenen ve birkaç sütunu ayakta duran "Süleyman Mabedi"nin kalıntıları göze çarpar. Yine Me'rib-Hadramut yolunun sağında, ana yola takriben 8 km uzaklıkta, Ezene Vadisi üzerinde, Orta Balak ile Kuzey Balak Dağları arasında, kadim Me'rib Seddi'nin kalıntıları ve bundan 3 km sonra da yeni Me'rib barajı bulunmaktadır. Me'rib-Hadramut yolu üzerinde ve yeni şehirden doğuya doğru yaklaşık 10 km uzaklıkta, ana yolun solunda 2 km solda Belkıs'ın Tahtı veya Belkıs'ın Arşı, yer alır. Bundan sonra, ise ana yolun sağında şehrin kalıntılarından, halen sütunları ayakta duran Güneş Tapınağı görünür.

Me'rib, Hz. Peygamber döneminde fethedilmiş ve vali olarak da Ebu Mûsâ el-Eşârî, tayin edilmişti. Me'rib'in şimdi nüfusu 238 bin civarındadır. (2007)

BELED (البلد)

Beled kelimesi Kur'ân'da genel anlamı ile 4 yerde ve Mekke anlamında beş yerde geçer.

BELED: MEKKE (البلد)

Mekke [bk. MEKKE]

BEKKE: MEKKE (بكة)

Bekke, Mekke demektir. [bk. MEKKE]

BENİ İSRAİL (بني إسرائيل)

Hz. Yâkub'un nesli

İsrail, "kul" anlamındaki "isra" ile "Allah" manasına gelen "il" kelimelerinden meydana gelip "Abdullah" (Allah'ın Kulu) demektir. Her nebi gibi, seçilmişliği, duruluğu ve kulluğu ile bilinen Hz. Yâkub'un diğer adıdır. (Taberî, Tefsir, I, 248¸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 273) Ona bu adı bizzat Cenabı Hak vermiştir. Hz. Yâkub'un adı [bk. YÂKUB] Kur'ân'da birçok yerde geçtiği gibi, tek başına İsrail olarak da geçer. (Âl-i İmrân 3/93)

İsrail kelimesi ise, "israil, isrâl, isrâîl ve isrâîn, isrâel ve isrâyîn gibi farklı şekillerde okunur. (Zadü'l-mesîr, I, 72; Kurtubî, Tefsir, I, 331) Hz. Yâkub'un oğullarına Beni İsrail (İsrailoğulları) denir ki, Kur'ân-ı Kerim'de "Esbat" olarak da geçer. "Esbat" demekle, hem Yâkub'un 12 oğlu hem de bunlardan gelen soyu kastedilmiş olur. [bk. ESBAT]

Tevrat'a göre, İsrail'in (Yâkub) oğulları, Yâkub'un eşi Lea'dan, Ruben (Reuben), Simeon, Levi, Yuda, İssakar (Issachar) ve Zebulun; Rahel'den Yusuf ve Bünyamin; Rahel'in cariyesi Bilha'dan, Dan ve Neftali (Naphtali); Lea'nın cariyesi Zilpa'dan Gad ve Aşer (Asher) doğmuşlardır. (Tekvin, 29/ 32–35; 30/5–8, 10–13; 18–20; 22–24; 35/16–28) Levi ve soyu müstakil bir sıpt olarak kabul edilip, 12 sıptın dışında tutulmuştur. Yusuf'un

oğullarından Efraim ile Manasse (Manasseh ve Ephraim), Yâkub'un torunları olmasına rağmen, 12 kabilenin içine alınmış.

Böylece on iki sıptın hepsi Hz. Yâkub'un oğulları ve torunlarından meydana gelmiştir. İsrail'in ilk kralı Saul'un (Talut) ölümüne kadar, İsrail ve İsrailoğulları, on iki kabileden meydana gelen halkın hepsini içine alan bir isim olarak kullanılırken, daha sonraki dönemlerde, siyasi olarak bütün kabileleri ifade etmediği de vaki olmuştur.

On iki kabileden meydana gelen krallığın ikiye bölünmesinin ardından (m. ö. 930) on kabileden meydana gelen ve Efraim'in idare ettiği kuzeydekine İsrail Krallığı denirken, güneyde kalan İsrailoğulları'nın kurduğu devlete Yahuda Krallığı denmiştir.

İsrailoğulları, yukarıda zikredilen Yâkub'un oğulları ve onların soyundan gelen halkın hepsini ifade eder. Fakat "Al-i Yâkub" [bk. Âl-i Yâkub] veya "Zürriyet-i İsrail" diye daha özel anlamıyla, bütün İsrailoğulları değil, Hz. Yâkub'un soyundan gelen mümtaz kişiler ifade edilir. Mesela, Meryem suresi 58. âyette geçen "Zürriyet-i İsrail" ile Hz. Mûsâ, Harun, Zekeriya, Yahya, İsa ve annesi kastedilir. (Taberî, Tefsir, XVI, 97; Zadü'l-mesîr, V, 244)

Kur'ân'da, Yahudilerden, isim olarak "Beni İsrail", "hûd" ve "yehûd" olarak bahsedildiği gibi, fiil olarak "hâdû" kelimeleri kullanılır. Fakat İslamî kaynaklarda, Beni İsrail ile sırf Yâkub'un soyundan gelen Yahudiler ifade edilirken, yehûd ile hem bunlar hem de başka ırklardan olup bu dine geçenler ifade edilir. (DİA, "İsrâil" md., III, 194)

Tarihî açıdan, Beni İsrail, tarihte kurulmuş "İsrail Krallığı"nı, Yâkub'un çocukları ve onların soyundan gelenleri, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'nın peygamber olarak gönderildiği kavmi, Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselam zamanında yaşayan Yahudileri içine almaktadır. İsrailoğulları'nın önceki adları, "seyyar" veya "karşı taraf ahalisi" manalarına gelen İbranilerdir.

İsrailoğulları'nın tarihi vakaları, tarihî Filistin'de geçmiştir. Tarihî Filistin ise, Kuzeyde Lübnan ve Hermon dağları, batıda Akdeniz (Bahr-i Sefid) ve doğuda nihayetsiz çöllerle çevrilidir. Güney'de ise Ariş'e kadar uzanır. Ortasında ise, Ürdün Nehri yer alır. Bu nehir, Hermon (Har Hermon) dağlarından çıkıp güneye doğru çeşitli kollardan akarak, deniz seviyesinden 191m aşağıda olan Taberiye Gölü'nü meydana getirir. Gölün güneyinden taşıp devam eden nehir, Yermük ve Zerka Vadisi'nin sularını da alarak Lut Gölü'ne dökülür. Ürdün Nehri, kadim Filistin'i Doğu Ürdün ve Batı Ürdün diye ikiye ayırır. Bugün kurak ve çorak bulunan bu yerler vaktiyle gayet münbit olup bütün dağları çam, sedir, servi ve meşe ormanlarıyla örtülü idi.

Lut Gölü, Filistin'in en meşhur göllerinden biri olup tarihî bir önemi vardır. Ürdün Vadisinin ortasında yer alan göl, doğu ve batısında yaklaşık 480 ve 600m yükseklikteki dağlarla çevrilidir. Güneşin bu dağlardaki kayalara akseden ışığı, gölün yüzünde daima farklı manzaralar meydana getirir. Tuz yoğunluğu % 70 olduğundan gölde batma tehlikesi yoktur. Gölün üzerinde insan batmadan yüzebilir. Gölün derinliklerinde tuzdan başka magnezyum ve potasyum bulunmaktadır. Göl, deniz seviyesinden 420m aşağıdadır.

Filistin'de oturan ahalinin büyük bir kısmı Samî ırkındandır. Bu yöreye Filistin denmesinin sebebi, Akdeniz kıyısında ikamet eden Filistinlilerden (Gezginciler veya Seyyar kimseler) dolayıdır. Filistinliler ise buraya Nil Deltası'ndan gelmişlerdir. Bu bölgede Filistinlerden başka, yine Samî ırkından olan Kenânîler vardır. İsrailoğulları bu yörede yerli halkla daima husumet içinde yaşamışlarsa da, İslamiyet'in gelmesine kadar, hâkimiyetin uzun dönemi hep İsrailoğulları'nda kalmıştır.

İsrailoğulları'nın tarihi kaynakları, Tevrat'taki nakillerle, tarihi vesikalardır. İsrailoğulları'nın en mühim tarihi vesikaları Josiah'ın (m.ö. 609) Yahuda Krallığı döneminde önem verilen "Tesniye" (deuteronomy) nüshasıdır. Bu kitapla milli bir idare ve bu idare için gerekli olan dinî ve kanunî hükümler yer almıştır. İkinci vesika ise Ezra (Üzeyir) ve Nehemya tarafından ilan edilip ibadete ilişkin hükümleri içeren kitaptır. İsrailoğulları'nın tarihine bu iki kitap kaynak olabilir. Eski Ahit içinde tarih kaynağı olarak bu iki nüsha; (Tesniye ve Ezra ile Nehemya'nın Nüshası) çerçevesinde, Tevrat'ın beş bölümü (Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye) Yuşa ve Hâkimlerin bir kısmı ve Krallar çok önemlidir. Josiah'ın nüshasında, Cenabı Hak, "Yave", "Yehva" (Ebediyet, Mevcut) olarak geçerken, diğerinde Elhoim olarak geçer.

Tarih kaynağı olarak "Kitabe" çok azdır. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Süleyman Mabedi'ne ait kitabeler olduğu gibi, Keldanî ve Asurî kitabelerinde, bu milletin siyasi olaylarını anlatan bölümler mevcuttur. Tevrat'ın susarak geçiştirdiği önemli tarihî vakaları bu eski taşlar, ayrıntılı olarak ortaya çıkarmaktadır. Böylece, bu kitabeler, söz konusu kitaplara sokulan ve tarihî vaka olarak kabul edilen bazı hadiseleri, efsane hükmüne çıkarmaktadır.

İsrailoğulları tarihinin en önemli simaları Hz. İbrahim, Yâkub ve Yusuf'tur. Hz. İbrahim, Irak'ın Zikar eyaletine bağlı Nasıriye kenti sınırları içinde bulunan antik şehir Ur'da veya Türkiye-Şanlıurfa'da doğduğu rivayet edilir. Ur'dan Harran'a veya Şanlıurfa'dan Harran, Halep, Şam ve Baalbek'i takip ederek Filistin diyarına gelmiştir.

Hz. İbrahim döneminde, Fırat ve Dicle boyunda dolaşan çok kabileler vardı. Hz. İbrahim aleyhisselam ise bir kabile reisi idi. Hz. İbrahim'in Hz. Hâcer'den olan oğlu İsmail Arabistan'a gitmiş, Hz. Sare'den olan oğlu ise Filistin'de kalmış ve daha sonra Hz. Yâkub olmuştu. Yâkub'un oğlu Yusuf (a.s.) Mısır'da yerleşmiş ve İsrailoğulları, Hz. İbrahim, Yâkub ve Yusuf'tan neşet etmişti. [bk. Yâkub] [bk. YUSUF] [bk. İSMAİL [bk. İBRAHİM]

İsrailoğulları'nın, bir millet haline gelmesi Nil Deltası'nın doğusunda kalan Şarkıyya Eyaleti'ne bağlı %ânü'l-Ĥacer (Tanis), Bilbeys, Ebu Hammad el-Mahatta, Zekazık ve Ḳantir (Pi-Ramses); ve İsmailiye eyaletine bağlı Tel Sahabe, Tell Ratebe (Pithom) gibi şehirlere yerleşmeleriyle başlar.

Mısır'da ne kadar kaldıkları bilinmiyor. Burada kaldıkları sürede hayvancılıkla uğraşmışlar ve bir zaman sonra Mısır firavunları tarafından çok alçak eziyetlere maruz kalmışlardır. II. Ramses döneminde Hz. Mûsâ (a.s.) dünyaya gelmiş ve I. Merneptah döneminde ise Mısır'dan çıkmışlardır.

Hz. Mûsâ (a.s.) kavmini esaret ve azaptan kurtaran Cenab-ı Hakkı "Yave" olarak tanıttı. İsrailoğulları esasen gerçek bir Rab olduğunu Hz. İbrahim zamanından biliyordu. Kavmini alıp, denizden mucize bir şekilde geçirerek, Tur-i Sina'da Allah'ın on emrini onlara telkin etmişti. Allah onları Mısır'da sefalet ve esaretten kurtarmış, Firavun ile savaşlarında en büyük mucizeyi gösterip denizi yarmak suretiyle onları kurtarmıştı.

Böylece gerçek Yaratıcı ile millet, itikat ile hayat arasında sıkı bir irtibat söz konusu oldu. Büyük mucize, Hz. İsa'nın geleceği güne kadar İsrailoğulları harplerinin, Yave'nin (Allah'ın) harpleri olduğuna bir delil oldu. Hz. Mûsâ ve kavmi, Tih Çölünden Ürdün ve Suriye çöllerinden geçerek Eriha'da veya Madaba'da vefat etti. Tih Çölünde (İslam'ın dışındaki kaynaklara göre, Kadeş Barnea'da), itikat ve amel bakımından, hazırlık devresi geçiren İsrailoğulları, bundan sonra Eriha'ya gelinceye kadar siyasî ve içtimaî olarak nebi terbiyesi altında eğitildiler. Bu zamana kadar bukalemun gibi bir türlü renkleri ve zevkleri birbirini tutmayan Sıptlar (kabileler) bu eğitimden sonra tek bir millet olma vasfını kazanmaya başladılar. Hz. Mûsâ gibi ululazm, yüce bir peygamberin elinde tek bir itikada, tek bir kanuna ve bir ırka sahip oldular. (Joseph William, pp. 5-33). [bk. Mûsâ]

Hz. Mûsâ (a.s.) Eriha veya Madaba'da vefat etti. Bundan sonra İsrailoğulları, Yuşa b. Nun ile Kudüs'e girdiler. Tevrat'a göre Kudüs'ün fethinden sonra Mûsâ (a.s.) vefat etmişti.

Hâkimler Dönemi

Hz. Mûsâ'nın yerine onun Fetası Yuşa b. Nun geçti. [bk. RECÜLAN: İKİ YİĞİT] Hz. Mûsâ'nın vefatından sonraki asra, İsrailoğulları açısından, "Hâkimler" dönemi denir. Tevrat'a göre "Hâkimler", İlahî ilhamlara mazhardırlar. Milleti felaket zamanlarında kurtuluşa, sulh zamanlarında ise irşada memur olan ulvi insanlardır. Bunların birkaçı için bu söz konusu olsa bile, bunu bütün İsrailoğulları'na hamletmek çok zordur. İçlerinden zalim insanlar, adil insanlar da çıkmışlardır. Kur'ân-ı Kerim, Esbat'a da vahiy verildiğini bizzat beyan eder.

İsrailoğulları, Kudüs'ü ele geçirdikten sonra, çevrede savaşçı kavimlere karşı burayı çetin bir şekilde korumak zorunda kaldılar. Doğuda "Moab" ve "Ammon" (Amman) kabileleri, güneyde Amalika, Kenânîler, Amuriler, Edomlar ve Medyenliler vardı. İsrailoğulları, çevrelerindeki kabilelere göre, savaşçı değillerdi. Bu halleriyle bir şehri fethetmeleri, ancak Allah'ın (Yahve) onlara olan apaçık yardımıyla mümkündü. Bu da, yapılan savaşların hep birer din savaşı olduğu kanaat ve itikadını onlarda geliştirdi.

Filistin on iki Yahudi kabilesi arasında taksim edildi. Her bir kabile bir yere yerleşti. Bu dönemde, civardaki kabilelerden, ziraat ve ticareti de iyice öğrenen İsrailoğulları, Kenânîler gibi kimselerle hısım ve akraba olmaya başladılar. Bunun neticesinde, her kabile kendi içinde bir üstünlüğe sahip iken, ekonomik durumları iyi olan kabileler, ekonomik durumu iyi olmayan kabilelere göre üstünlük elde etmeye başladılar. Kast sınıfı gibi bir üstünlüğün meydana gelmesinde Kenânîlerin rolü olduğu gibi, diğer konularda da Kenânîlerin tesirinde kaldılar. En büyük etkileri de dinî konularda oldu. Kenânîler, Finike tanrılarından Ba'l adlı puta ibadet ederlerdi. O zamana kadar yalnız bir olan Allah'a (Yahve) ibadet derlerken, bundan sonra söz konusu putlara tapmaya başladılar. Böylece Kenânîler ile İsrailoğulları arasında çıkan kanlı savaşlar, yerini fikrî savaşa (soğuk savaşa) bıraktı.

Artık İsrailoğulları biri, tek olan Allah'a (Yahve) ibadet eden, diğeri putperest, iki farklı topluluğa dönüştüler. Bundan sonra Hz. Davud ve Hz. Süleyman dönemleri başladı. [bk. DAVUD, bk. SÜLEYMAN]

İsrailoğulları'nın Zirve Dönemleri

İsrailoğulları, Hâkimler döneminde hayli zaman Kenânîlerin, bir müddet sonra da Medyanilerin tesirleri altında kalmışlardı. Krallar döneminin başlarında ise Filistinlilerin nüfuzuna tabi olmuşlardı. Filistinliler ile yapılan savaşlarda hep yenilmiş ve sonraki mağlubiyetlerinde Ahit Sandığı (Tabutü'l-ahd) düşmanlarının eline geçmişti. Hatta mabetleri ve meskenleri yıkılıp tamamen yersiz ve yurtsuz bırakılmışlardı. Tam bu hezimet

esnasında Bünyamin'in soyundan gelen Talut (Saul) ve İşmoil (Samuel) peygamberin yardımı ile yeniden toparlandılar. [bk. NEBİ-1: SAMUEL] Talut, başta Cel'ad'da (Gilead) Ammonileri ve daha sonra Filistinliler olmak üzere çevredeki diğer milletlere karşı üstün zaferler elde etti.

Bu zaferler elde edildiği sırada Davud (a.s.) Talut'un yanında idi. Şecaati ve cesaretiyle meşhur olduğu gibi güzelliği ve belagatiyle, şairane hissiyatıyla harika bir kişiliğe sahipti. Onun bu hâli, ona, İsrailoğulları arasında büyük bir mevki elde ettirdi. Hz. Davud, Talut'un silah arkadaşı olduğu gibi, Talut'un oğlu Yunata'nın (Jonathan) en samimi arkadaşı idi. Talut'un aynı zamanda damadı olan Davud aleyhisselam daha sonra, Talut'tan ayrılmıştı. Talut da Filistinlilerle yaptığı son savaşta üç oğlu ile birlikte ölmüştü. (m.ö. 1000 civarı) Onun ordusundan geriye kalanları, Talut'un komutanı Abner yönetiyordu. Talut'un ölümüyle Yahudi kabileler arasında soğuk savaş dönemi de patlak vermiş oldu. Talut'tan sonra Hz. Davud (a.s.) Filistinliler tarafından Yahuda Krallığı'na kral tayin edildi. O da el-Halil'de (Hebron) Filistinlilere bağlı federe bir devlet kurdu. Abner ile Davud aleyhisselam arasında da bir savaş olmuş ve Abner yenilmişti. İsrailoğulları'nın başı sayılan Talut'tan sonra yerine geçen komutanı Abner de yenilince İsrailoğulları el-Halil'e gelerek Davud aleyhisselamın emrine girmişler ve neticede Davud, bütün İsrailoğulları'nın hem peygamberi hem de kralı olmuştu. Böylece merkezi Kudüs olan ve Babillilerin Kudüs'ü işgal edeceği (m.ö. 587) yılına kadar devam edecek olan Yahudi hâkimiyeti başlamış oldu. [bk. TALUT VE CALUT]

Hz. Davud Dönemi

Hz. Davud (a.s.) milattan önce 1000 yıllarında İsrailoğulları'nın hem peygamberi hem de kralları idi. Bu çağda, çevredeki devletler açısından Hz. Davud, sakin bir dönemde yaşıyordu. Asurlularla Mısırlılar birbiriyle uğraştıklarından, Filistin civarına hücumlar kesilmişti. Sulh ve barış için güzel bir atmosferin olduğu bu dönemde İsrailoğulları'nın kuvvetli bir devlet vücuda getirmesi için parlak bir zekâya ihtiyacı vardı. Bu zekâ Hz. Davud'da tecelli etti. Hz. Davud, karargâhını el-Halil'den (Hebron) Kudüs'e taşıdı.

Böylece Kudüs'ün dinî ve siyasî açıdan önemi arttı. İlkönce Filistinlilerle savaşıp yendikten sonra, onları İsrailoğulları ile ittifaka mecbur etmişti. Onların elinde bulunan Ahit Sandığı'nı (Tabutu'l-Ahd) geri alıp Sihyon (Siyon) dağına yerleştirdi. Moab'ı yenerek haraca bağlamış, Aramîlerle ittifak eden Ammonîleri de mağlup ederek, idare merkezleri olan Rabbath Ammon'u (Amman) zapt etmişti. Şam'a kadar bütün kentleri haraca bağladı. Bu arada Edomiler de haraca bağlandı ve Fırat ile Nil arasında bir bölgede güçlü bir devlet ikame edildi.

Hariçte başarılar elde edilirken, dâhilde gayri memnunlar sınıfı idareyi zayıflatmış ve Davud aleyhisselam bizzat kendi oğlu Abşalom ile savaşmak zorunda kalmıştı. Güneydeki Yahudiler, Davud'u kabullenememiş ve onun himayesinde kendilerini mahpus gibi hissetmişlerdi. Abşalom (Absalom) bu durumunu iyi değerlendirip babasının elindeki hükümdarlığı zorla almak için Kudüs'e saldırdı. Abşalom yenildi ve Hz. Davud'un komutanı Yuab (Juab) tarafından öldürüldü.

Hz. Davud, bu olaya çok üzülmüş ve komutanını görevden azlettiği gibi, kendisinden de nefret etmiştir. Çünkü o, gayet latif bir sese, hüzünlü ve ince bir hissiyata sahipti. Bu olaylardan sonra iyice zayıflamış ve hayatında oğlu Süleyman aleyhisselamı hükümetin başına geçirmişti. Hz. Davud, Hz. Mûsâ'dan sonra, İsrailoğulları içinde en önemli bir peygamber olarak tarihe geçti. Onunla, İsrailoğulları, bir mabut ibadet eden, bir millet ve bir devlet haline geldi. [bk. DAVUD]

Hz. Süleyman Dönemi

Hz. Süleyman (a.s.) tahta geçince ilk işi, devletin mafsallarına dolmuş hain ve kötü niyetli insanları görevlerinden uzaklaştırmak oldu. Devleti içten çökertmeye çalışan unsurları temizledi. Hz. Süleyman, Moab, Ammon gibi Hz. Davud döneminde haraca bağlanan devletler üzerinde aynı tesiri göstermemesine rağmen, Kenânîleri, bir daha devlet olamayacak surette itaate mecbur etti. Süleyman (a.s.) devleti 12 eyalete ayırdı. Böylece rahat idare edilebilen bir idare kurulmuş oldu.

Onun en büyük eseri, Beytü'l-Makdis'in yerinde inşa ettirdiği "Süleyman Mabedi"dir. Bunun inşasına Hz. Davud döneminde başlanmış ve kendisi tarafından bitirilmişti.

Hz. Süleyman, çevresindeki devletlerle hısım ve akraba ilişkileri de dâhil, iyi ilişkilerde bulunmuş ve onun döneminde devlet, siyaset açısından altın çağını yaşamıştı. Teknik ve medeniyet açısından, günümüz teknik ve medeniyetinin üstünde olduğu da ileri sürülmüştür. Süleyman aleyhisselam otuz yıl idarede kaldıktan sonra vefat etti. (m.ö. 930) [bk. SÜLEYMAN]

Tarihçilerin ifade ettiğine göre, Yahudiler, Hz. Süleyman'ın idaresinden memnun değildiler. (PBD. p. 454) Vefat edince, iddia ettiklerine göre ağır vergiler ve sıkı idareden kurtuldukları için sevindiler. Hz. Süleyman daha

hayatta iken, Efrayim sıptından Nebat'ın oğlu Jeroboam'ı başa geçirmek için ayaklanmışlar ve başarısız kalınca Jeroboam, Mısır'a kaçarak kurtulmuştu. Hz. Süleyman vefat edince idareyi oğlu Rehoboam'a bıraktı.

Güneyden ayrılmak isteyen kuzeyli on kabile, Nablus'ta kendileriyle görüşen Rehobobam'ın tahta çıkmasını kabul etmediler. Kuzeydeki on kabile, ayaklanıp, Mısır'a kaçan Jeroboam'ı kendilerine, kuzey Filistin'de kral seçtiler. Böylece biri kuzey biri de güneyde olmak üzere iki İsrailoğulları devleti meydana geldi. (PBD. p. 393)

İsrailoğulları Krallıklarının İkiye Bölünmesi

Rehoboam idaresinde merkezi Kudüs olan biri daha küçük ebatta, fakat birbirine kenetlenmiş Yahuda Krallığı, diğeri de Jeroboam idaresinde, kuzeyde daha verimli ve geniş topraklarda, fakat site devletleri şeklinde, İsrail Krallığı (m.ö. 930-720) kuruldu. Çok az bir dönem istisna edilirse, iki krallık arasında ardı ardına çarpışmalar sürüp gitmiştir. Böyle olunca, Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın idaresi altına aldığı yerler, bir bir ellerinden çıkmıştır. (PBD. p. 454; Tarih-i Umumî, 245–298)

Her iki İsrailoğulları devleti, birbirinden farklı siyasî ve içtimaî usuller benimsemişti. Yahuda Krallığı, dinin merkezinde bulunduğundan eski İsrail adet ve geleneklerini korumuş ve İsrail Krallığı gibi, Finikeliler vb. harici devletlerin tesirine girmemişti. Merkezi Samaria olan İsrail Krallığı ise daha liberal davranıp eski putperest şehirleri ihya edip, bir kısmı Yahve'ye ibadet ederken bir kısmı da putperestliğe devam etti. İsrail Krallığı, liberal davranmakla nüfuzunu artırmış olsa bile, dinen ve siyaseten başkalarını taklit ettiği için Yahuda Krallığı'ndan önce yıkılmıştır.

Omri hanedanı, peygamberlere itaat etmemiş ve onlara zulümler yapmışlardır. Özellikle İsrail Krallığı hükümdarlarından Omri'nin oğlu Ahab'ın devri (m.ö. 869–850), Hz. İlyas'ın (a.s.) dönemine rastlar. Ahab, Sur Kralı Ithobaal'ın kızı Jezebel ile ki, Hz. İlyas'a çok eziyet etmişti- evlenince, eşinin dinine girip Ba'l putuna tapmaya başladı. Kral Ahab döneminde, Yahuda Krallığı ile yakınlaşmalar oldu. İlyas aleyhisselam, bu putperest hanedanlığın aleyhine bir icraat başlattı ise de, onu fiile geçiremedi, onun yerine Elyesa (a.s.) bunu başardı. [bk. İLYAS]

İsrailoğulları'nın içine giren putperestliği, kısmen, Jehu (m.ö. 842-815) kaldırdı. Bundan az bir süre sonra Jehu'ya kızan Yahudiler, Baalbek'ten getirilen ve Samaria'ya yerleştirilen Ba'l'ı Kudüs'e getirdiler. Kudüs'te Ba'l, Samaria'da ise Yahve'ye ibadet edilmeye başlandı. Ardından, Kudüs'e sokulan putperestlik, yine Jehu tarafından kaldırılıp, her iki krallıktaki putperestliğe son verilmişti.

Mevcut siyasetlerini makul esaslar üzerine bina edemeyen İsrail Krallığı, gerçek ilah ile putperestlik arasında bocalarken, siyasi hayatlarını da dinlerini de kaybetmiş ve Asurluların esareti altına girmişlerdir. (m.ö. 722)

Yahuda Krallığı'nda, Yahuda on birinci kralı Ahaz'ın vefatından sonra oğlu Hak İlaha ibadet eden Hezekiah kral oldu. Özellikle Hz. İşaya'yı kendine rehber edindi. Samaria'nın düşmesi, yani İsrail Krallığı'na Asurîler tarafından son verilmesi onlar için büyük bir ibretti. Onun için aralarındaki ihtilafa son vererek ellerinde kalan son devleti korumaya çalıştılar. Hezekiah, Asur ordularından Kudüs'ü korumak için, tedbirler aldı. Asurlular'ın Kudüs'ü kuşatmaları sonucu, Yahuda Krallığı'nı haraca bağlayıp geri çekildiler. Hezekiah döneminde Yahuda Krallığı sakin bir dönem geçirdi. Ölümünden sonra, Yahuda Krallığı'nda yeniden putperestlik baş gösterdi. Bu dönemde, Yahudilerin çoğu Ba'l'a tapıyor ve Cenab-ı Hakka ibadet edenlerle alay ediyorlardı. Fakat etraftaki milletlerin üzerlerine yürümesi ve Allah'ın onları korumasından sonra Josiah'ın döneminde insanlar yeniden Hak olan Mabuda ibadet etmeye başladılar. (PBD. p. 455; Tarih-i Umumî, 245–298)

Josiah döneminde (m.ö. 612) Tesniye Kitabı (Mosaic Law) mabetlerden birinde bulunmuş ve icraya konmuştu. Bu kitabın bulunması, hem Dinler Tarihi hem de Dünya Tarihi açısından büyük bir ehemmiyeti haizdi. Bundan sonra, Allah'ın kendilerine yardım edeceklerine inanıp, maddi sebepleri göz ardı ederek, Asurîlere karşı gelip, kendi istiklaliyetlerini elde etme yolunu düşündüler. Işaya, onları bu maceraya girmekten uyarmışsa da dinletememiştir. (PBD. p. 455; Tarih-i Umumî, 245–298)

Halkı tarafından çok sevilen Josiah vefat edince halkın bazısı yine putperestliğe döndü. Josiah'ın oğlu, Mısır'ın bir kuklası ve kibirli Jehoiakhim krallığa geçti. Çok geçmeden öldürüldü ve yerine oğlu Jehoiachin getirildi. Bu hal üzere iken, Buhtunnasr Kudüs'ü muhasara etmiş şehri tahrip etmeden Süleyman Mabedi'nde ne varsa alıp götürmüştü. Bu meyanda 17 bin esir de Babil'e götürülmüştü. (m.ö. 597) Arkadan Josiah'ın diğer oğlu Zedekiah, krallığı kardeşinin elinden aldı ve Buhtunnasr'a karşı ayaklanınca, Buhtunnasr, tekrar gelip Kudüs'ü kuşatmış ve Mabed'i tahrip edip binlerce insanı katletmişti. Yahudilerin ileri gelenleri tamamıyla esir edilmiş; yalnız ziraat ve hayvancılıkla uğraşan ahali hayatta bırakılmıştı. Burada birçok Yahudi yeni idareye dayanamayarak çevre ülkelere göç etmişlerdi. Hz. Ermiya (Jeremiah) da Mısır'a hicret edenler arasında idi. Böylece Yahuda Krallığı da tarihe karışmış oldu. (m.ö. 587) Arkeologların Yahuda Krallığı'na bağlı şehirlerde yapmış oldukları kazı çalışmalarında, bu krallığın bütün şehirlerinin tahrip edildiği ortaya çıkmıştır. (PBD. p. 455)

Babil Esareti (m.ö. 576–538)

Yahudilerin elit ve düşünürleri Babil'e giderken, geride alt sınıftaki insanlar kaldı. Babil'e götürülen Yahudilerin bir kısmı zor işlerde çalıştırılırken bir kısmı müreffeh bir hayat içinde idi. Hürriyetleri elinde olan üst düzey Yahudiler, bu fırsattan istifade ederek, Babil'de yeniden Yahve'nin dinine dönmüş ve bu konudaki yazılı kültürlerini derlemeye başlamışlardı. Hezekiel (Zülkilfl) ile Danyal aleyhisselam, bunlara öncülük ediyordu. İsrailoğulları'na daima ümit verip onları istikbale hazırlıyorlardı. Keldaniler onların bu çalışmalarına fazla önem vermiyorlardı. Buhtunnasr'ın tek gayesi onları siyasî olarak yıkmaktı. Keyhüsrev'in Keldanileri yenip Babil'i eyaletlerine katmaları, Yahudiler için de zaferin başlangıcı oldu. Keyhüsrev'in müsaadesi üzerine Babil'den Kudüs'e dönmeye başladılar. Dört bine yakın Yahudi Kudüs'e döndü. Fakat Yahudilerin zenginleri Babil'de kalmayı tercih ettiler. Arkadan Üzeyir aleyhisselam, iki bin Yahudi ile Kudüs'e gelmiş ve Museviliği yeniden ihya etmiştir. Bu tarihten sonra, (Tarih-i Umumî, 245–298) Yahudiler, dinlerine son derece sadık kalmaya çalışmışlar fakat 1948 yılında yeni İsrail kuruluncaya kadar, müstakil bir devletleri olmamıştır. Meşhur "Bakiye, yeniden geri dönecektir" (PBD. p. 455) Yahudi sözüne göre, yeniden İsrail devleti, 2561 yıl sonra kurulmuştu.

Günümüzde İsrail

Günümüzde İsrail, Hz. Yâkub'un soyundan veya bu dine giren diğer ırklardan Yahudilerin uzun süre örgütlenmeleri sonucunda 1948 yılında kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Resmi adı, Medinat Yisrael (Arapça دولة إسرائيل) olup, resmi dili İbranice ve Arapçadır. Harita üzerindeki sınırları açısından, 1967 savaşından sonra işgal edilen topraklar, resmi olarak İsrail Devleti'nin bir parçası sayılmaz. (DİA, "İsrail" md. III, 180) Önceki sınırlarının yüz ölçümü 20.700km^2 iken, bu savaştan sonra fiilen üzerinde bulunduğu topraklar 27.817 km²'yi bulur. İsrail, kendi sınırlarını kontrol ettiği gibi, fiilen Filistin sınırlarını da kontrol etmektedir. İsrail vatandaşı, hem İsrail'i hem de Filistin'i izinsiz dolaşabilmesine rağmen, Filistinli sadece kendine çizilen alan içinde dolaşabilir fakat İsrail'in izni olmadan bu tarafa geçemez. İsrail, içinde çok sayıda Filistinli yaşamakta olup, özellikle Remle gibi yerlerde büyük çoğunluğu teşkil ederler. 1948 yılında, dünya genelinde 11.500.000 kadar nüfusuyla dünya nüfusunun % 6'sını teşkil eden Yahudiler, İsrail devleti içinde 650.000 kadardı. 2003 yılı itibariyle, dünyadaki sayıları 13.296.100'e, İsrail'de ise nüfus 5.143.000'e artış gösterdi. İsrail'in nüfusu, içindeki Filistinli vatandaşlarıyla birlikte 7 milyona ulaşmıştır. (2007)

BEYT (البيت)

"Beyt" kelimesi Kur'ân'da 28 defa geçer. Bunların, özel yer ifade edenleri sıra ile görülecektir. "Buyut" ise, 36 defa geçer. Bunların özel anlam ifade edenleri de yine sıra ile anlatılacaktır.

BEYT-1: KÂBE (بَيْتٍ)

Yeryüzünde ilk ev, Kâbe

Tabloda sure ve ayet numaraları verilen "Evvele beyt", "Beyt-i Haram", "Beyt-i Atik", "Beyt-i Muharrem" gibi terkip ve kelimelerle Kâbe-i Muazzama kastedilmiştir. [bk. Kâbe]

BEYT-2: MEDİNE (البيت)

Hz. Peygamber'in Şehri, Medine [bk. MEDİNE]

BİR-İ MUATTALA: KÖRELTİLEN KUYULAR (بئر معطلة)

Muattal kalmış, körelip suyu çekilmiş koyular

Muattal kalmış veya körelip suyu çekilmiş kuyular, genelde eski kavimlerin ören yerlerinde kalmış olan su kuyuları olduğu gibi, belirli yerlerde şu an mevcut olan kadim kuyuların kastedildiği de rivayet edilir. Kur'ân-ı Kerim, bu kuyulardan, helâk olmuş kavimler münasebetiyle bahseder. (Hac, 22/45) Müfessirlere göre bunlar, Sana'nın doğusunda, "Ĥa3ûr" (Ĥa3urâe) isminde bir köyde ve Aden şehrinde bulunmaktadırlar. Bir rivâyete göre Hz. Salih aleyhisselamın kavminden kendisine inanan dört bin kadar kişi, diğerlerinin helâk olmasından sonra Hadramut'a gelip yerleşmişlerdir. Hz. Salih, [bk. SALİH] burada vefat edince "Hadara Mavt" (ölüm geldi, öldü) manasına, bu bölgeye de Hadramut denmiştir. Hz. Salih'in vefatından sonra, Benu Hadurae oğulları burada evlenip çoğaldılar. Hak dinden saptılar. Allah bunlara Hanzala b. Safvan'ı peygamber olarak gönderdi. Peygamberlerini dinlemeyip katlettiler. Allah da onları helâk etti ve hayatlarının direği, kuyularının suyunu da

köreltti. (Hazin, Tefsir, s. 337) Bugün Aden'de böyle bir kuyu olduğu gibi, Hz. Mûsâ'ya ait olduğu söylenen ve daha nice körelmiş kuyular mevcuttur. [bk. UYUN-İ Mûsâ] [bk. ASHÂB-I RESS]

BUK'A-İ MUBAREKE: TUVA VADİSİ

[bk. TUVA VADİSİ]

BUYUT [bk. BEYT]

BUYUT-1: HZ. PEYGAMBERİN EVLERİ (البيوت)

Hz. Peygamber'in evleri

"Beyt" kelimesinin çoğulu olan ve "evler" manasına gelen "buyut", ilk devirde, Mescid-i Nebevî'nin içindeki Hz. Peygamber'e ayrılan odaları ifade etmektedir. [bk. MESCİDÜN ÜSSİSE ALE'T-TAKVÂ: MESCİD-İ NEBEVÎ]

BUYUT-2: SEMÛD (البيوت)

Semûd Kavminin evleri

Tabloda sure ve ayet numaraları kaydedilen "buyut" ile Semûd Kavminin evleri kastedilmiştir. [BK. SEMÛD]

CEBBAR KAVİM: AMALÎKA: (قَوْمًا جَبَّارِينَ)

Amalika, en eski Arap kabilesi olduğu kabul edilen Kur'ân'ın Cebbar kavim dediği bir topluluk

Bu cebbar kavim, eski Arap kavimleri veya Âd Kavminin bakiyesinden meydana gelip, pek iri cüsseli ve kuvvetli olmalarıyla meşhurdurlar ki, müfessirler, bu kavimle Amalika'nın kastedildiğini söylemişlerdir. (Beğavî, Tefsir, II, 25). el-Ĥamlaḳ "zulüm yapmak" ve "imlāk" ise "uzun boylu" demektir. Amâlîk veya Amâlikā ise, Imlîk (İmlâk) b. Lavez b. İrem b. Sam b. Nuh'un oğullarıdır. (Asım Efendi, III, 29; Lisanü'l-Arab,', 271) Sami ırkından olup Arapça konuşmuşlardır. Esk-i Ahit'te ise "Amalek" (amalekites) olarak geçer. İsrailoğulları, Babil'den Arz-ı Mukaddes'e gelmeden önce Filistin'in sakinleri bunlardı. Hz. İbrahim döneminden Hezekiel zamanına kadar (m.ö. 2000-700) sınırları doğuda Necef Çölüne kadar dayanmıştı. Şirk ve küfür içinde olduklarından İsrailoğulları ile kendileri arasında ilk zamanlarda husumet eksik olmamıştır. (Kamusü'l-âlam, V, 3209) Ahd-i Atik'e göre, Amâlikā, dünyanın ilk milleti olup (Sayılar, 24/20) Edom diyarında yaşadıkları farz edilir. (Tekvin 36–16) Tarif edilen yer, Hicaz'ın kuzeyi ile Filistin'in güneyini kapsar. Bugün Petra civarı olduğu anlaşılmaktadır. Amalika bazen Hiksoslar ile aynı sayılır.

İslam tarihi kaynaklarında ise, Arabü'l-aribe'den olan Amâlikā, Hz. Mûsâ döneminde Şam topraklarında yaşamaktadırlar. Tarihçiler, bunların başlangıçta Babil'de iskân ederken, Babil Kulesi'nin yıkılmasından sonra Hicaz'a göç ettiklerini ve Necid, Teyma, Umman, Bahreyn, Irak, Suriye, Filistin Mısır ve Tunus bölgelerine yayıldıklarını kabul etmekteler. (DİA, II, 557)

Bazı tarihi kaynaklar ise, Amalika'nın m.ö. 1700-1550 yıllarında Sina'nın Kuzeyinde iskân ettiklerini ileri sürerler. Buradan kalkarak Nil Deltasına yerleşip milattan önce 1674-1567 yılları arasındaki on beşinci Firavun hanedanlığını kurmuşlardı. Bununla Hiksosları tanımlarlar. Tevrat'a göre, milattan önce iki bin yılının başlarında, Amalika, Lut'un bulunduğu yerde Lut kavminin mallarını yağmalamış ve Hz. İbrahim onlarla savaşıp yenmiştir. Aynı millet Hz. Mûsâ zamanında, muhtemelen Tur-i Sina'nın batısında bulunan Refidim'de (Feyran Kasis) İsrailoğulları'na saldırmış ve mağlup olmuşlardır. Arz-ı mevud'a ulaşmak isteyen İsrailoğulları daima bu milleten tazyik görmüştür.

Yahudilerin Hz. Mûsâ'ya, "Orada zorba ve güçlü bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça biz asla giremeyiz" (Mâide 5/22) diye korkup çekindikleri ve mazeret belirttikleri kavim de bunlardır. Fakat orada, Allah'ın buyruğuna uymamaktan korkan ve Allah'ın kendilerine iman ve yakin nimeti ihsan ettiği Kâleb (Caleb) ile Yuşa b. Nun (Joshua) adında iki yiğit çıkıp Hz. Mûsâ'ya tabi olmuş ve bu tazyiklere aldırmadan onlara karşı koymuşlardır. (Mâide 5/22-23) [bk. RECÜLAN: İKİ YİĞİT]

İsrailoğulları, devlet kurunca erkek ve kadın olmak üzere soylarının bütününü katletmişlerdir. (I. Samuel, 15/2-3) Amalika'nın kesin sınırlarını çizmek zordur. Muhtemelen, Filistin'in güneyi ve Sina Yarımadasında yaşamışlardır.

CEBEL (جبل)

Herhangi bir dağ

Kur'ân'da "cebel" ismi tekil olarak altı yerde geçer. Bunlardan sadece dördü (Bakara 2/260; Araf 7/1432, 171) belli bir yeri, diğerleri (Hud 11/43 ve Haşir 59/21) ise genel bir coğrafya ismini ifade eder. Çoğul (cibal) şeklinde olanlar ise tamamen genel coğrafi mana taşırlar.

CEBEL-1: CEBEL-İ ZEBİR (CEBEL-İ CİM VEYA CEBEL-İ LÛZ), TUR-İ SİNA

Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istediğinde baktığı dağ, Medyen dağları arasında en büyüklerinden olan Zebir Dağı (Cebel-i Lûz)

Hz. Mûsâ aleyhisselam, Allah'tan zatını görmek istemişti. "Göster bana Zatını, bakayım sana demişti." (Araf 7/143) Allah Teala da, "Sen Beni göremezsin. Ama şimdi şu dağa bak, eğer yerinde dururs sen de Beni görürsün!" buyurarak, dünya gözüyle Zatının görülemeyeceğini bildirmişti.

Mûsâ aleyhisselam dağa bakınca, Cenab-ı Hak, nuru ile dağa tecelli eder etmez, dağ un ufak olup eridi. Mûsâ da düşüp bayıldı. İşte bu dağın, Medyen'de Zebir (veya Cebel-i Lûz, Cebel-i Cim) denilen dağ olduğu veya bugün Tur-i Sina'da Cebel-i Mûsâ'nın hemen yanında erimiş bir vaziyette görülen dağ olduğu rivayet edilmektedir. (Beğavî, Tefsir, I, 196) Taberî'nin rivayetine göre, dağın etrafı melek ve nurdan halkalarla örülmüştü. (Taberî, Tefsir, I', 49) [bk. TUR]

CEBEL-2: TUR-İ SİNA (جبل)

Söz almak için Yahudilerin üstüne kaldırılan dağ

A'raf suresi 171. âyette, Allah Teala, dağı gölgelik gibi İsrailoğulları'nın başlarının üstüne kaldırmış ve onlardan, Tevrat'a ciddiyetle sarılacaklarına ve içindekileri düşünüp hiç hatırlarından çıkarmayacaklarına, Allah'ı sayıp kötülüklerden sakınacaklarına dair söz almıştı. (Araf 7/171) Bu dağın, Tur-i Sina olduğu rivayet edilir. (Dürrü'l-mensur, III, 596) [bk. TUR]

CEBEL-3: CEBEL-İ İBRAHİM (جبل)

Hz. İbrahim'in diriliş tecrübesini gördüğü Suudi Arabistan'daki dağ

Hz. İbrahim Aleyhisselamın, Allah'a, yakininin artması için, ölüleri nasıl dirilttiğini sorması, O'nun da bu olayı ona göstermek için dört kuşun, parçalarının dağlara atılıp geri çağrılması suretiyle, öldükten sonra kuşların kendine koşa koşa geldiğini tecrübe ettiği dağ hadisesi, Bakara suresi 260. âyette geçer. Bu "cebel" kelimesi ile Suudi Arabistan'da Taif'in güneyinde, Taif'ten yaklaşık 175 km uzaklıkta, Beni Malik kabilelerinin yaşadığı mıntıkada yer alan Beni Malik Köyü'nün kuzey doğusunda bulunan, Cebel-i İbrahim kastedilmiştir. Cebel-i Ebyad (Beyaz Dağ) olarak da bilinir. Beni Malik köyü, Taif-Baha yolu üzerindedir.

CUDÎ (الجودي)

Tufandan sonra Nuh'un gemisinin, üzerine konduğu dağ

Cudî, salb/sert yer anlamındadır. Cudî'nin normal bir mevki mi yoksa dağ mı olduğunda ihtilaf edilmiştir. İslamî kaynaklarda Cudî adını taşıyan birçok dağ vardır. Türkiye'de, Şırnak ve Cizre arasında, Urfa (Cudî Deresi Köyü), Irak'ın Musul ve Suriye'nin Şam ile Âmed şehirlerinde bu isimle anılan dağ ve köy isimleri mevuttur. Tay Kabilesinin yerleşme alanında bulunan bir dağın adı da Cudî'dir. (DİA, "Cûdî Dağı", md.; Taberî, Tefsir, XV, 334; Lisanü'l-arab, cvd. md) Bazıları ise Cudî'den maksadın Tur Dağı olduğunu ileri sürmüşlerdir. (İbn Kesir Tefsir, IV, 324) Tabatabaî, Cudî'nin mevcut Cudî Dağı ola bildiği gibi, bunun bir dağ silsilesi olabileceğini savunur. Zayıf bir görüşe göre Musul'dan ta Ermeniye'ye kadar uzanan dağlar silsilesinden bir dağdır ki, ismi Ararat'tır (Tabatabaî, X, 220, 259-60; I, 71). Tabatabaî bu görüşü Şii ravî Ebu Busayir'den gelen rivâyete dayandırmaktadır. Ona göre Cudî dağı Musul'da bir dağdır. (Tabatabaî, X, 236). Nuh'un gemisinin Mekke ile Taif arasında Nahle bölgesinde bir dağa indiği ve bu dağın Cudî dağı olduğu da ileri sürülmüştür. (Ferîk-A'lam, 1/253)

Büyük çoğunluğa göre bu bir dağ ismidir ve yeri de Cizre ile Şırnak arasında kalan Cudî dağıdır. (Müsamere, s. 480) Türkiye, Şırnak iline 17 km uzaklıkta yer alan ve oval biçiminde olan Cudî dağı üzerinde, 2000 metreyi aşan dört doruk vardır. Bunlardan 2017m yüksekliğinde olanı "Nuh Peygamber Ziyaret Tepesi" denir. (DİA, "Cudî Dağı" md.) Cudî dağını, Hem Cizre hem de Şırnak'tan görmek mümkündür.

Asur dilinde aslı "dağlık bölge" "yüksek memleket" manasına gelen "uruatri" olan "urartu" kelimesi, İbranice Kitab-ı Mukaddes'te yanlış seslendirme sonucu "ararat" şeklini almıştır. Uruatri ile Van Gölünün güney doğusundaki dağlık bölge kastedilmektedir. Bunun için, Kitab-ı Mukaddes'te geçen "geminin Ararat dağları üzerine oturması" (Tekvin 8/4) ifadesini, bugünkü Ağrı Dağı yerine, Van Gölü'nün güneyindeki dağları anlamak daha doğrudur. Zaten Ahd-i Atik'in bir yerinde bu bölgeden, "Ararat ülkesi" (II. Krallar, 19/37) olarak

bahsedilmektedir. (DİA, I, 481) Fakat Nuh'un gemisinin, Ağrı Dağında olduğunu ısrarla savunmak, birtakım siyasî, stratejik ve dini temellere dayanmaktadır. Zira Frederic Parrot 1829'da Ağrı Dağına tırmandığı gibi, Amerikalı, Avrupalı ve Rusyalılar 1843, 1845, 1850, 1856, 1876, 1893 tarihlerinde buraya çıkmış, gemiye ait kalıntıların olduğunu iddia etmişlerdir. Ermeni asıllı bir pilot, I. Dünya Savaşı'nda bu dağın üstünden uçarak bir gemi kalıntısı olduğunu ileri sürmüştür. Fakat aynı dağa 1937'de ve 1968'de Türk subaylar çıkmış onların gördük dedikleri şeylerden hiçbirini görmemişlerdir. (DİA, I, 482) Böylece Nuh'un gemisinin indiği yer Ağrı Dağı diye gösterilmek istenmişse de, Ağrı Dağının, hem coğrafi özellikleri hem insanların yaşaması ve orada konuşlanmasına uygun olmadığı ortadadır. Fakat oryantalistler, her ne hikmetse Kur'ân'da bizzat ismi geçen Cudî'yi, ya efsane göstermekle ya da başka türlü tevillerle örtbas etmek isterler.

Kur'ân-ı Kerim, Nuh tufanını, yere ve göğe verilen emir ile her iki taraftan fışkıran ve boşalan suların meydana getirdiğini ve yine bir emirle gelen suların çekildiğini anlatır. (Hud 11/44)

Kur'ân-ı Kerim'in beyanı da ana çizgileriyle Kitabı Mukaddes'in anlattıklarıyla örtüşür. Ancak Kitabı Mukaddes'teki teferruat, Kur'ân'da yoktur. Bu teferruatın, çoğunun tutarsız olduğunda şüphe görmüyoruz. Kitabı Mukaddes'te geminin, Ararat dağlarına oturduğu bildirilmektedir. (Tekvin 6/8) Kur'ân'ın indiği devirde Yahudilerin ellerindeki Tevrat nüshasında Ararat yerine Cudî geçmekte idi.

Nitekim Yakut el-Hamevî Mu'cemü'l-büldân'da Kitabı Mukaddes'ten bir parça naklederek Nuh'un gemisinin, Cudî'ye oturduğunu yazmaktadır. (Mu'cemü'l-büldân, III, 162-63) Yakut, bunu Kitabı Mukaddesten naklettiğine göre demek ki onun gördüğü Kitabı Mukaddes nüshasında Cudî dağı geçmekte idi. Zamanla bu nüsha kaybolmuş ve Cudî yerine Ararat konmuştur.

Nuh'un gemisi, tufan esnasında altı ay su üzerinde kalıp Aşure günü Cudî'ye yanaştı. (Taberî Tefsir, XV, 335) Burada bir ay kadar kaldı. Daha sonra insanlar içinden indiler. Müfessirlere göre, insanlara bir ayet mucize olsun diye, Allah bu geminin bakiyesini orada bir vadide tutmaktadır. (Taberî Tefsir, XV, 338) Başka bir rivâyette de dağın başında insanlara ibret olsun diye baki bırakmıştır. (Taberî Tefsir, XVIII, 20) ki, âyette de "Onu ve gemide bulunanları kurtarıp o gemiyi ve o hadiseyi bütün insanlara ibret vesilesi yaptık" (Ankebût 29/15) ayeti, burada kazı yapıp, geminin izlerini bulmak isteyenlere önemli ipuçları vermektedir.

Cudî Dağı, mübarek bir mesken olup, yöre halkının belirttiğine göre, yakın zamanlara kadar, Temmuz ayında insanlar buraya çıkar, haftalarca kalıp ibadet ederlerdi. Hatta orada ibadet eden insanların hac sevabı kazandığına inanırlardı.

Hz. Nuh, Cudî'de bir de mescit yaptırmıştır. Tîn suresindeki "ve't-tîni"den maksadın bu mescit "ve'z-zeytuni" den maksadın ise "Beytü'l-Makdis" olduğu söylenir. (Taberî Tefsir, I, 24) Nuh aleyhisselam, gemiden indikten sonra burada "Semanin" (Heştan/Heştiyan) adında bir kent kurmuş ve orada 80 kadar farklı dil konuşan nesil ortaya çıkmıştır. Bu dillerden biri de Arapçadır. (İbn Kesir Tefsir, IV, 44)

Şırnak ilinin yaklaşık 4 km doğusunda alan bu köye, yöre halkı, "Heştan/Heştiyan" demekte, bugünkü adı ise Yoğurtçular köyü olarak bilinmektedir.

Yüce Allah, dağlardan, Cudî'yi Nuh ile; Sina'yı Mûsâ ile; Hira'yı da Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselam ile şereflendirdi. (Kurtubî, I', 42)

Günümüzde Yahudi, Hıristiyan ve Ermenilerin siyasi maksatlarla Nuh'un gemisinin Ağrı Dağına indiğini iddia ederek bu dağda araştırma ve inceleme yapmaları, fazla ilmî esaslara dayanmamaktadır. (DİA, "Cûdî Dağı" md.)

DAR (دار)

Özel bir coğrafyayı kastetmeyip, Kur'ân'da genel anlamıyla kullanıldığı yerler

Dar, dört bir yanı çevrilmiş, mükemmel bir şekilde koruma altına alınmış, hayata elverişli yer veya yurt demektir. Türkçede konak, saray veya şehir, memleket ve yurt gibi manalarda kullanılır. Malikâne adı bu kelimenin anlamını tam doldurur.

DAR-1: MEDİNE (دار)

Hz. Peygamber'in şehri ve muhacirlerin yurt edindiği Medine şehri

Haşr suresi 9. âyette geçen "dar", Hz. Peygamber'in mübarek kabrinin de bulunduğu Medine'dir.

[bk. MEDİNE]

DİYAR (ديار)

Diyar, genel anlamıyla, yer, yurt, memleket demektir.

DİYAR-1: BENİ KURAYZA YURDU (ديار)

Rum suresi, 27. ayetle Medine'de Beni Kurayza Yahudilerinin mahallesi, kastedilmiştir. (Taberî, Tefsir, XXV, 65) [bk. ARD-9]

DİYAR-2: BENİ NADİR YURDU (ديار)

Medine'den sürülen Beni Nadir Yahudilerinin Yurdu

Haşir suresi, ikinci âyette geçen "diyar" kelimesi ile Beni Nadir Yahudilerinin mahallesi kastedilmiştir. Huyey b. Ahdab'ın reislik ettiği Beni Nadir Yahudileri, ziraatçılıkla uğraşırdı. "Nadir" etimolojik olarak, "yaprakların tazeliği" demekti. (İslam Peygamberi, I, 119) Muhtemelen, Buhtunnasr'ın (m.ö. 587) Kudüs'ü işgal edip burada bulunan Yahudileri dağıtmasından ve bir kısmını esir alıp Babil'e götürmesinden sonra, yerlerinden çıkartılan bazı Yahudi kabileleri, Medine'ye gelmiş yerleşmişlerdi. Bunlarla birlikte Medine'ye, yine tarım ve hayvancılıkla uğraşan Beni Kurayza ile özellikle ticaretle uğraşan Beni Kaynuka' Yahudileri de gelmişlerdi. Bunlar Beni Kurayza ile birlikte olup, Me'rib Barajının yıkılmasından sonra Yemen'den gelen Evs ve Hazreç kabileleri arasındaki savaşlarda, Evs'in yanında yer almışlardı. Ziraat ve hayvancılıkla uğraşan Beni Nadir, Medine'de Büveyra Vadisi'nde oturuyorlardı. (Buharî, "Muzaraat" 6; Mu'cemü'l-büldân, I, 512) Vakidî ise, Hanzala kabristanı yakınlarında olan Vadi'l-Ğars civarında oturduklarını söyler. Vadi'l-Ğars ise, Madenü'n-nukra ve Fedek arasında kalır. (Mu'cemü'l-büldân, IV, 193) O zamanki şehrin dışında Beni Hatme mezarlığı civarında kaldıkları da söylenir. (DİA, "Nadîr", XXXII, 275) Yakut el-Hamevî, Beni Nadir'in yerini araştırdığını, kimsenin bunu bilmediğini, bu vadinin, Buthan Vadisi'nde olabileceğini söyler. (Mu'cemü'l-büldân, V, 290) Şu an, bilinen yeri burasıdır.

Haşir suresi 5. âyette geçen olay, Beni Nadir hurmalığı olan Büveyra'da geçmişti. Bu ayet-i kerimede askeri kuşatmanın şekli ve düşmanın siper edilebilmesi ihtimali olan ağaçlarından mahrum bırakılması suretiyle sıkıştırıldığı bildirilmiştir. Bu ağaçların kesilmesi, Beni Nadir'in kalesine karşı askerî operasyonların gereği idi. Bu gibi özel durumlar dışında, Hz. Peygamber, ağaçların ve ürünlerin tahrip edilmesini kesinlikle yasaklamıştır.

Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam, Medine'ye geldiğinde orada bulunan etnik gruplarla birlikte yaşamaları için antlaşma yapmıştı. Beni Nadir, daha sonra bu antlaşmaya uymadığı gibi, Hz. Peygamber'e de suikast düzenledi. Bunun neticesinde, Hz. Peygamber aleyhisselam, üzerlerine savaş açtı (m. 625). Hz. Peygamber'e karşı kendilerini savunamayacaklarını anlayınca, develerinin götürebileceği kadar yükle Medine'yi terk edeceklerini Hz. Peygamber'e bildirdiler. O da kabul edince, çoğu Suriye'nin Ezrüat (Der'a) şehrine veya Şam'a, bir kısmı Eriha'ya ve bir kısmı da Hayber'e gidip yerleştiler. (Taberî, Tarih, 85) Hayber'e gelen Yahudiler huzursuzluk çıkarınca, buraya düzenlenen seferde (m. 628) yenilmiş, bu kez haraç verme şartı ile canları bağışlanıp belirli antlaşmalarla eski toprakları üzerinde kalmalarına izin verilmişti. Yapılan savaşta Huyey b. Ahdab'ın kızı Safiye ise esirler arasında idi. Hz. Peygamber (s.a.s.) onu azat edip nikâhına aldı. Böylece müminlerin annesi oldu.

DİYAR-3: SEMÛD KAVMİNİN DİYARI (داركم)

Hud suresi 65. âyette geçen "dar" kelimesi "diyar" anlamına gelip Salih'in (a.s.) kavminin diyarını anlatmaktadır. (Beğavî, Tefsir, II, 391) [bk. Semûd]

DİYAR-4: DÂVERDÂN KÖYÜ (دِيَارِ)

Ayet-i kerimede tam sayıları belirtilmeyen ve "Binlerce oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri"n (Bakara, 2/243) net sayısının dört bin olduğu rivayetlerde geçmektedir. Irak'ta Vasıt'ın batısında, Dâverdân denilen bir köyde veba hastalığı ortaya çıkmıştı. (Taberî, Tefsir, I, 271; Dürrü'l-mensur, I, 741) Halk, vebadan kurtulmak için memleketlerini terk edip kaçarken yolda telef olmuş, daha sonra da yine Allah (c.c.) Peygamberlerinin duası üzerine onlara hayat vermişti. Ĥezḳīl (Hezekiel) veya Zülküf (a.s.) bunlara peygamber olarak gönderilmişti. (Taberî, Tefsir, II, 586)

Başka bir rivâyette ise şöyle anlatılır: İsrailoğulları'nda veba salgını olmuştu. Bulundukları yerden kaçarken, bir mil gider gitmez Allah, onları öldürdü. Bunlara bir duvar çevirdiler. Kemikleri çürüdüğünde Cenab-ı Allah, onlara peygamber olarak Ĥezḳīl b. Bûrâ'yı (Ĥezḳīl b. Bûzî veya Bûdî) gönderdi. Onlara dua etti. Allah da bunları bu yüzden ölümden sonra tekrar hayata kavuşturdu. (Taberî, Tefsir, II, 587) Zamanla buraya Deyr-i Ĥezḳīl diye bir kilise yapıldı. Kendisine ulaşma imkânı bulamadığımız bu kilise klasik kitaplarda anlatıldığına göre, Basra ile Askeru Mukrem arasında bir yerdedir. (Asarü'l-bilad, I, 148, 150) Dâverdân, Irak'ın Vasıt eyaleti sınırları içinde,

kadim Vasıt olarak bilinen kasabanın yaklaşık 5 km doğusunda yer alır. Kadim Vasıt şehrinin diğer adı Kesker idi.

DİYAR-5: MEKKE (ديار)

Tabloda numaraları verilen ayetlerdeki "diyar"dan maksad Mekke'dir. [bk. MEKKE]

DAVUD ALEYHİSSELAM (دَاوُدُ)

İsrailoğulları'na gönderilen hem kral hem peygamber

Davud'un (a.s.) ismi, Davud b. Îşayâ veya Îşâ, (Tehzibü'l-esma, s. 188, Taberî Tefsir, II, 265) veyahut İşa Yesse olarak geçer. Soyu, Hz. İbrahim aleyhisselama dayandırılır. (Rut 4/22; Matta 1/6; Luka 4/32) İslam kaynaklarında geçen şemailine göre Hz. Davud, kısa boylu, kısa saçlı, mavi gözlü, güzel yüzlü, gür ve güzel sesli idi. (Bidaye, II, 10) Secdeye kapanıp günlerce ağlar ve gözyaşlarının aktığı yerlerden çimenler yeşerirdi. Rabbin ihsanları karşısında, "Allahım! Saçlarımın her biri iki dil olsa, gece gündüz seni tesbih ve takdis etselerdi, yine senin nimetin hakkını ödeyemezdim" derdi. Allah'a olan saygısından dolayı vefat edinceye kadar semaya başını kaldırıp bakmadı. (İbn Ebî Şeybe, VI, 342) İbadete ve salih amele düşkün olması, Allah'ın en sevdiği ibadetlerden biri olan namaz ve orucu onun tutması Hz. Muhammed aleyhisselamın diliyle de tasdik edilip övülmüştür. (Buharî "Teheccüt" 7)

Davud, önce Beytülahim'de krallığını ilan etti. Daha sonra tahtını Kudüs'e taşıdı. Kudüs'te hüküm sürdü. (Ahbar, 1/171). Bazıları Davud'un krallığının Şam'da olduğunu söyler ki, Kudüs bir yönüyle Şam toprağı sayılır. (Tantavî, Cevahir, 16/123) Davud aleyhisselam, Kitab-ı Mukaddes'e göre Kudüs'ü başkent yapmış ve devletinin sınırları, Fırat nehrinden Kızıldeniz'e kadar uzanmıştı. (Samuel 8/3)

Davud (a.s.) Kur'ân'da "Nübüvvet, isabetli karar verme, meramını güzelce ifade etme kabiliyeti", "Zebur'un verilmesi", "Tarihteki önemli kişiliği", "Calut ile olan münasebeti", gibi taraflarıyla anlatılır.

el-Halil'in (Hebron) 26 km kadar batısında kalan Azekah Köyü yakınlarındaki Ela Deresi'nde yapılan savaşta Davud Aleyhisselamın, Calut'u [bk. CALUT ve CALUT] öldürmesinden sonra, Davud'a hem hükümdarlık hem de peygamberlik verilir. (Bakara 2/25; Beydavî, I, 548) İbn Münebbih'ten gelen bir rivâyete göre, Davud'a vahiy gelmeyip, onun meliki olan Samuel'e geldiği nakledilmiş ve Ehl-i Kitab'a göre sadece kral sayılıp, nebi olmadığı ima edilmiştir. (Taberî Tefsir, II, 626)

Beni İsrail tarihinde peygamberlikle hükümdarlık ilk Hz. Davud'a verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Davud'a Zebur'un verildiği sarih bir şekilde beyan edilmiş (Nisa 4/163; İsra 17/55) ve peygamber olduğu tasrih edilmiştir.

Zebur, Ramazan ayının on ikinci gecesi topluca nazil olmuştur. (Taberî, Tefsir, XXX, 159)

Allah her bir tekniği peygamberler vasıtasıyla insanlığa sunmuş ve buna binaen birçok ilmin yanında, Hz. Davud'a da metalürji ilmini ihsan etmişti. (Enbiya 21/80; Sebe' 34/10-11; Risale-i Nur Külliyatı, II)

Tutuldukları taun hastalığından, Allah'a dua ederek kavmini kurtaran Davud aleyhisselam, dualarının kabul olduğu yerde, buna şükür olarak Beytü'l-Makdis'in yapılmasını istedi. Beytü'l-Makdis'in inşasına başlayıp bitiremeyince tamamlaması için oğlu Süleyman'a vasiyette bulundu. (Taberî, Tarih, I, 285)

Davud aleyhisselamın yaşı ve hükümdarlığının süresi hakkında farklı rivayetler vardır. Kimilerine göre yüz yıl ve altı ay yaşadı ve 40 yıl hükümdarlığı devam etti. (Ahmed, Ahbar, 1/173; Nimetullah, Kas. S.341)

Ahd-i Atik'e göre 30 yaşında kral olup, kırk yıl krallık yapmıştır. (II. Samuel 5/4) Vefat edince Kudüs'te defnedildi. (I. Krallar 2/10) Mezarı, kadim Kudüs'ün güneyinde Zion Gate tarafında bulunmaktadır.

Hz. Davud'un Ahd-i Atik'te ordu komutanlarından Uriya'nın hanımı ile zina ettiğine dair iddialar, tamamen mesnetsizdir. (II. Samuel/2-27) Allah'ın yasakladığı zinayı, o yasağı insanlara tebliğ etmekle yükümlü olan bir nebinin çiğnemesi düşünülemez. Uriya, onun çok sevdiği komutanlardandı. Moab üzerine gönderdiği bir seferde şehit olunca, eşi dul kalmış ve Hz. Davud da bununla evlenmiş, bu evlilikten Hz. Süleyman aleyhisselam doğmuştu.

DÜNYA: BEDİR MEVZİLERİ

(إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى)

Enfal suresi 42. âyette geçen "dünya" kelimesi ile, Bedir mevzileri kastedilmiştir. [bk. BEDİR]

DÜNYA: YERKÜRE (دنيا)

Dünya, Yerküre [bk. ARD: YERKÜRE]

EBU LEHEB VE ZEVCESİ (أبو لهب وإمرأته)

Ebu Leheb ve eşi Ümmü Cemil

Ebu Leheb'in asıl künyesi Ebu Utbe'dir. Kızıl hörgüçlü ve kızıl suratlı olduğu ve alev gibi göründüğünden "ateşin babası" anlamına Ebu Leheb denmiştir.

Mekke'nin ileri gelenlerinden olup, Hz. Peygamber'e nübüvvet verilmezden önce onun dostu idi. Allah Resûlü, ilk önce akrabalarını İslam'a davet etmekle emrolununca, Safa tepesinde yaptığı tebliğe ilk karşı gelen adam oldu. Ondan sonra da hep karşı geldi. Resul-i Ekrem kimi bulup davasını anlatmak isterse hemen arkasından durup bu işe engel olurdu. Ebu Talib'in vefatından sonra, Haşimioğulları'nın idaresi eline geçti. Hz. Peygamber'i Mekke'de himaye etmesi gerekirken, himaye etmedi. Allah Resûlü himaye edecek birini aramak için Taif'e gitti. O ve eşi Ebu Süfyan'ın kız kardeşi Ümmü Cemil hakkında, çok ağır kınama ve beddua olan Tebbet suresi nazil oldu. "Kurusun Ebû Leheb'in elleri. Zaten de kurudu! Ona ne malı, ne de yaptığı işler fayda verdi! O, alev alev yükselen ateşe girecek, eşi de boynunda bükülmüş urgan olarak, o ateşe odun taşıyacak." (Tebbet 111/1-5) Dikenli çalı taşıyıp Resûlullah'ın yollarına dökerek eziyet veren Ebu Lehebin eşide "Odun Hamalı" olarak tanıtıldı. (Siretü İbn Hişam, I, 354, 371)

Bedir Gazvesi'ne katılmayıp yerine başkasını gönderdi. Müslümanların galibiyet haberini duyduğunda, iyice üzüntüden çıldırdı ve yedi gün sonra da vücudunun değişik yerlerinde çiçek hastalığına benzer (el-adesetü) sivilceler nedeniyle hicretin 2. (miladi 624) yılında öldü. Kureyşliler, bu hastalık türünden, veba gibi çok korkarlardı. Oğulları, hastalık kendilerine bulaşmasın diye yanına yaklaşmadı. Naşı, üç gün evde kaldı ve kokuştu. İnsanlar oğullarını kınadılar. Oğulları, milletin kendilerine söveceğinden çekinerek bir müddet sonra, kiraladıkları Sudanlı zencilerin vasıtasıyla kokuşmuş cesedini uzun küreklerle sürükleterek, Mekke'nin üst tarafında Batha-i Kureyş'te bir hendeğe yuvarlayıp üstüne taş doldurdular. (Siretü İbn Hişam, I, 645; İbn Sa'd, Tabakat, IV, 74; Ravdü'l-ünf, III, 98)

Ebu Leheb'in kızı Müslüman olarak Medine'ye hicret etmiş, oğulları Utbe ile Muattıb Mekke'nin fethinden sonra İslamiyet'i kabul etmişlerdir. (DİA, I, 178)

EHL-İ BEYT (أهل البيت)

Ehl-i Beyt, genel anlamıyla "ev halkı" demektir. Bu manada, Hz. Peygamber'in ev halkının hepsine ehl-i beyt denebilir. Fakat terim anlamıyla, Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile Hz. Peygamber'den meydana gelen beş kişiyi ifade eder.

Hz. Ali:

Hz. Ali, takriben miladî 600 yılında Mekke'de doğdu. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib, annesi, Fatıma bint Esed idi. Şemail olarak, ortaya yakın kısa boylu, koyu esmer tenli, iri siyah gözlü idi. Sakalı sık ve genişti. Yüzü güzeldi, gülümserken dişleri görünürdü. Ebu Türab, Mürteza, Haydar-i Kerrar, Esedullahi'l-ğalib, Kerremallahu vecheh, gibi lakapları vardı. (DİA, "Ali" II, 374) Cennetle müjdelenmiş sahabilerden biri idi. Ehl-i Sünnet'e göre Hz. Ali 586 hadis rivayet etmiştir.

Hz. Ali beş yaşından hicrete kadar Hz. Peygamber'in yanında büyüdü. Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselama peygamberlik geldiğinde on yaşında idi. Hz. Hatice'den sonra Resûlullah'a ilk iman edenlerdendi. (İstiâb, III, 1089)

Medine-i Münevvere'de, Resûlullah her Muhaciri bir Ensarla kardeş yaptığı sırada, Hz. Ali'yi kendine kardeş seçmiş, Hicretin ikinci yılında kızı Hz. Fatıma ile evlendirmişti. Hz. Fatıma'nın sağlığında yalnız Fatıma ile evli kalmış ve ondan, Hasan, Hüseyin, Muhsin (ölü doğmuş) adında üç erkek ve Ümmügülsüm, Zeyneb adında iki kızı olmuştu. Hz. Fatıma'nın vefatından sonra ise birkaç defa evlenmişti. Hz. Peygamber'in hemen bütün savaşlarına katılmıştı. Bedir'de eline sancak verildiği zaman 20 yaşında idi. (İstiâb, III, 1097)

Tebük seferinde Hz. Peygamber'in vekili olarak Medine'de halife döneminde, Hz. Ömer'in Filistin ve Suriye seyahatinde Medine'de vali olarak kalmış ve bunun dışında bu üç halifenin dini danışmanı olmuştu. Hz. Peygamber, Tebük gazvesine girerken, onu Medine'de vekil bıraktığı sırada "Sen bana göre Hz. Harun'un Mûsâ'ya nisbeti gibisin. Yalnız benden sonra Peygamber gelmeyecek" demişti. (İstiâb, III, 1097)

Hz. Ömer'in şehit edildiği sırada, halife seçilmesi için Hz. Ömer tarafından teklif edilen şuranın içinde o da üye idi. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra, hilafeti Talha ve Zübeyir'e yöneltmiş, onlar kabul etmeyince ısrar üzere kendisi halife olmayı kabul etmişti.

Hilafete geçtiği zaman, kendisinden ısrarla, Hz. Osman'ın katillerinin bulunup derhal cezalandırılması istendi. Olay o kadar karışmıştı ki, "Hz. Osman'ı kim katletti" sorusuna binlerce kişi "Biz katlettik!" diye cevap veriyordu. Hz. Ali, bütün ülke genelinde kendisine biat edilmesini ve olayların yatışmasını sağladıktan sonra katilleri cezalandırmayı düşünüyordu. Fakat Hz. Osman'ın katillerinin hemen cezalandırılmasını isteyen grup,

onun, olayı geciktirdiğini iddia ederek Hz. Aişe'nin yanında toplandılar. Şam valisi Muaviye'nin de etkisiyle bu grup, Hz. Ali'nin ordusu ile miladî, 9 Aralık 656 yılında Basra ile Zübeyir kasabası arasındaki Hüreybe denilen yerde karşı karşıya geldiler.

Hz. Aişe taraftarları yenildi ve Hz. Aişe, Medine'ye döndü. Muaviye'ye yapılan biat teklifi yine sonuçsuz kaldı. Bu kez, Muaviye ordusu ile Hz. Ali, miladî Haziran 657 yılında, Sıffin (Ukeyrişe-Rakka) ovasında karşı karşıya geldiler. Burada 110 gün süren savaşta, Muaviye, fiili olarak yenilmişti. Muaviye tarafında savaşan Amr İbnü'l-As, Hz. Osman (r.a.) döneminde Şam'a gönderilen Mushaf'ı kılıçlara takıp böylece Hz. Ali ordusu üzerine yürümeyi teklif etti. (Taberî, Tarih, III, 101)

Mushaf'ın yaprakları, mızraklara takılıp savaş alanına girildi. "Ey Iraklılar! Kur'ân aramızda hakem olsun!" naraları atıldı. Mushaf'ı şerifin yapraklarını mızraklarda gören Hz. Ali tarafındaki askerler savaşmaktan vazgeçtiler. Hz. Ali, askerlerine, bunun bir oyun olduğunu ve savaşa devam etmeleri gerektiğini anlattı ise de, silah arkadaşlarının tazyiki ile Muaviye tarafından sunulan hakem tayinini kabule mecbur oldu.

Ürdün-Ezruh'ta geçen Hakem olayında ise daha acı bir sonuç çıktı. Hariciler, Şiiler ve Muaviye taraftarlığı. Kur'ân'ın hakemliğini kabul etmeyenler Hz. Ali'den ayrılarak Kûfe civarındaki Harura'ya çekildi. Hz. Ali gidip onlarla konuştu, ancak bir kısmını ikna edebildi. Beraberinde kalanlarla Kûfe'ye döndü. Hz. Ali'den ayrılanlar, Bağdat'ın doğusundaki Nehravan'a çekildi ki, tarihte bunlar, Hariciler olarak adlandırıldı. Hz. Ali hem hariciler hem de Muaviye ile savaşacaktı. Haricileri dağıttı. Muaviye üzerine yürümeye karar verince, asker savaşmaktan bıkmıştı. Hz. Ali durumu anladı. Kûfe'de biraz beklemeye karar verdi. Her iki taraftan hakemler seçildi. Hz. Ali'nin hakemi, Ebu Mûsâ el-Eşarî, Muaviye'nin hakemi ise Amr ibnü'l-As idi. Ebu Mûsâ, hem Hz. Ali'nin hem de Muaviye'nin azledilmesi ve şura ile başka birinin seçilmesi niyetinde idi. Dolayısıyla, kürsüye varıp parmağındaki yüzüğü çıkararak, "bu elimdeki yüzüğü çıkardığım gibi, Hz. Ali'yi de hilafetten azlettim" dedi. Amr da aynı şeyi, Muaviye'ye yapacaktı. Fakat o, Ebu Mûsâ el-Eşarî'nin çıkardığı yüzüğü, halka göstererek parmağına taktı ve: "Bu yüzüğü parmağıma taktığım gibi Muaviye'yi de halife kıldım" dedi.

Ebu Mûsâ, bu olaya karşı çıkmasına rağmen hilafet meselesi iyice çıkmaza girdi. Şimdi, biri Hz. Ali, biri de Muaviye olmak üzere iki halife ortaya çıkmış oldu. Hz. Ali, Kûfe'de, Muaviye üzerine yürümek için güçlü bir ordu tertip etmek üzere iken, Abdurrahman İbnü'l-Mülcem adlı harici, zehirli bir hançer ile, Kûfe'de sabah namazına giden Hz. Ali'yi yaraladı. Üç gün sonra miladî 28 Ocak 661 yılında 63 (veya 58) yaşında şehit oldu. Muaviye de bu olaydan sonra, her tarafı kontrolüne aldı ve Emevî devletinin temelleri atıldı.

Hz. Ali radıyallahu anh vefat edince, Kûfe'de Fırat nehrinin taşmasını önleyen bendin kenarına defnedildi. Burada, Kûfe'ye bitişik olan Necef Şehri (Meşhed-i Ali) bina edilmiştir. (Mu'cemü'l-büldân, V, 271) Özellikle Şiilerce mukaddes bir şehir olarak bilinir. Hz. Ali'nin kabrin içinde bulunduran cami bu şehirde yer alır. Hz. Ali'nin Kûfe Ulu Camii'nde de izleri mevcuttur. Bundan başka, Afganistan'ın Mezar-i Şerif kentinde Hz. Ali'ye atfedilen bir mezar mevcut olup, söz konusu şehir, adını bundan almaktadır.

Hz. Fatıma:

Hz. Fatıma, Hz. Peygamber, 41 yaşına girdiği zaman Mekke'de doğdu. (İstiâb, IV, 1893) Hz. Peygamber'in en küçük kızı idi. Künyesi, "Ümmü Ebîha (Babasının Annesi) idi. Resûlullah Hz. Fatıma'ya son hastalığı sırasında, Cebrail ile her yıl Kur'ân-ı Kerim'i bir defa mukabele ettiğini ve sonunda iki defa mukabele ettiğini söyleyip, vefat edeceğini ima etmesi üzerine, Hz. Fatıma ağlamaya başlamıştı. Resul-i Ekrem, kulağına eğilerek, benim neslimden ilk önce sen bana kavuşacaksın deyince çok sevinmişti. (Buharî, "Fedailü Ashâbi'n-Nebi" 12) Hz. Fatıma, Resûlullah'ın ahirete irtihalinden beş buçuk (veya 8) ay sonra 22 Kasım 632'de vefat etti. (İstiâb, IV, 1893) Cenazesini Hz. Ebu Bekir'in hanımı Esma bint Ümeys yıkayıp, Hz. Abbas da namazını kıldırarak, oğlu Fazl tarafından Hz. Peygamber'in kabrinin kuzeyinde bulunan odasına defnedildi.

Osmanlı döneminde Hz. Fatıma'nın kabrinin burada olması dolayısıyla, kabrin üzerine örtüler gönderiliyordu. Suudi hükümeti döneminde ise, Hz. Fatıma'nın kabrinin Cennetü'l-Bekî'de olduğu söylenip buradaki makamı bilinmez oldu. (Rihletü'l-Hicaziyye, s. 337)

Hz. Hasan

Hz. Peygamber'in torunu, Hz. Fatıma'nın büyük oğludur. Hicrî, 3. yılda (Miladî, Ocak-Şubat 625) Medine'de doğdu. Hz. Ali ona, Harb adını koymak istemiş fakat Hz. Peygamber aleyhisselam, onun kulağına ezan okuyup, daha önce hiç kimseye konulmamış olan Hasan adını vermiştir. Künyesi ise Ebu Muhammed'dir.

Hz. Ali'nin şahadeti esnasında Kûfe'de kendisine biat edildi ve ilk biat eden Kays b. Sa'd el-Ensarî idi. Hz. Ali'nin şehit edildiğini ve Hasan'ın halifeliğe getirildiğini haber alan Muaviye, Hz. Hasan'ın taraftarlarını kendi

safına çekmek için, gayrete düştü. Abdullah b. Amir komutasında Suriye, Filistin ve el-Cezire kuvvetlerinden oluşan bir ordu hazırlattı. Bu durumu öğrenen Hz. Hasan, buna karşı kuvvet hazırlattı. Bunun üzerine Muaviye ile Hz. Hasan arasında mücadele başladı. Abdullah b. Amir, Hz. Hasan'ın o zaman bulunduğu Medain'i (Bağdat'ın güneyinde merkeze 30 km uzaklıkta) kuşattı. Medain'e en yakın kasabanın adı Selman Pâk yer alır. Kan dökülmesin diye Hz. Hasan, Muaviye taraftarı olan Abdullah b. Amir'e bir kısım şartlar ile teslim olacağını söyledi. Bunların içinde en önemli olanı, Muaviye'nin ölümü halinde hilafetin tekrar Hz. Hasan'a iade edilmesi maddesi idi. Şartlar Muaviye tarafından kabul edildi. Hz. Hasan yetkilerini Muaviye'ye devretti. İslam tarihinde bu ittifak yılına "âmü'l-cem'a" denir. Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam, Hz. Hasan'ın bu olumlu özelliğini seneler önce beyan buyurmuşlardı. "Bu oğlum var ya, ne efendidir. Allah onunla iki Müslüman kitlenin arasını sulh edecektir" (Buharî, "Sulh" 9)

Hz. Hasan daha sonra ailesiyle birlikte Medine'ye gitti ve vefat edinceye kadar hayatının geri kalanını, siyasetten uzak bir şekilde burada geçirdi. Eşi, Ca'de bint Eş'as tarafından zehirlenip hicrî 49 yılında (miladî 669) şehit oldu. Kardeşi Hüseyin'e yaptığı vasiyetine göre, Resûlullah'ın yanına, olmazsa Cennetü'l-Bekî'e, defnedilmesini istemişti. Mervan b. Hakem, birinci teklife karşı çıkmış, Medine valisi Saîd b. As'ın kıldırdığı cenaze namazından sonra Cennetü'l-Bekî'e defnedilmiştir. (DİA, "Hasan" md.)

Hz. Hüseyin

Hz. Hüseyin (r.a.) miladi 626 yılında Medine'de doğdu. Doğunca, Hz. Peygamber aleyhisselam, Hz. Hasan'a yaptığı gibi onun da kulağına ezan okuyarak ismini koydu. Hz. Osman zamanında seferlere katıldı. Hz. Osman'ın evinin muhasara edilmesi esnasında, ağabeyi Hasan ile birlikte, canilere karşı, kapıda koruma görevini üstlendiler. Babası Hz. Ali döneminde Kûfe'ye giderek onun bütün seferlerine katıldı. Hz. Hasan'ın vefatından sonra (m. 669), Emevî Halifesi I. Yezid'in hilafeti anına kadar, hiçbir siyasî faaliyete karışmadı. Miladî 676 yılında Muaviye'nin, oğlu Yezid'e biat çağrısında bulunması, her Müslüman gibi onu da tedirgin etmişti. Miladî 680 yılında Hz. Muaviye'nin ölümü üzerine, yerine geçen Yezid, Medine valisi Velid b. Utbe b. Ebi Süfyan'dan kendisine biat etmekte diretenlerin hemen biat etmesini istedi. Hz. Hüseyin ise biat etmedi. Biat etmediği halde Hz. Hüseyin'i öldürmesini isteyen Mervan'a Velid: "Sen benim için dinimi yıkacak bir şeyi seçiyorsun. Vallahi Hüseyin'i öldürmek suretiyle, güneşin üzerine doğup battığı dünyanın mal ve mülkü benim olacağını bilsem yine de bunu istemem. Subhanallah! Onu nasıl öldürürüm? Hüseyin'in kanına giren kimseyi, mizanda hangi amel kurtarır!" diyerek onun emrini reddetti. (Taberî, Tarih, III, 370) Hz. Hüseyin, biat etmeden Mekke'ye gitti. Mekke'ye gittiğini öğrenen Kûfelilerden Süleyman b. Surad ve bazı arkadaşları hilafete geçmesi için kendisine mektup gönderdiler. (Taberî, Tarih, III, 277) Hz. Hüseyin, Müslim b. Akîl'i Kûfe'ye gönderdi. Kûfe'de 12 bin kişi ona biat etti. Durumu öğrenen Yezid, Kûfe'de bu olaylara göz yuman vali, Nu'man b. Bişr el-Ensarî'yi valilikten azledip yerine Ubeydullah b. Ziyad'ı tayin etti. Hz. Hüseyin'e biat sözü veren on iki bin kişiden Müslim'in yanında kimse kalmadı ve vali onu yakalatıp öldürttü.

Daha önce, Kûfelilerden biat aldığı haberini Hz. Hüseyin'e bildiren Müslim b. Akîl, bu son olaydan onu haberdar edemedi. (Taberî, III, 275, 292) Olaylardan haberdar edilmeyen Hz. Hüseyin (r.a.) Kûfe'ye gitmeye karar verdi. Yolda kendine rast gelen Abdullah b. Muti': "Kurban olayım sana! Kûfe, uğursuzdur. Babanı katlettiler, kardeşin Hasan'ı rüsva ettiler, Mekke'den ayrılma, sen Arabın efendisisin, gitme oraya" dedi. Bundan başka Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Zübeyir gibi insanlar onu bu işten vazgeçirmeye çalıştı iseler de, o, rüyasında Resûlullah'ı gördüğünü ve ister lehine ister aleyhine netice versin, başladığı işi bitirmek istediğini ve dolayısıyla kararından vazgeçmeyeceğini söyledi. (Taberî, Tarih, III, 277)

Hz. Hüseyin miladî 680 yılı Eylül ayında yola koyuldu. Salebiye'de bir kısım insanlar, Kûfelilerin biatlerinden döndüğünü Hz. Hüseyin'e haber verince, o, geri dönmek istedi ise de Müslim b. Akîl'in çocukları Kûfe'ye gitmekte ısrar ettiler. (Taberî, Tarih, III, 303) Bunun üzerine Hz. Hüseyin yoluna devam etti ve Ekim 680 yılında Kerbela'ya vardı. Hz. Hüseyin ile savaşmak için Sa'd b. Ebi Vakkas'ın oğlu Ömer seçilmişti. Birçok görüşmeden sonra, bu kötü işe alet olmaktan kendini alamadı. Savaş başladığı sırada artık her şey çok geçmişti. Sinan b. Enes adlı talihsiz, Hz. Hüseyin'in mübarek başını kesti ve vali Ubeydullah b. Ziyad ise kesik başı ve esirleri Yezid'e götürdüler. (Taberî, Tarih, III, 300 vd.)

Hz. Hüseyin şehit edildiğinde elli küsur (54, 55, 57, 58) yaşlarında idi. Şemr b. Zülcevşen'in katlettiği de söylenir. O gün Hz. Hüseyin ile birlikte Ehl-i Beyt'ten 23 kişi şehit edildi. (İstiâb, I, 396) Orada bulunan şehitlerin naaşlarını ise, Gadiriye köylüleri defnetti. Kerbela'da katledilmekten kurtulan oğlu Zeynelabidin, kızları ve kız kardeşi

Zeyneb, Şam'da tutulduktan sonra, bazı rivayetlerde Medine'ye gönderilmiş, bazı rivayetlere göre de Şam'da kalmışlardır.

Hz. Hüseyin'in başının defnedildiği yer hakkında birçok rivayet vardır. Şam'da el-Feradis Kapısı (el-Mescidü'r-Re's) veya Camii Emevî, Rakka, Kerbela'da cesedinin yanına (Merred er-Re's), Medine (Cennetü'l-Bekî'), Halep (Cevşen Dağı), Merv, Necef (el-Ğariyyan) babasının yanı, Askalan ve Kahire (Cami es-Salih Talâi') veya Hüseyin Camii. Meşhur olan görüş, Hz. Hüseyin'in başının Şam'da Emevî Camii'nin avlusunda, doğu tarafta bir yere gömüldüğü rivayeti ile Kahire'de Hüseyin Camii'dir.

Muhtelif yerlerde bulunmasının sebebi ise şöyle yorumlanmaktadır. İlk önce Şam'da Emevî Camii'ne defnedilmiş, ardından buradan alınıp, Askalan'a, oradan da ya Kahire ya da Rakka'ya götürülmüştür. (Khalid Sindawi, pp. 245-258)

ELYESA' ALEYHİSSELAM (أليسع عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biri

Kökeni ihtilaflı kelimelerden biri de Elyesa'dır. Kelimeye "v-s-'a" şeklinde Arapçadan kipler arandığı gibi, Arapçaya yabancı kelimelerden olduğunu söyleyenler de vardır.

Kıraat âlimleri onu, "Elyesa'" şeklinde okuduğu gibi, "Elleysa'" lafzı ile de okurlar. Taberî, ise "Elyesa'" şeklini benimsemiştir. (Taberî, Tefsir, VII, 261; Cevalikî, s. 299)

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Elyesa'ı, bir yerde, İsmail, Yunus ve Lut gibi peygamberlerin arasında (En'am, 6/86) zikredip, hepsini âlemlere üstün kıldığını, bir yerde de İsmail, Elyesa' ve Zülkifl ile seçilmişler şeklinde tarif eder. (Sad, 38/48)

İslamî kaynaklarda, Elyesa' b. Aḫṭūb olarak geçer. (Taberî, Tefsir, VII, 261) Hz. İlyas'ın amcaoğlu olan Elyesa'ın, soyu Hz. İbrahim'e dayanır. (İbn Kesir, Bidaye, II, 4)

Ahd-i Atik'te Elişa olarak geçen peygamberin Elyesa' olduğu ileri sürülmüştür. Bu kelime, İbranice Ĕlîshā ve İngilizcede ise Elisha, Fransızca Élisé olarak geçer. Elisha, "Tanrı onun kurtuluşu" manasına gelir. (BE, "Elisha" md.)

İslam tarihi kaynaklarında, Elyesa', Hz. İlyas'ın, tebliğde yardımcısı, vefatından sonra da bu tebliği, bıraktığı yerden devam ettiren kişi olarak bilinir. Hz. İlyas, Kasiyon dağında, bugün Mar-İlyas diye bilinen kasabaya yakın bir mağarada gizlendiği sırada beraberinde Hz. Elyesa' da vardı. Hz. İlyas'tan sonra, Baalbek'te milattan sekiz asır önce yaşamış ve İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilmişti. Hz. İlyas gibi, o da Tevrat ile amel edip onun yolundan giderek Hz. İlyas'ın davasını bıraktığı yerden devam ettirdi. İsrailoğulları, Elyesa'a iman edip saygı gösterdiler. (Şemseddin Sami, II, 1030; İbn Kesir, Bidaye, II, 4)

Ahd-i Atik'e göre, Elyesa', milattan önce VIII. Yüzyılda İsrail Krallığı döneminde yaşayan Şafat'ın (Shaphat) oğludur. (I. Krallar, 19/6) Allah'ın emri ile Peygamber İlyas aleyhisselamdan sonra peygamber olmuştur. İlyas'ın (a.s.) refinden sonra Eriha'ya dönmüş ve Ahd-i Atik'te anlatıldığı üzere, Eriha ve Edom bölgesinde yaşamış birçok mucize göstermiş; kötürüm ve cüzamlıyı iyileştirmiş, (II. Krallar, 5/8-14) susuz kalan insanların kuyularını mucize olarak sularla doldurmuştur. (II. Krallar, 3/1-20) Elyesa', Kral Ahab'ın putperestliğini ortadan kaldırmak için gelen İlyas'ın görevini tamamladı. (BPD, pp. 247) Onun Bethel ve Şam'da dolaştığı ve mucizeler gösterip, hakkı anlattığı zikredilmektedir. (BE, "Elisha" md.)

Ahd-i Atik'e göre, Elyesa', İsrail Kralı Yaoş (Joash) zamanında hastalanarak vefat etmiştir. (II. Krallar, 13/14, 21)

Bugün Suriye sınırları içinde bulunan Suriye-Banyas, İsrail-Hayfa; Suudi Arabistan, eş-Şarkiya Eyalet, el-Avacım; Türkiye, Şanlıurfa, Eyüp Nebi köyünde makamları ve Diyarbakır, Eğil'de kabri bulunmaktadır.

ESBAT (الْأَسْبَاطِ)

Hz. Yâkub'un 12 oğluna ve onların soylarından gelenlerin meydana getirdiği on iki kabileye verilen ad

Esbat, "sıbt"ın çoğulu olup, "es-sebaṭu" kökünden gelir ve lügatte ağacın dallarına denir. Bundan dolayı, insan, ağaca benzetilerek bir kimsenin hem kız hem de erkek olmak üzere çocuğunun çocuklarına "esbat" dendiği gibi bunların kabilelerine de aynı isim verilir. Sıbt, aynı zamanda ümmet manasına da gelir.

Terim olarak, Hz. Yâkub'un 12 oğlundan meydana gelen 12 kabileye verilen addır. (Lisanü'l-Arab, "s-b- ṭ" md. Tacü'l-Arus, "s-b- ṭ" md.) Hz. Yâkub'un bir ismi veya lakabı "İsrail" olup, onun oğullarına da "Beni İsrail" denir. (Taberî, Tefsir, I, 568)

Kur'ân'da, Hz. Yâkub'un oğullarından sadece Hz. Yusuf'un ismi zikredilir ve Kur'ân'da bir sure tek başına Hz. Yusuf'u anlatmaktadır.

Hz. Yâkub dayıkızı “Liya” (Lea) ile evlenmiş ve ondan, Rüveybil, Şem’ûn, Lavî, Yahuda, Riyalûn, Yeşcür adında oğulları ve Dîne adlı kızı doğmuştur. Sonra Liya vefat edip ardından baldızı Rahile ile evlenmiş ve ondan, Yusuf ile Bünyamin doğmuştur.

Ayrıca, Zilfe ve Belhiye (veya Bilha) adında iki cariyesinden, Dân, Nefŝalî, Cad ve İşreb adında dört oğlu da dünyaya gelmiş böylece toplam 12 oğlu olmuştu. Kur'ân-ı Kerim’de beş yerde geçen "esbat" ile bunlar kastedilmektedir. (Taberî, Tefsir, I, 568-69)

Bu isimler, Ahd-i Atik’te, Yâkub’un eşi Lea’dan, Ruben, Simeon, Levi, Yuda, İssakar ve Zebulun; Rahel’den Yusuf ve Bünyamin; Rahel’in cariyesi Bilha’dan, Dan, ve Neftali; Lea’nın cariyesi Zilpa’dan Gad ve Aşer şeklinde geçer. (Tekvin, 29/ 32-35; 30/5-8, 10-13; 18-20; 22-24; 35/16-28) İslamî kaynakların bu isimlerden istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Levi ve soyu müstakil bir sıpt olarak kabul edilip, 12 sıptın dışında tutulmuş. Yusuf’un oğullarından Efraim ile Manasse, Yâkub’un torunları olmasına rağmen onlar 12 kabilenin içine alınmış. Böylece 12 sıptın hepsi Hz. Yâkub’un oğulları ve torunlarından meydana gelmiştir.

Ahd-i Atik’e göre, Hz. Yusuf’un ardından, Hz. Yâkub ve on bir oğlu Mısır’a gidip yerleşmiş ve uzun yıllar orada kalmışlardı. Firavun’un zulmünden kurtarmak için gönderilen Hz. Mûsâ ile tekrar onları Mısır’dan çıkarıp Tih Çölü’nde 40 yıl kaldıktan sonra, Hz. Mûsâ vefat etmiş ve Yeşu (Yuşa) komutasında, Allahın onlara o gün vaat ettiği topraklara girmişlerdi. Yuşa, burayı 12 kabile arasında taksim etmiştir. (Yeşu, 13. bölümden 17. bölüme kadar ve 21. bölümden 22. bölüme kadar)

Kur'ân-ı Kerim’de Esbat’ın içinde olan bazı kimselere de Allah’ın vahiy indirdiği ve onlardan da peygamberler gönderdiği beyan edilmiştir. (Bakara, 2/136)

Allah Teâla, İbrahim, İsmail, İshak ve Yâkub’un ve onun evlatlarının (Esbat) Yahudi veya Hıristiyan olduklarını söyleyenleri yalanlayıp, gerçekte zikri geçen bu peygamberlerin, mevcut Yahudi ve Hıristiyanlıkla alakalarının olmadığını beyan ediyor. (Bakara, 2/140) Zira Yahudilik özel ibadetleri ile milattan önce dördüncü asırda şekillenmiştir. Hıristiyanlık ise Hz. İsa’nın dünyadan ayrılıp göğe yükseltilmesinden çok sonra şekillenmiştir. Bundan dolayı Kur'ân, insanların amelinin, Allah katında kabul edilmesi için, Allah’ın peygamberleri tarafından bildirilen ve bütün çağlarda yaşayan salih kimselerin tabi olduğu evrensel yolu kabul etmelerinin gerekli olduğunu vurgular. (Kur'ân-ı Hakîm, s. 20; Taberî, Tefsir, I, 573)

EYLE: AKABE: HÂDIRATE’L-BAHR

Kur'ân’da Yahudilerin cumartesi günü av yasağını ihlalleriyle ilgili konu münasebetiyle geçen “Hâdırate’l-Bahr” (Deniz kıyısındaki kent) hakkında birkaç görüş ileri sürülmüştür. Suudi Arabistan’ın Maknâ Kasabası, İsrail’in Taberiye ve Ürdün’ün Eyle (Akabe) şehirleri, iddia edilen yerlerdendir. Fakat bunların en doğrusu Eyle olup şimdiki ismi Akabe’dir. (Taberî, Tefsir, I', 91) Akabe Körfezinin kuzeydoğu köşesinde bulunan ve önceleri Eyle (Elath, Eilet, Elot) adıyla tanınan Akabe, bugün Ürdün’ün denize açılan tek liman şehridir. Eyle’nin kalıntıları bu kentin merkezindedir. Burası İsrailoğulları’nın en parlak dönemi olan Hz. Süleyman (a.s.) idaresinde, önemli bir liman şehri idi. Hz. Süleyman (a.s.) bu şehri Kızıldeniz’deki donanması için merkez liman yapmıştı. Ezion Geber (Tel el-Halife) adıyla bir ören yeri, zikredilen Akabe şehrinin 2 km batısında denize yakın bir yerde yer alır.

Bugün Akabe, yüz bini aşan nüfusa sahiptir. Ayrıca “Elat” ismiyle, bu şehrin yakınında, deniz kenarında, İsrail sınırı içinde bir şehir daha mevcuttur.

“Sebt (Cumartesi)” İsrailoğulları için, haftanın kutsal günü olup bu günde iş görmek haramdır. Bu gün çalışan kimse, ölümle yargılanır. Nesillerce, ebedi bir ahit olarak bu günün hukukuna riayet edilir. (Çıkış, 31: 12-16)

Bazı Yahudiler, cumartesi günleri, evlerde ateş yakarak, kölelerini ve cariyelerini kullanarak ve dünyalık herhangi bir iş için verilen ölüm cezalarını bu günde ifa ederek, bugünün kutsiyetini ihlal ettiler. O kadar ki, Peygamberleri Yeremya’nın (m.ö. 570) devrinde yüklerini bilhassa cumartesi günü Kudüs’ün kapılarından geçirerek taşırlardı. Bu yüzden Hz. Yeremya (Jeremiah) “Eğer beni dinlemezseniz, o zaman onun kapılarında ateş tutuşturacağım ve Kudüs saraylarını eritip bitirecek ve sönmeyecek” diyerek onları tehdit etmek zorunda kalmıştı. (Yeremya 17: 21-27) Aynı şekilde peygamber [H]ezekiel’de (m.ö. 536) tüm bir ulus olan Yahudilerin Rabbin sebtine karşı gösterdikleri hürmetsizliği “milli bir cürüm” olarak ilân etmişti. (Hezekiel, 20: 12-24). Bunlardan da anlaşılıyor ki, Kur'ân'ın bu ayetinde mevzubahis olan Sebt gününe karşı lakaytlık büyük bir ihtimalle bu dönemde olmuştur. Ayrıca Hz. Davud döneminde olduğu da söylenir.

Bu ayet münasebetiyle (Araf 7/163) anlatılan olay hakkında şu tarihî bilgiler aktarılır. Yahudiler, cumartesi günü avlanma yasak olduğu için deniz kenarında, balıkların girip fakat çıkamayacakları havuzlar yapmışlardı.

Cumartesi avlanma yasağının olduğunu bilen balıklar serbestçe buralara giriyor fakat çıkamıyorlardı. Ertesi günü İsrailoğulları, burada hapsedilmiş balıkları rahatça yakalıyorlardı. Bu ise onlar için bir ihanettir.

Kur'ân, Yahudilerin tarihte işlemiş olduğu bu haramı anlatarak, bizlere, yasakları ihmal edenlerin akıbetlerini haber vermektedir.

Âyette bildirilen bu olay, Yahudilerin ne dinî ne de tarihî kitaplarında yer almıyor. Medine Yahudileri tarafından bilindiği kesindir. Zira onlar birçok konuda Peygamberimize itirazları ile meşhur oldukları halde, bu hususta hiçbir itirazları olmamıştır. (Kur'ân-ı Hakîm, s. 170)

EYYUB ALEYHİSSELAM (أَيُّوبَ عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biri

Eyyub, Arapçaya yabancı bir kelimedir. (Cevalikî, s. 13) Arapça "e-v-b" kökünden geldiği ifade edilir. İngilizce, "Job" olarak geçer ve "mazlum" anlamındadır. (BE "Job" md.) Eyyub aleyhisselamın, soyu Hz. İbrahim'e dayanır. (İbn Kesir, Kasas, s. 360)

Yaşadığı asır ve yer, mensup olduğu millet hakkında en çok ihtilaf olan peygamberlerden biri de Eyyup'tur. Buna göre onun yaşadığı devir için, Hz. İbrahim'den sonra, Hz. Mûsâ'dan önce (m.ö. 1800), Hz. Yâkub döneminde veya Hz. Davud veya Süleyman zamanında (m.ö. 1000) yaşadığı söylenirken, İsrailoğulları'ndan veya Rum asıllı veyahut Nebatî veyahut da Arap asıllı olduğu ileri sürülmüştür. (Şemseddin Sami, II, 1174) Kur'ân'ın beyanına göre Hz. İbrahim'in neslinden olduğu kesindir. Kitab-ı Mukaddes kaynakları, onun Hz. Mûsâ'dan sonra peygamber gönderildiğinde ısrar ederken, İslam kaynaklarında, Hz. İbrahim'den sonra peygamber olduğu belirtilir.

Tarihçilerin ittifak edemediği bilgilere göre, Eyyub'un annesi, Lut'un (a.s.) kızıdır. (İbn Kesir, Kasas, s. 360) Hz. Yâkub'un kızı Lea veya soyu Hz. Yâkub'a dayanan, Rahime bint Efraim veyahut Lea bint Menessa olduğu da söylenir. (İbn Kesir, Kasas, s. 360)

Ahd-i Atik'te kaydedildiğine göre, hastalıktan kurtulduktan sonra yedi oğlu, üç kızı olmuştu. İlk kızının adını Yemima, ikincisini Ketsiya ve sonuncusunu Keren-happuk koydu. (Eyub, 42/14) Bazı rivayetlerde 13 erkek evladı olduğu fakat bunların, hastalıktan önce mi yoksa sonra mı doğduğu hakkında bir açıklama bulunmamaktadır. Suriye'nin güneyinde Şeyh Said adlı beldede bulunan Eyyub Nebi türbesinin yanındaki mezarlıkta, Eyyub'un kırk kadar oğlunun medfun olduğu yöre halkı tarafından söylenmektedir.

Eyyub'un (a.s.) uzun boylu, kıvırcık saçlı, iri ve güzel gözlü, büyük başlı ve geniş göğüslü, kolları ve bacakları kalın ve kısa boyunlu olduğu şeklinde şemaili mevcuttur. (Müstedrek, II, 634; Araîsü'l-mecalis, s. 135) Hz. Eyyub aleyhisselam Allah'tan bir şey talep ettiği zaman, secdeye kapanır öyle isterdi. Zamanının en salih kullarından olup Allah'a en çok ibadet edenlerindendi. (İbn Asakir, I, 59)

Suriye'nin Beseniye Köyünde doğup, Havrân vadisine peygamber olarak gönderilmişti. (Ezekiel 47:16-18; Mu'cemü'l-büldân, I, 338) Havrân eskiden, Ürdün nehrinin doğu tarafında ve eski Filistin'in kuzey doğusundan başlayıp kuzeyde Şam'ın güneyine kadar uzanan bölgedir. Doğuda ise çöl ile çevrilidir. Genelde, Cebel-i Dürûz (Cebel-i Havrân) ile, Cebel-i Aclûn arası bunu en güzel tarif eder. Günümüzde Havrân'ın, bir bölümü Ürdün, bir bölümü ise, Suriye sınırında kalır. Suriye'de Der'a ve Süveyda eyaletleri bu sınırın içinde kalırken, Ürdün'de, İrbid, Zerka ve Mafrak eyaletlerini kapsar.

Hz. İbrahim'den sonra yaşadığını söyleyenlere göre, Hz. İbrahim'in getirdiği tevhit inancı olan Hanif dinine kavmini davet etmişse de sekiz kişiden fazla inanan olmamıştı. (Şemseddin Sami, II, 1174) İbn Abbas'a göre, hastalıkla imtihan edilip şifa bulduktan sonra, Rum bölgesinde (Kuzey Mezopotamya) 70 yıl daha, Hanif dini üzere yaşayıp vefat etmiştir. Hz. Yâkub döneminde yaşadığını ileri sürenlere göre de, Hz. Eyyub (a.s.) tevhid dinini ve bir de iki kişi arasını bulmayı insanlara tebliğ etmişti. (İbn Asakir, II, 144)

Varlıklı ve birçok evlada sahip olduğu bir esnada Allah (c.c.), musibetlere karşı nasıl sabredildiğini göstermek için, bu sabır kahramanı Nebiyi, kametine uygun bir imtihana tâbi tuttu. Oğulları vefat etmesinin yanında, malları da birden yok oldu. Yedi gün (İbn Mace, Sünen, "Tıb" 22) veya yedi yıl süren, bedenini baştanbaşa kaplayan sivilceli bir cilt hastalığına duçar olup, vücudunu saran sivilceler, ta lisanına kadar ilişti. Fakat asla şikâyette bulunmayıp Allah'a şükür etmekten geri durmadı. Sadece hâlini Allaha arz edip "Ya Rabbi! Bu dert bana iyice dokundu. Sen merhametlilerin en merhametli olanısın." diye niyaz etmişti. Bunun üzerine Cenab-ı Hak da onun duasını kabul buyurup katından bir lütuf ve ibadet edenlere bir ders olmak üzere, hastalığını iyileştirmiş, kendisine aile ve dostlarını bir misliyle beraber tekrar iade etmişti. (Enbiya, 21/83-84)

Hastalığından şifa bulması da yine bir nebiye uygun tarzda mucize bir şekilde meydana gelmişti. Allah (c.c.) Eyyub'a, "Ayağını yere vur!" diye hitap edip, ayağının altından hem içeceği hem de yıkanacağı soğuk bir su ihsan

etti. (Sad, 38/41) Eyyub nebi bu sudan içti ve hastalığından yıkanıp temizlenerek, sabırla imtihanı başardı. Telef olan mal ve çocuklarının bir misline ve kaybolan sıhhatine kavuştu. (Sad, 38/43)

Eyyub'un "Ya Rabbi! Şeytan bana bir yorgunluk ve işkence dokundurdu." (Sad, 38/41) şeklinde yakarışını değişik tarzlarda yorumlamışlardır. Bu ifadesiyle Hz. Eyyub, hastalığa yakalanmış olması, mal ve servetini kaybetmesi ve tüm yakınlarının kendisinden yüz çevirmesinden ziyade, şeytanın kendisine vesvese yoluyla eziyet etmesinden yakındığını ifade ediyordu. Şeytan hiçbir zaman Allah'ın salih kullarına ilişemez. Şeytan insanlara vesvese verir. Peygamberlere ise vesvese pozisyonuna geçer. Şeytanın böyle bir hazırlığı karşısında Hz. Eyyub, Allah'a yönelmiştir. Kâb'dan gelen bir rivâyete göre, şeytan, Hz. Eyyub'a vesvese vermek için elinden gelen her şeyi yapmaya uğraşmış fakat Allah (c.c.) onun içine, sabır ve sekine atarak, onu koruyup muhafaza etmiştir. (Müstedrek, II, 634)

Eyyub aleyhisselamın Kur'ân'da anlatılan kişiliği ile Kitab-ı Mukaddes'teki karşılaştırıldığında Kur'ân onu bir sabır kahramanı ve Allah'a ibadet edenlere mükemmel bir örnek olarak takdim ederken, diğerinde, Allah'a karşı şikâyetlerle dolu bir adamın portresi vardır. (Eyub, 3; 6; 7/20-21) Kitab-ı Mukaddes'in Ahd-i Atik bölümüne alınan Eyup Kitabı'nda, ilk iki babında Eyub, Allah'tan korkan doğru ve mükemmel bir insan olarak gösterilirken, daha sonraki bölümlerde, sanki şeytanın onun hakkındaki tahminleri doğru ve Allah'ın Eyyub'dan beklediği iyi kulluk yanlış çıkmış gibi bir imajla olaylar devam eder. Adeta bu bilgiler, tahrifin ölmez gerçekleri olarak söz konusu kitapta yer alır.

Eyyub Nebi'nin gerek musibete uğramasının sebepleri hakkında söylenenler, gerek hastalığının tiksindirici boyutlarda anlatılması, bir nebinin ne ismetine ne de temsil keyfiyetine yakışacak türden bilgiler değildir. Konuyu tahkik edenlere göre, kıssanın sınırları Kur'ân'ın ve makbul hadisin anlattığı çerçevede kalması, daha uygun ve yarayışlı olacaktır. Eyyub Nebi, bir sabır kahramanıdır. Musibetlere karşı nasıl sabır gösterileceği, bir nebinin model yapılmasıyla bütün insanlığa armağan edilmiştir.

Hz. Eyyub 93 yıl yaşadı. Oğlu Bişr kendinden sonra peygamber oldu. Onun adını Zülkifl koyup tevhid üzere hayat sürmesi için dua etti. Zülkifl, Şam'da yaşadı ve 75 yaşında öldü. (Taberî, Tarih, I, 195) Ahd-i Atik'e göre, 140 yıl yaşamıştır. (Eyub, 42/16)

Bugün Hz. Eyyub için değişik yerlerde hastalığını geçirdiği anlatılan makam ve su içtiği kuyular mevcuttur. Bunlardan biri, Suriye'nin Şeyh Said kasabasında bulunan makam ve mescidi, su içip hastalığına şifa bulduğu su, diğeri Şanlıurfa'nın doğusunda kalan kendi ismi ile anılan köydeki kabridir. Ayrıca Şanlıurfa şehir merkezinde, hastalığı esnasında kaldığı tahmin edilen mağara ve hastalığından şifa bulduğu bir kuyu mevcuttur.

Sabır kahramanı Eyyub'un, Şeyh Said, Maarratünnûman (Suriye); Salale (Umman), Buhara (Özbekistan), ve Umman-Salale'nin Ğadu köyü mezraında, aynı zamanda Şanlıurfa, Eyüp Nebi Köyü'nde (Türkiye) makam ve türbeleri mevcuttur. Ayrıca, Eyyub isminde başka bir peygamberin kabri de Sana'da (Yemen) bulunmaktadır. Hz. Eyyub'un birçok yerde makam veya kabrinin bulunmasının, benzeri özelliği taşıyan diğer peygamberlerde olduğu gibi, birçok nedeni olabilir. Örneğin, naşının ilk defnedildiği yerden, başka yerlere taşınması, Eyyub peygamber isminde başka peygamberlerin de olması veya uğradığı yerlere teberrüken kabir veya makam yapılması gibi.

FECCİN AMİK (فج عميق)

Hacıların Kâbe'ye varmak için geçtikleri derin vadiler, uzun yollar

"Fecc-i Amik", derin vadi ve uzun yollar manasına gelir. Eskiden hacıların hacca geliş güzergâhları belirtilmiş, Mısır, Irak, Yemen hacılarının hacca geliş güzergâhları farklı noktalardan olmuştur. Günümüzde, kara ve hava yolları ulaşımı sağlayınca, bu güzergâhlar, artık tarihi bir değerden başka bir şey taşımamaktadır.

FETA (فتى)

Hz. Mûsâ'nın Fetası: Yuşa b. Nun
[bk. RECULÂN: İKİ YİĞİT: YUŞA B. NUN]

FETEYAN (فتيان)

Hz. Yusuf'un hapis arkadaşları

Araplar, yaşlı olsun genç olsun, kölelerinden her birine "Feta" derler. Bu köleler de, Mısır krallarından, Reyyan b. Velid'in ekmekçisi ile şarapçısı veya bu işlerde çalıştırdığı garsonlarından iki kişi idi. Şarapçısının adı Nebvu (veya Mencâ), ekmekçisinin adı ise Micleî idi. İsrailoğulları'nın Mısır'a geldiği dönem hakkında ne

Kitab-ı Mukaddes ne de Kur'ân-ı Kerim'de bir bilgi mevcut değildir. Fakat Kur'ân, Hz. Yusuf dönemi Mısır idarecilerini "Firavun" diye adlandırmayıp, "Kral" ismini vermiştir. Çünkü "Firavun" kelimesi on ikinci sülaleden sonra kullanılmaya başlanmıştır. Muhtemel tarihe göre, Yusuf (a.s.) Mısır krallarından on beşinci sülale olan Hiksoslar döneminde (m.ö. 1725-1575 veya 1630–1521) Mısır'a gelmiştir. Buna göre, Hz. Yusuf'un Mısır'a gelişi milattan önce on yedinci yüzyıla rast gelir.

FİRAVUN: ÂL-İ FİRAVUN, KAVM-İ FİRAVUN (فِرْعَوْنَ)

Eski Mısır krallarının unvanı

Firavun, muarreb bir isim olup, sıfat olduğu da söylenmiştir. Lügatte "güneş tanrısının oğlu" anlamına gelir.

Bir kişinin özel ismi olmayıp özellikle Eski Mısır kralları için 12. aileden sonra kullanılan genel bir sıfattır. Nitekim Rum krallarına Kayser ve Hirakl, Fars krallarına "Kisra", Yemen krallarına "Tübba'" denirdi. Mûsâ dönemi firavununun adı ise el-Velîd b. Mus'ab b. er-Reyyan'dır. (Taberî, Tefsir, I, 270) Bazıları ise Fîtos veya Muğîs gibi isimleri ileri sürmüşseler de, çoğu Mus'ab b. er-Reyyan'ın olduğu yönde fikir belirtmişlerdir. (Zadü'l-mesîr, I, 78) Al-i Firavun'dan maksat, kavmi, dindaşları ve meslektaşlarıdır. (Taberî, Tefsir, I, 270) Bütün Mısır halkı ve yanında duran özel kimseleri olduğu da ifade edilmiştir.

Batılı kaynaklarda, Firavun kelimesi, "Ra" (güneş veya güneş tanrısı) ile artikle "phe"den meydana gelip "Güneş tanrısı" demektir. Bir başka görüşe göre ise, bu isim, "Perao" "Yüce Ev" veya Kremlin, "Beyaz Saray" gibi "yüksek idare merkezi" manalarına gelmektedir. (BE "Pharoah" md.)

On sekizinci sülale dönemi ortalarına kadar firavun Mısır kralının lakabı olarak değil, "bab-i âli" anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin kral anlamında kullanılmasına ise M. Ö. 1370'lere doğru yazılan metinlerde rastlanmıştır. (DİA, XII, 118)

Eski Mısır'lılar güneşe "Ra" adını vermiş, "Yüce Tanrı" diye tapmışlar, daha sonra da "firavun" ismini vermişlerdir. Eski Mısırlıların inancına göre, her kral iktidarını, tanrı "Ra" ile olan ilişkisine dayandırır ve kendisinin Ra'nın canlı bir örneği ve yeryüzündeki temsilcisi olduğunu iddia ederdi. Bundan dolayı, iktidara geçen her krallık hanedanı, kendilerinin güneş soyundan gelen kimseler olduğunu ileri sürdüler ve bütün krallar, kendilerinin "Yüce Rabb" olduklarını halka kabul ettirmek için "Firavun" unvanını aldılar. (Tefhimü'l-Kur'ân, II, 76)

Mısır kralları, Menes'e dayanan 26 ayrı sülaleden meydana gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim, sadece Hz. Mûsâ dönemindeki en üst idareci için Firavun kelimesini kullanıp, Hz. Yusuf dönemi için "Aziz", "Rab" ve "Melik" sıfatlarını kullanmıştır. Ahd-i Atik ise, bu ayırımı yapamamış ve Hz. İbrahim dönemi olmak üzere, Hz. Yusuf ve Hz. Mûsâ dönemlerindeki firavunlar için de aynı tabiri kullanmıştır. (Tekvin, 41)

Hz. İbrahim aleyhisselam, muhtemelen, Mısır krallarından, on ikinci aileden olan III. Senusret (m.ö. 1878-1843) devrinde Mısır'a gitmişti.

Hz. Mûsâ doğmadan önce, İsrailoğulları'na eziyete başlayan firavun I. Seti idi. Hz. Mûsâ doğduğu zaman, Mısır'ı I. Seti'nin oğlu II. Ramses (m.ö. 1292-1225) yönetiyordu. Muhtemelen Hz. Mûsâ, bu firavunun sarayında büyüdü. Hz. Mûsâ, Menf şehrinden ayrılıp Medyen'e gittikten sonra, II. Ramses ölüp yerine oğlu I. Merneptah geçmiş ve denizde boğulan da bu olmuştur. (BE "Pharoah" md.) Şayet, denizde boğulan firavun I. Merneptah ise, Kur'ân'ın beyanına göre, cesedi daha sonra gelen Neo-Firavunlara bir ibret dersi olsun diye saklanmıştır. (Yunus, 10/90) Mısır firavunları mumyalanmak suretiyle saklanırdı. Denizde boğulan I. Merneptah'ın naşı mucize olarak denizin kenarına atılmış ve muhtemelen buradan alınarak, Luksor'a ve oradan "Krallar Vadisi"ne nakledilmiştir. [bk. Mûsâ]

Denizde boğulan firavunun, sıkışınca iman etmeye yeltendiği bahis mevzuudur. Fakat ayetlerin siyak ve sibakından anlaşılan bu imanın kabul olmadığıdır.

Firavun ve firavunluk, büyüklük taslayan, böbürlenen, ilahlık iddia eden, onu bulmak için kuleler yaptırıp göklerde tanrı arayan, halkını ezerek ve küçümseyerek kendisine itaat ettiren, gerçeklere sırt çeviren, kaba, hırçın ve saldırganların genel adı olarak tarihte var olmuştur ve kıyamete kadar da devam edecektir.

Kavm-i Firavun, her hanedan döneminde idare edilen Mısırlılar olduğu gibi, bu hanedanın dışarıdan getirdikleri ve birinci sınıf kabul ettikleri öz soydaşları da olabilir. Al-i Firavun ise, Firavun'un dininden, kavminden veya kabine ekibinden meydana gelen topluluktu. (Taberî, Tefsir, I, 270) Al-i Firavun'un o dönemin bütün Mısır halkı veya Firavun'un neseben akrabası veyahut kendi dinine tabi olanlardan meydana geldiğini söyleyenler de vardır. (Zadü'l-mesîr, I, 77)

FİTYAN VE İHVETÜ YUSUF: YUSUF'UN KARDEŞLERİ (إخوة يوسف)

Hz. Yusuf'un kardeşleri

Bünyamin, lügatte "sağ elin oğlu" demektir. Hz. Yâkub'un en küçük oğlu ve Hz. Yusuf'un öz kardeşidir. Ayrıca Bünyamin, Ahd-i Atik'te İsrailoğulları'nın on iki kabilesinden, Bünyamin'in soyundan gelen kabilenin adıdır ve Batı dillerinde, Bünyamin, Benjamin olarak kaydedilir. Bünyamin'in annesinin adı Rahile'dir. Bünyamin, Harran'dan Kenân diyarına döndükten sonra dünyaya gelmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Yusuf aleyhisselamın çocuklarından isim vermeden bahsedildiği gibi Bünyamin'den de isim verilmeden, "baba bir kardeş" (Yusuf, 12/59) "Yusuf'un kardeş"i (Yusuf, 12/8) şeklinde geçer. [bk. Âl-i Yâkub] [bk. Esbat]

FİTYE (فتية)

[bk. ASHÂB-I KEHF]

ĞAR: SEVR (الغار)

Hz. Peygamber aleyhisselamın Hz. Ebu Bekir ile birlikte hicret ederken gizlendikleri Sevr mağarası

Sevr Mağarası, Sevr Dağının zirvesinde yer alır. Sevr dağı ise Mekke-i Mükerreme'nin güney doğusunda olup, Mescid-i Haram'dan yaklaşık 6 km uzaklıktadır. Patika yollarla zirveye çıkılır. Rahat bir yürüyüşle, dağın dibinden zirveye bir saat çeker. Tepede söz konusu birçok mağara vardır. Meşhur olanı, ziyarete sunulmuştur. Hz. Peygamber'in (a.s.) Hz. Ebubekir ile birlikte gizlendiği mağaranın bu meşhur olandan farklı olduğu, bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmüş ve bu meşhur mağaranın bulunduğu tepenin tam tersi istikamette yine zirveye doğru, yalnız iki kişinin gizleneceği mağaranın, kastedilen yer olduğu söylenmiştir. Duaların makbul olduğu mekânlardan biri de burasıdır. Hz. Peygamber (a.s.), çevrede çıkılması en zor ve gizlenme yerinin bol olması hasebiyle bu dağı seçmiş, manevi koruma vesilelerinin yanında maddi koruma vesilelerini de hiç ihmal etmediğinin en çarpıcı örneğini göstermiştir. Her zaman gittiği ve vahyin ilk indiği, rükû halinde duran Hira mağarasını seçmeyip, mağrur duran Sevr dağını seçmesi, belki de, tazyikat karşısında nasıl dik durulduğunun da güzel bir örneği olmuştur. Vahyi alırken rükû halindeki bir dağa, düşmana karşı dururken dimdik duran bir dağa sığınması adiyattan değildir.

ĞULAM (غلام)

Araplar, çocuk oğlan ise ona "ğulam" dedikleri gibi, kühûlet çağında yine ğulam derler. Evlenme isteğinin en üst düzeye ulaştığı devredeki gence de "ğulam" denir. (Zadü'l-mesîr, I, 384) Kur'ân'da on yerde "ğulam" kelimesi geçmekte ve bunlardan Âl-i İmrân 3/40, Kehf 18/74, 80, Meryem 19/7, 8, 20 genel anlamda bir ğulamı kastederken, Yusuf 12/19'daki ğulam, Hz. Yusuf'u [Ğulam-1]; Hicr 15/53, Hz. İshak'ı [Ğulam-2]; Meryem 19/7 Hz. Yahya'yı [Ğulam-3]; Saffat 37/101 Hz. İsmail'i [Ğulam-4]; kastetmektedir. Kehf 18/82 ayetinde Tesniye olarak geçen "ğulameyni" kelimesi de yine genel anlamda kullanılmıştır.

ĞULAM-1: YUSUF (غلام)

Yusuf suresi 19. âyette geçen "ğulam" kelimesi ile Hz. Yusuf kastedilmiştir. [bk. YUSUF]

ĞULAM-2: İSHAK (غلام)

Hicr Suresi 53. âyette geçen "ğulam" kelimesi ile Hz. İshak kastedilmiştir. [bk. İSHAK]

ĞULAM-3: YAHYA (غلام)

Meryem suresi yedinci âyette geçen "ğulam" kelimesi ile Hz. Yahya kastedilmiştir. [bk. YAHYA]

ĞULAM-4: İSMAİL (غلام)

Saffat suresi 101. âyete geçen "ğulam" kelimesi ile Hz. İsmail kastedilmiştir. [bk. İSMAİL]

GÜNEŞ: ŞEMS (الشمس)

[bk. SEMA VE SEMAVAT]

HABİL VE KABİL: İBNEY ÂDEM (ابْنَيْ آدَمَ)

Âdem'in İlk İki Oğlu Habil ve Kabil

Habil, İslamî kaynaklarda «Habil», İbranîce «Hebel» (Hevel) olarak geçer. Kabil ise, Tevrat'ta "Kain" (Cain) olarak zikredilir. Taberî gibi bazı kaynaklarda Kabil, Ḳâyîn veya Ḳâyin veyahut Ḳayn olarak yer alır. (Taberî-Tarih, I, 88)

Kabil, Hz. Âdem ile Havvâ'nın ilk, Habil ise ikinci oğlu olup aralarında bir yıl vardır. Kabil ve ikizi cennette, Habil ve ikizi dünyada doğmuştu. Evlilik çağına geldiklerinde Hz. Âdem Habil'in ikizi Lebûda'yı Kabil'le, Kabil'in ikizi Aklîma'yı da Habil'le evlendirme hususunda Allah'tan emir aldı.

Aklîma çok güzeldi. Evlilik söz konusu olunca Kabil buna itiraz etti. Kendi ikizinin diğerinden daha güzel olduğunu ve kendilerinin cennette, onların dünyada doğduklarını söyleyerek bu evliliğe karşı çıktı. Bunun üzerine Âdem her iki oğlundan, Allah'a birer kurban takdim etmelerini, hangisinin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söyledi. O zaman, kurbanın kabul edildiğinin alameti, semadan inen bir ateşin sunulan kurbanı yok etmesiydi. Kabul edilmeyen kurbanı ise yırtıcı hayvanlar yiyordu. Habil, hayvancılık, Kabil ise ziraatçılık yapardı. Kabil, ziraat ürünlerinin en kötüsünden az bir miktar takdim etti. Habil ise sürüsünün en iyilerinden besili bir koç ile süt ve yağ takdim etti. İçinden Allah'ın emrine boyun eğmeyi ve rızasını kazanmayı arzu ediyordu. İki kardeş, sunacakları kurbanlarını bir dağın tepesine koydular. Semadan ateş inerek Habil'in takdim ettiklerini yok etti. Fakat Kabil'inkine dokunmadı. Bunun üzerine Kabil öfkelendi ve kardeşine kin duymaya başladı. (Taberî-Tarih, I, 88) Durumdan Hz. Âdem de endişe ediyordu. O günlerde Allah'tan bir vahiy ile Kâbe'ye gidip Allah'ın evini ziyaret etmesi emredilmişti. Kabil'den, hayatı tehlikede olan oğlunun korunmasını istiyordu. Nihayet yola çıktı. Bunu fırsat bilen Kabil, küçük kardeşini koruma sözü vermişken, korumadı.

Hz. Âdem gidince, Kabil Habil'e, "Seni öldüreceğim" (Mâide 5/27) dedi. Çünkü Allah senin kurbanını kabul etti, benimkini kabul etmedi. Habil ise bunda kendisinin bir suçu olmadığını, Allah'ın, ancak muttakilerden kabul buyurduğunu, dile getirdi. (Mâide 5/27) Yine de öldürmeye kararlı ise kendisine karşılık vermeyeceğini şu ifadelerle anlattı: "Sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben isterim ki sen, kendi günahınla beraber benim günahımı da yüklenesin de cehennemliklerden olasın. Zalimlerin cezası işte budur!" (Mâide 5/28-29) Habil bunları söyledikten sonra, oradan uzaklaştı. Kabil, Habil'i koyunlarını güttüğü sırada merada uyurken buldu ve taşla kafasına vurarak öldürdü. Habil ilk öldürülen insan olduğu için cesedi ne yapacağını bilemedi. "Derken Allah, yeri eşen bir karga gönderdi ki kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstersin." (Mâide 5/31) Bunun üzerine, Kabil: "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar bile olup da kardeşimin cesedini örtemedim!" dedi ve pişmanlığa düşenlerden oldu. (Mâide 5/31; Taberî-Tarih, I, 88). Hadiste, insan öldürmeyi başlattığı için, Allah her katilin günahından Kabil'e de bir hisse ayırdı ve ayırmaktadır. Habil'e ait mezar ile suçun işlendiği yer Şam civarında olduğuna göre, söz konusu kardeşlerin ve Hz. Âdem'in o zamanlar Şam civarında yaşadığı söylenebilir.

Habil'in mezarı, Şam'ın kuzey batısında ve yaklaşık 35 km uzaklıktadır. Müslümanlar olduğu gibi, Dürzîler de ziyaret ederler. Ayrıca, Kasiyon dağının güneyinde tepenin üzerinde Habil cinayetinin işlendiği yeri işaret eden bir makam mevcuttur.

Kabil, cinayetin arkasından Aklîma'yı alarak babasının korkusundan Yemen'deki Aden'e kaçtı. Şeytan orada, Kabil'e, kendi kurbanını yakmayıp, kardeşinin kurbanını yakan ateşin kutsi olduğunu öğretti. O da bunun üzerine bir Ateş tapınağı yaptı ve ilk ateşe tapanlardan oldu (Taberî-Tarih, I, 104) Kabil, sonunda kör olan oğlu tarafından öldürülmüştür. Rivâyete göre Kabil'in nesli Tufan'da boğulup ortadan kalkmıştır. Tevrat'ta Kabil'in, Nod (Tevrat'a göre, Hz. Âdem'in yaratıldığı farz edilen Eden'in doğusu) diyarına gidip orada bir şehir kurduğu, torunlarından Tubal-Kâin'in yeryüzünde medeniyeti ilk başlatan soyun atası olduğu zikredilir. (Tekvin 4/16-22) Bu bilgiler medeniyeti, Peygamberlerin getirdiği gerçeğiyle örtüşse bile, bunu Hz. Âdem'in inanan soyunun yaptığına atfetmek daha uygun olacaktır.

Sana'nın 10km kuzey batısında yer alan Vadi-i Zahr'da, Karyetü Kabil adıyla bilinen bir köy bulunmaktadır. Yöre halkına göre, bu köyün Kabil ile bir alakasının olup olmadığı net bilinmemektedir. Tarihi verilere göre Kabil'in Yemen'e kaçtığı varsayılırsa, bu köy ile "Kabil" arasında bir alâka kurulabilir.

HAMAN (هامان)

Hz. Mûsâ dönemindeki Firavun'un saray yetkililerinden biri

Haman, Firavun'un veziri veya saraydaki üst düzey yetkililerden biri olup, adı Kur'ân'da altı yerde geçmektedir. Mısır krallarına "Firavun" dendiği gibi, vezirlerine de "Haman" denmiş olabilir. (İbn Aşur, s. 390)

Haman adı, Ahd-i Atik'te İran Kralı Ahaşveroş'un veziri olarak geçmektedir. (Ester 1'den 9. baba kadar) Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilen Haman ile Ahd-i Atik'teki Haman, farklı coğrafyada ve farklı zamanlarda yaşadıkları için

aynı şahıslar değildirler. Bazı oryantalistler, Ahd-i Atik'te anlatılanı gerçek kabul ederek Kur'ân'ın yanlış bilgi verdiğini ve Pers Kralının veziri olan Haman'ı, Firavun'un veziri olarak göstermekle bu iki olay ve dönemin birbirine karıştırıldığını iddia etmektedirler.

"Ester" kitabında adı Ahaşveroş olarak geçen İran kralının I. 'er'ès (m. ö. 486–465) olduğu kabul edilir. Mısır'da son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkan yazılarda, "Haman" ismine rastlanmıştır. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Mûsâ'nın Firavun, Karun ve Haman'a gönderildiğini ifade ederken, (Ankebût, 29/39), Haman'ın, Firavun gibi olmasa bile üst düzey bir idareci olduğu açıktır. Ayrıca, Firavun kelimesi bir isim olmayıp, Mısır krallarının genel adı olduğu gibi, Haman da bir kişinin ismi olmayıp, kraldan daha alt kademede üst düzey bürokrat gibi genel bir unvan olacağı muhtemeldir. Zira Karun'un da bu özellikte olan zenginler grubunun genel bir adı olması ihtimalden uzak değildir. Öte yandan, Haman'ın Amon (bu isim, Aman, Amen, Amn, Ammon, Amun, Haman, ve Hammon olarak da zikredilir) kültü rahiplerine verilen bir unvan olabileceği de ifade edilmiştir. (DİA, V, 437) Yalnız, Kur'ân'da Firavun'un Haman'a verdiği görevlere bakılınca onun, rahibin yapabileceği dini işlerden çok dünyevî işlere baktığı açıkça ortadadır. Zira Firavun, Haman'a kendisi için bir kule yaptırmasını istemiştir. Kule vasıtasıyla yükselip, Hz. Mûsâ'nın varlığını iddia ettiği Tanrısını (!) görmek ister. (Kasas 28/38; Mümin 40/36-37)

Onun için, Haman'ın maliyeden sorumlu en önemli bir kişi veya bütün orduların komutanı olabileceği ihtimali öne sürülmüştür. Haman'ın, Eski Mısır'da, bir kişi adının tam bir harf çevirisi olduğu anlatılmıştır. Söz konusu adın hiyeroglif imlası bilinmekte ve bu kişinin "taş ocağı işçilerinin şefi" olup inşaat işlerinden sorumlu en yetkili şahsın bu şekilde adlandırıldığı tespit edilmiştir. (DİA, XV, 437)

Maurice Bucaille'in Mısır tarihi kayıtlarını referans verdiği araştırmasında "Haman" kelimesinin karşılığı, hiyeroglif yazılarında, şekillerdeki gibi idi. (Maurice, p. 228-31)

W. Wreszinski'nin Viyana'da 1906'da yayımlanan ve K.K: Hof Museum'da korunan Mısır Kitabeleri çalışmasında, hmn-h kelimesi mevcuttu. (W. Wreszinski, p. 130) Bundan otuz yıl sonra, H. Ranke "Die Ägyptischen Personennamen" adlı kitabında "hmn-h" ismini tartıştı. Kelimenin sonundaki "h" harfinin, kelimeye ait olmadığına işaret etti. (Ranke, "md.25" p. 240) Şayet "h" harfi olmadan okunursa, söz konusu kelime "Hemen" veya "Haman" kelimesinin aynı idi. Bu kelime, söz konusu kitabede Almancaya "Vorsteherder Steinbruch arbeiter" [Taşocağı İşçilerinin Ustabaşı] olarak tercüme edilen cümle içinde idi. Kur'ân'daki görevine bakıldığında, Firavun Haman'dan kendine bir kule yapılmasını istiyordu. Konu birliği içinde ele alınıldığında Haman'ın İmar'dan sorumlu biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Haman ismi, özel bir kişinin adı olabileceği gibi, geneli ifade eden bir isim de olabilir. Karun, Firavun ve Haman'ın aynı satırda anlatıldığı âyete (Ankebût, 29/39) bakıldığında bunlar belirli bireyi ifade ettikleri gibi, tarih boyunca bu özellikteki insanların hepsine işaret ederler. Buna göre, "Firavun", en üst düzey siyasi idareyi, "Karun" halkı sömüren zenginler grubunu, "Haman" ise zalimce hareket eden bürokrasilerin tepe noktasını ifade etmektedir.

HANİFLER: HANİFEN (حنيفا)

Hz. İbrahim Aleyhisselamın tebliğ ettiği dinin adı, Haniflik idi. Kur'ân'da "hanif" kelimesi on yerde, çoğulu "hünefa" kelimesi ise 2 yerde geçmektedir. Bir fıtrat dini olarak kabul edilen haniflik (Rum 30/30), Kur'ân'da bazen, Yahudilik ve Hıristiyanlığın alternatifi olarak geçerken (Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67) bazı yerlerde, (Âl-i İmrân 3/95; En'am 6/79, 161; Yunus 10/105; Nahl 16/120, 123) müşrikliğin alternatifi olarak anlatılır. Kur'ân'da, hanif kelimesinin geçtiği ayetlerin ve Hadislerin incelenmesinden açıkça hanifliğin müstakil bir din olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Kur'ân'da, hanif; hadiste hanifiyye, Müslüman kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. (Âl-i İmrân 3/67; Buharî, "İman" 29) Hz. İbrahim, tevhid akidesini yerleştirip Hanif dinini yaymıştır. Ondan kalan bu itikatla Mekke'de İslam gelinceye kadar, Hz. Peygamber de dâhil, birçok insan bu din ile amel etmekte idiler. (Buharî "Bedü'l-vahy"1) Hz. İbrahim'in Kâbe'yi daha önceki temelleri üzerine oğlu İsmail ile beraber yapması, tek başına bir ümmet olarak kabul edilmesi Kur'ân'ın övgüyle bahsettiği özelliklerdendir. (Nahl 16/120; Bakara 2/127)

HARUN ALEYHİSSELAM (هَارُونُ عَلَيْهِ السَّلام)

Hz. Mûsâ'nın abisi ve İsrailoğulları'na gönderilen peygamber

Harun "parlayan" manasına gelir. (DİA, "Harun" md.) İbranice, ʻahărôn (kararsız) olarak ifade edilen kelime, (ER, I, 1) Arapçaya başka dillerden girmiştir. (Cevalikî, s. 346) Meryem suresi 19. âyette geçen Harun kelimesi dışında diğer bütün isimler Mûsâ'nın kardeşi olan Harun'u (a.s.) ifade etmektedir.

Harun (a.s.) uzun boylu, dolgun ve geniş sırtlı, beyaz tenli olup alnında da bir beni vardı. Fasih ve dikkatli konuşan, yumuşak huylu biri idi. (Müstedrek, II, 631) Harun'un babası İmran olup, Mûsâ'dan üç veya on beş yaş büyüktü.

Tevrat'a göre, Harun, Naşo'nun kız kardeşi Amminadab'ın kızı Elişaba ile evlenmiş ve bundan, Nadab, Abihu, Eleazar ve İtamar dünyaya gelmişler. (Çıkış, 6/23) Ayrıca, Şibr ve Şibbîr adında iki oğlu daha İslamî kaynaklarda belirtilmektedir. (İbn Ebî Şeybe, VI, 333)

Mısır'da İsrailoğulları'na baskı uygulayan Firavun (II. Rameses'in babası I. Seti) zamanında ve İsrailoğulları'nın erkek çocuklarının öldürülmesi emrinden önce dünyaya gelmiştir. (ER, I,1; DİA, "Harun" md.) Hz. Mûsâ, Medyen'de iken, Harun Mısır'da ikamet ediyordu.

Hz. Mûsâ, Medyen dönüşü şimdiki adı Cebel-i Mûsâ olan Horeb Dağı'nda (Çıkış, 3/1) Allah'ın ilk vahyine muhatap olarak İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarmak için Firavun'un yanına gitme emrini alınca (Çıkış 4/14-16) Harun'u da yanına yardımcı olarak Allah'tan istedi. Mûsâ'nın Firavun'un yanında yetişmiş olması ve onun bir büyüğü konumunda olması psikolojisinden dolayı, maksadını daha iyi anlatabilecek olan kardeşi Harun'u yanına yardımcı olarak istemişti. (Taha 20/25–32) Peygamberliğin en önemli sıfatlarından biri olan tebliği yerine getirecek bir nebinin dilinin tutuk olması söz konusu olamazdı. Allah duasını kabul buyurdu. Kur'ân: "Hani ona Tur'un sağ tarafından seslenmiş ve özel konuşma için onu huzurumuza almıştık ve rahmet ve keremimizden, kardeşi Harun'u da nebi olarak ona ihsan etmiştik." (Meryem 19/52–53) diye bu hakikati dile getirir. Kur'ân bu olayın Tur'un sağ tarafında olduğunu, Tevrat ise yukarıda olduğu gibi eski adını verir. Burada Tur'un doğusu kastedilmiştir. Medyen'den Mısır'a giderken Tur'un güneyine düşen yoldan geçtiğinden, güney cihetinden ona bakan kişiye göre, dağın sağı doğu, solu ise batı tarafında olur. Yoksa bir dağın sağı veya solu olmaz.

Tevrat'a göre Allah, Harun'un çöle gidip Mûsâ'yı karşılamasını ister. Harun da gidip onu Allah'ın Dağı'nda (Tur-i Sina olmalı) karşılayıp kucaklar. Mûsâ aleyhisselam ise kendine vahyedilen sözleri ve gerçekleştirmesini buyurduğu bütün emirleri Harun'a anlatır. (Çıkış 4/27–28) Birlikte Firavun'un yanına giderler. Kendilerinden mucize isteyen Firavun'a Hz. Mûsâ dokuz kadar mucize gösterir. Firavun'un sihirbazları, Mûsâ'nın asâsı karşısında mağlup olunca, sihirbazlar "Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ile Harun'un Rabbine biz de iman ettik" derler. (Şuarâ, 26/47–48)

İsrailoğulları hürriyetlerine kavuşunca muvahhid topluluğun uyacakları şeriatı bildirmek üzere Cenab-ı Allah Hz. Mûsâ'yı kırk günlüğüne Sina'ya çağırdı. Bunun için, Hz. Mûsâ, kardeşi Harun'u vekil tayin etti. (A'raf 7/142)

Mûsâ Tur'da iken, Samirî adında biri, İsraillilerin takılarından meydana gelen altından, ses çıkarma marifeti olan buzağı heykeli döküp çıkardı. Samirî ve arkadaşları: "İşte bu, sizin de, Mûsâ'nın da tanrısıdır, ama Mûsâ bunu unuttu" dediler. (Taha 20/85–88)

Buzağıya tapmaya başlayınca, Harun (a.s.) hemen tepki göstermiş ve: "Siz bu heykel ile imtihan edildiniz. Beni izleyin, benim yoluma tabi olun" dedi ise de onlar: "Mûsâ yanımıza dönünceye kadar ona tapmaya devam edeceğiz" diye karşılık vermişlerdi. (Taha 20/90–91) Hz. Mûsâ dönünce, olayı gördü ve Hz. Harun'u, olaya müdahale etmediği için azarladı. Harun ise, neden müdahale etmediğinin gerekçesini anlattı. Zira İsrailoğulları içine ilk ayrılığı sokan diye anılmaktan korkmuştu. (Taha 20/92–94)

Hz. Mûsâ, oradan Samirî'yi kovup beddua eder. Samirî, ölünceye kadar "bana dokunmayın, benden uzak durun" (Taha 20/ 97) diyeceği, bulaşıcı bir hastalığa yakalanır. Muhtemelen bu hastalıkla yalnızlığa terk edilmiştir. (Kur'ân-ı Hakîm, s. 317)

Tevrat ise buzağı heykeli yapma olayını, Samirî'ye değil Harun'a atfeder. Allah'ın vahyi ile müeyyed bir peygamber, nasıl olur da putperestliğe heves eder?

Bazı oryantalistler, Samirî'yi, Hz. Mûsâ'dan birkaç asır sonradan kurulan Samaria şehrinden sanıp, Kur'ân'ın tarihi bir noksanlık yaptığını, ileri sürerler. Samirî'ye, belki de özel bir isim olmayıp Sümerli anlamında Sümerlere nispeten "Samirî" denmiş olabilir.

Harun, hem Tevrat'a göre (Çıkış 7/1) hem de Kur'ân'a göre Peygamberdi. Fakat Tevrat'a göre Harun, Allah'ın peygamberi değil, Mûsâ'nın Firavun'a gönderdiği peygamberdir. (Çıkış 7/1–4) Hz. Harun aleyhisselam, Hıristiyanlıkta ise Mesih'in bir örneği olarak kabul edilir. Harun, Eski Ahit'in baş kâhini, İsa ise Yeni Ahit'in baş kâhinidir. (İbranilere Mektup, 5/4–6)

Diğer peygamberlere vahyedildiği gibi, Harun'a da vahiy geldiği (Nisa 4/163), Nuh, Davud, Süleyman, Eyyub, Yusuf ve Mûsâ gibi Harun'un da peygamberliğe erdirildiği, (En'am 6/84; Saffat 37/114) yine Mûsâ gibi Harun'a da

“Furkan” verildiği (Enbiya 21/48) Kur'ân’da sarih bir şekilde anlatılır. Taberî’nin görüşüne göre buradaki Furkan’dan maksat Tevrat’tır. (Taberî, Tefsir, XVII, 34)

Allah’ın emri ile iki kardeş Firavun’a gidip İsrailoğulları’nı onun elinden kurtaracaklarını, yumuşak bir tarzda hitap ederek isterler. (Taha, 20/42–47) Bu sıralarda Mûsâ 80, Harun 83 yaşındadır. (Çıkış 7/7)

Kur'ân’da çeşitli mucizelere vesile olan Mûsâ’nın asası, Tevrat’ta, bazen Mûsâ’ya, bazen da Harun’a nispet edilir. Yılana dönüşen Asâ’nın ise Mûsâ’ya ait olduğu belirtilmiştir. (Çıkış 4/2–4) Hz. Harun, Hz. Mûsâ ile Moab’a (Petra-Vadi-i Mûsâ) veya günümüzde Ürdün’e kadar gelip orada Hz. Mûsâ’dan önce vefat etmiştir. Bazı rivayetlerde ise, her ikisi de Tih Çölünde vefat edip, İsrailoğulları Yuşa b. Nun komutasında, daha sonra Kudüs’e girmişlerdir.

Allah (c.c.), Harun’un vefat edeceğini, kendisine vahiy ile bildirip dağa doğru gitmesini emir buyurdular. Mûsâ aleyhisselamla dağa doğru gittiler. Harun’un yanında Şibr ve Şibbîr adında iki oğlu da eşlik etti. Dağın zirvesine çıktıklarında, orada serilmiş bir yatak veya taht (serîr) buldular. Harun, onun üzerinde uykuya daldı ve böylece ruhunu Allah’a 120 (veya 123) yaşında teslim etti. (Müstedrek, II, 632; İbn Ebî Şeybe, VI, 333)

Gizemli şehir Petra’nın yakınında Cebel-i Harun (Tur-i Harun veya Hor Dağı) adıyla bilinen bir dağ olup, bu dağın üzerindeki mezar Hz. Harun’a atfedilir. Hz. Harun’un burada vefat ettiği sanılmaktadır. (Mu'cemü'l-büldân, VI, 48; WBE, Burials in the Bible, “Aaron”) Cebel-i Harun, Kadim Petra şehri harabelerinin sonunda bulunan Tiyatro’dan yaklaşık 6 km güney batıda yer alır. Hz. Harun’un Sina dağında bir makamı olduğu gibi, Suriye, Salḫad’da, ayak izi olduğu söylenmektedir. Hz. Harun ile Hz. Mûsâ, Tih’ten ayrıldıktan sonra, Suriye, İmtan ve Śalḫad’da ikamet ettikleri rivayet edilir. Hz. Harun’un doğduğu ve vefat ettiği güzergâh Hz. Mûsâ ile aynıdır. [bk. Mûsâ].

Hz. Muhammed aleyhisselam, miraç yolculuğunda, Hz. Harun ile beşinci kat semada karşılaşmıştır.

HARUT VE MARUT (هَارُوتَ وَمَارُوتَ)

Kur'ân-ı Kerim’de adları geçen ve insanlara sihir öğrettiklerine inanılan iki kimse

Harut ve Marut Arapça menşeli değildir. (Cevalikî, s. 346) Bu isimler, Kur'ân’da geçtiği gibi (Bakara 2/102) diğer dinlerde de benzeri ve farklı şekillerde mevcuttur. Zerdüştîliğin kutsal kitabı olan Avesta’da “Haurvatât” ve “Ameretât” olarak geçer. İran’da ise, Khurdâd ve Murdâd olarak bilinir. (Jefferry, s. 283)

Zayıf hadislerde, olay şöyle anlatılır:

“Allah Âdem’i yeryüzüne indirdiğinde melekler dediler ki: Ey Rabbimiz! Koyduğun nizamı bozacak ve yeryüzünü kana bulayacak birini mi yaratacaksın? Oysa biz Sana devamlı hamd ile ibadet etmekte ve seni tenzih etmekteyiz. Allah: Ben sizin bilmediğinizi pek çok şeyi bilirim, buyurdu. Melekler: Rabbimiz! Biz Âdemoğullarından daha itaatkârız, dediklerinde Allah şöyle buyurdu: O halde meleklerden ikisi gelsin de onları yeryüzüne indirdiğimde onların ne işler karıştıracağını görün. Melekler bu vazife için aralarından Harut ve Marut adlı iki meleği seçtiler. Onlar da yeryüzüne gönderildiler. Bu meleklerin karşısına Zühre adında güzel bir kadın çıkıp, Harut ve Marut ona rağbet göstererek sahip olmak istediler. Zühre de onlara şirk ifade eden bazı kelimeleri söylemedikçe kendisini teslim etmeyeceğini belirtti. Melekler buna karşı çıkarak Allah’a şirk koşamayacaklarını yeminle beyan ettiler. Zühre onlardan ayrıldı ve başka bir karşılaşmada yanındaki çocuğu göstererek, bu çocuğu öldürmedikçe bana malik olamazsınız, dedi. Harut ve Marut ise bunu yapamayacaklarını ifade ettiler. Bunun üzerine, kadın şarap dolu iki kadeh uzatarak, bunları içmedikçe kendisini teslim etmeyeceğini söyledi. Sonunda Harut ve Marut şarabı içip sarhoş oldular. O vaziyette iken Zühre ile zina edip, yanındaki çocuğu da öldürdüler. Daha sonra kadın onlara şöyle dedi: Vallahi sarhoş olunca, kesinlikle yapamayız deyip şiddetle kaçındığınız şeyleri birer birer yapar oldunuz ve geriye yapmadık cürüm bırakmadınız. Neticede Harut ve Marut adlı melekler, dünya azabı ya da ahiret azabından birisiyle cezalandırılmayı tercih ettiler.” (Müsned, II, 134) Bu ve bunun gibi, muhtevası aynı, farklı rivayetler vardır. Harut ve Marut kıssası hakkındaki rivayet ve haberlerin bütünü sağlıksızdır. (Bedir ve Tunçbilek, s. 24) Söz konusu meleklerin Babil kulesinden tepe üstü asılı olarak kıyamete kadar azap çektikleri de anlatılan efsaneler arasında yer alır. Babil kulesi yıkıldıktan sonra onların azabı da bitmiştir. (!)

Bakara suresi 102. ayetinde belagat açısından, “takdim-tehir” söz konusudur. İlgili ayetin manası şöyledir: “Tuttular Süleyman’ın hükümranlığı hakkında, şeytanların uydurdukları sözlerin peşine düştüler. Hâlbuki Süleyman küfre girmemişti, (Yahudilerin iddia ettikleri gibi Cebrail ve Mikail ve diğer meleklerden) iki meleğe (sihir adına) bir şey de inmemişti. Lakin şeytanlar, Babil’de insanlara (onlara bedel) Harut ve Marut’a sihri öğretiyorlardı.” (Bakara 2/102)

Harut ve Marut’un iki melek olduğunu ileri sürenler vardır. Bunların iki önemli insan olduğu yönünde yorumlar da yapılmıştır. Meleklerin hiç günah işlemeyen varlıklar olması Kur'ân’da ifade edildiğinden, bu iki kişinin iki insan olması şeklindeki yorum, Kur'ân perspektifinden daha uygundur. Sahabe ve Tabiin’den önemli kimseler

de bu son görüşü savunmuşlardır. (Taberî, Tefsir, I, 458-59) Kur'ân-ı Kerim'in beyanına göre bu iki şahıs, Babil'de yaşamış ve sihirle uğraşarak, onun olumsuz yanlarından insanları korumaya çalışmışlardır. [bk. BABİL]

HAVARİLER (الْحَوَارِيُّونَ)

Hz. İsa'nın Sahabileri, kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişinden her biri için kullanılan tabir

Tekil haldeki "havarî" kelimesi, elbisenin yıkanıp paklanması manasına gelen "tahvir"den gelir. Samimi dost, yardımcı, nâsih, hayır isteyen demektir. Beyaz elbise giymeleri (Ebu Hatim, XIII, 44) veya beyaz renkte elbise üretmeleri veya yıkamaları dolayısıyla da bu isimle anılırlar.

Diğer yandan bu zatlara, tebliğ yapıp gönül avladıkları için "avcılar", gönüllere temiz ilhamları doldurup kötü duygulardan onları pak ettikleri için de "ak kılanlar" manasına "havariler" denmiştir. Onlar, yaptıkları iş bakımından Hz. İsa'nın yardımcıları (Ensarı) veya sahabileri idi. (Lisanü'l-Arab, IV, 220; Müfredat, s. 142; Tehzîbü'l-esma, II, 48)

Havarî, terim anlamıyla, Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her birine verilen addır. Onun yakın takipçileri, gönlünü ona vermiş dostları, yardımcıları ve elçileri demektir. Hz. İsa'nın havarileri, balıkçılık, boyacılık, kaptanlık, avcılık gibi değişik mesleklerden gelmişlerdi.

Kur'ân'da üç yerde havarilerden bahsedilir. Âl-i İmrân suresinde, Allah, Hz. İsa'yı İsrailoğulları'na peygamber olarak göndermiş ve ona Tevrat ve İncil'i öğretmiştir.

Hz. İsa, Allah'ın izni ile mucizeler göstermiş ve Yahudilere şunları demiştir: "Ben size Rabbinizden bir ayet getirdim. Ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona üfleyeceğim, Allah'ın izniyle, hemen kuş olacaktır; anadan doğma körleri, alacalıları iyi edeceğim; Allah'ın izniyle, ölüleri dirilteceğim; yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber vereceğim. Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik etmekle beraber size yasak edilenlerin bir kısmını helal kılmak üzere, Rabbinizden size bir ayet getirdim. Allah'tan sakının ve bana itaat edin; çünkü Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na kulluk edin, bu doğru yoldur."

Bunun üzerine Hz. İsa onların inkârlarını hissedince: "Allah uğrunda yardımcılarım kimlerdir?" dedi. Havariler de: "Biz Allah'ın yardımcılarıyız, Allah'a inandık, O'na teslim olduğumuza şahit ol. Rabbimiz! İndirdiğine inandık, Peygambere uyduk; bizi şahit olanlarla beraber yaz" dediler. (Âl-i İmrân 3/48–53)

Havariler, gökten donatılmış bir sofra istemiş, Hz. İsa'nın duasıyla sofra inmiştir. (Mâide 5/112–115)

On iki havariden her birine Batı dillerinde "apostle" denir. İncillere göre, Hz. İsa, dua etmek için dağa çıkıp bütün geceyi Allah'a dua etmekle geçirdikten sonra gündüz olunca, şakirtlerini yanına çağırıp onlardan on ikisini seçerek "resuller" adını verdi. (Luka 6/12–13) Bu elçilerden (resuller) başka yerlerde de bahisler geçer. (Kitab-ı Mukaddes, Vahiy 21/14; Markos 6/30)

Havarilerin adları: 1. Simun (Petrus), 2. Andreas (Simun'un kardeşi), 3. Yâkub (Zebedi'n oğlu), 4. Yuhanna (Matta 1/3'göre bir önceki Yâkub'un kardeşi), 5. Filipus, 6. Bartolomeus, 7. Tomas, 8. Matta (Alfeus'un oğlu Levi, vergi mültezimi), 9. Yâkub (Alfeus'un oğlu), 10. Teddaus (Matta 1/3'göre Lebbeus, Luka 6/16'ya göre Yâkub oğlu Yahuda), 11. Gayyur Simun, 12. Yahuda İskariot (Luka 6/14-16'ya göre hain olup İsa'yı ele vermişti.)

On iki havarînin seçilmesi İsrailoğulları'nın on iki kabilesiyle ilgilidir. (DİA, VI, 514) Bu isimler, İncillerde kısmen farklı şekillerde olduğu gibi, İslamî kaynaklarda da farklı biçimlerde yer alır.

Taberî bunları, Botros, Endrayîs, Tomas, Filîbus, Yuḥannes, Ya'kubos, İbn Selma (Telma), Sîmon (Şem'ûn), Matta, Yâkub b. Halkya, Teddüvas, Yahuza (bu değiştirilmiş Yudas yerine geçmiştir.) şeklinde kaydeder. (Taberî, I, 354–55)

Bunları tevhid etmek çok zor olduğundan, Kitab-ı Mukaddes'te belirtilen formatlara uymak daha isabetli olacaktır. Bir karşılaştırma yapılacak olursa:

1. Simun Petrus (شمعون الصفا);
2. Andreas (اندرانس);
3. Yakub (يعقوبس);
4. Yuhanna (يحنس);
5. Yakub (يعقوب)
6. Filipus (فلبس);
7. Bartolomeus (بالوص);
8. Matta (ميثا);
9. Tomas (تومان),

10. Luka (لوقا). İslamî literatürdeki bazı isimlerin İncil'deki mukabili ise yoktur. Örneğin, جرجيس , فطرس ,مديوس gibi isimlerin İncil'deki karşılıklarını bulmak çok zordur. (el-Bedü ve't-Tarih, I, 163)

İslamî kaynaklarda, Sîmûn, Şemûnüssafâ, İbranilerce Sefâs, Avrupalılarca Sen Piyer olarak tanımlanır. Kabri, Antakya'da Habîb-i Neccâr Caminin kenarındadır. Miladî, 42 yılında vefat eden Yâkub'un kabri, İspanya'nın Santiago de Compostela şehrindedir. Yuvanis de denilen Yuhanna (Yahya), Beytsayda'dan olup balıkçı idi. Yirmi beş yaşında bu mesleği bırakıp havari olmuştur. Asya'da tebliğ yaparken yakalanıp Roma'ya getirildi ve burada işkence gördükten sonra Efes'e gelip kendi ismi ile anılan İncil'i ve üç adet küçük risalesini yazdı. Miladî 94 veya 99 yılında vefat etti. Yuhanna ile Luka'nın kabirleri Efes'tedir. Yuhanna'nın kabri kendi adıyla bilinen bazilikada (St. John Basilica) bulunmaktadır. Beytsayda'dan olan Filip ise, Pamukkale'de (Hierapolis), miladî 80 yılında çarmıha gerilerek şehit edilmiştir. Kabrinin, Pamukkale'de kendi adıyla anılan şehitlikte olduğu tahmin edilmektedir. Teddaus (Thaddeus) diğer adıyla Juda ise Hindistan'a gidip orada tebliğ yaparken idam edildi. (Ahmet Rıfat, III, 170-171) Bazılarına Teddaus ve Simon'un naaşları, İran'ın Maku kasabası "Kara Kilise" adıyla bilinen kilisededir.

Thomas (Thome) milattan sonra 52-72 yıllarında Hindistan'a geldiğinde Hindistan'ın Madras (Chennai) Şehrinde, kendi ismi ile anılan St. Thomas dağında şehit edilmişti. Şimdi onun mezarı anısına 16. yüzyılda Roma Katolik Kilisesi inşa edildi.

Andrew (Andreas), Yunanistan'ın Patras şehrinde şehit edildi. Burada olduğu tahmin edilen kabri anısına, kendi adıyla bilinen kilise yapıldı. (Aziz Şehit Adrew'in Kilisesi) Bartholomew'un adına yapılan kilise ise İtalya da Lipari'de yer alır.

İncillerden birinin yazarı olan Matta, Yahudilere İncil'i tebliğ etmiştir. Yahuda İskoryit İncillere göre, havarilerin on ikincisidir. Hz. İsa'yı az bir para karşılığı Yahudilere yakalatmış (Matta 26/14–16) ve sonunda idam edileceğini anlayınca pişman olup intihar etmiştir. (Matta 27/3–5) On iki havariden biri boşalınca kura ile yerine Mattias seçilir. (Resullerin İşleri 1/26)

İncillerde, havariler Hz. İsa'ya sadık olan insanlar olarak gösterilirken, bazen sıkışınca onu tanımadıklarını da söylemişlerdir. (Matta 26/56) Yine İncillere göre, Hz. İsa, havarileri, inançsızlıkla ve katı yürekli olmakla suçlar. (Markos 16/14–15)

İsim ve tebliğ açısından (çok az bir farklılıkla) İslam'ın havarilere bakışı Hıristiyanlıkla aynı olsa bile, itikadî açıdan derin farklılıklar vardır. İslam'ın tanıttığı havariler, Hz. İsa'ya ulûhiyet isnat etmezler. Kur'ân'ın tanıttığı havariler, "Biz Allah'ın yardımcılarıyız, Allah'a inandık, O'na teslim olduğumuza şahit ol. Rabbimiz! İndirdiğine inandık, Peygambere uyduk; bizi şahit olanlarla beraber yaz". (Âl-i İmrân, 3/52–53) derler.

Hristiyan kaynaklarına göre Hz. İsa'nın semaya yükselişinden on gün sonra (Pentikos günü) havariler Ruhü'l-Kudüs ile dolar, Ruhü'l-Kudüs'ün verdiği söyleyişe göre başka başka dillerle söylemeye başlarlar. (Resullerin İşleri, 2/4) Bu heyecanla Kudüs'te ilk cemaatlerini meydana getirir ve dünyanın dört bir yanına dağılırlar. (DİA, XVI, 515)

Kur'ân-ı Kerim'de Ashâbü'l-Karye şeklinde geçip ve Antakya olduğu anlaşılan şehre Hz. İsa'nın havarilerinin elçi olarak gittiği rivayetlerde anlatılmaktadır. [bk. ASHÂB-I KARYE] [bk. KARYE-7: ANTAKYA]

İslamî kaynaklarda, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden sonra, onun talimatı gereği, havariler dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Buna göre, muhtemelen Petrus Anadolu'nun bir kısmına (Simun Petrus'un Kudüs'te kaldığı da söylenir), Andreas ve Matta (yamyamlara) zencilere, Tomas Babil diyarına, Filip, Kayruvan ve Kırtacna'ya (Cartagena), Yuhanna Efes'e (Efsus), Yâkub Kudüs'e, Gayyur Simun Beberilere gitmiş ve hakkı anlatmışlardır. (Taberî, Tarih, I, 354-55) Resûlü-i Ekrem'in (s.a.s.), buyurduğuna göre, Havariler, hangi milletle karşılaşırlarsa, mucize olarak, onların dilini, hemen konuşmaya başlarlardı. (Taberanî, Kebir, XIV, 391) Havariler, peygamberlerin asfiyasıdır. (Ebu Hatim, XIII, 52)

Bazılarına göre, Petrus Roma'da, Tomas ise Hindistan'da öldürülmüştür. Kimi de, Andreas ve Luka'nın Habeşistan'a gittiğini de ifade etmiştir. İbn Abbas'ın beyanına göre, Havariler, haccetmişlerdir. Harem sınırlarına geldiklerinde, saygılarından dolayı ayakkabılarını çıkarıp yalınayak Kâbe'ye kadar yürümüşlerdir.

HİCR: MEDAİN-İ SALİH (الحجر)

Semûd Kavminin yaşadığı kabul edilen bölge ve burada yer alan şehir

Hicr lügatte, "kucak, eşya, etrafı duvarlarla örülü yer ve akıl" gibi manalara gelir. Kur'ân-ı Kerim'de yer ismi olarak iki defa geçer. Kâbe'deki "hatîm"in çevrelediği yer ile Kâbe arasında kalan alana da "hicr" denir. (Lisanü'l-Arab, IV, 170, 344) Genel olarak Hicr'den maksat, Semûd Kavminin oturduğu şehrin diğer adıdır.

Medain-i Salih'in içinde bir mahallenin adı da olabilir. Bazılarına göre hicr, önce bu bölgenin adı iken, sonra "Medain-i Salih" denmiştir.

Ashâb-ı Hicr'den maksat bu mahallede bulunan ve Hz. Salih'e en yaman düşmanlığı yapanların genel unvanıdır. (Taberî, Tefsir, XIV, 49) Medain-i Salih'te "hicr" adında, parlamento binasına yakın bir mahalle olduğu tahmin edilmektedir.

Medain-i Salih, yeni el-Ula şehrinin yaklaşık 20 km kuzeyinde yer alır. Aslında, hem yeni şehir merkezinde hem de burada Semûd Kavminin kalıntıları mevcuttur. Medain-i Salih ve el-Ula şehri, Vadi'l-Kura üzerinde güney-kuzey istikametinde yer alır.

Medain-i Salih denilen harabeler, mabet, ev ve kabirlerden meydana gelir. Söz konusu yapılar yekpare taşlar oyularak yapılmıştır. Kayalara oyulmuş mezarların sayısı, 80'ni geçer. Mezarların boyutu, normal günümüz insanları için açılan mezar boyutları kadardır. Taşlardan yontulmuş binalar, Petra'dakilerin ilkel şekilleridir. Taştan yontulmuş binaların içinde "Kasrü'l-Ferîd" ile "Kasrü'l-Bint" en muhteşem olanlarıdır. "Kasrü'l-Ferîd"e bu ismin verilmesi, Nebatî saraylarından farklı özelliğe sahip olmasındandır. Kasrü'l-Bint ise, antik kentin ortasında yer alır. Bunlardan başka, Kasrü'l-Fehd'de ise, Nebatî'lere ait kuyular mevcuttur. Ayrıca yine bu bölgede medeniyet kurmuş insanların parlamento binaları vardır. İşleri bozgunculuk olan dokuz parti, gece bildirilerini bu parlamento binasında hazırlayıp, Allah'ın razı olmadığı fikirleri burada tartışırlardı.

Cebel-i İslib denilen kayalıklarda kuş tasvirli, yontulmuş sütunlu küçük nişler ihtiva eden kayalar vardır. Hicr'in Hz. Salih Aleyhisselamın, Peygamber olarak gönderildiği Semûd Kavminin diyarı olduğu kesindir. Medain-i Salih, bu kavmin başkenti hükmünde idi.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Tebük Gazvesi dönüşünde, Hicr'den geçerken, sahabiye buradan su almamalarını söylemiş, onların, "Biz bu kuyunun suyundan alıp hamur yoğurduk, kaplarımızı doldurduk" demeleri üzerine, "Öyleyse hamuru atın, aldığınız suyu da dökün" buyurmuşlardır. (Buharî, "Enbiya" 17; Müslim, "Zühd" 1) Bir rivâyete göre de, kuyudan aldıkları su ile yapmış oldukları hamuru develere yedirmelerini ve yalnız devenin içtiği kuyudan su almalarını istemiştir. (Buharî, "Enbiya" 17) Hz. Peygamber (s.a.s.), "melun bir vadi" olarak değerlendirilen bu mevkiden geçenlere, bu vadide yaşayanların başlarına gelen felaketin, tekrar yaşanmaması için, ağlayarak hüzünlü bir şekilde geçmelerini tavsiye etmiştir. (Buharî, "Tefsir" 15/2; Müşkilü'l-asar, VIII, 252) Günümüzde, el-Ula kenti, harabelerle iç içedir. Bu durumda, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu yerlerde, yaşamama emrini, kerahete yorumlayıp, özellikle bu gibi harabe yerlerin meskûn mahal olarak değerlendirilmesinin, kesin bir yasaktan çok, doğru olmadığına yorumlamak gerekir. Bir hadis-i şerifte, Semûd Kavminden geriye Ebu Riğal isminde bir zat kalmıştır. (Müşkilü'l-Asar, VIII, 256) Ebu Riğal, kavmin helakinden önce Taif'e hicret etmiştir. Abdullah b. Ömer'in anlattığına göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte Taif'e gittiklerinde Semûd Kavminden kalan Ebu Riğal'in mezarının yerini göstermiştir. (Müşkilü'l-Asar, VIII, 258) Bazı rivayetlerde ise, Semûd Kavminden dört bine yakın Müslüman olanlar, Hz. Salih ile birlikte Hadramut'a gitmiş ve Hz. Salih (a.s.) orada vefat etmiştir. Zira burada da "Semûd" diye bir köy bulunup Hz. Salih'in mezarı da buradadır.

HIRİSTİYANLAR: NASARA: EHL-İ KİTAP: EHL-İ İNCİL (والنصارىٰ)

Hz. İsa'nın getirdiği dine mensup olanlar

Bazı müfessirlere göre "nasara", "nasranî" veya "nasrân" kelimesinin çoğuludur. (Tibyan, I, 58) "Nasırî", "Nasıralı şahıs" demek olmayıp, "Allah'ın mukaddes kıldığı" manasına gelen "nazır" demektir. Kur'ân-ı Kerim Hıristiyanlara "Nasara" tabirini kullanır. Hz. İsa'nın Nasıra'da yaşaması, birbirlerine yardımları olması veya Hz. İsa'nın "Allah yolunda benim yardımcılarım kim" sorusuna, havarilerin: "Allah'ın yardımcıları (ensarullah) biziz" diye cevap vermeleri (Âl-i İmrân, 3/52) "nasara" denmesine sebep olmuştur. Rumcaya da "Nasranî" diye tercüme edilmiştir. Batılılar, "christ" ve "hristos"u, kurtaran, necat veren, manasında kullanmış ve Hz. İsa'ya bu ismi vermişlerdir. Khiristos, İbranicede, "Mesih" demektir. Christians ise Nasranî manasında kullanılmaktadır. İlk defa Hz. Mesih'e inananlara, Antakya ve Tarsus çevresinde bu isimle hitap edilmiştir. Bundan sonra da yaygın hale gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de, Yahudiler de kastedilerek bu kimselere "Ehl-i Kitap" denir. Bazen de "Ehl-i İncil" olarak geçer. Ayrıca, İslamî literatürde Hz. İsa'ya nispeten "İsevîler" veya dini kastederek "İsevîlik" de denir.

Hz. İsa aleyhisselam, İsrailoğulları'na gönderilmiş bir peygamberdi. Kavmi içinde peygamber olarak üç yıl veya birkaç ay kaldı. Hatta birkaç hafta olduğunu söyleyen de vardır. (Hıristiyanlık, s. 50) İslamî kaynaklarda, "ululazm" peygamberlerin içinde sayılır. Kendine "İncil" gönderilmiş ve insanları hakka davet etmiştir. Dünyada mevcut dinler içinde Hz. İsa'nın peygamberliğine, tahrif edilmemiş haliyle İncil'e inanan ve Hz. Meryem'in

İsa'yı bakire olarak doğurduğunu kabul eden, böylece Hıristiyanlığa en çok yakınlık gösteren tek din İslamiyet'tir. (Hıristiyanlık, s. 16 önsöz) [bk. HZ. İSA]

Hz. İsa'nın göğe refedilmesinden sonra, ona inanan müminler, özellikle havariler dünyanın dört bir yanına yayılıp Hz. İsa'ya gelen hakikatleri anlatmış ve Hıristiyanlık böylece meydana gelmiştir. Hıristiyanların yaptığı ilk değişiklik, ifrat bir şekilde, Hz. İsa'nın beşerî şahsiyetini, insanüstü konuma çekmeleri olmuştur.

Hudutları içinde kendilerine gönderilen nurdan istifade etmeyi beceremeyen Roma, bütün hıncı ile Hz. İsa'ya inanan müminleri ezmeye başladı. Yahudiler de buna iştirak ettiler. Neron (54-68), Trajan (98-117), Decius (249–251), Diocletian (284–305) dönemleri, en feci ve kanlı dönemler oldu. Devlet idarecileri tarafından "hıristiyanlık", anarşik bir akım olarak yayımlandı. Zamanla iş o hâle geldi ki, Hıristiyanlığını ilan etmek, ölüm cezasına hazır olmak manasına geliyordu. (Hıristiyanlık, s. 102) Hıristiyanlık doğuş, gelişme ve rivayet devirlerinde uzun ve şiddetli bir tatbikatla karşı karşıya kaldı. Orijinini koruma böylece tehlikeye girdi. Kurtsal kitaplar, bu korku ve dehşet atmosferinde yazıldığından sıhhat şartlarını tabii olarak bulamadılar. Hıristiyan olanların çoğu, dini doğru dürüst öğrenemediğinden, içinde yaşadıkları veya komşu oldukları eski inançların tesirinde kaldılar. Eski inançlar rahatlıkla Mesihî renge büründü. (Hıristiyanlık, s. 36) Filistin çevresi, o zaman çok sayıda fikir cereyanlarının, çeşitli inançların, hurafe ve efsanelerin döküldüğü bir havza halinde idi. Babil, Grek, Anadolu ve Mısır kültürlerinin buluştuğu nokta idi. Bir yandan baskı, bir yandan farklı inanç ve kültürler, hakikati eritmek için oldukça minbit bir zemin oluşturdu. Bu nedenle Hz. İsa'nın din-i hakikisi buharlaştı.

Hıristiyanlığın en tesirli yayıcılarından olan Pavlus, Hz. İsa'yı görmeden kendini havari ilan etmişti. Onun dini düşünce ve zekâsı tartışılmaz. Fakat söylediği fikirler, değişik kaynaklardan meydana geliyordu. Çok geçmeden samimi olan Hıristiyanlara, şirk diyarındaki yeni müntesiplerin, Yahudi ahkâmından muaf oldukları fikrini kabul ettirdi. Böylece dünya hayatında Müsevî şeraitinden ayrılmalar kolaylaştı. Orijininden ayrılmaya başlayan din, rahatlıkla bölge dinlerinin tesirinde başkalaştı. Mevcut Hıristiyanlık incelendiğinde, kaynağına, İranlıların tanrısı "Mitra"nın, Finikelilerin ve Kenânîlerin tanrısı "Ba'l"ın, Frikyalıların tanrısı, Attis'in, Grek tantısı "Dionizos"un rahat bir şekilde yerleştiğini görürsünüz. (Hıristiyanlık, s. 62)

İlk üç asırda yayılma açısından zorluk çeken Hıristiyanlık Kostantin'in 313 senesinde Milano fermanı ile resmi din ilan edildi. Zahiren resmileşip tebliğ zemini bulurken, hakikatte Romalaşmıştı. Roma devletinin dördüncü asırda Hıristiyanlığı benimser görünmesi, Hıristiyanlık tarihinin çok mühim bir merhalesini teşkil eder. Bu dönem görünürde bir zafer olsa da, ilk dönemin çilelileri ve ilk havarilerin nazarında bu, asıldan uzaklaşma kabul edildiğinden hezimet sayılırdı.

Hz. İsa'nın mesajını değişik şekilde yorumlayanlar daha sonra mezheplere ayrılmışlardır. Ayrılıklarda ortaya çıkan ilkeler ise birbirinden çok değişik halde idi. İstanbul patriği Mikhael Kerularios, papalık otoritesine baş kaldırarak, 1054'te papa ile ilişkilerini kesti ve Roma Hıristiyanlığından "Ortodoks" denen doğu kiliselerini ayırdı. XVI. Yüzyılda Protestan reformu Roma'nın resmi öğretisini tartışma konusu yaparak Roma Katolikliği dışında bir Hıristiyanlık kurdu. Katoliklik dışında, İsa'ya inanan bütün kiliseler "Kiliseler Birliği" akımına katıldı. (Meydan Larousse, "Hıristiyanlık" md.)

Hıristiyanlık, müntesiplerinin sayısı açısından, dünya dinleri içinde birinci sırada yerini alır. Dünyanın her yerine yayılmış olmakla birlikte yoğun olarak Avrupa, Amerika, Güney Afrika ve Avustralya'da bulunmaktadırlar. Binlerce mezhebi olan Hıristiyanlıkta, ilk sırayı Roma Katolik Kilisesi, ikinci sırayı, Protestan Kilisesi ve üçüncü sırayı ise, Ortodoks Kilisesi alır. 2008 itibariyle bugün yeryüzünde toplam 2,1 milyar Hıristiyan yaşamaktadır. (New Advent "Statistics of Religions" md.)

Kitab-ı Mukaddes, Hıristiyanların dinî alanda otorite kabul ettikleri, Yahudilerin kutsal kitabını da kapsayan yazılar koleksiyonuna verdikleri isimdir. Batı dillerinde bu kitabın karşılığı Yunancadan gelen `biblio`'nun (çoğulu bibilia) olup Bible (Bibel) olarak geçmiştir. Bu kelime tek başına kullanıldığında `Ahd-i Atik` ile Ahd-i Cedid'i ifade eder. Kitab-ı Mukaddes'in ilk bölümünü Yahudi kutsal kitabı olan Ahd-i Atik teşkil eder. Yahudiler, Ahd-i Atik'in orijinal dili olan İbranice nüshasını, Hıristiyanlar ise, Yunanca tercümesini esas tutarlar. Hıristiyanların kabul ettikleri Ahd-i Atik, sadece tercüme farklılığı ile değil, aynı zamanda diğer Ahd-i Atik'te olmayan çeşitli kitap ve bölümleri de içerir. Bu ekler, Katolikler tarafından kutsal sayılırken, Yahudiler ve Hıristiyanlığın bir mezhebi olan Protestanlarca kutsal sayılmazlar.

Kitab-ı Mukaddes'in ikinci bölümüne Ahd-i Cedid denilmektedir. Bu kitap, yirmi yedi bölümden meydana gelir ve ilki Yunanca yazılmıştır. Gerek Ahd-i Atik ve gerekse Ahd-i Cedid, papalığın görevlendirdiği Saint Jerome tarafından Latinceye çevrisi yapılmıştır. Bu Latince tercüme Trent Konsili'nin dördüncü celsesinde (8 Nisan 1546) Roma Katolik kilisesinin makbul ve muteber nüshası olarak kabul edilmiştir. Bu nüshada, Yahudilerin otuz dokuz kitap (veya bölüm)den oluşan Ahd-i Atik listesine ilaveten yedi kitap daha eklenmiştir. Katolikler

deuterocanonique dedikleri bu kitapları kutsal kabul ederken, Yahudiler ve Protestanlar ise bunları apokrif sayarlar. Kitab-ı Mukaddes'i ilk, Ali Ufkî Bey, 1666'da Türkçeye çevirmiştir. (DİA, XXVI, 76)

Arius (Ariyus), Hıristiyanlıkta tek tanrı inancına sahip olup, m.s. 270 tarihinde Bingazi veya İskenderiye'de doğmuştur. 312 tarihinde İskenderiye'de yeni bir mezhep kurmaya başlamış ve görüşleri çok geçmeden intişar etmiştir. Teslisi şiddetle reddedip Hz. İsa'nın diğer insanlar gibi, Allah tarafından bir kul olarak mucizevî bir şekilde dünyaya geldiğine inanıyordu. Ne kadar haklı olsa da, Hıristiyanların büyüklerinin çoğu teslise inandığı için, onun pek kabul gören inancına, şiddetle muhalefet gösterilmiş ve m.s. 325'te toplanan İznik konsilinde çıkan kararla, sürgüne gönderilmişti. Neticede kendi mezhebinden olan İzmit Piskoposu aracılığı ile İmparator Konstantin tarafından affedilmiş ve İstanbul'a çağrılmıştı. Tam İskenderiye Patriğine galip geleceği sırada 336 yılında zehirlenerek öldürülmüştür. (Şemseddin Sami, I, 173) Ariyus'un hak mezhebi, tahrif edilen Hıristiyanlığa mağlup olmuştur.

HUD ALEYHİSSELAM (هود عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen ve Âd Kavmine gönderildiği bildirilen peygamber

Hud, lügatte "el-hevd" kökünden gelip "tevbe etmek ve hakka dönmek" manasına gelir. (Lisanü'l-Arab, "h-v-d" md.) Muhtemelen, Ahd-i Atik'te geçen "Eber" kelimesi, çok az bir ihtimalle Hud'un karşılığıdır.

Bazıları, Hud'un ismini Abir olarak zikrederler. Bunlara göre, Hud'un soyu, Abir b. İrem b. Sam b. Nuh'tur. Bazılarına göre ise, Abir b. Abdullah b. Rebat'tan Hz. Nuh'a ulaşır. Bir başka rivâyette ise, Abir b. Salih'ten Nuh'a varır. (Taberî, Tarih, I, 133) Hz. Hûd'un, Züniyal ile Rûniya adında iki oğlu vardı. (Tarihü'l-Mustabsır, I, 95)

Hud aleyhisselam, Âd Kavmi içinde en üstün soydan gelip, Ad-i Ula'ya peygamber olarak gönderilmişti. Ad-i Ula'nın soyu, Ad b. Avs b. İrem b. Sam b. Nuh olmasına rağmen, Ad-i Uhra'nın (veya ikinci Ad), soyu, Semûd b. Cair b. İrem b. Sam b. Nuh'tur. (Taberî, Tarih, I, 134)

Hud aleyhisselam, orta boylu, esmer tenli, gür saçlı, güzel yüzlü idi. Âdem'e (a.s.) benzerdi. (Müstedrek, II, 616; İbn Kuteybe, I, 6)

19. asrın ortalarında bulunan kitabelerde Hz. Hûd'dan bahseden metinler bulunmuştur. Âd-i Ula'nın soyunun kuruduğu, Hz. Hûd'a inananların ise felaketten kurtulup Âd adı ile devam ettiği anlaşılıyor. m.ö. 1800 yıllarında yer almış bir kitabede Hz. Hûd'un bağlılarından bahsedilmektedir. (Kur'ân-ı Hâkim, s. 157) [bk. AD]

Hz. Hûd, şirk ve küfre sapmış olan kavmini bir olan Allah'a inanmaya ve sadece ona kulluk etmeye davet etti ise de onlar bu daveti reddedip, peygamberliğini de yalanladılar. Daveti karşılığında bir ücret istemediğini, mükâfatı yalnız Allah'tan beklediğini beyan ile yaptıkları şirkin, Allah'a iftira atmaktan başka bir şey olmadığını onlara tebliğ etti.

Kavminin kâfir yetkilileri: "Biz, seni bir çılgınlık, bir beyinsizlik içinde bocalar görüyoruz ve senin yalancılardan biri olduğunu düşünüyoruz." dediler. Hud ise, onların bu saydıkları özelliklerin onda olmadığını ve sadece âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından bir elçi olduğunu ve Allah'ın buyruklarını onlara tebliğ ettiğini, onların iyiliği için gayret ettiğini, beyan etti. Gelebilecek tehlikeler hakkında uyaran birine hayret edilmemesini, daha önce gelen kavimlerin de peygamberlerini yalanlamaları yüzünden helâk edildiklerini vurguladı. Allah'tan af dilemeleri ve tövbe etmeleri durumunda Allah'ın bol bol yağmur gönderip güçlerine güç katacaklarını, rahmete mazhar olacakken, suçlu duruma düşmemelerini ısrarla onlardan istedi. Fakat yine onlar eski kafalarına dönüp, peygamberlerinin haber verdiği azabı, gücü yetiyorsa getirmesini istediler. Âd Kavmi, Allahın azabını dört gözle beklemeye başladılar. (Araf, 7/66-72)

Bu sert tutumları karşısında, Hud aleyhisselam onlara, "Hepiniz toplanın, bana istediğiniz tuzağı kurun, hiç göz açtırmayın, hiç süre tanımayın. Ben benim de, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayanıp güvendim. Hiç bir canlı yoktur ki mukadderatı O'nun elinde olmasın. Rabbim elbette tam istikamet üzeredir." diyerek cevap verdi. Onlar hala işin şakasında idiler. Onun bu tatlı beyanları karşısında, iman etmeyip, "Galiba tanrılarımızdan biri seni pek fena çarpmış!" dediler.

Yollar üzerinde, dar geçitlerde durup, gelip geçenleri şaşırtmak için yerler yapıp, saçma sapan şeylerle uğraştılar. Gökdelenler yaptılar. Dev binalar kurdular. İhtişamlı imaretleri ile çalım sattılar. Başkalarının hukukuna karşı hiç sınır tanımadan hep zorbalıkla meşgul oldular. (Şuarâ, 26/128-130)

Hz. Hûd, onlara gereken tebliği yaptığı için, müsterihti. Şiddetli azap başlamış ve yurtlarında kuraklık olmuştu. Mekke'ye yağmur duasına insanlar göndermişlerdi ve yağmurun yağmasını bekliyorlardı. Derken, bildirilen azabı, vadilerine doğru enlemesine yayılarak ilerleyen bir bulut halinde görünce, azabı yağmur sanıp, "Bize yağmur getiren bulut geliyor." dediler. Hud ise, bu bulutun, gelmesini acele bekledikleri can yakıcı azabı

taşıdığını, Allah'ın izni ile her şeyi devirip yerle bir eden kasırga olduğunu söyledi. Kasırga gelip hepsi helâk oldu. Geride meskenleri kaldı. Suça gömülmüş güruhu işte Allah böyle cezalandırır. (Ahkaf, 46/24-25)

Allah, Hud'u ve ona inananları kurtarmış gerisi helâk olmuştu. Bir rivâyete göre, azap emri gelmeden Hud aleyhisselam imana gelen sahabileri ile beraber Mekke'ye hicret ederek orada ahirete irtihal etmiştir. (Müstedrek, II, 615)

Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam Veda haccında, Ufsan vadisine vardığı zaman, Hz. Ebu Bekir'e: "Hud'un ve Salih'in de beline aba tutunmuş, belinden yukarısını alaca kumaşla bürümüş, genç ve kızıl, yuları hurma lifinden örülmüş dişi bir deve üzerinde olduğu halde, Hac için buradan telbiye ederek geçmekte olduğunu haber vermiştir." (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 232)

Hz. Hûd'un yaşadığı dönem hakkında bilgi veren kitabeler, onun milattan önce 1800 yıllarında yaşadığını işaret etmektedir. Kesin olarak, ne zaman yaşadığı bilinmemektedir. Takriben milattan önce ikinci bin yıllarında yaşadığı tahmin edilir. (Dirasat, I, 260) Asur kitabelerinde, Milattan önce sekizinci yüzyılda yaşadığı ileri sürülmüştür ki, pek kabule şayan değildir. Hz. İbrahim'den sonra ve takriben m.ö. 1500 yıllarında yaşadığını daha çok kabule şayan görülür. (Dirasat, I, 260) Lakin Kur'ân-ı Kerim'de, Ad'ın, Hz. Nuh'tan sonra yaşadığı, (Araf 7/69; İbrahim 14/9; Mümin, 31) "Hud, Araf, Şuarâ" surelerinde Hud'un anlatıldığı siyak ve sibaklara bakıldığında, onun Nuh'tan sonra ve Hz. İbrahim'den önce yaşadığı intibaını vermektedir. (İbrahim, 14/4)

Hud'un, Yemen'de Karyetü Hud'da kabri, Umman-Salale (İbn Battuta, s. 41) Cevceb mezrasında makam kabri ve yine Salale'nin Mirbat'a yakın deniz sahilinde oğlu Abir'in kabri bulunmaktadır. İsrail, İ'billîn kasabasında; Ürdün, Ceraş ve Şam Emevi Camii'nde makamları mevcuttur. Ayrıca, Hud'un kabrinin Kâbe ile Zemzem arasında bir yerde olduğu da rivayet edilir. Özellikleri hadiste anlatılan Yemen'in Terim şehrine bağlı Hud Köyü'nde bulunan kabri, Hz. Ali tarafından da tasdik edilmiştir. (Müstedrek, II, 615) Hz. Hûd'un oğlu Zîniyal'ın kabrinin de, Hadramut vadisinde Dev'an civarında bulunan Harun Köyünde olduğu rivayet edilir. (Tarihü'l-Müstabsır, I, 95)

Ad ve Semûd kıssası Tevrat'ta yer almaz. Hz. Hûd'un 150 yıl yaşadığı rivayet edilir.

HUNEYN (حنين)

Huneyn, Mekke-Taif yolu üzerinde bir vadinin adıdır. Mekke'den Taif'e giderken Sebûĥa adlı köye 2 km kala sağlı sollu her iki taratan çöl bitkileri ile dolu küçük mağaralardan meydana gelen bir vadidir. Savaş, hicrî sekizinci yılda, henüz şirkten kurtulmamış Havazin ve Sakif kabilesi ile Müslümanlar arasında meydana gelmişti. Savaşın çıkmaması için Havazin kabilesi reisi Malik b. Avf ile yapılan sulh görüşmeleri sonuçsuz kalmış, Hz. Peygamber'e karşı azılı düşman olan Havazin kabilesinin başını çektiği savaş patlak vermişti. Düşman güçleri, başlangıçta galip gelir gibi olmuşsa da sonunda zafer Müslümanların olmuştur. İçinde daha yeni Müslüman olan iki bin kadar Mekkeliler arasında bozgun yaşandı. Ondan sonra diğerlerine sirayet etti. Öyle ki on iki bin kişiden, Hz. Peygamber'in etrafında yalnız 100 kişi kalmıştı. Hz. Peygamber (s.a.s.) Bedir'de yaptığı gibi burada da bir avuç kum alarak düşmana savurmuş ve "Yüzleri kararsın!" diyerek düşmanı hezimete uğratmıştı. (Mecmaü'z-Zevaid, VI, 182) Huneyn Gazvesi, Hz. Peygamber'in önemli savaşlarından biri olup, burada beş kadar sahabi şehit düşmüştür. (Mecmaü'z-Zevaid, VI, 189) Tevbe suresinin 25 ve 26. ayetlerinde, Allah'ın (c.c.), birçok savaş yerlerinde müminlere yardım ettiğini, Huneyn günü de yine bu yardımı yaptığı beyan edilmiştir.

Burada ilk önce Müslümanlar diğer savaşlara nispeten fazla orduya sahip olduklarından, biraz kendilerine güvenir gibi olmuşlar; ilk etapta büyük kayıplar vermişlerdi. Mekke ve Taif yolu üzerinde yer alan vadinin her iki kenarında yükselen taşlık ve görünmez küçük mağaralarda pusuya düşürülmüş ve her iki taraftan ok yağmuruna tutulmuşlardı. Bütün genişliğine rağmen bütün dünya başlarına dar gelmişti. Bozguna uğrayıp düşmana arka çevirip kaçmaya başlamışlardı. Sonra Allah, Resûlünün ve müminlerin üzerlerine güven veren rahmetini (sekine) göndermiş, onları, göremedikleri ordularla, güçlendirerek muzaffer kılmıştı.

Sahabinin anlattığına göre, düşman güç ile Müslümanlar arasına gökten simsiyah bir örtü inmiş ve gökten demir parçalarının demirden taslara düştüğünde çıkardığı seslerin benzeri sesler, vadiyi sarmıştı. Bir başka rivâyette ise, vadiden karınca seli aktığı müşahede edilmişti. Bunlar, birer sekine idi. Akşama doğru yenilen düşman güçlerinin bir kısmı Havazinlilerin yerlerine bir kısmı Taif'e kaçtı. Hz. Peygamber (s.a.s.) Taif kuşatmasından sonra Ci'rane'ye giderek, bu savaştan elde edilen büyük miktardaki ganimetleri taksim etti. (Mecmaü'z-Zevaid, II, 160)

İBRAHİM ALEYHİSSELAM İLE TARTIŞAN İNKÂRCI: NEMRUD (الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ)

“Nemrut”, özel bir isim ya da Mezopotamya veya Babil krallarının veyahut bu yörede yaşayan bir sülalenin genel unvanıdır. (Şemseddin Sami, VI, 4600) Tevrat’a göre, Nemrut’un (Nemrod/Nimrod) soyu, Hz. Nuh’a dayanır. (Tekvin, 10/8) Buna göre Nemrut özel bir isim olarak kullanılmıştır. İslamî kaynaklardaki genel kanaat de bu yöndedir.

Kur'ân-ı Kerim’de bu şahsın adı zikredilmeyip, özelliklerinden ve Hz. İbrahim ile olan münasebetlerinden bahsedilip kendisine göndermede bulunulur. (Enbiya 68-70; Ankebût, 29/24; Saffat 37/97-98) Hadislerde ise Nemrut isminden hiç bahis geçmez. Yalnız Tabiinin büyükleri, Nemrut’un, Hz. İbrahim ile münakaşa eden ve onu ateşe atan bir zalim olduğunu, ilgili ayet münasebetiyle ifade ederler. Taberî’de geçen bir rivâyette Nemrut’un Parslardan Dahhak isminde bir kral olduğunu ve dolayısıyla bir unvan olduğunu söyler. (Taberî, Tarih, I, 122) Zeyd b. Eslem’e göre dünya üzerindeki ilk cebbar, zorba adam Nemrut idi. Allah (c.c.) ona bir sineği mûsâllat etti ve bunun yüzünden öldü. Komite tertipleyip sokaklarda putperestliği anlatarak insanlara dinsizliği öğretirdi. Musul’da oturan Nemrut, Hz. İbrahim ile de Allah’ın varlığı konusundaki tartışmayı açmıştı. (Taberî, Tefsir, III, 25) Musul’un güneyinde, Dicle nehrinin doğusunda, Asurîlerin başkenti olarak bilinen “Nemrut” (Calah-Nimrud) isminde kadim bir şehir mevcuttur. Hz. İbrahim’in bir makam kabrinin de burada olduğu tahmin edilmektedir. (PBD. p. 588)

Kur'ân-ı Kerim, bu kimsenin ne isminden ne de yaşadığı çağdan bahsetmeyip sadece onun putperest ve ateist özelliğini öne çıkarır. Şımarıklığından dolayı Allah’ı inkâr edip bu konuda Hz. İbrahim ile tartışan biri olarak tanıtır. Tartışma şöyle geçer: “Allah kendisine hükümdarlık verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışan kişinin hâline bir baksana! İbrahim ona: ‘Benim Rabbim hayatı veren ve hayatı alandır’ deyince O: ‘Ben de yaşatır ve öldürürüm’ dedi. Bunun üzerine İbrahim: ‘İşte Allah güneşi doğudan doğduruyor, haydi sen de batıdan doğdur bakalım’ der demez o kâfir donakaldı.” (Bakara, 2/258)

Müfessirler, Hz. İbrahim ile tartışan şahsın, Nemrut olduğunu ifade ettiği gibi, tarihçiler de bu kimsenin, soyu Hz. Nuh’a dayanan Nemrut b. Kûş olduğunu belirtmişlerdir. Babil’in müessis hükümdarı olan Nemrut, puta tapmış ve Hz. İbrahim’in davetine icabet etmeyip onu ateşe atmıştır. Hz. İbrahim de Allah’ın yardımı ile yanmamış, ateş berd u selama çevrilmiştir.

Tevrat’ta da benzeri ifadeler olmasına rağmen, az önce geçen tartışmayı yapan özellikte bir şahsı ima etmez. (Tesniye, 32/39 vd.) Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları da dâhil, Hz. İbrahim’in çocukluğu dönemindeki inkârcı kralın kim olduğu muhtemel isimlere havale edilerek muğlâk bırakılmıştır.

Nemrut’un yaşadığı tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte tahminen, m.ö. 2640'lı yıllarda yaşadığı ileri sürülmüştür. Bu tarih, Hz. İbrahim’in yaşadığı çağa çok uzak olduğundan bu görüş kabul görmez. Nemrut, Mezopotamya krallarından birinin unvanı ise, bu takdirde hangi Nemrut olduğu da tartışılmıştır.

Hz. İbrahim’in yaşadığı dönem muhtemelen, m.ö. 1940-1765 yılları arasındaydı. Mısır’a geldiğinde m.ö. 1878-1843 yıllarında, on ikinci sülale (1991-1786)’den Senusret III (Senwosret veya Sesostris III) hâkimdi. (Dirasat, IV, 153) Belli ki Hz. İbrahim, bu tarihlerde Babil’e hâkim olan hükümdarla münakaşa etmişti. [bk. İBRAHİM]

Bu tarihler arasında, bölgedeki krallardan en uygun olan m.ö. 2055-1940 yılları arasında hüküm süren Sümerlerin III. Sülale dönemindeki krallarından biriyle m.ö. 1724-1686 yılları arasında hüküm süren Hammurabi (WNBD, s. 443) olabileceği ihtimali üzerinde durulur ki, Hz. İbrahim’in yaşadığı dönem göz önünde tutulduğunda bu önemli bir tercihtir. İslamî kaynaklarda buna dikkat çekilir ve Babil kulesini yapan şahsın Hz. İbrahim’le karşılaşan kişi olduğu belirtilir. (el-Bed’ ve’t-tarih, I, 137) Ayrıca, bu şahsın m.ö. 2334-2279 yıllarında yaşayan Akad Kralı I. Sargon (WNBD, s. 884) olabileceği de iddia edilmişse de bu tarihler, Hz. İbrahim’in yaşadığı çağa denk düşmemektedir. Sümerlerin üçüncü sülale dönemindeki kralları, Utu-hengal (2055-2048), Ur-Nammu (2047-2030), Shulgi (2029-1982), Amar-Sin (1981-1973), Shu-Sin (1972-1964) ve Ibbi-Sin (1963-1940) gibi isimlerdir.

İBRAHİM ALEYHİSSELAM (إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân’da ismi geçen ve kendisinden sonra gelen peygamberlerin atası, büyük peygamberlerden biri

Semavî dinlerde, hakkında en geniş bilgi olan Peygamber Hz. İbrahim aleyhisselamdır. İbrahim ismi, Ahd-i Atik’te, Abraham (Tekvin 11/27), Abram, İbrahim (Tekvin 17/5), Abram, “ulu ata” anlamına gelir ve “milletlerin atası” manasını taşır. (Tekvin 17/5)

İslamî literatürde ise, İbrahim kelimesinin farklı okunuşları vardır. Kur'ân ve hadiste genelde İbrahim olarak geçtiği gibi, Kur'ân'ın mütevatir farklı kıraatlerinde “İbrâhâm” olarak da okunur. (Nîsabûrî Tefsir, I, 317) Bundan başka “İbrâhem”, “İbrâhim” (Lisanü’l-Arab, XII, 48) ve “İbrehem” (Zadü'l-mesîr, I, 139) İbrâhûm, İbrâhum şeklinde farklı vecihleri de vardır ve “çok şefkatli baba” demektir. (İ’rabü’l-Kur'ân, I, 178),

Tevrat'ta, İbrahim'in babasına "Terah" (Tekvin 11/25), Kur'ân'da "Azer", hadislerde ise hem bu isim hem de "Tareh" olarak geçer. Bazı kaynaklarda ise, Azer'in, onun üvey babası, Tareh'in ise Hz. İbrahim'in asıl babası olduğu belirtilir. (Mevzuatü'l-ulum, II, 866)

Hz. İbrahim'in annesinin adı, Bûna bint Kerbine b. Kesrî'dir. (Muhammed, Nazarat, 1/143-146) Bazı yerlerde ise Ûşâ, Nûnâ ve Ebyûnâ olarak geçer. (İbn Sa'd Tabakat, I, 46) [bk. AZER]

Taberî'nin ifadesine göre Hz. İbrahim Harran'da Harran melikinin kızı Sare ile evlenmişti. (Taberî Tarih, I/244). İbrahim'in, "Harran" kentinin, ismine izafe edildiği Haran adlı kişinin kızı ile evlendiği daha meşhurdur. (el-Bidaye, 1/150) Fakat bu isimlerle ilgili bilgiler ihtiyatla karşılanmalıdır.

Hz. İbrahim'in Nahor ve Haran adında iki kardeşi vardı. (Tekvin, 11/26) Hâcer'den, İsmail; Sare'den İshak; Kantûrâ isimli hanımdan ise Medyen, Medâin (Kurtubî, II, 97) Yakşân, Zemrân, Esbak ve Şûh; Hacûnî isimli hanımdan Nafis, Keyşan, Şuruh, Ümeym ve Lut adında on üç çocuğu vardı. Bazı rivayetlerde ise =an*ûrâ'dan (Ketura) olan oğullarının isimlerinin Mâzâ, Zemrân, Serhac ve Sebak olduğu kaydedilir. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 47-48) Bunların, bazısının Ahd-i Atik'te, Ketura'nın oğulları olarak, Zimran, Yokşan, Medan, Midyan, Yişbak ve Şuah şeklinde geçtiğini görürüz. (Tekvin 25/1-3) Bu günkü Urfa'yı Hz. İbrahim'in soyundan gelen Reha kurmuştur. (Asarü'l-bilad, s. 176)

Hz. İbrahim, Hz. İsmail'i Mekke'de bırakmış ve oğlu İshak ile beraber vefat edinceye kadar Hebron (el-Halil) kentinde yaşamıştır.

İbrahim (a.s.) orta boylu, ak benizli, açık alınlı, güler yüzlü ve ela gözlü idi. (Ebu Nuaym, I, 21) Ağır başlı ve güzel huylu idi. (Tevbe 9/114; Hud 11/73)

Hz. İbrahim'in babası, Harran'da oturuyordu. (Mu'cemü'l-büldân, II, 235; Müsamere, s. 50) Kıtlık sebebiyle Kerkük'ün batısındaki Hürmüz[cird]'e gittiler ve İbrahim (a.s.) burada doğdu. Taberî'de geçen bir rivayete göre Harran çevresinde doğmuştur. (Taberî, Tarih, I, 142) İran-Husiztan'ın Ehvaz kentine bağlı Susa (kadim şehir) köyünde veya Irak'taki Babil'in Hille kentine bağlı Kûsâ Köyünde doğduğu (Beğavî, Tefsir, I, 111) da rivayet edilir. İbn Asakir'in beyanına göre, Kûsâ Köyünde halen kendisine nispet edilen Makam mevcuttur. (İbn Asakir, II, 137) Yine aynı derecede önem taşıyan Irak'ın Nasıriye kenti merkezinde kalan, kadim şehir Ur'da doğduğu da kuvvetli ihtimallerdendir. Zayıf bir ihtimalle Buhara'nın Verkâ'da (Virkâ) veya Şam'ın Berze'de (şimdi şehir merkezi) doğduğu da söylenir. (Mu'cemü'l-buldan, V, 373)

Tevrat'ın İbranice metninde "Ur Kasdîm" şeklinde geçen metin, Yunancaya "Kaldeliler'in Ur Şehri" olarak çevrilmiştir. (Tekvin, 11/28) Ur Kasdîm'in, Irak'ın Zikar eyalet sınırı içinde yer alan Nasıriye şehrinin doğusunda bulunan ve Tellü'l-Mukayyer diye bilen kadim Ur şehri olduğu iddia edilir. (DİA, "İbrâhim" md.) Fakat Tevrat'ın Ur-Kasdim dediği yer Kuzey Mezopotamya olup, Harran çevresini göstermektedir. Böylece Hz. İbrahim'in Urfa'da doğduğu ihtimali, hem Taberî gibi İslam tarihçileri hem de Tevrat'ın beyanına daha çok uymaktadır. (Ur Kasdîm, pp. 46-57)

Kâhin ve müneccimlerin bilgilerine veya görülen rüyalara göre o sene bölgede doğacak İbrahim isimli çocuğun, halkın dinini değiştireceğini, Nemrut'un saltanatına son vereceğini söylemeleri üzerine, Nemrut hamile kadınları bir yere toplayıp, bunlardan doğacak bütün erkek çocukların öldürülmesini, ayrıca başta Azer olmak üzere, erkeklerin eşlerinden uzaklaştırılmalarını emretmişti. Bunun üzerine Azer, İbrahim'e hamile kalan karısını bir mağaraya götürüp orada doğum yapmasını sağlamıştır. (Ahmed, Ahbar, 1/78)

Hz. İbrahim, gizlenmiş olduğu yerde olağanüstü bir gelişme kaydedip büyüdü. Büyüyünce kavmin putlarına karşı geldi. İbrahim, peygamberlik verilmezden önce de doğru yolda idi. Allah'a olan itikadında tam bir itminan içinde idi. (Bakara 2/260)

İbrahim'in (a.s.), En'am suresi 74-81 arası ayetlerde Allah'ın varlığını ve birliğini delillere dayanarak ortaya koyması anlatılmaktadır. Müfessirlerin çoğuna göre Hz. İbrâhim, muhataplarını irşat etme ve onlara istidlâl, yani delillere dayanarak tahkikî imana ulaşma yolunu göstermek için bu diyaloga girmiştir. Bu olayın, mağaradan çıktığı esnada yaşandığı yolunda rivayetler vardır. Mağarada Dünya'ya gelme olayı gibi, yıldızlara, Ay'a ve Güneş'e bakma olayı hem İslamî kaynaklarda, hem de Ehl-i Kitab'ın kaynaklarında mevcuttur. [bk. İBRAHİM (A.S.) İLE TARTIŞAN İNKÂRCI: NEMRUD]

Allah kendisine hükümdarlık verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışan kişi Nemrut idi ve olay Musul'da geçiyordu. (Taberî, Tefsir, III, 26) Hz. İbrahim'in Nemrut'a Allah'ın varlığını ve birliğini anlattı. Ona: "Benim Rabbim hayatı veren ve hayatı alandır" deyince, Nemrut: "Ben de yaşatır ve öldürürüm" dedi. İbrahim: "Allah güneşi doğudan doğduruyor, haydi sen de batıdan doğdur bakalım" der demez o kafir donakaldı. (Bakara 2/258)

Babil'in Kûfe tarafında oturan Nemrut, önce onu hapsetti daha sonra Hîre'de veya Urfa'da onu küçük yaşlarda (10, 13 veya 16 yaşlarında) ateşe attı. (İbn Sa'd Tabakat, I, 46; Müsamere, s. 50) Ateşe atılırken

اَللّٰهُمَّ أَنْتَ الْوَاحِدُ فِي السَّمَاءِ، وَأَنَا الْوَاحِدُ فِي الْأَرْضِ لَيْسَ فِي الْأَرْضِ أَحَدٌ يَعْبُدُكَ غَيْرِي، حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. veya لاَ إِلَه إِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ رَبِّ الْعالَمِينَ، لَكَ الْحَمْدُ، وَلَكَ الْمُلْكُ لاَ شَرِيكَ لَكَ

diye dua ettiler. (Taberî Tefsir, XVII, 46) Cenab-ı Hak, Cibril'i gönderdi ve ona, ateş için "Dokunma İbrâhim'e! Serin ve selamet ol ona!" dedirtti. (Enbiya, 21/69)

İbrahim'in ateşe atılması Tevrat'ta yer almayıp, bu konudan tefsirlerinde söz edilir. Nemrut'un Hz. İbrahim'i ateşe attığını simgeleyen işaretler bugün Şanlıurfa'da mevcuttur.

Hz. İbrahim'e peygamberlik, muhtemelen ateşe atılma hadisesinden sonra verilmiştir. Böylece, bu yöreden hicret etme emri gelince, Harran'dan veya diğer bir ihtimalle Ur'dan yeğeni Hz. Lut ve amcasının kızı Sare ve babası ile birlikte hicret ettiler. Burada iki durum söz konusu olmaktadır. Hicret emri, Harran'da geldi ise, Harran'dan Filistin'e; Ur'da hicret emri geldi ise, buradan Harran'a (Tekvin 11/31) oradan da Filistin'e geçtiler.

Ur'da, Filistin civarına gitme emri geldikten sonra, doğrudan Filistin'e gitmeyip, Harran'ı dolaşması ve dolayısıyla Filistin'e gitmesi hep kafaları karıştırmıştır. Mantıken Ur şehrinden ayrılıp Kenân'a giden biri doğrudan Kenân'a gitmeyip, neden Harran'a gelsin? İşte bundan dolayı söz konusu yanlış, araştırmacıların gözünden kaçmamış ve Ahd-i Atik'teki, (Tekvin, 24/10; 27/44-45; 28/10; 29/4-6) bu ifadeler, dolaylı olarak, İbranîler'in o zamanki asıl vatanının Harran çevresi olduğunu gösterir, demişlerdir. (DİA, "İbrâhim" md.) Tevrat'ta Hz. İbrahim'e gösterilen göç güzergâhı dikkate alındığında doğduğu şehrin Ur şehri değil bu günkü Urfa (Üst Mezopotamya) olması daha uygun düşmektedir. Burada kendisine peygamberlik verilmiş olması ve Nemrut'la çatışıp ve ateşe atılması ardından, yöreden ayrılıp önce Halep, sonra Şam ve oradan Baalbek ve oradan da Kenân Diyarına gitmiş olması daha uygundur.

Bir rivâyette ise, Babil'den Şam'a gittiğinde, orada Sare'yi görünce, beğendi ve onunla 37 yaşında evlendi, oradan Harran'a geldiler.

Bu göçün, m.ö. 1800 yıllarında olduğu sanılıyor. İbrahim, Kûsâ'dan kaçıp Harran'a gelmek üzere iken, dili Süryanice idi. Fırat nehrini geçtikten sonra İbranice konuşmaya başladı, diye rivayet edilir. (İbn Sa'd Tabakat, I, 46)

"İbrahim'i Lut ile beraber kurtarıp, bütün insanlar için kutlu ve feyizli kıldığımız diyara ulaştırdık." (Enbiya 21/71) ayetiyle anlatılan bereketli topraklardan maksad, Şam civarı olduğu gibi, yukarıda anlatılan Harran bölgesi de olabilir. [bk. ŞAM [bk. HARRAN]

Harran'da bir süre kaldıktan sonra, Haleb'e gelip bir kabile reisi olarak burada yaşamış ve insanlara hak dini tebliğ edip maddi manevi ikramlarda bulunmuştu. İkramların en önünde gelen süt (halib) meşhur olmuş ve bu şehre, bir rivâyete göre daha sonra bu sebeple Haleb denmiştir. Halep'te, kalenin bulunduğu yerde, bir de Mescid-i Salihin'de Hz. İbrahim'in izleri vardır. Halep'ten sonra, Şam'a ve oradan Baalbek ve oradan da Nablus'a ve nihayet el-Halil'e gitti. Filistin taraflarında yerleşip çeşitli imaretler yaptı. (İbn Sa'd Tabakat, I, 46, 47; Tekvin, 12/1-6) Hz. İbrahim'e ait Şam'ın Berze mahallesinde (eskiden köy) ona ait izler bulunmaktadır. Dış görünümü ile bir evi andıran makamın içinde namaz kılacak bir bölüm ve bir de mağara vardır. Zührî'den gelen zayıf bir rivâyette, "Kim İbrahim'in Berze'de ibadet ettiği mescitte 4 rekât namaz kılarsa annesinden doğmuş gibi olur ve duası müstecap olur" denmektedir. (Ahmed, Ahbar, 1/79-81).

Bazı tarihçiler ise İbrahim'in, Allah'ın emri ile Babil'den Sare ile hicret edip Mısır'a geldiğini ve oradan dönüp Şam'a ve nihayet el-Halil kentine geldiğini, bazıları ise, Nemrut'un onu ateşe atmasından sonra, hanımı Sare ve kardeşinin oğlu Lut ile beraber Filistin'e hicret edip Nablus'ta ikamet ettiğini, sonra Mısır'a gittiğini (Ferîk-A'lam, I, 28; Muhammed, Tarihu'l-Enbiya, s.105-106) kaydederler ki bu pek makul görülmemektedir.

Tevrat, Hz. İbrahim'in Harran'dan çıkarak Filistin'e göç etmesine Allah'ın vahyinin sebep olduğunu beyan ettiği gibi, orada Allah'ın ona, zürriyetini bol kılacağını, Nil ile Fırat arasındaki toprakları onun zürriyetine vereceğini vaat ettiğini belirtir. (Tekvin 12/1-6) Yahudilerin, (iddialarına göre) Allah tarafından Yahudi milletine "vaat edilen topraklar ideali" (arz-ı mevud) Tevrat'ın bu ifadelerinden alınmaktadır. Lakin Hz. İbrahim ne Yahudi ne de Hıristiyan'dı. (Âl-i İmrân, 3/167) Onun soyundan gelenleri, sadece Yahudiler de oluşturmuyordu.

el-Halil kenti civarında ikamet eden ve hayvancılıkla meşgul olan Hz. İbrahim'in (a.s.) başından geçen olaylardan anlaşılıyor ki, Mısır ve benzeri yerlere yaptığı ziyaretler ekonomik problemlerden kaynaklanmayıp doğrudan tebliğ amaçlı idi.

Hz. İbrahim Mısır'da bulunduğu sırada, kendilerini tutsak eden Cebbar krala karşı, can güvenliği kaygısıyla, eşini, kız kardeşi olarak tanıtması Tevrat'ta olduğu gibi (Tekvin 12/11-14) İslam kaynaklarında da mevcuttur. (Buharî, "Enbiya" 8) Mevkuf bir hadiste anlatıldığına göre, zalim (cebbar) Mısır hükümdarı, eşi ile kendisini

huzuruna çağırıp, eşi Hz. Sare'ye sahip olmak isteyince, hiç beklemedik, İlahî bir koruma ile karşılaştı. Hz. Sare'ye elini bile uzatamadı. Sıradan birileri olmadıklarını anlayınca, esir muamelesi göstermek istediği bu zatlara, hürmet yolunu seçti. Onlara birçok mal ile ikramlarda bulundu. Hz. Sare'ye de, Hz. Hâcer'i, cariye olarak hediye etti. (Buharî, "Enbiya" 8; Tekvin 20/2-5)

Süryanî tarihçisi Ebu'l-Ferec'e göre Hz. İbrahim'in Mısır'a gittiğinde karşılaştığı Firavun, 'I. Mısır kralı Panos idi. (Kuzgun, s. 63) Daha doğru olan bilgiye göre, Hz. İbrahim'in yaşadığı asır, m.ö. 1940-1765 yılları arasında geçmişti. Mısır'a geldiğinde m.ö. 1878-1843 yıllarında III. Senusret (Senwosret veya Sesostris III) kral idi. Mısır'a geldiğinde Hâcer ile Firavunun kızı Hurya, Müslüman olmuştu.

Batılı araştırmacılara göre, Hz. İbrahim, Mısır'a göç ettiği sırada, Mısırlılara Matematik ve Astronomi'yi öğretmiştir. Bu bilimler Mezopotamya'dan Mısır'a İbrahim zamanında gelmiş ve bu işte onun, büyük emeği olmuştur. (Kuzgun, s. 61)

Oradan birçok mal kazandılar. Lut ile beraber Mısır'dan döndükten sonra birbirlerinden ayrılmaya karar verdiler. Lut, Ürdün havzasında, helak olmadan önce bağ ve bahçelik olan, şimdiki Lut gölünün bulunduğu yerde, Sodom ve Gomore'yi seçti. (Tekvin 13/10-11) [bk. LUT] İbrahim aleyhisselam Mısır'dan döndükten sonra tekrar el-Halil civarına yerleşti. el-Halil (Hebron), Remle, Bi'r-i Seba (Beersheba) vb. yerlerde ikamet etti. (Tekvin 13/11, 18)

İbrahim aleyhisselam bu bölgede imaretler açtı. Hanlar ve misafirhaneler kurdu. Kuyular açıp başlarında mescitler inşa etti. (Tekvin 21/32-33) Günümüzde, el-Halil antik yapısını korurken, Remle ve Bi'r-i Seb'a değişmiş, bunların yerine modern şehirler kurulmuştur. Bu nedenle el-Halil'den başka diğer şehirlerde Hz. İbrahim'e ait izlere rastlamak mümkün değildir.

Kur'ân'da geçen "Elinde nefis, güzelce kızartılmış körpe bir dana getirip ikram etti" (Hud 11/69) ayetiyle anlatılan misafirperverliği bu yerlerde geçmişti. Ahd-i Atik ise, İbrahim'in Hebron'un kuzeyinde Mamre meşeliğinde (el-Halil) ikamet ederken kendisine bir grup misafirin geldiğine dair haber vermektedir. (Tekvin 18/1-3; PBD., p. 505)

Hz. İbrahim, Beytü'l-Makdis'te iken (Muhammed, Nazarat, 1/183) kendine varis olabilecek bir çocuk istedi. Allah (c.c.) ona, Hz. İsmail'i verdi.

Kur'ân'ın ifadesiyle İbrahim, zürriyetinden bir kısmını Beytü'l-Haram'ın yanına bıraktı. (İbrahim 14/37) Sare, Hâcer'i kıskandıktan sonra, İbrahim, onu ve İsmail'i alıp Mekke'ye gitti. (Muhammed, Nazarat, 1/188). [bk. MESCİD-İ HARAM]

Kur'ân'ı Kerim'de "Biz İbrahim'e aklı başında (halim) bir oğul müjdeledik" (Saffat 37/101) ayetiyle, kastedilen oğlan çocuğunun, İsmail mi yoksa İshak mı olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Tevrat'ta bu çocuğun, İshak olduğu ve Hz. İbrahim'in İshak'ı kurban etmek için Moriya diyarına, Nablus'taki Cebel-i Tur'a (Cebel-i Gerizim) götürdüğü ve koçun kurban edilmesi hadisesi burada yaşandığı anlatılır. (Tekvin 22)

Taberî, bazı sahabî ve tabiinden gelen rivayetlerle destekleyerek, "halim ve kurban edilecek çocuk"tan maksadın "İshak" olduğunu ispata çalışır ve bu görüşü destekler. Olayın da Şam veya Kudüs'te meydana geldiğini nakleder. (Taberî Tefsir, XXIII, 76, 81, 85-86; Taberî, Tarih, I, 151)

Ömer b. Abdülaziz, Yahudi iken İslam'ı seçen bir Müslüman âlimine, bu konuyu sorunca, bu zatın, "Bizimkiler kurban edilen çocuğun İsmail olduğunu bilirler, fakat kıskançlıklarından inkâr ederler" dediğini söylemiştir. (Taberî Tefsir, XXIII, 85)

Kurban edilenin İsmail mi yoksa İshak mı olduğu konusunda sahabe ve tabiinden gelen görüşlere ve bu konuyla ilgili elimizdeki verilere baktığımızda, Hz. İsmail'in kurban edilmek üzere seçildiği netlik kazanır. Şöyle ki:

Ayet-i kerimelerde (Hud 11/71; Zariyât 51/29; Saffat 37/101) İshak'ın doğacağı müjdeleniyor. Fakat İsmail ondan önce doğmuş ve İbrahim (a.s.) çocuğu olursa, ilkini Allah'a kurban edeceğini vaat etmişti. İsmail (a.s.) doğduğunda babası 86 yaşında, İshak doğduğunda ise 99 yaşında idi. (İbn Kesir Tefsir, IV, 15) Ayetlerin siyakı da bu gerçeği gösteriyor. Allah önce "yumuşak huylu" bir çocuk (ğulam-i halim) müjdeliyor. Bu çocuk kurbanlık için seçiliyor. Bu hadiseden sonra, "Biz ona İshak'ı müjdeledik" deniyor. (Saffat 37/99-113) Ayrıca, Hicr Suresi 53. ayette İshak'ın özelliği "Âlim" (ğulam-i âlim) olarak geçerken, İsmail'in özelliği Saffat 101 ayetinde "Halim" (ğulam-i halim) olarak geçmiş ve ikisinin arası tefrik edilmiştir. Saffat Suresi'nde, Hz. İbrahim'in anayurdundan ayrılırken Allah'tan kendisine salih bir evlat ihsan etmesini istediği belirtilmiştir. Buna cevap olarak, Allah kendisine halim (uysal ve mütevazı) bir evlat bahşedeceğini müjdelemiştir. Olayların gelişmesi, Hz. İbrahim'in o an içinde bulunduğu şartlar ve konuşma tarzına göre, duasını, evlatsız olduğu bir sırada yaptığı anlaşılmaktadır. Müjdelenen çocuğun da onun ilk erkek çocuğu olduğu kendiliğinden

ortaya çıkmaktadır. Ayrıca surenin dili, üslûbu ve hadisenin mahiyeti aynı çocuğun delikanlılık çağına geldiği zaman Hz. İbrahim'in onu Allah'ın arzusuna göre kurban etmeye karar verdiğini de gösteriyor. Böylece, Hz. İbrahim'in ilk evladının Hz. İsmail olduğu kesinlikle ortaya çıkıyor. Buna ilaveten Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in iki oğlundan bahsedilirken, isimleri de sıra ile anılmıştır: "Bana ihtiyarlığımda İsmail ve İshâk'ı bahşeden Allah'a hamd ederim." (İbrahim, 14/39) Öte yandan Kur'ân ve sünnette "İshak"ın kurban için seçildiğini ifade eden bir bilgi yoktur. Sahabe ve Tabii'nden gelen bazı rivayetler ise Ehl-i Kitap kaynaklı bilgilerdir. Kaldı ki, Kitab-ı Mukaddes'te bu konuda çelişkiler vardır. Tekvin bölümünde: "Ey İbrahim!... Şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshak'ı, al ve Moriya diyarına (Meriş ülkesine) git ve orada sana söyleyeceğim dağların biri üzerinde onu yakılan kurban olarak takdim et" (Tekvin, 22/1-2) Burada Hz. İbrahim'in tek oğlu olduğu ve bu oğlun da kurban edilecek olan İshak olduğu anlatılmaktadır. Tekvin'in diğer bölümünde ise Hz. İbrahim'in karısı Sare'nin hiçbir çocuğunun olmadığı, Sare'nin Hâcer adında Mısırlı bir hizmetçisini İbrahim'e verip, kendisinin çocuğu olmadığından, ondan çocuğu olmasını istediği, böylece evlerinin neşe ile dolacağı anlatılır. Neticede Hâcer, İbrahim'den hamile kalır. (Tekvin 16/1-6) Çocuk doğunca adını İsmail koyarlar. (Tekvin 16/11) Allah (c.c.) İbrahim'e, Sare'den de bir çocuk bahşedeceğini ve adını da İshak koymasını ister. O zaman İbrahim, oğlu İsmail'i ve evin diğer erkeklerini yanına alır, aynı gün Allah'ın emri ile onları sünnet eder. İbrahim 99 yaşında sünnet olur, İsmail ise 13 yaşında sünnet olur. (Tekvin 17/15-25)

Bu ifadeler ile Kitab-ı Mukaddes'in içine düştüğü çelişki kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, Cenab-ı Allah'ın, Hz. İbrahim'den tek ve ilk oğlunu kurban etmesi istenmişse, o İsmail olmalıdır. Eğer Allah, Hz. İshak'ın kurban edilmesini istemişse, o zaman onun Hz. İbrahim'in tek evlâdı olduğunu söylemek yanlış olur.

İslamî kaynaklara göre, İsmail (a.s.) daha emzikli çocuk iken, İbrahim (a.s.) onu ve annesi Hâcer'i, "ekin bitmez bir vadi" diye tanıtılan Mekke'ye götürür. (İbrahim 14/37) ve onları ara ara ziyaret ederdi.

İsmail de Mekke'de kurban edilmek üzere seçildi. İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre, Hz. İbrahim (a.s.) hac menasikini eda etmek üzere Allah'tan emir alınca sa'y esnasında şeytan önüne çıktı ve İbrahim ile yarışa geçti. İbrahim (a.s.) ise onu geçip gitti. Cibril onu Mina'da, Cemretü'l-Akabe'ye götürdü. Burada şeytan yine önüne çıkınca ona yedi taş attı. İlerlerken şeytan yine Cemre-i Vusta'da önüne çıkar çıkmaz yedi taş daha attı. Burada İsmail'i (a.s.) alnı üzerine yatırdı. İsmail'in üzerinde beyaz gömlek vardı. İsmail: "Babacığım! Gömleğimi çıkart, onu kefen yerine kullanırsın" dedi. Derken İbrahim (a.s.) onu kurban edeceği esnada nida edildi ki: 'İbrahim! Rüyana sadık kalıp onun gereğini yetine getirdin' (Saffat 37/105) İbrahim geriye dönünce bir de ne görsün; beyaz, boynuzlu bir koç! Hemen onu kurban etti. Sonra Cibril onu Cemre-i Kusvâ'ya götürdü. Şeytan orada arız olunca yine ona yedi taş attı. Sonra onu Müzdelife'ye götürdü ve: "Burası Meşar-i Haram" dedi. [bk. MEŞ'AR-İ HARAM] Cibril ona Arafât'ı ve telbiyeyi öğretti. Bütün insanları hacca davet etti. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 297¸ Taberanî Mucem'ü'l-Kebir, X, 268) Hz. İbrahim, "İnsanlara haccı nasıl ilan edeyim?" dediğinde, Allah (c.c.): "Lebbeyk Allahümme Lebbeyk" de, buyurdular. (Taberî Tarih, I, 57) İsmail'in kurban edilmek istendiği yerin Makam-ı İbrahim olduğu da rivayet edilir. (Taberî Tefsir, XXIII, 86) İbrahim Mekke'ye üç kez gelmişti. Hacca çağırınca Amalika'dan, Cürhüm Kabilesi ilk kez onun İslam'a davetini kabul ettiler ve hac yaptılar. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 48)

Hz. İbrahim ikinci bin yılın başında peygamber olarak (Müstedrek, II, 599) Elamlılara gönderilmiş olabilir. Keldaniler, tarih sahnesine Hz. İbrahim'den sekiz yüz yıl sonra çıkmış olduğundan Tevrat'ın Keldanileri (Kaldeliler) belirtmesi yanlıştır. (Kuzgun, s. 25) Hz. İbrahim, fetret döneminde peygamber oldu. Kavmi putlara tapıyorlardı. (Şuarâ 69/71)

Keldaniler, Milattan önce ikinci binin sonunda Güney Mezopotamya'ya gelen ve zamanla Yeni Babilonya İmparatorluğunun hâkim sınıfını teşkil eden bir kavimdir. Bunlarla ilgili en eski referans m.ö. I. yüzyıla ait Asur krallık yazıtlarında, Fırat ile Dicle nehirleri boyunca Pers körfezinden Babilonya'nın güney şehirlerine kadar uzanan bölgeye Kaldu, orada yaşayanlara da Kaldai denilmekte ve Grekçe kaynaklarda ise bu bölgeden Chaldaia, orada yaşayanlara da Chaldaioi (Chaldeans) diye bahsedilmektedir. (DİA, Keldânîler md.)

Sözlü Yahudî rivayetlerine göre, Hz. İbrahim, peygamberlik görevine Harran'da iken başlamış, bir yandan kendisi peygamber olarak erkekleri Allah'ın birliğine inanmaya davet ederken, öbür yandan karısı Sare de kadınlar arasında faaliyet göstererek onları tevhit inancına çağırmıştır. (Kuzgun, s. 53-54)

Kur'ân-ı Kerim, Hz. İbrahim'in Nemrut ile olan mücadelesini anlatırken, onun ismini vermez. Bu yüzden onun yaşadığı asrı tespit edebilmek için Nemrut'un çağıyla mukayese yapma imkânı yoktur. Fakat bütün İslam tarihçileri ve müfessirler Hz. İbrahim'in doğduğu sırada o bölgede Nemrut'un kral olduğu konusunda müttefiktirler. [bk. İBRAHİM (A.S.) İLE TARTIAŞN İNKÂRCI: NEMRUT]

İbrahim her üç semavî dinde büyük hürmet görür ve Kur'ân'daki ululazim peygamberden biri olarak kabul edilir. Kur'ân'da İbrahim'e verilen Suhuf'tan bahsedilmektedir. (Gaşiye 89/19) Bu sahifeler, Ramazan ayının ilk gecesinde nazil olmuştur. (Taberî, Tefsir, XXX, 159) Bugün Slavca olarak mevcut olan İbrahim'in Vahyi (The Apocalypse of Abraham) ve İbrahim'in Ahdi (The Testament of Abraham) diye isimlendirilen eser, 32 bölümden oluşmaktadır. (Kuzgun, s. 4, 14) Fakat bunların doğrudan Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilen suhuf olduğunu söylemek çok zordur.

Kur'ân-ı Kerim'de 14. sûrenin ismi "İbrahim Sûresi"dir. Hz. İbrahim diğer surelerde de farklı münasebetlerle geçer ve diğer peygamberlerde olduğu gibi Hz. İbrahim'in itikat tarihindeki yerini, tebliğ faaliyetlerini, dinî, içtimaî kişiliğini anlatır ve onun hayatından bazı bölümleri aktarır. (DİA, İbrahim md.)

Hz. İbrahim'in getirdiği dinin adı "haniflik" idi. [bk. HANİFLİK] Öte yandan, Hz. İbrahim'in Sabiilik ile bir alakası olmadığı son dönem araştırmalarından anlaşılmaktadır.

Beytullah'ın bulunduğu Mekke için dua eden Hz. İbrahim, Mekke'nin emin bir şehir olmasını dilemişti (Bakara 2/126; İbrahim 14/35). Bir hadiste Mekke-i Mükerreme, Hz. İbrahim'in duasıyla kutsal şehir hâline gelirken, Hz. Muhammed aleyhisselamın duasıyla da Medine-i Münevvere kutsal şehir olmuş ve her ikisi için harem bölgesi tayin edilmiştir. (Müslim, "Hac" 454)

Hz. İbrahim (a.s.) vefat etmeden, İshak Şam'a, Yâkub Kenân'a, İsmail Cürhum'a, Lut ise Sodom bögesine peygamber olarak gönderildiler. Aynı anda 4 peygamber vardı (Ahmed, Ahbar, 1/81)

İbrahim, el-Halil, Beytü'l-Makdis ve civarında hanımı Sare ile mesut bir hayat yaşadı ve Sare 170 yaşında el-Halil'de (Hebron) vefat etti. İbrahim, bir adamdan 400 miskale Makpela (Machpelah) mağarasını alıp (Şimdi el-Halil'deki Harem-i Şerif) eşi Sare'yi oraya defnetti. (Tekvin 25/9-10; PBD. p. 500) Günümüzde, burası Hz. İshak ve eşi Refeka, Hz. İbrahim ve eşi Sare (Müslümanlara ayrılan bölümde), Hz. Yâkub ve eşi, Hz. Yusuf ve eşi (Yahudilere ayrılan bölümde) olmak üzere bir mekânda bulunmaktadır. Osmanlı döneminde Harem-i Şerif olarak adlandırılan bina, hala ayaktadır. Müslümanların olduğu kısımdaki Hz. İshak ve eşi caminin içinde, Hz. İbrahim ve eşi ise caminin kuzeyinde kendilerine açılan bölmede bulunmaktadırlar.

İbn Kesir'e göre bu mekânı, ilk önce Süleyman aleyhisselam yaptırmış ve ondan sonra nesilden nesile devam etmiştir. (İbn Kesir, I, 175) İbrahim ise, Sare'nin ölümünden 37 sene sonra vefat ettiğinde 200 (veya 175) yaşında idi. Oğulları İsmail ile İshak onu, Hz. Sare'nin yanına defnettiler. (Müsamere, s. 50) Rivayetlere göre, Hz. Peygamber (a.s.) Mirac'a giderken, Cibril ona, Hz. İbrahim'in el-Halil'deki kabrini göstermiş, "burası pederinin kabri" diyerek işaret etmişti. Beytüllahim'e gelince de "burası kardeşin İsa'nın doğduğu yer" deyip her ikisinde namaz kılmasını istemişti. (İbn Battuta, s. 58; Neseî "Salat" 1)

Ehl-i Kitab'a ait kaynaklara göre Hz. Âdem ve Havvâ'nın kabrinin de burada olduğu tahmin edilir. Hz. Âdem'in makamı ise mihrabın ön bölümündedir.

İDRİS ALEYHİSSELAM (إِدْرِيسَ عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân'da geçen ve semaya refedilen peygamberlerden biri

İdris, Arapça "derese" kökünden "öğretti, eğitti, bildirdi" manalarına geldiği gibi, muarreb kelimelerden biri olarak da kabul edilir. (Cevalikî, s.) Kitab-ı Mukaddes'te Enoch; İslami kaynaklarda buna benzer bir şekilde Aẖnûẖ kelimesi kullanılır. (Jeffery, s. 51) Uhunuh, Ahnuh, Hanuh gibi farklı şekillerde yazılır.

Kur'ân'daki bazı ayetlerden (Meryem 19/56) yola çıkarak, İdris aleyhisselam, Hızır ve İlyas gibi biri olarak düşünülmüştür. Hz. İdris'in, bilimsel yanı ile tanınan "Hermes" ile aynı olduğu fikri nerde ise ittifak halindedir. İslamî kaynaklarda, Hermesü'l-Heramise, Babilli Hermes ve Mısırlı Hermes olmak üzere üç Hermes'ten bahsedilir. (DİA, XXI, 480) Birinci Hermes (Hermesü'l-Heramise) Gauomarth'ın sülalesinden gelir ve U1nû1/İdris ile aynı şahsiyet olarak kabul edilir. Hz. İdris şahsında, bu hermeslerin güzel özellikleri toplanmış gibidir. Ders ve tedrisatla aynı kökten gelen ve güçlü bir şekilde ilmi ifade eden "idris" kelimesi ile adlandırılan Hz. İdris aleyhisselama önemli ilimlerin isnat edilmesi, isminin anlamıyla mutabıktır. Tarihin bildirdiğine göre insanlık, kalemle yazı yazma, terzilik, ölçü ve tartı, ziraat, metalurji, astronomi, tıp, botanik, felsefe, matematik ve cifr gibi ilimleri ondan öğrenmiştir. (Taberî, Tarih, I, 106, Araîsü'l-Mecalis, s. 42-43) Bu yüzden kökenleri ilahi vahye dayandığı tahmin edilen ve daha sonra beşeri dinlere dönüşen disiplinlerde "Hermes" ismi ile; semavî dinler ise İdris veya Ahnuh ismi ile İdris'e saygı duyarlar. Mısır'ın Thoth'u, Ehl-i Kitab'ın Uhnuh'u, Budistlerin Buda'sı ve Zerdüştlerin Hoşeng'i, Hermes'le bir tutulur. (Taberî, Tefsir, I, 103; Razî, Tefsir, I, 233-34)

Öte yandan, içlerinde İbn Arabî'nin bulunduğu bazı müfessirler, İlyas ile İdris'in aynı şahıs olduğunu savunmuşlarsa da bu konularda uzman olan Taberî, bu görüşün zayıf olduğunu belirtmiştir. (Taberî, Tefsir, XXIII,

91, 96) Bazı zayıf kıraatlerde, “Selamün ala ilyâsîn”, (Saffat 37/130) "Selamün ala idrâsîn" diye kaydedilmiştir. (Kurtubî, Tefsir, VII, 233)

İdris’in (a.s.) doğduğu yer hakkında da ihtilaf edilmiştir. Yemen, İran, Babil, Şam ve Mısır gibi, peygamberlerin çokça geldiği birbirine yakın coğrafya onun yaşadığı yerler olarak kabul edilir. İslamî kaynakların çoğu, Hermes’in doğum yeri olarak Aşağı Mısır’da Memfis veya Yukarı Mısırdaki Luksor’u, bazıları da Irak Babil’ini gösterir. Daha sağlam bir görüşe göre, Şam’ın güneyindeki =arnü’l-Ĥarre’de doğup, Babil’de yaşadıktan sonra, Hz. Adem ile Hz. Şit’in şeriatını terk eden kavimden uzaklaşıp Mısır’a gelmiştir. Günümüzde, Kûfe’de Kûfe Camii’nde Hz. İdris’in bir makamı bulunmaktadır.

İdris aleyhisselam kavmini putlara tapmaktan men edip yüce Allah’a kul olmaya davet etti. (Taberî, Tarih, 106–107) İlk defa ibadet için mescitler açtı. Ona yalnız bin kişi iman etmişti. Dinini kabul etmeyen Kabil’in çocukları ile savaşmış ve onları esir almıştı.

Hasılı bir adı da !anû1 olan İdris (a.s.) Hz. Nuh’un üçüncü batından dedesi kabul edilir. Babasının adı da Yared’dir. Hz. İdris, 65 yaşında Heddâne (Edâne) ile evlenmiş ve Metuşelah adındaki oğlu bundan olmuştur. (Taberî, Tarih, I, 108) Hz. Şit’ten sonra peygamber olan İdris’e (a.s.) otuz suhuf verildi. (Taberî, Tarih, I, 106) Kur'ân’da sözü edilen “ilk sahifeler” (A’la, 87/18-19) İdris ve benzeri peygamberlere verilen sahifelerdir. (Taberî, Tarih, I, 107) Bugün, “Enoh’un Kitabı” adında, apokrif kabul edilen ve farklı yazarlar tarafından yazılıp neşredilen üç farklı nüshası vardır. (PBD, p, 252)

Hz. İdris, beyaz tenli, uzun boylu, iri kemikli, geniş göğüslü, iri sakallı ve gür saçlı idi. Sesi ince, konuşması rahat olup güler yüze sahipti. Vücudunda beyaz bir beni vardı. (Müstedrek, II, 598)

Dünya’dan ayrılmadan önce, oğlu Metuşelah’ı kendine vasî ve halef tayin edip, diğer çocuklarını ona emanet etti ve 165 (veya 365) yaşında vefat etti. (Taberî, Tarih, I, 108) Bazı hadis kitaplarında belirtildiğine göre İdris (a.s.), cennete girmiş ve bir daha oradan çıkmamıştır. (Deylemî, I, 224)

“Biz onu ali bir mekâna yükselttik” (Meryem 19/57) ayetinde “yüce bir mekâna yükselttik” ifadesinin, tam olarak neye delalet ettiği tartışılmış, bununla Sema’ya yükseltme anlamı çıkarıldığı gibi, peygamberliğini ifade eden âyetten sonra geldiği için, “peygamberlik payesi vermekle onu yükselttik” anlamı da verilmiştir. (Taberî, Tefsir, VI, 96)

Hz. İsa gibi o da ölmeyip (altı, dört veya altıncı kat) semaya yükseltildi. (Taberî, Tefsir, VI, 96) Bazıları, semaya refinden sonra normal bir ölümle öldüğünü rivayet etmişlerdir. Belki, başka bir hayat mertebesine yükseltildi. (Taberî, Tefsir, VI, 96)

Resul-i Ekrem (s.a.s.) miraca giderken onu dördüncü kat semada gördü. (Buharî, “Enbiya” 4, 5; Taberî, Tefsir, XVI, 97) Hz. İdris’in ölmeden önce cennete gittiği, İslâm âlimlerinin kahir çoğunluğuna göre kabul görmüştür. (İbn Kesir, Kasasü'l-Enbiya, I, 73) Kitab-ı Mukaddes’te de aynı konu yer alır. (Tekvin 5/24)

Kûfe’deki Ulu Camii'nın dışında buna bitişik bir hücrede Hz. Nuh ve Hz. İdris’e (a.s.) ait olan makamlar mevcuttur. (İbn Battuta, s. 162) Yine rivâyete göre Kûfe’de bulunan Sehle mescidinden semaya refedilmiştir. (Mu'cemü'l-büldân, III, 290) Ayrıca, Mısır Cize’deki piramitlerden Khufu’ya ait olanın altında Hz. Şit ile Hz. İdris’in kabirlerin bulunduğuna inanılır. Sabiiler bu maksatla söz konusu iki peygamberi ziyaret ederler.

İKİ CENNET: İKİ BAHÇE (كلتاالجنتين)

Kehf Sûresi 32-43. ayetlerinde geçen iki bahçenin karşılaştırılması

Kehf Suresi 32 ile 43. ayetlerde geçen “iki cennet” ile dünyadaki “bahçe” anlamındaki “cennet” kastedilmiştir. Rivâyete göre bu iki bahçe, İsrail oğullarından iki kardeşe aitti. İnançlı olanın adı Yahûzâ/Yemliha, inançsızın adı ise Kutrus/Kıtfîr idi. (Beğavî, Tefsir, III, 161) Bazıları bunların Mekke’de Beni Mahzum kabilesinden iki kardeş olup mümin olanının adı, Ebu Seleme b. Abdülesed, kâfir olanının adı ise el-Esved b. Abdülesed idi, demişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim, bu iki şahsın isimlerinden çok vasıflarından bahsetmiş ve bu sıfatlara sahip olan kimselerin bulunabileceğine dikkat çekmiştir. Âyette geçen kişiler belirli şahısları ifade etmediği gibi, burada geçen “cennet” de belli bir yer olmayıp, aynı özelliği taşıyan yerlerin hepsini kapsamaktadır.

İLYAS ALEYHİSSELAM (الياس عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim’de ismi geçen ve refedilen peygamberlerden biri

İlyas kelimesinin, “akıl karışıklığı” manasına gelen, “el-elsü” kökünden “fîØyâl” kipinde bir kelime veya daha zayıf bir görüşe göre de, “leyese” kökünden, “if’al” kalıbında “şecaat sahibi, gözüpek adam” anlamına gelen bir isimdir. (Tacü'l-Arus, e-l-s md.)

Bazılarına göre, “İlyas”, muarreb bir kelimedir. Buna göre, İbranicede “Tanrı Yahve’dir” anlamına gelen, Eliya veya Eliyahu kelimeleri, İlyas kelimesinin kökenidir. İbraniceden Latinceye, “Eliyas” olarak geçmiştir. (Jeffery, s. 68; BE, “Elijah” md.) İlyas, İngilizce, Elijah olarak ifade edilir.

İlyas, kelimesi ile “İlyasîn” aynıdır. Araplar bazen isimlerin sonlarına ين (yin) eklerler. İsmail için İsmaîn, İsrail için İsraîn dendiği gibi İlyas için de İlyasîn buna binaen söylenmiştir. (İbn Kesir, Kasasü’l-Enbiya, II, 246) Vâkıa bazı kıraat imamları, İlyasin’i, Al-i Yâsîn, şeklinde de okumuşlardır. İlyasîn, İdrasin olarak da okunur ki, kıraat imamları, bu kıraati, tamamen hata olarak kabul ederler. İlyas’ın “il-yas” yani “lam-i tarif” ile beraber okunduğunu ve İlyas’ın adının “Yas” olduğunu ileri sürenler de vardır. Bazıları ise bir kısım peygamberlerde olduğu gibi Hz. İlyas’ın da, biri "İlyas" diğeri de "İlyasin" olmak üzere iki ismi olduğunu söylemişerdir. (Taberî, Tefsir, III, 94, 95) İlyas’ın, İdris peygamberin diğer adı olduğu da söylenmiş fakat kabul görmemiştir. (İbn Kesir, Kasasü’l-Enbiya, I, 73)

Hz. İlyas’ın (a.s.) soyu “İlyas b. Yâsîn” şeklinde Hz. Mûsâ’nın babası İmran’a veya “İlyas en-Nişbî” şeklinde Hz. İbrahim aleyhisselama dayanır. (İbn Kesir, Kasasü’l-Enbiya, I, 74) Kimileri de onun annesinin Asurî, babasının da Yâkub’un soyundan Bünyamin sıptından Harim olduğunu söylemişlerdir.

İlyas ile Hızır bazen tek şahsiyet bazen de birbirinden ayrılmayan iki şahsiyet olarak tarif edile gelmiştir. Hıdrellez, İlyas ile Hızır’ın birleştirilmiş şeklidir. En sahih olan, bunların ayrı kimseler olduğudur. Zira Kur'ân’da, İlyas’ın (a.s.), net bir şekilde, Allah’ın resûlü olduğu beyan edilir. (Saffât, 37/123) Hızır’ın ise, isim verilmeden sıfatı ile tanıtılıp, peygamber mi yoksa veli bir kul mu olduğu konusu tasrih edilmez.

İlyas (a.s) zayıf bedenli, zarif bacaklı, uzun boylu, çekik karınlı, büyük başlı, kıvırcık saçlı idi. (Müstedrek, II, 637)

Kitab-ı Mukaddes yazarlarına göre Beni İsrail Peygamberlerinden ve Hz. Bünyamin’in sıptından olan İlyas (a.s.) Taberî’ye gölünün kuzeyine düşen yerde yaşayan Hz. Yâkub’un oğlu Naphtali sıptına ait bölgede doğdu. Bazıları ise onun, Jabesh-Gilead (Cel’ad) şehrinden olduğunu söylemişlerdir. (PBD, p. 244) İslamî kaynaklarda, Baalbekli olduğu ve buraya peygamber olarak gönderildiği anlatılır. Hz. İlyas’ın bir makamı da bu şehirdedir. Tarih olarak muhtemelen, İsrail Kralı, Ahab’ın döneminde (m.ö. 869-850) yaşamıştır.

Hz. Mûsâ’nın ölümünden sonra, Yuşa b. Nun, Filistin ve Şam’a kadar olan bölgeyi idaresi altına almış ve bu toprakları, İsrailoğulları’nın kabileleri arasında taksim etmişti. Hz. İlyas’ın kabilesi ise, günümüzdeki Kudüs civarında yer tutan Bünyamin’in kabilesine bağlı idi. Hezekiel’den (a.s.) sonra, İsrailoğulları içinde hurafeler yayılıp, Allah’a verdikleri ahitlerini de bozmuşlardı. Hatta Allah’ı bırakıp putperestliğe yönelmişlerdi. Bunun üzerine Allah (c.c.), İlyas’ı (a.s.) peygamber olarak gönderdi. (Taberî, Tefsir, XXIII, 92)

Hz. Mûsâ’dan sonra İsrailoğulları’na gönderilen peygamberler, Tevrat ile amel edip onun unutulan emirlerini hatırlatmak ve dini tecdit etmek için gönderiliyordu. İsrail Kralı Ahab, baştan doğru yolda idi. Bir dönem İlyas, onun yanında kaldı. Gerek kral ve gerekse eşi Jezebel, Hz. İlyas’a tabi olurken halkın bir kısmı Ba’l isimli puta tapıyorlardı. (Taberî, Tefsir, XXIII, 93)

İlyas, ümmetine: “Siz hâla şirkten ve fenalıklardan sakınmayacak mısınız? Sizin de, gelip geçmiş atalarınızın da Rabbi olan Allah’ı, o en güzel Yaradanı bırakıp hâla *Ba’l’e tapmaya mı devam edeceksiniz? dedi. (Saffat, 37/124-130) Fakat Kral Ahab’dan başka çevredeki diğer idareciler ve halk da onu yalancı sayıp tartakladılar. Vefatından sonra İsrailoğulları ona hürmet etmeye başladılar.

Aynı davet şekli Ahd-i Atik’te geçer. (I. Krallar, 18/24) Kral Ahab’ın eşi İzebel'in (Jezebel), salih kimselerden olan birinin bahçesine göz dikip, onu öldürerek elinden gasbetmesi olayı, Hz. İlyas’a vahiy ile bildirildi. Bunun üzerine, İlyas (a.s.) Kral ve eşinin tövbe etmesini ve bahçeyi de öldürülen şahsın varislerine bırakmasını istemişti. Aksi takdirde bahçeden dolayı ikisinin de öldürüleceğini haber verdi. Kral, bu olaya kızdı ve Hz. İlyas’a “Vallahi, ben senin davet ettiğin şeyin, boş olmaktan başka bir şey olmadığını görüyorum.” dedi. O da diğer sapıtmış idareciler gibi putlara tapmaya başladı. İlyas (a.s.) bu olaya çok üzüldü ve “Bizler Allah’ın kullarıyız, sonunda ona döneceğiz” deyip yanından kalktı. Kral daha sonra İlyas’ı öldürmeye kalkıştı. Bunun üzerine İlyas (a.s.) öldürülmemek için dağlarda ve mağaralarda gizlendi. (Taberî, Tarih, I, 273-274)

Ahd-i Atik’te ifade edildiğine göre, İlyas (İlya) Yahuda Krallığı sınırları içinde bulunan Beersheba şehrine kaçmıştı. Bir süre sonra Tur-i Sina’daki (Horeb) mağaraya gizlendi. (I. Krallar, 19/1-10) Gizlendiği sıralarda bir gece İsrailoğulları’ndan bir hanımefendinin evinde misafir oldu. Kadının Elyesa’ b. Aḫtûb, isminde hasta bir delikanlı oğlu vardı. İlyas (a.s.)'ın duasıyla şifa buldu. O da, İlyas’ın (a.s.) peygamberliğine iman etti. Bu delikanlı Kur'ân’da ismi geçen Elyesa’ (a.s.) idi. [bk. ELYESA'] Elyesa’ artık onun yanından hiç ayrılmadı. İlyas (a.s.) iyice yaşlanmıştı. İsrail Krallığı sınırları içindeki İsrailoğulları’nın, putperest oluşları ve Hak dini kabul etmeyişleri onu bir hayli üzüyordu. Allah’a dua edip, İsrailoğulları’na kuraklık azabı vermesini istedi.

İsrailoğulları'na varıp, kuraklık için, taptıkları putlardan yardım istemelerini teklif etti. Bu olayın Carmel dağında geçtiği söylenir. Şayet putlar bunu yapamazsa, İlyas (a.s.) Allah'a yalvarıp su isteyecekti. Bu davranışıyla, putların onlara, bir yarar sağlamaya muktedir olmadıklarını anlatmak istiyordu. Putperestler, putlara dua ettiler, fakat bir yardım göremediler. İlyas (a.s.) dua etti, yağmur yüklü bulutlar havada belirip bol yağmur yağdı. Kuraklık belası üzerlerinden kalkınca yine eski kafalarına döndüler ve iman etmediler. Onların bu haline çok üzülen İlyas (a.s.) Allah'tan emanetini almasını istedi. Allah (c.c.) bir süre daha beklemesini bildirdi.

Allah (c.c.), Hz. İlyas'a bir yeri hedef gösterip oraya gitmesini vahyetti. Allah'ın vaat ettiği gün gelince, İlyas (a.s.) yanına Elyesa'ı da alarak belirlenen yere gittiler. Denilen yere gidince, ışıktan bir at gelip İlyas'ın (a.s.) önünde durdu. İlyas (a.s.) hemen onun üzerine fırlayıp bindi ve gitti. (Taberî, Tarih, I, 274) Kâbu'l-Ahbar'dan gelen bir rivâyete göre, Allah (c.c.) İlyas'ı (a.s.) semaya değil, Şam'a götürmüş ve yerine de Elyesa'ı (a.s.) peygamber olarak tayin etmiştir. (Müstedrek, II, 637) İlyas'ın kabri Şam'dadır. (Kamusü'l-muhit, b-ḳ-'a md.) Milattan önce, 880 yılında semaya refedildiği de söylenir. (Şemseddin Sami, II, 1027; İbn Şahin, hadis no. 3852)

Hz. İlyas ile ilgli çoğu Kâbu'l-Ahbar'a dayanan haberlerin benzerleri Ahd-i Atik'te mevcuttur. İslam tarihçileri, ondan, Kur'ân'a ters düşmeyen bir kısım haberleri almada bir beis görmemişlerdir. İlyas ile ilgili haberlerin bir kısmının, Ahd-i Atik, I. Krallar, 17. bölüm ve II. Krallar, 2. bölüm; I. Tarihler ve II. Tarihler'de de geçtiği görülür.

Bazı rivayetlerde, İlyas (a.s.) ve Hızır'ın (a.s.) birlikte Ramazan orucunu Beytü'l-Makdis'te tuttukları, her sene Hacca gidip Zemzem suyundan içtikleri ve içtikleri bu suyun, onlara mukabil seneye kadar yeterli geldiği anlatılır. (İbn Kesir, Kasasü'l-Enbiya, I, 74)

Kâbu'l-Ahbar'dan gelen bir rivâyette, dört peygamberin hala hayatta olduğu rivayet edilmiştir. Bunların ikisi yerde, ikisi de semadadır. Yerde olanlar, İlyas ve Hızır, semada olanlar ise, İdris ve İsa'dır. (İbn Kesir, Kasasü'l-Enbiya, II, 242)

İsrailoğulları, hayatında çok kötü davranışlara maruz bıraktıkları Hz. İlyas'a (a.s.), vefatından sonra, büyük saygı göstermişlerdir. Onlara göre Hz. İlyas, Hz. Mûsâ'dan sonra ikinci büyük peygamber konumundadır. Göğe refedildiği ve yeniden dünyaya geleceği inancı İsrailoğulları'nda yaygındır. (II. Tarihler, 21/12)

Ahd-i Atik'te, kıyametten önce Hz. İlyas'ın (İlya) Allah tarafından gönderileceği, dünyayı lanetle vurmasınlar diye, babalarının yüreğini oğullarına, oğullarının yüreğini babalarına döndüreceği, ifade edildiği gibi (Malaki, 4/5-6) Ahd-i Cedid'de de, Hz. İsa'ya, İlyas'ın tekrar gönderilip gönderilmediği sorularak, (Matta, 17/10-12), ahir zamanda Hz. İsa'nın geleceği düşüncesi gibi, Yahudilerde de İliya'nın dönüşüne inanlılır.

Ahd-i Atik'e göre, İlya'nın (İlyas) ölümü tatmadan hem bedenen hem de ruhen semaya çıktığı kabul edilmektedir. (DİA, II, 161) İlyas'ın bir kabrinin de Hayfa'da Carmalita Manastırı'nın içinde olduğu rivayet edilmektedir. Aynı kilisenin yanında ona atfedilen makamı da mevcuttur. Ayrıca Şam'a yakın "Mar İlyas" denilen yerde, Hz. İlyas'ın adıyla anılan bir kilise mevcuttur. Rivayet edildiğine göre, Kral Ahab'ın onu öldürmesi kararından sonra, kaçıp Kasiyon Dağı'na yakın bir mağaraya sığınmış ve kralın askerleri mağarada onu sıkıştırdıkları anda, mucize olarak, Allah (c.c.) mağaranın içinden ona bir yol vererek semaya refetmiştir. Günümüzde bu mağara ve Hz. İlyas'ın refedildiği yer, ziyarete açıktır. Kilisenin içinden geçilip mağaraya varılır. Hz. İlyas'ın bir diğer makamı da Ürdün'ün Mafîś Kasabası merkezinde bulunur. Ayrıca Şam'ın içinde Ğotca denilen mahallede bir makam kabri de mevcuttur.

İLYÂSÎN (اِلْيَاسِينَ عَلَيْهِ السَّلام) [bk. İLYAS]

İMREE (إمرأة)

İmree, kelimesi Kur'ân'da birçok yerde geçmektedir. Bunlar bazen bir isme veya zamire izafe ile malum bir ismi işaret ederler. Buna göre, İmree-1, (Neml 23/37) Hz. Süleyman'a iman eden Sebe' 'Melikesi Belkıs'ı, İmree-2 (Araf, 7/83; Hud 11/81; Hicre 15/60; Neml 27/57; Ankebût 29/32, 33) Hz. Lut'un eşini; İmree-3 (Hud 11/71; Zariyat 51/29) Hz. İbrahim'in eşi Sare'yi; İmree-4 (Yusuf 12/21) Mısır Azizi'nin eşini; İmree-5 (Mesed 11/4) Ebu Leheb'in eşini; İmree-6 (Âl-i İmrân 3/40; Meryem 19/5, 8) Hz. Zekeriya'nın eşini; İmreeteyn (Kasas 28/23) Hz. Şuayb'ın kızlarını; yine bu cümleden olarak İmreet-i İmran, (Âl-i İmrân 3/35) Hz. Meryem'in annesini; İmreetü'l-Aziz (Yusuf 12/30,51), Hz. Yusuf'a zina isnadında bulunan Mısır Başbakanı'nın hanımını; İmreetü Firavun, (Kasas 28/9; Tahrim 66/11) Fravun'un eşi Hz. Asiye'yi; İmreete Nuh, (Tahrim 66/10) Hz. Nuh'un kendini inkâr eden hanımını; İmreetü Lut (Tahrim 66/10) Hz. Lut'un inkâr eden eşini ifade eder.

İmree-1: Sebe' Halkını İdare Eden Kraliçe Belkıs (امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ)

Kur'ân'da Hz. Süleyman'a iman edip tevhid dinini kabul eden Sebe' Kraliçesi

Hasan el-Basrî'nin beyanına göre Kur'ân-ı Kerim'de sözü edilen (Neml 27/23) kraliçe Belkīs bint Şerâhîl (veya Şüreyh)dir. (İbn Kesir, Tefsir, III, 361) Belkıs, "Bilkays, Belkays" diye farklı şekillerde yazılmıştır. (Ebu Hatim, Tefsir, XI, 102) Belkıs'ın annesinin adı, Fariâtü'l-Cinniyye'dir. Mücahid'den gelen bir rivâyete göre Belkıs cinlerdendi. (İbn Ebi Şeybe, VII, 458)

Ahd-i Atik'te, ismi verilmeden Şaba Kraliçesi olarak geçer. (I. Krallar, 10/1-10, 13; II. Tarihler, 9/1-9, 12) Sebe' ise, Yemen'deki Himyer krallığıdır. (İbn Kesir, Tefsir, III, 361) [bk. SEBE'] Sebe' halkı Güney Arabistan'da ticaretle uğraşan ve 1000 yıl kadar (m.ö. 1100- m.s.115) buraya hâkim olan bir millet olup, başkentleri, Yemen'de Me'rib olarak bilinen şehir idi. (Kur'ân-ı Hakim, s. 378) Belkıs, o zaman Me'rib kentinde oturuyordu. (Ebu Hatim, Tefsir, XI, 102)

Kur'ân-ı Kerim'in beyanına göre, Hz. Süleyman ile Sebe' kraliçesi arasındaki olay şöyle geçer: Hz. Süleyman'ın talimli Hüdhüd kuşu (İbibik, Çavuşkuşu), güçlü bir yönetime sahip olduğu gibi pek büyük de bir tahtı olan Sebe' Kraliçesi'nin semtine uğrar. Hüdhüd'ün verdiği habere göre, bütün iyi imkânlara sahip olan bu halk Güneş'e tapmaktadırlar. Bugün güneş tapınağının harabeleri hala mevcuttur. Hz. Süleyman aleyhisselam, kuşun doğru söyleyip söylemediğini test eder. Kraliçeye verilmek üzere bir mektup yazıp gönderir. Kuş mektubu teslim edip olacakları gözetlemeye başlar. Kraliçe mektubu alır. Mektup Süleyman'dandır: "Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla" diye başlayıp: "Bana karşı kibirlenmeyin, itaat ve teslimiyet göstererek yanıma gelin!" diye devam etmektedir. Bunu okuduktan sonra Kraliçe, devlet erkânına durumu açar ve "Değerli danışmanlarım, bu mesele hakkında görüşlerinizi istiyorum. Pekiyi bildiğiniz gibi, sizi çağırmadan, size danışmadan hiç bir meseleyi hükme bağlamam." der. Onlar: "Biz güçlü, kuvvetliyiz, savaşçı milletiz. Ama irade size aittir, değerlendirip münasip gördüğünüz emri verin" derler. Kraliçe ise, "Gerçek şu ki, hükümdarlar bir ülkeye girince oranın düzenini altüst eder, halkının eşrafını da sefil ve zelil ederler. Evet, istilacılar hep böyle yaparlar. Bunun içindir ki, ben şimdi onlara bir hediye gönderip elçilerimin ne gibi bir cevap getireceklerini bekleyeceğim." diye konuyu bağlar. Kraliçe'nin elçisi armağanlarla Süleyman'a gelince o, Hz. Süleyman (a.s.) elçiye: "Siz bana mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz? Oysa Allah'ın bana verdiği nimetler sizin verdiğinizden daha hayırlıdır. Ama siz hediyenizle böbürlenirsiniz" deyip hediyeleri geri çevirir ve elçiden, kavmine gidip, onların üzerine, karşı gelemeyecekleri ordularla yürüyeceğini ve onları yurtlarında mağlup edip zelil olarak çıkaracağını, söylemesini ister.

Daha sonra Süleyman onların itaatlerini bildirmek üzere huzuruna geleceklerini öğrenince yanındaki danışmanlarına: "Değerli danışmanlarım! Onların itaat içinde huzuruma gelmelerinden önce, içinizden kim kraliçenin tahtını bana getirebilir?" der. Cinlerden mağrur ve iddiacı bir İfrit, bu tahtı Hz. Süleyman daha makamından kalkmadan, onu zayi etmeden güvenilir ve emin bir tarzda getirebileceğini söyler. Kedisini de epeyce metheder. Hz. Süleyman, cinlerin başı olan İfrit'i görevlendirmez. Orada bulunan ve Allah'tan hususî bir ilme sahip olan kıymetli bir zat, Asaf el-Berhiya, [bk. KİTAPTAN KENDİNE İLM-İ LEDÜN VERİLEN: ASAF el-BERHİYA] daha Hz. Süleyman, gözünü açıp kapamadan kraliçeyi getirebileceğini söyler ve hemen getirir. Süleyman, Kraliçenin tahtının yanı başında durduğunu görünce, bu ihsanı Allah'tan bilir ve Allah'ın lütuflarına hamd ve şükürde bulunur. Sonra bu esrarlı yolculuk ile gelen kraliçeye bir sürpriz daha hazırlar. Kraliçenin tahtını, kendisinin tanıyamayacağı bir hale getirtir.

Süleyman'ın huzuruna girince kraliçeye: "Senin tahtın da böyle midir?" diye sorulur. Kraliçe tahtını tanıyamaz. "Sanki o!" der. Keskin ve üstün zekâsıyla garip şeyler döndüğünü ve karşısındaki zatın maddi manevi donanımlı ve ondan üstün olduğunu anlayarak: "Zaten bize daha önce ilim nasip edildi; onun için de biz teslimiyet gösterenlerden olduk" der. Kraliçe, bunun üzerine saraya davet edilir. Sarayın eyvanını görünce, zemininde engin ve duru su olduğunu zannedip eteğini yukarı çeker. Halbuki, Kraliçe sırçadan yapılmış şeffaf bir sarayı havuz zanneder ve "Ya Rabbî, ben Sen'den başkasına ibadet etmekle kendime zulmetmişim, şimdi ise Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbine teslim oluyorum." diyerek tevhit dinine girer. (Neml, 27/22-44)

Kraliçe zeki ve tecrübeli biri olarak Süleyman aleyhisselamı dikkatle inceleyip şunları tespit etti. 1. Mektubunun değişik üslubu, Allah'ın adı ile başlaması. 2. Kıymetli hediyeleri kabul etmemesi. 3. Elçisinin onun hakkındaki iyi intibaları. Bunlar onu ziyaret etmesine sebep teşkil etti. Şahsen görüşünce onun şu özelliklerine de şahit oldu: 4. Tahtının getirilmesi mucizesi. 5. O dünya padişahının temiz, dürüst, mütevazı ve dindar bir insan olması. (Kur'ân-ı Hâkim, s. 378)

Bu mevzu ekseninde Ahd-i Atik'te, Hz. Süleyman'a atfedilen gurur, şehvet ve putperestlik gibi isnatlar asla tasvip edilemez.

Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan konu içinde, Sebe' kraliçesi Hz. Süleyman'a gelmek üzere iken tahtının kendinden önce getirilmesi, saraya girerken eteklerini toplaması, Hz. Süleyman'ın huzuruna varınca tevhid dinine inanması meseleleri bulunmamaktadır.

Öte yandan, Hz. Süleyman ile Sebe' kraliçesinin hikâyesinin değişik şekilleri Kebra Nagest'te (Kralların zaferleri) yer almaktadır. Efsaneye göre adı Makeda olan Sebe' kraliçesi Hz. Süleyman ile evlenmiş, Habeş hanedanı, onların çocukları olan Menelik ile başlamıştır. (DİA, V, 421) Dünyada buna benzer efsanelerde aynı konunun küçük farklılıklarla geçmesi olayın gerçek vasfı ile meydana geldiğini gösterir. Kur'ân'ın beyanına göre de bu olay kesin bir tarzda gerçekleşmiştir. Fakat yeryüzü coğrafyasının neresinde cereyan ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Hz. Süleyman'ın İsrail Krallığı'nın hüküm sürdüğü muhtemel devir (m.ö. 972-932) baz alınarak yapılacak çalışmalarla bu mucizelerin yerleri de ortaya çıkmış olacaktır. Yemen'in kadim tarihi pek aydınlatılamamış olup, miladi yıla en yakın olan dönemler bile karışıktır.

Mevcut bilgilere göre Güney Arabistan bölgesinde kurulmuş olan devletlerden, tarihleri m.ö. iki bin yılının ortalarına kadar giden Main Devleti'nin son çağları ile m.ö. yedi yüz yılından daha geriye gitmeyen Sebe' Krallığı'nın ilk çağları birbirine karışmış olup ayırması güçleşmiştir. Böylece, Hz. Süleyman'la çağdaş bir Sebe' kraliçesine ait müşahhas belgelerin ele geçmemiş olması Sebe' Kraliçesinin yaşamadığını göstermez. Kaldı ki, Arapların kadın hükümdarla yönetildikleri devirler mevcuttur. Bu krallardan biri, söz konusu kraliçe olabilir. (DİA, V, 421)

Kur'ân'ın maksadı, tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet olduğundan, bu maksatlar kıssa ile hikâyeye içirilerek verilmiş ve maksat hasıl olmuştur. Öte yandan aralara sokulan önemli nisbî müteşabih bilgiler, Kur'ân araştırmacılarını hayrette bırakmaya devam edecektir.

İMREE-2: HZ. LUT'UN EŞİ (امْرَأَةَ)

Hz. Lut'u inkâr eden ve inanmamak suretiyle ona ihanet eden kadın.
[bk. İMREETÜ LUT] (Araf, 7/83; Hud 11/81; Hicre 15/60; Neml 27/57; Ankebût 29/32, 33)

İMREE-3: HZ. İBRAHİM'İN EŞİ SARE (إمرأة) [bk. İBRAHİM]

İMREE-4: MISIR AZİZİNİN EŞİ: İMREETÜ'L-AZİZ (إمرأة) [bk. İMREETÜ'L-AZİZ]

İMREE-5: EBU LEHEB'İN EŞİ ÜMMÜ CEMİL (إمرأة) [bk. EBU LEHEB]

İMREE-6: HZ. ZEKERİYA'NIN EŞİ (إمرأة) [bk. ZEKERİYA]

İmreeteyn (Kasas 28/23) Hz. Şuayb'ın kızlarını, yine bu cümleden olarak İmreet-i İmran, (Âl-i İmrân 3/35) Hz. Meryem'in annesini, İmreetü'l-Aziz (Yusuf 12/30,51), Hz. Yusuf'a zina isnadında bulunan Mısır Azizinin hanımı, İmreetü Firavun, (Kasas 28/9; Tahrim 66/11) Fravun'un eşi Hz. Asiye'yi, İmreete Nuh, (Tahrim 66/10) Hz. Nuh'un kendini inkâr eden hanımını, İmreetü Lut (Tahrim 66/10) Hz. Lut'un inkâr eden eşini,

İMREETEYN: ŞUAYB'IN İKİ KIZI (إمرأتين)

Hz. Mûsâ'nın, koyunlarını sulamada kendilerine yardım ettiği Hz. Şuayb'ın kızları

Hz. Şuayb'ın yaşadığı Medyen harabeleri, el-Bed' Şehrinin güneyinde, şehirle bitişiktir. Eyke ise, muhtemelen, el-Bed'e yakın olan Maknâ kasabasının kuzeyinde şehre yakın yerde bulunmaktadır. Aslında, Maknâ'dan el-Bed'e ve oradan Kuzey Doğu Arabistan'ın bütünü, Medyen olarak tanımlanır. Bundan başka, Şuayb'ın İsrail sınırları içinde kalan ve Taberiye'ye yakın bulunan Kefrmende kasabası da Medyen olarak ileri sürülürse de o dönem için, Şuayb'ın buraya ulaşmadığı kesindir. Ayrıca, Türkiye'de Şanlıurfa ili sınırları içerisinde Soğmatar'da (Suk-i Matar) Hz. Mûsâ'nın, Şuayb'ın kızlarının koyunlarına su içirmede yardım ettiği yer olarak rivayet edilir ki, bu da ihtimalden çok uzaktır. Belki buralar Şuayb'ın torunlarının yaşadığı bölge olarak tanımlanabilir. Kitaplarda, Medyen'de Mûsâ'nın (a.s.) hanımı ve Şuayb'ın kızı Safûrâ'nın kabri olduğu söylenmektedir. Maknâ ile el-Bed' arasında Safura ile kız kardeşinin koyunlarına su verdikleri kuyu Suudi Arabistan tarafından koruma altına alınıp ziyaretçilere kapalı tutulmuştur. Diğer yandan Hz. Mûsâ'ya atfen Maknâ'nın üst tarafında çıkan bir su kaynağı mevcuttur. [bk. MEDYEN] Kefrmende'de, Hz. Safura'nın kabri yer alır. (Mu'cemü'l-büldân, IV, 471) İsrail'de yine Hz. Mûsâ'nın eşine izafe edilen Zipporah (Safurriya) adında bir köy bulunmaktadır. [bk. Mûsâ]

İMREET-İ İMRAN VE İMRAN: ÂL-İ İMRAN

(عمران وإمرأة عمران)

Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen Hz. Meryem'in Babası ve Annesi

İmran, "muarreb" bir kelime olup, İbranice asıllı "Amram"dan gelmektedir. (Jeffery, s. 217)

"Âl"den maksat kişinin kavmi, ailesi ve dininden olan insanlardır. Allah (c.c.) Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesi ile İmran ailesini, birbirinden gelen tek zürriyet halinde bütün insanlardan süzüp onlara üstün kılmıştır. (Âl-i İmrân 3/33-34)

Ayet-i Kerime'de "İmran" kelimesi "Âl-i İmrân", Hz. Meryem'in annesi Hanne'yi kasteden "İmreetü İmran" ve yine Hz. Meryem'in nesebini bildiren "Meryem bint İmran" şeklinde geçer.

İmran, Hz. Meryem'in babası ve Hz. İsa'nın anne tarafından dedesi olup soyu, Masan'dan Hz. Süleyman'a dayanmaktadır. (Taberî, Tarih, I, 345) Hz. Mûsâ'nın babası İmran ile karıştırılmamalıdır. Zira Hz. İsa ile Hz. Mûsâ'nın yaşadığı asırlar arasında takriben 13 asır geçmiştir.

İsrailoğulları'nın bilgi ve hikmet açısından donanımlı insanlarından İmran ailesi, Kur'ân'ın önemle üzerinde durduğu ailelerdendir. İmran b. Masan, aynı zamanda Zekeriya'nın (a.s.) bacanağı idi. İki kız kardeşten Hanne, İmran'ın eşi, el-Eşbâ' da Zekeriya'nın eşi ve Hz. Yahya'nın annesi idi.

Meryem'in babası, İncil'de zikredilmeyip, apokrif kabul edilen kitaplarda "Yoachim", dedesinin adı ise Mathan olarak geçer. Mathan'ın, Meryem, Sobe ve Hannah diye üç kızı vardır. Sobe', Zekeriya'nın hanımı Elisabeth'in annesi, Hannah da Meryem'in annesidir. (DİA, VII, 232)

Hıristiyan literatüründe İmran; Harun, Mûsâ ve Miriyam'ın babası olarak geçer. Kur'ân'da ise, Hz. Meryem için "Harun'un kız kardeşi" ve babası için de "İmran" denmesinden dolayı, söz konusu kültürün insanları, Kur'ân'ın, Hz. Mûsâ'nın kız kardeşi Miriyam ile Hz. İsa'nın annesi Meryem'i karıştırdığını iddia etmektedirler. Müfessirler, biri Kur'ân'da ismi geçen İmran diğeri ise, Kur'ân'da ismi zikredilmeyen ve Hz. Mûsâ'nın babası olan İmran olarak iki İmran'ın olduğunu, öte yandan, biri Hz. Mûsâ'nın kardeşi Harun, diğeri de Hz. Meryem'in kardeşi Harun olmak üzere iki Harun'dan bahsederler. Dolayısıyla bir karışıklık olmadığı gibi, Hıristiyan literatüründe olmayan yeni bir konuyu da ele almış olmaktadır. Kur'ân'a İncil ve Tevrat'tan kaynak bulmaya çalışan oryantalistlerin kafası bu konuda karışmış durumdadır. [bk. MERYEM]

Umman'ın sahil şehirlerinden Salale'nin merkezinde İmran'a ait bir mezar bulunmakta ve İmran'ın burada yaşadığına inanılmaktadır. Fakat bu İmran'ın, Hz. Mûsâ'nın babası mı yoksa Hz. Meryem'in babası mı olduğu ihtilaflıdır.

İMREETÜ'L-AZİZ: MISIR BAŞBAKANININ EŞİ

(إِمْرَأَةُ الْعَزِيزِ)

Mısır, azizinin (Başbakanının) eşi Züleyha (Zeliha)

"İmreetü'l-Aziz" Mısır azizi Kıtîfîn (veya Azfîr, Kantûr) eşi Zeliha (veya Ra'îl) idi. (Sealibî, Tefsir, II, 230) Bir yoruma göre Zeliha lakabı, Ra'îl ise ismidir. Tarihçilere göre, bu olay, günümüzde Mısır'ın başkenti Kahire'de Aynü'ş-şems denilen yerde geçer. (Mu'cemü'l-büldân, IV, 179) Aynü'ş-şems (On/Heliopolis), şimdi Kahire merkezinde el-Matariye mahallesi olarak bilinir. Olay'ın Memfis şehrinde geçtiği de söylenir. [bk. YUSUF]

İMREETÜ FİRAVUN: ASİYE (امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ)

Kur'ân'da Firavun'un Hz. Mûsâ'ya iman etmiş olan eşi

Kur'ân'da, Firavun'un hanımı (imreetü firavun) olarak belirtilen kişi, Asiye bint Muzahim'dir. (Müstedrek, II, 628) Asiye'nin Hz. Mûsâ'nın halası olduğu da söylenir. Resul-i Ekrem (s.a.s.) buyurdular ki, "Meryem bint İmran'dan sonra Cennet ehli kadınlarının efendisi, Hz. Fatıma, Hz. Hatice ve Firavun'un hanımı Asiye bint Muzahim'dir. (Mecmaü'z-zevâid, I, 201)) Hz. Peygamber aleyhisselam, Asiye'den daha birçok hadiste övgü ile bahsetmiştir. (Buharî, "Enbiya" 32; Müslim, "Fedailü's-Sahabe" 70) Taberanî'nin rivayet ettiği bir hadiste, Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam Hz. Hatice hasta iken, ona hitaben buyurdular ki: Allah beni, cennette seninle beraber, Meryem bint İmran, Asiye (Firavun'un eşi) ve Mûsâ'nın kardeşi Kül4üm ile evlendirdi." (el-Mu'cemü'l-Kebir, XXVIII, 170; Mecmaü'z-zevaid, I', 218)

Hz. Mûsâ, milletin kalabalık olduğu bayram günü, mucize gösteren asasıyla Firavun'un sihirbazlarını yenince, Hz. Asiye, bu habere çok sevinmiş ve o da müsabaka yerinde iman edenler gibi iman etmişti. (Taberî, Tefsir, XXVIII, 171) Firavun da iman etmesinden dolayı onu, güneşe karşı çarmıha gerip üzerine kocaman bir kaya koydurtmuştu. O vakit, Asiye validemiz: "Ya Rabbi! Sen kendi nezdinde, cennette benim için bir konak yaptır, beni Firavun'dan ve onun kötü işinden kurtar, beni bu zalimler güruhundan halas eyle!" (Tahrim 66/11) diye dua etti. Böyle söyleyince, ona derhal cennetteki makamı keşf yoluyla gösterilmiş ve hiçbir azap

duymaksızın ruhu alınmış, üstüne konulan kaya ruhsuz kalan cesedinin üstüne düşmüştü. (Taberî, Tefsir, VIII, 171)

Hz. Asiye'nin Hz. Meryem ile birlikte nebi oldukları da söylenmiştir. (Taberî, Tefsir, XVIII, 170) Fakat nübüvvetin şartları içinde, tebliğ açısından, erkek olmayı da gerekli gören Matüridiyye âlimleri, bu görüşe katılmazlar. Böylece Hz. Asiye, Kur'ân-ı Kerim'de müminlere, imanda sebat ve kararlılık örneği olarak gösterilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim, Asiye'den, Hz. Mûsâ'nın doğması esnasında gösterdiği rol münasebetiyle de bahseder. Şöyle ki, Mûsâ doğunca, Allah'tan bir ilham ile Hz. Mûsâ'nın annesinin, Mûsâ'yı kundaklayıp bir sal içinde denize atması sonucu, çocuğun nehirden alınıp, Firavun'un sarayına getirildiğinde, o günlerde doğan çocuklara, tahtının sarsılacağından dolayı, hep endişe ile bakan Firavun'a Asiye: "Bana da, sana da neşe kaynağı olacak sevimli bir çocuk! Öldürmeyin onu, olur ki bize fayda sağlar, bakarsın biz onu evlat da ediniriz" (Kasas 28/9) demişti.

Hz. Mûsâ'nın dönemindeki firavunun hangi firavun olduğu tartışmalıdır. Tercih edilen görüşe göre, II.Ramses Hz. Mûsâ'nın doğduğu dönemdeki Firavun idi. İsrailoğulları'nın Mısır'dan ayrılması sırasında ise, I. Merneptah kral olmuştu. II. Ramses'in hem Memfis'te hem de Pi-Ramesses ve Pithom'da sarayları vardı. Bu gün Memfis, Kahire'nin güneyinde yer almakta, Pithom'un (فيثوم) harabeleri ise muhtemelen İsmailiye'nin güney batısına kalan Kassasin yakınlarındaki Tell Ratebe adlı köydedir. Pi-Ramses (Per-Ramesses بر رعمسيس) ise Nil Delta'sının doğusunda Qantir kasabasında olduğu muhtemeldir. Dolayısıyla Asiye validemiz bu illerden birinde yaşamakta idi. Hz. Asiye'nin heykelinin İsviçre'de bir müzeye götürüldüğü ve burada sergilendiği belirtilmektedir.

İMREETÜ NUH: NUH'UN HANIMI (اِمْرَأَةَ نُوحٍ)

Nuh'un hanımı olduğu söylenen birkaç isimden bahsedilir. Bunlardan biri Nuh zamanında yaşayan ve ona eziyet eden Babil kralı Mahvîl'in torunu 'Azre (el-Kâmil, I, 20), diğeri "Valığa" (Vaile) idi. Nuh'a inanmayıp Tufan'dan önce ölmüştü. Nuh'a olan hıyaneti ise, fuhuş işlemek suretiyle değil, ona inanmaması ve diğer kâfirler gibi Nuh'a "mecnun" demesi cihetiyle idi. (Taberî Tefsir, X, 561) İbn Abbas'ın beyanına göre hiçbir nebinin eşinin zina etmediği konusunda ehl-i ilim icma etmiştir. (Taberî Tefsir, XII, 51; Kurtubî, XVIII, 202) Nuh'un karısının kâfirlerle beraber helâk olduğuna dair Kur'ân'da bir işaret yoktur. Taberî, Tarih'inde onun Nuh ile gemiye bindiğine delalet eden bir kısım rivayetler nakletmiştir. (Ferîk-A'lam, 1/251-252) Nuh'un (a.s.) Tufan'dan önce Kûfe'de ikamet ettiği söylendiğine göre, eşi de burada yaşıyordu. [bk. NUH]

İMREETÜ LUT: LUT'UN EŞİ (إمرأة لوط)

"İmreetü Lut", Lut'un eşi, anlamına gelir. Kur'ân'da hem Lut'a izafeten "İmreetü Lut" (Tahrim, 66/10) hem de tek başına "İmree" olarak geçer. Ayrıca ondan "acûz" şeklinde, ihtiyarlık özelliği öne çıkarılarak bahsedilir. (Şuarâ, 26/71; Saffat, 37/135) Lut'un eşinin ismi, ihtilaflıdır. Vâhile, Vâli'a veya Vâlihe olduğu söylenir. (Beğavî, Tefsir, IV, 368) Bazıları ise, Vâli'a Nuh'un, Vâhile de Lut'un eşi olduğu kanaatindedirler. (Ruhü'l-maânî, VIII, 162) Lut'un eşi de Nuh'un eşi gibi ona inanmamış ve inanmadığı gibi, insanların inkâr etmesine yardımcı olmuş, bu yüzden, eşlerine ihanet etmişlerdir. Bu ihanet fuhuş işlemek suretiyle değildir. Zira belirtildiği gibi hiçbir nebinin eşi zina etmemiştir.

Hz. Lut'un peygamber olarak gönderildiği yer "mütefikât" veya Lut Gölünün özellikle güneyinde bulunan Sodom ve Gomore bölgesi idi. Eşi de burada helâk olanlarla birlikte helâk oldu. Sodom harabelerinde Ölü denizin hemen kenarında Cebel-i Sodom üzerinde kendisini simgeleyen bir kaya mevcuttur. (PBD, s. 493) [bk. LUT]

İREM (إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ)

"İrem" kelimesinin anlamı ihtilaflıdır. "Kadim" veya "helâk olan" manasına geldiği gibi, soyu Hz. Nuh'a dayanan İrem b. Ad'ın ve bu isimle anılan kabilenin ismi olduğu veya bir ümmetin adı olduğu da rivayet edilmiştir. Öte yandan, "irem" bir şehir veya coğrafyanın ismi olup, Âd Kavminin sakin olduğu mahalle denir. Taberî, bu son görüşü benimser. (Taberî, Tefsir, XXX, 176) Kur'ân'da "irem" gibi çok anlama gelen kelimelerin kullanılması, onların birden çok manayı ihtiva ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla, "irem" hem kadim, hem ümmet hem de şehir manasında olabilecek bir şekilde yorumlanabilir. Yani eski zamanlarda, İrem halkı, İrem kentinde, irem bahçe ve şehirlerini kurdu demektir. Halk arasında irem kelimesiyle daha çok "Bağ-ı irem" şeklinde, mutluluk verici, gösterişli bina ve bahçeler kastedilir. [bk. AD]

Klasik coğrafya kitaplarında, irem, bir bölgenin adı olup, Vebar (Übar) b. İrem b. Sam b. Nuh da burada yaşamıştır. Bazı rivayetlerde, Vebar ve onun neslinden gelenler, Şihhir ile Sana gibi geniş bir alanda ikamet

etmekteydiler. Daha sonra, Vebar, Âd Kavminin ikamet ettiği bölgede bir yerin ismi olarak tanındı. Öte yandan Suudi Arabistan'ın Şarkiya eyalet sınırları içinde kalan Yerrin ile Yemen arasına ve yine, Necran-Hadramut ile Mehre-Şihhir arası gibi geniş bir alana da Şisr'da (Vebar/Übar) denir. (Mu'cemü'l-büldân, V,356) Burası aynı zamanda Kur'ân'da zikredilen "Ahkaf" bölgesidir. Durum böyle olunca, Şeddad tarafından kurulduğu söylenilen ve Babil kadar önem verilen bu kayıp kent, arkeologlar tarafından aranmaktadır. Umman'ın Zurfar eyaletine bağlı Salale şehrinin kuzeyinde, Semerit yakınlarında Übar'da (Vebar) kazı çalışmaları yapılmakta olup kayıp bir kent olan "İrem"in burada olduğu düşünülmektedir. Ürdün'ün güneyinde kalan Vadi-i Rem denilen yerin, "İrem" olduğu da iddialar arasındadır.

İSA ALEYHİSSELAM: İSA B. MERYEM: MESİH İSA B. MERYEM: MESİH B. MERYEM (عيسى عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân'da adı geçip kendisine İncil verilen ululazim peygamber

İsa, İbranice veya Süryanice bir isim olup, çoğulu "îsevne" olarak gelir. Nispeti ise, İsevî veya İsî olarak ifade edilir. (Tehzîbü'l-esma, II, 44; Lisanü'l-Arab, VI, 152) İsa kelimesinin Arapça olduğunu savunanlar, "soluk benizli" veya "beyaza çalar kırmızı benizli" anlamına gelen "'a-y-s" fiilinden türediğini ileri sürmüşlerdir. (Jeffery, s. 219)

İsa için İngilizce'de kullanılan "Jesus" kelimesi, İbranice, "Yahve kurtuluştur." anlamına gelen "yēshūa" veya "joshua"dır. (PBD, pp. 428) Bu ifade Arapça "يسوع" olarak yazılır.

İsa ismi, Ahd-i Cedid'e göre, daha doğmadan annesine bildirilmiştir. (Matta, 1/21) İsa'nın ismi, İnciller ve Pavlos'un mektuplarında "Iesos" olarak geçmektedir. O halde Kitab-ı Mukaddes ile ilgili metinlerde, İsa ismini, Yehôşûa, Yoşua, (Jeshua veya Jeshuah) Lesous ve Arapça "يسوع" olarak görmek mümkündür.

Batı dillerinde Mesih'in karşılığı Grekçe "Christos" (Hristos) kelimesi, İsa'nın unvanı olarak kullanılır. Ahd-i Cedid'de "Mesih" unvanından başka, "Rab", "Kurtarıcı", "Tanrının Oğlu", "Allah'ın Kulu", "İnsanoğlu", "İyi Çoban", "Yol", "Gerçek", "Hayat" gibi sıfatlarla da ifade edilir.

İsa, Kur'ân-ı Kerim'de, "İsa", "İsa b. Meryem" ve "Mesih İsa b. Meryem" olarak birkaç yerde geçmektedir.

İncil'de ise Hz. İsa'nın, Yâkub, Yahuda, Yoses ve Simun adında erkek ve başka isimlerde kız kardeşlerinden bahsedilir. Başta Müslümanlar olmak üzere bazı Hıristiyanlar da, Hz. Meryem'in hiç evlenmediği kanaatindedirler. Batılı kaynaklar bu durumu, Hz. Meryem'in nişanlısı olarak bilinen, Yusuf'un ilk eşinden olan çocuklar yahut İsa'nın kuzenleri veya Yusuf ile Hz. Meryem'in daha sonra evlenmesi sonucu doğan çocuklar şeklinde yorumlamıştır.

Hz. İsa, kırmızı benizli, kıvırcık saçlı ve geniş göğüslüdür. (Buharî, "Enbiya" 5)

Hıristiyanlık'a göre Hz. İsa

Doğduğu ve neşet ettiği yer: Hz. İsa'nın gençlik yıllarına ait hayatı hakkındaki bilgiler pek kısıtlıdır. İncillere göre, Hz. İsa Beytülahim'de doğmuş fakat Nasıra'ya nispetle Nasıralı diye de ifade edilmiştir. (Matta, 2/1) Roma imparatoru Augustus'un valisi Hirodes, o zaman bu bölgenin valisidir. İsa (a.s.) doğmadan önce, annesi Hz. Meryem Nasıra'da ikamet etmiş ve Hz. İsa'ya mucizevî olarak orada hamile kalmış, Beytülahim'e giderek orada doğum yapmıştır.

Hirodes'in Hz. İsa'yı öldürme planları üzerine, Hz. Meryem'in nişanlısı olduğuna inanılan Yusuf tarafından Mısır'a götürülmüş ve onun ölümünden sonra (m.ö. 4) tekrar vatanlarına dönmüşlerdir. Hz. İsa ve annesi, Mısır dönüşünde, Nasıra'da kalmış ve İsa, hayatının 30 yılını burada geçirmiştir. Bu hesaplar göz önünde bulundurularak, Hz. İsa'nın doğum yılı muhtemelen m.ö. 4 (veya 5) olmalıdır.

Hz. İsa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bu gün kullanılan miladi takvim, VI. yüzyılda yaşamış olan papaz Dionysius Exiguus tarafından icat edilmiştir. Hz. İsa'nın doğum günü olarak kutlanılan 25 Aralık tarihi, ilk defa VI. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu konuda kiliseler arasında ihtilaf vardır. Bazıları, 25 Aralık tarihini Noel kabul edilirken, Doğu ve Ermeni kiliselerinde 6 Ocak, Noel kabul edilir.

İsa'nın annesi Meryem, Zekeriya'nın baldızının kızıdır. Hz. İsa'nın şeceresi, İncillerde yalnız, Matta ve Luka'da verilir ve birbirinden farklıdır. Luka, Hz. İsa'nın şeceresini Hz. İbrahim'e ve oradan Hz. Âdem'e dayandırırken, (Luka, 3/23-38;) Matta, Hz. İbrahim'e kadar sayar. (Matta, 1/1-16) Şeceredeki isimler açısından da büyük farklılıklar mevcuttur. Öte yandan, İsa'nın babasız dünyaya geldiği kabul edildiği halde, Hz. Meryem'in nişanlısı sayılan Yusuf, her iki İncil'de Hz. İsa'nın babası olarak gösterilir. (Matta, 1/1; Luka 3/23)

Hz. İsa'nın doğacağı müjdesini Cebrail bildirir. Allah tarafından Cebrail melek, Nasıra denilen şehre, Davud evinden Yusuf adındaki adama nişanlı olan bir kıza gönderilir. Kızın adı Meryem'dir. Melek onun yanına girip: "Selam, ey nimete eren kız, Rab seninledir. Hz. Meryem bu sözlerden çok şaşırarak: Bu nasıl selamdır? diye

düşünür. Melek ona: Korkma, Meryem; çünkü Allah önünde inayet buldun. Ve işte gebe kalıp bir oğlan doğuracaksın ve adını İsa koyacaksın. (Luka,1/26-31)

Meryem ise meleğe: "Bu nasıl olacak? Çünkü ben er bilmem" der. Melek de ona: "Ruhülkudüs senin üzerine gelecek, Yüce Olanın kudreti senin üstüne gölge salacak; bunun için de doğacak olan mukaddese Allah'ın oğlu denecek." (Luka, 1/34-36) diye karşılık verir. Melek, Hz. Meryem'i tuhaf bulduğu bu işten, Hz. Zekeriya'nın kısır karısından doğacak olan çocuğun da yine Allah'ın yardımı ile olacağını misal vererek oradan ayrılır. (Luka, 1/36-37)

Meryem'in hamileliği anlaşılınca Yusuf nişanı bozmak ister. Rüyasında, doğacak çocuğun Ruhülkudüs'ten olduğu kendisine bildirilince nişanı bozma işinden vazgeçer. (Matta, 1/21) Meryem, nişanlısı Yusuf ile Beytlülahim'e giderler ve orada misafir kaldıkları hanın yemliğinde Hz. İsa'yı doğurur. (Luka, 2/7) Bazılarına göre ise, Hz. İsa, yine Beytlülahim'de fakat bir mağarada doğmuştur. Doğumunun sekizinci gününde, anne rahmine düşmeden daha önce melek tarafından verilen İsa ismi konur. (Luka, 2/21) Kırk gün sonra, Kudüs'te Harem-i Şerif'e götürüp gerekli dini hizmetler yapıldıktan sonra Nasıra'ya dönerler. Doğan çocuğun beklenen Mesih olduğu, salih kimselerden olan Şimeon ve peygamber olduğu ifade edilen Anna ismindeki bir kadın tarafından bilinir. (Luka, 2/25-38) O günlerde eyalet valisi Hirodes, müneccimler tarafından, tahtını sarsacak İsrailoğulları'na ait bir peygamberin doğduğu haberini alınca, Beytülahim ile çevresinde iki yaş altındaki bütün erkek çocukların öldürülmesini emreder. (Matta, 2/1-16) İncillerde Hz. İsa'nın bu durumdan nasıl kurtarıldığı anlatılmaz. Şu kadar var ki, İsa, Allah'ın inayetiyle, bu zaman içinde büyür, kuvvetlenir ve hikmetle dolar. (Luka, 2/40)

Anası ve babası (!) her yıl Fısıh Bayramı'nda Kudüs'e giderler. İsa on iki yaşına varınca, bayram âdeti üzere oraya çıkarlar. Bayram günlerini bitirip evlerine döndükleri zaman, anası ve babasının farkında olmadan İsa, Kudüs'te kalır. Onu her tarafta ararlar. Bulamayınca tekrar Kudüs'e dönerler. Üç gün sonra, onu mabette, muallimlerin arasında oturup, onları dinleyip, onlara sual sorarken bulurlar. Onu dinleyenlerin hepsi anlayışına ve cevaplarına hayrette kalırlar. Daha sonra dönüp birlikte Nasıra'ya gelirler. (Luka, 2/41-51)

Hz. İsa, Hz. Meryem'in nişanlısı Yusuf'un evinde yetiştiği için, o da Yusuf gibi dülgerlik mesleğiyle uğraşır.

Tebliği: Yahya, İsa'nın göreve başlamasından önce onun tebliğinin içeriğinden insanları haberdar etmeye başlar. Hz. İsa'nın tebliğ faaliyeti Hz. Yahya'nın onu vaftiz etmesiyle başlar. Kendisinden altı ay büyük olan Yahya tarafından vaftiz edilmesi için, Celile bölgesinden Ürdün nehrine gelir ve insanlar vaftiz edilirken İsa da vaftiz edilir. (Luka, 3/21) Hz. İsa, otuz yaşlarında tebliğe başlar. (Matta, 3/13; Luka, 3/23) Vaftiz edildikten sonra çöle sevk edilir. Kırk gün kırk gece oruç tutar. Şeytan burada onu denemeye ve kandırmaya başlar. Mucize olarak taşların ekmek olmasını ister. İsa da ona: "İnsan yalnız ekmekle yaşamaz, Allah'ın ağzından çıkan her bir sözle yaşar" der. (Tesniye, 6/13) Şeytan onu Kudüs'e götürür ve mabedin kulesi üzerine koyup, "Eğer sen Allah'ın oğlu isen (haşa), kendini aşağı at; çünkü yazılmıştır, meleklerine senin için emredecek ve ayağını bir taşa çarpmayasın diye, elleri üzerinde seni taşıyacaklar" der. İsa da ona: "Sen Allahın Rabbi demeyeceksin diye" yazılmıştır, der. (Tesniye, 8/3; Matta, 4/2-7; DİA, II, 469)

Hz. İsa'nın bir veya üç yıl süren tebliğ faaliyetini, İncillerin verdiği bilgilerle ortaya çıkarmak mümkün değildir. Tebliğ dönemi olayları muhtemelen şu şekilde sıralanabilir: Hz. İsa, Ürdün nehri ve Celile eyaleti çevresinde tebliğ faaliyetine başlar. Paskalya için Kudüs'e gelir. Sonra Yahudiye'ye gider. Kefernahum'da bulunur. Burada Yahya ile birlikte tebliğ yaparlar. Tekrar Celile'ye döner. İsa'nın asıl hayatı Celile'de geçer. Ürdün Nehri ve Celile eyaleti çevresinde yaptığı tebliğlerde değişik mucizeler gösterir ve Allah'a ait gerçekleri anlatır.

Hz. İsa'nın tebliğ faaliyetleri ona inanmada direnen kimselerin düşmanlığını celp eder. Ferisiler'le Vali Hirodes'in taraftarları, onu ortadan kaldırmak için örgütlenirler. (Markos, 3/5) İsa, Paskalya için, Kudüs'e gider. Çeşitli mucizeler gösterip, hasta insanları mucize ile iyileştirir ve ismi her tarafa yayılır. Yahudiler ise onu çekemezler. (Yuhanna, 5. bölüm) İsa'nın Sebt günü (Cumartesi günü) ile ilgili kural dışı davranışları Yahudi otoritelerini kızdırır. Otoriteler tepki duydukça halk, daha çok İsa'nın yanında yer alır. Tepkiler inanılmaz boyutlara ulaşınca, Hz. İsa on iki havarisini seçer ve dağda (Zeytin Dağı) yaptığı vaazında birçok hakikati dile getirir.

Bu vaazdan sonra, İsa yine hastaları iyileştirip çeşitli sohbet ve tebliğlerde bulunur. Nasıra'dan ikinci kez sürülür. On iki havariyi İncil'i tebliğ göreviyle çevreye gönderir. Bu arada Yahya şehit edilir. Kendisine inanan Celile halkı onu zorla kral yapmak isteyince çekilip tek başına dağa çıkar. (Yuhanna, 6/15) Sur ve Sayda'ya oradan Ürdün nehri çevresine gidip tekrar Kefernahüm'a döner.

Yine bu arada daha başka mucizeler gösterir. Meryem'in köyünden dört gün önce ölmüş olan Lazarus'u diriltmiş, o da elleri ve ayakları sargılarla bağlanmış ve yüzü mendille sarılmış olarak kabrinden çıkmıştı. Bu durumu gören Yahudilerin bir kısmı iman etmiş bir kısmı ise, İsa'yı gidip düşmanlarına ihbar etmişlerdi. (Yuhanna, 11. bölüm)

Kudüs'e çok yakın yerde vuku bulan bu mucize, Kudüs'ü sarsar. Kudüs baş kâhini Kayafa'nın teşebbüsüyle toplanan Yahudiler, İsa'nın yaptıklarının kendileri için tehlike oluşturduğunu, herkesin İsa'ya iman etmesi sonucu, Romalılar gelip hem yerlerini ellerinden alacağını hem de milletlerini ortadan kaldıracağını söylerler. Korkuya kapılır ve İsa'yı öldürmek için örgütlenirler. (Yuhanna, 11/47-53) Durumu anlayan İsa, oradan ayrılıp Efraim ve oradan da Peraea (şimdi Ürdün) eyaletlerine gider. Tekrar, Yahudilerin beklemekte olduğu ve Ahd-i Atik'te haber verilen, "Kralın bir eşeğe binmiş Kudüs'e giriyor." müjdesi ile bekleyen Yahudilere, beklenen kimsenin kendi olduğunu ima etmek ve tepkileri dindirmek için, İsa, bir eşeğe binerek Kudüs'e girer. (Zekarya, 9/9) Bu arada, Yahudiler tarafından hararetle aranan İsa'yı on iki havariden biri olan Yahuda İskoryit, baş kâhinlere giderek 30 gümüş karşılığı ele verir. Durumu sezen İsa, olayların dinmesi için havarilerinden dua etmelerini ve uyumamalarını ister. Fakat onlar uyurlar. Kısa süre sonra İsa tutuklanır. Sorguya çekilirse de bir suç unsuru bulunamaz. Sonunda, baş kâhinin, "sen Mesih misin?" sorusuna, İsa açıkça "Evet" der. Böylece ölümü hak ettiğine karar verirler. (DİA, II, 465-68)

3. İsa'nın akıbeti: İsa'nın milleti "Mesih Kral"ım diye kandırdığını ve Roma'ya vergi verilmesine engel olduğunu iddia ederek, öldürülmesi için Roma Yahudiye eyalet valisi Pontius Pilatus'tan (m.s. 25-26), izin isterler. Vali, İsa ile bizzat görüşür. Böylece iddia edilenlerin doğru olmadığı ortaya çıkar. Bununla beraber halkla karşı karşıya gelmeyi göze alamayan vali, başka çareler arar. İsa Celileli olduğu için onu Roma imparatorluğunun bu bölgesine bakan Hirodes'e gönderir. Hirodes ise İsa'yı sorgulayıp tekrar Pilatus'a iade eder. Pilatus'un gönlü İsa'yı affetmekten yana olsa da Yahudilerin baskısı karşısında onun çarmıha gerilerek öldürülmesini onaylar. Bunun üzerine Yahudiler, İsa'yı Golgota'ya (Kutsal Mezar Kilisesi'nin bulunduğu yer) götürüp Cuma günü çarmıha gererler. (11 Nisan 27, 7 Nisan 30, veya 3 Nisan 33) Hıristiyan kaynaklara göre, İsa çarmıha gerileceği sırada, "Eli, Eli, lime sebakteni" (Allahım, Allahım, beni kime terk ediyorsun?) diye yüksek sesle bağırdı ve ruhunu verdi. (Matta, 27/33-50) Arimathealı Yusuf, İsa'nın cesedini, Pilatus'tan isteyip aldı. Yusuf, çarmıhtan İsa'nın nâşını indirip, satın aldığı keten bezine sardı ve kayada oyulmuş bir kabre koyarak, kabrin kapısına bir taş yuvarladı. Bu olayı, Mecdelli Meryem ile Yoses'in annesi Meryem de gördüler. (Markos, 15/42-47) Ertesi gün, gömüldüğü kabri bilen dostları, onu ziyarete geldiklerinde, kabrin kenarında oturan bir delikanlı gördüler. Bu İsa idi ve kabirden kalkıp dirilmişti. (Markos, 16/1-8) Rivayetlere göre, İsa diriltildikten sonra kırk gün daha yaşamış, havarilerine telkin ve tavsiyelerde bulunmuş, daha sonra havarilerini Zeytin Dağı'na götürmüş ve orada onlara görevler verdikten sonra göğe refedilmiştir. Bir bulut, havarilerin ona baktığı sırada gözlerinden onu almıştır. (Resullerin İşleri, 1/8-12)

Hıristiyan inancına göre semaya refedilen İsa, dünya hayatının sonuna doğru tekrar gelecektir. İsa gelmeden önce bir kısım alametler ortaya çıkacaktır. Milletlerarası çatışmalar, kıtlıklar, depremler, büyük sıkıntılar olacak, birçokları Mesih diye ortaya çıkacak, güneş kararacak, ay ışığını vermeyecek, yıldızlar düşecek ve bütün bunlardan sonra insanoğlu İsa gelecektir. Bununla ilgili ifadeler şunlardır: "Sanmadığınız saatte İnsanoğlu gelir" (Matta, 24/44), "güneş kararacak", "ay ışığını vermeyecek", "yıldızlar gökten düşmekte olacak", "göklerde olan kudretler sarsılacak" (Markos, 13/24, 25; 21/25-30; DİA, II, 469)

İsa gelince, deccalın hâkimiyetine son verilecek ve iyiler mükâfatlandırılıp kötüler cezalandırılacak. Ayrıca, Hıristiyan itikadında, İsa'nın ikinci gelişiyle başlayacak ve 1000 yıl sürecek olan bir hükümranlık inancı da mevcuttur. (DİA, II, 469) Günümüzde premillennialism (ön-milenyumculuk) İsa'nın döneceğini ve Şeytan'ı bağlayacağını, dipsiz kuyuya atacağını söyler. İsa dünyada 1000 yıl egemenlik sürecek. Bu sürenin sonunda Şeytan serbest bırakılacak ve isyan başlatacaktır. İsa Şeytan'ı yokedecek ve son yargı gerçekleşecektir. Bundan sonra yeni gökler ve yeryüzü yaratılacaktır. (K.M. Vahiy, 20/2) Masal gibi görünen bu düşünceler, ABD'de yaşayan bazı Hıristiyan ve Yahudiler (veya Yahudi Hıristiyanlar) tarafından ciddiye alınmıştır. 1080 yılından itibaren başlayan Pazar Okulu Kitab-ı Mukaddes okuma dersleri, günümüze kadar hızla devam etmiştir. The Moody Magazine adlı yayınları 290.000 okuyucu bulmuştu. Yılda 3 milyon Kitab-ı Mukaddes'i bedava dağıtıyorlardı. Bunlar the Moody Bible Enstitüsü ile Dallas İlahiyat Fakültesi eliyle yürütülüyordu. Arz-i Mevud düşüncesinin, Amerika ve İsrail'i Ortadoğu politikalarında nasıl yönlendirdiği adına kitaplar yayımlandı. Böylece masal gibi görünen olaylar realite olmaya başladı. (Anderson, p.41-43)

İslam'a göre Hz. İsa:

Hz. İsa (a.s.) başta Allah'ın kulu ve ululazim peygamberlerden biridir. İsa'ya ulûhiyet isnat etmek, Allah'ın gazabını çeken en büyük günahlardandır. Kur'an'da annesi ve kendisiyle ilgili olayların anlatıldığı Meryem isminde bir sure ve yine ağırlıklı olarak kendisinin ve annesinin ailesinin anlatıldığı Âl-i İmrân suresi vardır.

Kur'ân-ı Kerim'de İsa aleyhisselam, İsa, İsa b. Meryem, Mesih İsa b. Meryem, Mesih İbn Meryem olarak anlatılır. Ayrıca, Ruhülkudüs ile teyit edilmiş, (Bakara, 2/87) rûhullah (Nisa 4/17) Allah'tan bir kelime (Âl-i İmrân, 3/39, 45), seyyid, iffetli, salihlerden bir nebi (Âl-i İmrân, 3/39; Meryem 19/30), vecîh, makam sahibi ve mukarrebinden (Âl-i İmrân, 3/45), Beni İsrail'e gönderilen resul (Âl-i İmrân, 3/49), kendinden sonra gelecek olan Ahmed ismindeki bir Resûlün müjdecisi (Saf, 61/6), kendinden önce gelen Tevrat'ı tasdik eden Mûsâddik (Âl-i İmrân, 3/50), ayet (Müminun 23/50; Meryem 19/21), inançsızlardan temizlenmiş, (Âl-i İmrân, 3/55), göz aydınlığı (Meryem 19/26), kul (Meryem 19/30), mübarek (Meryem, 19/31) kıyamet saatini bilmesi veya kıyametin gelmesinin işareti (Zühruf, 43/61), rahmet, (Meryem 19/21) gibi övgülü sıfatlarla anlatılmıştır.

Hz. İsa'nın kendisi üstün kılındığı gibi, annesi Meryem de âlemlere üstün kılınan İmrân ailesindendir.

Hz. İsa doğmadan önce annesi de mucizevî bir şekilde yetişmiştir. Hz. İsa âlem-i emirden, yani sebepsiz yaratılan varlıklar zümresini temsil ettiği gibi, Hz. Mûsâ da alem-i halktan, yani sebeplerle yaratılan varlıkları temsil etmektedir. Bu nedenle, gerek Hz. Meryem ve gerekse Hz. İsa'da hep alem-i emrin işlediğini görürüz.

Kur'ân-ı Kerim'e göre, Hz. Meryem, özel ilgi ve eğitimle büyütülmüştür.

Melekler, Meryem'e onu Allah'ın seçtiğini ve tertemiz kılıp, -onun devrinde- dünyadaki bütün kadınlara üstün kıldığını müjdelemişlerdi. Ona, saygı dolu bir gönülle Allah'ın huzurunda durup ibadet etmeyi, secdeye kapanıp rükû etmesini istediler.

Günü gelince, melekler, Meryem'e Allah tarafından bir Kelime verileceğini, adının İsa, lakabının da Mesih, sıfatının da Meryem oğlu olacağını ve dünyada da ahirette de itibarlı kimselerden olacağını müjdelediler. (Âl-i İmrân, 42-45)

Hz. Meryem ailesinden ayrılıp doğu tarafında (Mekânen şarkiyya, Beytü'l-Makdis'in doğu tarafına) bir yere çekildi. (Meryem, 19/16) Burası, Beytü'l-Makdis idi. Allah da ona Ruhunu (Cebrail) gönderdi, Cebrail (a.s.) Hz Meryem'e kusursuz mükemmel bir insan şeklinde göründü. Meryem irkildi ve "Ben, Rahmana sığındım senden. Eğer Allah'tan korkup haramdan sakınan bir kimse isen çekil yanımdan!" dedi. Bunun üzerine Cebrail: "Ben Rabbinden sana gelen bir elçiyim. Sana tertemiz bir erkek çocuk hediye edeyim diye geldim" dedi. Meryem: "Nasıl oğlum olabilir ki bana eli değen bir tek erkek bile olmamıştır. İffetsiz bir kadın da değilim!" dedi. Melek, "Öyledir, ama Rabbin: Bu iş bana pek kolaydır. Çünkü biz onu insanlara kudretimizin bir alameti ve tarafımızdan bir rahmet kılacağız ve artık bu, hükme bağlanmış, olup bitmiş bir iştir" dedi.

Cebrail (a.s.), Hz. Meryem'in hamile kalacağını Hz. Meryem'e müjdelemiş, Allah da Ruhü'l-Kudüs ile, Hz. Meryem'in rahminde cenini yaratmıştır. (Enbiya, 21/91; Razî, Tefsir, Enbiya 21/91) Bu yaratılışta, sebep kullanılmamış doğrudan âlem-i emir ile olmuş ve Hz. İsa'nın yaratılışı Hz. Âdem'e benzetilerek, onu anasız ve babasız yarattığı gibi, İsa'yı da babasız yaratmıştır. (Âl-i İmrân, 3/59)

Meryem, Cebrail'in (İbn Kesir, Tefsir, III, 116) onun yanında görünmesiyle Allah'tan bir kelime olan Hz. İsa rahme düştü. Sonra çocuğuna hamile kaldı ve bu haliyle uzakça bir yere (mekânen kasıyya) çekildi. Burası Beytülahim idi. Hamilelik dönemi bitip çocuk doğacak seviyeye gelince doğum sancısı onu bir hurma ağacına dayanmaya zorladı. Meryem "Ay! N'olaydım keşke bu iş başıma gelmeden öleydim, adı sanı unutulup gitmiş biri olaydım!" dedi. Gerek hamileliği dönemi gerekse çocuğun doğumu normal doğum süreci gibi işliyordu.

Bebek, (Taberî, Tefsir, XVI, 67) annesine aşağıdan şöyle seslendi: "Sakın üzülme! Rabbin senin alt yanında bir su arkı meydana getirdi. Haydi, hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine taze hurmalar dökülsün. Artık ye, iç, gözün aydın olsun! Bu arada eğer herhangi bir insana rastlarsan: "Ben Rahman'a oruç adamıştım. O sebeple bugün hiç kimseyle konuşmayacağım" de. Derken Hz. Meryem, bebeğini kucağına alıp akrabalarına götürdü. Onu görenler, "Kız Meryem! Sen ne tuhaf bir şey yapmışsın öyle!" dediler ve eklediler: "Ey Harun'un kardeşi! Baban kötü bir insan değildi. Annen de iffetsiz bir kadın değildi!" Meryem, bana değil, çocuğa sorun dercesine, çocuğu gösterdi: "Nasıl olur da, dediler, beşikteki bebekle konuşuruz?"

Derken bebek: "Ben Allah'ın kuluyum, o bana kitap verdi, beni peygamber olarak görevlendirdi." şeklinde dile gelip konuştu.

Devamla: "Nerede olursam olayım Allah beni kutlu, mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe bana namazı ve zekâtı farz kıldı. Anneme saygılı, hayırlı evlat kılıp, asla zorba, bedbaht ve hayırsız biri yapmadı. Doğduğum gün de öleceğim gün de kabirden kalkıp dirileceğim gün de selam üzerime olsun!" dedi. (Meryem, 19/16-33)

Allah (c.c.) Hz. İsa'yı, emir âleminin yaratılma şekliyle yarattığını, yani sebepsiz olarak bir şeye "ol" deyince oluverdiğini, bunda şaşılacak ve kabul edilmeyecek bir şey olmadığını, müteakip ve müteaddit ayetlerde bildirmiştir.

Hz. İsa doğunca, o zamanki Kudüs bölgesi kralı Hirodes, müneccimler yolu ile İsrailoğulları'nın kitaplarında gelmesi beklenen Mesih'in doğacağı günlerin geldiğini öğrenmiş ve doğan çocukları katletmeye başlamıştı. Bunun üzerine Hz. Meryem'i nişanlısı (!) Dülger Yusuf ile birlikte onu gizlemeye çalıştılar. Kur'ân onu gizledikleri yerin, "pınarları akan ve yerleşmeye elverişli yüksekçe bir yer (Rabve)" olduğunu (Müminun, 23/50) söyleyip, gerçek ismini belirtmez. Bazıları Rabve'nin Mısır'ın İhnasya bölgesi olduğunu, hatta Hz. Meryem'in doğumu da burada yaptığını ileri sürerler. Mısır'ın, söz konusu Roma valisinin idaresinin dışında bir yer olması hasebiyle daha doğru bir tercih gibi görülmektedir. Derken Dülger Yusuf onları alıp Mısır'da, Kahire'nin güneyinde İhnasya'ya götürmüştü. Yolda giderken, Farama, Zekazık, Aynü'ş-Şesm gibi yerlere uğramıştı. Hz. İsa (a.s.) on yaşına gelinceye kadar Mısır'da kalmış daha sonra, Filistin'deki Nasıra kasabasına dönmüşlerdi.

Taberî'nin beyanına göre, Mısır'da yüksek bir tepeye yerleştirilip, herkesten gizli bir şekilde, tam 12 yıl burada kalmışlardı. Hatta Taberî'nin ifadesine göre, Mısır'da kaldıkları sırada, Hz. İsa, annesi ile misafir oldukları bir çiftlik ağasının evinde meydana gelen bir hırsızlık olayında, hırsızı, mucizevî bir şekilde yakalatmıştı. (Taberî, Tarih, I, 351) Yukarıda ifade edildiği gibi Mısır'daki bu yer, İhnasya idi. İhnasya'nın üst tarafından Nil nehrinin Feyyum'a doğru açılan kolu geçer. Asyot'tan ayrılıp İhnasya bölgesinden geçen Nil nehrinin bu koluna Buhayratu Yusuf denir. Burası, tatlı suyu olan ve yaşamaya müsait bulunan önemli yerlerden biridir.

Başka bir rivâyete göre, Rabve, Şam'ın güneyinde ve ortasından Beredâ çayının geçtiği, şehre bitişik bir mahalle olup halk tarafından bilinmektedir. Rabve-i Mübareke diye klasik metinlerde geçer. [bk. RABVE]

Hz. Meryem ve İsa (a.s.) Mısır'dan dönünce, Nasıra'da, Cebel-i Halil'de bir eve yerleşirler. Hz. İsa otuz yaşına gelip Saîr Dağında (Sain Dağı) Allah'tan peygamberlik verilinceye kadar burada kalır. (Araîsü'l-Mecalis, s. 350)

On üç yaşında iken nübüvvete nail olduğu rivayet edilirse de 30 yaşında peygamberliğini ilan ederek davete başlamıştır. Hz. Yahya (a.s.) ile görüşmüş ve Havarî adıyla bilinen on iki sahabi edinip bunlarla birlikte, Filistin ve çevresinde şehirden şehre gezerek insanları hak yola davet etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in beyanıyla, "Çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıp içine üfler, o da Allah'ın izni ile kuş oluverir", "Abraşı iyileştirir ve Allah'ın izni ile ölüleri diriltir", "İsrailoğulları'nın evlerinde ne yediklerini ve ne biriktirip sakladıklarını bilir." (Âl-i İmrân, 3/49) Haz. İsa bunun gibi pekçok mucize göstermiştir.

Üç sene bu halde peygamberliğini icra ettikten sonra, Yahudiler, Roma devletine, Hz. İsa'nın devlet aleyhinde hareket ettiğini, Filistin'de yeni bir hükümetin tesisine çalıştığını, hatta kendi dinleri aleyhinde olduğunu, para ile kandırdıkları Yahuda'dan elde ettikleri bilgilerle haber verip şikâyette bulundular ve dolaplar çevirmeye başladılar. Kur'ân-ı Kerim'in beyanına göre Hz. İsa'nın getirdiği hakikatlere Havariler iman etmiş, fakat diğerleri, yani Yahudiler, hileler yapmışlardır. Allah da hilelerini boşa çıkarmıştır. (Âl-i İmrân,3/53-4)

Roma da işi Yahudilerin baş kâhinlerine bırakıp davayı onlara gördürdü ve Hz. İsa'yı idama mahkûm ettiler. Fakat ayetin beyanıyla, asmak istedikleri, Hz. İsa olsa bile, asılan İsa değildi. Ona benzetilen biri onun yerine asıldı. Kur'ân-ı Kerim, "Onlar Îsâ'yı öldüremediler, asamadılar da; öldürülen başkası idi, lâkin kendilerine ona benzer gösterildi. İsa, hakkında ihtilafa düşenler de bu hususta şüphe içindedirler. Bu konuda kesin bilgileri yoktur, zanna tâbi olmaktan başka bir şeye dayanmazlar. Onu kesinlikle öldüremediler. Doğrusu Allah onu kendi katına yükseltti. (Nisa, 4/157-160) Kur'ân'ın dışındaki bazı kaynaklarda, Hz. İsa sanılarak çarmıha gerilen kişinin, İsa'nın yerini Roma makamlarına gösteren Yahuda İskaryot olduğu belirtilir. İsa'yı ele vereceği sırada, İsa'nın suretine büründürülmüş ve İsa diye onu asmışlardır. Başka bir rivâyette de, "benzer gösterilen kişi"nin, haçı taşımak için görevlendirilen Kirinuslu Simun (Simon le Cyreneen) olup, İsa'nın tam benzeri olduğundan onu asmışlardır. Daha başka rivayetler de mevcuttur. (DİA, XXII, 469-70) Taberî'nin beyanına göre, Hz. İsa aleyhisselam, 32 yıl altı ay yaşadı. 30 yaşında peygamber oldu ve peygamberliği 30 ay sürdü. (Taberî, Tarih, I, 495)

Hıristiyanlara göre Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği kilise, Kudüs'teki Harem-i Şerif'in batısında olup, "Kıyam Kilisesi" veya Holy Sepulchre (Kutsal Mezar) denir.

Hz. İsa'nın asılarak öldürülmediği ve refedildiği, ayetle kesin bir şekilde ifade edilmiştir. Fakat bundan sonraki akıbeti, yani Yahudilerin elinden kurtulduktan sonra normal ölümle ölüp ölmediği ve semaya refedilmesinin hususiyetleri tartışılmıştır. Âl-i İmrân suresi 55. ayetinde, Hz. İsa'nın normal bir ölümle mi öldüğü yoksa semaya ref' mi edildiği konusu her iki şekilde de anlaşılabilecek bir özelliktedir.

Genel kanaat onun vefat etmediği ve semaya yükseltildiği şeklindedir. Sahih hadislerde, ahir zamanda tekrar nüzul edeceği belirtilirken, İbn Asakir'in rivayet ettiği bir hadiste ise Hz. İsa'nın nüzulünden sonra 40 veya 7 yıl yaşayıp sonra da vefat edeceği ve Müslümanların onun cenaze namazını kılacağı, akabinde Hz. Peygamber'in yanında Hz. Ömer'den sonra kalan yerde defnedileceği belirtilmiştir. (İbn Kesir, Tefsir, I, 585)

Konuya daha farklı bir tarzdan bakılabilir. Hz. İsa'nın akıbeti ile ilgili tartışmaların, Hz. İsa'nın yaşamakta olduğu hayat ile şu an insanların yaşadıkları hayatı aynı saymalarından kaynaklanmaktadır. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim, şehitlerin hayatından bahsederken, onların yaşadıklarını fakat bizim onları şuur edemediğimizi belirtiyor. Bundan dolayı Risale-i Nur Külliyatı, hayat mertebelerini beş tabakaya ayırmıştır: 1-Normal hayat, 2-Hz. Hızır ve İlyas'ın (a.s.) hayatı, 3-Hz. İdris ve İsa'nın (a.s.) hayatı, 4-Şehitlerin hayatı, 5-Kabir ehlinin hayatı. (Risale-i Nur Külliyatı, I, 347) Bu durumda Hz. İsa'nın hayatta olması, ne normal hayata benzemiş olup müfessirleri şaşırtacak ne de kabir hayatına benzeyip onlardan sayılmış olacaktır.

Kur'ân, Hz. İsa'nın asılmadığını kesin bir tarzda ifade etmek suretiyle, Hıristiyanlıkta önemli bir inanç olan, insanların günahına kefaret olmak üzere İsa'nın çarmıha gerilmesi meselesi (Zenb-i asil) reddetmiş olmaktadır.

Hz. İsa, göğe refedildiği zaman 33 yaşında idi. Göğe refedildikten bu yana hep orada olup, kıyamete yakın nüzul edecek ve deccalı imha edecektir. (Şemseddin Sami, V, 3228-29) Hz. İsa'nın Şam'da Emevi Camii'nde Akminare'ye ineceği de klasik metinlerde zikredilir.

Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden sonra, Havariler, [bk. HAVARİLER] dünyanın her tarafına dağılıp, muhtelif surette yazdıkları İncilleri neşretmekle insanları İsa'nın (a.s.) dinine davet ediyorlardı.

Ancak Hz. İsa yeni şeriat getirmediği gibi, İncil de ahlakî hükümlerden başka ahkâm ihtiva etmez. Bundan dolayı, onun Havarileri, Yahudileri Tevrat'ın hükümlerine aykırı hareketlerden ve bazı mutaassıp davranışlardan men etmekle kanaat ettiğinden Hz. İsa'nın (a.s.) dini o zamanlar pek sade ve tevhit akidesi üzerine tesis edilmişti.

Aradan uzun yıllar geçtikten sonra İznik'te ve başka yerlerde toplanan ruhanî reisler, şimdiki Hıristiyanlık dininin usul ve hükümlerini vazetmişlerdir. Binaenaleyh Hıristiyanlık, İsa'ya (a.s.) mensup ise de, Hz. İsa, mevcut Hıristiyanlığın vazedeni değildir. (Şemseddin Sami, V, 3229)

Tarihin akışı içinde Hıristiyanlık, Nesturiler, Yâkubiler ve Melkâniler gibi yüzlerce fırkaya ayrılmış ve darmadağın almuşlardır.

Titiz bir tevhid inancına sahip olan Unitaire'lerden başka, ekseri Hıristiyanların teslisi, hatta Mormonlar gibi bir grubun politeizmi kabul ettikleri de görülmüştür. Yeryüzünde başka hiçbir dinin mensupları Hıristiyanlar kadar farklı gruplara ayrılmamıştır. (Kur'ân-ı Hakîm, s. 306) [bk. HIRİSTİYANLIK: NASARA]

İSHAK ALEYHİSSELAM (إِسْحَاقَ عَلَيْهِ السَّلام)

Hz. İbrahim'in oğlu, Kur'ân'da adı geçen peygamberlerden biri

İshak kelimesinin kökeni ihtilaflıdır. Muarreb bir kelime olduğunu ileri sürenler kadar, Arapça asıllı bir kelime olarak kabul edenler de vardır. Sibeveyh'in görüşüne göre, Arapça saĥaḳa kökünden if'al kipine sokularak İshak denmiştir. (Tacü'l-arûs, s-ĥ-ḳ, md.; Lisanü'l-Arab, X, 154)

Ayrıca İbranice, gülmek anlamındaki, "sahak" kökünden olup, "gülen" manasına geldiği de söylenmiştir. (BE, "Isaac" md.) İbranice, Yishak; Gerekçe'de Isaak ve İngilizce Isaac olarak geçer. Annesi Sare'nin gençliğinde çocuğu olmamıştı. İhtiyarlık zamanında çocuğu olacağı, Cebrail (a.s.) tarafından müjdelenince, (Hud, 11/71) hemen ana hali olup, bu ihsana tebessüm ettiği için, "gülen" anlamına gelen "İshak" ismi daha doğmadan Allah tarafından verilmiştir.

İshak'ın annesinin adı Sare, babasının adı da İbrahim'dir. Eşinin adı ise Ahd-i Atik'e göre, İshak'ın amca çocuklarından Betuel'in kızı Rebeka'dır. (Tekvin, 25/20) Rebeka Mezopotamya krallarının kızı idi. Bu isim, İslamî kaynaklarda, Refekâ bint Betvîl olarak geçer. (Araîsü'l-mecalis, s. 88) Hz. İshak'ın 'Ay5, (Esav: Esau) ve Yâkub adında iki oğlu vardı. (Müstedrek, II, 607) İshak aleyhisselam, Oğlu Esav'ı Hz. İsmail'in kızı Besime (Besme) ile evlendirdi. Bundan da Rum isimli bir oğulları oldu ki bütün sarı ırk onun neslinden gelmiştir. (Taberî, Tarih, I, 190)

İshak aleyhisselam, uzun boylu, kara gözlü, buğday tenli ve güzel yüzlü idi. Hem sureten hem de sireten babası Hz. İbrahim'e benzerdi. (Müstedrek, II, 607)

Kur'ân-ı Kerim, bize, Hz. İshak'ın, hidâyete erdirildiğini, mübarek kılındığını ve salihlerden olduğunu, beyan etmektedir. (En'am, 6/84; Enbiya, 21/72; Saffat, 37/113)

Hz. İbrahim ve ailesinin Harran'dan Kenân diyarına hicretlerinin 25. yılında İshak doğdu. (Tekvin, 12/4) Muhtemelen, Beersheba'da doğdu. (PBD, s. 382) Ahd-i Atik'te, Hz İbrahim, yüz yaşında, Sare de 90 yaşında iken İshak'ın doğduğu belirtilir. (Tekvin, 21/5; 17/17) Sare, daha önce çocuğu olmadığı için cariyesi Hâcer'i, Hz.

İbrahim'e çocuk yapsın diye vermişti. İsmail aleyhisselam, Hâcer validemizden doğdu. Ahd-i Atik'in anlattığına göre, İshak, büyüyüp sütten kesilince, Hz. İbrahim (a.s) büyük bir ziyafet verdi. Ziyafette İsmail, İshak'a güldü. Bunun üzerine Sare, Hâcer ile oğlunu dışarı atmasını ve İshak'a mirasçı yapmamasını istedi. (Tekvin, 21/8–11)

İslamî kaynaklarda, Hz. İsmail, annesi ile birlikte Mekke'ye gittiği zaman daha emzikli çocuktu. İbrahim aleyhisselam, eşi Hâcer ile birlikte İsmail'i Mekke'ye götürdü. İsmail ile İshak bu ayrılıştan sonra, sadece babalarının vefatında bir araya gelmişlerdir. (Tekvin, 25/9–10)

Ahd-i Atik'e göre, Hz. İbrahim'in kurban etmek istediği oğlu Hz. İshak'tır. [bk. İBRAHİM] Tekvin'de anlatıldığına göre, Allah, İbrahim'e, sevdiği biricik oğlunu, İshak'ı, alıp Moriya diyarına (Nablus) götürerek, orada ona söyleyeceği dağların birinin üzerinde yakılan kurban olarak takdim etmesini emreder. (Tekvin, 22/1–3) İslam tarihi kaynaklarında bazı zayıf rivayetlerde bu görüşe de yer verilir. Fakat genel kanaat ve Kur'ân'ın bu konudaki beyanına göre, kurban edilmek istenen Hz. İsmail'dir.

Kur'ân'da İshak'a vahiy gönderildiği beyan edilir. (Nisa, 4/163) İshak aleyhisselam, babasının vefatından sonra veya hayatında, Şam'da (veya Filistin) peygamber oldu. Ayet-i kerimede, daha İbrahim (a.s.) hayatta iken Allah, ona, salih kişilerden, üstelik nebi olacak feyiz ve keremli, İshak'ı müjdelemişti. Onların neslinden gelenler arasında iyi davranan da çıkacak, kendi nefsine açıkça zulmeden kötü insanlar da olacaktı. (Saffat, 37/112-13)

Hz. İshak'tan, Yahudi ve Hıristiyanların mensup olduğu İsrailoğulları; Hz. İsmail'den (a.s.) ise Araplar dünyaya yayılmışlardır. Dünyadan nice soy ve sülale geçip gitmiş, onların isimleri bile kalmadığı halde Allah, Hz. İbrahim'in nesline bu bereket ve şerefi vermiştir. (Kur'ân-ı Hakîm, s. 449) İsrailoğulları'ndan peygamberler geldiği gibi, daima işi hıyanet olan ve tahribe memur insanlar da çıkmıştır. Günümüzde bunların her iki örneğini de görmek mümkündür.

Kur'ân-ı Kerim, Kur'ân'da geçen peygamberlerden diğerlerini resul olarak tanıtırken Hz. İshak'ı nebi olarak tarif eder. (Saffat, 37/112)

Ahd-i Atik'e göre, İshak, Gerar (Tell Haror), Beersheba, Beer-Lahai-Roi gibi yerlerde göçebe bir hayat sürer. Kıtlık yüzünden ailesini alarak, Filistîlilerin oturduğu Gerar'a gider. (Tekvin 26/1-2) Daha sonra ziraatla uğraşıp çok mahsul aldığından yöre halkı onu çok kıskanır. Buradan da ayrılıp tekrar Beersheba'ya geri döner. (Tekvin, 26/23)

Hz. İshak (a.s.), 170 (160 veya 180, 185, 100) yaşlarında Hebron'da vefat etmiştir. Hz. İshak vefat edince oğulları onu Hz. İbrahim'in yanına defnetmişlerdir. Eşi Refeka'nın kabri de buradadır. Ayrıca, Hz. İshak'ın Adıyaman şehir merkezinde, Kap Camii Mah. 1013. sokakta, makamı bulunmaktadır. Yöre halkı, Hz. İshak'ın önce burada medfun olduğu, daha sonra Kudüs'e götürüldüğü kanaatindedirler.

İSLAM (الإسْلام)

En son gönderilen ilahî din

İslam, silm ve selamet kökünden gelip, kulun Allah'a teslim olması ve onun buyruklarına boyun eğip salim bir yolda yürümesi manalarına gelir. Istılahta ise, 610 yılında Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselama vahiy yoluyla bildirilen ve yirmi üç yılda tamamlanan, kıyamete kadar da bâki kalacak olan dinin adıdır. Bu dine inananlara da Müslim (Müslüman) denir. Müslümanların, peygamberlerinin adı Muhammed (a.s.) ve kitaplarının en meşhur adı Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân-ı Kerim, 114 sure ve 6230 küsur âyetten meydana gelir. [bk. Hz. MUHAMMED ALEYHİSSELAM] İslamiyet Hz. Peygamber'in vefatı yıllarında (632-33) İslam, Arap yarımadasının batısına, Akabe körfezinden Güney Yemen'e ve Umman'ın bir kısmına kadar yayılmış ve önemli bir devlet haline gelmişti. Resûlullah'tan sonra, İslam'ın yayılışı, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde düzenli olarak devam etti. Hz. Osman zamanında devletin sınırları, Asya'da Hint Okyanusunda Sind'e kadar, kuzeyde Hindukuşlar'ın eteklerine, Belh ve Buhara'ya oradan Hazar denizinin güneyine Erzurum dâhil, Anadolu'nun doğusu, Kuzey Afrika'da Trablus'a kadar uzandı. Suriye, Filistin, Irak, Mısır ve Tunus, Sasani, Anadolu'nun doğusu İslam topraklarına katıldı. Bölgedeki halkın kahir çoğunluğu İslamiyet'i gönülden kabul etti. Diğerleri de dini, siyasi ve içtimai özgürlüklerini hak ederek yaşamaya devam ettiler. Hz. Ali ve Hz. Hasan radıyallahu anhuma dönemlerinde iç savaşlar yüzünden hiçbir gelişme sağlanamadı.

Emevi devleti zamanında, doğuda Maveraünnehir ve Sind; batıda Endülüs İslam topraklarına katıldı. Batı Avrupa'daki ilerleyiş, Fransa'nın güneyinde Poitiers ve Tours şehirlerine kadar sürdü. Ömer b. Abdülaziz döneminde, İslamî tebliğe verilen gayretlerle Afrika'da Berberiler, Ortaasya'da Türkler, bölük bölük İslam'a girdiler. Batı ve Orta Afrika'da İslam'ın yayılışı on birinci yüzyılda gerçekleşti. Anadolu ise, daha önce akınlar yapılmasına rağmen, on birinci yüzyılda Türklerin 1071'deki Malazgirt savaşını kazanmalarından sonra bir

İslam yurdu oldu. İstanbul'un fethinden sonra (1453) Balkanlara geçen Osmanlılar, burada, Viyana bozgununa (1683) kadar düzenli bir şekilde ilerlediler.

Gazneliler, Delhi Sultanları vd. vasıtasıyla Hindistan ve Çin, İslam'a girdiler. Endonezya ve Malezya gibi pasifikteki devletler de, özellikle Yemenli Arap tüccarlar vasıtasıyla İslamiyet'i kabul ettiler. Amerika'nın İslamiyet'le ilk karşılaşması ise, Çin kaynaklarına göre Mu-Lan-pi diye bilinen yere Müslüman denizcilerin ulaşmasıyla oldu. (m. 1178) Bunu Malay krallarından Ebu Bekir'in denizden yaptığı akınlarla bu Yeni Dünya'ya (Amerika Kıtası) ulaşması takip etti. (m. 1312) En yoğun bir şekilde ise on beşinci yüzyılda İspanya'da işlenen Müslüman katliamından sonra, buradan kaçarak deniz aşırı giden Endülüslü Müslümanlar vesilesiyle olmuştur. (DİA, "İslam" II, 29)

Şu da bir gerçek ki, günümüz İslam coğrafyası, Endonezya gibi Pasifik ve orta Afrika ülkeleri vb. istisna edilirse, sahabinin fethettiği topraklarla sınırlıdır. Onlardan sonra yapılanlar hep, fethedilen toprakları koruma çerçevesinde dönüp durmuştur. Osmanlı Devleti zamanında, en ihtişamlı dönemini yaşayan İslamiyet, önce topraklarına yalnız Balkanları ve Kırım'ı katmışsa da, onun esas vazifesi, İslam'ın bulunmuş olduğu coğrafyada payidar kalmasını sağlaması olmuştur. Şayet Osmanlı olmasaydı, Endülüs'te bir Müslüman'ın bile yaşamasına müsaade etmeyen Hıristiyanlık, onu Medine'ye kadar irca etme sevdasında, hedefine ulaşacaktı. Yani beş yüzyıl önce gerçekleşmesini istedikleri hedefleri, beş yüzyıl sonraya ertelenmiştir.

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Osmanlı Devleti'nin dağılmasına kadar, ikbal ve istikbalini koruyan İslam dünyası, mütecavizlerinin saldırılarına daha fazla dayanamamış ve baştanbaşa farklı isimler ve metotlar halinde sömürü ülkeleri haline dönüşmüştür. Kısmen hürriyet ve istiklallerini elde edenler de, kendisi savunacak güçlü bir birliğe muhtaçtır.

Batılı kaynaklara göre 2006 itibariyle dünyada 6 buçuk milyar insan yaşamaktadır. Müslümanlar dünya nüfusunun % 22'sini, Hıristiyanlar ise % 33'ünü teşkil etmektedirler. Müslümanlar ikinci sırayı almalarına rağmen Dünya'da Müslüman olanların yıllık oranı % 2,9; dünya nüfusunun (1950'den sonra) yıllık artma oranı ise % 2,3'tür.

Nüfusun artış oranından daha hızlı bir şekilde, insanlar İslamiyet'e girmektedirler. Tahminlere göre, 2020 yılında İslamiyet, dünyada birinci sırayı alacaktır. (Religioustolerance, "Population") Batılı kaynaklara göre daha az gösterilse de, dünyada Müslümanlarının sayısı, 1998 itibariyle 1,678,442,000 kadardır.

Nüfusunun % 50'sinden fazlası Müslüman olan 52 kadar ülke vardır. Geri kalan 55 kadar ülkede ise, belirli oranlarda Müslüman olup, mesela, Amerika'nın % 1,3'ü, Çin'in % 3'ü, Fransa'nın % 5'i, Almanya'nın % 3'ü ve İngiltere'nin % 2,2'si müslümandır. Öte yandan, dünyadaki Müslümanların % 92'si Sünnî, % 8'i de Şii'dir. Hindistan'da Müslümanların oranı % 20 olsa bile dünyadaki en fazla Müslüman nüfus burada yaşamaktadır. Müslüman nüfusu en fazla ülke olduğundan, Müslüman ülkeler kategorisinde değerlendirilmiştir.

Günümüzde, Müslümanların her türlü sıkıntılarına rağmen, İslamiyet, Müslümanlarda gerçekleştirdiği ve damarlarına, hücrelerine kadar işlediği tesirle, belirli bir gevşeklikten sonra yeninden hissedilmeye ve gün geçtikçe ikbal dönemlerine dönmeye başlamıştır.

İslam'ın inanç sisteminin duruluğu, sağlamlığı ve sahihliği, dünya ve ahiret muvazenesindeki dengesi, insan benliğini, onun bütün hayatını kuşatan sıcak ve samimi ruhu, tazyiklere rağmen kimsenin irtidat etmesine mahal vermemiştir.

İSMAİL ALEYHİSSELAM (إسماعيل عَلَيْهِ السَّلام)

Hz. İbrahim'in oğlu ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) dedesi

İsmail, Arapçaya yabancı bir kelimedir. "İsmaîn" olarak da okunur. (Halil b. Ahmed, "a-y-n" md.) Süryanice olan bu ismin manası, "Allah'a itaat eden" veya "Abdullah" demektir.

Yeryüzünde ilk İsmail ismi, İsmail peygambere verilmiştir. İlk, Arapça konuşan ve yazan İsmail'dir. (Tacü'l-Arus, "s-m-a-l" md.) İbranice, "yishmā´ēl" olarak geçer ve "Allah işitir" manasına gelir.

İngilizce, "Ishmael" olarak yazılır. (BPD, "Ishmael" md.)

İlk defa Amalika'dan Sabda ile evli olan Hz. İsmail, babasının tavsiyesi üzerine ikinci evliliği Cürhüm kabilesinden Ra'le veya Seyyide ile gerçekleştirdi. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 51)

Hz. İsmail'in Ra'le'den, 12 çocuğu oldu: Yenaviz, Kayzer, Ezbül, Minsa (Minşa), Müsemma' (Mişmâe), Düma (Dûvme), Maşa, Ezr (Ezûr), Teyma, Yetûr, Yenûş, Kayzema. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 51) Bazı tarih kitaplarında ise bunların isimleri, Kayzer, Ezbül, Mübişşa, Mismaan, Mâşî, Dimma, Ezer, Teyma, Yetûr, Nebişe ve Kayzuma, şeklindedir. (Siretü İbn Hişam, I, 4)

İsmail (a.s.) uzun boylu, nur yüzlü, kırmızımsı tenli, küçükbaşlı, büyük gözlü, küçük ve kalınca boyunlu, geniş omuzlu, elleri ve ayakları uzunca idi. Çok güçlü ve kuvvetli idi. (Müstedrek, II, 603, Ebu Nuaym, Delail, I, 29)

İsmail (a.s.) Hz. İbrahim'in Hâcer validemizden olan ilk oğludur. [bk. ZÜRRİYET-İ İBRAHİM: HÂCER]

Hz. İsmail'in sayılamayacak kadar çok zürriyetinin olacağı, semereli kılınacağı, ziyadesiyle çoğaltılacağı, on iki bey'in babası olacağı, Allah'ın onu mübarek kılıp büyük millet edeceği, Ahd-i Atik'in değişik bölümlerinde annesine hitaben zikredilir. (Tekvin, 16/10; 17/20; 21/18) Ahd-i Atik'te övülmesine rağmen, Yahudi dini literatüründe, Hz. İsmail yerden yere vurulur. (DİA, XXIII, 77) Yine bu nefretten dolayı, Hz. İsmail, Hz. İbrahim'in mirasından mahrum bırakılır. Ahd-i Atik'te belirtildiği üzere, bütün malın iki payı ilk doğan çocuğa verilmesi (Tesniye, 21/17) emredilirken, başka yerde, Hz. İsmail ahitten ve mirastan mahrum bırakılır. (Tekvin, 21/10)

Hz. İsmail, Kur'ân'da değişik yerlerde zikredilir. Annesi hakkında ise, isim verilmeden, Hz. İbrahim'in dili ile "zürriyetî" şeklinde ifade edilir. (İbrahim, 14/37)

İsmail aleyhisselam annesinin vefatından sonra, Mekke'ye gelen babası İbrahim ile birlikte, Kâbe'yi, daha önce belli olan temelleri üzerine inşa etmişlerdi. (Bakara, 2/127) O da babası gibi peygamber olarak seçilmiş, Allah'tan vahiy almış (Nisa, 4/163) ve elli yıl peygamberlik yapmıştır. Babasının vefatından sonra Kâbe'nin ve hac işlerinin organizasyonunu yürütmüştür.

Mekke ve çevresinde oturan Cürhüm, Kuzey Arabistan ve Güney Filistin'de oturan Amalika, Yemen kabileleri ile Me'rib ve Hadramut taraflarına peygamber olarak gönderilmişti. (Taberî, Tarih, II, 37-40)

Hz. İsmail'in, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) dedesi olması, Kâbe'yi babası ile birlikte inşa etmesi öte yandan, halîm bir genç olması (Saffat, 37/101) ve bunun neticesi olarak kurban edilmesi karşısında babasına karşı teslimiyet ve sadakati hep destanlaşmıştır.

Aynı zamanda, onların Allah'a karşı teslimiyetinin abideleştiği hac menasikinin, her yıl Müslümanlarca yapılması, akıllarda nakşedilmiş olan Hz. İbrahim ve İsmail sevgisini hiçbir zaman çıkaramamış, bilakis artırmıştır.

Resûlullah aleyhissalatü vesselam zaman zaman, Hz. İsmail'e atıflarda bulunmuş, birinde Hz. İsmail'i diğerinde ise babası Abdullah'ı kastederek, "Ben iki kurbanın oğluyum" buyurmuşlardır. (Müstedrek, II, 604)

Hz. İbrahim, Kâbe'nin inşasını tamamlayınca, Cebrail gelip, kendisine hac farizasını nasıl yapacağını ve hac farizasında hangi yerlerin hac için önem arz ettiğini, isimleriyle bildirmişti.

Böylece oğlu İsmail ile hac edip tekrar Filistin'e dönmüştü. [bk. İBRAHİM]

Hz. İsmail (a.s.), 130 (veya 137) yaşında vefat edip, Kâbe'nin yanında Hicr'e defnedildi. (Siretü İbn Hişam, I, 5)

Ezrakî'nin anlattığına göre, Abdullah b. Zübeyir, Haccac'ın attığı taşlarla yıkılan Kâbe'yi, yeniden yaptırdı.

Hatîm'i kazdırdığı sırada, yeşil taştan bir tabut bulduğu, Kureyşlilerden bilgi isteyince bunun İsmail'in kabri olup, yerinden kımıldatılmaması gerektiği hakkında bilgi verildiği, o da tabutu olduğu gibi bıraktığı söylenir. (Ezrakî, I, 312)

İSRAİL (إسرائيل)

İsrail, Hz. Yâkub'un lakabıdır. [bk. Yâkub]

KÂBE (الكعبة)

Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanların kıblesi

Kâbe, "kâ'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kâbe'nin, Kur'ân'da başka isimleri de mevcuttur.

Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi, Hz. Âdem, oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, âyette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte, muhtemelen M. Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. (Dirasat, IV, 80).

Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim aleyhisselamın inşası, harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapıldı. Üstü de örtülmemişti. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle, Hz. İsmail'in (a.s.) Hicr'i dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Resul-i Ekrem (s.a.s.) o zaman 35 (veya 25) yaşlarında idi. Hz. Peygamber'in de inşa edilmesine iştirak ettiği bu çalışma, muthemelen Hz. İbrahim'den 2489 sene sonra meydana gelmişti. Hacerü'l-Esved'in yerine yerleştirilmesi işinde Hz. Peygamber bizzat başkan seçilmişti. (Mirât-ı Harameyn, I[1], 334-46)

Yezid-i Leîm zamanında yıkılan Kâbe, dördüncü kez, Abdullah b. Zübeyir tarafından, Hicr-i İsmail dahil edilerek Hz. İbrahim'in zamanındaki temelleri üzerine bina edildi. Beşinci kez (hicrî 74) tekrar Hicr-i İsmail dışarıda bırakılacak şekilde yapıldı. Daha sonra Sultan IV. Murat zamanında yeniden tamir edildi. (Mirât-ı Harameyn, I[1], 346)

Bugünkü Kâbe, 1.5 m genişliğindeki temeller üzerine inşa edilmiştir. Dıştan dışa 10,70 x 12 m ebadında ve 15 m yüksekliğindedir. Duvarlar 1.25 m kalınlığındadır. Temelleri ise, tavaf alanı yüzeyinden 22-27 cm arasında değişen yükseklikte yukarı çıkmış ve duvarlar bu çıkıntıdan 25 cm kadar içeriden başlatılarak temellerin dışarıda kalan kısmının yüzeyi 45° meyilli mermerlerle kaplanıp duvarlarla birleştirilmiştir. Yerden biraz yüksek ve duvardan artık alana şazervan denilir ve bu şazervana Kâbe örtüsü bakır halkalarla raptedilir. (DİA, IV, 15) Kâbe'nin kapsadığı alan şazervanlar dikkate alınarak ölçülürken başka bir ebat, bunlar dikkate alınmadığında ise birka bir ebattadır.

Kâbe'nin her bir köşesinin adı vardır. Bunlardan, doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene "Rükn-i Yemanî"; batıyı gösterene "Rükn-i Ğarbî" ve nihayet kuzeyi gösterene "Rükn-i Irakî" denir. Kuzey-batı köşeleri (farklı olarak) bazı kaynaklarda "Rükn-i Şamî" olarak belirtilir.

Doğu köşesinde, yerden takriben 1.5 m yükseklikte, gümüşle kaplı Hacer-i Esved bulunmaktadır. Tavaf'ın başlangıç ve bitiş noktası bununla sona erer. Hacer-i Esved'den takriben 2 m mesafede ve yerden 1.92 m yükseklikte Kâbe-i Muazzama'nın kapısı bulunur.

Kuzeybatı duvarının önünde iki ucu Rükn-i Şamî ile Rükn-i Irakî'ye doğru, iki metre mesafede Hatim denilen mübarek makam bulunmaktadır. Hicr'in sınırını gösteren hatim, iki ucu Kâbe duvarına bitişmeyecek şekilde, yarım daire biçiminde bir duvardır. Hatim'in yüksekliği 1.31 m, üstten genişliği 1.52 m, alttan genişliği 1.44 metredir. Hatim'in iki ucunun içeriye nispeten mesafesi 8 metredir. Kâbe'nin kuzey duvarının ortası ile hicrin merkezi arasındaki mesafe 8.44 metredir. (DİA, XVII, 456)

Yine Hacer-i Esved ile Kâbe kapısı arasında kalan 2 metrelik alana "Mültezim" denir.

Rükn-i Yemanî ile batı duvarı üzerindeki, kapalı kapı arasında kalan alana ise "Müstecar" denir.

Hicr

Kâbe ile hatîm denilen yarım daire şeklindeki duvar arasında kalan ve altın oluğun dibine rastlayan yere hicr denir. Bu bölge, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail ile birlikte inşa ettiği Kâbe'ye dâhil bulunuyordu. Çeşitli nedenlerle yıkılan Kâbe'nin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de iştirak ettiği miladî 605 yılındaki yeniden inşası sırasında, ekonomik nedenlerle daha önceki temellerden kısaltılarak yapıldığı zaman, geride kalan bu bölge, göğüs hizasına kadar yükselen yarım daire şeklindeki duvarla (hatim) çevrildi. Kâbe'den ayrıldığı için "hicr" dendi.

Kâbe'nin İçi

Dört köşe bir oda görünümünde olan Kâbe'nin tabanı mermer döşelidir ve duvarlar iki metre yüksekliğine kadar mermerle kaplıdır. Orta yerinde Abdullah b. Zübeyir zamanından kalma ve güney-kuzey yönünde dizilmiş üç ağaç direk ve bunlardan giriş kapısının karşısındakinin önünde batı duvarına doğru, seccade şeklindeki mermerle, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) namaz kıldığı yere işaret edilmiştir. İçten tavan ve duvarlar, alttaki mermer kaplamalara kadar inen atlastan yapılmış perdelerle örtülüdür. İçten Rükn-i İrakî köşesinden dama çıkılan bir merdiven vardır. (DİA, IV, 15)

Kâbe'nin örtüsü

Rivâyete göre, Kâbe'yi bir örtü ile ilk Hz. İsmail örtmüştür. Yemen'den Es'ad el-Himyerî'nin de örttüğü söylenir. İslamiyet'in gelmesinden sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) de Kâbe'yi örtü ile örttüler. Bu âdet, günümüze kadar devam etti. Kâbe'nin, içten ve dıştan dört duvarı üzerine siyah ve kırmızı iki örtü asılır. Üstten saçağa demir halkalarla tutturulur, alttan (şazervan) denilen yere yine sarı halkalarla sabitlenir. Halen, örtü, 14m uzunluğunda ve 0.95m genişliğindeki 48 parçadan meydana gelir. Toplam yüz ölçümü 638,4m^{2}'dir. Üzerinde Kur'ân'dan iktibas edilen ayet ve dualar vardır.

Cahiliye dönemi de dâhil, haftanın belirli günlerinde Kâbe'nin içinin ziyaret edilmesine müsaade edilirdi. Günümüzde bu tamamen yasaklanmıştır. Sadece Suudi yetkililerin iznine bağlı olarak belirli zamanlarda açılmaktadır.

"Beyt'in hepsi kıbledir. Bu yönlerin en faziletlisi ise (kuzey güney ciheti göz önünde alındığında) sağ tarafıdır." (Fakihî, Ahbar-ı Mekke, I, 185)

Hz. Peygamber (s.a.s.) Kâbe'yi, Hicr'i de içine alacak şekilde yeniden inşa etmeyi arzu etmişti. (Buharî, "Hac" 42) Fakat çeşitli nedenlerle bu arzusundan vazgeçmiştir. Hz. İsmail ile annesi Hâcer'in kabirlerinin bu bölgede olduğu rivayet edilir. Hz İsmail yirmi yaşında iken annesi vefat etmiş ve buraya defedilmiştir. (Ezrakî, Ahbaru Mekke, I, 83) Hicr, duaların makbul olduğu yer olarak kabul edilir. [bk. MESCİD-İ HARAM]

KARUN (قارون)

İsrailoğulları'ndan küfran-ı nimet eden bir zengin

Karun, Arapçaya yabancı bir isim olup, Hz. Mûsâ'nın kavminden veya yakın akrabasından bir kişinin adıdır. Ahd-i Atik'te ise, Yitshar oğlu Korah olarak geçer. (Sayılar, 16/1) Karun'un Hz. Mûsâ'nın akrabası olduğu hakkında ittifak varsa da bu akrabalığın ne derece olduğu konusunda farklı üç görüş vardır: Hz. Mûsâ'nın Amcası, amcaoğlu, teyze oğlu. (Zadü'l-mesîr, VI, 239)

Karun, Firavun'un hazinedarı ve ileri gelenlerden olduğu gibi, Mısır'da kendi kavmine ihanet edip kavminin ve dininin düşmanlarına yardım eden zengin burjuvazinin bir prototipi idi. (Taberî, Tefsir, XX, 105) Mûsâ ve Harun'dan sonra İsrailoğulları'nın en bilgilisi olup Tevrat'ı da çok güzel okurdu.

Mısır'da hazinelerin başına tayin edilmişti. Karun, hem peygamberliğin hem de yöneticiliğin Hz. Mûsâ'ya, mezbah ve mabet yöneticiliğinin de Harun'a verilmesine karşı çıkmış, neticede Hz. Mûsâ'ya komplo kurmuş ve bu yüzünden yerin dibine geçmiştir. (Araîsü'l-mecalis, s. 188-190)

Yaptığı taşkınlık, fahişe bir kadını ayartıp Hz. Mûsâ'ya iftira attırmak, Allah'ı inkâr etmek, büyüklük taslamak, elbiseleri ile çalım satarak yürümek ve Firavun'a alet olup, kendi kavmi olan İsrailoğulları'na zulmetmek şeklinde özetlenebilir. Zira Karun, İsrailoğulları'na eziyet etmesi için onların bulunduğu bölgede Firavun'un valisi idi. (İbn Ebî Şeybe, VI, 334; Zadü'l-mesîr, VI, 239; Araîsü'l-mecalis, s. 188-89) Bu bölge muhtemelen Vadi-i Timyulat idi.

Allah, ona hazineler dolusu öyle bir servet vermişti ki o hazinelerin anahtarlarını bile güçlü kuvvetli bir kervan zor taşırdı.

Halkı ona, servetine güvenip şımarmaması ve böbürlenmemesi, konusunda uyarmada bulunuyordu. Allah'ın ona, ihsan ettiği gibi onun da insanlara iyilik etmesini, ülkede nizamı bozma peşinde olmamasını telkin ediyorlardı.

Karun ise, bu servete ilmi ve kendi becerisi sayesinde kavuştuğunu iddia ediyordu. O, bunların hiçbirine aldırmıyordu.

Derken Allah onu da, sarayını da yerin dibine geçiriverdi. Ne yardımcıları Allah'a karşı kendisine yardım edip, onu kurtarabildi, ne de kendi kendisini savunabildi. (Kasas, 28/76-81)

Mısır'ın Feyyum eyaletinde Karun'a nispet edilen "Karyetü-Karun", bu köyde Roma harabelerinden kalan "Kasr-ı Karun" ve "Buhayratü Karun" gibi mekânların Karun'la, isim benzerliğinden başka, bir alakası yoktur.

Türkiye'deki Karun'un hazinelerinin de gerçek Karun ile bir alakası yoktur.

KARYE VE KURA, BELDE VE BİLAD

(قرية وقرى بلدة وبلاد)

Kur'ân-ı Kerim'de "karye" veya "kırye" (çoğulu "kura") birçok yerde geçer. Bunların bir kısmı genel anlamda olup diğerleri belirli bir coğrafyayı ifade ederler. Genel manada karye, "köy", "şehir" ve memleket manasına gelir. Cemiyet ve medeniyet mahalli olan yerlere de aynı isim verilir. Vâkıa, insanların toplandığı yere ve insan topluluğuna da "karye" denir.

KARYE-1: DENİZ KIYISINDAKİ ŞEHİR: EYLE

(الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ)

Deniz kıyısındaki şehir: Eyle [bk. EYLE]

KARYE-2: NİNOVA (قَرْيَةٌ آمَنَتْ)

Hz. Yunus'a iman edenlerin şehri, Ninova

Yunus'un (a.s.) babasının "Mettâ" olduğu "Yunus b. Mettâ" şeklinde Resûlullah tarafından beyan edilmiştir. (Buharî, "Enbiya" 24) Kur'ân'da Zünnûn adıyla anlatılan da yine Yunus'tur (Enbiya 21/87) "Nun" balık anlamına gelir. "Zünnûn" ise "balık sahibi" demektir.

Yunus aleyhisselam, Ninova'ya peygamber olarak gönderilmişti. Asurilerin başkenti olan Ninova (Nineve) harabeleri, yeni Musul kentinin içinde ve şehrin ortasından geçen Dicle nehrinin doğu yakasındadır. Musul

şehrinin Babü'ş-Şems kapısından girince Şariu Erbil'in sağ ve sol tarafları eski Ninova böglesi üzerinde kurulmuştur. Milattan önce 2640 yıllarında Asur tarafından tesis edilmiş ve yine m.ö. 1968 yıllarında Ninovas tarafından genişletilip tezyin edilmiştir. Kadim şehirde bol miktarda tarihi eser mevcuttur. Bu mamur şehir 625 (m.ö.) yıllarında İran tarafından tahrip edilmişti. Daha önceleri altı yüz bin nüfusu bulunan şehir, İslam'ın eline geçtiği zaman küçük bir kasaba konumuna düşmüştü. Günümüzde Ninova üzerine kurulan Musul, nüfusu 3 milyonu aşan büyük bir şehirdir.

Erbil caddesi üzerinde ve Asur Meydanı'nın batısında yükselen Tell-i Yunus (Tevbe Tepesi), Ninova'nın önemli ziyaret yerlerinden olup, bu tepede, Hz. Yunus'un kabri ile onun adına izafe edilen cami yer alır. Anlatıldığına göre burada Yunus peygambere nispet edilen bir su kaynağı bulunmaktaydı. Yunus aleyhisselam, ümmetinden, bu su kaynağında temizlenip buradaki tepeye çıkarak, üzerlerine inecek olan azaptan kurtulmaları için Allah'a dua etmelerini ister. Onlar da dua edip, Allah'ın azabından kurtulurlar. Ayrıca bu şehirde, Yunus Camii ile Bab-ı Cisr arasında, mescidin sağ tarafında Circis peygambere atfedilen bir kabir, bir de yine nehrin doğu yakasında Hz. Şit'e atfedilen bir makam mevcuttur.

KARYE-3: MISIR (الْقَرْيَةَ)

Yusuf'un içinde bulunduğu kent: Mısır

Yusuf suresi 82. âyette geçen karye kelimesi ile Mısır kastedilmiştir. (Taberî, Tefsir, XIII, 37) [bk. MISIR]

KARYE-4: SODOM (الْقَرْيَةِ)

Halkı iğrenç işler yapan şehir

Halkı iğrenç işler yapan karye, Sodom şehridir. (Taberî, Tefsir, XVII, 49) Belâ yağmuruna tutulan, üstüne taş yağdırılan şehir de yine burasıdır. (Taberî, Tefsir, XIX, 16) [bk. SODOM]

KARYE-5: ÜZEYİR ALEYHİSSELAM'IN UĞRADIĞI ŞEHİR (قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا)

Altı üstüne gelmiş şehir

Altı üstüne gelmiş karye, Buhtunnasr'ın harap ettiği, Kudüs veya Arz-ı Mukaddes'tir. Bazı müfessirler ise, bu karyeden maksadın, Bakara suresi 243. âyette geçen ve "binlerce (kişinin) ölüm korkusuyla yerlerinden ayrılması ve sonra da Allah'ın onları topluca öldürmesinden sonra dirilmesinin anlatıldığı" kimselerin yurdu olan Kadim Vasıt yakınlarındaki Dâverdân olduğunu belirtmişlerdir. (Taberî, Tefsir, III, 30) [bk. KUDÜS] [bk. ÜZEYİR] [bk. DÂVERDÂN]

KARYE-6: HZ. MÛSÂ İLE HIZIR'IN UĞRADIKLARI KENT (قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا)

Mûsâ ile Hızır'ın misafir oldukları kent

Mûsâ ile Hızır'ın yolculuklarında, misafir olup, yıkık duvarını mucizevî bir şekilde onardıkları köyün (karye) neresi olduğu ihtilaflıdır. Bu karye, İbn Abbas'a göre Antakya (Samandağı), İbn Sirin'e göre yeni ismi Akabe olan Eyle'dir. Bingazi'nin doğusunda yer alan Berka (Taberî, Tefsir, XV, 288) Azerbaycan'ın köylerinden Gence'ye yakın Bâcirevan (Zadü'l-mesîr, V, 175), Eyke bölgesinde el-Bed' veya Maknâ (İbn Kesir, Tefsir, III, 99) gibi yerler de ihtimaller arasındadır. Türkiye'de Antakya-Samandağı'nda buna ait bir makam bulunmaktadır. [bk. KARYE-7: ANTKAYA] [bk. EYLE] Bâcirevan, Mûsâ ile Hızır'ın misafir olmak istedikleri köy olduğu gibi "hayat suyu"nun ('Aynü'l-Ĥayât) da burada olduğu rivayet edilmiştir. (Mu'cemül'l-Büldan, I, 218)

KARYE-7: ANTAKYA (أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ)

Yâsîn Suresi'nde geçen elçilerin gönderildiği şehir Antakya

İslam öncesi dönemde Antiocheia olarak geçen şehrin ismi, İslamî dönemde Antakīye şekline dönüşmüş olup günümüzde Türkiye'nin Hatay ilinin merkezine denir.

Şehrin kuruluşu çok eski olup İskender zamanına kadar götürülür. İskender'den sonra muhtemelen üçüncü kral, Andiħas'ın kurmuş olduğu söylenir. Kral Antîğonya'nın bu şehri kurup, adına da oğlu, Antiochus'un ismini verdiği de iddia edilmiştir. (Mu'cemü'l-büldân, I, 266) Yaklaşık olarak m.ö. 300 yıllarında kurulduğuna dair haberler mevcuttur. (Thefreedictionary, "Antiochia"md)

Şehir, Hz. Ömer zamanında fethedilmişti. (m.s. 638) Yerli halkın, İslam'dan sonra burayı zamanla terk etmesi üzerine, Hz. Muaviye kente bazı Müslüman halkları yerleştirdi. 'VI. yüzyılda gayrimüslim nüfus bulunmuyordu. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetine geçen Antakya (1516) ilk zamanlar Halep

Eyaletinin bir sancağı iken daha sonraları kaza olarak idare edildi. 1918'de Fransız işgalinden sonra Osmanlı hâkimiyetinden çıktı. 1937'de Türkiye ve Fransa garantörlüğünde Hatay devleti kuruldu. 1939'da tekrar Türkiye'ye katıldı.

Antakya'nın 1838'de nüfusu altı bin kadardı. (DİA "Antakya" md.) Cevdet Paşa, 1867'de Antakya'da 8775 Müslüman 1129 gayri müslim bulunduğunu kaydeder. Günümüzde ise şehir merkezinin nüfusu 581341'e ulaşmıştır. (2000)

Anadolu ve Yunanistan'a uzanan yolların kilit noktasında bulunması sebebiyle Kudüs'ten gönderilen havariler burada toplanıp Hıristiyanlığı yaymak üzere Anadolu'ya giriyorlardı. Şehir, Kudüs'ün tahribinden sonra Hıristiyanlığın merkezi haline geldi. (DİA, "Antakya" md.)

Yahudi cemaatinden olmayanlar arasında Hıristiyanlığın yayılması da burada başladı. Dördüncü yüzyılda metropolitliğin, beşinci yüzyılda patrikliğin merkezi oldu.

Bugün (2007) Katolik ve Ortodoks gibi muhtelif cemaatlerin Antakya patrikleri bulunmakla birlikte, bunların hiçbiri Antakya'da oturmamaktadırlar. (DİA, "Antakya" md.)

Yâsîn Suresi'nin 13 ayetinde "Ashâb-ı Karye" ve 20. âyetinde "el-Medine" ile kastedilen şehrin, Antakya olduğu belirtilmektedir. (Taberî, Tefsir, XXII, 55) Hz. İsa'nın, havarileri elçi olarak gönderildiği zaman, şehir Roma İmparatorluğunun hâkimiyetinde idi.

İlk çağlardaki adı Silpius olan Habîb-i Neccâr dağının eteğinde, Habîb-i Neccâr'a ait bir makam bulunmakta ve günümüzde samimi müminler, burayı zaman zaman ziyaret edip tevhidin bayraktarlığını yapan insanlara olan vefalarını yerine getirmektedirler.

Habîb-i Neccâr dağındaki Habîb-i Neccâr makamının karşısında biraz daha şehre bitişik olan yerde St. Pierre'in ibadet ettiği kayaya oyulmuş St. Pierre Kilisesi vardır. Mağaranın ön yüzü Haçlılar zamanında gotik bir tarzda örülmüştür.

Ayrıca, şehrin merkezinde Habîb-i Neccâr Camii'nin sol kenarında, camiye bitişik bir şekilde, merdivenlerle inilen mağarada, Antakya Elçileri ile, kendisinin mezarları bulunmaktadır.[bk. KARYE-7: ANTAKYA]

KARYE-8: MEKKE: ÜMMÜ'L-KURA (من قريتكم)

Muhammed Suresi, 13. âyette anlatılan "Nice şehirler vardır ki, halkı sizi sürgüne gönderen karyenizden daha kuvvetli idiler." şeklinde geçen "karye" ile Mekke kastedilmiştir.[bk. MEKKE]

KARYETEYN: MEKKE VE TAİF (الْقَرْيَتَيْنِ)

Bu iki karye, Mekke ile Taif'tir. (Taberî, Tefsir, XXV, 65)
[bk. MEKKE] [bk. TAİF]

KEHF VE RAKİM (الكهف والرقيم)

Rakim, Ashâb-ı Kehf'in çıktıkları köyün veya mağaranın bulunduğu vadinin adıdır. Amman'ın merkezinden güneydoğuya doğru olan Ebu XAlendâ mahallesindeki Ashâb-ı Kehf'in mağarasına aynı zamanda Rakim denmektedir.

Ayrıca "rakim"ın Ahsab-ı Kehf'in köpeğinin ismi olduğu da söylenir.[bk. ASHÂB-I KEHF]

KİTAPTAN KENDİNE İLM-İ LEDÜN VERİLEN ZAT: ASAF B. EL-BERHİYA (عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ)

Bu zatın cinlerden olduğu söylendiği gibi, Hz. Cibril veya Hz. Süleyman'ın (a.s.) kâtibi, Asaf el-Beriħiya/Beliħiya, Estûm, Endülüslü Zünnur veya Hızır olduğu ve İsm-i Azam'ı bildiği rivayet edilir. (Taberî, Tefsir, XIX, 163; İbn Kesir, Tefsir, III, 365) Kur'ân'ın beyanına göre, bu zat, Allah'tan hususi bir ilme sahip olup (ilm-i ledün), Allah'ın isimlerinden, kendisi ile dua edilince kabul edilen ism-i azamı biliyordu. Belkıs'ın tahtını, göz açıp kapayacak kadar, kısa bir sürede Me'rib'den Kudüs'e getirebileceğini söylemiş ve bunu, Allah'ın izni ile, bir keramet olarak yapmıştı. Burada bilim ve teknolojik açıdan, maddenin ışınlanabileceği, iması verilmiştir. Olay, Allah'ın, bu güzel insana bir ihsanı olsa bile, müminlere teknolojik gelişmelerde önemli bir kapı açmaktadır. Allah kulu Asaf'a vermiş olduğu ihsanı, diğer kullarına da verebilir.

Asaf el-Berhiya'nın Diyarbakır'ın Eğil ilçesinde, "Harun Tepesi" diye bilinen yerde kabri mevcuttur. Yalnız yöre halkının bazısı, bu zatı Harun Peygamber olarak bilmektedir. Ayrıca Ayasofya'yı ilk defa onun yaptığı da İbn Battuta tarafından nakledilmektedir.

KUDÜS (باركنا حوله)

Etrafı mübarek olan yer, Kudüs şehri

Bu şehrin günümüzde biri "Kudüs" diğeri Jerusalem (Yeruşalaym veya Yeruşalim) diye meşhur iki adı vardır. Kudüs'ün, "k-d-s" kökünden gelip "kutlu" (mukaddes) manalarına geldiği açıktır. Jerusalem, "barış yurdu" veya Kenânîlerin tanrısı Şalim adına nispetle "Uru-shalim" (Şalim'in Şehri) demektir. Barış yurdu, anlamı diğerine tercih edilir.

Kadim şehirlerden biri olan Kudüs'ün tarihi, kırk beş asra kadar uzanır. Özellikle İslamiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi üç semavi dinin beşiğidir.

Kur'ân-ı Kerim, Kâbe'yi ve etrafını mübarek kıldığı gibi (Âl-i İmrân 3/96) bizzat bu beldeyi de mübarek kabul etmiş (İsra 17/1) ve Kur'ân'ın daha birçok yerinde mübarek olduğuna atıflarda bulunulmuştur. (A'raf 7/10; Enbiya 21/71, 81; Sebe' 34/18)

Hz. Peygamberin hadislerinde, ziyaret edilmesi gereken (şedd-i rihal) üç mescitten birinin bu kutlu beldede olması, Kudüs'e atfedilen kutsiyetin temellerini teşkil etmektedir. (Buharî, "Enbiya" 10) Hz. Peygamber Mirac'a gidişinde mucize bir yolculukla Mekke'den buraya teşrif etmiş, namaz kılmış ve gökler ötesi âleme bu mübarek beldeden açılan kutlu koridoru kullanmıştır. Hz. İsa (a.s.) da bu kutlu koridordan göğe refedilmiştir.

Yahudiler, Hz. Süleyman'ın tapınağının batı duvarının kalıntıları olan "Ağlama Duvarı"nı kutsal mekân kabul eder ve bu kutsal mekânda ağlayarak heyecanla Tevrat okurlar. Kudüs'ün Kitab-ı Mukaddes'te yüzleri geçen farklı şekillerde övgüyü içeren ismi vardır. Hatta bazıları mübalağa yapıp bunun 600 kadar olduğunu bile ileri sürerler. Kudüs, Ahd-i Atik'te 600 defa geçer. (PBD, s. 417–18) Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid'in birçok yerinde bu şehrin farklı bölgelerine atıfta bulunulur.

Hıristiyanlar ise, Hz. İsa'nın (kendi inançlarına göre) medfun olduğu Kıyam Kilisesi ve civarını kutsal kabul edip, buranın, tüm Hıristiyanlar'ın kutsal bir hac merkezi olduğuna inanır ve hac ederler.

Tarih

Şehir, hicrî 217 (m. 833) yılına kadar Beytü'l-Makdis ve İliya isimleri ile anıldı. Abbasi halifesi Memun, "el-Kuds" ismi ile demir para bastırınca, şehrin adı "el-Kuds" (Kudüs) olarak kullanıldı. Osmanlı döneminde ise "el-Kudsü'ş-Şerif" dendi.

Kudüs'ün ilk sakinleri, eski Arap kabilelerinden olan ve m.ö. 4500 yıllarında buraya gelen Yebusiler'dir. Milattan önce 2500 yıllarında Kenânîler, burayı elegeçirip yerleşmiş ve şimdiki Sihyon tepesinde "Yebus" isminde, eski Kudüs'ün yeri kadar, küçük bir kasaba kurmuşlardı. (Şemseddin Sami, V, 3606) Milattan önce 1049 yıllarında Davud aleyhisselam, şehri alıp başkent yaptı ve adını da "Davud Şehri" koydu. (II. Samuel 5/9) Ardından Süleyman aleyhisselam, şehri güzelleştirip genişleterek imar etti. İsrail Krallığı'nın putperestliğe meyletmeleri ve kuzey kralı Ahaz'ın Mecusiliğe meyletmesi, putlara kurban sunması, (II. Krallar, 16/2), peygamberleri katletmeleri (Bakara, 2/91), halkın peygamberlerine tuzak kuracak kadar şirazeden çıkıp bozulması (II. Tarihler, 24/21) önce kuzeydeki İsrail Krallığı'nın sonra da güneydeki Yahuda Krallığı'nın başlarına felaketler getirdi.

Yahudiler, kendilerini beğenmiş, dinen haram olan şeyleri helal, helal olanlarını haram saymış ve türlü türlü fesat çıkarmışlardı. Derken Allah Teâla başlarına m.ö. 586 yılında, Babil Kralı Buhtunnasr'ı (II. Nebuchadnezzar m.ö. 630–562) musallat etti. Kentlerinin ve kentlerde evlerinin aralarına girip onları kapı kapı araştırarak bulup (İsra 17/5) öldürüyorlardı. Nitekim Tevrat okuyup anlayan kırk bin kişiyi öldürmüş, Yahuda Krallığı'nın bütün şehirlerini yerle bir etmişti. Şehirleri yakıp yıktıktan sonra insanlarını çeşitli ülkelere dağıttı ve bazısını da esir olarak Babil'e götürdü. [bk. BABİL] Bir görüşe göre, göçe zorlanan Yahudilerin bir kısmı da Medine'ye dağılmışlardı.

II. Kyros'un (Keyhüsrev) krallığı sırasında Yahuda Valisi Zerubbabel'in (Babası Babilli, annesi Yahudi) yardımıyla sürgünden kurtulup, m.ö. 538 yılında, tekrar Kudüs'e dönebildiler. Elli yıl boyunca harabe halinde kalan Kudüs, Babil'den dönen Yahudilerin yardımı ile onarıldı ve Süleyman Mabedi inşa edildi. Yahudiler, devlet kuramadıysalar da Babillilerin hakimiyeti altında böylece eski hallerinden daha iyi konuma kavuştular. Üzeyir (a.s.) da Mûsâ şeraitinin otoritesini yeniden kurdu. Kaybolan Tevrat'ı yeniden derledi. Dini ıslahat yaptı. İsra suresi 6. âyette, İsrailoğulları'na istilacılara karşı galibiyet ve zafer verilişi, servet ve oğullarla güçlendirilişi anlatılmaktadır. [bk. ÜZEYİR]

Makedonyalı İskender m.ö. 335 yılında söz konusu devlete son vermiş ve şehri ellerinden almış, İsrailoğulları'na bir kısım imtiyazlar vermişse de ölümünden sonra Mısır'da devlet kuran Makedonyalı Ptoemaios (Betalime) hanedanı (m.ö. 323-285) ile sınırları Trakya'dan Hindistan'a kadar uzanan yine Makedonya asıllı Seleukos (Selefkiler) hanedanı (m.ö. 312-64) gibi değişik idareler arasında bulunup harp ve çarpışma meydanı olmak suretiyle şehir harap olmuştu. (Anabritannica, XXVII, 297)

Bundan sonra, Aynı hanedandan Antiochus IV. Epiphanes (m.ö. 168), Yunan tanrı heykellerini Süleyman Mabedi'ne (Harem-i Şerif'in yerine) koymak suretiyle İsrailoğulları'nı kızdırmış ve Makkabi isyanları başlamıştı. Bunun üzerine mabetten putları kaldırmak zorunda kalmışlardı. Ardından Romalı komutan Pompeus, Kudüs'ü işgal edip (m.ö. 63) zarar vermişti.

Herod milattan sonra 37'de şehri alıp duvarlarını onarmış, Beytü'l-Makdis yeniden mutantan dönemine kavuşmuştu. Fakat Paul'un öğrencilerinden Roma imparatoru Titus Flavius (39-81) milattan sonra 70 yılında şehri büsbütün yıkmıştı. Bu tahripten sonra Kudüs'ün Musevilere ait kısmî idaresi de son bulmuştu. Yahudilerin şehre girmesi yasak olduğu için şehre gireni ölümle cezalandırıyorlardı. (DİA, "Kudüs" XXVI 325)

Bundan sonra, Rum İmparatorları Hıristiyanlık açısından şehirde mabetler inşa etmiş ve şehrin adını da "İliya" (İliya Kapitolina) koymuşlardı. Putperestliği merkez alan bu anlayış, Süleyman Mabedi'nin yerine Jüpiter Tapınağı yaptı.

Daha sonra, putperest Roma İmparatoru Büyük Kostantin 313'te Hıristiyanlığı resmen din olarak tanıdı. Kostantin'in annesi Helena ise Kudüs'e giderek birçok mabedin yaptırılmasına vesile oldu. Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği kabul edilen yerdeki Kutsal Kabir Kilisesi (Kıyam Kilisesi) onun döneminde yapılmıştır. (m.s. 335) Bu tarihten sonra Kudüs'te Hıristiyanlığın kutsal merkezi olarak geliştiği yeni bir dönem başladı. Bu da, milattan sonra 614'teki Sasanî istilasında Kudüslülerin kılıçtan geçirilmesi ve kiliselerin yıkılmasıyla kapandı. Süleyman Mabedi, Kudüs'ün Hıristiyanların elinde olduğu dönemde harabe olarak kalmıştı. (Matta 24/2) Bizans İmparatoru Herakliyüs Kudüs'ü İranlılardan tekrar geri aldı. (m.s. 627)

İslamiyet geldikten sonra çok kısa zamanda önemli bir coğrafya Müslümanların eline geçti. Bugün Ürdün sınırları içinde bulunan Taberiye Gölü'nün güneyinde yapılan Yermük savaşında kazanılan zaferden sonra (15/636) Suriye bölgesi de Bizans'ın elinden çıkmış ve sıra Filistin'e gelmişti. Hz. Ömer radıyallahu anh zamanında (15/636) Kudüs sulh yolu ile fethedildi. Kudüs'e, Beytülahim tarafından gelen Hz. Ömer, tekbir sesleriyle gece Kudüs'e girdi. Bütün halka eman verdi ve bu eman "Ahd-i Ömeriye" adındaki bir vesika ile tarihe geçti. Mescid-i Aksa'nın bulunduğu Harem-i Şerif'e girince, Mescid, Mihrab ve Sahra'nın yerini tayin etmiş, daha önceki Mabet'ten kalan ören yerini temizletip ahşaptan 300 kişilik cami yaptırmıştı. Böylece Kudüs'te yeni bir dönem başladı. (Jerusalem, pp. 25-53)

Şehir, sıra ile Raşit Halifeler, Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidîler, Fatımiler, Selçuklular ve Osmanlıların elinden bugünlere kadar geldi.

Hz. Muaviye döneminde, Şam başkent yapılınca, Kudüs'ün önemi iyice arttı. Abbasiler döneminde başkentin Bağdat'a taşınması, Kudüs'ün öneminden hiçbir şey kaybettirmedi. Hem Raşit Halifeler hem de ondan sonra gelen Emevî ve Abbasî halifeleri Kudüs'e ayrı bir önem atfediyorlardı. Giderek Kudüs, önemli bir ilim merkezi haline geldi. Tebe-i Tabiin'in büyük imamlarından Evzaî (157/774), yine Süfyan es-Sevrî (161/778), Leys b. Sa'd (175/791) ve kendisi de aslen Filistin, Gazze'den olan eş-Şafiî (204/820) hazretleri de Kudüs'te ders vermişlerdir.

Kudüs, Tolunoğullarından sonra Fatımilerin eline geçtiğinde h. 358-463 (m. 969-1071), şehir dışında vefat eden birçok Yahudi'nin Kudüs'e getirilip defnedilmesine müsaade edildi. (DİA, "Kudüs", XVI, 328) Fatımiler döneminde ilmî açıdan bazı gelişmeler olduysa da, Kudüs, bütün din mensupları için pek rahat bir dönem olmaktan çıktı. Miladî on birinci yüzyılın ilk yarısında çıkan depremler sonucu yıkılan Kubbetü's-Sahra Mescidi ve zarar gören Mescid-i Aksa yeniden inşa edildi. Selçukluların Kudüs'e hâkim oldukları yirmi beş yıl içinde şehir Sünnî çizgide ilmî gelişmelere sahne olup, Nasıriye Medresesi kuruldu. Yine bu dönemde, her üç dinin mensupları olan ilim adamları arasında ilmî diyaloglar yaşandı. (DİA "Kudüs", XVI, 329)

Selçukluların elinde iken, Kudüs'ün içindeki Arap asıllı komutanlar karışıklık çıkardılar. Şehir, bundan sonra Fatımiler ile Selçuklular arasında çıkan savaşlar sonucunda, durumdan istifade eden ve İslam dünyasının kendi arasındaki karışıklıkları fırsat bilen Haçlıların eline geçti. Şehri istila eden haçlılar, çocuk, yaşlı ve kadın demeden Müslüman ve Yahudilerin hepsini kılıçtan geçirdiler. Davud Kulesi'nde Kudüs'ü kuşatan ordu, Fatimî valisi İftiharüddevle'ye, şehri teslim etmesi halinde, serbest bırakacakları sözünü verdi. Vali teklifi kabul etti ve sadece şehirden vali ile adamları sağ kurtulabildi.

Şehre giren Haçlı orduları Harem-i Şerif'i kirletti ve burada bulunan, şehrin muhtelif yerlerinde kaim olan mekânlardaki değerli eşyaları yağmaladılar. Harem'e sığınanları katlettiklerinde, Müslüman şehitlerin naaşlarından geçilip öteye gidilemiyordu. Bu mukaddes beldede, Müslümanların müsamahasına karşı, Haçlılar çapulcu ve yağmacı idiler. İslam hâkimiyetinde 461 yıl kalan Kudüs'te mal ve can güvenliği din hürriyeti verilmişti. Latin Hıristiyanlar, zulüm ve işkenceyi getirip, kan zulüm ve göz yaşları üzerine Kudüs Krallığı'nı kurdular.

Kudüs'ün düşmesi Müslümanlarda derin bir hicran bıraktı. Selahaddin Eyyubî bu hicranı yıllarca üzerinde taşıyan müminlerden biri idi. Kudüs'ü yeniden fethetme arzu ve iştiyakı neticesinde Allah bu fethi ona müyesser kıldı. Hıttin'de haçlıları yendi. Miraç kandiline denk düşen 2 Ekim 1187 yılı Cuma günü, Selahaddin Kudüs'e girdi. Haçlıların 88 yıl önce kana buladıkları şehirde herkese eman verildi. Kırk gün içinde erkek başına 10, kadın için bunun yarısı ve çocuklardan ikişer dinar fidye karşılığı, istedikleri yere gitme konusunda serbest bırakıldılar. Kudüs patriği, sadece kendisine düşen 10 dinar fidyeyi ödeyip yığınlarla altın ve mücevheratı bineklere yükleyerek şehri terk etti.

Haçlılardan, Ortodoks ve Yâkubî Hıristiyanlar şehirde kaldı. Musevilerin şehre yerleşmesine izin verildi. Mescid-i Aksa 88 yıllık esaretten kurtuldu. (DİA, "Kudüs" XXVI, 332)

Haçlılar bundan sonra, günümüze kadar çeşitli vesilelerle Kudüs'ü almak istemişlerse de sıcak harple bunu başaramamışlardır.

Etnik Grup	Hane	Nüfus	M. Yıl
Müslüman	616	3100	
Melkîî			
Süryanî			
Yâkubî	119	550-600	
Yahudî	199		
Toplam	934		
Müslüman			
Hıristiyan			
Yahudî			
Toplam			
Müslüman			
Yahudi			
Hıristiyan			
Toplam			

Kudüs, Memlukların (1250-1517) elinde iken Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim Han'ın, Mercidabık'taki Memluklara karşı kazanılan zafer (24 Ağustos 1516) neticesinde hiç direnç gösterilmeden, h. 922 (29 Aralık 1516) tarihinde Osmanlıların hakimiyetine geçti. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın dokuz yıl hâkimiyeti dışında, 1516'dan İngilizlerin eliyle 1917 yılında işgal edilinceye kadar 401 yıl Osmanlı Devleti idaresinde kaldı. Osmanlı döneminde, önce, Şam eyaleti, ardından Sayda eyaleti ve ondan sonra da Suriye eyaletine bağlı bir Sancak olarak idare edildi.

Bu dönemde, hiç bir yardımın esirgenmediği Kudüs, mamur hale geldi. Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptırdığı, uzunluğu 3km, yüksekliği 12 metreyi aşan surlar ile bunların üzerindeki 34 kule ve yedi kapısı halen ayaktadır.

Bu asırlarda, şehirde nüfus sayımı yapılmış, 1525'te yaklaşık 4700 iken, 1849'da 11718 olmuş ve 1989'lara doğru her etnik grupta azalmalar başlamıştı. Yahudi nüfusunda ise Osmanlı döneminde gittikçe azalmalar göze çarpmaktadır. 1910'lardan 1946'lara kadar aynı düzeyde seyreden Yahudi nüfusu, 1946'dan sonra gittikçe artmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kudüs, İngilizler tarafından işgal edilmiş ve 1948'de BM, kenti Doğu ve Batı yakası olarak İsrail ve Filistin arasında bölüştürmüştür. Hemen ardından Arap ülkeleriyle İsrail arasında savaş patlak vermiş ve 1967 yılında İsrail ile Arap ülkeleri arasında "Altı Gün Savaşı" başlamıştı. Savaşta Amerika'nın yardımıyla galip gelen İsrail, Doğu Kudüs'ü de işgal ederek, yalnız kendi kararıyla başkent yaptığını ilan etmişti. Bunun üzerine 1987'de İntifada ayaklanmaları başladı ve hala sürmektedir. Günümüzde İsrail vatandaşları, Kudüs ve Batı Şeria'nın (Filistin'e bırakılan bölge) her tarafında serbest gezebilmekte, fakat Filistinliler sadece Batı Şeria'da kontrollü dolaşabilmektedir.

Kur'ân Atlası açısından şehirde şunlar mevcuttur:

Harem-i Şerif, (Mescid-i Aksa, Kubbetü's-Sahra Mescidi)

Davud Şehri

Zeytin Dağı

Hz. Davud'un Mezarı

Hz. Meryem'in Mezarı

Hz. İsa'nın refedildiği Kilise (Kutsal Mezar Kilisesi)
Hıtta Kapısı
Hz. Zekeriya'nın Kabri
Kadim Kudüs Şehri'nin ikisi kapalı olmak üzere 7 kapısı vardır.

Kadim Kudüs, dört mahalle olup, kuzeydoğusunda Müslüman mahallesi, hükümet konağı, Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-Sahra Mescidi bulunur. Kuzeybatısında Hıristiyan Mahallesi olup, Kıyam Kilisesi diye bilinen ve Hıristiyanlara göre Hz. İsa'nın mezarının bulunduğu büyük kilise ile farklı Hıristiyan mezheplerine ait birçok mabet ve manastır bulunmaktadır. Güneybatısında Ermeni ve güneydoğusunda Yahudi Mahallesi yer alır.

KURÂ (الْقُرَى)

KURÂ-1: BİRBİRİNE YAKIN BEREKETLİ ŞEHİRLER

(الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً)

Mubarek kılınan, birbirine bitişik şehirler

Karye'nin çoğulu olan "Kura" ile Yemen civarında veya Şam'dan Yemen'e kadar olan kayıp kentler kastedilir. Bu şehirlerin yerleri müphem bırakıldığından müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mübarek kılındığı, Allah tarafından beyan edildiğine göre, helâk edilen kavimlerin belli şehirleri olmayıp Mekke, Medine, Şam, Kudüs gibi şehirlerin üzerinde durulmuştur. (Taberî, Tefsir, XXII, 84-85) Bundan başka Sana Şehirleri, Yemen-Şam arası (helâk edilenler hariç) olduğu da söylenmiştir. (İbn Kesir, Tefsir, III, 534)

"Onların diyarlarıyla, feyiz ve bereket verdiğimiz kutlu beldeler arasında sırt sırta vermiş, biri birinden görülebilen nice kasabalar var ettik ve bunlar arasında düzenli ulaşım imkânları sağladık. Oralarda geceler ve gündüzler boyunca, güven içinde gezin dolaşın! dedik" (Sebe 34/18) Ayet-i Kerime'de, mübarek kılınan şehirlerin, Sebelilere yapılan ihsanların anlatıldığı yerde geçmesi, bu şehirlerin buraya yakın veya Şam ile Sana arası şehirler olması ve zamanla kaybolmuş olmaları söz konusudur. Ayrıca şehirlerin birbirlerini görmeleri demek, birinden bakınca diğerinin karartısı görülecek kadar yakın mesafede kurulmaları anlamına gelir. Maddi ve manevi açıdan donanımlı oldukları da söz konusu âyetten çıkarılır. Demek ki bu şehirler, hem haydut ve yolkesenlerden korunmuş hem de vahşi hayvanlardan emin kılınmış, aynı zamanda fiziki olarak da yolcuların gitmelerine ve eziyet çekmemelerine uygun hale getirilmişti.

Rivayetlerde, bu şehirlerin araları, ağaçlar ve akan sularla donatılmıştı. Öyle ki söz konusu şehirlerin arasında seyahat eden kadın bile olsa, güven içinde seyahat ederdi. Seyahat ederken, yanına hiç bir azık veya su da almazdı. Ağaçların gölgesinden geçip, akan suların serinliğinde giderken, koluna taktığı zembilini de hıyaban dikilmiş meyve ağaçlarından düşen meyveler doldururdu. (Taberî, Tefsir, XXII, 84)

KURÂ-2 (الْقُرَى)

Helak edilen Sodom, Hicr, Me'rib gibi şehirler

Helâk edilen şehirler, Hicr, Sodom, Me'rib gibi şehirlerdir. (Taberî, Tefsir, XXIX, 26) Bundan başka Kur'ân'ın belirtmediği ve fakat "nice şehirleri kırıp geçirdik" buyurarak ismini bilemediğimiz bütün harabeleri bu kategoride değerlendirebiliriz. [bk. HİCR, MEDAİN-İ SALİH, bk. SODOM, Bk. ME'RİB]

KURÂ-3: BENİ NADİR YURDU (الْقُرَى)

Haşir suresi 14. âyette geçen "kura"dan maksat, Beni Nadir Yahudilerinin yurtlarıdır. (Taberî, Tefsir, XXVIII, 47) [bk. BENİ NADİR]

KUREYŞ (قريش)

Kureyş, Kur'ân-ı Kerimde bir âyette zikredilir ve başlı başına 106. surenin ismidir. Bu sure, Allah'ın Kureyş kabilesine, bölgede vermiş olduğu maddi ve manevi ihsanlardan bahsetmektedir. Kureyş ve bunların eman verdiği kabileler, kolaylıkla yazın kuzeye, kışın da güneye ticaret yapma imkânı bulurlardı. Allah (c.c.) "Fil" suresinde, Mekke'ye saldıranlara karşı onları koruduğunu beyan etmiş, böylece Kureyş kabilesinden Abdülmuttalib'in başkanı olduğu Mekke'ye saldıranları helâk etmek suretiyle, genelde Mekke'yi, hususi olarak Kureyş kabilesinden çıkacak olan son Peygamber Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselamı koruduğunu ima etmiştir. Kuruyan zemzem kuyusunun Abdülmuttalib tarafından yeniden çıkarılması ve bölge savaşlarının önlenmesinde, Kureyş'in etkin rolü, bu kabileye olan güveni artırırken, Hz. Peygamber'in yapacağı tebliğin yolunu da rahatlatıyordu. Dolayısıyla, Allah'ın ihsanlarını esirgemediği Kureyş kabilesi, Hz. Peygamber'den sonra da maddi ve manevi önderlik rolünü üzerinde taşımıştır.

Kureyş kelimesi, toplanma, toparlanma, müteşebbis olma, ticaret yapıp kazanma, en önce almak (Tehzibü'l-luğa, III, 138) dallara ayrılmak, iç içe girmek gibi manalara gelen bir kökten gelir. Kusay b. Kilab'ın, farklı coğrafyalara ayrılmış kabilesini bir araya getirmesi ve Hac da insanları toplamada en önemli rolü üstlenmesinden dolayı, bu kabileye Kureyş dendiği de belirtilmiştir. (Lisanü'l-Arab, "k-r-ş" md.) Kureyş kelimesi için verilen; toplamak, ticaret yapmak, teftiş etmek, idareyi ele almak gibi anlamlar, bu kabilenin, işlediği fonksiyonları açısından düşünüldüğünde, işlevi ile ismi arasında tam bir mutabakat vardır." (Kurtubî, Tefsir, XX, 203) Bu surede, Kureyş'in, kuruşunu iyi hesap etmesi, ticareti en iyi bilmesi, müteşebbis ruhlu olması gibi, Allah'ın vermiş olduğu ihsanlar hatırlatılıp, bunların karşılığında, en önce Kureyş'in inanması gerektiği vurgulanmaktadır. Kureyş, kabile olarak, Mekke'nin doğusunda yaşardı. Günümüzde Batha-i Kureyş, Mekke'nin doğusunda bir mahalledir. Ayrıca Arafât'ın kuzeybatısında kalan bölgede bu ismi taşıyan kabileler mevcuttur.

LAT (اللات)

Kur'ân'da ismi geçen İslam öncesi Arap toplumundaki putlardan biri

Lat, İslam'dan önce Cahiliye Araplarının taptıkları bir tanrıça idi. Lügatte, "toz halinde ufalamak, hamur yoğurmak, su ile karmak" manalarına gelen "l-t-t" fiilinden isimdir. Bu işi yapana Lat denir. Bir tercihe göre de, "Lat", Lafza-i Celal'in (الله) bozularak "el-Lât" haline sokulmuş şeklidir. Müşrikler kutsiyet atfettikleri bazı putlarına "Allah" yerine "Lat", Aziz yerine "Uzza" derlerdi. (Taberî, Tefsir, XXVII, 58) Kur'ân-ı Kerim'de bir yerde zikredilen "el-Lat", bazı kıraatlerde "el-Latte" diye de okunur.

Nakledildiğine göre, Taif'ten biri, buğday (veya arpa), hurma, şeker ve yağla yapılan bir çeşit ezme veya püre yapıp hacılara yol üzerinde ikram edermiş. Bu ezme işini yaptığından ona "Lat" denmişti. Vefatından sonra, hayırsever Lat'ın kabri, "ziyaret haline" gelmiş ve neticede kendisine tapılmaya başlanmıştır. (Lisanü'l-Arab, II, 83)

Lat putu, dörtgen şeklinde taştan bir put idi. Tâif'te Sakif kabilesi, beyaz bir taş üzerine tapınak yapmış ve ona bakıcılar tayin etmişti. Başta Kureyş olmak üzere bütün Araplar ona hürmet ederlerdi. Mekke'den tapınağın bulunduğu Taif'e, Petra'dan Hîre'ye, Halep'ten Tedmür'e (Palmira) kadar olan coğrafyada kendisine saygı gösterilirdi. Tedmür'de kendi adıyla anılan tapınağın harabeleri hala mevcuttur. Lat, esasen Taif'te olmasına rağmen değişik yerlerde onun adına sunaklar vardı. Lat'tan dolayı Taif'te bir vadi "harem" ilan edilmiş ve Mekke haremi gibi burada da bazı şeylerin yapılması yasaklanmıştı. "Besmele" çekerken "Lat ve Uzza'nın adıyla" derler ve çocuklarına da "Abdullat" veya "Lat" isimlerini koyarlardı. İslam geldikten sora Taif'te bulunan Sakif kabilesi İslam'ı kabul etmişti. Resûlullah (s.a.s.) Ebu Süfyan ve Muğire b. Şûbe'yi oraya gönderip putu yıktırmıştı. Söz konusu putun yeri, o zaman, puthanenin yıkılmasından sonra yerine yapılan Taif Mescidi'nin sol minaresinin bulunduğu tarafta idi. (Mu'cemü'l-büldân, IV, 116; el-Esnam, I, 2; DİA, XXVII, 107) Taif Mescidi'nden hangi mescidin kastedildiği bilinmemektedir. Şayet Abdullah b. Abbas'ın adına yapılan mescit ise, yeni şekliyle Taif'in üst kenarında yer alır. Söz konusu putla alakalı Suudi Arabistan sınırları içinde, günümüzde bir iz bulunmamaktadır.

LOKMAN ALEYHİSSELAM (لقمان عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân'da kendi ismi ile anılan surenin içinde geçen, nebi mi yoksa veli mi olduğu ihtilaflı olan kişi

Lokman kelimesinin kökeni ihtilaflıdır. Lügatte, "çabucak yemek", "lokma lokma yutmak" anlamlarına gelen "l-ḳ-m" den geldiği, bu kökten "hızlı yiyen" anlamına gelen "tilkam" gibi manalardan bahsedildiği söylense de bunun gerçek şahıs olan Hz. Lokman ile bir ilişkisi söz konusu olamaz. (Müfredat, s. 456) Diğer bir görüşe göre, Lokman, Arapçaya yabancı bir isimdir. (Alusî, XXI, 82)

Lokman'ın, Eyyub'un (a.s.) kız kardeşinin oğlu olduğunu söyleyen olduğu gibi, İbn 'Ankâ b. Serûn olarak da tanıtırlar. Bu arada Azer'in çocuklarından olup, bin yıl yaşayarak Davud'un (a.s.) zamanına yetişmiş olduğu da belirtilir.

Lokman (a.s.) siyah tenli, kısa boylu, kalınca dudaklı, küçük burunlu, yarık ve enli ayaklı idi. (İbn Kesir, el-Bidaye, II, 124; İbn Ebî Şeybe, VII, 73)

Lokman Hekim ismi ile de meşhur olan bu zatın, nerede ve ne zaman yaşadığı ve biyografisinin ne olduğu muhtemel bilgilere dayanır.

Hz. Lokman aleyhisselam, ayetin delaletiyle kendisine hikmet verildiğinden "Lokman Hekim" olarak halk ve ilim camiası arasında meşhur olmuştur. Lokman adında ve bu vasıfta birkaç tane Lokman'dan söz edilir. Zaman içinde Lokman Hekim'in özellikleri etrafında toplanan bazı isimler vardır. Hicretten bin yıl önce Umman

çevresinde Lokman isminde yaşamış olan filozofun, Kur'ân-ı Kerim'de geçen Lokman olmayıp, aynı zamanda Arap şiirinde bahsi geçenLokman b. Ad (Büyük lokman) olduğu sanılmaktadır. (Ağanî, III, 474; Cahiz, el-Beyan, I, 57) Bazılar ise Esope (Ezop) ismindeki, meşhur Yunanlı (m.ö. VI. Asır) filozofun, Lokman Hekim olma ihtimalini öne sürmüşlerdir. Bundan başka, belki de aynı isim etrafında belirtilen, Lokman b. Adiya b. Lüceyn b. Ad, Lokman b. Ad b. Avs b. İrem, Lokman b. Anka, Lokman b. Baur b. Nahur b. Tareh, Lükaym b. Lokman (küçük) gibi isimler de, Lokman Hekim'in kimliğini araştıranlarca zikredilmişlerdir.

Vakidî ise onun Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselam ile Hz. İsa aleyhisselam arasında yaşadığını ileri sürmüştür. Fakat çoğu kimse, bu zatın Hz. Davud (a.s.) zamanında yaşadığı görüşünü benimserler. (Alusî, I, 82)

Hz. Lokman, bazılarına göre Habeşli bir köle, bazılarına göre Beni İsrail'de Kadı'dır. (Zadü'l-mesîr, VI, 318; İbn Kesir, el-Bidaye, II, 124) Taberî, onun salih bir kişi olup peygamber olmadığını belirtir. (Taberî, Tefsir, XXI, 67) Lokman'ın Mısır, Nubiya'dan olduğu söylenir. Nubiya Mısır 'ın güneyinde, Nil Nehri boyunca kuzey Sudan 'a uzanan bir bölgedir. Meşhur bölgenin bir kısmında Asvan şehri ve Asvan Barajı yer alır.

Kur'ân-ı Kerim'de Lokman aleyhisselam için kendi adıyla bilinen surede "Biz Lokman'a hikmeti verdik" (Lokman, 31/12) denilmektedir. Buradaki "hikmet"ten maksadın, derin bir anlayış ve keskin bir akıl olduğu gibi, "nübüvvet" de kastedilmiş olabilir. Onun için bazı Tabiin onun nübüvvetini kabul ederler. Fakat peygamber olmayıp onun "Hakîm" yani filozof olduğu daha ağır basmaktadır. Mesleğinin de dülger, çoban veya terzi olduğu söylenir.

Hz. Lokman'a atfedilen, kıssa ve meseller, Cahiliye döneminde çok meşhurdu. Mecelletü Lokman (Hikemiyyatı Lokman) diye bilinen Lokman'ın hikmet ve mesellerini ihtiva eden bilgileri Süveyd adındaki bir müşrik Kur'ân'dan daha üstün olduğunu ileri sürünce, Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam bu bilgileri dinlemiş ve "Bu güzel bir söz, lakin bende bundan daha güzeli var. O, Allah'ın bana nazil buyurduğu hidayet ve nurlu Kur'ân'dır" buyurmuşlardır. (Siretü İbn Hişam, I, 425) Lokman'ın hikmetli sözlerinin bir kısmı, Sahabi ve Tabiin tarafından rivayet edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de Lokman Suresi, her yönüyle hikmet ve rehberliği ihtiva eden bir sure olarak, özellikle eğitimcilerin istifade ettiği bir kaynaktır.

Hülasa Lokman, bir salih kişi ve filozof olup, bu vasıfta olanları temsilen Kur'ân'da anlatılmış bulunmaktadır. Hz. Lokman aleyhisselam Hızır'dan sonra en fazla yaşayanlardan kabul edilir. Rivayetlere göre, 560 (veya 1000, 3000, 3500, 4000) yıl kadar yaşadığı ileri sürülmüştür.

Lokman'ın, Beytü'l-Makdis yakınlarında, Remle'de vefat ettiği söylendiği gibi, Taberiye gölünün doğu tarafında veya Yemen'de vefat ettiği de belirtilir. (Mu'cemü'l-büldân, IV, 19) Farkı yerlerin belirtilmesi, bu isimde birkaç şahsın olduğu izlenimi vermektedir. Ayrıca, Türkiye'de Mersin-Tarsus'ta Ulu Camii'nin içinde, mihrabın solunda, cami içinden girilen odada, Hz. Şit, Hz. Lokman ve Abbasi Halifesi Memun'un kabirleri mevcuttur.

LUT ALEYHİSSELAM: ÂL-İ LUT, İHVAN-I LUT: KAVM-İ LUT (لوط عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân'da ismi zikredilen peygamberlerden biri

Lut, Arapçaya yabancı bir isimdir. (Cevalikî, s. 299) İbranîce "lot" olarak kaydedilen kelime Batı dillerine de bu şekilde geçmiştir.

Hz. Lut'un Hz. İbrahim'in ailesinden olduğu hakkında ittifak varsa da Hz. İbrahim'in kardeşi oğlu veya kendi oğlu olduğu hakkında ihtilaf vardır. (Müstedrek, II, 611) Vehb b. Münebbih'ten gelen bir rivâyete göre, Hz. Sare vefat ettikten sonra, Hz. İbrahim Ḳatûrâ, isminde bir kadınla evlenmiş ve ondan, Medyân, Meden, Merrân ve Naşḳ isminde dört oğlu olmuştu. (el-Kâmil fi't-Tarih, I, 40) Taberî'ye göre onun altı oğlu vardır: Yaḳsân, Zemrân, Medyân, Yesbuḳ, Sûḥ ve Büsr. (Taberî, Tarih, I, 185) Bazılarına göre Hz. Lut, Hz. İbrahim'in oğlu olarak belirtilir. Fakat bu rivayet pek makbul görülmemiştir. Hz. Lut'u Hz. İbrahim'in yeğeni (kardeşi oğlu) olduğunu kabul edenler nesebini, Lut b. Haran b. Tarah olarak kaydederler. İbn Abbas da bu görüştedir. Bir başka rivâyette ise, Lut b. Faran b. Azer b. Bâhûr olarak geçer. (Müstedrek, II, 611) [bk. MÜ'TEFİKÂT]

Lut aleyhisselam uzuna yakın orta boylu, beyaz tenli, güzel yüzlü, ince burunlu, inci gibi güzel dişli, uzun parmaklı idi. Gülüşünde bir güzellik ve vakar vardı. Hikmetli ve ölçülü idi.

İki kızı olan Lut'un, eşinin adı Vahile idi.

Lut'un Harran'da mı yoksa Ur'da mı doğduğu ihtilaflı olmakla birlikte, Harran'da doğduğu yönündeki bilgiler daha kuvvetlidir. Ahd-i Atik'e göre, babası Haran, Ur şehrinde öldükten sonra, Hz. İbrahim'in babası, İbrahim'i, gelini Sare'yi ve yeğeni Lut'u alarak Harran'a gelmiş oradan da birlikte Kenân'a gitmişlerdir. Gerçek o ki, Hz. İbrahim aleyhisselam Allah'tan bir vahiy ile hicret emrini aldıktan sonra, Harran'dan Filistin bölgesine gelip burayı asıl vatan edindiler. Mısır'a gidip tekrar bu bölgeye döndüler. Belirli bir süre burada kaldıktan sonra tekrar Beersheba'ya döndüler. Bazı rivayetlerde, Harran'dan Şam'a geldikten sonra, bazı rivayetlerde de

Mısır'dan Beersheba'ya geldikten sonra Hz. Lut'a (a.s.) Hz. İbrahim'in şeriatı üzere Peygamberlik verildi ve Sodom şehrinin bulunduğu bölgeye peygamber olarak gönderildi. (Müstedrek, II, 611, İbn Sa'd, Tabakat, I,47) Tevrat bu bölgeye Erden havzası (Vadi Siddim) der. Erden Havzası, her biri 100 bin nüfusa sahip Sodom, Gomorrah, Admah, Zeboiim ve Zoar (Bela) gibi şehirlerinden meydana geliyordu. (Tekvin, 14. bölüm) Türkçeye Sodom ve Gomore diye tercüme edilen bu beş şehirden ikisi daha çok meşhurdur. Bu şehirlerin Arapça kaynaklarda isimleri, "Śâbûr", "Śa'ûr", "Ervem", "'Amûd" ve "Sedûm" olarak geçer. (Müstedrek, II, 611) Hz. Lut, bu şehirlerden en büyüğü olan Sodom'da tam 20 küsur yıl kaldı. O da Hz. İbrahim gibi, konukseverdi. Çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşırdı.

Sodom ve çevre halkı, tarımla uğraşıyordu. Dışarıdan gelenlere karşı özellikle kıtlık yıllarında bağ ve bostanlarını titizlikle koruyorlardı. İçlerinde homoseksüellik yasallaşmıştı. Dışarıdan bu bölgeye giren insanların iffetini çiğneyip (!) bunu da bir kural haline getirmişlerdi. Yolları kesip, gelip giden insanlara sataşıyorlardı. Hz. Lut'un yanına erkek misafirin gelmesini de yasaklamışlardı. Erkek misafir gelince güya onu kendileri konuk (!) ediyorlardı. Kendilerini helâk etmek için gelen melekler, Hz. Lut'un yanına misafir olunca, Lut'un hanımı hemen dışarıdakilere haber verdi. Onun hainliği de işte bu idi.

İhvan-ı Lut, Lut'un ümmeti demektir. (Kaf 50/13) Lut aleyhisselam, kavmine Allah'tan gönderilmiş bir elçi olduğunu, Allah'a karşı gelmekten sakınmalarını, itaat etmelerini istemiş, hizmeti karşılığında onlardan hiçbir ücret talep etmemişti. Onları asırlar boyu, çoğu insanın içine düştüğü ve düşebileceği bir inhiraftan çevirmek istedi. Hz. Lut aleyhisselam onlara peygamber olarak gönderildiğinde, homoseksüel evliliği kendi aralarında yasallaştırmışlardı. (Müstedrek, II, 612) Hakikatten uzaklaştırarak, iyice azmış bir toplum haline getiren bu çirkin işten vazgeçmediler. Hakkı getiren elçiyi, menfur arzularını gerçekleştirmek için istiskal edip yurdundan sürmek istediler. Hz. Lut da: "Ben sizin yaptığınız işten nefret ediyorum. Beni ve bana tabi olanları, onların yaptıkları kötülüğün cezasından ve onların her türlü şerrinden Sen kurtar" diye dua edip Allah'a yalvardı. (Şuarâ 26/161-169)

Lut'un kavmini helâk etmek için gönderilen melekler, önce Hz. İbrahim'e misafir olmuş ve ona, suçlu bir topluluğu cezalandırmak için gönderildiklerini söylemişlerdi. Yumuşak huylu ve yufka yürekli olan Hz. İbrahim, (Hud 11/74-75) azap meleklerinin Lut kavmini helak etmemeleri için yalvardı. Hem kardeşi oğlu Lut'tan da endişeleniyordu. Melekler ona, Lut'un ailesinden hanımı hariç hepsinin kurtarılacağını ve yalnız kavminin helâk edileceğini bildirmişlerdi. Geri dönülmez bir azabın arifesinde olduğu anlaşılıyordu. Kavmi helâk edecek elçiler, İbrahim'in yanından kalkıp, gece yarısı Hz. Lut'un şehrine vardılar. Hz. Lut'un iki kızı onları babalarının yanına götürdü. Lut (a.s.) onları görünce pek ürpermişti. Lut'un endişelerini gidermek için Allah'ın elçileri, sadık kimseler olduklarını bildirdiler ve ona: "Hemen gecenin sonunda ailesini yola çıkarıp kendisinin de arkadan şehri terk etmesini istediler." (Hicr 15/58-65)

Lakin baştan çıkmış şehir halkı hala bir şey anlamamış ve Hz. Lut'a genç delikanlılar suretinde gelen meleklerin bulunduğu mekâna üşüşüp eğlenmek istemişlerdi. Hz. Lut "bunlar benim misafirlerim, ne olur beni mahcup etmeyin" demişse de, onlar bu çığlıklara kulak asmayıp, kendilerini öyle kaybetmişlerdi ki, sarhoşlukları içinde hayatlarını sürdürüp gidiyorlardı. Bu da yetmemiş gibi, Lut'u ve onun gibi düşünenleri şehirden kovmak istiyorlardı. Sapıklığa saplanmış olan halkı, bir türlü sapıklıklarından vazgeçiremiyordu. Onlara normal evliliği öneriyordu. Baskılar artınca: "Keşke, size karşı bir gücüm olsaydı veya pek sağlam bir kaleye dayansaydım" diye serzenişte bulunmuştu. Melekler, "Biz Allah'ın elçileri seninleyiz, hiç merak etme, size hiçbir kötülük yapamayacaklar" diye onu teselli ettiler. (Hud 11/79-81

Kısa süre yanlarına uğrayan kimseler bile bu gözü dönmüşlerin şerrinden emin olamıyordu. Cenab-ı Hak, Hz. Lut'tan sonra bütün peygamberleri güçlü ailelerden gönderdi. (Müstedrek, II, 611) Lut aleyhisselam, Allah'ın emri ile kendine inananları alıp Şam'a doğru ayrıldı. (Müstedrek, II, 613) Bazı rivayetlerde, Ürdün'e gittiği de ifade edilmiştir. (Beğavî, Tefsir, III, 54) Derken Allah'ın azabı geldi. Sabah olunca güneş doğarken korkunç bir ses onları bastırdı. Üzerlerine berbat bir yağmur, taş savuran fırtına indi. Pişirilmiş balçıktan yapılıp istif edilmiş ve Rabbinin nezdinde damgalanmış taşlar yağdırıldı. Taş yağmuruna tutuldular. Hepsinin soyu kesilmişti. Şehirlerinin altı üstüne geldi. Helâk edilen şehirlerden Sodom, sonradan gelenlere ibret için bugün Lut gölünün güneyinde harabe olarak mevcuttur. (Hicr 15/65-76; Neml 27/56-58; Kamer 54/34-35; Hud 11/82-83) Ahd-i Atik'te ise, Lut kavminin helâk edilmesi için gökten kükürt ve ateş yağdığı nakledilir. (Tekvin 19/23) Gerek Kur'ân-ı Kerim ve gerekse önceki semavi kitaplarda yer alan bu bilgiler, Lut kavminin atomik bir patlama ile helâk edildiklerini göstermektedir. (Sodom and Gomorrah, pp. 41-54)

Lut halkının başına inen azap Tevrat'ta ve antik dönemden kalan eserlerde de yer alır. Ayrıca, bazı tarihî ve arkeolojik araştırmalar da olayı tespit etmektedir. Olay Lut Gölü'nün güneyinde M. Ö. yaklaşık 1900 sıralarında vaki olmuştur. (Sodom and Gomorrah, p. 42)

Kavmi helâk olduktan sonra, Hz. Lut'un nereye gittiği ihtilaflıdır. Hicaz'a gidip orada vefat ettiği (Şemseddin Sami, V, 4015), Şam'a veyahut Ürdün'e gittiği veya Zü'ar'e gittiği belirtilmiştir. Bugün Hz. Lut'un izlerini taşıyan Lut gölünün güneydoğusunda Safî kasabasının hemen yakınında, sığındığı bir mağara mevcuttur. Sodom harabeleri de bu kasabanın doğusunda yer alır.

Rivayetlere göre, Lut Aleyhisselam, Şam ve Filistin çevresinde Hz. İbrahim ile birlikte yaşadı. Kızını Hz. İbrahim'in oğlu Medyen ile evlendirdi. Medyen halkı bu nesle atfedilir. Kavminin helâk edilmesinden yedi yıl sonra vefat etti.

Hz. Lut'un kabri, Filistin el-Halil (Hebron) kentinin 6 km doğusuna kalan Caphar Barucha denilen ve Arapça كفريريك olarak ifade edilen, bugünkü adı Beni Naîm olan köyün iki mil güneyinde bulunan Yakîn harabelerindedir.

Ayrıca, Ölü Deniz'in batı kıyısında Cebel-i Sodom (Hill of Sodom) denilen yerde dikili kaya tuzları mevcuttur ki bunlar tuzlaşmış "Lut'un Hanımı" olarak bilinir. (PBD, p. 493; Alakatü'l-hatir, s. 111) [bk. İMREETÜ LUT]

MAKAM-I İBRAHİM (مقام إبراهيمَ)

Hz. İbrahim'in ayak izlerinin bulunduğu taş ve bunu çevreleyen yapı

Makam-ı İbrahim, farklı manalara gelmektedir. Bundan maksadın genel anlamda bütün hac ibadeti veya Arafât, Müzdelife ve Mina (özellikle şeytan taşlama yerleri), Harem-i Şerif veya Harem bölgesinin hepsi olduğu rivayet edilmiştir. (Taberî, Tefsir, I, 535) Hususi manada makam-ı İbrahim; Hz. İbrahim'in (a.s.) Kâbe'yi yaparken iskele olarak kullandığı taşta mucize olarak kalan ayak izlerinden ibarettir.

Hz. Peygamber (a.s.v.) Veda Haccı'nda Kâbe'yi tavaf ettikten sonra bugün meşhur olan Makam-ı İbrahim'i arkasına alıp Kâbe'ye doğru iki rekât namaz kılmış ve namazda zamm-ı sure olarak, içinde Makam-ı İbrahim'in zikredildiği ayeti okumuştur. Taberî, buna dayanarak, Makam-ı İbrahim'den kastedilen yerin burası olduğu yönünde fikir belirtilmiştir. (Taberî, Tefsir, I, 536) Meşhur olan da budur.

Buna göre, Makam-ı İbrahim, Mescid-i Haram'ın içinde bulunan, hafif sarı ve kırmızı karışımı beyaza yakın bir renkli taşta bulunan ayak izleridir. Bu taşın, kalınlığı 20cm olup kenar uzunluklarından biri 38 diğeri 36 santimetredir. Hz. İbrahim'in ayak izleri 1cm ara ile iki ayak oyuğu halinde görülmektedir. Bu oyuklardan biri 10 diğeri 9cm derinlikte olup tabanda 22cm uzunlukta ve 11cm genişliğinde iken, yukarıya doğru genişleyerek 27cm uzunlukta ve 14cm genişliğe ulaşmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği bir hadiste, bu ayak izinin, Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselamın ayak izine benzediği belirtilmektedir. (Müsned, I, 332) Hz. İbrahim'in, inşa esnasında yer ettiği ayaklarının izi, gümüş içine alınmış ve bu gümüş Hz. İbrahim aleyhisselamın ayak izi olan yerden biraz geriden çekilmiştir.

Söz konusu ayak izleri, camdan bir sandukada muhafaza edilmektedir. Ayrıca, Hz. İbrahim'in Halep'te Camiü's-Salihîn'in içinde mihrabın altında aynı ayak izlerini taşıyan Makam-ı İbrahim mevcuttur. Burada, yaslandığı taş ve bulunduğu yerlere atfen caminin içinden girilen odalar vardır.

MEŞ'ARİ'L-HARAM: MÜZDELİFE (الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ)

Akşam ile yatsının yatsı vaktinde kılındığı yer; Müzdelife

Meş'ar-i Haram, kelime olarak saygı duyulan işaret yeri veya işaret demektir. Tefsircilerin ağırlıklı görüşüne göre, Meş'ar-i Haram'dan maksat Müzdelife'de Kuzeh Dağı'dır. Önceleri üzerinde Mikade denen, "hürmet edilen alamet" manasındaki silindir şeklinde bir taş vardı. (Taberî, Tefsir, II, 288-89) Bu işaret yerini hatırlatmak için önceleri, bu mevkide ocaklar yakılırdı. Daha sonra büyük kandillerle aydınlatıldı. Günümüzde ise üzerine resmi bina yapılmıştır. Asıl Meş'ar-i Haram bu olup Müzdelife de bu işaretin yanındaki meydan da Meş'ar-i Haram'dan sayılır. Kuzeh Tepesi'nin hemen kenarında ve yolun altında Meşar-i Haram mescidi yer alır.

Bazılarına göre ise, Meş'ar-i Haram, Müzdelife'nin hepsine denir. (Lisanü'l-Arab, ş-'a-r md.) Müzdelife, hem insanların bir araya toplanıp yaklaşması anlamına yakınlaşma yeri, hem de dua ve ibadetlerle Allah'a yaklaşma yeri olduğu için bu anlamı taşıyan "z-l-f" fiilinden türetilmiştir. Anlamı itibariyle "kaynaşma" demek olduğu gibi, zelefe fiilinin iftial kipine sokulması ve içinde bulunan "t" hafinin kaynaşıp "dal" harfine dönüşmesi böylece kelimenin aslının, "müztelife" iken "müzdelife" olması bu kaynaşma, yekvücut haline gelme veya rahmetle iç içe olma manalarına tam mutabıktır.

Arafât'ın Urene vadisinin içinden başka her tarafı vakfe yeri olduğu gibi, Müzdelife'nin de Muhassır vadisinden başka her tarafı vakfe yeridir. Gerek Arafât ve gerekse Müzdelife vakfeleri hakkında birçok hadis-i şerifler vardır. Bu cümleden olarak, Resûlullah: "Hac, Arefe demektir; Arefe'ye yetişen, hacca yetişmiş olur." (Tirmizî, "Tefsirü Sure", II, 22; Ebu Davud, "Menasik", 68) Yine aynı şekilde Müzdelife'de: "Bizimle beraber bu namazı kılan ve bizimle beraber şu vakfe yerine duran ve ondan önce gece veya gündüz Arefe'de vakfe yapmış olan kimsenin haccı tamam olur ve tavaf yapıp ihramdan çıkması zamanı gelir." (Ebu Davud, "Hac" 68) buyurmuştur.

Şeytan taşlamak için, Müzdelife'den taş toplanır.

MECMAÜ'L-BAHREYN: İKİ DENİZİN BİRLEŞTİĞİ YER (مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ)

Hz. Mûsâ ile Hızır'ın buluştuğu iki denizin birleştiği yer

Mecmaü'l-Bahreyn, (Kehf, 18/60) "iki denizin birleştiği yer" demektir. Bu ifadeden, bir burun ile ayrılan iki denizin kesiştiği yer olabileceği gibi, bir boğazla birleşen iki deniz veya bir nehrin denize veya büyükçe göle boşaldığı nokta anlaşılabilir. Onun için bu terkipte birkaç anlam söz konusudur. Kur'ân'da, Hz. Mûsâ'nın (a.s.), fetası Yuşa b. Nun [bk. FETA] ile birlikte kendisine "İlm-i ledün" verilen ve hadislerde bu kişinin Hızır diye (Buharî, "Enbiya" 27; Müslim "Fadail" 170) [bk. HIZIR] tanıtıldığı, Cenab-ı Hakk'ın da "Kullarımızdan bir kul" dediği kişi ile görüşmek için iki denizin birleştiği yere gittiği anlatılır. Mecmaü'l-Bahreyn'nin neresi olduğuna dair Kur'ân'da açık bir ifade bulunmaz. Tefsirlerde, bu mesele hakkında farklı fikirler yer alır.

Hz. Mûsâ ile Hızır'ın, Hazar Denizi ile Karadeniz; İstanbul boğazı; Nil nehrinin Sudan'daki iki kolu olan ve Hartum'da birleşen Be-yaz Nil ile Mavi Nil'in karıştığı yer; Akabe ve Süveyş körfezlerinin birleştiği yer ve Cebel-i Tarık boğazı gibi bazı muhitlerde buluştukları muhtemeldir. (Taberî, Tefsir, XV, 271; Beğavî, Tefsir, III, 171; İbn Kesir, Tefsir, III, 93) Hızır ile Mûsâ'nın melekût âleminde seyir ettikleri veya bu buluşmanın tasavvufî manada bir buluşma olduğu, konu hakkındaki yorumlara dahildir.

Hz. Mûsâ'nın geçtiği güzergâhlar göz önünde bulundurulduğunda, Akabe ve Süveyş körfezlerinin birleştiği burnun her iki yanı "iki denizin birleştiği yer" olabilir. Mevdudî, Hz. Mûsâ'nın Hızır'la buluştuğu yerin, Beyaz Nil ile Mavi Nil'in birleştiği Hartum olabileceğine inanır. (Tefhimü'l-Kur'ân, III, 182)

İslam dünyası, peygamber makamlarına çok önem verdiklerinden, muhtemel olan bütün yeleri, Mûsâ ile Hızır'ın buluştuğu yer olarak kabul ederler. Bu cümleden olarak İstanbul'un Anadolukavağı'nda tam boğaza bakan yerde Yuşa b. Nun'a ait bir makam mevcut olup, Hz. Mûsâ ile Yuşa'nın buraya kadar gelip, Hızır'la bu boğazda buluştuğuna inanılır. Ayrıca, Azerbaycan'ın Bâcirevan köyünde Hz. Mûsâ ile Hızır'ın bir araya geldiklerine inanılan makam mevcuttur.

MECUSİLER (المجوس)

Kur'ân'da Yahudilik, Hıristiyanlık ve Sabiîlikle aynı sırada anlatılan din

Kur'ân'da bir yerde geçen "el-mecûs" (Hac, 22/17) cins isim olup "el-mecûsî" kelimesinin çoğuludur. İlk dönem lügatlerinde, "el-mecs" kökünden türetildiği belirtilmiştir. Hadiste de "meccese" kipi kullanılmıştır. (Ayn, mcs. md.) Kelimenin aslı, (مِنْج كُوشْ) isminde küçük kulaklı ve ilk kez Mecusiliği kuran bir adamın isminden alınmış ve el-Mecûs diye Arapçaya geçmiştir. "el-Mecus" ifadesiyle, Mecusiliğe mensup kimseler akla gelir. el-Mecusiyye ise Mecusilik dininin adıdır. (Tehzîbü'l-luğa, mcs md.; Lisanü'l-Arab, VI, 213; Tacü'l-Arûs, mcs md.; Cevalikî, s. 320; Ruhü'l-maânî, XVII, 129)

Mecusilik, ateşi büyük bilip ona tapma, yine Güneş ve Ay'a tapma şeklinde tarif edilir. (Taberî, Tefsir, XVII, 129) Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer dinlerin karışımı olduğu da söylenir. (Alusî, Tefsir, XVII, 129)

Birunî (453/1061) Mecusilerle (Magians) Zerdüşt'ü birbirinden farklı değerlendirir. Mecusilerde Zerdüştlere ait benzerlikler olsa bile, ne Mecusiler ne de Zerdüştler asıllarını korumamışlardır. (Ancient Nations, p. 314) Birunî'nin bu açıklaması müfessirlerin verileriyle örtüşür.

İslamî kaynaklar, Mecusilik ile Zerdüştîliği birbirinden farklı değerlendirmesine rağmen, Batılı kaynaklar Mecusiler ile Zerdüştîleri aynı kategoride değerlendirirler. Hakikat şu ki, Zerdüştîliğin ne olduğu az çok açık olsa bile, Mecusilikle neyin kastedildiği şu ana kadar hep kapalı kalmıştır. Tahran'a bitişik ve şehrin güneyinde eski Rey şehrinde, Raga'da (Ragha veya Mill Tappeh), kendilerine Mecusî (Maci'ler) denen rahipler tarafından yürütülmesinden dolayı bunlara Mecus denir. Mevcut bilgilere göre, Kur'ân'ın zikrettiği Mecusiler, başta Zerdüştîlik olmak üzere, İran'ın Zerdüştîlikten önceki dinlerinin, aynı zamanda Hıristiyanlık, Yahudilik ve Sabiîlik olmak özere çeşitli dinlerin izlerini taşıyan bir forma (Zurvnaism) bürünmüş şeklidir. (ER, XV, 595)

İlk başlarda, tek tanrı Ahura Mazda'ya (Yezdan) inanan Zerdüştîliğe, Sasaniler döneminde, Ehrimen (şer tanrısı, karanlıkları temsil eden) de eklenerek düalizme girmiş, Kur'ân-ı Kerim de bu ikiliği reddetme sadedinde "Karanlıkları

da nuru da Allah yarattı" (En'am 6/1) demek suretiyle onlara göndermede bulunmuştur. Zerdüştîliğin saltanat çağını yaşadığı Sasaniler döneminde ileri sürülen görüşe göre, başlangıçta iki aslî tanrı varlık mevcuttur. Bunlardan Ahura Mazda kudret ve iyiliklerle çevrili nur dünyasında iken Ehrimen, karanlıklarla çevrili olan derin çukurlarda kana susamış bir halde yaşıyordu. Her iki tanrısal (!) varlık, kendi âlemlerinde güya bir dizi yaratma eylemi gerçekleştirmiştir. Böylece Ahura Mazda zamanı, ilahî varlıkların özünü, diğer iyi varlıkları; Ehrimen de benzer şekilde kendi ruhsal varlığını, diğer kötü varlıkları yaratmıştır (!) (DİA, XXVIII, 282) Zerdüştîlikteki bu düalizmi anlatan İslam âlimleri, Ahura Mazda ile "Allah"ın kastedildiğini, Ehrimen ile de Şeytan'ın kastedildiğini belirtirler. Buna göre Zerdüştilikte Şeytan, (haşa) Allah'ın karşıtıdır. İslam'da ise şeytan Allah'ın karşıtı değil, onun azmış bir kuludur. Bu düalizmi göz önünde bulunduran İbn Abbas, En'am suresi 100. ayetin Mecusîler hakkında nazil olduğunu ve onların, "Allah insanların, büyük küçük hayvanların yaratıcısı olan Hayır İlahı'dır. İblis ise yırtıcı kuşların, yırtıcı hayvanların, yılanların ve şerlerin yaratıcısı Şer İlahı'dır." demek suretiyle Allah'a eş koştuklarını belirtir. (Ruhü'l-maânî, VII, 241)

Mecusilik hakkında verilen bilgilerden onların, dinlerinin biraz Zerdüştîlikten biraz da yörede etkisinde kaldıkları semavî ve gayr-i semavî dinlerden aldıkları bazı inanç birikintileriyle, asıl orijini tevhid olan bir dini bozdukları anlaşılmaktadır.

İşte bu düalizme dayanan Zerdüşt'ün takipçileri olarak kabul edilen İranlı ateşperestlerin inanç ve ahlâkları Mazdek tarafından o denli bozulmuştu ki, bir kısım mezheplerine göre bir adam rahatlıkla, hala ve teyzeleriyle; baba bir kız kardeşleriyle, kardeş kızları ve kız kardeşlerin kızları ile evliliği serbest sayabiliyorlardı. Böylece büyük çapta haktan ayrılmışlardı. (Beğavî, Tefsir, I, 417; II, 283)

Dinin özelliği: Tefsir ve dinler tarihi ile alakalı kitapların bir kısmında, Mecusilik ve Zerdüştîlik birbirinden ayrı tutulmuş, bir kısmında ise ikisinin bir olduğu vurgulanmıştır. Mecusiler, Zerdüşt'ü peygamber olarak kabul eder. (Fasl fi'l-milel, I, 91; Kurtubî, Tefsir, VIII, 111)

Mecusilerin İslam hâkimiyetindeki statüleri tartışılmış; çoğu onları Ehl-i Kitap olarak kabul etmezken, az bir grup, onları kısıtlı olarak Ehl-i Kitap'tan saymıştır. Çok az sayıdaki ehl-i ilim, Mecusileri, Hz. Peygamber'in "Mecusilere de Ehl-i Kitab'a uyguladığınız usulü uygulayın" (Muvatta, "Zekât" 42) buyruğuna ve Avesta ismindeki kitapları bulunduğuna dayanarak, evlenme ile kestiklerini yeme dışında, Ehl-i Kitap kategorisinde değerlendirilmişlerdir. Fakat onların kitapları olmasına rağmen bu kitap ilahî değildir. Yahudiler, Hıristiyanlar ve Mecusiler, Ehl-i Kitap oldukları için, cizye vermeleri halinde, Arap müşriklerinin aksine, din değiştirmeye zorlanmazlar. (Ebu Hatim, Tefsir, II, 264)) Hıristiyan ve Yahudilerden alınan cizyenin iki katı Mecusilerden alınır. (Dürrü'l-mensur, II, 621)

Rum suresinde, Rumların, Mecusî olan Sasanileri yenmelerine müminlerin sevindiği anlatılmak suretiyle, Hıristiyanların onlardan daha üstün olduğu ifade edilmiş olmaktadır. (Rum, 30/1–6)

Zerdüşt'ün tarihi bir şahsiyet olup olmadığı tartışılmış ve –hakkındaki efsaneler ayıklanacak olursa- tarihî bir şahsiyet olduğu görüşü ağır basmıştır. Zerdüşt çeşitli zamanlarda farklı kültür, aksan ve lehçelerde, değişik isimlerle anılmıştır. Avesta'da "Zarathushtra", Yunanca, "Zōroastrēs", İngilizce, "Zoroaster", Pehlevice "Zartoşt (زرتشت)" olarak telaffuz edilir. (Marietta Stepaniants, pp. 159-172)

Zerdüşt'ün babasının adı Pourušaspa, annesinin adı Dughdova'dır. Milattan önceki ilk bin yıllarında yaşadığı ve dinini bu dönemde yaydığı ifade edildiği gibi m.ö. 1700 ile 1400 tarihleri arasında yaşadığı da söylenir. (ER, XV, 579; Asiye Tığlı, s. 98) Zerdüşt, Azerbaycanlı idi. Azerbaycan'ın eski adı Aran (Arran) olup, İmişli, Sabirabad gibi kasabaların bulunduğu muhitteki Kura-Aras ovalığına denirdi. Vâkıa aynı bölgede Yevlah denilen ve eski adı Aran (Arran) olan küçük bir kasaba da mevcuttur. Zerdüşt'ün yaşadığı yerin ancak genel bir coğrafyası bilinmektedir.

Verilen bilgilere göre, Zerdüşt, 30 yaşlarında peygamber olmuş ve 77 yaşlarında öldürülmüştür. İranlıların en eski dini metinleri Avesta'dır. Avesta, "Yesna", "Vispard", "Yeşt", "Videvdat (Vendidat) ve Hurde Avesta (Küçük Avesta) olmak üzere altı bölümden oluşur. Yesna'nın 16 kısmı geleneksel olarak, Zerdüşt'e atfedilir ve Gatalar (İlahiler) diye bilinir. (DİA, VIII, 281)

Zerdüşt Azerbaycan'ın Yevlah ilçesindendir. Zerdüştîlik de buradan dünyaya yayılmıştır. İlk önce yavaş kabul gören din, Tahran'ın eski ismi olan Rey Kenti'nin yakınlarında Ragha'da (Mill Tapha) iyi dönemlerini yaşamaya başlamıştır.

Genelde Zerdüştîlik, ilk inanç dönemi; Darius sonrasında başlayan ve milattan sonra III. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden ikinci dönem; Sasaniler dönemi ve Sasanilerin yıkılışından günümüze kadar süren dönem olmak üzere dörde ayrılır. (DİA, VIII, 280)

Zerdüşt'ün ölümünden sonra Zerdüştîlik bütün İran'da yayıldı. Kral Dara, bu dinin verdiği dinamiği kullanarak sınırlarını genişletti ve özellikle hâkimiyetlerini kurdukları, Asur ve Babil imparatorluklarının coğrafyalarında yayılıp Anadolu'ya ve oradan Avrupa'ya kadar gitti. Sasaniler döneminde (m.s. 226–650), Zerdüştlük, Zerdüşt'ün yasakladığı birçok çirkin fiil işlenmek suretiyle, Maci denilen rahipler elinde aslından koparılıp, devlet dini haline gelmişti. Sasaniler, İslamiyet'in doğuşuyla zaten gerileme dönemini yaşıyordu. Hz. Ömer zamanında Sa'd b. Ebi Vakkas'ın komutasındaki İslam orduları Kadisiye'de (m. 635) Sasanileri yendi. Ondan sonra Nihavend (m. 642) savaşında Sasaniler ağır yenilgiye uğradılar. Horasan taraflarına kaçarak mücadeleyi sürdürmek isteyen III. Yezdcerd'in 651`de öldürülmesiyle, Sasani Devleti sona erdi. (The date of Zoroaster, pp. 747-755)

Sasanilerin, Müslümanlar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, Mecusilik, din adamları (Mo-batlar) vasıtasıyla devam ettirildi. Klasik kaynaklarda Sasanilerin hâkim oldukları dönemde, yöneticilerin ve toprak ağalarının dini olarak Umman, Yemen, Bahreyn ve Arap Yarımadası'nın kuzeydoğu bölgelerinde Mecusilik dini kabul görmüştü. (DİA, VIII, 280)

Bugün Mecusiler, İran dışında, ABD ve Kanada'da yaşamaktalar. İran'da yaşayan Mecusilere, Geber (Cebr) ismi verilir. Mecusilerin günümüzdeki sayısı üç yüz bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.

MEDAİN: MEDAİN-İ SAİD, LUKSOR (الْمَدَائِنِ)

Listedeki ayetlerde geçen "medain" kelimesinden Mısır'ın Luksor şehrinde yer alan Kernek, Necropolis gibi şehirler kastedilmiştir. Bu şehirlere Medain-i Saîd denir. (Beğavî, Tefsir, II, 186) Luksor'un doğu yakasında, Kernek, Luksor Tapınağı (Ma'bedü'l-uksur), Mumyalama müzesi (Mathafü'l-mummia), Luksor müzesi (Mathafü'l-Uksur li'l-atar) yer alırken, batı yakasında Krallar Vadisi (Biban el-Mulûk), Asiller Vadisi (Biban en-Nübela), Hatşepsut'un cenaze tapınağı, İşçilerin köyü (Deyrü'l-Medine), Memnon heykelleri, Ramessium gibi, tapınaklar, heykeller ve mezarlar vardır. Açık hava müzesi görünümündeki Luksor milattan önce 1070 yıllarında cazibesini kaybetmeye başlar. Nihayet Mezopotamyalılar tarafından yıkılır (m.ö. 665) ve milattan sonra 639 yılında Müslümanlar tarafından fethedilir.

MEDİNE (الْمَدِينَةِ)

"Medîne" kelimesi, medâin, müdün, müdn diye çoğul olur. (Lisanü'l-Arab, III, 403) Araplar bir yerde ikamet etmeyi anlatmak için مدن بالمكان derler. Bir yere sahip olmak, bir yeri mülk edinmek manalarına gelen "medine", isim olarak büyük şehirlere denir. Binaenaleyh kalesi bulunan şehirlere de bu yüzden medine denmiştir. (Asım Efendi, III, 497 Ustumme md.) Nitekim küçük şehirlere de "belde" denir.

MEDİNE HAREMİ (حَرَمًا آمِنًا)

Medine Harem'inin, Mekke haremi gibi olup olmadığı konusu İslam fıkıh mezhepleri arsında ihtilaflıdır. Hanefî mezhebine göre, Medine'de avlama yasağının olmamasına bakılmış, buna göre Medine-i Münevvere'nin hususî hükümler gerektiren bir haremi olmadığı sonucuna varılmıştır. (Maâni'l-âsar, IV, 196) Diğer üç mezhebe göre Medine'nin de Mekke gibi belli sınırları ve hususî hükümleri olan bir haremi vardır. Günümüzde, Medine Haremi, Mekke Harem'ine göre kısmî özellik taşır. Bu da sadece gayr-i Müslimlerin, şehre girme yasağı olması şeklinde uygulanır.

Harem sınırı olduğunu kabul edenlere göre, Medine'nin harem sınırları, güneyde 'Ayr'dan "Havacat" caddesi boyunca kuzeydeki (Küçük) Sevr'e, (Müslim "Hac" 476) doğu ve batı arasını kaplayan Harretü'l-Vakım (doğu) ve Harretü'l-Veber (Batı) ile sınırlıdır. (Müslim, "Hac" 456) (DİA, "Harem" md.) Medine harem bölgesi yaklaşık olarak yarıçapı 22km kadar olan bir alanı kaplar. (DİA, "Harem" md) Medine harem'inin Mekke haremi gibi fıkhî sorumluluklar getiren hükümleri mevcut değildir.

MEDİNE-1: MENF (MEMFİS) (الْمَدِينَةِ)

Mısırlı kadınların Hz. Yusuf'a hile kurduğu ve Mısır'da başından geçen olayların yaşandığı Şehir

Yusuf Suresi 30. ayet ile Kasas 15, 18 ve 20. ayetlerde geçen "medine" kelimesi ile Mısır'ın Menf (Memfis) kenti kastedilmiştir. Hz. Yusuf'un esareti döneminde başından geçen olaylar muhtemelen bu şehirde cereyan etmişti. (Kazvinî, Asarü'l-bilad, I, 89; Taberî, Tefsir, XII, 198) Hz. Yusuf Mısır Azizi olduğu sırada muhtemelen burada oturuyordu. Zayıf rivayetlerde ise, sözü edilen ayetlerde geçen "medine" ile Romalıların Heliopolis (Aynü'ş-Şems) dedikleri ve şimdi Kahire'nin merkezinde bulunan el-Matariye mahallesindeki harabelerin bulunduğu yerdir. (Beğavî, Tefsir, II, 242, III, 438) Hz. Mûsâ, Medyen'e gidinceye kadar bu şehirde yaşamıştır. (Mu'cemü'l-

büldân, V, 214) Hz. Mûsâ aleyhisselam, muhtemelen Menf şehrindeki mabetlerden birinin önünde, soyundan birine zulmeden Kıpti'ye yumruk indirmişti. (Mu'cemü'l-büldân, V, 214) Burada bulunan tapınaklardan Path ve Apis, turizm için koruma altına alınan bölgenin içindedir.

Hz. İbrahim aleyhisselamın hak dini yaymak için geldiği Mısır'da, eşi Sare ile başından geçen olaylar da Memfis'te cereyan etmişti. (Makrizî, el-Mevaiz, I, 90)

Kahire'nin güneyinde takriben 25 km mesafede ve Nil'in batı yakasında yer alan Memfis, kadim krallık (m.ö. 2575-2130) döneminde Mısır'ın başkenti idi.

Genel kabule göre, Memfis m.ö. 2925 yıllarında, tarih öncesi krallarından Menes tarafından kuruldu. Menes, İslam kaynaklarına göre Hz. Nuh'un torunlarından üçüncü göbekten Baysar (Yabsur veya Mısır/Mısrayım) idi.

Batılı kaynaklara göre, Menf'in ilk adı "beyaz duvarlar" manasına gelen Ineb Hedj olup, Memfis ismini ise daha sonra Romalılar vermişlerdir.

Memfis'in kuruluş tarihini kesin olarak belirlemek mümkün değildir. İslam kaynaklarında "menf" olarak geçen kelimenin, Kıptice "otuz" kelimesi olan "mâfe"den geldiği ve buraya ilk yerleşen Nuh'un soyundan otuz kişinin kurduğu şehir olması dolayısıyla bu ismin verildiği de nakledilir. (İbn Aşur, Tefsir, XXX, 238; Mu'cemü'l-büldân, V, 214-15; el-Mevaiz ve'l-i'tibar, s. 168) Kitab-ı Mukaddes kaynaklarında, Mısır'a gelen İsrailoğulları'nın Nil Deltası'nın doğusunda, Vadi-i Timyulat'ta; Pithom, Bilbeys, Zikak, Pi-Ramses ve Tanis gibi bölgelere yerleştirildiği belirtilmişti. Buna göre, Hz. Yusuf'un, esaret döneminde başından geçen olayların Memfis'te (Menf) cereyan ettiği fikri ile çelişmekte ise de, Mısır krallarının, Memfis'i esas başkent ve diğer yerleri de sayfiye olarak kullandıkları, itibarlı kaynaklarda nakledilmektedir. Müfessirler, özellikle Mısır'ın geneli üzerinde dururlar. (Taberî, Tefsir, XII, 198) Mısır'da ilk kurulan şehir, Menf olduğundan, Mısır ile Menf kastedilmişti. Zira Menf'in diğer adı Mısır el-Kadime'dir. (Hüsnü'l-Muhadara, s.7; Ruhü'l-maanî, XX, 53)

Menf'in harabeleri, Kahire'nin güneyinde ve Nil nehri'nin batı yakasındadır. Altıncı sülale döneminde zirve dönemini yaşarken on sekizinci sülale döneminde önemini kaybetti. Roma döneminde başkentin İskenderiye'ye taşınması sonucu önemi iyice azalan şehir, Hz. Amr b. el-As'ın Fustat'ı (Kahire) kurmasıyla (m.s.641) özelliğini tamamen yitirdi. Şatafatlı döneminde, Nil Nehri, şehrin etrafından dört koldan akıtılıp en güzel haline sokulmuştu. Firavun'un, Hz. Mûsâ'ya karşı "Mısır'ın yönetimi benim elimde değil mi? Ayaklarımın altından akan şu nehirler, kanallar benim değil mi?" (Zuhruf 43/51) şeklinde büyüklenmesinde anlattığı nehirler de, Nil nehrinin kolları idi. Ayn-i Şems (Kahire-Matariye Mah.) ile Menf arasında, Firavun'a ait birbirine bitişik binalar, saraylar vardı.

Hz. Mûsâ Aleyhisselamın, Aynü'ş-Şems (kadim) civarında "el-Mukattam" dağının sonunda "Mukattam"ın burnuna yakın, "el-Murettep" denilen bir mevkide makamı vardır ki, İbn Tolon buraya mescit yapmıştır. Gözeticileri Firavun'u, Aynü'ş-Şems'ten Menf'e giderken veya oradan Aynü'ş-Şems'e gelirken buradan gözetlerlerdi. İki şehrin arasındaki bu dağın üstünden yakılan ateşle, Firavun'un gelişi insanlara bildirilirdi. Aynı zamanda buraya "Firavun'un Tandırı" (Tennuru Firavun) denirdi. (Mu'cemü'l-büldân, V, 214)

Kadastro ve şehir planlarının ilk defa kullanıcısı sayılan Hz. Yusuf (a.s.) şehrin ölçümlerini yaptı. Hz. Yusuf'un Mısır Azizi olduğu dönemde başta Menf olmak üzere, Feyyum ve çevredeki illerde bir dizi imaretler yaptırdı. Devletin gelirlerini insanlar arasında eşit dağıttı. (Makrizî, el-Mevaiz, I, 302)

Menf'in Firavunlar döneminde, altı yüz bin nüfusu vardı. İranlıların hücumundan sonra önemini kaybetmeye başladı. İskenderiye başkent seçilince ehemmiyeti bitti. Kahire kurulduktan sonra harabe haline geldi. Bugün Memfis'te, saray, mabetler, heykeller ve bazı aletler mevcuttur. Memfis harabelerini yerinde hemen Nil'in kenarında Bedreşîn köyü ile harabelerin batısında Meyt Rehîne, kasabası yer alır. Hurmalıklar ve yemyeşil bahçelerle çevrilidir.

MEDİNE-2: RESÛLULLAH'IN ŞEHRİ: YESRİB

Allah Resûlü Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselamın kabrinin bulunduğu şehir

Medine, kurulduğu günden beri hep canlı bir şehir olarak kalmıştır. Önceleri Medine'ye "yeŝrib" diyorlardı. Allah Resûlü, yeŝrib kelimesinin "öldürmek, yok etmek, zarar vermek; ayıplamak, kınamak" gibi menfi anlamlara gelmesinden ötürü, böyle denmesini de yasaklamıştır. (Nemîrî, s. 165) Ahzap suresi 13. âyette geçen Yesrib isminin, şehre ilk yerleşen Amalika'dan ve yedinci göbekten soyu Nuh'a dayanan Yesrib b. Kāniye'den dolayı verildiği rivayet edilir. (Mu'cemü'l-büldân, V, 430)

Resûlullah hicretten sonra bu şehre Tabe, Taybe gibi isimler vermiştir. Başka bir rivâyette ise Medine'nin, Azâe, Cabbar, Câbire, Caize, Kasıme, Mecbûre, Mahbûre, Mahabbe, Mahbûbe, Marhume, Miskîne ve Yendüd gibi isimlerinin olduğu ve Allah'ın buraya, ed-Dar, el-İman ismi verdiği rivayet edilir. (Nemîrî, s. 162-63)

Bundan başka, Darü'l-Hicre, Medinetü'n-Nebî, Medine-i Münevvere ve Darü's-Sünne gibi isimleri de vardır. (DİA, XXVIII, 305) Medine, Mekke ile birlikte "Harameyn" adını alır. Cenab-ı Hak, Mekke'yi, O'nun Resûlü ise Medine'yi Harem kılmıştır. [bk. MEDİNE HAREMİ]

Deniz seviyesinden yüksekliği Mescid-i Nebevî'de 619 metredir. Kadim Şehri, kuzeyinde Uhud dağı, güneyinde Aîr dağları, doğusunu Harretü'l-vakîm, batısını ise Harretü'l-veber ihata ederdi. Günümüzde bu sınırların dışına taşmıştır. Harretü'l-veber ile Harretü'l-vakim volkanik patlama sonucu meydana gelen lav konileridir. Medine'nin doğu ve batısında bulunan uyur volkanlar, hicrî 19 (m. 640) ve hicrî 654 (m. 1256) da tekrar harekete geçmiş, Mescid-i Nebevî'nin yakınına kadar akarak şehir halkını korkutmuştur. (DİA, XXVIII, 306)

Medine'ye önce Amalika daha sonra Yahudiler, sonra da Evs ve Hazreç'ten meydana gelen Araplar yerleşti. Yahudilerin Medine'de yerleşmelerinin sebeplerinden biri de, Son Peygamber'in burada neşet edecek olması idi. (İbn Sa'd, I, 159) Yahudiler, güçlendikten sonra ilk sakinleri olan Amalika ve diğer kabileleri buradan çıkarıp kendileri yerleşmişlerdir. Şehre Evs ve Hazreç kabileleri Yemen'den, Arim Seli'nden [bk. ARİM SELİ] sonra gelip Medine ve civarına yerleştiler. Şehrin halkı, Beni Kurayza, Beni Kaynukâ ve Beni Nadir Yahudileri ile Evs ve Hazreç kabilelerinden meydana geliyordu.

Evs ve Hazreç kabileleri, civarda bulunan diğer kabile ve devletlerden destek alarak güçlenip Medine'de Yahudilere karşı üstünlük elde ettiler. Beni Kurayza ve Beni Nadir kabileleri ise Evs'i desteklemek suretiyle birbirine güç veren iki kabilenin aralarına fitne sokup, 120 yıl süren savaşlara sebep oldular. Bu harplerin en kanlısı ise Buas savaşları idi ki, hicretten beş yıl önce meydana gelmiş ve Hazreçlilerin galibiyetiyle sonuçlanmıştı. Ama aralarında kızgınlık had safhada idi. Tam bu sırada İslam, imdatlarına yetişti. Mekke'de Akabe biatlerinde Evs ve Hazreç kabilelerinden insanlar gelip akın akın İslam'a girmiş ve aralarındaki bu dehşetli kızgınlık ateşi sönmüştü. Kur'ân bu olayı anlatırken özelde onlara ve genelde bütün müminlere hitap edip der: "Hepiniz toptan, Allah'ın ipine (dinine) sımsıkı sarılın, bölünüp ayrılmayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah kalplerinizi birbirine ısındırmış ve onun lütfü ile kardeş oluvermiştiniz. Bir ateş çukurunun tam kenarında iken oraya düşmekten de sizi O kurtarmıştı. Allah size ayetlerini böylece açıklıyor, ta ki doğru yola eresiniz. (Âl-i İmrân 3/103) Müfessirler bu ayetlerin açıklamasında Evs ve Hazrec'in 120 yıl süren savaşlarını misal verirler. (Taberî, Tefsir, IV, 33)

Resûlullah, Medine'yi teşrif edince, birçok din ve kabileden meydana gelen Medine sakinleri ile antlaşma yaptı. Medine Vesikası diye tarihe geçen bu antlaşmadan sonra, Muhacirlerle Ensar'ı kardeş yaptı. Üst üste yapılan ittifak hamleleri, aralarında cereyan eden temel ayrılık ve nifak tohumlarını yok etti. Daha sonra nifaka vesile olan Yahudi kabileleri birer birer Medine ve civarından ayıklandı. Medine ve daha sonra Hicaz ve Ceziretü'l-Arab, İslam yurdu haline geldi.

Hz. Ali'nin, başkenti Kûfe'ye almasına kadar, Ebu Bekir, Ömer ve Osman radiyallahüanhum dönemlerinde Medine başkent olarak kaldı. Resul-i Ekrem'in hicret ettiği sıralarda (622) Medine halkını meydana getiren Arap ve Yahudi kabileleri kendilerine mahsus mahallelerde yaşıyorlardı. Böylece Medine, ayrı ayrı kabilelerin oturduğu birbirinden uzak mahallelerden müteşekkildi. (İslam Peygamberî, II, 296) Evs ve Hazreç kabileleri, Medine ile Kuba arasında (Yâkubî, Büldan, s. 33), Yahudiler ise, Uhud'dan Avâli'ye kadar olan mıntıkada yerleşmişlerdi. Şehrin üç yanında, alçak duvarlarla çevrilmiş bahçeler vardı. Daha çok Yahudilerin oturduğu taştan, üç katlı ve kale olarak kullanılabilecek büyüklükte evler mevcuttu. Resûlullah (s.a.s.), Yahudilerin Medine'yi terk etmesinden sonra, şehrin fizikî yapısında önemli bir yeri olan bu yapıların korunmasını istemiş ve hicretten sonra bunlara yenilerini ekletmiştir. (DİA, XXVIII, 309) Daha önce birbirinden ayrı ve biçimsiz bir kent iken, Resûlullah'ın Medine'yi teşrifinden sonra, sokaklar çizilip isimlendirildi ve birbirine bitişik evler yapılmaya başlandı. Arazi, kadastrolandı. Su kaynakları, çevre düzenlemeleri yapılıp şehir sınırları çizildi ve belirli bir bölge Medine Haremi olarak tayin edildi. [bk. MEDİNE HAREM] Zekât verenler ve verilecek yerler belirlendi. (Yâkubî, Büldan, s. 33; Nemîrî, s. 14.) Fahr-i Kâinat, Medine'yi teşrif ettikleri sırada (622) Medine'nin nüfusu yaklaşık olarak 10.000 civarında iken vefat ettiğinde 30.000'e ulaşmıştı.

Medine'de özel bir at yarış alanı olmamasına rağmen, at yarışları yapılırdı ve bu yarışlarda bazen Hz. Peygamber (s.a.s.) hazır bulunur, yarışı kazananlara mükâfat dağıtırdı. Bugün bunun anısına Mescid-i Sebk yapılmıştır. Ama bu kesinlikle bugünkü anlamda bir at yarışı değildi. Kur'ân-ı Kerim'in yasakladığı kumar gibi şans oyunlarına kati surette yer yoktu. Resûlullah (s.a.s.) gençler arasında ok atışları müsabakalarını teşvik ediyordu. Devrin sporları arasında, cirit oyunu anlamına gelen Habeşî veya Acem oyunu direkle (dirkile), yine futbola benzeyen kurrek vardı. Bu arada güreş de önemli sporlardandı. (İslam Peygamberi, II, 297)

Mescid-i Nebevî, bir külliye gibi çalıştı. Resul-i Ekrem döneminde, Mescid-i Nebevî dışında, bizzat Resûlullah'ın emriyle mescitler inşa edildi. Ayrıca Cennetü'l-Bekî' adıyla şehir mezarlığı plan dâhilinde yapıldı. Alışveriş merkezleri bizzat Allah Resûlü (s.a.s.) tarafından düzenlendi. (Nemîrî, s. 14) Medine aynı zamanda önemli bir ilim merkezi olmuştu. Örgün bir eğitim olarak Suffe Mektebi olduğu gibi, yaygın eğitim olarak Mescid-i Nebevî'ye yakın Sahabi evlerinde fahri ilim odaları ve ilim mahfilleri açılmıştı. Bu nedenle, Medine halkının uygulamalarına ayrı bir önem veren Medineli fakihler, bir mihenk taşı olarak, "Amel-i Ehl-i Medine"yi esas almışlardır. (DİA, XXVIII, 311)

Osmanlı Döneminde Medine

Medine, Yavuz Sultan Selim hazretleri döneminde (1517) Osmanlı idaresine geçti. Küçük çapta eşkıya baskınları, aile kavgaları bir yana bırakılırsa, İbn Suud ve taraftarlarının ortaya çıkışına kadar, Medine, huzurlu bir dönem geçirdi. 1744'te Necid'de din görünümlü bir hareket olarak ortaya çıkan Vahhabilik, Suud hanedanının da bizzat buna katılmasıyla güç kazandı. Önce, Mekke'yi ele geçirdiler. Sonra 1805'te Medine'yi kuşattılar. Hz. Peygamber'in kabri hariç bütün kabirleri ve ziyaret yerlerini yıkıp Mescid-i Nebevî'deki kıymetli eşyaları yağmaladılar. 1812'de Medine tekrar geri alındı. İbrahim Paşa, Vahhabilerin merkezi Dir'iye'yi ele geçirdi (1818) ihtilalcilerin liderleri yakalandı. Önce Medine'de teşhir edilip sonunda İstanbul'a gönderilerek idam edildiler.

Bu olaylardan sonra, Osmanlı Medine'ye dikkat etmeye başladı. II. Sultan Abdülhamit Cennet Mekân, Medine'ye kadar, tren yolu yaptırdı. Bu yol, Medine-İstanbul arasında bağlantı kurmuş ve Şam'dan aktarmalı olarak haftada üç sefer yapmaya başlamıştı. (Osmanlı'dan sonra bu yol atıl kaldı) Demiryolunun Mekke'ye kadar uzanacağını öğrenen Mekke Emiri Şerif Hüseyin, sıkıca kontrol edileceklerini anlayıp, Mekke ve Medine arasındaki bedevileri ayaklandırınca, bu hattın yapılması fikrinden dönüldü. Osmanlı ne yapıyorsa yaramıyor ve İngilizlerin desteklediği Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve ailesi, Osmanlı'dan gelen yardımları, bedevilere dağıtıp güç topluyordu. Ayaklanmalara yöredeki güçler yetmeyince, Musul'da bulunan On İkinci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa bu iş için görevlendirildi. Paşa Medine'ye ulaşınca (31 Mayıs 1916), Şerif Hüseyin ve dört oğlu bir isyan daha başlattılar. İsyan edenler geri püskürtüldüler. Mekke Emirliğine sonradan atanan Zevî Zeyd ise Osmanlı'ya itaati başaramadı. Mondros Mütarekesi'nin 16. maddesine göre Osmanlı askerlerinin geri çekilerek Filistin'e kaydırılması kararıyla Medine'de Osmanlı hâkimiyeti 30 Ekim 1918 yılında sona erdi. 5 Aralık 1925'te şehir Suûdi Arabistan'ın eline geçti. (DİA, XXVIII, 312-13)

Ayaklanmalar, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar biraz düzeldiyse de, II. Meşrutiyet'in ilanı, iyice tedirginliklere tuz biber ekti. Osmanlı'yı hızlı bir şekilde çöküşe götüren II. Meşrutiyetçiler, Hicaz'daki politikalarıyla da ortamın tuzu biberi oldular.

Günümüzde Medine

Şehir, Suudî hakimiyetine girdiği tarihten itibaren, bu aileden bir emir tarafından yönetilmektedir. Medine idare olarak "Medine Muhafazası"nın merkezidir. Mescid-i Nebevî merkezli fizikî planını korumakla birlikte, şehrin geleneksel yapısı ve Uhut dağından başka (!), Resûlullah (s.a.s.) zamanından kalan tarihî mekânlar kaybolmuştur. Etrafta yükselen oteller ve geniş caddeler, şehrin otantik yapısını tamamen bitirmiş, modernitenin işgaline uğramış gibi bir hal almıştır.

Şehirdeki önemli mescitler ve ziyaret yerleri
Mescid-i Kuba
Mescid-i Kıbleteyn
Mescid-i Fetih
Mescid-i Selman
Mescid-i Cuma
Mescid-i Amberiye (Hamidiye Camii)
Mescid-i Zülhuleyfe (Ebyar-i Ali)
Uhut Dağı
Okçular Tepesi (Ayneyn)
Cennetü'l-Bekī' Mezarlığı
Hendek karargâhı mescitleri

MEDİNE-3: HABÎB-İ NECCÂR'IN ŞEHRİ ANTAKYA (المدينة)

Habîb-i Neccâr'ın Şehri Antakya
[bk. KARYE-7: ANTAKYA]

MEDİNE-4: ASHÂB-I KEHF'İN ŞEHRİ (الْمَدِينَةِ)

Ashâb-ı Kehf'in şehri, Tarsus veya Efsus (Afşin), Efes

Kehf suresi 19. âyette geçen "medine" ile Ashâb-ı Kehf'in yaşadıkları şehir kastedilmiştir. Ashâb-ı Kehf'in mağarasının, Efsus'da olduğu, bu şehre İslam'dan önce Efsus denilirken, İslam'dan sonra Tarsus dendiği kaydedilmiştir. (Kurtubî, X, 375) Ashâb-ı Kehf'in nerede yaşadığı kesin bilinmediğinden muhtemel yerlerin hepsi, Ashâb-ı Kehf'in yaşadığı şehir olarak düşünülmelidir. [bk. ASHÂB-I KEHF]

MEDİNE-5: MISIR (الْمَدِينَةِ)

A'raf 123. âyette geçen "medine"den maksat Mısır'ın genelidir. [bk. MISIR]

MEDİNE-6: SODOM (الْمَدِينَةِ)

Hz. Lut'un (a.s.) peygamber gönderildiği şehir Sodom

Hicr suresi 67. âyette geçen "medine" ile "Sodom" kastedilmiştir. (Taberî, Tefsir, XIV, 43)[bk. SODOM]

MEDİNE-7: HİCR, MEDAİN-İ SALİH (المَدِينَة)

Salih aleyhisselamın peygamber olarak gönderildiği şehir Medain-i Salih, Hicr [bk. MEDAİN-İ SALİH VE HİCR]

MEDİNE-8: HZ. MÛSÂ'NIN HIZIRLA UĞRADIĞI ŞEHİR (المَدِينَة)

Hz. Mûsâ'nın Hızır'la beraber uğradığı şehir.

Kehf suresi 82. âyette geçen "medine" kelimesi ile "Antakya", "Berka" ve "Eyle" kastedilmiştir. (Beğavî, III, 175; Taberî, XV, 288) [bk. EYLE]

MEDYEN, EYKE, ASHÂB-I MEDYEN VE ASHÂB-I EYKE (أَصْحَابِ مَدْيَنَ، أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ، مَدْيَنَ وأيكة)

Medyen ve Eyke, Ashâb-ı Medyen ve Ashâb-ı Eyke, Hz. Şuayb'ın peygamber olarak gönderildiği yer ve kavimler

"Medyen" kelimesi muarreb olup hem yer ismi hem şahıs hem de kabile ismidir. Hz. İbrahim'in oğlu Medyen'in bu şehri kurması ve burada yaşayan kimselerin de onun neslinden olması (ehl-i medyen) sebebiyle bu isim verilmiştir. (Taberî, Tefsir, VIII, 237; Cevalikî, s. 326) Bundan dolayı "Medyen" veya "Medan", yine soyları Hz. İbrahim'e atfedilen bir kabile ismidir. (Taberî, Tefsir, VIII, 237)

Medyen'in Hz. İbrahim'in oğlu olduğuna dair, bilgi Ahd-i Atik'te de bulunur. (Tekvin 25/1-2) Yalnız Medyen ile onun oğullarından, Medan mı yoksa Midyan mı olduğu açık değildir. İsrail kaynaklarında Midyaniler (Madinaites) Arap kabilesi olarak tanıtılırlar. (CE, "Madinaites") Medyen, günümüzde "el-Bed'" olarak geçer ve Suudi Arabistan sınırları içindedir.

İsrail'in güneyinde, asıl adı Kefrmende olan köye de Medyen denir. Fakat esas Medyen, önce zikredilen yerdir. (Mu'cemü'l-büldân, IV, 471)

Eyke (el-Ğayda), Arapçada "sıklığından birbirine geçmiş büyük orman", "sık çalılık ve sazlık" (Âcâm) veya "Sedir Ağacı" gibi anlamlara gelir. (Taberî, Tarih, XIV, 48) Eyke'nin Arapça "Na1lü'd-dûm" denilen ve Latince "Hyphaene thebaica", "Ginger bread palm" isimleriyle bilinen, yeri de Kuzey ve doğu Afrika olan hurmagillerden bir ağaç olduğu da söylenmiştir. (Taberî, Tefsir, XIV, 48; Wiki, "Hyphaene thebaica" md.) Bu ağaç türüne, çöl ikliminin olduğu her yerde rastlandığı gibi, Maknâ ve çevresinde de bulunur. Maknâ'da zamanla nesli tüketilen bu ağaçlardan geriye çok az şey kalmıştır.

Böylece, Ashâb-ı Medyen ile Medyenliler; Ashâb-ı Eyke ile de buraya yakın olan Maknâ veya Tebüklüler kastedilmiştir.

Şuayb aleyhisselamın soyunun kimlere dayandığı tespit edilememiştir. Şuayb'ın ismi, Süryanicede "Yetron" olarak ifade edilir. Kur'ân'ın beyanıyla, Şuayb (a.s.) Medyen halkına peygamber olarak gönderilmişti. (Araf 7/85)

"Ashâb-ı Medyen" ile "Ashâb-ı Eyke"nin iki ya da tek kavim oldukları tartışılmıştır.

Taberî'nin beyanına göre, Ashâb-ı Eyke ile Ashâb-ı Medyen ayrı olup, biri "Sık ormanlık alan"da, diğeri Medyen denilen yerde oturan iki halktır. Şuayb (a.s.) bu iki kavme peygamber olarak gönderilmişti. (Taberî, Tefsir, IV, 48) "Medyen ve Ashâb-ı Eyke, Şuayb aleyhisselamın peygamber olarak gönderildiği iki ayrı ümmettir" şeklindeki hadis-i şerif sıhhat açısından tenkit edilmiştir. (Mizanü'l-itidal, IV, 460) İbn Kesir, bu hadisi, zayıf sayarak Ahab-ı Eyke ile Ashâb-ı Medyen'in aynı ümmet olduğunu belirtmiştir. (İbn Kesir, Tefsir, III, 346) Fakat Hz.

Lut, birkaç şehre peygamber olarak gönderildiği gibi, Şuayb da iki halka peygamber olarak gönderilmiş olabilir.

Taberî'nin bu konudaki görüşü daha doğrudur. Şuayb aleyhisselamın Ashâb-ı Eyke'ye yaptığı tebliğin muhtevası, Ashâb-ı Medyen ile aynı içeriği taşırken (Şuarâ 26/177-183) her iki halkın, bu tebliğe duydukları tepkiler ve cezalandırılmaları farklı olmuştur. Şayet ikisi aynı halk olsaydı, tepkileri de cezalandırılmaları da aynı olurdu. Meyden halkı, sayha (şiddetli gürültü) ile diz üstü çöküp kalmıştı. (Hud 11/84-95) Eyke Halkı ise, "Gölge gününün azabı" diye ifade edilen ve yedi gün süren yakıcı ateşle kavrulup yok olmuşlardı. (Şuarâ, 26/184-189)

İslamî kaynaklarda Medyen bölgesinin sınırları, Hicaz ile Suriye arasında kuzeyde Lut Gölü, güneyde Vadilkura, doğuda Nüfûd Çölü, batıda Akabe Körfezi olarak verilmektedir. Medyen Şehri ise, Suriye'yi Yemen'e ve Mısır'ı İran'a bağlayan uğrak yolların kavşağında idi. (Hicr 15/79) Kur'ân'a göre Medyen meçhul bir şehir değil, bizim bile gidip görerek ibret alabileceğimiz bir yol üzerindedir. el-Bed' ile iç içe olan tarihî Medyen şehrinde, Asar-i Kavm-i Şuayb denilen harabeler mevcuttur.

Mevdudî'ye göre Medyen toprakları, Hicaz'ın kuzeybatısında, oradan Kızıldeniz'in doğu sahiline, güney Filistin'e, Akabe Körfezi'ne ve Sina Yarımadası'nın bir bölümüne kadar uzanan bölgelerde yer alır.

Bazı araştırmacılar ise, Ahd-i Atik'te geçen Midyan diyarını Akabe körfezinin doğu sahiliyle Arap Yarımada'sının kuzeybatısındaki bölge olarak kabul ederler.

Medyen'den geride bir iz mevcut iken, Eyke'den geriye bir şey kalmamıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Şuayb ve Hz. Mûsâ aleyhisselam kıssaları içinde geçen "medyen" kelimesi, Medyen halkına Şuayb aleyhisselam peygamber olarak gönderilmişti. (Araf 7/35) Hz. Şuayb, Medyen halkına, Allah'tan başka bir tanrının olmadığını ve Allah'a kulluk etmelerini bildirmişti. Deniz ve kara ticaret yollarının merkezinde bulunan bu belde halkı ticari ilişkileri açısından tamamen bozulmuştular. Bu nedenle Hz. Şuayb, onlardan, ticarî ilişkilerini düzeltmeleri için bir dizi tedbirler almalarını istemişti. Ölçü ve tartıyı tam yapmalarını, insanların haklarını eksiltmeden vermelerini, ülkede düzeni bozup fesat çıkarmamalarını emretmişti. Aksi takdirde, bozguncuların akıbetinin kötü olacağından söz etmişti. Onlar tehditler savurarak, yolların başlarını tutup, Allah'a iman edenleri Allah'ın yolundan engelliyor, halka, hakkı çarpıtıp anlatıyorlardı. (A'raf 7/85–6) Peygamberlerini dinlemediler ve acıklı azapla yok olup gittiler. [bk. ŞUAYB]

MEDYEN SUYU (ماء مدين)

Hz. Mûsâ'nın Medyen'e giderken karşılaştığı kuyu

Medyen Suyu, âyette geçen «MâXe-Medyen", bugün, el-Bed' ile Maknâ arasında bir bölgededir. Ayrıca Maknâ'da "Uyun-i Mûsâ" diye yerden çıkan tatlı bir göze vardır. Medyen Suyu, Suudi hükümeti tarafından güvenlik gerekçeleriyle, ziyaretçilere kapatılmıştır. Hz Mûsâ'nın, Mısır'dan ilk çıktıktan sonra, eski adı ile Medyen, şimdiki adı, el-Bed' olan şehirde yaşadığı sanılmaktadır. [bk. MEDYEN]

MEKÂNEN ŞARKİYYA: SÜLEYMAN MABEDİNİN DOĞU ODALARI (مَكَانًا شَرْقِيًّا)

Hz. Meryem, Mabedin içinde doğudaki odalardan birinde kalıyordu.

Meryem suresi 16. âyetteki "mekânen şarkıyya" ifadesi, Hz. Meryem'in, bulunduğu mabetteki odalardan doğu tarafta olanlarından birine veya bulunduğu mekânın doğu tarafına işaret etmektedir. Hz. Meryem'in doğuya çekilmesi, Hıristiyanların "doğu"yu kıble etmelerine sebep olmuştu. (Taberî, Tefsir, XVI, 59, 60) Muhtemelen, Hz. Meryem, mabedin içinde ibadet hayatına devam ettiği sırada, Hz. İsa'ya hamile kalacağını ilhamen bilmiş ve bunun için uygun yer aramıştı. Ay halinden yeni ayrılmış ve boy abdesti almıştı. (İbn Asakir, VI, 196) Zira ayetin siyakında, doğuya çekildikten sonra, Ruh (Cebrail veya Ruhü'l-Kudüs) gelip bir beşer suretinde kendisine tecelli etmiş ve Hz. İsa'ya hamile kalmıştı. Araplar nezdinde "doğu" batıdan daha hayırlı karşılandığı için, Hz. Meryem nezih bir insana hamile kalacağı zaman, nezih ve en hayırlı bir yer aramış ve doğuyu seçmişti. (Zadü'l-mesîr, V, 216)

MEKÂNEN KASİYYA: BEYTÜLAHİM (مَكَانًا قصيا)

«Mekânen kasıyya», «aksa'l-vadi» (yani uzak vadi) anlamına gelir. Aynı zamanda yüce ve nezih bir yeri de ifade eder. İbn Abbas'a göre bu vadi Beytülahim'dir. Hz. Meryem, ehlinden biraz uzaktaki bu mekânı, doğum yeri olarak seçmişti. (Beğavî, Tefsir, III, 192)

Doğum sancısı gelince bu köye gelmiş ve mağarada Hz. İsa aleyhisselam doğmuştu. Hz. İsa'nın doğduğu yerde mucize olarak hurma ağacı bitmiş, Hz. Meryem, hurma dalını silkeleyince üzerlerine taze hurmalar dökülmüştü. Yine mucize olarak Hz. Meryem'in alt yanında bir su arkı meydana gelmişti. (Taberî, Tefsir, XVI, 65;

Mu'cemü'l-büldân, I, 521) Böylece emir âleminin insanı olan Hz. Meryem yine bu âlemin insanı Hz. İsa'yı her şekliyle mucize olarak dünyaya getirmişti.

Hadiste anlatıldığına göre, Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam miraca giderken bir yerde namaz kılar. Söz konusu yerin neresi olduğunu Cibril'e sorunca o da Hz. İsa'nın doğduğu Beytülahim olduğunu söyler. (Neseî, "Salat" 1; Mu'cemü'l-Kebir, VII, 283; Taberî, Tefsir, VI, 65)

Ahd-i Cedid'de Hz. İsa'nın Nasıralı olduğu (Luka, 18/37) kaydedildiği gibi, Yuhanna'da "Davud'un soyundan ve Davud'un doğduğu Beytülahim'den olduğu belirtilir. (Yuhanna, 7/42) Öte yandan, Beytülahim'in Hz. Davud'un şehri olduğu vurgulanır. (Luka, 2/4)

"Beytlülahim" (بيت لحم), Kudüs'ün güneyinde ve Batı Şeria (Filistin) sınırları içindedir. İsrail tarafında ve kuzeyde "Bet Lehem HaGelilit" adında ayrı bir köy daha mevcuttur. Dünyada bu ismi taşıyan modern şehirler de kurulmuştur. Şehir, Kudüs'ün güneyinde olup, sıra ile Beyt Cala, Beytülahim ve Beyt Sahur ile bitişik halde tek şehir görünümündedir.

Beytülahim, Her üç semavî dinde hürmet görmüştür. Şehir'deki "Doğum Kilisesi" (The Church of the Nativity) en önemli ziyaret yerlerinden biridir.

Doğum Kilisesenin alt katındaki sunakta, Kur'ân'ın mucize olarak bahsettiği hurma ağacı ile suyu temsilen belirli bir oda ayrılmıştır. Müslüman ziyaretçiler, Hz. Ömer'in, Kudüs'ün fethi için (m. 636) yaptığı yolculuk sırasında Beytülahim'de namaz kıldığı yeri ziyaret ederler. Beyt-Cala'ya yakın bulunan Rahile'nin (Bünyamin'in annesi) türbesi de hürmet görülen yerlerdendir.

1516'dan 1917 yılına kadar tam 401 yıl Osmanlı idaresi altında bulunan bölgede huzur hâkimdi. Günümüzde, Beytülahim'de Müslüman ve Hıristiyanlar beraber yaşamaktadırlar. Filistin (Batı Şeria) bölgesinde ve 60 bin (2005) nüfusa sahip şehirde semavi dinlerin hepsine ait kilise, cami vs. külliyeler mevcuttur.

MEKÂNEN SUVA (مَكَانًا سوى)

Mekânen süvâ: Herkesin görülmesi gereken şeyi görebileceği bir mekân

"Mekânen suva", "her iki tarafın da, olacak olayı, açıkça görmelerine imkân tanıyacağı yer demektir. "Suva"nın anlamı göz önünde bulundurulunca, günümüz tabiri ile bunu en iyi "olimpiyat alanı" karşılamaktadır. Hz. Mûsâ'nın mucizesini, sihirbazların da sihirlerini gösterecekleri bu mekânın kesin neresi olduğu bilinmemektedir. Hz. Mûsâ (a.s.) burada mucizelerini izhar edip, Nil vadisine tevhidi yaymaya çalışmıştır. Mekân olarak, olacak olayları her cihetten görmeye uygun bir yer olduğu gibi, gün olarak da her yönüyle insanların bir araya gelmesine müsait bir gündü. Kur'ân'ın "ziynet günü" diye tabir ettiği vakit, Pazar veya Cumartesi gibi genel bir gün veya Aşure ve Nevruz gibi özel günler olabilir. O asırda Pazar günü, Mısırlıların panayır günleri olup, süslü elbiselerini giyerlerdi. Hâsılı Hz. Mûsâ ile Firavun'un sihirbazlarının karşılaşma için seçtikleri vakit, Mısırlıların hepsinin bir araya gelip toplanmalarına elverişli bir andı. Nil nehrinin baskınlarından emin oldukları bir gündü. (İbn Kesir, Tefsir, III, 157; Kurtubî, XI, 213)

MEKKE: BEKKE: ÜMMÜ'L-KURÂ (مكة)

Yerin göbeği Kâbe-i Muazzama'nın bulunduğu ve İslam nurunun ilk yayıldığı şehir

Mekke, lügat olarak "kemiği ufalayıp toz haline getirmek, helâk etmek; emmek, kemiğin iliğini çıkarıp yemek" manalarına gelir. Istılah olarak Mekke şehrini ifade eder. Kur'ân'da geçen "bekke", şehrin yerleştiği alanı ifade ederken, Mekke'nin Harem bölgesini de içine alan coğrafyayı belirttiği söylenmiştir. Diğer taraftan, lügat anlamıyla irtibatlı olarak, bu şehre gidenlerin günahlarını arındırması veya Mekke'de zulüm edenleri helâk edeceği manasına "Mekke" denir. (Tacü'l-arus, m-k-k md.)

Bekke, lügatte "burnunu ezmek, burnunu sürtmek" veya "izdiham ve çarpma, çarpışma, çarpışıp ezilme" manalara gelen "el-bekkü" kökünden türemiş olup, Mekke, Mekke'nin yeri, Kâbe'nin yeri ve etrafı (tavaf yeri) anlamına da gelmektedir. (Lisanü'l-Arab, X, 402; Taberî, Tefsir, IV, 9) Zira insanlar, Kâbe'nin tarihte var olduğu günden beri, oraya ibadet gibi vs. maksatlarla gelenlerden dolayı hep insanlarla dolup taşmıştır. Hac mevsiminde ise hem tavaf ederken, hem Safa ve Merve arası sa'y ederken ve hem de Arafât ve Mina gibi yerlerden izdiham eksik olmamıştır. Belki de Allah (c.c.) bu yeri "Bekke" diye anlatırken, bu izdihamı önceden söyleyip, izdihamın sebebiyet vermiş olduğu ölümlerin önlenmesi için yetkililerin, önceden çare bulmalarını da peşinen emretmiş oluyordu. Zalimlerin, tarihte burnunu yere sürttüğü için de kendisine "burnu yere sürten" anlamına gelen "bekke" dendiği de rivayet edilmiştir. (Tehzibü'l-lüğa, III, 310)

Mekke'nin "Bekke"den başka diğer adları şunlardır: Beled, Karye, Ümmü'l-Kura, Belde, Beledü'l-Emin, Salah, Base, Bessase, Nase, Nesase, Hatıme, De'sa, Kûsa, Arş, Arîş, Kadis, Kadisiye, Sebûha, Harâm,

Beledü'l-Haram, Mescidü'l-Haram, Mu'tışa, Berre, Ritâc, Ümm, Rahm, Ümmürahm, Ümmü'r-rahme, Ümmü Kûsa, Emniye, Ümmüssafa, Merviye, el-Meşair, Mehafe, Beldetü'l-marzuka, Tihame, Hicaz, Taybe, Medinetü'r-Rab, Akır, Faran. (Ezrakî, I, 393, 398; Fakihî, II, 280)

Lakapları ise şunlardır: Müşerrefe, Mükerreme, Mufahhama, Mehabe, Valide, Nadire, Camie ve Mübarek. (Mirât-ı Harameyn, I[1], 33)

Batı erken dönem tarihçileri, kitaplarına Mekke'ye Macoraba derken günümüzde "Mecca" veya Makkah" demektedirler.

Mekke dağları, Ahd-i Atik'te, Paran Dağı olarak geçer. (Habakkuk, 3/3) Bu dağlar, Kitab-ı Mukaddes ile ilgili sözlüklerde, "İsmail, Paran çölünde oturdu. Anası ona Mısır diyarından bir kadın aldı" ifadelerine dayanarak, Hz. İsmail'in Paran çölünde oturduğunu belirtirler. (PBD, p. 622) Yine Ahd-i Atik'te, Hz. Hacer'in gözlerini açınca, su kuyusu görüp, gidip bu sudan tulumunu doldurarak çocuğuna içirmesi, münasebetiyle geçen "Beer-la-hai-roi (Beni gören Hayy olanının kuyusu)" şeklinde ifade edilen kuyu, zemzem kuyusu olmalıdır. (Tekvin, 16/13-14; 21/19-21) Fakat her nasılsa, Hz. Hâcer'in yaşadığı yeri çok iyi bilmelerine rağmen, Kitab-ı Mukaddes yorumcuları, bu kuyuyu, Sina çölünün doğusunda yer alan Paran Çölü'ne yakın Kadeş Bernea yakınlarında göstermeye pek gayret sarf ederler. (PBD, p. 102) Kadeş Bernea (Enmishpat-Ayni Kadis), günümüzde Beersheba'nın takriben 80km mesafede güneyinde bulunur. Kadeş Bernea'nın 46 km batısı; Akabe Körfezi'nin batı yakasından başlayıp, doğuda Cebel-i Tih ve Cebel-i İcma'ya uzanan ve bu şekilde sınırlanan dağlar Paran Dağları olarak tanımlanır.

Ahd-i Atik'te, Paran Dağları ile ilgili bilgiler bu yerlerin coğrafî olarak tespitine imkân vermez ve bu yer, belirsizlik ifade eden cümlelerle anlatılır. Hâlbuki gerçekte, İbranice "Paran", Arapçaya "Faran" olarak geçmiş ve bununla Mekke dağları kastedilmiştir.

Tevrat'ta geçen, Allah adamı Mûsâ'nın ölümünden önce, İsrailoğulları'na okuduğu hayır duada: Rab Sina'dan geldi ve onlara Seir'den (Nasıra) doğdu, Paran dağından parladı ve mukaddeslerin on binleri içinden geldi; onlar için sağında ateşli ferman vardı." (Tesniye, 33/2) ifadeleri daha çok Hz. Muhammed'i müjdelemeye yakışıyor.

Mekke kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de, bir yerde zikredilir. (Fetih, 48/24) Kur'ân'da, –kenar tablolarda sure ve ayet numaraları geçen- "Bekke", "Karye", "Beledü'l-Emin", "Diyar", "Ekinsiz Vadi" ve "Belde", "Ümmü'l-Kura" gibi kelime ve terkipler, bütünüyle Mekke'yi ifade etmektedir.

Mekke, Kızıldeniz sahilinin doğusunda, takriben 70-80 km mesafede bir şehir olup, içinde Kâbe-i Şerife'yi bulundurmakla beraber Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed Mustafa aleyhissalatü vesselamın doğduğu yer olduğundan bütün İslam âleminin merkez kutbu ve en mukaddes şehridir. (Şemseddin Sami, VI, 275) Günümüzdeki araştırmalara göre de dünyanın göbeğidir. Dünya ilk yaratıldığında lavlar halinde iken bu muhitin ilk kabuk bağladığı rivayet edilir.

Coğrafya ile meşgul olan İslam âlimleri, haritalarını Mekke'yi dünyanın merkezi olacak şekilde çizmişlerdir.

Mekke, tahıl ve hayvancılık açısından mümbit olmasa bile, ticaret açısından eski tarihlerden itibaren Ceziretü'l-Arab'ın merkezidir. Ayrıca, Araplarca pek meşhur olan edebiyat ve şiir müsabakalarının burada yapılması ve Kâbe'yi ziyaret edenlerin her zaman için buradan hiç eksik olmaması tarihin hiçbir döneminde buraya olan ilgiyi azaltmamış hep çoğaltmıştır.

Merkezinde Kâbe'nin yer aldığı kuzeyden güneye uzanan Mekke Vadisi, doğusunda Ebu Kubeys Tepesi batısında Ḳu'ayḳı'ân, (şimdi yerinde oteller yapılmış) güney batısında Sevr, kuzeydoğusunda Nur (Hira Mağarası burada yer alır) ve Sebîr dağları ile çevrilidir. Ezrakî, Mekke civarındaki dağların, 12.000 kadar olduğunu beyan ederken, Ömer Faik Efendi (1245/1829), bu dağların tepelerinin, secde eder gibi, Kâbe-i Muazzama'ya meyilli olduğunu, bu manzaranın, Sebîr Dağının zirvesinden görülebileceğini beyan etmektedir. (Mirât-ı Harameyn, I-II/1147) Bunların içinde, Kâbe'ye rükû eder gibi eğilenlerden en belirgini Sebir ile Hira'dır.

Ebu Kubeys tepesi, rivayetlere göre, Hacer-i Esved'i, Kâbe'ye taşınmadan önce muhafaza ettiği için, Cebel-i Emin olarak da isimlendirilir. Resul-i Ekrem'in (s.a.s.) Kamer-i ikiye ayırması mucizesi de bu dağın tepesinde iken vuku bulmuştur. Resûlullah'ın, bu mucizeyi Allah'ın izni ile izhar etmesini yad etmek için mezkûr yere bir de namazgâh yapılmış ve buraya Mescid-i Şakkı Kamer ismi verilmişti. Şimdi Ebu Kubeys Tepesi'ne, Devlet Konuk Evi yapılmıştır. Yine, Hz. İbrahim (a.s.) Allah'ın emri ile insanları bu tepeden Kâbe'yi ziyaret etmeye davet etmiştir. Mekke'nin fethedilmesi sırasında, Bilal-i Habeşî bu tepeye çıkıp ezan okumuştur. Muhtemelen Hz. Âdem ve onun oğlu Şît'in kabirlerinin de bu tepede olduğu rivayet edilir. Aynı zamanda Âdem ve Şît'in kabirlerinin Mescid-i Hayf'ın yerinde olduğu da söylenir. (Mirât-ı Haremeyn, I-II/1147-51)

Sevr Dağı, Nur Dağından daha büyük ve denizden yüksekliği 2500 metredir. Adını, Sevr b. Abdimenaf'ın isminden almıştır. Çeşitli bitki ve ağaçların bulunduğu bu dağda, üzerinde ondan bir parça taşındığında haşerelerin uzaklaşmasına vesile olan bir ağaç çeşidi vardır. Hz. Peygamber (s.a.v) Medine'ye hicret ettikleri zaman üç gün bu dağda bulunan gayet dar bir mağarada kalmışlardı. Vâkıa mağaranın biri dar diğeri geniş iki kapısı vardır. Rivayet edildiğine göre, bu mağarayı ziyaret edenler, ebeda mahzun olmazlar. (Mirât-ı Harameyn, I-II/1153-54) Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam bu mağarada kaldığı sırada Râe (XUşer) adındaki bitkiye emredince büyüyüp onlara siper oldu. Nitekim güvercin ve örümcek de mucize şeklinde aynı vazifeyi görmüşlerdi. Cibril-i Emin, ilk Hira dağına indiği için, buraya Nur Dağı (Cebel-i Nur) da denir. Mekke'nin kuzeydoğusunda, Mekke ile Mina arasında Kâbe'ye takriben 5km uzaklıktadır. Mina'ya giderken, Sebir ve Nur Dağı sol tarafta kalırlar. Bu dağın bitki örtüsü, yer yer görülen dikenli çalılıklardan meydana gelir. Hira dağı çevresindeki diğer dağlardan daha sarp olup çıkılması zor, çıplak ve kaygan kayalardan meydana gelen sivri bir tepesi vardır. Vahiy bu dağın Kâbe'ye doğru olan yüzünde, merdivenlerle inilen on veya on beş metre daha aşağıda, Kâbe'ye doğru rükû etmiş gibi eğik burnunda, kokpit gibi duran, birkaç mağaradan oluşan yerde inmiştir.

Cibril-i Emin'in, Hz. Peygamber'in sadrını yarması hadisesi Nur Dağında olmuştu. Bu vakanın hatırasına söz konusu yere (şimdi yıkılmış olan) Mescid-i Şakk-ı Sadr isminde bir mescit yapılmıştı. Mağaranın bulunduğu yerden Mescid-i Haram ve Mekke bütünüyle gözükür. Allah Resûlü, kendilerine vahiy gelmeden önce en az altı ay burada Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in şeraitlerinin bakiyesi olan Haniflik dini üzere amel etmişti. Zira Mekke'de o zamanlarda, Hz. Peygamber gibi bu dini takip eden insanlar mevcuttu. (Mirât-ı Haremeyn, I-II/1154-56) İslamiyet gelmeden önce Mekkeliler arasında, Recep ve Ramazan gibi senenin belirli aylarında inzivaya çekilen bazı Hanif dinine mensup insanlar vardı. Abdülmuttalib de bunlardandı. Hz. Peygamber de muhtemelen 35 yaşlarında burada inzivaya çekilmeye başlamış ve her sene bir ay burada kalmıştı. Hira'dan indikten sonra, evine dönmeden Kâbe'yi yedi kez tavaf edip öyle dönerdi. Nübüvvetine altı ay kala sık sık buraya gelip gitmiştir. (Siretü İbn Hişam, I, 235; Taberî, Tarih, I, 532) 610 yılında bir Ramazan gecesi, sabaha karşı, daha önce hiç karşılaşmadığı Cebrail kendi heyetiyle ufku tutmuş bir şekilde, Alak suresinin ilk beş ayetini Hz. Peygamber'e vahyetti.

Şakk-ı Kamer hadisesinde ayın bir parçası Hira'nın bir tarafında, diğeri öbür tarafında görülmüştü. (Buharî, "Menakıb" 36) Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam, Hicretten önceki Taif yolculuğundan dönüşünde, Mekke'ye girebilmek için himayesine sığınabileceği bir kimse bulmak amacıyla araştırma yaparken, Hira mağarasında beklemiş, daha sonra himayesi Mutim b. Adiy tarafından üzerine alınınca oradan Mekke'ye girmiştir. Dünyayı nurlandıran nurlu rehber Kur'ân-ı Kerim'in bu dağda inmesi onu bütün âlemdeki dağların efendisi yapmıştır.

Handeme Tepesi, Ebu Kubeys'in arkasında, Şi'b-i Amir ve Ecyad dağları karşısında Kubeys'ten yüksek tepedir. İbn Abbas'ın dediğine göre bu dağda yetmiş peygamberin kabri bulunmaktadır. (Fakihî, IV, 134)

Sebîr Dağları, Mina civarındaki dağların, Sevr'den sonra en büyüğü olup, Mina'dan Mekke'ye doğru bakıldığında sağ tarafta kalan dağların hepsine Sebir, Şeḳabe dağları denir. Beni Hüzeyl kabilesinden bir kişinin ismine izafeten bu ismi almıştır. Bu dağ da, duanın kabul olduğu mekânlardan sayılmış fakat burada herhangi bir nokta tayin edilmemiştir.

Bunlardan başka, isimleri bilinen dağlar şunlardır: Zerûd, Rakmeteyn (Felak), Sel', Şezâ, Ku'aykı'ân, Hacir, Eźâhir, Münhenâ, Şame, Tufeyl, Hacûn, Musâffi, Mu'teriza, Arafât, Me'zimeyn, Kuzeh (Müzdelife'de tepe), Sarâsır, Mefcer, Mıdyak, Seb'ülbenat (Cebel-i Ecyad), Cebel-i Ömer (şimdi yerinde otel yapılmış), Cebelü'l-Kâ'be (Beytüllah'ın tamiri için bu dağdan taşlar getirilmiştir, Cebel-i Mükesser de denir), Habîşe, Nuaym, Nuaymân (bu iki dağ arasındaki vadiye Tenîm denir ki, Mescid-i Aişe buradadır.), Kede', Ahşebân (Ebu Kubeys ve Ahmer), Cebel-i Kühl, Sebîrü'l-hadrâ, Sebîrü'n-nad', Sebîrü'l-A'rec, Sebîrü'z-zenih, Sebîrü'l-Ağniya, Kura (Hicaz'daki dağların en yükseyi), Cebel-i Eyyub ve Cebel-i Sebû'. (Mirât-ı Haremeyn, I-II/1159-60)

Tarih

Genel kanaate göre, Hz. İbrahim'in, Hz. Hâcer ve İsmail'i, Mekke'ye getirmesi ve mucizevî olarak Zemzem suyunun çıkması ile etraftaki kabilelerin buraya yerleşmesi sonucunda, Mekke şehri kurulmaya başlar. (Fakihî, II, 9)

Tarih kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Araplar, Arab-i bâide, Arab-ı âribe, Arab-ı mustaribe ve Arab-ı musta'ceme olmak üzere dört gruptan meydana gelirler. Arabistan'ın ilk sakinleri, soyları Hz. Nuh'un oğlu Sam'a dayanan Arab-i bâide'dir. Bunlar, Ad-i Ula, Semûd, Amalika, Dasim (Tasin-Mim), Cedîs, Ümeym, Beni

Cürhüm ve Hadramut gibi kabilelerden meydana gelirler. Mekke'ye gelip ilk yerleşen de bu kabilelerden, Beni Cürhüm ve Amalika'dır. [bk. AMALIKA]

Arab-i âribe ise, Arab-i bâide'den Arapçayı öğrenerek onlara karışan insanlardır. Arab-i musta'rebe, dillerini Arab-i âribe'den öğrenerek Araplaşmış olanlara denir ki, Hz. İsmail'in nesli olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) soyu bunlardandır.

Kur'ân-ı Kerim'de, beyan edildiği üzere Hz. İbrahim, oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi, Allah'ın belirlediği temelleri üzerine bina etmiş (Bakara 2/127) ve burayı, maddi-manevî her türlü pislikten pak tutarak, insanları hac yapmaya davet etmiştir. (Hac 22/26-28)

Hz. İsmail'in tebliğ ettiği dini kabul eden Beni Cürhüm kabilesi, zamanla tevhid itikadından saparak, hâkim oldukları Mekke'ye gelenlere işkence yapıp zarar vermeye başlayınca, Mekke ve çevresindeki Hüzaa ve Beni Kinane gibi kabileler bunlara saldırıp Mekke'yi ele geçirdiler. Daha sonra Hüzaa kabilesinden Amr b. Luhay (veya Amr b. Rabîa) onları yenip Mekke ve Kâbe idaresini ele alınca, Şam'a uğradığında Amalika'nın taptığı putlardan Hübel'i (Ba'l'i) getirip Mekke'ye dikerek inananları buna tapmaya davet etti. (Siretü İbn Hişam, I, 77; Fakihî, V, 154) Tevhid akidesini yıkıp şehirde putperestliği yaygınlaştırdı. (DİA, VIII, 556) Onun için Kinane ve Kureyş bugün Müslümanların hac zamanı getirdiği telbiye'yi şu şekilde getiriyorlardı.

" لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ ، إِلّا شَرِيكٌ هُوَ لَكَ ، تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ "

m.ö. V. yüzyılda, Resûlullah'ın dedelerinden, Kusay b. Kilab çevredeki diğer bazı kabilelerin yardımı ile Mekke'ye hâkim oldu ve idare bundan sonra Kureyşlilerin eline geçti. Kureyş kabilesinin elinde, Mekke milletlerarası ticaret merkezlerinden biri oldu. Kureyş suresi bu ticareti anlatıp, Allah'ın verdiği nimet karşısında, Kureyşlileri Allah'a inanıp kulluk etmeye davet eder. [bk. KUREY] Zira Allah (c.c.) onlara, kışın güneydeki Yemen'e, yazın kuzeydeki Şam'a ve diğer illere yapılan güvenli seyahat imkânı bahşetmişti.

Yarımadanın ticaret merkezi Mekke olunca, çevredeki hükümdarların hevesini kabartmış ve burayı elde etmek için çeşitli çareler düşünmeye başlamışlardır. Bir ara Habeş Krallığı'na bağlı olan Yemen valisi Ebrehe (Ebrehem), Arapların Kâbe'yi ziyaretlerini önlemek için, bunun benzeri bir mabedi Sana'da veya Necran'da yaptırıp insanları buraya çağırmışsa da kimse buna itibar etmemişti. Bunun üzerine kızgınlığı artan Ebrehe, m.ö. 570 yılında (Hz. Peygamber'in doğumundan 52 gün önce) Kâbe'yi yıkmak için saldırıda bulunmuş ve Kur'ân-ı Kerim'de "Fil Suresi"nde anlatıldığı gibi hezimete uğramıştı. [bk. ASHÂB-I FİL]

Resûlullah'ın dünyayı teşrif ettiği yıllarda, dedelerinden Beni Abdimenaf'ın kollarından Beni Haşim, Beni Abdülmuttalib, Beni Abdüşşems ve Beni Nevfel, şehirde hâkimiyetlerini hissettirmeye başlamışlardı. Çünkü Ebrehe, Mekke'yi kuşatmaya geldiğinde Abdülmuttalib ile görüşmüş ve Abdülmuttalib'in bir nevi başkanı olduğu Mekke Şehir devleti, ilahî bir yardım ile kurtarılmıştı. Aynı zamanda Mekke'ye hayat veren Zemzem suyunun kurumasının ardından, Abdülmuttalib'in gayreti ve yine ilahî yardımla Zemzem suyu fışkırmaya başlamış, adeta Hz. Muhammed'in (s.a.s.) risaletinin de kabulü için ön hazırlıklar tamamlanmıştı. Abdülmuttalib'in vefatından sonra onun yerine geçen oğlu, Bilge kişi Zübeyir b. Abdülmuttalib, Mekkeliler için hayati önem taşıyan ve Mekke'de haksızlığa uğrayanlar için –mevkii ne olursa olsun- yardımda bulunmak amacıyla Hilfülfudul cemiyetinin antlaşmasını gerçekleştirmişti. *Resûlullah'ın risaleti tam, bu kabilenin tesirini hissettirdiği döneme rast geldi.

Mekke, Hz. Yavuz Sultan Selim'in eliyle 1517'de Osmanlı idaresine geçti. Osmanlı idaresine girdikten sonra miras alınan önceki fizikî plana sadık kalınarak, şehre yeni bir veçhe kazandırıldı. Yapılanma, Mescid-i Haram merkezli yürütülüyordu. Örneğin, Hz. Peygamber'in doğduğu ev başta olmak üzere İslam'ın ilk devirlerinden kalan bazı mekânlar korundu. Dışarıdan gelen saldırılara karşı kalelerle korunma altına alındığı gibi, Kızıldeniz'in her iki tarafından Hicaz bölgesinin korunması sağlanmıştı. Bu çalışmalarda Mekke mimari açıdan kesin yapısını 1572-1581 yılları arasında aldı.

Ufak çaplı huzursuzluklar bir kenara bırakılırsa, Muhammed b. Suud taraftarlarının ortaya çıkışına kadar huzurlu bir dönem geçirdi. Bu devirde Hicaz o kadar kutsi tutulmuştu ki, Osmanlı hâkimiyetinin bir remzi olan bayrağı bile, Abdülaziz dönemine kadar ne Mekke ne de Medine burçlarına asılmadı. (Mirât-ı Haremeyn, I, 685) Muhammed b. Suud'un ölümünden sonra (1179/1765) yerine oğlu Abdülaziz b. Muhammed geçti ve bu dönemde, söz konusu kişilerden oluşan grup iç tehdit olmaya başladı. 30 Nisan 1803'te Abdülaziz b. Muhammed'in oğlu Suud, Mekke'yi işgal etti. Ardından Kâbe ve Makam-ı İbrahim dışında Mekke'deki önemli ziyaretgâhları ve kabirleri yıktırdı. Osmanlı, Mısır'ı işgal eden Napolyon ile uğraştığı için, Mekke'ye pek yardımda bulunamadı. Şehir, bundan sonra ne yapıldıysa kurtulamadı.

Nihayet 1806'da fiilen Osmanlı hâkimiyeti sona erdi. Ardından Mısır valisi M. Ali Paşa'nın oğlu Tosun Paşa, 23 Ocak 1813'te Mekke'yi tekrar, Vahhabiler'den geri aldı. Bu yıllardan sonra, Osmanlı ve Hicaz hattında irtibatı güçlendiren, demir yolu vs. olaylar olduysa da İngiliz ve Batı güçlerinin entrikaları sonucu, Osmanlı'nın diğer coğrafyasında olduğu gibi burada da hâkimiyet zayıflamaya başladı. İngiliz ve Batılı güçlerin teşvikiyle menfi milliyetçilik damarları iyice gelişmiş ve büyük bir Arap devleti kurma fikri artmış olan Şerif Hüseyin Hicaz'daki Osmanlı hâkimiyetinin güçlenmesini istemediği gibi, ayrılıkçı fikirlerini de alenen açıklıyordu. Öte yandan I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni paylaşmak üzere aralarında gizli antlaşmalar yapan İtilaf devletleri, Mekke'nin Osmanlılardan alınıp bağımsız Arap yönetimine verilmesi konusunda anlaştı. Bunu bekleyen Şerif Hüseyin ayaklanarak Mekke ve civarında üstünlük sağlayıp 3 Kasım 1916'da başşehri Mekke olan Hicaz Haşimî Krallığı'nı kurdu. Osmanlı artık Mekke'ye giremiyordu. Mekke için gönderilen Emir, Medine'de kalıyordu. Şehir Abdülaziz b. Suud'un 16 Ekim 1924'te burayı ele geçirmesine kadar, söz konusu krallık devam etti. 1932'de Haşimiler'den çıkıp Suudi Arabistan Krallığı'nın eline geçti. (DİA , XXVIII, 564-65)

Bugünkü Mekke

Bugün Mekke, Suudi Arabistan Krallığı'na bağlı eyaletlerden biri olup Mekke eyaletinin (Muhafaza) de merkezidir. 1924 yılından beri Suûdî hanedanına mensup zatlardan olmak üzere tayin edilen bir emir tarafından idare edilir. Haremeyn ile ilgili faaliyetler Hac ve Evkaf bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

Mekke'nin üç girişi vardır. Kuaykıân Tepesi ile Hz. Ömer Tepesi arasında bulunan batı girişi, en önemlisi olup Mekke'ye takriben 70km mesafedeki Cidde şehri ile bağlantısını sağlamaktadır. Ma'lat girişi, Mina, Arafât ve Taif'i Mekke'ye bağlarken güneydeki Mefsele girişi ise Yemen'den gelen yolları Mekke'ye bağlamaktadır. Mekke, 2005 yılı verilerine göre tahminen 1,865,015 kadar nüfusa sahiptir.

Mekke'deki ziyaret yerleri

Şehir Merkezinde Ziyaret Edilen Mescitler

Mescid-i Cin

Cinlerin Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Kur'ân dinledikleri yerin anısına, 18. yüzyılın başlarında yapılan camiye Mescid-i Cin denir.

Mescid-i Cin, Mekke mezarlığı olan Cennetü'l-Mualla'nın yakınında ve Mescid-i Haram'ın yaklaşık 2km kuzeyinde, Cennetü'l-mualla kabristanına giden yol üzerindedir. Cennetü'l-mualla'yı ziyaret edenler gelip burada iki rekât "tahiyyatü'l-mescit" kılarlar.

Bu mescide, vaktiyle Mekke bekçilerinin gelip dinlendiği yer olması hasebiyle "Mescid-i hares"; Cinlerin Hz. Peygamber'e biat ettikleri yer olması hasebiyle de "Mescidü'l-bey'a" denir. Bu cinler, rivayetlere göre, Türkiye'de Mardin iline bağlı Nusaybin ilçesinden veya Batn-ı Nahle'deki Cebel-i Nasibîn'den olup yedi kişi idiler.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Taif'ten hüzünlü bir şekilde döndükleri gece, bu mescidin yerinde konakladığında, cinlerden bir grup gelip Resûlullah'a biat edip İslam'a girmişlerdi. (Miratü'l-Harameyn, I^2/1123) Mescid, ilk hicrî 1112 (miladi 1700) yıllarında yapılmış ve 2000 yılında tamamen yıkılıp yeniden inşa edilmiştir.

Mescid-i Raye

Bu mescidi, Mekke'nin Fethi sırasında, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sancağını dikip, dört rekât namaz kıldığı yerin hatırasına, Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas yaptırmıştır.

Mekke civarındaki Mescitler

Mescid-i Aişe

Hz. Peygamber (s.a.s.), ihrama girmeleri için, Hz. Aişe validemizi, kardeşi Abdurrahman ile Cebel-i Tenîm'e gönderip, ihrama girdiler. İhrama girdikten sonra, sünnet olan iki rekât ihram namazını buradaki ağacın altında kıldılar. Bu vesile ile burada yapılan mabede Mescid-i Aişe dendi. Bu mevki aynı zamanda Mekke'de ikamet edenlerin mikat yeridir. [bk. MİKAT]

Mescid-i Ci'rane

Aynı zamanda "Mikat" yeri olan Mescid-i Ci'rane, Ci'rane adındaki beldede bulunur. Hz. Peygamber (s.a.s.) Huneyn Gazvesi'nde alınan ganimetleri burada taksim etmiş ve ihrama girerek umre yapmışlardır. Ci'rane'de mescidin hemen yanındaki kuyu, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) elleri ile azıcık kazması sonucu mucize olarak

çıkan suyun yeridir. Etrafı çevrilmek suretiyle, daha sonra tatlı su kuyusu haline gelmiştir. Ci'rane, aynı zamanda yüzlerce Peygamber'in, umre yapmak için ihrama girdiği yerdir. [bk. MİKAT]

Mescid-i Meş'ar

Mescid-i Âdem de denilen Mescid-i Meş'ar, Müzdelife sahasının Cebel-i Kuzeh tepesine mukabil, Mekke-Arafât yolunun sağında yer alır. Kadim şekli bozulup yeniden yapılmıştır. [bk. MİNA]

Mescid-i Hayf [bk. Mina]

Mescid-i Nemire

Mescid-i İbrahim de denilen "Mescid-i Nemire" Arafât meydanının Urene vadisine yakın yerinde olup, vakfe günü öğle ve ikindi namazlarının, öğle vaktinde birlikte kılındığı (cem-i takdim) kutsi bir yerdir. Bu mescit aynı zamanda, Arafât'ta hacıların, öğle vakti gölgelendiği yerdi. Vaktiyle burada birkaç sundurma yapılmış ve hacıların serinlemesi için imkân hazırlanmıştı. [bk. Arafât]

Mikatlar: İhrama girilecek yerler

Kelime anlamı, bir iş yapmak için belirlenen yer demektir. Fıkıh terimi olarak, hac ya da umre yapmak için dışarıdan gelenlerin ihramsız daha ileri geçmeleri caiz olmayan yere denir. (Mu'cemü'l-lüğa, s. 470)

Mikat, Kur'ân'da sözlük anlamında kullanılmıştır. Böylece Kâbe'ye "Beytü'l-haram" (Mâide 5/2), onu çevreleyen mekâna, "Mescidü'l-haram" (İsra 17/1) denir. Mutlak olarak zikredilirse Mekke'ye "Harem" denir ki Kur'ânda "Haramen Aminen" diye geçer (Kasas 28/57, Ankebût 29/67).

Mekke'deki "harem" bölgesinin sınırları da Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından belirlenmiştir. Medine tarafından 3mil, Irak tarafından 7mil, Taif cihetinden 10mil, Cidde cihetinden10 mil, Ci'rane cihetinden 9mil ve Yemen cihetinden 7mil dir. (Mu'cemu'l-luğa, s. 178)

Bu alan ile Mikat bölgesi arasında kalan yere de "Hil" denir. Hil ise "Mikat"larla sınırlanmıştır. Mikat'ın dışında kalan yerlere "Afâkî" denir. Mikat merkezleri bizzat Resul-i Ekrem tarafından açıklanmıştır. (Buharî "Hac" 7, 9) Buna göre Medine'den gelenler, Mescid-i Nebevî'den 11km uzaklıktaki Zülhuleyfe'de (Ebyar-ı Ali); Şam'dan ve bu cihetten gelenler, Rabiğ'e 17, Mescid-i Haram'a 176km uzaklıktaki [39 08' 50"E, 22 42' 15"N] Cuhfe'de (Cuhfe eskiden meskûn bir mahal iken şimdi yalnız mikat mescidi bulunmaktadır); İrak ve bu yönden gelenler, günümüzdeki adı ed-Darîbe olan ve Mescid-i Haram'dan 90km uzaklıktaki Zâtüırk'ta (Neseî "Menasik" 19) [40.26'.10"E, 21 56' 09"N]; Taif ve bu yönden gelenler biri Mekke'ye 80km uzaklıkta ve günümüzde biri Seylü'l-Kebir denilen yerde [40 25' 25"E, 21 37' 051"N] diğeri de Mescid-i Haram'a 76km uzaklıktaki Vadi Muharrem [40 19' 39"E, 21 20' 43"N] denilen iki yerde (ki bunlara Kanülmenazil veya Karn denir); Yemen ve bu yönden gelenler, Mescid-i Haram'a 100km mesafede [39 52' 14"E, 20 31' 54"N] Yelemlem denilen yerde mikata girerler. Ayrıca Harem bölgesinde oturanlar, hac ve umre için bulundukları yerden Mekke harem sınır dışına yani Hil bölgesine çıkarak ihrama girip yine Mekke'ye dönerler. Hil bölgesinde oturanlar da hac ve umre için bulundukları yerden ihrama girerler. Günümüzde, özellikle umre için gelenler, umrelerini tekrarlamak için Ya Ci'rane (Cü'rane) veya daha çok Tenîm'deki "Aişe Mescidi"ne gelip ihrama girerler. [bk. MİKAT] [bk. MEKKE HAREMİ]

Mina

Mina kelimesi, Kur'ân'da geçmez. Mina, Mescid-i Haram'ın güneydoğusunda yer alır. "Harem sınırları" içinde olup batısında Akabe cemresi, doğusunda Muhassır Vadisi, kuzeyinde Kabil Dağı güneyinde ise Mekke'nin büyük dağlarından biri olan Sebîr Dağları ile çevrilidir. Takriben 812 hektarlık alanı kaplamaktadır.

Allah'tan ne murat edilecekse (müna) bunların bu mevkide istenmesi veya insanların kurbanlarını burada kesip Allah'a kurbiyet arzuları, bu ismin verilmesine sepep olmuştur. (Asım Efendi, III, 932). İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre, Cebrail (a.s.), Hz. Âdem'den (a.s.) burada ayrılırken, bir isteğinin olup olmadığını sorar. O da "Cenneti isterim" der. (Tehzibü'l-esma, III, 333) Bu nedenle buraya, isteklerin kabul edildiği yer anlamına gelen "müna" denir. Türkçe'de ise "mina" olarak telaffuz edilir.

Önemli olayların anısına bu mevkide birçok mescit bulunmaktadır. Bunlardan biri de Đâî' dağı eteğinde bulunan ve yetmiş peygamberin namaz kıldığı rivayet edilen Mescid-i Hayftır. Resûlullah (s.a.s.) de bu yerde namaz kılıp insanlara hitap etmiştir. Bazı rivayetlere göre, Hz. Âdem (a.s.) vefat edince, önce Ebu Kubeys tepesine daha sonra da oradan alınarak **Mescid-i Hayf**'ın bulunduğu yere defnedilmiştir. (Mirat-ı Harameyn, 1/2, 1130) Resûlullah (s.a.s.): "Hz. Mûsâ da dâhil, Mescid-i Hayf'da 70 nebi namaz kılmıştır. Şimdi onu sanki cübbesi üzerinde görüyor gibiyim. Yetmiş nebinin kabri de bu mescittedir." (Ahbar-ı Mekke, IV, 266). Mescidin bulunduğu mevki, Cahiliye'de de kutsiyet atfedilen bir yer idi.

Bugün “Büyük Cemre” (Cemretü’l-Akabe) denen yerin karşısında, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Medineli Müslümanlarla gerçekleştirdiği Akabe Biatlerinin yapıldığı, etrafı tepelerle çevrili vadinin içinde onun anısına yapılmış Mescid-i Bey’a yer alır. (Ahbar-ı Mekke, IV, 26)

Burada, Birinci Akabe Biatinde Es’ad b. Zürare, Avf b. Muaz, Afra’nın İki oğlu, Rafi’ b. Malik, Sa’d b. Übade, Münzir b. Amr, Übade b. Husayn, Yezîd b. Sa’lebe, Ukbe b. Amir, Kutbe b. Amir, Cedide, Ebu’l-Heysem, Uveym b. Saide gibi 12 sahabi, Resûlullah’a biat etmişlerdir. (Mirat-ı Harameyn, 1/2, 1128)

Önceleri Sebir Dağının eteğinde, Hz. İsmail’in kurban edilmek istenip de, yerine Allah tarafından mucize olarak gönderilen koçun kesildiği yerin anısına yapılmış olan Mescid-i Kebş mevcut iken günümüzde yıkılmıştır. (Ahbar-ı Mekke, IV, 18)

Ayrıca burada, Hz. Peygamber’in (s.a.v) Veda haccı sırasında kurbanlarını kestiği yer anısına yapılan Mescid-i nahr veya Mescidü’l-menhar, (Miratü’l-Harameyn I/2, s. 1129) ve yine Kevser Suresi’nin indiği yer olarak rivayet edilen ve şimdi yapılan inşaatlar yüzünden yıkılmış bulunan Mescid-i Kevser vardı. (Mealim, I, 174) Abdullah b. Mesud’a göre, Hz. Peygamber, Đâî' dağının eteğinde Mescid-i Hayf yakınında, burada bir mağarada iken, Mürselat suresi inmişti. (Buharî “Tefsir” 77/1) ve bunun anısına, şimdi yıkılmış olan Mescid-i Mürselat yapılmıştı. İbn Ömer’den gelen bir rivâyete göre de, “İzacae Nasrullahi ve’l-feth” (Nasr Suresi), Teşrık günlerinin ortalarında, Mina’da nazil olmuştur. (Ahbar-ı Mekke, IV, 249) Mina hac menasikinin ifa edildiği en önemli yerlerden biridir.

Mina’da bulunan Mescid-i Hayf ile Mescid-i Bey’a dışındaki camiler yıkılmıştır.

MEKKE HAREMİ (اَمِنًا حَرَمًا)

İslam’da genel bir kabule göre, Mekke şehri ve çevresinin bir bölümü Allah tarafından “harem” (güvenli bölge) kılınmıştır. Allah (c.c.) “Tarafımızdan bir rahmet olarak Biz, onları her türlü ürünün getirilip toplandığı, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke-i Mükerreme’ye) yerleştirmedik mi?” (Kasas 28/57) “Görmüyorlar mı ki etraflarında bulunan insanlara saldırılırken, can güvenlikleri yokken, Biz Mekke’yi güvenli, emin bir belde yaptık. Hâla mı batıla inanıp Allah’ın nimetlerini inkâr edecekler?” (Ankebût 29/67) gibi ayetler Mekke’nin dokunulmaz ve güvenli bir belde olarak günümüze geldiğini; bu dokunulmaz ve güvenli belde olma vasfının da devam edeceğini bildirmektedir. Zira Hz. Peygamber, Allah’ın bu beldeyi, kâinatı yarattığı günden beri güvenli kıldığını ve kıyamete kadar da güven içinde tutacağını bir kez daha ilan etmiştir. (Buharî, “Sayd” 10)

Harem sınırları, Mescid-i Haram’a uzaklıkları bakımından, kuzeybatıda Tenîm (Mescid-i Aişe), 7,53km; kuzeyde, Vadi Sirf’de Ci’rane, 22km; kuzey doğuda Nahle Yemanî, 13km; doğuda Arafât hizasında Urene Vadisi, 22km; güneyde E3âtü Leben (el-'Uḳayşiyye), 16km; güneybatıda Hudeybiye (eş-Şümeysî), 22km mesafede olup, Resûlullah’ın diktiği 943 alemden ancak beş tanesi belirtilmiştir. Arafât, harem sınırına dâhil olmamasına rağmen, teftiş noktası Arafât’ın Taif’e doğru bir noktasına çekilmiştir. Harem’in sınır noktaları “alem” adı verilen taşlarla işaretlenmiştir.

İslam fıkhî mezheplerinin her biri, müşriklerin harem bölgesine sokulmaması konusunda farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. Malikiler, harem dâhil bütün mescitlere müşriklerin sokulmamasını savunurken, Şafiiler, Hanbeliler ve Zahiriler, Mekke haremine girme yasağı getirmişlerdir. Hanefiler ise, bu yasağın sadece hac ayları içinde olduğu görüşüne varmışlardır. Günümüzdeki uygulama ise, Şafiilerin görüşüne göre belirlenmiş ve Mikat noktaları girişinde yapılan kimlik kontrollerine göre insanlar Mekke Haremi’ne alınmaktadır. Kimliğinde Müslüman yazılı olmayanlar buradan içeri girememektedir.

Harem sınırları içinde oturanlara “ehlü’l-harem”, harem sınırları ile mikat sınırları içinde oturanlara “ehlü’l-hill” (veya hillî), bunun dışında kalanlara ise “afâkiyyûn” (afâkî) denir. Hac ve Umre için veya başka bir maksatla gelenler açısından da şu sınıflama getirilmiştir: Hac veya Umre için Harem’e giren kimse ister âfâkî ister hillî olsun mikat sınırlarını ihramsız geçemez. Hill bölgesinde oturan kimsenin Hac veya Umreden başka bir maksatla Harem’e ihramsız giriş yapması caiz görülmüştür.

MENAT (مناة)

Cahiliye Araplarının putlarından biri

“Menat”, “el-menâ” veya “menv” kökünden gelip, ölüm manasına gelir. Necm Suresi 20. âyette geçen “menat” kelimesine farklı anlamlar verilmiştir. Kıraatlerde “مناة” ve “منوة” şekillerinde okunur. (el-Hücce fi Kıraati’s-seb’, s. 336) Menat, Cahiliye Araplarının, özellikle Mekkelilerin, Kureyş, Beni Kâ’b, Hüzaa ve Hüzeyl kabilesinin taptıkları önemli putlardan biri idi. İslam’dan önce Medineliler de bu puta taparlardı. Put, Mekke’nin kuzeyinde, hicret yolu üzerinde bulunan Müşellel’de (günümüzde meskûn bir mahal değildir), “Menat” adında bir mabedin

içinde bulunuyordu. (Taberî, Tefsir, II, 48; XXVII, 59) Cahiliye Arapları, "Menat" gibi putları, (hâşâ) Allah'ın kızları addederlerdi. Kızları Allah'a, erkek çocuklarını da kendilerine uygun görürlerdi. (Tur, 52/39)

Menat, rüzgârı estiren, bulutları getirip yağmur yağdıran bir tanrıça olarak bilinir ve kendine kurbanlar kesilip farklı isteklerde bulunulur, etrafında sa'y yapılırdı.

Cahiliye çağında, benzeri ibadet, Safa ve Merve'de de yapıldığı için, Müşellel'de yasaklanan ibadetin bu iki tepe hakkında da söz konusu olup olmadığı sahabe tarafından sorulmuş, bunun üzerine "Safa ve Merve"nin Allah'ın bir şeairi olduğunu bildiren Bakara Suresi'nin 158. ayeti nazil olmuştu. (Buharî, "Umre" 11) Menat Mabedi, Mekke fethinden sonra (m.s. 630) tevhidin yeni ekildiği mübarek topraklarda durması sakıncalı görülerek, Müslümanlar tarafından ortadan kaldırılmıştır. (DİA "Menât" XXIX, 121)

Menat, kelimesi ile eski tarihlerdeki putlar arasında münasebet kurulmuştur. Buna göre, menat, Samîlerin eski ilahlarından biridir. Babilonya'da, Menutum şekliyle bilinir. Lihyanilerde "manat" Nebatilerde "manavatu" olarak geçer. (DİA, "Menât", XXIX, 121) Kitab-ı Mukaddes'te geçen İbranice "Meni" (Kısmet Putu) (İşaya, 65/11) da bu kelimeye benzer görülmüştür.

Menat, Suriye'nin antik Tedmür şehrinde, kader tanrıçası olarak bir platform üzerinde oturmuş, elinde asa tutar vaziyette tasvir edilmiştir.

MERYEM (مريم)

Hz. İsa'nın validesi

Meryem kelimesi, "bir yerden ayrılmak bir yeri terk etmek" manasındaki "rame" kökünden gelmektedir. İbranice "hâdim" manasına geldiğini söyleyenler de vardır. (Beydavî, I, 357) Meryem, Yeni Ahit'de Hz. İsa'nın annesi sıfatıyla, on dokuz defa geçer. Benzeri Miriam ise, Hz. Mûsâ'nın ablasıdır. Batılı kaynaklarda, "Meryem" anlamına gelen Maria, "deniz" manasındaki "mare"nin çoğuludur.

Hz. Meryem, Kur'ân-ı Kerim'de, "Meryem", "Meryem bint İmran" veya oğluna nispetle, "Mesih b. Meryem", "İbn Meryem", "Mesih İsa b. Meryem" şekillerinde zikredilir.

Hz. Meryem'in babasının adı, İmran b. Masan olup nesli Hz. Süleyman'a dayanır. Hz. Zekeriya ile İmran b. Masan, bacanak olup, Fakuza'nın (Fakuda) İşa adlı kızı ile Zekeriya, Hanne ile de İmran evli idi. Hanne, bir çocuğu olursa Beytü'l-Makdis'e adayacaktı. Luka'da Hz. Meryem'in babası "Heli" olarak geçer. (Luka, 3/23)

Luka'ya göre Nasıra'da doğduğu söylenen Meryem (Luka, 1/26-27), ekseriyete göre, m.ö. 22-11 yıllarında Beytülahim veya Kudüs'te doğmuştur. (Günay, s. 69)

Hanne, hamile kalınca karnındaki çocuğu, Beytü'l-Makdis'e hizmet etsin diye Allah'a adadı. Beytü'l-Makdis'e o güne kadar yalnız oğlan çocuklar adanırdı. Hz. Meryem doğunca, annesi "Erkek, elbette kız gibi değildir" diyerek, adağının kabul olması konusunda tereddüt etti. Ona "Meryem" adını annesi verdi. Cenab-ı Hak, onun adağını güzellikle kabul buyurdu ve pek güzel bir tarzda yetiştirdi.

Mabede getirildiğinde, kimin onu himaye edeceği konusu kura ile belli oldu. Kura, Hz. Zekeriya'ya düşünce onun eğitim ve himayesine verildi. O da, Beytü'l-Makdis'te Hz. Meryem'e merdivenle çıkılan mahfel gibi bir yer (oda) hazırladı. Zekeriya, onun yanına Mâbede ne zaman girse beraberinde turfanda yiyecekler bulurdu.

Yanına giren Hz. Zekeriya: "Meryem! Bu yiyecekleri nereden buluyorsun!" deyince o: "Bunlar Allah tarafından gönderiliyor. Muhakkak ki Allah dilediğine sayısız rızklar verir." derdi. (Âl-i İmrân 3/35-37) Hz. Meryem, turfanda sebze ve meyveler yerdi. (Taberî, Tefsir, III, 245)

Cenab-ı Hak, Hz. Meryem'i seçmiş ve tertemiz kılıp, onun devrinde bütün dünyadaki kadınlara üstün yapmıştı. Allah, saygı dolu bir gönülle, huzurunda durup kendine kulluk etmesini, secdeye kapanıp namaz kılmasını emretti. Her konuda nezih temiz bir şekilde yetişen Hz. Meryem, gün geldi meleklerden müjde aldı: "Meryem! Allah, Kendisi tarafından bir kelime vereceğini sana müjdeliyor. Adı Îsâ, lakabı Mesih, sıfatı Meryem oğludur. Dünyada da âhirette de itibarlı, Allah'a en yakın kullardan olacaktır. Beşikte de yetişkin çağında da insanlarla konuşacak ve iyilerden olacaktır" şeklinde Hz. İsa'nın doğacağını müjdelediler. (Âl-i İmrân 3/42-46) Hz. İsa doğmadan önce, Hz. Meryem'e onun peygamber olacağı ve peygamberliğinin mucizeleri öğretildi. Baştan sonuna kadar her yanıyla mucize olarak meydana gelen bu aile, âlem-i emrin bütün cilvelerini üzerlerinde görüyorlardı. Kendisi de bir mucize olarak doğan ve büyüyen Hz. Meryem, daha sonra meydana gelecek olan mucizelere de hazır olarak yetişti. Hz. İsa'ya hamile kalmadan önce doğu tarafında bir yere çekildi. Muhtemelen bu yer, Süleyman Mabedi'nin içinde doğudaki odalardan idi. [bk. MEKANEN ŞARKİYYA]

İşte bu vaziyette iken, Allah ona Hz. Cibril'i gönderdi, o da tam bir insan suretinde karşısında belirdi. Hz. Meryem, onu görünce irkildi. Cibril, ona, Allah'ın elçisi olduğunu ve ona tertemiz bir çocuk hediye etmek için

geldiğini beyan etti. Meryem babasız bir çocuğun olamayacağını bildiği için, hemen iffetinden bahsetti. Cibril, Allah'ın her şeye gücü yeteceğini, babasız bir çocuk yaratmanın onun için çok kolay olduğunu bildirdi. Doğrudan, Allah'ın beyanını okudu: "Bu iş bana pek kolaydır. Çünkü biz onu insanlara kudretimizin bir alameti ve tarafımızdan bir rahmet kılacağız ve artık bu, hükme bağlanmış, olup bitmiş bir iştir." (Meryem 19/21) Sonra çocuğuna hamile kaldı ve bu haliyle uzakça bir yere (Mekânen Kasıyya, Beytülahim) çekildi. [bk. MEKANEN KASIYYA]

Uzaklaşması, çocuğuna babasız hamile kaldığının güçlü bir delilidir. Normal tarzda olsaydı evini, barkını, her şeyini bırakıp uzak bir yere çekilmezdi.

Derken doğum sancısı onu bir hurma ağacına dayanmaya zorladı. Mucize olarak hamile kalan Hz. Meryem validemiz, çocuğunu normal doğumla vazetti. "Keşke bu iş başıma gelmeden öleydim, adı sanı unutulup gitmiş biri olaydım!" (Meryem 19/23) diye serzenişte bulundu. Cenab-ı Hak, ona mucize olarak alt yanından bir su arkı yarattı. Hurma ağacının altında olduğu belirtilerek taze hurma silkeleyip yemesi istendi. Çocuk doğmuştu artık. Hz. Meryem'e, Allah'tan bir mucize şeklinde (babasız, bir sebep olmadan) doğan çocuğun izahını insanlara yapması için, ilk savunma olarak, kimseyle konuşmaması tavsiye edildi. Olayı gören Yahudiler, "Kız Meryem! Dediler, sen ne tuhaf bir şey yapmışsın öyle!" (Meryem 19/27) Yine mucize olarak Hz. İsa kundakta iken konuşmaya başladı: "Ben Allah'ın kuluyum, bana kitap verdi, beni peygamber olarak gönderdi. Nerede olursam olayım beni kutlu, mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe bana namazı ve zekâtı farz kıldı" şeklinde konuşmaya devam etti. (Meryem 19/30-32)

Hıristiyan kaynaklarda Hz. Meryem'in Hz. İsa ile birlikte Mısır yolculuğu uzun uzadıya anlatılır. İslamî kaynaklarda ise, genel olarak Mısır veya Şam'a gittiği yönünde fikir belirtilir. Hem Şam hem de Mısır'da "Rabve" diye, Kuran'da sıfatı anlatılan bu yerin, Şam'daki Rabve-i Mübareke veya Mısır'daki İhnasya şehri olduğu rivayet edilir. Hz. İsa, İhnasya veya Rabve-i Mübareke'de kaldıktan sonra, annesi ile birlikte Nasıra'ya döner ve burada 30 yıl kalır. Bundan sonra Hz. İsa'nın refedilinceye kadarki hayatı için "Hz. İsa" başlığına müracaat ediniz.

Hz. İsa göğe refedildikten sonra, Hz. Meryem'in hayatı

Hz. Meryem, İncillere göre, Haç (çarmıh) olayında orada bulunuyordu. İsa, annesini Yuhanna'ya emanet etmişti. Hz. İsa refedildiği sıralarda, Hz. Meryem, elli yaşlarında idi. Hıristiyan kaynaklarda Hz. Meryem "haç olayı"ndan sonra on (veya on buçuk) yıl yaşamış ve 70-72 yaşlarında vefat etmiştir. (Günay, s. 78) Hz. Meryem'in vefat yaşı çok ihtimallidir. Elli beş (veya 75) yıllarında yazıldığı var sayılan Pavlos'un mektuplarında Meryem'den söz edilmemesinden, onun bu tarihlerden önce vefat etmiş olabileceği düşünülür.

Hz. Meryem'in vefat yaşı gibi, nerede nasıl öldüğü, kabrinin nerede olduğu da tartışmalıdır. Beytülahim'e gittiğinde vefat edeceğini anlayınca, havarileri görmek ister Havariler gelirler ve hepsini görür. Vefat ettiğinde onu alıp Kudüs'e götürdüler. Jeoshaphat Vadisi'ne (Kidron Vadisi) taşırlar. Hz. İsa'dan gelen vahiyde öğretildiği üzere onu bu vadideki mağaraya yerleştirirler. Meryem'in Kudüs'te vefat edip Zeytin Dağı'nın dibindeki Kidron Vadisinde bir mağaraya defnedildiği söylendiği gibi, Yuhanna ile birlikte Efes'e gelip orada vefat ettiği de söylenir. (Günay, s. 86)

Efes'te, Yuhanna ve Hz. Meryem'e ithaf edilmiş bir kiliseyi bulma gerekçesiyle kazılar yapılmıştı. Kazılar sonucu, büyük bir kilise bulunmuş, fakat Meryem'in vefatının burada gerçekleştiğine dair bir delil bulunamamıştı. Meryem'in Efes'teki eviyle ilgili farklı görüşler ileri sürüldüğü sırada, Emmerich isminde Allah'tan ilham aldığını söyleyen bir kadının yönlendirmeleri doğrultusunda ile 1891'de Efes'e 12km mesafede dağın üstünde, ilk yüzyıldan kalma bir ev bulundu. 1896 yılında bu evin Meryem'e ait olduğu ilan edildi. Vatikan da buraya ziyaret izni verdi. (Günay, s. 86-7)

Bunlardan başka Hz. Meryem'in Antakya'da vefat ettiği de ileri sürülür. Hıristiyan kaynaklarca Hz. Meryem'in göğe refedildiği inancı ileri sürülür. Meryem'in elbisesi, süt damlaları, cenaze örtüsü, yüzüğü ve yadigârlarından bahsedilir. (Günay, s. 83)

MERYEM'İN BABASI İMRAN VE ÜMMÜ MERYEM [bk. MERYEM]

MESCİD-İ AKSA (مسجد الأقصى)

Mescid-i Aksa, İlk kıble

Mescid-i Aksa'dan maksat "Harem-i Şerif'in olduğu yer" veya bu mescidin etrafıdır. Mekke ve Medine'ye göre, özellikle Hz. Peygamber ve sahabî açısından, uzak bir yerde olduğu için "Uzak Mescid" manasına Mescid-i Aksa denir. Mescid-i İliya (Beytullahi'l-Mukaddes), Beytü'l-Makdis (Temiz Mekân) ve yine Orşelaym

(Beytü'r-Rab, Allah'ın Evi) gibi isimlerle de anılır. (Taberî, Tefsir, XV, 5; Müfredat, s-c-d. md.) "Beyt" kelimesi eskiden "şehir" anlamına geldiği gibi, yörede, şimdi de "Beyt" kelimesinin başında bulunduğu birçok şehir vardır. Beytülahim, Beyt Cala, Beyt Sahur bunlardan bir kaçıdır. Böylece Beytü'l-Makdis, hem şehri hem de mescidin bulunduğu alanı ifade etmektedir.

Mescid-i Aksa, Mescid-i Haram'dan sonra içinde Müslümanların Allah'a ibadet etmeleri gayesiyle yapılan kadim mescitlerden üçüncüsüdür. Mescid-i Haram, etrafıyla birlikte mübarek kılındığı gibi, Mescid-i Aksa da etrafıyla birlikte mübarek kılınmış olup, bu mübarek mekânın bir kısmına Harem-i Şerif denir. Bu kısım, kuzeyden 321, güneyden 283, doğudan 474 ve batından 490 metrelik bir alanı kapsar. İçi ise başta Kubbetü's-Sahra ve Mescid-i Aksa olmak üzere insanların yaşayabileceği küçük bir şehir durumundadır.

Kur'ân-ı Kerim'de Miraç gecesi Mescid-i Aksa'ya götürüldüğü ifade edilen Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselam (İsra, 17/1), Beytü'l-Makdis'ten semaya çıkarılmıştır. (Taberî, Tefsir, XV, 12) Beytü'l-Makdis'e götürülüşü bizzat Kur'ân ve Hz. Peygamber tarafından beyan edilmiştir. Mescid-i Aksa'ya gelip orada geçmiş peygamberlere imam olarak namaz kıldırmıştır. (Taberî, Tefsir, XV, 12) Taberî, Hz. Peygamber'in gece yolculuğunun hem ruhu hem de cesedi ile meydana geldiğini ve bunun dışında görüş belirtenleri pek anlamlı bulmadığını belirtir. (Taberî, Tefsir, XV, 16)

Yeryüzünde bina edilen ilk Mescid, Mescid-i Haram, ikincisi ise Mescid-i Aksa'dır. İkisinin arasında 40 yıl vardır. (Taberî, Tefsir, IV, 9; Buharî, "Enbiya" 10, 40)

Mescid-i Aksa'nın, ilk kimler tarafından ve ne zaman yapıldığı hep ihtilaflıdır. Esas mescit, bugünkü Harem-i Şerif'in bulunduğu bölgededir. Hz. Davud (a.s.) daha önce yeri belli olan mescidin temellerini atmış, inşası bitmeden vefat etmiş ve oğlu Süleyman'a tamamlamasını vasiyet etmişti. Süleyman'ın (a.s.) yaptığı mescidin şekli ise, Eski Ahit'te yer alır. Fakat bu tarifler, mescidin asıl şeklini çıkaracak nitelik ve kudrette değildir. Mabedin şekli, Finike ve Mısır sanatının verdiği ilhamlar, bir de Ahd-i Atik'in bilgileri ile birleştirilerek meydana getirilmiştir. (Solomon's Temple, p. 166) Mabedin baş ustası Lübnanlı Hiram'dır. Ahd-i Atik'te anlatıldığına göre Süleyman'ın (a.s.) yaptırdığı mabedin uzunluğunun 45m (100 yahudi arşını), genişliğinin 22,5m (50 arşın), yüksekliğinin ise 13,5m (30 arşın) olduğu, (I. Krallar, 7) bundan başka avlusu ve haziresi bulunduğu bildirilmektedir. Tevrat'ı saklamak için, mabedin ön tarafında bir iç oda (kudsü'l-akdes) yapılmıştır. Hem mabedin hem de iç odanın etrafı üç katlı yan odalarla çevrilmişti. Otuzar odanın bulunduğu üst katlara burma merdivenlerle çıkılıyordu. (DİA, "Mescid-i Aksâ", XXIX, 269)

Mabed'in sağ tarafından güneydoğuya doğru, tunçtan büyük bir havuz yapılmıştı. 45,7m çapında ve 2,28m yüksekliğinde olan havuz üçer üçer dört yöne bakan on iki boğa heykelinin üzerine oturmaktaydı. Ayrıca, mabet görevlilerinin ve ziyaretçilerin abdest alması için tunçtan dökme on araba üzerine yerleştirilen ve her biri 1.5 ton kadar su alabilen kazan yapılmıştı. (I. Krallar, 6/1-37) Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın cinleri, kale, heykel ve havuz büyüklüğünde çanak ve leğenler, sabit kazanlar yaptırmak gibi, istediği işlerde istihdam ettiği haber verilmektedir. (Sebe 34/13) Günümüzde, gerçekte, bu mabetten geriye, iddia edilen bir iki taş ve yazıdan başka bir şey kalmamıştır. (J. L. Leeper, pp. 329-341) Günümüzde, Süleyman Mabedi'nin bir bölümü olduğu zannedilen ve Yahudilerin önünde ağlayarak Tevrat okudukları duvarın (Ağlama Duvarı) söz konusu son yapılan mabedin çevre duvarının batıya düşen kısmının kalıntısı olduğu söylenmektedir. (DİA, "Mescid-i Aksâ", XXIX, 271)

Milattan önce 10. yüzyılda tamamlanan mabet, m.ö. 586 yıllarında Babil hükümdarı II. Buhtunnasr'ın Kudüs'ü üçüncü kez işgal etmesi sırasında büyük zarar gördü. İşgalciler tamamen harap edip mabedin kapı ve duvarlarından söktükleri altın kabartmalarla diğer kıymetli eşyayı, şehirden topladıkları ganimetleri Babil'e götürdüler. Halkı da esir olarak Babil'e götürüldükten sonra, Babilliler, Perslere yenik düşmüş ve Babil esareti sona erince buradan dönen Zerubbabel ile arkadaşları mabedi M. Ö. 515 yıllarında yeniden inşa etmişlerdi. Daha sonra, birçok kimsenin yağma ve işgaline uğrayan mabet, m.ö.37 yılında Romalıların Yahudiye valisi olarak tayin ettikleri I. Herod (m.ö. 37-4), tarafından ele geçirilip, genişletilerek yeniden yapılmıştır. (Clyde Weber Votaw, pp. 169-179)

Kur'ân'da Hz. Zekeriya'nın Hz. Meryem'e yapmış olduğu Mihrab (oda) muhtemelen, ikinci kez inşa edilen mabedin içinde idi. Hz İsa aleyhisselam, bu mescitte insanları hakka davet etmiş, mescidin amacına uygun olarak kullanılmasını istemişti.

M.S. 70 yıllarında Titus komutasındaki Roma ordusunun işgali sırasında bütünüyle yıkılan Kudüs şehri ile birlikte mabet de yıkılmıştı. Roma imparatoru Hadrian (m.s. 117-138) zamanında Kudüs yeniden imar edilirken, Beytü'l-Makdis'in yerine, şimdi eseri kalmayan Jüpiter Capitolinus Tapınağı yapılmıştı.

Hz. Peygamber'in Miraç yolculuğunda uğradığı ve namaz kıldığı yerin, Harem-i Şerif içinde hangi noktada olduğu kesin bir bilgiye dayanmamakla birlikte, bu sınırlar içinde olduğunda şüphe yoktur. Kubbetü's-Sahra ise, miraca yükseldiği noktadır.

Hatta ilk kıble Kubbetü's-Sahra olup, Mescid-i Aksa denilen mekânın da ilk kıblesi bu yönde olduğu Filistinliler tarafından ifade edilmektedir.

Hz. Ömer radıyallahuanh, Kudüs'e Beytülahim tarafından girmiş, girdiği tepeden Kudüs Müslümanları tekbir getirmeye başlamış ve Mescid-i Aksa'nın bulunduğu bölgeye gelince gözyaşları içinde karşılanmıştır. Bugün, Kudüs'te, bu ilk girdiği tepeye Cebel-i Mükebber denir. Hz. Ömer, Kudüs'ün anahtarını teslim aldığında kendisi de bizzat çalışarak önceki kalıntılarının altını temizleyip Kubbetü's-Sahra'nın güneyindeki düzlükte cemaate namaz kıldırmıştı.

Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethinde (15/636) hazır bulunanlar şöyle anlatıyor:

Kudüs'e girince, mescide vardık. Hz. Ömer radıyallahu anh لبيك، اللهم لبيك، بما هو أحب إليك! dedi. Hz. Ömer, direk Hz. Davud'un mihrabının yanına vardı. Secde etti biz de beraber secde ettik. Vakit gece idi. Sabaha kadar orada kaldı. Sabah olunca müezzine emretti ezan okundu ve insanlara namaz kıldırdı. Birinci rekâtta, Sad suresini ve ikinci rekâtta İsra suresini okudu. Sonra Kâbü'l-Ahbar'ı yanına çağırıp, kıble yönünü ona sordu. Kâb ise, Kubbetü's-Sahra yönünü gösterdi. Hz. Ömer (r.a.) daha sonra bu kıble yönünün ilk kıble yönü olduğunu ve Kâbe'ye doğru namaz kılmaları gerekirken Kubbetü's-Sahra'ya namaz kıldıklarından şikâyetlendi. "Sahra'ya" doğru namaz kılmakla emrolunmayıp, Kâbe'yi kıble edinmekle emrolunduklarını" beyan etti. Namaz kıldıkları yerden kalkıp, Rumların, Beytü'l-Makdis'i molozların altında görünmez hale getirdikleri yere gitti. Oraya varınca kalıntılardan bazılarını ortaya çıkardı, bazılarını hiç ellemedi. Burayı temizlediler. Şimdiki mescidin yeri tespit edilmiş oldu. (Taberî, Tarih, II, 450)

İlk dönem basitçe bir namaz yeri halinde belirlenen Kubbetü's-Sahra Mescidi ile Mescid-i Aksa'nın, Abdülmelik b. Mervan tarafından projesi başlatılıp oğlu I. Velid tarafından yapımı tamamlanmıştır. (m.s.747-48) Daha sonra depremle büyük hasarlar meydana gelince, Abbasi Halifesi Ebu Cafer el-Mansur zamanında tamir edilmişti. Miladî 755 (hicrî 158) tarihlerinde tekrar depreme maruz kalıp kısmen yıkılmış, Abbasî Halifesi Mehdibillah tarafından yenilenmiştir. Abbasî dönemine ait bir yenilenme de Memun döneminde yapılmıştı. Miladî 1034 (hicrî 425) tarihinde Halife Zahir'in emriyle yeniden onarılmış eskisine nazaran biraz küçültülmüştü. Kudüs'ü Haçlılardan alarak kentte 88 yıl süren Hıristiyan egemenliğine 2 Ekim 1187 yılında son veren Selahaddin Eyyubî (1138-1193) de Zahir dönemi mimarisini esas almıştı. Günümüzdeki bazı yerleri ise Zahir'in onarımındaki mimariye benzemektedir.

Mescid-i Aksa, Kanuni Sultan Süleyman, II. Mahmut ve II. Abdülhamit dönemlerinde de tamir gördü. Osmanlı döneminde yaptırılan harem duvarları, II. Abdülhamit döneminde çekilen fotoğraflardan anlaşılmaktadır. En son geniş kapsamlı çalışmaları, 1922'den sonra Mimar Kemaleddin Bey yürütmüştür. Bugün, Mescid, Kubbetü's-Sahra'nın batısında, onun bulunduğu yerin birkaç basamak aşağısında bulunup, ön taraftan ortada geniş ve büyükçe ahşap bir kapı, yanında ona benzer ve ondan küçük iki ahşap kapı ile içeri girilmektedir.

Harem dâhilinde çeşitli zamanlarda yapılmış birçok kubbe, dört minare, beş sebil, çok sayıda bugün işlemez halde bulunan kuyu ve sarnıç vardır. Mescid-i Aksa'nın zeminden aşağı iki kat daha namaz kılınan yeri mevcuttur. Burada yerdeki mimariye uygun revak ve sütunlar mevcut olup, İsraillilerin yaptığı kazı çalışmalarından dolayı çatlamış durumdadır. Yapılan kazılar kıble duvarını ve dolayısıyla binanın bütün direncini tehdit etmekte olduğundan, tonozlara betondan destekler verilmiştir.

Harem-i Şerif, Kudüs şehrine mana veren bir bölgedir. Bütün şehir burada özetlenmiştir. Bu toprak parçası Kudüs'ü şehirlerin gülü haline getirip âlemin kalbini buraya bağlamıştır.

Harem bölgesi, Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen; Mescid-i Aksa ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) miraca çıkarken dünyadan ayrıldığı noktadaki taşın çevresine yapılan Kubbetü's-Sahra Mescidi'ni ihtiva etmektedir. Şerî mefhum olarak Mescid-i Aksa ise, Kudüs'ün hepsini ifade etmektedir. Bu şehirden bir kesit halinde çevrilen Harem-i Şerif, iki mescitten başka, Kubbetü's-Sahra Mescidi'nin daha önce yapılmış küçük şekli, etrafındaki dairevi açık hava mescidi, minber, kubbeler, sebiller gibi değişik mekân ve sahalardan meydana gelir ve küçük bir şehir hükmündedir.

Çok defa, Harem-i Şerif, Kubbetü's-Sahra Mescidi, Mescid-i Aksa, birbiri ile karıştırılır. Harem-i Şerif, Kadim Kudüs şehrinin güneydoğusuna düşer. Güneyden 281, kuzeyden 310, doğudan 462 ve batıdan 491m olmak üzere kenarları faklı yamuk dikdörtgene benzer. 260650m^{2}'den meydana gelir ki bu Kadim Kudüs'ün %15'ini ihtiva eder.

Harem-i Şerif'in güney ve doğu duvarları eski şehrin surları ile aynı seviyededir. Harem'in 10'u halen açık, 4'ü kapalı 14 kapısı mevcuttur. Bunların çoğu kuzey ve batı yönündedir. Zamanla değişmiş olan tarihî isimlerinin bazıları mevcuttur. Doğu tarafında, Babü'l-burak, Babü't-tevbe ve Babür'r-rahme ki, çoğu zaman

bunlar kapalı tutulur, kullanılmazlar. Kuzeyde, Babü'l-esbat (Esved), Babü hıtta (Hıtta kapısı) [bk. BAB: HITTA KAPISI] ve Babü Şerefi'l-Enibya ki, bugün bu son isim, Babü Faysal veya Babü'l-ütm olarak bilinir. Batısında kuzeyden güneye doğru, Babü'l-ğavânime, Babü'r-ribad en-Nasrî (şimdi Babü'l-habs veya Babü'l-meclis), Babü'l-hadid, Babü'l-katanîn (önemli kapı) Babü'l-Muvada (el-Mutahhara), Babü's-silsile, Babü's-sekîne (kapalı), Babü'l-meğaribe olmak üzere sekiz kapı vardır.

Kubbetü's-Sahra Mescidi ile Mescid-i Aksa'yı birbirine bağlayan, batı cihetinde Mescid-i Nisa da denilen Mescid-i Mulasık ile bunun yanında Camiü'l-Meğaribe bulunmaktadır.

Kuzey ve güney suruna yakın yerde medreseler mevcuttur.

Harem'in dört adet minaresi vardır. Minareler Osmanlı Devleti zamanında ve günümüzde birkaç kez restore edilmişse de Memluklar dönemi mimarisi özelliğini hala korumaktadır.

Harem de özellikle doğu cihetindeki surların içinde zeytin ve incir ağaçları vardır. Bahçe dışındaki alanların çoğu mermer ve karo ile döşelidir. Hepsi aynı seviyede olmayıp, taş merdivenlerle çıkılan Kubbetü's-Sahra Camii avlusu, Mescid-i Aksa alanından ayrılmıştır. Gerek Mescid-i Sahra ve Gerekse Mescid-i Aksa'nın etrafındaki alanlarda farklı sitilde kubbeler mevcuttur. Bunların en önemlisi Emevîlerden kalma Silsile ve Mirac kubbeleridir. Silsile, Miraç, Mizan ve el-Haşr kubbeleri hicrî dördüncü asırdan beri mevcuttur. Harem'in bankının etrafındaki farklı köşe ve kubbeler muhtelif zamanlardan kalmadır.

Kubbe ve sekiler; garipler, sofiler, hakka yüz tutmuş velilere sığınak vazifesi görmek bir de özellikle yaz aylarında namaz kılmak ve eğitim yapmak maksadıyla yapılmıştır.

Kubbeler

Kubbetü's-Silsile, Kubbetü'l-Mirac, Kubbetü Mihrabi'n-Nebî, Kubbetü Yusuf, Kubbetü'l-Hıdır, Kubbetü'ş-Şeyh el-Halilî ve Kubbetü'l-Cenubiyye.

Sekiler

Kerek Sekisi, Alaüddin el-Basri Sekisi, Uşşak Sekisi.

Öte yandan harem sınırları içinde, kuyu ve sarnıçlar mevcuttur. Bunlardan bazılarının isimleri, Bi'r-i Rumman, Bi'rü'l-Cenne, Bi'rü'ş-şevk, Bi'rü'l-ke's'dir. Bunların çoğu, Memlûk ve Osmanlı Devleti zamanında yapılmıştır.

Revaklar

Revaklardan biri, Babü'l-Hıtta'dan, Babü Şerefi'l-Enbiya'ya uzanır, biri Babü Şerefi'l-Enbiya kapısının karşısındadır. Darü'n-niyabet'in altında bulunan iki alt revak batından Harem'in kuzeyine doğrudur. İki revakın üstünde ise Mescit bulunur. Batı revakları ise, Babü'l-Ğavanime'den Babü'l-Meğaribe'ye uzanır. Revaklardan biri ise, Babü'l-Ğavanime'den, Babü'n-Nazır'a, biri Babü'l-Katanîn'den Babü's-silsile'ye, biri buradan Babü'l-mağaribe uzanır. Haremde iki tane de güneş saati vardır.

Kubbetü's-Sahra Mescidi

Kubbetü's-Sahra Mescidi, zengin mimarî şekillerin birçoğunu ihtiva eder. Sekizgen şeklini ilk, Emevî döneminde, Reca b. Hayat el-Kindî ile Yezid b. Selam vermiş. Bu tarz, o günden bu ana kadar korunmuştur. Mescit, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) miraca yolculuğunda dünyadan ayrılış noktası olan kayanın (sahra) korunması amacıyla yapılmıştır. Bugün kayanın altının bir kısmı ile çevresi mescit olarak kullanılmaktadır. Bu sekizgen yapı, Kâbe'den sonra, İslam'ın ikinci remzidir. Kubbe'nin üstünü koruduğu "Sahra" şüphesiz, kastedilen taştır. Resûlullah'ın miraca çıkarken en son ayrıldığı noktadır. Kubbe ise en münasip ve en uygun güzelliktedir. Kubbetü's-Sahra Mescidi, işleniş ve tezyinatı ile gören gözlere rahatlık ve huzur veren bir manzara arz eder. Kalplerin oraya doğru şiddetli iştiyak ile yönelmesini, bir kuş gibi uçup konmasını cezp edecek güzelliktedir.

Mescidin yapısı sekizgen şeklinde ve kenarlarının boyu ortalama 20m, kutru ise 50 metredir. Buna yakın olan yerinde ve üst taraftan, daha küçük sekizgen yapı başlar ki bunun kenarları on ve kutru ise 40 metredir. Bundan sonra da, çapı 20 m olan kubbenin dairesi başlar. Daire şeklindeki kubbeye yakın sekizgen yapı, kubbenin etrafında revak meydana getirir. Bunların içten genişliği 10, dıştan genişliği ise 4m'den fazladır.

Mescidin yüksekliği, dıştan içe doğru, 12 metreden başlar ve kubbenin merkezinde 35 metreye ulaşır. Kubbe'nin merkezinde bulunan hilalin boyu ise 4 metredir.

Mescidin tam orta yerindeki yamuk şeklindeki mübarek Sahra'nın cami seviyesinden yüksekliği takriben 1.5, boyu 18 ve genişliği ise 13 metredir. Kubbe, dikdörtgen şeklinde taştan dört direkle tutunur. Bunların arasında

ise 12 adet mermer direk vardır. Direkler arasında yarım daire şeklinde 16 adet kemer vardır. Bu kemerlerin üstündeki kolonların tepesinden silindirik 16 pencere, mescidi aydınlatır. Kubbe, araları açık iki kat kalasla örtülü olup, yapıya daha az yük bindirmekte ve aynı zamanda iklim değişikliği vb. etkilerden korumaktadır. Kubbenin dışı, güneş ve yağmurdan korumak maksadıyla kurşunla kaplı olup, kurşun üzerinde de altın karışımlı bakır metallerle örtülmüştür. Kubbe iç taraftan, süslü ve çeşitli renklerdeki kireçle ayrı bir güzellik kazandırmıştır.

İnşa, İmar ve Genişletenler	*Tarih*
Velid b. Abdilmelik	88/688-706
Abbasi Halifesi Mansur	136/754
Abbasi Halifesi Mehdi	171/785
Abbasi Halifesi Memun	814/198
Halife el-Ubeydî ez-Zahir	426/1033
Eyyubiler	565/1169
Eyyubiler'den Emir Yusuf ed-Din Kaladun	686/1287
Emir el-Melik en-Nassır	720/1376
Emir Sultan Şaban Melik Hasan ve Oğulları	778/1376
Melik Kayıtbay	884/1479-80
Kanuni Sultan Süleyman	959/1501-02
Osmanlı Sultanı I. Abdülmecit	1281/1863
Osmanlı Sultanı Abdülaziz	
Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit	1331/1914-15
Türk Mühendis Kemalettin Bey	1340-46/1921-1927
Mısır Kralı I. Faruk	1363/1944

İçten kubbeye yakın olan sekizgen yapı, kemer ve tavanları tutan dirsek ve direklerden meydana gelir. Sekizgenin başlarında sekiz dirsek aralarında ise 10 direk ve direklerin başında 24 kemer bulunur.

Esas binanın temelinden yukarı yükselen sekizgen, yüksekliği 9.5m olan taş duvarla örülüdür. Her kenarda, pencerelere kadar uzanan mihraba benzer şekiller bulunur. Bu kenarlardaki pencerelerle, pencere sayısı kırka ulaşır. Bu pencerelerin üstünde Sultan Süleyman'ın mührü vardır.

Mescidin kapıları ise 4 tane olup yüksekliği yaklaşık 4, genişliği 2,5 metredir.

Kubbetü's-Sahra Mescidi, genelde ilk yapıyı korumakla birlikte, Memlûk ve Osmanlılar döneminde bir kısım değişiklikler yapılmıştır.

Mescidin içinde, Sahra'nın alt kısmına girmek için, kıbleye bakan bir kapı mevcut olup buradan birkaç basamak merdivenle alt kata inilir. Orda mağara şeklinde ve taşın yarı alanını kapsayan yardım daire şeklinde küçük bir "mağara mescit" vardır. Bilindiği gibi, bu taş muallakta olmayıp yere bitişiktir. Duaların kabul buyrulduğu bir mekândır.

Mescid-i Aksa

Mescid-i Aksa, kuzeyden güneye uzanan mermer direklerin üzerindeki orta büyüklükte revaklardan meydana gelir. Güneyde, görünüş ve şekil itibariyle daha büyük, dört taş direk üzerinde duran kubbe göze çarpar. İçi muhtelif mermer süslemelerle tezyin edilmiştir. Tavanı, Kubbetü's-Sahra Mescidi gibi altınsuyu ile kaplı bakır levhalarla tezyin edilmişti. Şimdi, ekonomik nedenlerle restore edilmesi için harcanan bu altın kaplı levhaların yerine kurşunla kaplanmıştır.

Mescid-i Aksa'nın şu anki haliyle, içten uzunluğu 80 ve genişliği 55m olup, 4500 $m^{2'}$lik alanı kaplamaktadır. Kıbleden kuzey tarafa uzanan ve en büyüğü tam ortada bulunan 9 revak vardır. Tavan ise 53 kadar renkli mermer sütunla tutunur. Mescidin orta yerinde altın renkli taşlarla işlenmiş ahşap kubbe vardır.

Şu an 11 kapısı olan mescidin, yedisi kuzey, bir tanesi doğu ve iki tanesi batı ve bir tanesi de güney yönündedir.

Mescid-i Aksa'nın fazileti

Mescid-i Aksa, Mescid-i Kıbleteyn olarak da bilinir. Kesin bir rivayet olmamasına rağmen, Hz. Peygamber'e vahyin geldiği ilk dönemden itibaren Kudüs'te Müslümanlar bulunup, kıblenin tahvilinden önce Mescid-i Aksa'nın bulunduğu yerde sahra'ya doğru namaz kılındığı söylenmektedir. Mescid-i Aksa'nın ismi Kur'ân'da zikredilmiş ve mekânı, etrafı mübarek kılınmıştır. (İsra 17/1) Peygamberlerin uğrağı, meleklerin iniş durağıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), ötelere buradan açılan kutlu bir koridordan çıkmış, Hz. İsa (a.s.) da buradan refedilmiştir. Bu yüzden Peygamberlerin karar kıldığı ve meleklerin ötelerden gelip ötelere pervaz ettiği yerdir. Allah (c.c.) her gün Beyt-i Makdis'e iki kez nazar buyurur. (Fedailü'l-Kudüs, s. 4) Mekhul'ün rivayetine göre, "Her kim Beyt-i Makdis'i şevk ile ziyaret ederse cennete girmesine vesile olur." Zira bütün

peygamberler orayı ziyaret etmiş ve mekân olarak gıpta etmişlerdir. Her gün yetmiş melek orada namaz kılar. Her kim bu mescitte iki rekât namaz kılarsa günahlardan yıkanır ve anneden doğmuş gibi olur. Burada namaz kılanlar, Hz. İbrahim, Hz. Süleyman ve Hz. Davud'un ahirette refiki olurlar. (Fedailü'l-Kudüs, s. 5)

Resul-i Ekrem (s.a.s.) buyurdular ki, "Kişinin evinde kıldığı namazın bir, mahallesinde kıldığı namazın 26, salatin camilerde kılınan namazın beş yüz, Mescid-i Aksa'da kılınan namazın bin, Mescid-i Haram'da kılınan namazın bir milyon derece sevabı vardır. (Fedailü'l-Kudüs, s. 5) Yine buyurdular ki, "(İbâdet için), Mescid-i Haram (Mekke), Mescid-i Nebi (Medine) ve Mescid-i Aksa'daki (Kudüs) üç mescitten başkasına yolculuk edilmez. (Buharî, "Salat" 1,6)

Mescid-i Aksa'da yapılan ibadetlerin sevabı kat kat olduğu gibi, işlenen günahların da cezası fazladır. Vehb b. Münebbih'ten gelen bir rivâyete göre, Beytü'l-Makdis'in sakinleri Allah'ın komşularıdır. Onlara eziyet eden Allah'a eziyet emiş olur. (Fedailü'l-Kudüs, s. 6) Buranın kıymetinden dolayı Hz. Mûsâ (a.s.), Allah'a niyaz edip, bir taş atımı mesaf de olsa beni Beyt-i Makdis'e yakın yerde emanetinin alınmasını Allah'tan istemişti.

MESCİD-İ DIRAR (مَسْجِدًا ضِرَارًا)

Medine'deki münafıkların, Müslümanlara zarar vermek, tefrika çıkarmak ve daha birçok kötü işler yapmak gayesiyle, Mescid-i Kuba'nın karşısında yaptırdıkları bir mescittir. Hz. Peygamber (s.a.s.) münafıkların gayesini öğrenir öğrenmez burayı yıktırmıştır. Bugün kendisinden, tabii olarak hiçbir eser yoktur.

Kur'ân-ı Kerim'de "mesciden Ɜıraren" şeklinde geçen bu yer, Müslümanlar arasında tefrika çıkarma ve benzeri maksatlarla inşa edilen binaların da genel bir adı olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Tebük Gazvesine hazırlandığı sırada Medine'de Hazrec kabilesinden Rahip Ebu Amir, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye gelmesiyle ona karşı amansız bir düşman olmuştu. Kureyş'in gücünün Hz. Muhammed'i (s.a.s.) ezip yok etmeye kâfi geleceğini düşünerek başta onu fazla önemsememişti. Fakat Kureyş ordusunun Bedir harbinde tam bir hezimete uğradığını görünce bütün kuvvetiyle Müslümanlara düşmanlık etme konusunda harekete geçti ve şiddetli bir fesat kampanyası başlattı.

Çevredeki kabileleri gezip İslam'a karşı ayaklandırdı. Öyle ki, Uhud Harbinin meydana gelmesinde bunun ciddi parmağı vardı. Hendek Gazvesinde Medine'yi işgal etmeye gelen orduların teşkilatlandırılmasında önemli bir rol oynadığı gibi, Huneyn gazvesine kadar geçen süreçte hep din düşmanlarının yanında oldu. En sonunda Arabistan'da, İslam'ın yayılmasını önleyemeyince çevredeki devlet başkanlarını İslam'a karşı tedbir almaya çağırdı. Roma Kayseri'ni de ayartmıştı. Tebük gazvesi bu olaydan dolayı meydana gelmişti.

Dışta bu olaylara imza atan fasık içte de durmuyor, münafıklarla işbirliği yaparak dâhilde karışıklıklar meydana getirmeye çalışıyordu. Medine'de bulunan münafıkların bir bölümü İslam'a karşı çirkin faaliyetlerin hepsinde Ebu Amir'le yakından işbirliği yapmışlardı. Binaenaleyh Ebu Amir, Arabistan'a saldırması konusunda Kayser'i ikna edip saldırıya hazırlandığı sırada, onlar da kendilerini ayrı bir yerde örgütleyebilmeleri için emin bir toplanma yeri olarak işlev görecek bir "cami" yapma planı tasarladılar. Çünkü bu sayede, din maskesi altında şeytanca faaliyetler yürüttüklerini kimse fark etmeyecekti. Ayrıca, bu mescit Ebu Amir'in ajanlarının yolcu ve dilenci kılığında hiçbir şüphe uyandırmadan kalabilecekleri bir karargâh olarak da hizmet görecekti.

O günlerde Müslümanların yeterince namaz kılacakları mekânları olmasına rağmen bu üçüncü mescidi açmaları doğrudan bir şüphe doğuruyordu. Sonunda münafıklar çeşitli sebepler göstererek mescidi yaptılar ve Resûlullah'ın da gelip bu mescitte ilk namazı kıldırmasını istediler. Allah Resûlü (s.a.s.) savaş hazırlığında bulunduğunu, Tebük Gazvesi sonucu, Allah izin verirse, bu isteklerini yerine getireceğini ifade ile onları geri çevirdi. Tebük Gazvesine gittiği zaman münafıklar çoktan faaliyetlerine başlamış ve yalan haber uçurarak, Müslümanların yenildiklerini etrafa yaymış ve baş münafık Abdullah b. Übey'i de başlarına kral olarak atamışlardı.

Allah Resûlü (s.a.s.) Tebük'e vardığında hiçbir düşman gücü görmemiş ve savaşmadan geri dönerek Vadi-i Zievan (şimdi bilinmiyor) adlı mevkie geldiğinde, Bakara suresi 107 ile 108. ayetler nazil olmuş, münafıkların tuzakları deşifre edilmişti. Allah (c.c.) Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kesinlikle Mescid-i Dırar'da namaza durmamasını, buna karşılık takva üzerine yapılan Mescid-i Kuba ve Mescid-i Nebevî gibi mescitlerde namaz kılmasını emrediyordu. Ayet nazil olunca, Resul-i Ekrem, Malik b. Dühşüm ile Maan b. Adi'yi gönderip, Mescid-i Dıdar'ı yıktırdı. (Taberî, Tefsir, XI, 23)

MESCİD-İ HARAM (الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)

Kâbe'yi kuşatan alan

Mescid-i Haram, terkibi ile genel olarak Kâbe'nin etrafındaki namaz kılınan ve tavaf edilen alan kastedildiği gibi özel manasıyla, Mekke ve Kâbe de kastedilmiş olur.

Mescid-i Haram'ı ifade için, "el-beyt", "el-beytü'l-atik", "el-beytü'l-mamur", "el-beytü'l-haram", "el-harem", "el-haremü'l-mekkî", "harem-i şerif", "Kâbe" ve "đurâĥ" tabirleri kullanılır. Bu tariflerden, Mescid-i Haram manasındaki Kâbe'nin yeryüzünde ilk mescit olduğu Kur'ân-ı Kerim'de beyan edilmiştir. (Âl-i İmrân, 3/96) Yaratılışından günümüze kadar gelen bütün peygamber ve evliyaların, tevhide inanan bütün insanların namazgâhı olmuştur. Mescid-i Haram, tüm harem sınırlarını kaplayan alan olmalıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) Hudeybiye barışında, geri dönmeden "harem sınırı"nı az öteye geçip namaz kılmış ve böylece, harem sınırı içinde kılınan namazın, mutat olarak etrafı çevrili Mescid-i Haram ile aynı anlama geldiğini ima etmiştir.

İslamiyet'in doğuşuna kadar varlığını koruyan Mescid-i Haram, ondan sonra da tüm ihtişam ve varlığıyla Allah'ın evi olarak ona ibadet edilen ana merkez olmayı kesintisiz sürdürmüştür.

İslam'dan önceki tamir ve değişiklikleri bir yana bırakılırsa mekân olarak Mescid-i Haram'da, Resul-i Ekrem ve Hz. Ebu Bekir zamanında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Hz. Ömer zamanında genişletme yapılmış ve önceki saha 3613 m^2'lik alana çıkarılmış olup etrafı göğüs hizasındaki duvarla çevrilmiştir. Hz. Osman döneminde ise bu mahal, 4482 m^2'lik alana genişletilmiştir. Mescid-i Haram'a ilk revaklar bu sırada yapılmıştır.

Hicrî 140 (miladî 757) yılında Abbasiler döneminde yapılan genişletme faaliyetleriyle birlikte ilk minber konulmuştur. Tarih boyunca çeşitli genişlemeler yapılan bu alan, katlar atılarak, en son 1988'de yapılan çalışmalar sonucu Mescid-i Haram'ın iki katı ile damının toplam alanı 366168 m^2'ye ulaşmıştır. Bugün 800.000 kişinin namaz kılacağı bir yüzeye sahiptir. (2006) Mescid-i Haram'ın en son haliyle 95 kapısı vardır. (DİA, XXIX, 274)

Mescid-i Haram'ın muhteviyatı

Beyt-i Şerif, önceleri, Mültezim, Müstecar, Hacerü'l-Esved, Kâbe'nin içi, Metaf, Makam-ı Şerif, Makamat-ı Erbaa, Kubbetü'l-Firaşeyn, Kubbetü's-Sikaye gibi mekânlardan meydana geliyordu. Şimdi ise şunlardan oluşuyor:

Mültezim: Mültezim, Hacerülesved'in bulunduğu köşe ile Kâbe kapısının doğusu arasında kalan yere denir. Hacıların tavaf ettikten sonra bu mübarek yerde duaya durmaları (iltizam) nedeniyle bu ismi almıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu yerde yapılan duanın Allah nezdinde kabul edildiği hakkındaki beyanları, Müslümanların burada dua etmelerine vesile olmuştur. Hacılar, burada elleriyle Kâbe'nin duvarına tutunup sızlanarak dua edip affedilmelerini isterler. (Mirât-ı Harameyn, I[1], 12)

Müstecar: Kâbe'nin Rükn-i Şamî ile Rükn-i Irakî denilen köşelerinin arasında ve Mültezim'in simetriği olup, kapalı batı kapısının mahalline verilen addır. Hacılar, göğüslerini bu mevkie yapıştırarak Allah'tan mağfiret dilerlerdi. (Mirât-ı Harameyn, I[1], 13)

Hacerü'l-Esved: Tavafın başlangıç yeri olması hasebiyle, Hanbelî makamının karşısındaki köşeye konulmuştur. Hacerülesved, Mukarrebin melekler tarafından istilam edilmiş, bütün peygamberlerin dudakları bu taşa sürülmüş olduğundan çok yüksek bir kıymete haizdir. Hacerülesved'i öpmek veya istilam etmek için insanlara zarar vermeden bu işi yapmak gerekir.

Kâbe'nin içi

Kâbe duvarlarının iç tarafında bulunan mübarek ve mukaddes yere denir. Bütün Müslümanların kıblesi olması ona büyüklük ve kıymet adına yeterli üstünlüğü sağlamıştır. Şafiilere göre, sadece Kâbe'nin yeri kıble olarak kabul edilirken, Hanefilere göre, Kâbe, bulunduğu yerden semaya kadar hep Kâbe olarak kabul edilmiştir. (Mirât-ı Harameyn, I[1], 21) [bk. Kâbe]

Hicr-i İsmail ya da Hatîm: Kâbe-i Muazzama'nın kuzey tarafında ve yarım daire şeklinde bir duvar ile Kâbe'den ayrılıp iç tarafı ve duvarları mermer ile kaplıdır.

Hatim-i Şerif'in biri Rükn-i Irakî'ye diğeri Rükn-i Şamî'ye açılan iki kapısı vardır.

Hüfre-i Mi'can ya da Makam-ı Cibril

Şazervan: Kâbe-i Muazzama'nın temeline bitişik olan çıkıntılarına şazervan denir. Bu çıkıntılar üzerinde, halka olup Kâbe örtüleri bu halkalara takılır.

Kâbe Örtüsü ya da Sitare-i Şerife

Bu örtü, siyah ipekten olup üzerinde çeşitli dua ve ayetler yazılıdır. Ortasında, Beytullah adında bir kuşak olup, Kâbe'nin dört tarafını kemer gibi sarmıştır.

Tavaf yeri ya da Metaf-ı Şerif

Hacıların tavaf ederken dolaştıkları yerin adıdır. Kadın ve erkeklerin ayrı ayrı tavaf etmelerini ilk Halid b. Abdullah el-Kasrî sağladı. Hz. Ömer de birlikte tavaf etmeyi yasaklamıştı. (Fakihî, Ahbar-ı Mekke, I, 251-52) Günümüzde, kadın-erkek birlikte tavaf yapılır.

Makam-ı Şerif ya da *Makam-ı İbrahim

Hz. İbrahim'in (a.s.) Kâbe'yi bina ederken iskele olarak kullandığı taştan ibarettir. Hz. İbrahim'in, mucize olarak inşa esnasında yer ettiği ayaklarının izi, gümüş içine alınmış ve bu gümüş kap içine Hz. İbrahim'in (a.s.) ayak izi olan yerden biraz geriden çekilmiştir. Bugün bu makam mahfaza içine alınmıştır. [bk. MAKAM-I İBRAHİM]

Minber

Mekke fethi sırasında Allah Resûlü, Mekkelilere Mescid-i Haram'da hitap etmişti. Muaviye b. Ebi Süfyan'dan önce, halife ve valiler Kâbe'nin önünde Hatîm'in üzerine çıkıp hutbe okuyorlardı. Muaviye döneminde, Şam'dan getirilen ve Makam-ı İbrahim'in sağına konulan üç basamaklı merdivenle hutbeler okunmaya başladı. Bundan sonra, başta Osmanlılar olmak üzere buraya hâkim olan İslam devlet başkanları çeşitli minberler göndermişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman Hazretleri tarafından hediye edilen muhteşem minber, ülkenin Suudi yönetimine geçmesinden sonra 1963 yılında bulunduğu yerden 7m doğuya kaydırılmış, ardından tamamen kaldırılarak, Cuma ve bayram hutbeleri, seyyar minberler üzerinde okunmaya başlanmıştır. (DİA, I, 275)

Zemzem

Mukatil'den gelen rivayetlere göre, Mescid-i Haram'da, Rükn ile Zemzem arasında, 70 nebi, Hz. Âdem, Hûd, Salih ve İsmail'in kabirleri bulunmaktadır.

Bunlardan başka Kâbe'nin araç ve gereçlerinin konduğu, Zemzem kuyusuna bitişik bir ardiye olan Kubbetü'l-Firaşeyn ve bu yere bitişik olan ve hacılara su dağıtım merkezi olarak kullanılan Kubbetü's-Sikaye vardı. Dört mezhebe ait makamlar ise bugün kaldırılmıştır.

MESCİDÜN ÜSSİSE ALE'T-TAKVA: MESCİD-İ KUBA VE MESCİD-İ NEBEVİ (مَسْجِدٌ أسس على التقوى)

Kur'ân'da "İlk günden temeli takva üzerine kurulan" mescidin, Taberî'nin de içinde bulunduğu kahir çoğunluğa göre, "Mescid-i Nebevî", İbn Abbas'a göre de "Mescid-i Kuba" olduğu söylenmiştir. Hz. Peygamber'in zamanında iki kişi bu konuyu tartışmış ve Hz. Peygamber'e sorunca o da, bu mescidin, "Mescid-i Nebevî" olduğunu beyan buyurmuşlardır. (Taberî, Tefsir, XI, 27-8) Her halükârda iki mescidin de temelinin atılmasından inşasına kadar Hz. Peygamber (s.a.s.) bizzat çalışmışlardır.

Mescid-i Nebevi

Hz. Peygamber'in kendi eliyle yaptırdığı mescitlerden biri olup, namazgâh olmasının yanında, bütün sosyal faaliyetlerin yapıldığı merkez durumunda idi. İslamiyet'in ilk yıllarında, mescit, bütün resmî faaliyetlerin gerçekleştiği bir mekândı. Divan, Adliye (Kada Revakı), Beytü'l-Mal (Hazine), Suffe (Üniversite), Butayha (Konferans Salonları) gibi işlevler hep burada görülürdü. Bundan sonra yapılan mescitlerde, örneğin Şam'daki Emeviye camiinde bu durum örnek alınmıştır. Tevbe suresi 108. âyette anlatıldığı üzere, "temeli takva üzerine yapılan mescit" Mescid-i Nebevî idi. Mescid-i Nebevî, fazilet bakımından Mescid-i Haram'dan sonra ikinci yerini alır. İmam Malik gibi âlimlere göre, Mescid-i Nebevî, içinde Hz. Peygamber'in mübarek naşını bulundurduğu için, naşının bulunduğu yer, Mescid-i Haram'dan daha mübarektir. Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksa için genel olarak Haremü'ş-Şerif lafızları kullanılır. (DİA, "Mescid-i Nebi", I, 288 vd.) Bu arada, el-Halil kentinde Hz. İbrahim ahfadının naaşlarını barındıran mescit için de Harem-i Şerif tabiri kullanılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine'yi teşriflerinde, Kusva adlı devenin çöktüğü yer, Sehl ve Süheyl adlı iki yetim çocuğa aitti. Mescit, sahiplerinden satın alınan bu arsa üzerine yapıldı. (Buharî, "Menakıbü'l-Ensar" 45) Sahipleri,

para karşılığında bu arsayı vermek istemeyip "Vallahi para istemeyiz, ancak bu arsayı Allah için veririz" demişlerse de (Buharî, "Vesaya" 30) Hz. Peygamber bunu kabul etmeyip paralarını vermiştir.

Yapılmaya başladığında (Eylül 622) temele ilk taşı, Hz. Peygamber (s.a.s.) koydu ve sahabilerin de çok candan ve içten gayretli çalışmaları ile Nisan 623 yılında mescit tamamlandı. İlk bina, dikdörtgen şeklinde, 60x70 zira (32,8x38,2m^2 veya Haşimî ziraına göre, 36,96x42,64m^2) ebadında, taş temel üzerine, bir sıra kerpiçten, beş (2,7m) veya yedi zira (3,8m) kadar yükselen, çevre duvarlarıyla çevrelenmişti. Takriben 1252,96m^2 (veya 1575,97m^2) alanı kaplayan üstü açık bir bina olarak yapılmıştı. Bazı rivayetlerde, tavanın yüksekliği, el uzatıldığında değecek seviyede basıktı ki, bu da 2 küsur metre anlamına gelir. Gölgeliğinden istifade etmek için hurma yapraklarıyla, tavanı örtülmüş olup, yağmur yağdığında içine akardı. Daha sonra bir kısmı çamurla kapatıldı. (İbn Şebbe, s. 13) İlk mescit yapıldığında, Hz. Aişe'ye, kızı Fatıma'ya ve diğer hanımlarına birer oda yapılmıştı. İlk dönemde kıble, Mescid-i Aksa'ya doğru olduğundan, kıblenin tahvilinden sonra, mescitte bir kısım değişiklikler olmuştu. Hayber'in fethinden sonra (m. 628) söz konusu mekân namaz için yeterli olmayınca, Peygamber aleyhissalatü vesselam döneminde, ilk mescide bazı arsalar da katılarak genişletildi.

Hz. Peygamber'den sonra ilk Hz. Ömer zamanında (m. 638) daha sonra Hz. Osman zamanında genişletildi. Emevî halifesi, Velid b. Abdilmelik'in hilafetinde, Medine valisi, Ömer b. Abdilaziz tarafından (m. 707) değişikliğe uğratılıp, Hz. Peygamber'in medfun bulunduğu Hz. Aişe'nin hücresi hariç, hanımlarının evleri de asıl mekâna katıldı. Miladi 710 yılında tamamlanan tevsi faaliyetinde, mekâna süslemeler yapılıp yazılar yazıldı. Bundan sonra, Abbasi halifesi, Mehdi Billah, (m. 782), Harun Reşid, Memun, Mütevekkil Alallah, Mu'tazid Billah devrinde onarımlara devam edildi. Miladi 1068 ve 1121 yıllarında meydana gelen depremlerde zarar gören mekân kısa sürede tamir edildi. Eylül 1256'da Mescid-i Nebevî'de çıkan yangın üzerine, Abbasi halifesi Mu'tasım Billah, Mescid'i imar etmek için uğraşmışsa da Hülagu'nun Bağdat'ı işgal etmesi üzerine bu gerçekleştirememiştir. Memluk sultanı el-Melikü'l-Mansur Nureddin'in, Yemen hükümdarı el-Melikü'l-Muzaffer'in de katkılarıyla başlayan onarım ve ilave çalışmaları, Memluk sultanı Kuduz tarafından miladî 1260 yılında tamamlandı. Memlûk sultanı Kalavun döneminde, Hz. Peygamber'in kabri, üzerine ilk defa ahşap bir kubbe inşa edildi. 5 Kasım 1481'de mescidin güneydoğu köşesindeki minareye düşen yıldırım sebebiyle, tavan, minber ve maksure yandı ve sütunlar zarar gördü. Hasar 1483'te tamir edildi. Bu devirde, Mescid-i Nebevî'nin alanı 9429m^2'ye ulaşmıştı.

Medine, Osmanlı idaresine girdikten sonra, Sultan Süleyman döneminde (m. 1531) ilk imar faaliyetleri başladı. Ardından, Osmanlı hükümdarlarının çoğu Mescid'in birçok imar ve değişikliklerinde rol almışlardır. II. Mahmud döneminde, Sultan Kayıtbay tarafından, hücre-i saadetin üzerine ahşaptan yaptırılan "kubbenin" yerine, taştan yeni bir kubbe yapılıp üstü de kurşunla kaplanarak yeşile boyandı. "Kubbe-i Hadra" diye bilinen bu kubbe, halen durmaktadır. Osmanlı sultanlarından, mescitte, en büyük imar faaliyetini Abdülmecid Efendi yaptırdı. Bu çalışmada, miladî 1861 yılında Mescid-i Nebevî'nin tamamı yenilendi ve 327 sütun üzerine konan bina, 10,939m^2 oldu. Suudi Arabistan Krallığı döneminde, 1955'te 16,326m^2'ye, 1994'te, mescidin katlarıyla birlikte, 650 bin kişinin namaz kılacağı, 400.000m^2'lik alana çıkarken minare sayısı da on oldu. Ravza-i Mutahhara bölümündeki tezyinat, Osmanlıdan kalmadır ve hemen fark edilir. (DİA, "Mescid-i Nebevî", I, 284 vd.)

Mescid-i Nebevi'de, öndeki yazılar ve bazı sütunlar hariç hep değiştirilmiştir. Hücre-i Saadet'in yanındaki Minber ile bu alan, Hz. Peygamber'in beyanı üzere "cennet bahçelerinden bir bahçe" olarak beyan edildiğinden "Ravza" olarak bilinir ve namaz kılmak için herksin koşuştuğu, her zaman dolu bulunan bir yerdir.

Hücre-i Saadet: Allah Resûlünün vefat ettiği yer, Hz. Aişe'nin evi idi. Nebiler, öldüğü yere defnedilirler" beyanına göre, Efendimiz de vefat ettiği yere defnedilmiştir. Bu da, bugün mescidin ön doğu cephesindedir. Güneydoğu tarafında "Bab-ı Bekî'" ile Güneybatı tarafından "Babü's-Selam" vardır. Hz. Peygamber'in bulunduğu Hücre-i saadet, ziyaret edilirken, Babü's-Selam tarafından girilir ve buradan geçen koridorda, Bab-ı Bekî'e yakın olan yerde Muvacehe'de selamlanır. Hücre-i Saadette, önce Hz. Peygamber, sonra onun omuz hizasında Hz. Ebu Bekir ve sonra onun diz hizasında Hz. Ömer'in kabri vardır. Bunlar demir parmaklıklarla kaplıdır.

Minber: İlk minber, 3 basamaklı idi. Resûlullah'ın minberin yapılmasından önce dayanmış olduğu hurma kütüğü İslam'ın ilk yıllarından itibaren Übey b. Kâb tarafından evinde muhafaza edilmişti. (İbn Mace "İkame" 199) Hz. Peygamber'in Mihrabının yanında duran mevcut minber, III. Murad zamanından kalma olup, zarif altın tezyinatlı, mimari güzelliğin bütününü barındırmakta ve Ravza ile, rengarenk güzellikler dünyasına insanı alıp götürmektedir.

Mihrab: Hz. Peygamber'in hususi bir mihrabı yoktu. İmam olarak namaza durduğu yer, bugün minberin yanındaki mihrabın yeridir. Mescid-i Nebevî'de Fıkhî mezheplerin ortaya çıkmasından sonra, her mezhebe ait mihraplar vardı. Burada her mezhepten olan kendi mihrabında namaz kılardı. Şimdi kaldırıldı.

Mahfil: Mahfil, Hz. Osman zamanında icat edilmiş, bugün, değişiklik geçirerek günümüze kadar gelmiştir. Minberin hemen karşısındadır.

Minare: Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında, Bilal-i Habeşî'nin iple tırmanarak çıktığı "üstüvane" denilen bir yer bulunmaktaydı ve henüz bilinen anlamda bir minare değildi. Ömer b. Abdilaziz, 26 m yüksekliğinde ilk dört minareyi yaptırdı. Şimdi 10 minare bulunmaktadır. Güneydoğu köşesindeki "Reisiyye" adlı minare, Memlûk sultanı zamanındaki özelliğini koruduğu gibi güneybatı ve kıble tarafındaki "Babü's-Selam" minaresi de, son yenilenmelerden korunmuştur. Diğerleri ise son yenilenmede yapılmıştır.

Kapılar: İlk mescidin, batı tarafından Babü'r-rahme (Babü Atike), doğu tarafında, Bab-i Cibril (Bab-ı Osman), güney tarafında ise Bab-ı Cenubî adında üç kapısı vardı. Kıblenin tahvili ise, kıble güneye gelince, bu kapı kapatılmıştı. Günümüzde, Mescid-i Nebevî'nin, 41 ana girişi vardır.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinin indiği Mescid-i Nebevî, ibadet ve ziyaret maksadıyla yolculuk yapılması gereken (şedd-i rihal) üç mescitten ikincisi olarak kabul edilir. (Buharî, "Fedailü's-Salat" 1) Hz. Peygamber'in diliyle en sahih hadiste, Mescid-i Nebevî'de kılınan namazın Mescid-i Haram hariç, diğer mescitlerdekinden bin kat daha faziletli olduğu vurgulanmıştır. (Buharî, "Fedailü's-Salat" 1) Bu Mescid'in özellikle, Ravza-i Mutahhara denilen, bugünkü kabri ile minberi arasındaki bölüm de cennet bahçelerinden bir bahçe olarak isimlendirilmiştir. (Buharî, "Fedailü's-Salat" 5) Bu alandaki sütunlardan her birinde, burada geçen hatıraları hatırlatmak üzere yazılar vardı. Daha sonra silindi.

Mescid-i Kuba

Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine'yi teşrif ettikleri zaman, hemen şehre girmemiş, stratejik olarak Medine'nin merkezine 5 km yakınlıkta, Kuba'da kalmıştı. Burada, hicretten önce, Amr b. Avf oğulları mahallesinde, Külsüm b. Hidm'e ait bir hurma kurutma harmanında (mirbed), Müslümanlar namazgâh edinmişlerdi. Resûlullah, burayı teşrif edince, söz konusu hurma kurutma harmanını genişletip Mescid-i Kuba'yı inşa ettirdi. Mescid-i Kuba'nın diğer bir adı da Mescid-i Beni Amr b. Avf olarak geçer. (Müsned, II, 10) Resul-i Ekrem aleyhissalatü vesselam, Kuba'da on geceden fazla kalmıştır. (Buharî, "Menakıbü'l-Ensar", 45; İbn Sa'd, I, 235) Mescidin temeline ilk taşı Hz. Peygamber (s.a.s.) koymuş, onu takiben Ebu Bekir, Ömer, Osman ve diğer mübarek zatlar buna iştirak etmişlerdir. Resûlullah, bu mescidin yapılmasında bir işçi gibi çalışmış ve insanların moralli çalışması için şiirler okumuştu: "Mescitleri imar eden, felaha ermiştir/Ayakta ve oturarak Kur'ân okuyan da/Bütün geceyi uyuyarak geçirmeyen de" (Subhü'l-Hüda, III, 373) İlk defa tavanı açık olarak dört duvar şeklinde yapılan mescit, Resûlü-i Ekrem zamanında bazı değişiklik yapılarak imar edilmişti. İlk kuruluşundaki ölçüleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde tamamen yıkılıp inşa edilmeden önce, Osmanlı döneminde, tek minareli, iki mihraplı idi. Müezzin mahfilinin arka tarafında bulunan küçük mihrabın üzerinde Kuba Mescidi hakkında vahyolunan ayet vardı.

Günümüzde, ilk durumundan bir esere rastlanmaz. En son, Kral Fahd zamanında (1985) yıkılıp yeniden yapılmış olup, 12 bin kişinin namaz kılacağı bir hale gelmiştir. Dört minare, 56 küçük kubbe, 6 büyük kubbeye sahiptir. (Mihr Ali, s. 175) Mescit, sosyal tesislerden meydana gelen kompleksiyle, bugün 13,5 dönüm kadar bir alana yayılmıştır. (DİA "Mescid-i Kuba", I, 281)

Başta Tevbe suresi 108. ayeti, olmak üzere birçok Kur'ân ayetinin burada nazil olduğu söylenir. Hicretten önce Medine'de bazı mescitler vardı. Fakat bunlar topluma açık serbestçe girilebilen mekanlar değildi. İlk topluma açık olan mescit Kuba Mescidi oldu. Hz. Peygamber, bu mescidin mihrabında ilk namaz kıldıran kişidir. Kendileri, hurmaların en iyi cinsinin yetiştiği, suyu ve havasının güzel olduğu bu muhitteki mescide gelip, namaz kılar ve dinlenirlerdi.

Resûlullah, her cumartesi burayı ziyaret ettiği gibi insanların da ziyaret etmesini teşvik ederdi. (Buharî "Fedaiü's-salat" 2,3) Buna binanen buyurdular ki, "Her kim temizlenir, abdest alır, ondan sonra Mescid-i Kuba'ya gelip iki rekât (veya dört) nafile namaz kılarsa ona bir umre sevabı verilir." (Beyhakî, Sünen, V, 248; Neseî, Sünen, "Mesacid" 9) Başka bir hadiste, "Kuba'da kılınan namaz, bir umre gibidir" (İbn Mace, Sünen, "İkame" 197) buyurmuştur.

MESİH: İSA (مسيح)

Hz. İsa'nın diğer adı

“Mesih”, İbranice bir kelime olarak, mübarek manasına gelir. Kelimenin aslı, “meşih” şeklindedir. Hz. İsa’nın lakabıdır. Batı medeniyetlerinde Mesih anlamında kullanılan “khristos”, İbranice Mesih kelimesinin Yunanca karşılığıdır.

Allah’ın emri ile Hz. Mûsâ’nın şeriatinden bir kısım ağır teklifleri kaldırdığından dolayı Hz. İsa’ya, lakap olarak “Mesih” denmiştir. Şeytanın iğvasıyla, Hıristiyanların sosyal hayatlarını idare eden bağları bozarak, anarşistliğe ve Yecüc Mecüc’e zemin hazırladığı için Deccal’a da Mesihu’d-Deccal denir. (Risale-i Nur Külliyatı, I, 890) [bk. İSA]

MEŞARİKA’L-ARDI VE MEĞARİBEHA: YERİN DOĞULARI VE BATILARI (مشارق الأرض ومغاربها)

Allah’ın, Hz. Mûsâ zamanında yerin doğularını ve batılarını İsrailoğulları’na vermesi

“Meşarika’l-ardı ve meğaribeha”, “Yerin doğuları ve batıları” anlamına gelir. Müfessirler tarafından bu yerlerin, İsrail oğullarına vaat edilmiş olan, Şam, Amalika’nın yurtları veya Mısır olduğu söylenmiştir. (Taberî, Tefsir, I', 43) Söz konusu ayetin sonunda, “mübarek kıldığımız” dendiğine göre, bu toprakların doğusu, Kızıldeniz’in doğusu, batısı ise Şam topraklarıdır. [bk. Arz-ı Mukaddes] [bk. ŞAM, CEBBAR KAVİM AMALİKA’YA ATIF]

İsrailoğulları, Firavun’un zulmünde ezilip kahır altında yaşarken, Firavun, ordusu ile birlikte denizde boğulmuştu. Bundan sonra İsrailoğulları yeryüzünün bereketle donatılmış olan Nil Deltasının doğusundan Şam’a kadar büyük bir alana sahip olmuşlardı. Kuvvet ve üstünlük verip Firavun ve Haman’ı onlara ezdirmiştir. (Kasas 27/5-6) İsrailoğulları’nın o dönemde düşmanları helâk edilmiş, yeryüzüne mirasçı kılınmışlardı. Mûsâ’nın diliyle, İsrailoğulları’na vaat edilen müjde gerçekleşti. (Araf, 7/129) Cenab-ı Hak, bu olayları Hz. Peygamber’e anlatarak, onun kalbini güçlendirmiş ve Firavun gibi güçlü birinin helâk edilmesi ona kolay olduğu gibi, ona yetişemeyen Mekkeli müşriklerin de daha kolay helâk edileceğine ve Müslümanlara vaat edilenin mutlaka gerçekleşeceğine işaret edilmiştir.

MISIR (مصر)

Mısır, Arapça “sağmak”, “bir yerin etrafını belirlemek”, “mamur etmek”, “kırmızıya boyamak”, “kırmızı toprak” manalarına gelen “m-ś-r” kökünden türemiştir. Bazılarına göre ise Mısır, ismini, nesli Hz. Nuh’a dayanan ve Mısır b. Mısrayım b. Ham b. Nuh olarak (veya soyu daha başka isimlerle) ifade edilen şahıstan alır. (Lisanü’l-Arab, “m-s-r” md.; Tacü’l-Arus, “m-s-r” md.) İki toprağın arasını ayıran çizgiye de Mısır denir. Mısır’ın, “ardü’s-sevdâ”, “ardü’l-hamrâ”, “aradîn”, “ardü’d-delta”, “ardü’s-saîd”, “aynü’ş-şems”, “aynü erbabi’s-selîme”, “ez-zeytûne” (Beyyumî, Mısır, I, 21-22) “ümmü’l-bilad”, “ardü’l-mübarek”, “ğavsu’l-ibad” ve “ümmü ḫannur” gibi isimleri de mevcuttur. (Tacü’l-arus, “m-s-r” md.)

Mısır kelimesinin, İbranice “iki mazor” yani “iki ülke”, aşağı mısır ve yukarı mısır demek olan “mizraim” (mısrayım) kelimesinden türediği de ileri sürülmüştür. İlk dönemlerde, kuzey ya da aşağı Mısır’a Ahd-i Atik’te “Mazor” (bir şeyin kenarı, hisarlı bölge), güney Mısır’a ise, “pathros” (pa-to-res) deniyordu. Fakat bu iki bölgeyi ifade etmek için “iki Mazor” anlamına gelen ve daha sonra da Mısır’a dönüşen “mizraim” dendi. Başkaları ise, Eski Mısır dilinde bu ülkenin adı olan ve “kara toprak” (bunun zıddı çöl, verimsiz kırmızı toprak) anlamına gelen “kemet”ten türemiş olan “kopt”tan geldiğini ifade etmişlerdir. Romalılar, Mısır’a, alüvyonlu topraklar içerdiği için, “egypt”, “egypte” ve “egitto” gibi isimler verdiler. Avrupa dillerine geçen ve “kopt”tan türeyen “egypt” bu şekilde meydana gelmiştir. (BPD, “Egypt Land of” md.) Bazıları ise, Mısır’ın, firavunlar dönemindeki başşehir Menf (Memfis) şehrinin eski Mısır dilindeki ilk adı olan “hakuptah” (hikuptah) kelimesinden türediğini söylerler. (DİA, XXIX, 555) Müslüman ülkelerde “Mısır” olarak ifade edilen söz konusu ülkenin adı İngilizce “egypt” olarak geçer. Mısır, isminin, milattan önce altıncı asırda meşhur olduğu da söylenir.

İlk dönemlerde, aşağı ve yukarı mısır olarak tanımlanan bölge, daha sonra kral Menes (Mısrayım) tarafından birleştirildi.

Mısır, hem özel isim, hem de cins isim olarak kullanılır. Cins isim olduğu zaman genel olarak “kasaba” anlamına gelir. “Karye”, “belde” veya “medine”den daha alt birimde bir mana taşır ve kelime olarak “muarreb”dir. Özel olarak da bugün olduğu gibi Mısır ismindeki devletin adıdır.

Abdurrahman b. Zeyd b. Elsem, Kur'ân’da, Hz. Meryem ve Hz. İsa’nın ilk yerleştirildiği yerin (Müminun, 23/50) Mısır olduğunu ileri sürmüştür. Kur'ân’da açık bir şekilde, methedilerek sadece iki yerin ismi zikredilir. Biri Medine diğeri de Mısır’dır. (Mu'cemü'l-büldân, V, 137)

İlk tarihlerde, Mısır’ın coğrafi olarak sınırları, uzunluğu Refaĥ ve el-Arîş’ten Asvan’a, genişliği ise Berka’dan Akabe’ye kadardı. (Mu'cemü'l-büldân, V, 138)

Mısır'ın İslam açısından en önemli yanı, Hz. Hâcer ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) oğlu İbrahim'in annesi Mariya'nın Mısır'ın "el-Müna" eyaletine bağlı "eş-Şeyh Übade" köyünden olması idi. Übade b. Samit (r.a.) burada medfun olduğu için, daha önceki adı Ensana olan köy, günümüzde bu isimle anılmaktadır. [bk. Hz. PEYGAMBER'İN ZEVCELER]

İbrahim (a.s.) ise, muhtemelen, Mısır krallarından 12. sülalesinin hakim olduğu dönemde, III. Senusret zamanında (m.ö. 1878-1843) Mısır'a gelmişti. Bu dönemde Mısır idarecilerine, "Firavun" denmiyordu. Bir rivâyete göre Hz. İdris'in de Mısırlı olduğu söylenir. Cize'deki piramitlerden birinin altında mezarı olduğu da belirtilir.

Bundan başka, birçok peygamber Mısır'a hicret etmiş, birçoğu da burada doğmuş ve buraya defnedilmişlerdir. Hz. Yusuf ve Esbat burada ikamet etmiş; Mûsâ, Harun gibi peygamberler burada doğmuşlardır. Hz. Yusuf ise muhtemelen Hyksos döneminde (1725-1575) Mısır'a gelmiş, iman nurunu, tevhidi ve adaleti getirmişti. Bir görüşe göre İsa (a.s.) da Mısır'ın İhnasya kentinde doğmuş olup Hz. Meryem'in mucize hurması da burada korunmakta idi. Emevilerin son dönemlerine kadar söz konusu hurma hatıra olarak korunuyordu. Bundan başka birçok sahabi ve evliya bu topraklarda medfundur. (Mu'cemü'l-büldân, V, 138)

İslamî kaynaklarda, Firavunların isimleri farklı şekillerde verilir. Buna göre, Hz. İbrahim (a.s.) tebliğ için Mısır'a gittiğinde, o zaman Tutmosis veya III. Senusret bu ülkeyi idare ediyordu. Onun ölümünden sonra kızı Hûriyâ ülkeyi idare etti ve Mısır'ın başına geçen ilk kraliçe idi. Hz. Yusuf (a.s.) zamanında, er-Reyyan (Hiksos ailesinden biri), Hz. Mûsâ zamanında ilk önce II. Ramses, sonra oğlu I. Merneptah kraldı.

Batılı kaynaklarda, Hz. Yusuf döneminin, m.ö. IV. veya V. Yüzyıllarda Mısır'ın kuzeyini işgal ederek şehrin çevresinde yerleşen Hiksoslar olduğu söylenir.

Belirli dönemlere ayrılan Mısır tarihi ve medeniyeti 7.000 yılık bir geçmişe sahiptir.

Bu dönemler

1. Mısır İmparatorluğu
Hanedanlar öncesi dönem - m.ö.3150'den önce
2. Firavunlar dönemi
Erken hanedanlar dönemi m.ö.3032 - m.ö. 2707
Eski İmparatorluk m.ö.2707 - m.ö.2216
Birinci ara zaman m.ö.2216 - m.ö.2025
Orta İmparatorluk m.ö.2010 - m.ö.1793
İkinci ara zaman m.ö.1648 - m.ö.1550
Yeni İmparatorluk m.ö.1531 - m.ö.1075
Üçüncü ara zaman m.ö.1075 - m.ö.652
Geç dönem m.ö.652 - m.ö.332
Helen Roma Zamanı m.ö.332 - m.s.395
Bizans zamanı 395 - 638
İslam'ın başlangıcı 640 - 968
Fatımiler zamanı 969 - 1171
Eyyubiler zamanı 1171 - 1250
Memluklular zamanı 1250 - 1517
Osmanlılar zamanı 1517 - 1801
Mısır Napolyon çıkarması 1798 - 1802
Muhammet Ali hanedanı 1805 - 1882
İngiliz egemenliği 1892 - 15 Mart 1922
Mısır Krallığı 19 Nisan 1922 - Temmuz 1952
Mısır Cumhuriyeti 26 Temmuz 1952

Resmi adı, Mısır Arap Cumhuriyeti olan Mısır, batıda Libya, güneyde Sudan, kuzeydoğuda İsrail, kuzeyde Akdeniz ve doğuda Kızıldeniz'le çevrili önemli bir Arap ülkesidir. Dünya'nın en geniş ülkelerinden olan Mısır'ın yüz ölçümü 1.001.450 km^2 olup 30 derece boylam ile 27 derece enlem arsındadır.

Mısır antik medeniyetiyle ünlü bir ülke olup dünyanın en çok ilgi çeken tarihsel anıtlara sahiptir. Ülke baştanbaşa "açık hava müzesi" gibidir. Firavun ve put kalıntılarının olmadığı bir karış toprak yoktur. Piramitler, Tapınaklar, Heykeller ve önemli tarihsel anıtlar geçmişin tarihini de bize kadar ulaştırır. Kahire, Cize (Kahire ile bitişik), İskenderiye ve Asvan en büyük şehirleridir.

MUHAMMED ALEYHİSSALATÜ VESSELAM'IN EŞLERİ: ÜMMÜHATÜ'L-MÜMİNİN: EZVACÜHÜ ÜMMEHATÜHÜM (أزواجه أمهاتهم)

Müminlerin anneleri Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşleri

Resûlullah; Hatice, Sevde, Aişe, Hafsa, Ümmü Habibe (Remle), Ümmü Seleme (Hind), Zeyneb bint Cahş, Meymune, Zeyneb bint Huzeyme, Cüveyriye, Safiye (Hz. Harun'un soyundan) olmak üzere 11 hanımla evlenmiş ve dokuzu ile evli iken vefat etmişti. Aynı anda yalnız 9'u ile evli bulunuyordu. Bu hanımlarla evlenme sırasında bazı ihtilaflar vardır. Resûlullah'ın Reyhane (Beni Kurayza ve Beni Nadir), Mariya (Mısırlı) ve Nefise olmak üzere üç cariyesi vardı.

Bazı rivayetlerde, Resul-i Ekrem'in (s.a.s.) sözlenip de evlenmediği hanımlardan bahsedilir. Bunların bazısı tamamen kabul edilemez şekilde uydurmadır. (Peygamber Külliyatı, XI, 243–255) Hatice, Zeyneb bint Huzeyme ve Reyhane kendinden önce vefat etmişlerdi.

Hz. Hatice

Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ilk hanımı olup, Ümmü'l-Kasım, Ümmü Hind (önceki eşi Ebu Hale'den olan oğlu Hind'den dolayı) diye künyeleşmiştir. (Dimyadî, s. 31) Babasının adı, Huveylid, annesinin ise Fatıma bint Zâide. Hz. Peygamber (s.a.s.) ile soyu, dedelerinden Kusay'da birleşir. Üstün iffeti sebebiyle kendine "Tahire", Hz. Peygamber'in ilk zevcesi olması itibariyle de "Kübra" sıfatı ile nitelenir.

Hz. Hatice Resul-i Ekrem ile evlenmeden önce, Atîk b. Abid ile sonra da Ebu Hale b. Zürare et-Temimî ile olmak üzere başından iki evlilik geçmişti. Amcaoğlu Varaka b. Nevfel ile sözlenmişse de evlenmemiştir. (Dimyadî, s. 32)

İlk iki eşinden ayrıldıktan sonra, birçok kimse onunla evlenmek istemişse de o, bunu reddetmişti. Tanıdıkları vasıtasıyla, çevresinde üstün ahlak sahibi ve emin bir delikanlı olarak bilinen Hz. Muhammed (s.a.s.) ile önce ticaret ortaklığı yaptı. Kölesi Meysere'yi Hz. Peygamber'in hizmetine vererek ticaret için Şam'a gönderdi. Bu, Hz. Peygamber'i bir test etme idi. Resul-i Ekrem onun hissettiğinden daha emin ve daha becerikli çıktı. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e evlenme teklifi yapıp onunla evlendi. Bu sırada Hz. Hatice, muhtemelen kırk yaşında idi. (Dimyadî, s. 33) Bilinenin aksine, Hz. Peygamber'in daha erken yaşlarda ve Hz. Hatice'nin de 25 veya 27 gibi daha genç yaşlarda olduğu da rivayet edilmektedir.

İlk çocukları Kasım olup, iki yaşına kadar yaşadı. Resûlullah'a "Ebu'l-Kasım" denmesi işte bundandır. Daha sonra Zeyneb (bazı rivayetlerde ilk önce Zeyneb), Ümmügülsûm, Fatıma, Rukiye ve Abdullah doğdu. Abdullah'ın, "Tayyib", "Mutayyıb" "Tahir" ve "Mutahher" şeklinde lakapları vardır. Bu lakaplar aynı zamanda Kasım için de kullanılır. Abdullah, Hz. Peygamber'in risaletinden sonra doğmuştur. (İbn Sa'd, I, 133)

Hz. Peygamber (s.a.s.) daha peygamberlik verilmeden, Hanif dini üzere şehirden uzakta, Hira mağarası ve benzeri yerlerde tenezzühe çıkıp ibadet ederken, Hz. Hatice o günlerde ona çok yardım ettiği gibi, ilk vahiy geldikten sonra da onu desteklemiş, hemen ona iman etmiş, hep onun yanında olmuştur. Daha ilk vahiy geldiği sırada Resul-i Ekrem'in gökler ötesi nefese henüz alışma sürecinde geçirdiği çileye yardımcı olmuştu.

Resûlullah kendisine inen ayetlerle yüreği titreyerek eve döndü ve Hz. Hatice'nin yanına girerek "Beni sarıp örtünüz, beni sarıp örtünüz!" dedi. Korku-su gidinceye kadar vücudunu sarıp örttüler. Ondan sonra Resûlullah olan hâdiseyi Hatice'ye haber vererek: "Kendimden korktum" dedi. Hatice: "Öyle deme; Allah'a yemin ederim ki, Allah hiç-bir vakit seni utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini gör-mekten aciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırsın, misafiri ağırlarsın, hak yolunda zuhur eden hâdiselerde halka yardım edersin" deyip teselli etti. (Buharî, "Bedü'l-Vahy" 3)

Vefat edinceye kadar, ellerindeki bütün mallarını Allah'ın dinini yaymak için harcamış ve müşriklerin onlara boykot uyguladığı senelerde, bu zengin ve asil kadının nahif vücudu açlığa ve strese daha fazla dayanamamış ve boykot yılında yakalandığı hastalıklarla vefat etmiştir.

Hz. Hatice, Resûlullah ile 25 yıl mesudane bir hayat yaşadı. Ebu Talib'in vefatından 3 gün sonra Mekke'de (hicretten üç sene önce, 10 Nisan 620) 65 yaşında vefat etti. Müminler henüz cenaze namazı farz kılınmamıştı. Hz. Hatice'yi Resul-i Ekrem Hacûn Kabristanı'na (Cennetü'l-Mualla) defnetti. (İbn Sa'd, I, 125) Kanuni Sultan Süleyman tarafından Hz. Hatice'nin (r.a.) kabrine yaptırılan türbe, Suud yönetimi tarafından, diğer türbelerle birlikte 1926 yılında yıktırıldı. (DİA, XVI, 466)

Hz. Sevde

Hz. Hatice'nin vefatından sonra, Resul-i Ekrem (s.a.s.) ilk Müslümanlardan beş çocuk annesi Sevde ile evlendi ve üç yıl boyunca sadece onunla evli kaldı. Nübüvvettin gelmesinden sonra ilk evlendiği hanımdı. Babasının adı Zem'a b. Kays, annesinin ise eş-Şümûs bint Kays idi. Abd, Ubeyd, Malik ve Abdurrahman diye

kardeşleri vardı. Hicrî 13 yılında Medine'de vefat etti. Kabirleri Cennetü'l-Bekî'de bulunan annemiz, beş hadis rivayet etmiştir.

Hz. Aişe

Aişe'nin (r.a.) bir lakabı babasına nispetle "Sıddîka" diğeri de Hümeyra'dır. Sahabe ve Tabiin'den bazıları ona Haliletü Resulillah (Resûlullah'ın sevgilisi) diye hitap etmişlerdir. Kız kardeşinin oğlu Abdullah b. Zübeyir'e nispetle de künyesine "Ümmü Abdullah" denir. Hz. Peygamber onu çok sevdiği için kendisine Ayşe, Uveyş, Aiş, diye *tarhim* yaparak hitapta bulunmuştur. Babasının adı, Ebu Bekir b. Ebu Kuhafe, annesi ise Amir bint Ümmü Rumman. Hz. Peygamber'den önce, Cübeyir b. Mutim ile evlenme sözü edilmiş fakat bu evlilik olmamıştı. Resûlullah (s.a.v) Sevde ile evlendikten bir ay sonra da Hz. Aişe ile evlendi. Evlilik yaşı konusunda ihtilaflar vardır. İlk dönem kaynaklarda altı yaşlarında Mekke'de nikâhı kıyılıp, 9 yaşında Medine'de düğünü olduğu belirtilirken, sonraki dönem kaynaklarında 14 yaşlarında ve hicrî 2 (Miladî, 624) yılında Resûlullah'ın evine geldiği belirtilmiştir. (Dimyadî, s. 46-7; DİA, II, 201) Bu tarihlerde ihtilaf dahi vardır.

Uhut, Hendek, Hudeybiye ve Beni Mustalik gazvelerinde bulunmuştu. Nur suresi 11-18 ayetlerinde konusu geçen *İfk* hadisesi, son adı geçen gazvede vuku bulmuştu. Bundan başka, "îla" ve "tahyir" hadiselerinde de hakkında ayetler inmişti.

Resûlullah vefat ettiğinde 18 ya da 20 yaşlarında olan annemiz, Kur'ân-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'in sünnetini en iyi bilen, anlayan ve muhafaza eden Sahabilerden biri idi. Arap edebiyatının bütün çeşitlerini bilen ve konuşması çok tesirli olan validemizin rivayet ettiği hadislerin sayısı 2210 kadardır. Kendisinden sonra gelen, fıkıh, hadis ve tefsir âlimlerine hocalık yapmış, bunu şifahî olarak devam ettirirken, yazılı olarak da, uzak şehirlerden gönderilen mektuplarla sorulan sorulara cevap vermiş, böylece hadislerin ve fıkhî meselelerin ilk dönemlerde yazılmasına da vesile olmuştur. (DİA, II, 204) Hz. Aişe, Şam'daki Emevî camiinde de ders vermiştir.

Hz. Aişe, 67 yaşında, hicrî 23 (Miladî, 644) yılında Medine'de vefat etmiş, Ebu Hüreyre cenaze namazını kıldırmış ve Cennetü'l-Bekî'e gece defnedilmiştir. (Dimyadî, s. 48)

Hz. Hafsa

Hz. Hafsa, 605 yılında Mekke'de doğdu. Hz. Ömer'in kızı olup 20 yaşında dul kalmıştı. Annesinin adı, Zeyneb bint Maz'un idi. Hicretin 3. yılında (625) Resûlullah ile evlendi. Resûlullah'tan 60 hadis rivayet etmiştir. Hicrî, Şaban 45 (Ekim 665) yılında Medine'de vefat edip Cennetü'l-Bekî'e defnedildi.

Hz. Zeynep bint Huzeyme

Zeyneb validemiz, miladi 625 yılında Resûlullah ile evlendi. Daha önce, Tufeyl b. Haris ile evlenmiş ve ondan boşandıktan sonra evlendiği Ubeyde b. Haris, Bedir'de şehit düşünce Resûlullah ile evlenmişti. Evlendikten üç veya sekiz ay sonra vefat etti. Namazını Resul-i Ekrem (s.a.s.) kıldırdı ve Cennetü'l-Bekî'e defnetti. (Dimyadî, s. 53–54)

Hz. Ümmü Seleme

Ümmü Seleme validemizin asıl adı Hind bint Ebu Ümeyye (Huzeyfe), annesinin adı ise, Atike bint Amir idi. Önce, Abdullah b. Abdülesed ile evlenmişti. Resûlullah'ın halakızı olan validemizin annesinin adı, Berre bint Abdülmuttalib idi. En uzun yaşayan ve Hz. Aişe'den sonra ilim bakımından en önde gelen annemiz, Resul-i Ekrem ile Şevval 4'te (Mart 625) evlendi. Ümmü Seleme, Şevval ayının 59. günü (Temmuz 678) vefat etti. Hz. Peygamber'den 378 hadis rivayet eden validemiz Medine'de vefat edince Ebu Hüreyre namazını kıldırdı ve Cennetü'l-Bekî'e defnedildi. (Dimyadî, s. 55-57)

Hz. Cüveyriye

Cüveyriye'nin asıl adı, Berre idi, Resûlullah (s.a.s.) bu ismi Cüveyriye olarak değiştirdi. Babasının adı Haris b. Ebu Dırar olan validemiz, önce Müsafi' b. Safvan el-Mustalikî ile evlenmişti. Resul-i Ekrem, hicretin 5. yılında (627) yapılan Benî Mustalik Gazvesi'nde esir düşen Cüveyriye bint Haris'e, mükâtep iken ücretini ödedikten sonra, evlenme teklifi yapıp evlendi. Validemiz, Resûlullah ile evlenince diğer Müslümanlar da bu kabileden kalan esirleri serbest bıraktılar ve kabile topluca müslüman oldu. Hz. Peygamber'den 7 hadis rivayet eden Cüveyriye validemiz, 65 yaşında, Rebiülevvel ayında ve hicrî 56 (Ocak 676) yılında Medine'de vefat edip Cennetü'l-Bekî'a defnedildi. (Dimyadî, s. 61-2) Cüveyriye, 7 hadis rivayet etmiştir.

Hz. Zeyneb bint Cahş

Resul-i Ekrem yine hicretin 5. yılı (627), kocası Zeyd b. Harise'den boşanan halası Ümeyme bint Abdülmuttalib'in kızı Zeyneb bint Cahş ile evlendi. Bunun da ilk önce adı Berre idi, Resûlullah bu ismi değiştirip Zeyneb koydu. Evliliği Cüveyriye'den 1 ay sonra idi. Bu izdivaç ilahî emir doğrultusunda gerçekleşmiştir. (Ahzab, 33/37) Zeynep validemiz Mısır'ın fethedildiği sırada hicrî 20 (640) 50 yaşında vefat etti. Hz. Peygamber'in yanına defnedilmek istemişse de bu olmamış ve namazını Ömer b. Hattab (r.a.) kıldırıp Cennetü'l-Bekî'e defnedildi. Hz. Ömer, ilk Onun kabrinin üstüne çadır çektirdi. (Dimyadî, s. 63–7)

Hz. Reyhane

Beni Kurayza Gazvesi'nde esir alınanlar arasında Reyhane bint Zeyd'de vardı. Hz. Safiye onu, İslam ile kendi dini arasında muhayyer bıraktı. İslam'ı seçince, Resul-i Ekrem (s.a.s.) Zilkade 5 yılında (Mart 626) onunla evlendi. Daha önce Benî Kurayza kabilesinden el-Hakem diye biriyle evliydi. Haccetü'l-Veda zamanı Medine'de vefat etti ve Cennetü'l-Bekî'e defnedildi. (Dimyadî, s. 69)

Hz. Ümmü Habibe (Remle)

Resûlullah Reyhane'den sonra, asıl adı Remle olan ve Habeşistan'a hicret ettiği sırada doğan kızı Habibe ile künyeleşip Ümmü Habibe olarak bilinen Ebu Süfyan'nın kızı ile evlendi. Annesinin adı Safiye bint Ebi'l-As olup Hz. Osman'ın (r.a.) halası idi. Ümmü Habibe ilk Müslümanlardandı. Kocası Abdullah ile birlikte Habeşistan'a hicret ettikten sonra, Abdullah orada irtidat edip Hıristiyan olunca, orada yalnız kaldı. Resûlullah (s.a.s.) onunla evlendi. Hicrî 44'te (664) Medine'de vefat edip Cennetü'l-Bekî'e defnedildi. (Dimyadî, s. 72) Ümmü Habibe, Hz. Peygamber'den 65 hadis rivayet etmiştir.

Hz. Mariya

Resûlullah, civardaki ülkelerin yöneticilerine ve kabile reislerine İslam'a davet mektupları gönderdiği zaman Mısır Mukavkısı'na da gönderdi. O da, çeşitli hediyelerle birlikte Mısır'ın Ensana (Şeyh Übade) köyünden, Mariya bint Şemûn el-Kıptî ve kız kardeşi Şirin'i hicrî 7 (628) yılında Hz. Peygamber'e gönderdi. Kendisi İslam'a davet edilince kabul etti ve Hz. Peygamber onunla evlendi. Zilhicce 8 (Mart 629) yılında Hz. Mariya'dan İbrahim doğdu. İbrahim 16 aylık iken, Rebiyülevvel 10 (Haziran 631) yılında vefat edip Cennetü'l-Bekî'e defnedildi. Hz. Mariya, Muharrem 16 (Şubat 637) yılında vefat edince, Hz. Ömer (r.a.) namazını kılıp Cennetü'l-Bekî'e defnetti. (Dimyadî, s. 77)

Hz. Safiye

Safiye bint Huyey, Cemaziyülevvel 9 (Ağustos 630) yılında yapılan Hayber Gazvesi'nde esir alınmıştı. Son eşi Kinane b. er-Rabî bu savaşta ölmüştü. Soyu Hz. Harun'a dayanan, annesinin adı Berre bint Samuel olan Safiye validemiz, kendisine İslam tebliğ edilince kabul etti ve hür bırakılınca, Resûlullah ile evlendi. Ramazan ayında ve hicrî 50 veya 52 (Eylül 670 veya Ocak 672) yılında Medine'de vefat edip Cennetü'l-Bekî'e defnedildi. (Dimyadî, s. 82)

Hz. Meymune

Hz. Peygamber (s.a.s.) Safiye validemizden sonra, başından iki evlilik geçen ve asıl adı Berre olan Meymune bint el-Haris ile evlendi. Daha önce Mesud b. Amr ve ondan sonra da Ebu Rehm ile evlenmişti. Meymune'nin kız kardeşlerinden Lübabe (büyüğü) Resûlullah'ın amcası Hz. Abbas'ın hanımı idi. Meymune'nin bizzat kendisi Hz. Peygamber ile evlenmek istemiş ve Şevval 7 (Şubat 628) yılında bu evlilik gerçekleşmişti. Mekke'nin kuzeyinde şehre takriben 18 km mesafede yer alan Vadi-i Sirf'de (en-Nevâriye) yaşarken hicrî 80 veya 81 (699 veya 700) yılında vefat edip oraya defnedildi. Resul-i Ekrem'in en son vefat eden hanımı idi. (Dimyadî, s. 85-6)

MUHAMMED: RESÛLULLAH SALLALLAHÜ ALEYHİ VE SELLEM (محمد رسول الله صلي الله عَلَيْهِ وسلم)

Son Peygamber, Muhammed (s.a.s.)

Arapçada "Muhammed" övülen ve övülecek hasletleri çok olan demektir. Resul-i Ekrem'den önce, Muhammed ismi ile bilinen yedi kişi daha vardı. (Lisanü'l-Arab, III, 157)

Resûlullah'ın kendi beyanına göre, o, insanoğlunun nesilden nesle devam eden en hayırlı tabakasından yaratılmıştır. Hz. Âdem'den ta babasına kadar, hep meşru nikâhla soyunu devam ettiren bir nesilden gelmiştir. (Mecmaü'z-zevâid, VIII, 214; Beyhakî, Sünen, VII, 190; Mu'cemü'l-kebir, X, 329)

Hz. Peygamber'in baba tarafından soyu, Hz. İsmail'den Hz. İbrahim'e dayanır. Soy kütüğünün 21. göbekten dedesi olan Adnan'a kadar olan kısmı güvenilir iken, ondan sonraki bölümde zikredilen isimlerde ihtilaf vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Adnan'dan sonra Hz. İbrahim'e kadar geçen dedelerinin isimlerinin bilinemeyeceğine dair bir rivayet varsa da (İbn Sa'd, Tabakat, I, 56) hutbelerinde, soyu hakkında şüphesi olanları izah edip onlara, gerçek babalarının kim olduğunu gayben söylemiştir. Kendi nesebini de bu yüzden bildiği kanaatindeyiz. Nesep ilmi ile uğraşanlar yanılmış olabilirse de Hz. Peygamber'in yanılmayacağı kesindir. Kendinden gelen rivayetlerde Hz. İbrahim'e hatta Hz. Âdem'e kadar soyu bildirilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber'in soy kütüğü şöyledir: Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib b. Haşim b. Abdimenaf b. Kusay b. Kilab b. Mürre b. Kâb b. Lüey b. Ğalib b. Fihr b. Malik b. en-Nadr b. Kinane b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mudar b. Nizar b. Ma'd b. Adnan Eded b. el-Mukavvim b. Nahûr b. Ya'rib b. Yeşcüb b. Nabit b. İsmail b. İbrahim* Azer (Tareh) b. Nahûr b. Ya'ar, Erğuvâ ('Ûr) b. Sarih (Ḳalâḥ) b. Faliḥ b. Abir b. Şaliḥ b. Erfaḫşd b. Sam b. Nûh b. Lemek b. Mütuşelaḫ b. Eḫnun (Uḫnun) b. Yared b. Mihlâil (Mihlâyil) b. Kaynan (Ḳan'ân) b. Enûş b. Şîs b. Âdem sallallahü aleyhi vesellem. (Şuabü'l-iman, II, 137; Tarihü'l-Kebir, I, 5)

Allah Resûlü'nün şemaili, yanında en fazla bulunan sahabiler tarafından tarif edilmiştir. Hz. Hatice'nin oğlu Hind'in tarifine göre, Allah Resûlü, iri yapılı ve heybetliydi. Yüzü ayın on dördü gibi parlaktı. Uzuna yakın orta boylu, büyükçe başlı; saçları hafif dalgalıydı. Saçı bazen kulak memesini geçerdi. Rengi nurani beyaz, alnı açık, kaşları hilal gibi ince ve sıktı. Burnu ince ve hafif kavisli idi. Sakalı sık ve gür, yanakları düzgündü. Bütün organları birbiriyle orantılı, mutedil yapılı, ne zayıf ne de şişmandı Göğsü ile iki omzunun arası genişçe, mafsalları ise kalınca idi. Bilekleri uzun, avuçları genişti. Yürürken ayaklarını yere sert vurmaz, sakin fakat hızlı ve vakarlı yürür; yokuş aşağı inermiş gibi hızlı bir görünüm verirdi. Bir tarafa döndüğünde bütün vücudu ile dönerdi. Konuşmadığı zaman daha çok yere doğru bakar ve düşünceli görünürdü. Arkadaşlarıyla yürürken onları öne geçirir, kendisi arkadan yürürdü. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 422; Beyhakî, Sünen, II, 154-155)

Annesi Amine'nin soyu, Âmine bint Vehb b. Abdimenaf'da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sülalesiyle birleşir. (Sıfatü's-safve, I, 46)

Resûlullah'ın uzun süre (4 veya 5 yıl) kendisinin yanında kaldığı sütannesinin adı Halimedir. Halimenin kocasının adı da Haris idi. Sütkardeşleri ise Abdullah, Üneyse ve Şeyma'dır. Halime-i Sadiye'nin, Taif'in güney doğusunda Beni Sa'd (es-Seḥen) adlı kasabaya bağlı olan eş-Şuḥta köyünde yaşadığı tahmin edilmektedir. Yöre halkı, bu köye Halime-i Sa'diye derler.

Resûlullah aleyhissalatü vesselamın, yaygın kullanılan isimleri Muhammed ve Ahmed'dir. Bunlardan başka Hamid, Hamîd, Hamd, Hammâd ve Humeyd gibi aynı kökten türetilmiş beş ismi daha mevcuttur. (Lisanü'l-Arab, III, 157) Sahih hadiste, önceki iki isimle beraber şu üç isim daha verilir. Resûlullah buyurdular ki, "Benim bir ismim Muhammed bir ismim Ahmed'dir. Allah benim peygamberliğimle küfrü mahvedeceği için, bu manaya gelen Mahî'dir, diğer bir ismim de, kıyamet gününde insanlar beni takip ederek toplanacağından bu manaya gelen Haşir'dir. Peygamberlerin sonuncusu olmam hasebiyle yine bana Akıb (Hatem) denir." (Buharî, "Menakıb" 17; İbn Sa'd, Tabakat, I, 104) Bunlardan başka Hz. Peygamber'e atfedilen yüzlerce güzel isim ve sıfattan bahsedilir. (Peygamber Külliyatı, I, 353–521)

Resûlullah, Hatice, Sevde, Aişe, Hafsa, Ümmü Habibe (Remle bint Ebi Süfyan), Ümmü Seleme (Hind bint Ebi Ümeyye), Zeyneb bint Cahş, Meymune, Zeyneb bint Huzeyme, Cüveyriye, Safiye olmak üzere 11 hanımla evlenmiş ve dokuzu ile evli iken vefat etmişti. Aynı anda yalnız 9'u ile evli bulunuyordu. Bu hanımlarla evlenme sırasında bazı ihtilaflar vardır. Resûlullah'ın Reyhane (Beni Kurayza ve Beni Nadir), Mariya (Mısırlı) ve Nefise olmak üzere üç cariyesi vardı. [bk. HZ. PEYGAMBER'İN ZEVCELERİ]

Bazı rivayetlerde Resul-i Ekrem'in sözlenip de evlenmediği hanımlardan da bahsedilir. Bunları çoğu kabul edilemez, uydurma rivayetlerdir. (Peygamber Külliyatı, I, 243–255)

İslam âlimleri, Resûlullah'ın çocuklarının sayısı hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bilinen Hz. Hatice validemizden olan Kasım, iki yaşına kadar yaşadı. Resûlullah'a "Ebu'l-Kasım" diye künyelenmesi buna nispetledir. Daha sonra Zeyneb (bazı rivayetlerde ilk önce Zeyneb), Ümmügülsüm, Fatıma, Rukiye ve Hz. Peygamber'in risaletinden sonra Abdullah doğdu. Abdullah'ın, "Tayyib", "Mutayyeb", "Tahir" ve "Mutahher" şeklinde lakapları vardır. Bu lakaplar aynı zamanda Kasım için de kullanılır. Kasım ve Abdullah hicretten önce Mekke'de vefat ettiler. (İbn Sa'd, I, 133) Bulardan başka, Mısırlı Mariya'dan, Hz. İbrahim doğdu ve küçük yaşta vefat etti. Böylece Resûlullah'ın dördü kız, üçü erkek olmak üzere yedi çocuğu vardı. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 133)

Abdülmuttalib'in çocuklarının sayısı ihtilaflıdır. 9, 10, 11, 12 ve 13 gibi sayılar verilmektedir. En fazlasına göre, Resûlullah'ın, Haris, Ebu Talib, Zübeyir (Şair, Bilge), Abdülkâbe (Mukavvim), Hamza (künyesi Ebu Ya'la veya Ebu Ammare), Abbas, Hacl (Gaydak el-Muğirî), Dırar, Kusem, Ebu Leheb, olmak üzere 10 amcası vardı.

Resul-i Ekrem, genel kabule göre, Fil Vakası'ndan elli (elli beş gece) gün sonra Rebiyülevvel ayının 12'si Pazartesi günü Mekke'de dünyaya geldi. Hz. İsa'nın miladı ile Resûlullah'ın (s.a.s.) arasından 569 yıl geçmiştir. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 101; Hz. Kronolojisi, s. 102) Resûlullah'ın doğum tarihini bazı hesaplardan yola çıkarak, hicretten önce 53. yılın 12 Rebiyülevvel'i (17 Haziran 569 Pazartesi) şeklinde belirleyen de vardır. (DİA, III, 409) Meşhur olan hicretten önce 9 Rebiyülevvel 51 (20 Nisan 571 Pazartesi) günüdür.

Resûlullah'ın doğumuna yakın, dünyayı teşriflerine kadar bazı harikulade olaylardan bahsedilir. Hz. Âmine, kâinatı nurlandıracak nebinin doğumunda hiç ağrı çekmez. Dünyayı teşrif eder etmez, Busrâ ve Şam'ın saray ve çarşılarını aydınlatacak bir nur etrafı sarar. Günümüzde Bağdat'ın güneyindeki Medain'de bulunan Kisra Sarayı çatlar. Henüz doğar doğmaz, oturarak, iki elini dizine koyar ve gözlerini semaya dikerek temaşaya başlar. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 102–103) Abdülmuttalib, bir torunu olduğu haberini alır almaz, sevinçten uçar, Kâbe'ye varıp Allah'a şükreder ve onun şerefine millete ziyafet çekip adını da Muhammed koyar. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetli doğduğu hakkında haberler yoğunluk kazanmaktadır. Fakat onu, doğum haberini alan dedesi sünnet ettirdiğine dair de haberler mevcuttur. Vâkıa onun sünnetli olarak doğduğunu savunmak ona mükemmellikten çok zarar verir. Zira o da diğer insanlar gibi, hilkat açısından bir beşerdir. Normal insan olarak doğmuş olduğu ve sonradan sünnet olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır.

Resûlullah'ı ilk önce, Süveybe emzirdi ki, bundan önce de aynı memeden Hz. Hamza emmişti. Böylece Hz. Hamza ile Hz. Peygamber (s.a.s.) sütkardeş idiler. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 108) Bundan sonra sütanne olarak Halime validemiz tutuldu. Onunla geçirdiği, 4–5 yıl içinde sütanne eşiyle, mutlu ve bolluk günler geçirdiği gibi harikulade haller de yaşadılar. Bu yıllarda onu annesine teslim etti. (m. 547)

Altı yaşına gelince, Âmine validemiz, cariyesi Ümmü Eymen'i yanına arak Abdülmuttalib'in annesi tarafından dayıları olan Benî Neccar mensuplarını ve kocası Abdullah'ın kabrini ziyaret etmek için Medine'ye gittiler. Bir ay kaldıktan sonra âmine validemiz dönüşte Ebva'da (Medine'ye 190 km) hastalanıp 575 yılında vefat etti. Ümmü Eymen, Efendimiz'i (s.a.s.) Mekke'ye getirdi. Peygamberlik geldikten sonra, Ebva'da annesinin kabrini görmeye giderken, Cibril kabrin yerini ona gösterdi. (Nemîrî, s. 117)

Hz. Peygamber (s.a.s.), Abdülmuttalib'in himayesinde tam bir yetişkin muamelesi görüyordu. Darü'n-nedve'deki toplantılara başkanlık ederken yanında tutuyor babalık şefkat ve sevgisini ona hissettiriyordu. Sekiz yaşına varınca Abdülmuttalib vefat etti. Ebu Talib onu himayesine aldı. Eşi, Fatıma bint Esed, Resûlullah'a kendi çocuklarından fazla ihtimam ederdi. Ebu Talib, nübüvvet geldikten sonra da Resûlullah'ı himaye etmeye devam etti. (DİA, III, 409)

Çocukluğunda Batha-i Mekke'de oynarken, iki melek gelip onun bütün cihanı tartan değerini ölçmüş ve kalbini çıkarıp şeytana ait olan noktayı (mağzâ) temizleyip tekrar kalbini yerine koymuşlardı. (Hilyetü'l-evliya, I, 31)

Resul-i Zişan, dokuz (veya on iki) yaşında iken ticaret için Şam'a giden amcası Ebu Talib'le birlikte 578'de Şam'a gitti. Kafile, Busrâ kentinde, Bahira (Baḥîrā, Baḥîrā'e) diye bilinen rahibin manastırının batısında 500m uzaklıkta yakın bir yerde konakladı. Bazı rivayetlerde, rahibin ismi "Nustûr", "Sercis" (Sargis), "George" ve "Sergio" gibi muhtelif şekilde gösterildiği gibi, buluşma yerinin de Busrâ yakınlarındaki "el-Kefr" veya Ürdün'deki "Meyfa'a" olduğu da söylenir. Ayrıca, Busrâ'ya yaptığı seferlerden hangisinde rahiple görüştüğü konusu ihtilaflıdır. Bu ihtilaftan dolayı, müsteşrikler, böyle bir görüşmenin hiç meydana gelmediğini söyleyeme çalışırlar. (Griffth, S. H., pp. 146-174) Siyer yazarlarının ise bu olayın meydana gelmesinde herhangi bir kuşkuları yoktur.

Kureyşliler önceleri, buradan geçmelerine rağmen Bahira, onlarla bu kez olduğu kadar, önce hiç ilgilenmemişti. Kervanda garip olaylar görünmeye başladı. Bahira (r.a.) Hz. Muhammed'i (s.a.s.) bir bulutun gölgelendirdiğini, gölgesinde oturduğu ağacın dallarının onun üzerine eğildiğini hemen fark etti. Kafile mensuplarını yanına davet edince, daveti hemen kabul eden kervandakiler, Hz. Muhammed'i (s.a.s.), yaşı küçük olduğu için orada bırakıp, Bahira'nın yanına geldiler. Bahira'nın esas maksadı Resûlullah olduğu için onun da gelmesini istedi. Çok yakından görme fırsatı bulduğu Hz. Muhammed'in, dillerdeki müjde son peygamber olduğunu anlamış, hatta ona sorduğu manalı sorularıyla bu anlayışını teyit etmişti. Bahira, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Son Nebi olduğunu o kadar bariz bir şekilde anlamıştı ki, görüldüğü yerde hemen onu tanıyıp kıskançlıktan öldürmeye teşebbüs edeceklerini çok iyi bildiği için endişelendi. Yahudilerin ona karşı bir kötülük yapacağından korkarak, Ebu Talib'den, en kısa zamanda oradan ayrılmasını ve onu çok sıkı korumasını talep etti. Bu haberleri duyunca Ebu Talib işini bitirir bitirmez Mekke'ye döndü. (Taberî, Tarih, I, 519; Sahih es-Siretü'n-Nebeviyye, s. 29) Kur'ân'da "Biz zaten daha önce de Allah'a teslim olmuş (Müslüman)

kimselerdik." (Kasas 28/53) ayetinin tefsirinde, İslam gelmeden önce ona inanmış Müslümanlardan birinin de Bahira olduğunu zikredilir.

Hz. Peygamber, 25 yaşlarında Hz. Hatice'ye ait ticaret kervanının başında Busrâ'ya geldiğinde (m.s. 594) Bahira'yı tekrar ziyaret eder. Bahira, Meysere'ye Resûlullah'ı işaret edip Son Peygamber, olduğu konusunda ona durumu açar ve der ki, "Keşke bulunduğu yerden hicrete zorlandığında onun zamanına yetişseydim". (Delailü'n-nübüvve, I, 78)

İbn Hacer gibi sahabe biyografilerini hazırlayan İslam âlimleri, Bahira'nın, Busrâ'ya son gidişinde Hz. Peygamber'i, inanan bir mümin gözüyle görmesi dolayısıyla sahabi olarak kabul ederler. Zira Bahira, Hz. Peygamber'i, ona inanan bir mümin olarak görmüştür. (İsabe, I, 353) Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.s.) bu şehirle olan ilişkilerini nübüvvetten sonra da sürdürmüştü. Herakliyüs'e gönderilen mektup Busrâ valisi aracılığı ile yapılmıştı. Busrâ, Hz. Ebu Bekir döneminde, kısa süren muhasara sonunda h. 13 (m. 634) yılı başlarında barış yolu ile alınmıştır.

Bahira olayı, Hıristiyanlarca çarpıtılmıştır. Ahd-i Atik'te Samuel peygamberin "Saul bunu duyarsa beni öldürür" (I. Samuel, 16/2) sözünü, Bahira'nın, Hz. Peygamber hakkında, Ebu Süfyan'a söylediği "Yahudiler, Hz. Muhammed'i görürlerse, nübüvvet emarelerinden onu tanıyıp öldürürler" şeklindeki sözlerine benzetip, Hz. Peygamber'in peygamberlikten önceki bu işaretlerini örtbas etmeye çalışmışlardır. Böylece Bahira olayını da hiç yaşanmamış gibi göstermeye kalkmışlardır. Olayın ne aklen ne de naklen inkâr edilecek yanı bulunmamaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) 20 (veya 14, 15, 17) yaşlarında, amcalarıyla birlikte bazı Arap kabileleri arasında haram aylarda cereyan eden Ficar savaşlarından en şiddetlisi olan Birinci Ficar Savaşı'nın dördüncüsüne katıldı. Dört yıl süren bu savaşlarında ardından, Arap tarihinde önemli bir yeri olan ve bilge kişi Zübeyir b. Abdülmuttalib'in öncülük ettiği bir antlaşma yapıldı. Mekke'de zulme uğrayan her mazluma yardım edilecek düşüncesiyle Hilfü'l-fuḍûl (Faziletlilerin ahd u peymanı) toplantılarına Hz. Peygamber de m.s. 589 yılında iştirak etti. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 129)

Tekstil ve gıda ticareti yapan Ebu Talib'e yardım etmekle ticarete başlayan Resul-i Ekrem (s.a.s.) daha sonra Mekkeli bir tüccarla bu işe devam etti. Hübâşe (Belḳarn'a yakın Ḳanûnâ vadisi), bir iki kez Yemen'e, Doğu Arabistan'da Muşaḳḳar (Birleşik Arap Emirlikleri) panayırına ve muhtemelen Habeşistan'a gitti. (DİA, XXX, 410)

Hz. Hatice validemizle evlenince, daha önce yanında kaldığı Ebu Talib'in evinden eşinin evine taşındı. Hz. Hatice o zaman kırk, Resûlullah ise 25 (veya 21, Uyûnü'l-eser, I, 69; Peygamber Külliyatı, II, 151) yaşlarında idi. Evlendiği sırada Hz. Hatice'nin 28, 30 veya 45 yaşlarında olduğu da belirtilmiştir. (Peygamber Külliyatı, II, 152) Kaynaklarda, Hz. Peygamber'in 25 ila 40 yılları arası hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu arada onun hakkında anlatılan en meşhur olay, Kâbe yeniden inşası edilirken, Hacerü'l-Esved'in yerine yerleştirilmesi esnasında, miladî 605 yılında patlak veren anlaşmazlık üzerine, savaşın eşiğine gelmiş bir hadiseyi, yağdan kıl çeker gibi kolaylıkla halletmesi idi.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Mekke'de nübüvvetten önce, Hanif dini üzere (yetehannesû) amel edip Allah'a yaklaşma yolları arıyordu. (Buharî, "Bedü'l-vahy" 3) Risaletine yakın altı ay Mekke çevresindeki mağaralarda inzivaya çekilip sanki vahyin nüzulünü istikbal ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisi gibi, İslam'dan önce, bu şekilde ibadet edenlerin de Allah nezdinde sevap kazanacaklarını beyan buyurmuşlardı. (Buharî, "Zekât" 24)

Resul-i Ekrem (aleyhi ekmelüttahaya) 610 yılında Hira mağarasında bulunduğu Ramazanın son günlerinde, Pazartesi sabaha karşı Cibril'i kendi asli suretinde görerek ilk vahyi aldı. "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" (Alak, 96/1)

Hz. Hatice, vahiy öncesi devrede, ona çok yardım ettiği gibi, vahyin başlangıcında ve ondan sonra da onu desteklemiş, hemen ona iman etmiş, hep onun yanında olmuştur. Vahiy gelmeye başladığı sıralarda, gökler ötesi nefese henüz alışma sürecinde geçirdiği çileye yardımcı olmuştu.

Kendisine inen ayetlerle yüreği titreyerek eve döndüğünde Hz. Hatice'nin yanına girerek "Beni sarıp örtünüz, beni sarıp örtünüz!" dedi. Korku-su gidinceye kadar vücudunu sarıp örttüler. Ondan sonra, ilk vahyin inişini Hatice'ye anlattı ve: "Kendimden korktum" dedi. Hatice: "Öyle deme; Allah'a yemin ederim ki, Allah hiç-bir vakit seni utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini gör-mekten aciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırsın, misafiri ağırlarsın, hak yolunda zuhur eden hâdiselerde halka yardım edersin" deyip teselli etti.

İlk vahiyden sonra, gizli davet başladı. Tebliğin gizli yapıldığı dönemlerde, Safa tepesi kenarında bir yer alan Darülerkam'da Müslüman olan sahabilerle birlikte bir araya geliyordu. "Önce en yakın akrabalarını uyar" (Şuarâ, 26/214) ayetinin inmesi üzerine açıktan tebliğebaşladı ve miladî 613 yılında yakın akrabalarını İslam'a

davet etmeye başladı. Bu çetin süreç Mekke fethine kadar tam 20 yıl sürecekti. Ebu Leheb, Resûlullah'ın davetine karşı çıkarken, Ebu Talib, hayatta kaldığı sürece yeğenini himaye edeceğini ilan etti.

Tebliğin genel merkezi Safa tepesi idi. Bütün tazyiklere ve baskılara, cebrî, küfrî ve keyfi hareketlere rağmen İslam, insanların sinesinde kabul görüyordu. Kureyşli müşrikler Resûlullah'ı engellemek istiyor ama her defasında Ebu Talib'in engeline takılıyorlardı. Bunun için İslam'a davet faaliyetlerini durdursun diye üç kez Ebu Talib'e gitmişlerdi. Son gidişlerinde ona tehdit edici ifadeler kullanınca, tazyikler karşısında Ebu Talib, müşriklere karşı daha fazla direnemeyeceğini ve üstünden kalkamayacağı yükü ona yüklememesini, üstü örtülü bir şekilde, tebliğine ara vermesini istedi. Amcasının bu sözleri üzerine, kendisini yardımsız bırakacağını ve onu müşriklere teslim edeceğini sanmıştı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) her şeye rağmen davasını anlatmaya devam edeceğini şu sözleriyle açık bir şekilde ifade etti: "Vallahi, bu işten vazgeçmek için, güneşi sağ elime, ayı da sol elime koysalar, ben bu davadan vazgeçmem. Ya Allah dinini izhar eder ya da bu uğurda canımı feda ederim." Bunu duyan Ebu Talib: "Git, arzun ne ise onu yap, ben seni onlara ebediyen teslim etmem." (İbn Hişam, Sire, I, 266) dedi.

Miladî 616 yılında Resûlullah'ın amcası Hz. Hamza, ardından Hz. Ömer müslüman oldu. Miladî 614 yılında Müslümanlara eziyet artınca, Resûlullah (s.a.s.) onların yeryüzüne dağılmalarını ve özellikle Necaşî Eśĥame'nin ülkesi Habeşistan'a (Etiyopya) hicret etmelerini istedi. İlk hicret 615 yılında gerçekleşti. İlk gidenler iyi karşılanınca arkasından ikinci hicret vuku buldu. Kureyş aristokrasisi, gidenleri geri iade ettiremeyince, Haşimioğulları ve Muttaliboğulları'na boykot (Haberü's-sahife) ilan edip, boykot şartlarını da Kâbe'nin duvarına astılar. Bu şartları içeren belgeyi, Mansur b. İkrime yazmıştı ki, daha sonra eline felç vurup kurudu. Şartlar, "Bu iki aile ile kız alınıp kız verilmeyecek, ne suretle olursa olsun görüşülmeyecek, alış veriş yapılmayacak." şeklindeydi. Ebu Talib Müslümanları ve onlara arka çıkanları Ş'ibü Ebi Talib'de, (Ebu Talib Oymağı) Ebu Kubeys'in eteğinde, (şimdi Hz. Peygamber'in doğduğu evin güneyinde otobüs durağı olarak kullanılan yer) topladı. Boykot, 616 yılından 619 yılına kadar sürdü. Hz. Hatice ve Ebu Talib'in serveti bu yıllarda tükendi. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 208–209; Siretü İbn Hişam, I, 350)

Sıkıntılar devam ederken 620 yılında Ebu Talib ile Hz. Hatice validemiz üç gün ara ile vefat etti. Sıkıntılı günlere bir de hüzün eklenince, bu seneye Hüzün Yılı dendi. Resûlullah'ın dâhilde ve hariçte iki muhkem kalesi yıkılmış gibi idi. Ebu Talib'in vefatı Kureyşli müşriklerin tecavüzlerini artırdı.

Hayatını koruma konusunda onu himaye edecek kimse kalmamıştı. Himayesinin sağlanması için Taif'te Kureyş'e uzaktan akraba olan Amr'ın oğullarından yardım istedi. (Buharî "Bedü'l-halk" 7)

Miladî altı yüz yılında, Zeyd b. Harise'yi alarak, bu maksatla Taif'e gitti. Başta Kureyşlilerle akraba olan Sakîf kabilesinden Amr b. Umeyr'in üç oğlu Abdiyaleyl, Mesud ve Habib ile görüştü ve onları İslam'a davet etti. On gün (veya bir ay) kalıp çarşı ve pazarlarında Taif'in bütün eşrafıyla ve diğer insanlarla görüşüp İslam'ı tebliğ etti. Yıllar geçtikten sonra müslüman olan Taifli Halid el-Advanî der ki: "Resûlullah'ı Sakîf'in doğusunda görmüştüm. Bir yay veya asâ üzerine dayanmış, onlardan davasına inanmak suretiyle yardım istiyordu. "Tarık Suresi"ni sonuna kadar okudu. Müşrik olduğum dönemde, okuduklarının hepsini hafızamda tutmuştum. Müslüman olunca sureyi okudum. Oradakiler beni çağırıp "Bu adam ne diyor" diye sordular. Duyduklarımı okudum. Orada Kureyş'ten kimseler vardı ve "Biz arkadaşımızı daha iyi biliriz. Söylediğinin hak olduğunu bilseydik ona tabi olurduk." dediler. (Ahmet b. Hanbel, Müsned, IV, 335) Onun dileğini reddettiler. Resûlullah, onlardan, inanmasalar bile bunu gizli tutmalarını istedi. Daveti kabul etmedikleri gibi, Kâinat'ın nebisini ve arkadaşını şehrin çapulcularına taşlattılar. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 212; Siretü İbn Hişam, I, 419)

Hüzünler ve hayretler içinde ta Ḳarnü'4-ŝe'âlib'e (Karnü'l-menazil/Seylü'l-Kebir) kadar devam etti. Bu-rada başını kaldırıp semaya baktığında onu gölgelemekte olan bulutu gördü. Buluta dikkatle baktığında içinde Cibril-i Emin vardı. Ona diyordu ki: "Allah, kavminin sana dediklerini, seni korumayı reddettiklerini işitti. Sana şu dağlara müekkel meleği gönderdi. Kavmin hakkında ne dilersen bu meleğe arz edebilirsin." Melek, Resûlullah'a selam verip: "Ya Muhammed (s.a.s.) Cibril'in bu söylediği bir hakikattir. Emrine amadeyim. İstersen Ebu Kubeys ile Ku'aykı'ân denilen (veya Kuaykıân'a bakan Cebel-i Ahmer'i) veya, Müzdelife ile Arafât arasında "Aħşebeyn" denilen iki dağı, Mekkeliler üzerine bindirip kapatayım." Resûlullah (s.a.s.) "Hayır ben Allah'ın bunların neslinden yalnız Allah'a ibadet eden, yalnız bir olan Allah'a inanan bir neslin meydana gelmesini arzu ediyorum" buyurdular. (Buharî, "Bedü'l-halk" 7; Fethü'l-barî VI, 316) Bugün mevcut haritalarda, Ebu Kubeys ile Kuaykıan tepesi bilinmektedir. Ahşebeyn ise Müzdelife ile Arafât arasındadır.

Taif'te hiç kimse ona iman etmediği gibi, şehrin çapulcularını toplatıp onu taşlattılar. Elinden kurtulduğunda ayaklarından kanlar akıyordu. Zeyd b. Harise, onu korumak için göğsünü siper etmiş, başından ve organlarından ciddi yaralar almıştı. Derken Rabia Oğulları'nın bağına yakın bir asmanın altına sığınıverdiler.

Hz. Peygamber burada iki rekât namaz kıldı. Rabia'nın oğlu Utbe ve Şeybe bağın içinde idiler. Resûlullah'ı biliyorlardı ama henüz iman etmedikleri gibi ona da karşı idiler. Nedense şefkat ve merhametleri geldi. Hıristiyan olan köleleri Addas'la bir salkım üzüm gönderdiler.

Resûlullah (s.a.s.) kendisine ikram edilen üzümü alırken "Besmele" çekti. Addas, o yörede bunu hiç duymamıştı. Hz. Peygamber ona dinini sordu. "Hıristiyan'ım ve Ninovalıyım" dedi. Resûlullah, "Demek sen, o salih kişi Yunus b. Metta'nın şehrindensin" dedi. Derken Addas orada müslüman oldu. Resûlullah da, biraz önceki duasına nail oldu.

Buradan Batn-ı Nahle veya Mekke'deki Mescidü'l-Cin'in bulunduğu yere varınca sabah namazını kılarken Nusaybin (Nasîbîn) cinlerinden, içlerinde Zevbea'nın da olduğu, isimleri Hayy-Hessî, Messî, Şasır, el-Erd, İbyan ve Ekham olan bir grup cin gelip iman etmişlerdi. Nusaybin veya Nasîbîn'in, nerede olduğu ihtilaflıdır. Türkiye-Nusaybin, Yemen-Nusaybin, Ninova veya Batn-ı Nahle'deki Cebel-i Nasîbîn olmak üzere birkaç yer üzerinde durulur. (Taberî, Tefsir, VI, 30-31; I, 103; Ahmed b. Hanbel, I, I, 323) Bu cinler, Resûlullah'a gelip Kur'ân dinlediler. Okuma tamamlanınca kendi toplumlarına birer uyarıcı olarak döndüler. (Ahkaf 46/29–32)

Ayetin beyanına göre, cinler Mûsâ ve diğer semavî kitapları bilip inanmışlardı. Hatta bu cin topluluğu sadece kendileri inanmakla kalmayıp kavimleri arasına giderek: "Ey kavmimiz! Allah yoluna davet eden bu elçinin çağrısını kabul ve ona iman edin ki Allah da sizin günahlarınızı affetsin ve gayet acı bir azaptan sizi kurtarsın." demişlerdi. (Ahkaf 46/30) Muteber rivayetlerden anlaşıldığına göre, 30. âyette zikredilen olaydan sonra cinler, peş peşe heyetler halinde Hz. Peygamber'in (a.s.) huzuruna gelmiş iman etmişlerdir. Bu hadisenin en az altı kere vaki olduğu, rivayetlerden anlaşılmaktadır. (Kur'ân-ı Hakîm, s. 505) İbn Mesud'a göre, Şi'ib-i Hacun'da (Mescid-i Cin'in yeri) cinlerle karşılaşmıştır. (Taberî, XXVI, 3; İbn Hibban, XIV, 224) Cinlerden daha birçok kimse, Ahkaf başkanlığında, Mescid-i Haram'a 1500 m uzaklıkta, yanında Mekke kabristanının (Cennetü'l-Mualla) da bulunduğu Seniyyetü'l-Hac'un'a (Rî'ü'l-Hacûn) gelip Resûlullah ile görüşmüşlerdi.

Resûlullah (s.a.s.) günlerce Batn-ı Nahle'de kaldı. Mekke'de hamisi kalmadığı için, hukukî olarak Mekke'ye giremiyordu. Daha sonra Hira'ya geldi. Hami için teşebbüslerde bulundu. Mutîm b. Adiy onu himayesine aldı ve böylece Mekke'ye girebildi. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 212) Bundan sonra 621 yılında (Recep ayının 27. gecesi) Miraç olayı gerçekleşti.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yaptığı gece yolculuğuna İsra, oradan semaya yükselmesine de Miraç denir. Türkçede "Miraç" denince her ikisi kastedilir. Rivayetlerde, Ümmü Hanî'nin evinde kaldığı sırada bu hadisenin gerçekleştiği söylenir. Ümmü Hanî'nin evi ise bugün Mescid-i Haram'ın içinde, Rükn-i Yemanî'nin karşısına düşen revakların yanındadır. Osmanlı döneminde bu mekâna delalet etsin diye söz konusu evin yerine gelen sütuna "miraç sütunu" adı verilip farklı bir mermerle kaplanmıştı.

Bir gece Resûlullah aleyhissalatü vesselam Kâbe'de Hicr'de (veya Hatîm) iken veya uyku ile uyanıklık arası bir halde iken veya Mescid-i Haram'da veyahut (Ümmi Hanî'nin evinde) uyurken Cebrail (veya Mikâil) geldi. İçi hikmet ve imanla dolu, altından bir tas getirildi. Göğüs-ten karnın alt tarafına kadar yararak, karnını Zemzem suyu ile yıkayıp, iman ve hikmetle doldurarak kapadı. Resul-i Ekrem'i Burak adlı bineğe bindirip Beytü'l-Makdis'e götürdü. Resûlullah burada iki rekât namaz kıldı. Bir rivâyette, burada İbrahim, Mûsâ ve İsa'nın da bulunduğu peygamberler topluluğuna namaz kıldırdı. Dışarı çıktığında Cebrail onu alıp birinci kat semaya yükseldi. Semaların her birinde sırasıyla, Hz. Âdem, Hz. İsa, Hz. Yusuf, Hz. İdris, Hz. Harun ve Hz. Mûsâ peygamberlerle ve ardından, her gün içinde yetmiş bin meleğin namaz kıldığı Beytülmamur'da Hz. İbrahim ile (bunların ruhlarıyla, Taberî, Tefsir, XV, 8) görüştü. Rivayetlerde (Peygamberlerin sırasında bazı farklılıklar mevcuttur.) Oradan varlık ağacın sonu Sidretülmünteha (Müslim, "İman" 279) denilen yere vardıklarında kader kalemlerini cızırtılarını duyuyordu. Sidre'nin dibinden iki manevî iki de maddi nehrin aktığını gördü. Maddi nehirlerden biri Nil diğeri de Fırat idi. Cibril'i bu mevkide, bütün ufku tutmuş bir şekilde, asıl suretiyle gördü. Oradan, yeri ve keyfiyeti bize meçhul O'na ayan olan mekâna, Allah'ın huzuruna vardı. O'nun nurunu gördü. Burada ilk önce elli vakit namaz farz kılındı. Ardından, beş vakit namaz kararlaştı. (Buharî, "Bedü'l-halk" 6; "Salat" 1; "Enbiya" 5; Müslim, "İman" 259- 292)

İsra ve Miraç yolculuğunun keyfiyeti hakkında tartışma yapılmış, "Bedenen ve Ruhen" veya yalnız "Ruhen" olmak üzere iki görüş belirtilmiştir. En doğru olanı Resul-i Ekrem'in hem ruhen hem de bedenen bu yolculuğa çıkmış olmasıdır.

Ayrıca, İsra ve Miraç hakkındaki rivayetlerin tarih, tasvir ve muhteva bakımından farklılığından dolayı, bu olayın Hz. Peygamber'in hayatında kaç defa gerçekleştiği tartışılmıştır. Gerçek olan şu ki, Resûlullah bir kez

bedenen ve ruhen bunu gerçekleştirmiş ve daha sonra da sadık rüyalar halinde sayısını bilemediğimiz kadar, bu olay vuku bulmuştur.

Diğer yandan, Mescid-i Aksa ile hangi mescidin kastedildiği tayin edilmeye çalışılmış ve "Çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa" denmek suretiyle bunun Filistin ve çevresinde olduğu sarahaten söylenmiştir. Müşriklerin, miraç olayına itirazları sırasında, Mekke'de iken, Resûlullah'a Mescid-i Aksa'nın yerinin, mucize olarak gösterilmesi, bunun bilinen Mescid-i Aksa'nın mekânı olduğu fikrini teyit etmektedir. (Müslim "İman" 276). [bk. MESCİD-İ AKSA]

Resûlullah (s.a.s.) hüzün üstüne hüzün yaşarken, Miraç ve Batn-ı Nahle olayı onu teselli etmiş, hatta bu arada kendilerine Yusuf Suresi nazil olmuş, sıkıntıların bir gün biteceğini ve mutlaka muvaffak olacağını maddi ve manevi olarak göstermişti. Bu arada, her zaman yaptığı gibi, hac ve umre için Mekke'ye gelen Yesriblilerle (Medinelilerle) görüşmeyi sürdürüyordu. Sonunda bu görüşmeler meyvelerini vermiş tir. 620 yılında Yesrib'den gelen Hazreç kabilesine mensup altı kişilik bir gruba Akabe'de İslam'ı tebliğ etti. Akabe biatlerinin, Mina'da Sebir dağı eteğinde olduğu ve bu hatırayı anlatması için Mescidü'l-Bey'a yapıldığı rivayet edilir. Bu yiğitler şunlardı: Es'ad b. Zürare (Ebu Ümame), Avf b. Haris (İbn Afrâ), Rafî' b. Malik (Amir ibnü'l-Ezrak), Ukbe b. Amir, Kutbe b. Amir ve Cabir b. Abdullah. (Siretü-İbn Hişam, I, 429) Ertesi yıl aynı yerde Yesribli 12 kişi İslam'a girdi.

Yeni Müslüman olan Yesribliler Resûlullah'tan kendilerine dini öğretecek birini isteyince, Mus'ab b. Umeyr gönderildi. Mus'ab, 622 yılında ikisi kadın yetmiş beş Müslüman ile Mekke'ye geldi ve hacdan sonra Resûlullah ile gizlice buluştular. İkinci Akabe biatleri bir dönüşüm noktası idi. Yesrib'e hicret daveti almıştı. Resûlullah bunlarla, hicret ettiği takdirde, kendisi ve Mekkeli Müslümanları, kendi canlarını, ailelerini ve mallarını korudukları gibi koruyacaklarına, her şartta kendisine itaat edeceklerine, mali yardımda bulunacaklarına, iyiliği emredip kötülükten önlemeye çalışacaklarına, kimseden korkmadan hak üzere bulunacaklarına dair söz vermelerini istedi. (Siretü İbn Hişam, I, 454; İbn Sa'd, Tabakat, I, 222–23; DİA, XXX, 414)

Bunun üzerine Mekkeli Müslümanlar, akın akın Yesrib'e hicret etmeye başladılar. Sonunda Resûlullah'ın da oraya gidip kendilerine karşı bir güç olacağını tahmin eden Mekkeli müşrikler 9 Eylül 622'de Darünnedve'de toplanıp onu öldürmeye karar verdiler. Bu suikast "Bir vakit de o kâfirler senin elini kolunu bağlayıp zindana mı atsınlar yahut öldürsünler mi yahut seni ülke dışına mı sürsünler diye birtakım tuzaklar planlıyorlardı." (Enfal, 8/30) mealindeki ayetle haberdar edilmişti. Müşrikler onun öldürülmesini istiyorlardı. (Tur, 52/30)

Resûlullah'a (s.a.s.) hicret izni çıkınca Hz. Ebu Bekir'le birlikte hicret hazırlıklarına başladı. Bir gece Mekke'den ayrılıp Sevr dağındaki mağaraya saklandılar. Üç gece (10-11-12 Eylül) bu mağarada kaldıktan sonra kılavuzları Abdullah b. Erkat'ın getirdiği develere binerek 13 Eylül 622'de Yesrib'e (Medine) doğru yola koyuldular. Müşriklerin onu yakalama teşebbüsleri akim kaldı. Resûlullah'ın hicret ettiğini sadece Hz. Ebu Bekir ve ailesi bir de Hz. Ali biliyordu. Ebu Bekr'in kölesi, onları gizlemek için mağaranın çevresinde koyunlarını güdüyor, akşam olunca onların yanına gidiyordu. Esma bint Ebu Bekir mağarada kaldıkları sırada onlara azık götürüyor Abdullah b. Ebi Bekir ise Mekke'de olup bitenleri gündüz öğrenip gece gelip haber veriyordu. (Siretü İbn Hişam, I, 485–86)

Sevr'den ayrıldıktan sonra, batıya doğru yönelerek Mekke'nin altından dolanıp Batn-ı Merre'den Usfan'a ulaştılar. Sonra Vadi'l-Ğula'da Ğûla Köyünden Sehlü'l-Kedîd'i geçerek Hulleys'e vardılar. Burada Vadi-i Emec'in altındaki yolu takip edip, Seniyyetü'l-Left'i aşarak, Vadi-i Kudeyd'in güneyinde Müşellel'den geçip Menazil-i Beni Müdlic'e (Medlec) ve oradan Cuhfe'ye yakın Ğadirhum'a ve Harrar'a vardılar. Buradan Vadi-i Hayya'ya sonra, Harretü'ş-Şeyba'yı geçip Vadi-i Fera'a vardılar. Vad-i Tikhin'i geçip, Sükya'dan Vadi-i Facce (el-Kahha), oradan et-Talûb'a uğrayıp el-Hüfat'a vardılar. Vadi-i Feyd'den geçip Seniyyetü'l-Ğair'i ('Â'îr) aşarak Batn-ı Reyyem'e (Ri'm), oradan Vadi-i Akîk'e oradan da Vadi-i Ranuna'ya ve derken Kuba'ya ulaştılar. (Siretü İbn Hişam, I, 490)

Resul-i Ekrem, Ebu Bekir'le birlikte sekiz günlük bir yolculuktan sonra Yesrib'e bir saatlik mesafedeki Kuba'ya ulaştılar. Bir rivâyete göre Ranuna vadisinde ilk Cuma hutbesini okuyup Cuma namazını kıldırdı. Resûlullah Kuba'da, önce Gülsüm b. el-Hedm'in sonra da Sa'd b. Hayseme el-Ensarî'nin evinde ikamet eti. Mekke'den gelecek olan Hz. Ali ve diğer muhacirleri burada beklerken bir de mescit yaptırdı. 24 Eylül 622'de Cuma günü Yesrib'e hareket ettiler. Kendilerini büyük bir coşku ile karşılayan Müslümanların sadalarıyla Yesrib'e girdiler. Ebu Eyyub el-Ensarî'nin (Zeyd b. Halid) evinde misafir kaldı.

Medine'nin güneyinde kalan Kuba, Resul-i Ekrem döneminde, Mekke yolu üzerinde Medine'ye 6 mil mesafede bulunan bir köy iken zamanla büyüyerek, Medine'nin bir mahallesi haline gelmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hicret sırasında Kuba'da kaç gün kaldığı konusu ihtilaflı olup, dört veya on dört gün olduğu söylenir. (Buharî, "Menakıbü'l-Ensar" 46) Burada bulunduğu sırada, Kuba Mescidi'ni yaptırdı. [bk. MESCİD-İ KUBA]

Kur'ân'da "ilk günden temeli takva üzerine kurulu" (Tevbe, 9/108) diye methedilen mescit, bir rivâyete göre Kuba Mescidi'dir. Bu mescide karşılık münafıkların, zarar vermek, inananların arasına tefrika sokmak maksadıyla yaptıkları Mescid-i Dırar da bunun karşısında yer alıyordu. [bk. MESCİD-İ DIRAR, bk. MESCİD-İ KUBA]

Resul-i Ekrem, Mekke'den çıkıp Cuhfe yakınlarına geldiklerinde, vatanına karşı ciddi bir arzu içinde iken şu ayet nazil oldu: "Kur'ân'ı sana indirip onu okumanı, tebliğ etmeni ve muhtevasına göre hareket etmeni farz kılan Allah, elbette seni varılacak yere döndürecektir." (Kasas 28/85) Bu ayet, hüzünlü bir şekilde Mekke'den ayrılan Allah Resûlü'nün tekrar, sevinçli bir şekilde Mekke'ye döneceğini müjdelemişti. (Taberî, Tefsir, XX, 125)

Medine Dönemi

Allah Resûlü, Medine'ye ilk defa girerken devesinin çöktüğü yeri mescit yaptırmak üzere sahiplerinden satın aldı. Yedi ay süren inşaat tamamlanınca, Resûlullah'a mescidin bitişiğinde ev yapıldı ve misafir kaldığı Ebu Eyyub el-Ensarî'nin evinden buraya taşındı. Mescid-i Nebevî'nin arka kısmında da Ashâb-ı Suffe için yatılı bir okul açılmıştı. Resûlullah (s.a.s.) artık bu Medine Site devletinin bir başkanı gibi idi.

Medine'nin sınırları çizildi. İlk çoğulcu anayasa (Kitab, Sahife, Medine Vesikası) burada hazırlandı. Medine'ye yönelik dış tehlikeler karşısında, Yahudilerden Müslümanlarla işbirliği içinde olmaları ve Kureyşlilerle ittifak kurmamaları istenmiştir. Savaş masrafları, fidye ve diyet gibi mali hususların her grubun kendi imkânlarıyla karşılanması, yargı görevini kendi içinde bağımsız olarak yürütmesi, farklı gruplara ait kişilerin anlaşmazlıklarında ise son yargı merciinin Resul-i Ekrem olması karar altına alınmıştı. (DİA, III, 415)

Hicretten sonra, Müslümanların bir güç olduğunu çevreye ve özellikle Mekke'ye hissettirmek için sekiz kadar, etrafa askerî birlikler gönderdi. Kureyşliler, Medine'ye hicret eden Müslümanların mallarına el koyuyor; bu mallarla etrafa ve özellikle Şam'a ticaret için gidiyorlardı. Medine'deki Müslümanlar, gasp edilen malları almak üzere, Suriye'den dönen, Ebu Süfyan'ın idaresinde bir ticaret kervanının geçtiği güzergâhtaki Bedir'de baskın düzenlemek için harekete geçti. Ebu Süfyan bunun haberini alınca, Mekke'ye bildirip yardım istedi ve kendisi de Bedir'den geçen güzergâhını, Kızıldeniz sahiline çevirdi. Kureyşliler kervanın kurtulduğunu öğrenmelerine rağmen, Ebu Cehil kumandasında 1000 kişilik bir kuvvetle Bedir'e yürüdüler. Bedir savaşında Müslümanlar 14 Mart 624'te kervanın önünü kesmek için Bedir'e yürüyor, Mekkeli müşrikler ise kervanını kurtarmak için Bedir'e geliyorlardı. Kervan sahile çekilmiş, her iki taraf da birbirinden habersiz olarak karşı karşıya gelmişlerdi. Kur'ân bunu anlatmak için, "Hani Bedir savaşı günü ey müslümanlar siz vadinin yakın kenarında udvetiddünya'da (Medine tarafında, Bedir'in kuzey doğusunda) idiniz, onlar da uzak tarafında udvetilkusva'da (Bedir'in güney batısında) idiler. Kervan ise sizden daha aşağıda (Kızıldeniz'i sahilinde) idi. Eğer randevulaşsaydınız, bundan daha uygun bir buluşma gerçekleştiremezdiniz." (Enfal, 8/42) buyurarak bunu ifade etmekte idi. Burada yapılan Bedir Savaşında, Müslümanlar 14 şehit verirken, karşı taraftan Ebu Cehil dâhil 70 kişi öldürülmüş ve 70 kişi de esir alınmıştı. [bk. BEDİR] Allah'ın açıkça yarım ettiği bu savaşta, Meleklerin de katılımı ile müminler, büyük bir zafer elde ettiler. (Enfal, 8/7–12 ve 17–18; Âl-i İmrân 3/122–126)

Bu savaştan sonra Medine Site devleti, artık Arabistan yarımadasında tanınmış, Müslümanların sesi en yüksek seviyede duyulmaya başlamıştı. Beni Kaynukâ kabilesinden Yahudi bilgini Abdullah b. Selam ailesiyle birlikte müslüman olmuştu. Yahudiler, Müslümanların nüfuz kazanmalarına pek sevinmemişlerdi. Beni Kaynukâ çarşısında, bir Yahudi, dükkânda alışveriş yapan Müslüman bir kadının, entarisini iğne ile oturağa raptedip, kalktığında üstü açılması sonucu, yardım çağrısında bulununca, yardıma gelen sahabinin, bu iğrenç işi yapan yahudiyi öldürmesi, kendisinin de şehit edilmesi üzerine bu kabile ile yapılan antlaşma bozuldu. (Siretü İbn Hişam, II, 47) Allah Resûlü, hicrî 2. yılında (m. 624) Beni KaynukaXyı İslam'a davet edince, onlar bunu reddedip kalelerine çekildiler. Kale kuşatılınca teslim oldular ve Medine'yi terk etme karşılığında serbest bırakıldılar.

Bu arada Bedir'deki yenilginin acısı ile yatıp kalkan Mekke, tekrar savaşmak için hazırlıklar yapıyordu. Bir yıl sonra Mekkeli müşrikler, hicrî 3 (Mart 625) yılında 3000 kişilik ordu ile Medine'ye doğru yürüdüler. Resul-i Ekrem ise, 700 kişilik ordu ile Uhud'a doğru çıktı. Müslümanlar, burada ikinci kez, müşriklerle cansiperane çarpıştılar. Savaşın seyri ilk anda iyi giderken, stratejik Okçular Tepesi, terk edilince sonuç Müslümanların aleyhine döner gibi oldu. Fakat bu tam bir yenilgi değildi. Ehl-i ilme göre, buranın stratejik bir önemi yoktur.

Okçular Tepesi olarak bugün işaret edilen yer, ihtilaflıdır. Müşriklerin arkadan yaptığı baskınlarda, içinde Hamza'nın da olduğu 70 kişi şehit oldu. Medine'ye dönen Resul-i Ekrem aleyhissalatü vesselam, Uhud savaşının ertesi günü Kureyşlilerin Medine'ye saldıracaklarına dair bir haber aldı. Müslümanlar yorgun ve ve yaralı olmalarına rağmen, 28 Mart 625 tarihinde Kureyş ordusunu takip etmek için, Uhud savaşını daha henüz yaşamış olan Müslümanlardan 500 kişilik bir grup ile Medine'nin güneyinde, hicret yolunun sağında, şehir merkezine 15 km mesafedeki Hamraülesed'e, kadar Mekkeli müşrikleri takip edip gözdağı verdi. Henüz İslamiyet'i kabul etmemiş olan Mabed el-Huzaî, Uhud'da olanlardan dolayı Resûlullah'a üzüntülerini belirtmiş ve Resûlullah'ın yanında müşriklere karşı şu stratejiyi uygulamıştı. Müşriklerin istihkâm ettikleri Medine'den yaklaşık 74 km, Hamraülesed'den ise 64 km uzaklıktaki Bi'rü Ravĥâ'ya (Bi'rü Raĥâ/Râĥe veya Secsec) geldi. Günümüzde bu kuyu el-Müseycid adlı köyün doğusunda 10km mesafede, Yenbu' ve Medine otobanı üzerindedir. Onlar da Müslümanların Medine'de geri kalanlarını öldürme planı yapıyorlardı. Ebu Süfyan, durumu daha henüz müslüman olmadığı için güvendikleri Ma'bed el-Hüzaî'ye sordu. O da, onlara, Müslümanların Uhud'a katılmayan diğer kimselerle yeni bir ordu düzenleyip üzerlerine yürüyeceğini anlattı. Ebu Süfyan buna cesaret edemeyip Mekke'ye döndü. Burada beş gün kaldıktan sonra, İslam ordusu, Medine'ye döndü. Bu vakaya aynı zamanda Bedr-i Suğra denir. Âl-i İmrân suresinin 173–179. ayetlerinin bu gazve münasebetiyle indiği rivayet edilmektedir.

Beni Nadir, [bk. DİYAR-2: BENİ NADİR YURDU] Uhud savaşı sırasında, Medine Vesikası'nı hiçe sayarak müşriklerin karargâhına gidip onları Müslümanlara karşı tahrik etmişti. Fırsat buldukça da Müslümanlara, suikasta teşebbüs etmişlerdi. Bunun üzerine Resul-i Ekrem onların yerleşim yerlerine gitti. Görünürde güzel davranıyorlardı. Daha önce, damda bulunan loğu, damın tepesinden Resûlullah ve arkadaşlarının bulunduğu muhite düşürdüler. Kimseye bir şey olmayınca hesapları tutmadı. Bunun üzerine, on gün içinde şehri terk etmelerini istendi. Direnince kuşatıldılar ve 28 Ağustos 625'te Medine'den ayrıldılar.

Kureyş'in yanında yer alan Beni Mustalik, civardaki kabileleri toplayıp Medine'ye saldırmak istedi. Resûlullah (s.a.s.) 627 tarihinde (hicrî 5. yıl Şaban ayı), 700 kişinden oluşan kuvvetle, sefere çıktı. Resûlullah'ın onların üzerine yürüdüğünü duyunca, toparlanan kabileler ayrılıp yalnız başlarına kaldılar. Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam, Müreysî' suyunun başına gelince, onları İslam'a davet etti. Dinlemeyip ok atmaya başladılar. Çok geçmeden muhasara edilip on kadar kişi öldü, diğerleri ise malları, kadın ve çocuklarıyla esir alındılar. Esirler arasında kabile reisi Haris b. Ebî Dırar'ın kızı Cüveyriye de vardı. Taksimde Sabit b. Kays ile İbn Ömer'in payına düşmüştü. Mükâtep köle idi. Resûlullah onun parasını ödedi. Cüveyriye müslüman oldu. Müslüman olunca, Allah Resûlü onu serbest bıraktı ve kendisine nikâhladı. Bunu duyan müslümanlar da yanındaki esirleri, Cüveyriye validemizin akrabaları dolayısıyla serbest bırakınca, bütün kabile İslam'a girdi. (Siretü İbn Hişam, II, 289; İbn Sa'd, Tabakat, II, 63–64) Hz. Aişe'ye atılan iftira (ifk hadisesi) bu gazveden dönünce yaşanmıştır. (DİA,II, 417)

Kureyşliler, yine hazırlık içindeydiler. Bu savaşa Mekke ve Medine civarındaki kabileleri de eklemeyi başardılar. Medine'den çıkarılan Beni Nadir, Beni Kurayza da Medine Antlaşması'nı bozup müşrik ordularına katıldılar. 10–12 bin kişiye varan birleşik düşman gruplarından meydana geldiği için "gruplar" manasına gelen düşman ordularına Ahzab, bu savaşa da Ahzab Gazvesi veya Hendek Gazvesi dendi. Düşman gruplarını, Uhud'ta olduğu gibi, yine Ebu Süfyan komuta ediyordu. Medine'de bu kez, kuzeyinden hendek kazılmak suretiyle, düşmana karşı savunma savaşı verilecekti. Medine'nin doğu, güney ve batısını hilal gibi Harretü'l-Vakîm ve Harretü'l-Veber (volkanik kayalıklar) fıtrî olarak muhafaza ediyordu. Kuzeyi ise, iki volkanik kayalıklara kavuşan hendek ile korundu.

Tarihçiler, hendeğin yeri ve uzunluğu hakkında farklı bilgiler verirler. Hendeği doğudaki volkanlardan başlatıp kuzeye doğru giderek, sonra batı istikametinde ve biraz güneye doğru kazmışlardır. Resûlullah aleyhissalatü vesselam, ittifakla 3000 kişiden meydana gelen bir çalışma grubu ile bu işe başladı. Her on kişiye uzunluğu 40 zirâ (30.3096 m) olan bir bölüm ayırarak kazdırmış olduğuna göre, toplam hendeğin uzunluğu 12 bin zirâ (9.09288 km) olmaktadır. Hendek kazmaya başlandığı zaman, haberler Mekke'ye ulaşmıştı. Hendek kazma haberinin, Medine'den Mekke'ye ulaşmasından sonra, müşriklerin toparlanarak Medine'ye döneceği ana kadar geçen zaman diliminde, hendek kazma işi tamamlandı. (Hasan İbrahim Hasan, I, 158-59) Hendek kazılırken, bizzat Resûlullah da çalışıyordu. Balyozu hendekteki iri kayalara indirirken çıkan ateşlerden mucizeler görünüyordu. Resûlullah (s.a.s.), daha fethedilmeden önce, Yemen'in, Şam'ın ve Doğu'nun İslam yurdu olacağını sahabiye haber veriyordu. (Siretü İbn Hişam, II, 219) Mekke müşrikleri ve civardan topladıkları düşman gruplardan, Kureyş ve ona bağlı gruplardan on iki bin kişilik grup Medine'ye 3 mil (4.83 km) uzaklıktaki Rûme (Cüruf ile Zegabe arası) mevkiine, Gatafan Arapları ve ona tabi olan Necid halkı ise Uhud dağına yakın

Nakma'da istihkâm ettiler. Resûlullah ise Sel' dağının eteğinde taburunu kurdu. Yirmi gün süren çetin ve zorlu bir savunmadan sonra Zilhicce 5 (Nisan 627) yılında gelen düşman güçleri, dağıldılar. Müşrikler ise Mekke'ye döndüler. (DİA, XXX, 418; Siretü İbn Hişam, II, 213)

Medine'de kalan Yahudi kabileleri birer birer ihanet etti, ihanetin cezası olarak yurtlarından sürüldüler. En son kalan kabile ise Beni Kurayza idi. Antlaşma gereği dıştan gelen düşman güçlerine karşı Medine'yi, Müslümanlarla birlikte savunmaları gerekirken, düşman güçlerle işbirliği yaptılar. Bunun cezası kendi kitaplarında bile çok ağırdı. Kuşatmacı düşman çekilince, Yahudiler hıyanet suçunun cezasını çekeceklerini beklediklerinden, zaten savaş vaziyetine geçip Medine civarındaki kalelerine girmişlerdi. Hz. Peygamber, düşman çekilince, müslümanlar daha dinlenmeden Kurayza üzerine yürüme emri verdi. On beş (veya 25) gün süre ile kuşatıldılar. Kuşatma çok sert geçtiğinden, Yahudiler, sonunda Ensar'ın önderlerinden ve Yahudilerin eski müttefikleri Evs kabilesinden Sa'd İbn Muaz'ı hakem seçip hükmüne razı olacaklarını bildirdiler. Hz. Peygamber'in hükmüne razı olsalardı, o daha önce Beni Kaynukâ Yahudi kabilesine uyguladığı cezayı uygulardı. Sa'd onlara kendi kitaplarındaki Tevrat'ın hükmünü uyguladı (Tesniye, 20/10–15). Savaşa katılanların öldürülmelerine, geride kalan kadın, çocuk ve yaşlıların esir edilmelerine hükmetti. Onlardan 600 veya 700 kadar savaşçı öldürülüp arazileri Müslümanlara taksim edildi. (İbn Sa'd, Tabakat, II, 74–75)

Hicretin üzerinden 6 yıl geçmişti. Muhacirler hem vatanlarını, hem Mekke'de kalan ailelerini ve de Kâbe'yi ziyareti çok özlemişlerdi. Fetih suresi 28. âyette anlatıldığı gibi, sefere çıkmadan önce Hz. Peygamber, rüyasında Ashâbı ile güven içinde umre yaparak Mekke'ye girdiklerini görmüş ve bunu anlatmıştı. Allah Resûlü, 1400 ya da 1500 kişiden meydana gelen sahabi ile, Mescid-i Haram'a takriben 24km uzaklıktaki Hudeybiye (eş-Şümeysî) kuyusunun başına kadar geldi.

Kureyşliler, Mekke'ye girmelerine engel olmak için süvariler gönderdiler. Allah Resûlü, maksatlarını anlatmak için bazı sahabileri Mekke'ye gönderdi ise de, başarı sağlanmayınca, Hz. Osman'ı teklif ettiler. Hz. Osman onların yanına gidip, maksatlarının yalnız Kâbe'yi ziyaret etmek olduğunu ve bunu ifa ettikten sonra tekrar Medine'ye döneceklerini söyledi. Onlar, yalnız Hz. Osman'ın Kâbe'yi ziyaret edebileceğini ve diğerlerine müsaade etmeyeceklerini bildirdiler. Hz. Osman da arkadaşları olmadan asla buna razı olamayacağını söyleyince, müşrikler onun bu tavrını beğenmedi ve hapse attılar. Bunun üzerine Resûlullah'a Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberi ulaştı. Bunu duyar duymaz, Allah Resûlü, Ashâbını kendisine biat etmeye ve Hz. Osman'a yapılanın cezasını vermek üzere Mekke'ye yürümeye çağırdı. Bütün müslümanlar biat ettiler. "Gerçekten Allah, Hudeybiye'de o ağacın altında sana biat ettikleri zaman, müminlerden razı oldu. Onların kalplerindeki ihlâsı bildiği için üzerlerine sekîne, huzur ve güven indirdi. Onları hemen yakında gerçekleşen bir zaferle ve alacakları birçok ganimetle mükâfatlandırdı." (Fetih 48/18-19) Müşrikler bunu duyunca sulh etmeye karar verdiler ve ilk önce Müslümanların aleyhine görünen ve gerçekte tam bir fetih sayılan Hudeybiye Sulhu imzalandı. (m. 628) Fetih Suresi bütünüyle Hudeybiye sulhu ve Mekke Fethi ile ilgilidir.

Muhtemelen, sulhun yapıldığı yer, "eş-Şümeysî" adlı beldenin doğusunda takriben 1km mesafedeki mezarlığın yanındadır. Konuyla ilgili çalışma yapanların belirttiğine göre, Kur'ân'ın "tahteşşecere" (ağacın altı) dediği yer, zikri geçen kabristanın hemen kenarındaki ağaçların dibindedir. eş-Şümeysî'nin takriben 2.5 km doğusunda Harem sınırına işaret eden abide mevcuttur.

Sahabiler, Hudeybiye'den dönerken arzuladıklarına ulaşamayınca üzüldüler. Münafıklar ise bazı imalarda bulunup halkın maneviyatını sarsmaya başladılar. Oysa Peygamberimizin rüyasında "bu yıl" yani, sulhun yapıldığı yıl, Mekke'ye gireceklerine dair işaret yoktu. Allah Teâla bu ayetle, bu zaferin kesin olarak vuku bulacağını gaybı bir haber olarak bildirmektedir. Rüya, ertesi yıl Zilkade, 7 (Mart, 629) tarihinde gerçekleşmiş, "Kaza edilen Umre" (Umret'ul-kađâ') ismi ile tarihe geçmiştir.

Hudeybiye sulhu olunca, Allah'ın en büyük fetih dediği bu diyalog dönemi Allah'ın izniyle, çok bereketli geçti. Bundan sonra Allah Resûlü, 628 yılında, civardaki önemli ülkelere ve Arabistan'daki kabile reislerine, gümüşten oyma "Muhammedün Resûlullah" yazılı mührü taşıyan mektuplar gönderdi. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 258) Mektupları alan devlet reislerinden kimi müslüman oldu, kimi reddetti, kimi de yorum yapmadı. Başta Necaşî Eshama olmak üzere Yemen halkı da Bazan ismindeki valinin müslüman olmasıyla İslamiyet'e girdiler. (DİA, III, 418) Mektuplar neticesinde 70'i aşkın heyet Medine'ye gelmiş Resûlullah ile görüşmüşlerdi. Hz. Peygamber (s.a.s.), Hudeybiye'den döndü ve bu ayın geri kalan kısmı ile muharremin ilk günlerini Medine'de geçirdi. Muharremin sonu hicrî 7'de (Haziran 628) Hayber seferine çıktı. Kur'ân'ın emri ile bu sefere, sadece Hudeybiye gazasına katılanları aldı. Hayber'in fethi, Hudeybiye'de Hz. Peygamber ile ağacın altında biat eden Müslümanlara vaat edilmişti. (Fetih 48/18)

Hayber, Medine'nin yaklaşık 180 km kuzeyinden başlayan, etrafı volkanik topraklarla çevrili geniş bir vadinin adıdır. Hayber kelimesi, bölgede oturan Yahudilerin dilinde "kale" anlamını taşırdı. Şehir adını, bu şehri kuran Hayber b. Kaniye b. Mehlayil'den alır.

Bu arada, Medine'den sürülüp Hayber'e yerleşen Beni Nadir, Hayber'deki yahudilerle birlikte Medine'ye karşı düşmanlık içine girmiş, Mekkeli müşrikler ve civardaki kabilelerle birlikte gruplaşmışlardı. Resûlullah (s.a.s.) 1500 kişilik güçle Hayber'e yürüdü. Oraya geçerken 'Iśr (Vadi el-Liĥn/Elteme? Lihn adlı köy) adlı yere uğradı ve burada bir mescit yaptırdı. Sonra Cebel-i Şabhâ'ya [Hayber'in güneyindeki Kızıl Dağ] (şimdiki adı Cebel-i 'Aṯve) uğradı. Sonra er-Recî vadisinden geçti. Ğatafan ile Hayber arasında bir yerde istihkâm kurdu.

On gün süren kuşatmanın sonunda Hayber'deki Yahudiler teslim oldular. Allah Resûlü, Yahudileri Hayber'den çıkarmayı düşünüyordu. Fakat onların, araziyi işleyip gelirinin yarısını Müslümanlara vermek suretiyle, burada kalmalarına müsaade edildi. Resûlullah (s.a.s.) buradan sonra Vadi'l-kura ve Fedek (el-Ĥayıṯ) halkıyla da, Hayber'dekine benzer antlaşmalar yaptı. (Siretü İbn Hişam, II, 327–32; DİA, XXX, 418)

Bundan sonra, Cemaziyülevvel 8'de (Eylül 629), Zeyd b. Harise'nin komutanlığında Gassanîlere karşı Mü'te'de savaşıldı. Zeyd b. Harise, Cafer-i Tayyar, Abdullah b. Revaha burada şehit düştüler. Sonunda Halid b. Velid, İslam askerlerine komutanlık yaptı. Savaş zaferle sona erdi.

Mekke çevresinde ikamet eden Beni Bekir kabilesi ile Huzaalılar arasında Cahiliye döneminden kalan kan davası Hudeybiye Antlaşması ile sona ermişti. Ancak Beni Bekir, Kureyş müşrikleri ile, Huzaalılar da Müslümanlarla ittifak kurmuşlardı. Beni Bekir, Kureyşlilerden destek alarak Huzaalılar'a bir gece baskın yapıp, kabile reisleriyle bazı masum insanları öldürmüşlerdi. Huzaalılar, durumu Resûlullah'a bildirip yardım isteyince, Allah Resûlü, Kureyşli müşriklere, Beni Bekir ile ittifaktan vazgeçmelerini veya öldürülen Huzaalıların diyetlerini ödemelerini istedi. Yoksa Hudeybiye Antlaşması'nın ihlal edilmesi sebebiyle, kendilerine savaş açacaklarını bildirdi. Kureyşliler bu talebi reddedip Hudeybiye Antlaşması'nı yenilemek üzere Ebu Süfyan'ı Medine'ye gönderdiler. Ebu Süfyan'ın Resûlullah'ın huzuruna çıkmaya yüzü yoktu. Önemli sahabeden şefaat dileniyordu. Onun bu konudaki teşebbüsleri sonuçsuz kaldı. Mekke'ye döndüğünde; ne sulh haberi getirdi ki Mekkeliler emin olsunlar, ne de savaş haberi getirdi ki savaş hazırlığı yapsınlar. Dolayısıyla kuşatılmak için felç olmuş gibi yerlerinde kalakaldılar. (Siretü İbn Hişam, II, 396)

Mekke'nin fethi için artık hazırlıklar resmen başlamış ve bütün gayretler hep gizli tutulmuştu. Mekke'ye yönelik bir çalışmanın haberini Mekkelilere ulaştırmak isteyen kimse de vahiyle, Resûlullah'a bildirilmiş (Mumtahine, 60/1) ve haber yerine ulaşmadan yakalatılmıştı. Askeri hazırlıklar tamamlanmış fakat hedef saklı tutulmuştu.

Resûlullah, Medinelilerin mikat yeri olan Zülhuleyfe'de ihrama girip Ramazan ayında yola çıktı ve 10.000 kişilik ordu ile Mekke yakınındaki Merrüzzahran'da (Batn-ı Merre, şimdi Cümum) konakladı. Cümum'da Resûlullah'ın çadırının konduğu yere mescit inşa edilmiştir. Bunu duyan Kureyş müşrikleri, Ebu Süfyan'ı gönderdiyseler de o artık kendilerine Müslüman olduğu haberiyle döndü ve teslim olmaktan başka yapılacak bir şeyin kalmadığını söyledi. Merkezi birliğin başında bulunan Resûlullah, Mekke'nin üst kısmından Mekke'ye gireceği sırada Zîtuva'da (şimdi şehir merkezi ve Bi'r-i Zîtuva bu mahalde) durdu. Başı bindiği bineğin eğerinden daha aşağı eğik bir şekilde mütevazı haliyle çıkarıldığı Mekke'ye girdi. (Siretü İbn Hişam, II, 405) Hacûn'da konakladı. Diğer birliklerle Safa tepesinde buluştu. (20 Ramazan 8/11 Ocak 630) Kâbe'den Mekkelilere yaptığı konuşmada, umumi af ilan etti. "Gidiniz! Hepiniz serbestsiniz!" ve Hz. Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi, "Bugün sizi kınayacak, serzenişte bulunacak değilim! Ben hakkımı helâl ettim Allah da sizi affetsin." (Yusuf, 12/92)

Medine ve Mekke arası konaklar

Medine, Zülhuleyfe (Ebyar-i Ali), Akik Vadisinden Vadi-i Türban, Vadi-i Melel, el-Ğamîs, es-Seyyale, İrku'z-Zabye, er-Revha, el-Müseycid, Cey (Vadi-i Rüveyşe), el-Arc, el-Hüfat, et-Talub, es-Sükya, Vadi'l-Kaha, Ebva, Seniyyetü Herşa, Vadi-i Rabiğ, Cuhfe, el-Müşellel, Seniyyetü Left, Vadi-i Emec, Hulleys, Sehlü'l-Kedîd, Seniyyetü'l-Ğazal, Usfan, Sirf, et-Tenîm, Zîtuva (şimdi Mekke şehir merkezi) ve Mekke. (Yâkubî, Büldan, s. 33)

Resûlullah Mekke fethinden sonra, 11 Şevval 8'de (1 Şubat 630) Hüneyn'de birçok kabile üzerine yürümüştü. [bk. HUNEYN] Allah nice savaş yerlerinde müminlere yardım ettiği gibi Huneyn günü de yardım etti. Lakin savaşın ilk anlarında Müslümanların sayıca çokluğu, kendilerini bir an olsun böbürlendirmiş, fakat bu onlar için fayda etmemişti. Savaşın ilk anlarında olanca genişliğine rağmen, dünya başlarına dar gelmişti. Sonra da bozguna uğrayarak düşmana arka çevirip kaçmaya başladılar. (Tevbe, 9/25) Fakat Allah Resûlü onları tekrar savaşa döndürmüş, nihayet zafer elde edilmişti. Hüneyn'den sonra, Şevval 9'da (Şubat 630) Taif üzerine

yürüdü. Taif, Müslümanları hicveden şairlerin, İslam aleyhine tertip kuran komplocuların yeri haline gelmişti. Taif kalesine sığınan Sakiflilerle Hevazinliler'i bir ay süren kuşatmadan sonra, haram aylar girince kuşatmandan dönüp Ci'rane'ye geldi. Resûlullah (s.a.s.) burada ikamet ederken, Taif kalesine sığınan Havazinlilerden gelen bir heyet müslüman olduklarını ve buna karşılık esir ve mallarının geri verilmesini istediler. Resûlullah esirleri ile malları arasında tercih yapmalarını istedi. Onlar esirlerini aldılar. Allah Resûlü bundan sonra Ci'rane'de ihrama girip Mekke'ye gitti ve umre yaptıktan sonra Attab b. Esid'i Mekke'ye idareci tayin edip (vali) Medine'ye döndü. (Siretü İbn Hişam, II, 500)

Arabistan yarımadasında İslamiyet artık güç kazanınca, yakın devletler de tedirgin olmaya başladı. Medine'ye Bizans İmparatoru Herakliyüs'ün Müslümanlara karşı hazırlık içinde olduğu haberi ulaştı. Resûlullah (s.a.s.) 9 Receb'de (Ekim 630) 30.000 kişilik bir ordu hazırladı ve Medine'ye 700km olan Tebük yakınlarında, Medine'den gelince 70km uzaklıktaki Ahdar'da, konakladı. Bu hazırlık dönemi çok zorlu geçti. Tevbe Suresi'nin hemen bütün ayetleri, münafıkları her yönden ortaya koyan ve Müslümanların ciddi imtihan geçirdikleri bu savaşı, anlatır.

Resûlullah, on beş veya 20 gün burada kaldığı halde Bizans ordusuna rastlamadı. Sonra Tebük'te istihkâm etti. Resul-i Ekrem bu seferini de iyi değerlendirdi. Civardaki illere elçiler gönderip İslam'ı tebliğ etti. Onlar, daveti reddedip cizye vermeyi kabul ettiler.

Arabistan artık bir İslam coğrafyası olmuştu. Taif kuşatmasından bir yıl sonra Taif'teki Sakifliler, gelip İslam'a girdiler. Arap kabileleri, heyetler halinde gelip müslüman oluyorlardı. Bu döneme (630-31) Senetü'l-vüfûd dendi. (Siretü İbn Hişam, II, 559) Öyle ki, etraftan elçilerin gelişi, Arabistan'ın çeşitli yerlerinde yaşayan kabilelerin müslüman olduğunu ve Medine'nin Arabistan Yarımadası'nın baş şehri haline geldiğini gösteriyordu. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 291 vd.)

Mekke fethedilmesine rağmen civarında hala müşrikler bulunuyordu. Resûlullah'ın, hicretin birinci yılından itibaren iyi münasebetler kurduğu bazı müşrikler hala istedikleri şekilde Kâbe'yi tavaf edebiliyorlardı. Allah Resûlü Tebük'ten döndükten sonra Mekke'de müşrikler olduğundan, bu yıl da farz olan hacca bizzat gitmeyip Hz. Ebu Bekir'i (r.a.) Hac Emiri vazifesiyle, 300 kadar sahabi eşliğinde Mekke'ye gönderdi. Ardından Mekke'deki müşriklerin orada yaşama statüsünü beyan eden ve onlarla yapılan antlaşmalar hakkında Tevbe suresinin ilk 28 ayeti nazil oldu. Bu ayetlerin hükümlerini bildirmek üzere Allah Resûlü (s.av.) Hz. Ali'yi tayin etti. O da Kurban bayramının birinci günü Mina'da toplanan insanlara Tevbe suresinin ilk ayetlerini okudu. Okunan ayetler, neticesinde müslüman olmayan müşrik kalmamıştı. Ehl-i Kitab için de, Tevbe suresi 9. ayet gereği, cizye ödemeleri şartıyla can ve mal güvenliği sağlandı.

Resul-i Ekrem, hicretin onuncu yılında, nübüvvetle ulaşılmak istenen noktaya ulaşıldığını her cihetle anlamış ve bunu beyan eden ayetler de nazil olmuştu. Her sene Ramazanın son günlerinde 10 gün itikâf yaparken, vefat edeceği yıl, 20 gün itikâfta bulundu. Her sene Cibril ona Kur'ân'ın, o ana kadar inen ayetlerini bir defa arz ederken, vefat edeceği yıl iki kez oldu. Allah Resûlü, Hz. Aişe'ye, "Her gelen nebi, bir önceki nebinin yarı ömrü kadar yaşar. Ben ise (63) yıl yaşayacağım", şeklinde bir beyanda bulundu. (İbn Sa'd, Tabakat, II, 194–5) Artık vuslat yaklaşmıştı.

Resûlullah (s.a.s.) 26 Zilkade 10 (23 Şubat 632) tarihinde, yanına kızı Fatıma ve hanımlarını da alarak, Müslümanlarla beraber Mekke'ye hareket ettiler. Zülhuleyfe'de ihrama girdiler. 4 Zilhicce'de (632) Mekke'ye ulaştılar.

Beni Şeybe [BENİ ŞEYBE KAPISI] kapısından Kâbe'ye girdi. Kâbe'yi gördüklerinde اللّٰهُمّ زِدْ هَذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَتَكْرِيمًا وَمَهَابَةً وَبِرّا diyerek dua etti. Umre yaptıktan sonra, Ebtah (Mekke merkezi) adlı yerde kendisi için hazırlanan çadırda ikamet etti. 8 Zilhicce'de Mekke'den ayrılıp Mina'ya gitti. Ertesi gün güneş doğduktan sonra Müzdelife yoluyla Arafât'a çıktı. Öğle üzeri Arafât'ta Nemire Mescidi'nin bulunduğu muhitte, muhtemelen sayıları 120.000'e ulaşan Ashâbına, daha sonra Veda Hutbe'si şeklinde meşhur olan hutbesini irad ettiler.

Allah Resûlü hutbesini irad ederken, bunu tekrarlayarak diğer insanlara ulaştırmaya çalışan sahabi, Rabia b. Ümeyye b. Halef idi. Resûlullah'ın dediği cümleleri teker teker diğer müminlere aktarıyordu. (Siretü İbn Hişam, II, 605)

Hz. Peygamber'in Savaşlarında ölenler ve şehit olanların sayısı

Sefer	Düşman Ordusu Mevcudu	Düşman Zayiatı	İslam Ordusu Mevcudu	Şehit Sayısı
Bedir	950	70	313	14

Uhud	**3000**	**22**	**700**	**70**
Mustalik	**200 (?)**	**10**	**30 (?)**	**1**
Hendek	**12.000**	**8**	**3000**	**6**
Hayber	**20.000**	**93**	**1500**	**15**
Mü'te	**100.000**	**?**	**3000**	**13**
Mekke Fethi	**?**	**13**	**10.000**	**3**
Huneyn	**?**	**?**	**12.000**	**4**
Taif muhasarası	**?**	**?**	**12.000**	**12**
Toplam zayiat		**216**		**138**

Veda haccından sonra Allah Resûlü Mekke'ye döndü. Bu arada dininden irtidat edip peygamberlik iddiasında bulunan insanlar oldu. Yemen'de Esved-i Ansî, Yemame'de Müseylime el-Kezzab gibi insanlar, bu talihsizlerdendi.

Kâinatın Nebisi, son günlerinde, hasta düştü. Hz. Ebu Bekir'in namazları kıldırmasını emrederek Aişe'nin evine çekildi. Her Nebi'nin, vefat etmeden önce dünya ile ahiret arasında bir tercih yapması kendinden istenir. Allah Resûlü de ahreti tercih etti. Hz. Aişe validemizin evinde onun kolları arasında, "الرَّفِيقُ الْأَعْلَى" (Yüce dostu tercih ediyorum) diyerek, 13 Rebiyülevvel 11'de (8 Haziran 632) dünyadan ahirete irtihal ettiler.

Hz. Ebu Bekir içeri girip Allah Resûlü'nün yüzünü açtı ve alnından öptü. Sonra yüzünü kapatıp dışarı çıkarak insanları teskin etti. Sıddık makamının verdiği dirayeti burada da gösterdi. İrtihal etmeden önce Hz. Üsame komutanlığında Bizans'a ordu çıkarmış ve ordu onun hastalığından dolayı Medine'nin dışında Cüruf adlı yerde bekliyordu. Ordu, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi sonucu, istikametine devam etti. (Siretü İbn Hişam, II, 651-54; DİA, XXX, 420-24)

Resûlullah'ın mübarek naşını, Hz. Abbas'ın (r.a.) oğulları Fazl ile Kusem, Üsame b. Zeyd ve Resûlullah'ın kölesi Şukrân'ın yardımlarıyla Hz. Ali yıkadılar. Nezih bedeninden çıkan cennet kokularını koklayarak, içlerine çöken hüznü atmaya çalışıyorlardı. Yıkarken gömleğini çıkarmamışlardı. Suyu gömleğinin ve iç çamaşırlarının üzerinden döküyorlardı. Salı günü yıkandı ve bulunduğu odada muhafaza edildi. Resûlullah'ın namazı cemaat halinde değil, önce erkekler sonra da kadınlar bulunduğu odaya girerek teker teker kıldılar. Naşı ise, "Peygamberler vefat ettikleri yere gömülürler" hadisine göre, vefat ettiği Hz. Aişe'nin odasına defnedildiler. (İbn Mace "Cenaiz" 65; Siretü İbn Hişam, II, 661) Şimdi kendi adı ile anılan Medine'de Mescid-i Nebevî'de Kubbe-i Hadra'nın altında, istirahat buyurmaktadırlar.

Hz. Peygamber'in nübüvveti 610-632 yılları arasında geçti. İslam dininin tesis edilmesi için 23 yılda, takriben, 138 müslüman şehit olurken, buna karşılık düşman taraf, 216 zayiat verdi. Bu kadar az kişi ile büyük fütuhatın gerçekleşmesi bir mucizedir. (Hz. Peygamber'in Savaşları, s. 21):

MÛSÂ ALEYHİSSELAM (مُوسَى عَلَيْهِ السَّلام)

İsrailoğulları'na gönderilen ululazim peygamber

Kıptî dilinde, su manasına gelen "ma" ile ağaç anlamına gelen "sa" kelimelerinden meydana gelen Mûsâ, sazlık yerde su içinde bulunduğu için bu ismi almıştır. Mûsâ'nın soyu, Mûsâ b. İmran'dan Hz. İbrahim'e dayanır. (Taberî, Tarih, I, 131)

Mûsâ aleyhisselam Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselam tarafından "Safiyyullah" ve "Kelimullah" diye vasıflandı. (Müstedrek, II, 629) Mûsâ'nın annesinin adı, Yûhâbid (veya Bâhite) hanımının adı Safûra bint Şuayb'dır. Çocuklarının adları, Cerşûn ve Îlî'azer veya 'Azer. (Taberî, Tarih, I, 231; Bidaye, I, 280) Ahd-i Atik'e göre, Hz. Mûsâ'nın eşinin adı Tsippora idi. Bu kadından, Gerşom adlı oğlu doğdu. (Çıkış, 2/21-22)

Hz. Mûsâ, uzun boylu, esmer tenli, hafif etli, kulaklarına kadar uzanan düz saçlı, yüksek burunlu (Siretü İbn Hişam, I, 400; Ahmed b. Hanbel, I, 259) olup, sağ elinde beni vardı. (Müstedrek, II, 577)

Hz. Mûsâ'nın zamanında yaşayan Mısır Firavun'unun adı, İslami kaynaklara göre, Kabûs b. Mus'ab (İbn Esir, Kamil, I, 55) ve Reyyan b. Velîd idi. Reyyan b. Velid'in ölümünden sonra yerine Kabûs b. Mus'ab geçmiştir. Ondan sonra da diğerlerinden daha zorba ve inançsız olan kardeşi, Velid b. Mus'ab hükümdar olmuştu. Asiye bint Müzahim, Reyyan ile evli idi. (Tehzibü'l-esma, II, 362) Reyyan b. Velid, rüyasında, Beytü'l-Makdis tarafından gelen bir ateşin, Mısır evlerini sararak Kıptî evlerini yakıp harap ettiğini, İsrailoğulları'na ait evlere

ise, dokunmayıp geri bıraktığını görmüştü. Rüyayı, İsrailoğulları'ndan çıkacak birinin Firavun'un tahtını yıkacağı şeklinde yorumladılar. Hz. Mûsâ'nın doğum zamanı yaklaşınca, kâhinler, doğacak kimsenin yakınlaştığını haber verip Firavun'u, uyardılar. Firavun, İsrailoğulları'nın bu senelerde doğan çocuklarını öldürüyor, kız çocuklarını hayatta bırakıyor ve yetişkin erkeklerini de diyar diyar sürgüne gönderiyordu. Daha sonra, doğan erkek çocuklarını bir yıl serbest bırakıyor bir yıl da öldürüyorlardı. Harun'un doğumu hayatta kalması müsaade edilen yıla denk gelirken, bir (veya 3) sene sonra doğacak olan Mûsâ (a.s.) öldürme yılına denk gelmişti.

Hz. Mûsâ'nın annesi Yûhâbid, çocuk doğunca Firavunun öldürüleceği endişesiyle tedirginlik ve çaresizlik içindeydi. Bunun için Allah, Mûsâ Aleyhisselamın annesine, doğan çocuğu bir süre emzirmesini, şayet başına bir şey geleceğinden endişe ederse bir tabuta koyup (Taha 20/39) Nil nehrine atmasını ve bu konuda hiç endişe edip üzülmemesini ilham etti. Zira Allah, onu tekrar kendine kavuşturacağını ve onu Resullerden yapacağını, önceden ilham ile haber vermişti. Allah, onu gözetimi altında yetiştirecek ve insanların gönlünde Allah tarafından ona karşı sevgiler verilecekti. Suyun içine işleyemeyeceği şekildeki bir tabuta kundakla bırakılan Mûsâ (a.s.) Nil nehrine atılarak gidip Firavun'un sarayının önünde durdu. Bu yer, günümüzde, muhtemelen antik şehir, Memfis'in batısından geçen Nil'in kıyıları idi.

Firavun ve eşi Asiye saraydan Nil'in kenarında duran beşiği gördü. (Müstedrek, II, 628) Firavun ailesi, kendilerine ileride bir düşman ve başlarına bir dert olması için ırmakta bulup onu yanlarına aldılar. Firavun'un hanımı onu sandıktan çıkarınca, kocasına: "Bana da, sana da neşe kaynağı olacak sevimli bir çocuk! Öldürmeyin onu, olur ki bize fayda sağlar, bakarsın biz onu evlat da ediniriz" diyordu. Kendileri açısından yanlış yaptıklarının farkında değillerdi. Mûsâ'nın annesi, çocuğunun Firavun'un eline geçtiğini öğrenince aklı başından gitti ve onun dışındaki her şeyi unuttu. Allah, kalbine sabır kuvveti vermeseydi, neredeyse işi açığa vuracak, gidip çocuğa sahip çıkacaktı. Tam çocuk onların eline geçmiş iken, Mûsâ'nın annesi Yûhâbid, kızı Gülsüm'e: "Sen, çaktırmadan onu izle!" dedi. O da, kendisini ele vermeksizin kardeşini uzaktan gözetledi. Çocuk, emmek için annesini arıyordu. Anne bulmaya koyuldular. Mûsâ'ya sütanne olarak kimi getirdiyseler kimsenin memesini tutmadı. Cenab-ı Hak, daha ilk günden itibaren, süt emziren kadınların memelerinden onun süt emmesini önlemişti. Kız kardeşi Gülsüm bu durumu öğrenince onlara: "Ona güzelce bakabilecek, onun iyiliğine olan her işi yapacak bir aile tavsiye etmemi ister misiniz?" dedi. Onlar da kabul ettiler. Annesi gelince çocuk hemen emmeye başladı. Annesi, az kalsın, bu benim çocuğum diyecekti. Böylece Allah, Mûsâ'yı gerçek annesine kavuşturdu. Allah'ın vadinin gerçek olduğunu, fakat insanların çoğunun bunu anlamadıklarını öğrensinler diye bunu yaptı. (Kasas, 28/5-13)

Şimdi, Kahire'nin Mar-Girgis mahallesinde, dokuz numaralı kapıda İbrahim b. Azrâ Mabedi (Ben-Ezra Sinagog) adında Mûsâ aleyhisselamın doğumu anısına yapılmış tarihi bir sinagog vardır.

Mûsâ aleyhisselam olgunlaşmış delikanlı olmuştu. Saraydakiler onu aileden biri olarak kabul etmiş ve benimsemişlerdi. Öyle ki, ona "Firavun'un oğlu" diyorlardı. Mûsâ (a.s.) ata biniyor ve saray erkânı gibi yaşıyordu. Firavun, Memfis'ten Aynü'ş-şems'e (Kahire'nin Matariye mah.) giderken, bu iki şehir arasında bir burun gibi uzanan Cebel-i Mukaddem'de ateş yakılıp, onun gelmekte olduğu bildiriliyordu. Firavun ile birlikte Hz. Mûsâ'da yanında gidiyordu.

Hz. Mûsâ, bir gün ava çıkıp şehre dönerken vakit geç olmuş, dükkânlar kapanmış ve çarşılardan insanlar evlerine çekilmişti. Halkın habersiz olduğu bir sırada Memfis'e girdi. [bk. MEMFİS] Biri İbranî, diğeri de Mısırlı iki kişi kavga ediyordu. İbranilerden olan, düşman olana karşı yardım istedi. Mûsâ da bir yumruk atıp Kıpti'yi öldürdü. Arkasından: "Bu, dedi, şeytanın işindendir, kötü bir iştir. O gerçekten saptırıcı açık bir düşmandır." (Kasas 28/15) Aynı mesele Ahd-i Atikte de geçer. (Çıkış, 2/11-13) Mûsâ (a.s.) "Ya Rabbî, ben kendime yazık ettim, affeyle beni?" dedi. Allah da onu bağışladı. Mûsâ aleyhisselam geceyi, sabaha kadar endişe içinde, etrafı kontrol ederek geçirdi. Sabahleyin, bir de baktı ki dün kendisinden yardım isteyen İbranî, yine imdadına çağırıyor. Mûsâ ona: "Belli ki sen azgının tekisin!" dedi. İbranî, kendine yardım eden Mûsâ'yı azarlamaya başladı. Hatta onu, düşmanlara bildirip ele verdi. Haber etrafta yayıldı. Firavun, Hz. Mûsâ'yı öldürmek için adamlarını salıp aratmaya başladı. Memfis'in öte başından sarayın içinde, Firavun ailesinden mümin bir adam (Mümin-i Ali Firavun) [bk. MÜMİN-İ ALİ FİRAVUN] koşarak geldi ve dedi ki: "Ne yapıyorsun Mûsâ? Yetkililer idam istemi ile senin hakkında karar vermek üzere toplantı halindeler. Beni dinlersen derhal şehri terk et! Ben, hakikaten senin iyiliğini isteyen biriyim!" (Kasas, 28/13-21)

Mûsâ aleyhisselam hemen endişe içinde etrafını kontrol ederek Memfis'i terk etti. "Şu zalimler güruhunun elinden beni halas eyle ya Rabbî!" diye yalvardı. *Medyen [bk. MEDYEN] tarafına yönelince "Umarım Rabbim beni doğru yola yöneltir." dedi. Medyen'in su kuyularına varınca orada davarlarını sulayan bir grup insanla

karşılaştı. Burası muhtemelen Maknâ ile el-Bed' arasında şimdi Safura Kuyusu diye bilinen yerdi. Onların gerisinde de kendi hayvanlarını uzakta tutmaya çalışan, Şuayb'ın büyük kızı Safûrâ (Sabura) ile küçük kızı 'Abrâ'yı (Zadü'l-mesîr, VI, 212) gördü "Siz niçin bekliyorsunuz?" diye sordu. Onlar da: "Çobanlar hayvanlarını sulayıp ayrılmadıkça, biz suvarmayız. Babamız da hayli yaşlı olduğundan iş bize kalıyor" diye cevapladılar. Bunun üzerine onların davarlarını suvardı, sonra gölgeye çekilip: "Ya Rabbî! Bana lütfedeceğin her türlü nimete muhtacım!" diye dua etti.

Az sonra o iki kızdan biri utangaç bir tavırla yürüyerek çıkageldi ve "Bize sunduğun suvarma hizmetinin ücretini vermek üzere babam seni davet ediyor" dedi. Mûsâ onun yanına girip başından geçen olayları anlatınca, Şuayb: "Endişe etme, zalimlerin elinden artık kurtuldun!" dedi. Kızlardan biri, Mûsâ'yı işçi olarak tutmasını ve çok güvenli ve kuvvetli olduğu için çalıştıracakları en iyi adam olduğunu babasına söyledi. Şuayb (a.s.) kızlarından birini, belirli bir süre (8 yıl mecburi, 2 yıl da ikram için) kendisine çalışmak suretiyle, onunla evlendireceğini söyledi. Mûsâ (a.s.) bu teklifi kabul etti. Sözleşme yaptılar ve bu sözleşmeye Allah'ı da şahit tuttular. Mûsâ müddeti tamamlayıp ailesiyle Medyen'den çıkıp Mısır tarafına doğru, yolda giderken, Tur-i Sina (Horeb) tarafında, muhtemelen Azize Katerina Kilisesi civarında bir ateş fark etti. (Moses in Midian, pp. 3-10)

Tur-i Sina'da, içinde bulunduğu Tuva vadisine geldiğinde, karanlık ve soğuk bir kış gecesinde bir oğlu dünyaya geldi. Yolu kaybetmiş, davarları dağılmıştı. Gök gürüldüyor, şimşek çakıyordu. En muhtaç olduğu şey ateşti. Allah (c.c.) lütfünden dolayı ateşin göründüğü yerde tecelli etti ki, Mûsâ o tarafa doğru gitsin. (Araîsü'l-Mecalis, s. 157-8)

Ateşin bulunduğu yerde insanların olabileceğini ve belki de kendilerine yardım edebileceklerini ümit ederek ve oradan bir parça ateş alıp ısınmak için ateş tutuşturma düşüncesiyle oraya doğru gitti. (Kasas 25/22-28) Bu olay Ahd-i Atik'te de farklı yanlarıyla anlatılır. (Çıkış, 3/1)

Ateşin yanına varınca kutlu mekândaki vadinin sağ tarafında bulunan ağaçtan (muhtemelen Azize Katerina Kilisesi'nin olduğu nokta) şöyle nida edildi: "Ey Mûsâ! Âlemlerin Rabbi olan Allah Ben'im. Haydi asanı yere bırak!" Hz. Mûsâ bu sesi yeni duymuştu. Anlamaya çalışıyordu. Kalbi tir titriyordu. Allah, Cebrail'i gönderip onun kalbini güçlendirdi. Ona, Ey Mûsâ, "Benim, Ben, Senin Rabbin!" diye sürekli Cenab-ı Hak kendini tanıtıyordu. Allah (c.c.) ona, Mukaddes vadide olduğu için çarıklarını çıkarmasını emretti. (Taha, 20/11-12)

Mûsâ aleyhisselam peygamberlikle ilk buluşunca, ailesi ile ilgilenemedi. Eşi yalnız başına oturduğu sırada, Şuayb'ın ailesinden bir çoban oraya uğrayınca, onları tanıdı ve alıp Şuayb'a (a.s.) götürdü. Firavun denizde boğuluncaya kadar, Hz. Mûsâ'nın ailesi kayınpederinin yanında kaldı. (Araîsü'l-Mecalis, s. 158) Yalnız, Medyenli çobanların, Tur-i Sina'ya ulaşması zor görünüyor. Şayet çobanlar onu götürdü ise, bu takdirde, Hz. Mûsâ'nın ilk vahiy ile karşılaşması olayı Medyen civarında ve Cebel-i Lûz'de olması daha uygun düşmektedir.

Böylece Hz. Mûsâ'ya nübüvvet verilmiş olup, göstereceği mucizeler de nübüvvetle birlikte öğretilmiş oldu. Firavun ve etrafındakilere bunları gösterip Allah'ın elçisi olduğunu anlatacaktı. Nübüvvet görevini aldığında, Kıptî'yi hata ile öldürdüğü için, onun soyu olan insanlara direk davasını anlatmakta bir zorluk olacağı kesindi. Abisi Harun'u, hem kendi peygamberliğini tasdik eden ilk örnek hem de Firavun'la, onlara karşı daha önceden hiç suç işlememiş birisi olarak, durumu daha iyi anlatsın diye, Allah'tan bir yardımcı vermesini istedi. Cenab-ı Hak, Mûsâ'nın isteğini kabul edip buyurdu ki: "Seni kardeşinle destekleyeceğiz, size öyle bir kudret vereceğiz ki ayetlerimiz sayesinde onlar size el bile uzatamayacaklardır. Siz de, size tâbi olanlar da, mutlaka galip geleceksiniz." (Taha, 26-30; Kasas 28/29-25)

Hz. Mûsâ, yiğitlik çağına erip olgunlaşınca, muhtemelen 33 veya 40 yaşına varınca, Allah ona hikmet ve ilim (Peygamberlik) verdi. (Kasas, 28/15; Taberî, Tefsir, XX, 42; İbn Kesir, Tefsir, III, 383)

Mısır'a girişi

Hz. Mûsâ uzun bir yolculuktan sonra Mısır'a ulaştı. Geceleyin annesinin evine vardı. Çok uzun zaman geçtiği için, önce kendisini tanıyamayan abisi Harun ile kucaklaştılar. Hz. Mûsâ'nın yanına gelmeden önce Harun'a, bu davada yardımcı olacağı, Allah tarafından vahyedilmişti. Firavun'a gidip tevhit dinini anlatacaklarını annelerine söyleyince, Firavun'un onları öldüreceği endişesiyle, o, buna karşı çıktı. Annelerinin sözünü kabul etmeye yanaşmadılar.

Firavun'un karşısında

Hz. Mûsâ'nın muhtemelen m.ö. 1272 yıllarında vefat ettiği söylenir. Onun için tebliğini ilk yaptığı firavun muhtemelen M. Ö. 1292-1225 yılları arasında yaşayan II. Ramses olmalıdır. Mısır'dan çıkış öncesinde, Hz. Mûsâ'nın muhatabı Firavun, muhtemelen I.Merneptah idi. Boğulma olayı da onun tahta geçişinin beşinci

yılında meydana gelmişti. (Hanbury Brown, p. 19) Bununla birlikte, denizde boğulanın, I. Ahmose (Amosis), III. Thutmose, II. Amenhotep, Tutankhamun, II. Ramses ve II. Seti gibi firavunlardan birinin olduğu da söylenir. Bu firavunlardan hepsinin naaşları bulunmuş ve Yunus suresi 92. âyette, boğulan firavunun bedeninin, diğer insanlara ibret olsun diye korunacağı beyan edilmiştir. I. Merneptah'ın, daha genç, sıhhatli ve dinç olması, mumyasının hırpalanmış bir vücuda sahip olması, denizde boğulan firavun olduğuna tercihen delalet etmektedir. (Beyyumî, II, 329) Ayrıca, onun Luksor'da (Taybe Ğarbiyye) ortaya çıkarılması, o şehirde öldüğünü göstermez. I. Merneptah'ın kabri, Luksor'da Krallar Vadisinde'dir. (H. E. Whistler, pp. 225-234)

Cenab-ı Allah, türlü türlü imtihanlardan geçirip Hz. Mûsâ'yı peygamberlik için yetiştirmişti. Abisi ile birlikte Allah'ın ayetlerini, gevşeklik etmeden, tatlı ve yumuşak bir dille, iyice azmış olan Firavun'a anlatacaklardı. Firavun, adamlarını toplayıp onlara "Sizin en yüce rabbiniz benim!" demişti (Naziat, 79/23-24) Cibril, Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselama buyurdular ki, benim, yaratıklardan, iki kişiye öfkelendiğim kadar hiç kimseye öfkelenmedim: Biri Şeytan diğeri de Firavun. (Araîsü'l-Mecalis, s. 176) İki kardeş, Firavun'un onlara yapacaklarından da endişeli idiler. Allah (c.c.) vahiy ile onları destekleyeceğini bildirip korku ve endişelerini giderdi. Ona varıp, "Bizler, sana, Rab tarafından gönderilen elçileriz! İsrailoğulları'nı bizimle gönder ve onlara işkence etme!" dediler. (Taha, 20/40-47) Onları yalanlayanların mutlaka azaba uğrayacaklarını da peşinen bildirdiler.

Firavun: "Sizin Rabbiniz de kimmiş ey Mûsâ!" dedi. Mûsâ: "Her şeyi yaratan, sonra da onu yaratılış gayesine uygun yola koyan Yüce Allah'tır" dedi. Hem de burada İsrailoğulları'nın kendisi ile gönderilmesini istedi. Hz. Mûsâ'nın bu yoğun ve anlam dolu cümlelerine cevap veremeyen Firavun, konuyu ilgisiz taraflara çekti. Sarayda onu büyüttüğünü başa kalktı. "Sen bebekken alıp yanımızda büyüttüğümüz şu çocuk değil misin? Sonra da bizim sarayımızda senelerce kalmış, ömrünün bir kısmını bizimle geçirmiştin. Sonunda, bizden bir Kıptî'yi de öldürmüştün. Sen doğrusu nankörsün." dedi. (Şuarâ, 26/18-19)

Hz. Mûsâ'nın iki görevi vardı. Biri, dünyanın en zorba ve zalim idarecisi Firavun ve halkına hakkı anlatmak, diğeri de İsrailoğulları'nı onun şerrinden kurtarmaktı. (A'raf, 7/107-108) Herkesin görebileceği, geniş bir alanda ve uygun bir vakitte müsabaka başladı. [bk. MEKANEN SÜVA] Hakkı anlatınca, Hz. Mûsâ'dan peygamber olduğuna dair delil ve belgeler istedi. Hz. Mûsâ, asasını yere bırakınca kocaman ejderha oluverdi. Elini, sıyırıp çıkardı, nur saçan bir el haline geldi. (A'raf, 7/107-108) Aynı olay benzer bir şekilde Ahd-i Atik'te geçer. (Çıkış, 4/2-8) Hz. Mûsâ, Firavun ve ona tabi olanlara açık açık dokuz mûcize gösterdi. (İsra, 17/101)

Firavun ile birlikte, bu olayları gören saray erkânı, hakka yanaşmayıp, mucizelere sihir deyip geçtiler. Sihir Mısır'da çok yaygındı. (Egyptian Magic, p. 6-7) Hz. Mûsâ'yı mat etme peşinde olduklarından, olaydan kendileri de emin değildi. Hz. Harun'u yanlarında alıkoydular. Şehirlere, muhtemelen Luksor'a en mahir sihirbazların getirilmesi için emirler gönderildi. [bk. MEDAİN-İ SAİD] Büyücüler toplanıp geldiler ve mutlaka galip geleceklerini yemin ederek söylediler. Firavun da onlara büyük hediyeler vaat etti. Vakit olarak da herkesin gelip görebileceği kuşluk vaktini ve Mısırlıların en yoğun ilgi ile takip edecekleri bayram gününü (yevmü'z-ziyne) seçtiler. Bu günün Nisan ayında, Aşure günü olduğu rivayetlerde sabittir. (Heysemî, VII, 62) Fakat, Mısır'da o gün, İsrailoğulları ile birlikte tevhide inanan insanların oranı % 2-10 gibi azımsanamayacak bir rakamda idi. Onun için, Firavun, Mûsâ'nın yapacağı dini inkılaptan çok korkuyordu. [bk. MEKANEN SÜVA]

Millet toplandı. Önce büyücüler atacaklarını ortaya atıp halkın gözlerini büyülediler. Müthiş bir sihir sergileyip milleti dehşete düşürdüler. Hz. Mûsâ, insanlara ve kendine doğru ejderha görünümünde yönelmiş sihir maddelerini görünce endişe duydu. Allah (c.c.) vahiy ile onu destekledi. Sihirbazların iflah olamayacağını telkin etti. (Taha, 20/67-69) Bunlardan sonra, Hz. Mûsâ, asasını attı. Asâ birden onların yaptıkları sihir ve gözbağcılık kabilinden her şeyi yutuverdi. Böylece gerçek ortaya çıktı. Büyücülerin yaptıkları boşa çıktı. Firavun ve takımı yenilip küçük düşürüldüler. (A'raf, 7/112-119)

Firavun'un zevcesi *Asiye hatun [bk. İMREETÜ FİRAVUN ASİYE] önceden Hz. Mûsâ'ya iman etmişti. Firavun'a karşı, Mûsâ aleyhisselama yardım etmesi için, durmadan Allah'a yalvarıyordu. Onun bu halini görenler, kendisinin, Firavun ve taraftarlarına, şefkatinden dolayı, Firavun lehine dua ettiğini sanıyorlardı. (Heysemî, VII, 62) Bazı rivayetlere göre de, durmadan bu müsabakanın sonucunu merakla soruyordu. Hz. Mûsâ'nın yendiğini anlayınca, o da hemen iman etti ve Firavun tarafından şehit edildi.

Büyücüler, hakkı anlayıp, Firavun'un hediyeleri şöyle dursun, cezalandırılmayı dahi göze alarak, "Mûsâ'nın ve Harun'un rabbine iman ettik" deyip secdeye kapandılar. (Araf, 7/120-123)

Firavun'un korktukları başına geldi ve oradakilere tehditler savurmaya başladı. İnananların, ellerini ve ayaklarını keseceğini ve hepsini toptan asacağını söyledi. Denilenlere aldırmadılar. "Mümkün değil. Bize gelen bunca delillere ve bizi Yaratana karşı seni tercih edemeyiz. İstediğin hükmü ver. Senin hükmün nihayet,

bu dünyada geçer. Biz Rabbimize iman ettik. Onun günahlarımızı, özellikle bizi yapmaya zorladığın sihir günahını affedeceğini umuyoruz. Allah elbette daha hayırlı ve O'nun mükâfatı daha devamlıdır." dediler. (Taha, 20/72-73)

Sihirbazlar iman ettikten sonra, Allah'a dua ettiler. "Ey bizim büyük Rabbimiz! Sabır kuvvetiyle doldur kalbimizi, yağmur gibi sabır yağdır üzerimize ve sana teslimiyette sebat eden kulların olarak canımızı teslim al!" (Taha, 20,72-75)

Firavun'un hanedanından ve saraydan müslüman olanlar oldu. Firavun'un kızı Maşita iman etmiş ve Firavun da onu çocukları ile ateşe atmıştı. Hadiste rivayet edildiğine göre, emzikli çocuk konuşmaya başlayıp, "Anneciğim! Sabret! Çünkü sen, hak üzeresin." demiş ve annesi, çocukla birlikte ateşe atlamıştı. (Heysemî, I, 65) Ayrıca, Firavun'un Hazineden sorumlu bakanı (Hazin-i Firavun) ile hanımı iman etmişlerdi. (Taberî, Tefsir, XI, 150) Kur'ân'ın beyanına göre İsrailoğulları'nın yaşlıları ölmüş ve Firavun'un korkusundan Allah'a iman etmemişlerdi. Daha sonra gelen genç kuşaklar iman ettiler. (Yunus, 10/83; İbn Kesir, II, 428)

Firavuniyet dönemlerine de ilham olsun diye, Allah (c.c.) Mûsâ ve kardeşine, Mısır'da evler kurup, evlerde namazgâhlar ayırıp, namaz kılmalarını vahyetti. Allah'a ibadet etmenin hiçbir zaman durdurulamayacağı mesajı verilmek isteniyordu. (Yunus, 10/87) Aynı zamanda Mûsâ'nın (a.s.) tebliğ faaliyetlerinin bu safhada olduğunu görmekteyiz. Muhataplarından çektiği cefadan dolayı onlara yaptığı şu beddua ise manidardır: "Ey bizim Rabbimiz! Sen Firavun ile onun ileri gelen adamlarına dünya hayatında muazzam ziynet, haşmet ve servet verdin. Ey bizim Rabbimiz! İnsanları neticede Senin yolundan saptırsınlar diye mi onlara bu imkânı verdin? Ey bizim büyük Rabbimiz, mahvet, sil süpür onların servetlerini ve kalplerini şiddetle sık; belli ki o acı azaba girmedikçe onlar imana gelmeyecekler."(Yunus, 10/88)

I. Merneptah da babası gibi, inananları rahat bırakmamış, İsrailoğulları'ndan kadınları hayatta bırakıp erkeklerini öldürmeye başlamıştı. (A'raf, 7/127) İsrailoğulları, işkencelere dayanamadılar. Hz. Mûsâ'ya şikâyette bulunup: "Biz, hem sen bize gelmeden önce, hem de sen bize peygamber olarak geldikten sonra işkenceye mâruz kaldık!" diye yakındılar. Mûsâ ise, şöyle dedi: "Hele biraz daha sabredin. Umulur ki, Rabbiniz düşmanlarınızı imha eder de, onların yerine sizi hâkim kılıp nasıl hareket edeceğinize bakar." (Araf, 7/128-129) Firavun, İsrailoğulları'nı ülkelerden söküp atmak istedi. Fakat Hz. Mûsâ, onun mahvolacağını biliyordu. İsrailoğulları, Mısır'da daha çok Vadi-i Timyulat'ta Pithom (Tell Ratebe), Pi-Rameses (Qantir), Bilbeys ve Zekazık gibi yerlerde yaşıyorlardı. Firavun onlara, Pithom ve Pi-Ramses şehirlerini kurdurdu. Pi-Ramses, on dokuzuncu sülalenin başkenti idi. Yapılan kazılarda, İsrailoğulları'nın Mısır'dan ayrıldıkları asrın, on dokuzuncu sülale dönemine rastladığı kuvvetli ihtimallerdendir. (Beyyumî, II, 320)

Cenab-ı Allah, Firavun hanedanı düşünüp ibret alsınlar diye, senelerce onları kuraklık, kıtlık ve ürün azlığı ile cezalandırdı. Firavun'a bütün ayet ve deliller gösterildi. Fakat onlar, kendilerine gösterilen her mucizeyi büyü olarak algıladılar. Allah (c.c.) Kıptîlere, sağanak halinde yağmur gönderip sellere bıraktı, ekinlerini, meyvelerini yiyen çekirgeler gönderip mahsullerini perişan etti; "haşarat" gönderip her tarafı doldurdu; evlerinin, çuvallarının, kap kacaklarının içine giren kurbağalar gönderdi; normal sudan doldurunca kaplarındaki suyu kana dönüştürdü. Yine de iman etmediler. Başlarına bela gelince Mûsâ'dan canlarının kurtarılmasını istiyorlar, bela savuşunca tekrar eski kafalarına dönüyorlardı. Mûsâ'ya inanacaklarını ve İsrailoğulları'nı kendisi ile göndereceklerini vaat ediyor, sonra cayıyorlardı. (A'raf, 7/133-134)

Firavun çaresizlik içinde iyice hırçınlaşmıştı. "Bırakın beni, şu Mûsâ'yı öldüreyim. O da varsın Rabbine yalvarıversin, bakalım O kendisini kurtaracak mı? Zira bu gidişle onun, sizin dininizi değiştireceğinden veya ülkede anarşi çıkaracağından endişe ediyorum." dedi. Hz. Mûsâ, "Ben, âhirete, hesap gününe inanmayan her kibirli ve zorbadan benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığınırım." dedi. Firavun'un hanedanından olup, o zamana kadar iman ettiğini saklayan biri (Mümin-i Âl-i Firavun) [bk. MÜMİN-İ ÂL-İ FİRAVUN] çıkıp şöyle dedi: "Bir insan Rabbim Allah'tır dedi diye kalkıp onu öldürecek misiniz? Hâlbuki o Rabbiniz tarafından açık belgeler ve mucizeler de getirdi. Eğer yalan söylüyorsa, yalanı zaten kendisinin aleyhinedir. Ama şayet doğru söylemişse, en azından onun sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Şu bir gerçektir ki Allah haddi aşan, yalancı kimseleri iflah etmez. Sevgili halkım! Bugün hâkimiyet sizindir, ülkede üstünlük sizdedir. Ama yarın Allah'ın azabı başımıza gelir çatarsa, söyler misiniz hangi kuvvet bizi kurtarabilir?" (Mümin, 40/26/2) Firavun'un karşısında böyle konuştuğundan dolayı, onun çok ileri gelen ve Firavun'un yakınlarından biri olduğu anlaşılıyor. Rivayetlere göre Firavun'un amcası oğlu idi. Firavun onun sözleri karşısında: "Ben size sadece kendimce uygun bulduğum görüşü bildiriyor ve size tutulması gereken doğru yolu gösteriyorum" dedi.

Hatta biraz daha büyüklenip, Hz. Mûsâ'nın inandığı Allah'ı göklerde aramaya başladı. Haman [bk. HAMAN] diye, yakını muhtemelen, imaretle uğraşan bir yardımcısına, kendisi için bir gözetleme kulesi [bk. SARH]

yaptırmasını istedi. Gayesi, güya kendisine göre yükselip, göklere yol bulup Mûsâ'nın tanrısına ulaşmaktı. Firavun'un kötü gidişatı kendisine cazip göründü ve yoldan çıkarıldı. Hilesi ve düzeni tamamen boşa çıktı. (Mümin, 40/36-37) Yerde kendisine, Allah'ın varlığına dair bir sürü delil gösterilirken inanmayıp, gökte delil araması tamamen aptallıktı. Fakat halkı kandırmaya çalışıyordu.

Derken, ibret almaları için gerekli süre doldu. Kur'ân-ı Kerim'in beyanına göre, Firavun ve onun gibi düşünenlere verilen mühlet dolmuştu. Firavun ne iman ediyor, ne iman edenleri serbest bırakıyor ne de İsrailoğulları'nın Mısır'ı terk etmesine izin veriyordu. Derken, Allah, Hz. Mûsâ'ya, İsrailoğulları'nı geceleyin Mısır'dan çıkarmasını vahiy ile bildirdi. Denize asası ile vurup onlara kuru bir yol açmasını, Firavun'un onlara kavuşamayacağını ve İsrailoğulları'nın boğulmadan denizi geçeceklerini vahyetti. (Şuarâ, 26/52)

Mûsâ aleyhisselam, göç için gerekli bütün tedbirleri aldı. Kuvvetli bir tercihe göre, Milattan önce, 1214 veya 1216 yıllarında Mısır'dan ayrıldılar. Muhtemelen, Mısır'dan ayrıldıkları yer, Firavun'un boğulacağı yere yakın şimdiki adı Tell Sahabe veya Tell Ratebe olan Pithom ve Pi-Ramses (Qantir) idi. Zira Mısır'a gelen Yahudilerin ekseri, Nil Delta'sının doğusunda yer alan Vadi-i Timyulat'ta oturuyorlardı. Vadi-i Timyulat ise, Nil Delta'sının doğusuna ayrılan, Nil'in (el-Bîluzî) kolunun Timsah Gölü'ne (Buhayratü't-Timsah) kadar uzanan bölgesini kapsar. Pithom (Tell Sahabe), Pi-Ramses, Bilbeys, Ebu Hammad ve Zekazık gibi şehirler burada yer alıyordu.

Mûsâ, İsrailoğulları'nın önünde, Harun ise arkalarında gece erken vakitte yola koyuldular. Mısır'dan çıktıkları zaman Nisan ayı idi. Mûsâ aleyhisselam, Mısır'dan (Pi-Ramses veya Pithom) sol tarafa, Şam'a giden yolu bırakıp denize doğru gitti. (George L. Robinson, pp. 410-423; The Route of Israel, 283-244)

Hz. Mûsâ'nın kavmi ile geçtiği ve firavunun boğulduğu denizin, neresi olduğu tartışmalıdır. Birkaç ihtimal üzerinde durulur: 1- Nil Delta'sının doğusunda Nil nehri, 2-Acıgöl'ün İsmailiye'ye yakın olan tarafı, 3-Port Said'in doğusunda Akdeniz, 4- Süveyş şehrinin güneyinde Kızıldeniz'de, Uyun-i Mûsâ hizası, 5-İsmailiye'nin güneyinde Timsah Gölü, 6-Acı göl ile, Süveyş arası, 7-Akabe Körfezi'nin Maknâ ciheti. Hiçbir tarihçinin kesin bilgi vermeye yanaşmadığı bu konuda, daha tercihli görüşe göre İsmailiye'ye yakın Timsah Gölü veya bu gölün güneyinde daha büyük olan Acıgöl, Firavun'un boğulduğu deniz olabilir. Bazı araştırmalara göre, Süveyş kanalının geçtiği, Acıgöl ile Kızıldeniz arası, önceki tarihlerde açık iken, kanal açılıncaya kadar çeşitli tabiî sebeplerle kapanmıştı. Hz. Mûsâ'nın kavmi ile buradan geçebileceği de ihtimal dairesindedir.

İsrailoğulları, Mısır'dan ayrılırken, Nil'in kenarında sandık içinde bulunan Yusuf'un kabrini de yanlarına almışlardı. Güneş doğup ortalığı aydınlatırken Firavun'un ordusu onları takibe koyuldu. (Şuarâ, 26/60) Onları takip etmek gayesiyle, bütün şehirlere asker toplamak üzere görevliler çıkardı. Başta vezir Haman ve arkada Firavun ordularıyla Hz. Mûsâ'nın peşine düştüler. (Şuarâ 26/53-59) İki topluluk birbirini görecek kadar yaklaşınca İsrailoğulları: "Eyvah! Bize yetiştiler!" diye paniğe kapıldılar. Hz. Mûsâ'ya, "Kelimullah, önümüzden denizle, arkamızdan Firavun ile kaplandık" dediler. Hz. Mûsâ ise onlara: "Hayır, asla! Rabbim benimledir ve O muhakkak ki bana kurtuluş yolunu gösterecektir." diyordu. İsmailiye civarına (Kızıldeniz/Timsah Gölü veya Acıgöl) varınca, Mûsâ aleyhisselam asasını denize vurdu. Vurur vurmaz, deniz yarıldı, öyle ki birer koridor gibi açılan her yolun iki yanında sular büyük dağlar gibi yükseldi. (Şuarâ, 26/61-63) Firavun bütün ordusu ile denizde açılan koridora girdi. (Çıkış, 14/22) Ordu tamamıyla denize girince, deniz kapandı. Onlar boğuldu. Mûsâ ve beraberindekiler kurtuldu. (Şuarâ, 26/65-66)

Firavun boğulurken, "İman ettim. İsrailoğullarının inandığı İlahtan başka tanrı yokmuş. Ben de müslümanlardanım" dedi. Onun yeis anındaki bu imanı kabul edilmemişti. Cenab-ı Hak ona: "Şimdi mi? Halbuki bundan önce isyan etmiştin, bozgunculardan olmuştun! Biz de bugün senin bedenini denizden kurtarıp karada bir yere çıkaracağız ki senden sonra gelecek nesillere ibret olasın!" dedi. (Yunus, 10/89-91) Bu hadiseler, Ahd-i Atik'in çıkış bölümünde benzeri şekilde anlatılır. Fakat, Firavun'un cesedinin, mucizevî bir şekilde, aleme ibret kalsın diye korunacağı hiç ifade edilmez.

İsrailoğulları bir türlü Firavun'un öldüğüne inanamıyorlardı. Allah onu sahile attı. Denizin o zaman sahile attığı Firavun'un cesedi, kızıl bir öküzü andırmakta idi. (İbn Ebi Şeybe, VII, 452) Nakledildiğine göre, Hz. Mûsâ'yı takip edip boğulan I. Merneptah adlı Firavun'un cesedi, diğerleri gibi, zamanımıza kadar kalmış, bugün Krallar Vadisi'nde millete teşhir edilmektedir. Merneptah'ın mezarı, daha az lükse ve işlemeye sahiptir.

Allah, böylece, Firavun'un ve beraberindekilerin bahçelerinden ve pınarlarından, hazinelerinden, servetlerinden ve kendilerince çok değerli makam ve mevkilerinden onları çıkardı. Bu nimetlere İsrailoğulları nail oldu. (Şuarâ, 26/57-59) Allah, inananları, işkenceden, hor ve hakir görülmekten kurtardı.

Merhamete lâyık olma haklarını kaybettiklerinden, perişan hallerine gök de ağlamadı, yer de ağlamadı. Artık onlara yeni bir mühlet de verilmedi. (Duhan, 44/29) Denizden geçtikten sonra, Ahd-i Atik'e göre Refidim, (Feyran vadisinde, Feyran Kasis) İslamî kaynaklara göre, Tih Çölünde kaldılar. [bk. TİH]

Hz. Mûsânın, Firavun ve ordusu denizde boğulduktan sonra, Sina Yarımadası'nın hangi tarafında kaldıkları açıkça ifade edilmemiştir. Kızıldeniz'in kenarında Uyun-i Mûsâ diye bir bölge olduğu gibi, buradan başka yerlerde kaldıkları da muhtemeldir. Denizden mucize şeklinde kurtulduktan sonra Hz. Mûsâ, Yuşa b. Nun ile Kâlib b. Yufenna'yı [bk. RECÜLAN: İKİ YİĞİT] Mısır'a gönderip orada bulunan ganimetleri toplattı. Yuşa b. Nûn, Mısır'da ganimetleri toplayıp, Mısır'ın başına da Firavun'un halkından birini tayin edip Hz. Mûsâ'nın yanına döndüler. (Taberî, Tarih, I, 171) Böylece Allah (c.c.) onları o zaman, ülkenin doğularına ve batılarına varis kıldı. (A'raf, 7/137) Burada Meşāriḳa'l-Arḍ'ı ve Meğāribehā (ülkenin doğuları ve batıları) ile kastedilen doğulardan, Filistin'e göre doğuda olan Şam ve batılardan da Filistin'e göre batıda Mısır'a kadar kalan yerler. (Zadü'l-mesîr, II, 253) [bk. MEŞARİKA'L-ARD]

İsrailoğulları'nın puta tapma isteği

Denizden geçip Süveyş kanalının doğusunda yerleşmiş, muhtemelen oradan Refidim (Feyran Kasis) ve oradan da Tih'e geçmişlerdi. Kitab-ı Mukaddes'e göre Tih Çölünün biraz ötesinde bulunan Paran çölü ile Kadeş Bernea arasında yerleşmişlerdi. Bir put tarlası gibi her yerde putların bulunduğu Mısır'dan ayrıldıktan sonra, sade hayata alışmak onlar için zordu. Kafalarının içinde, putlara tapma iyice yerleşmişti. Damarlarına kadar sinen, Memfislilerin taptığı Apis öküzü putuna tapma sevdasını, denizden geçtikleri büyük bir mucize bile silip atamamıştı. Bakara suresi, 93. ayetinde de anlatıldığı gibi, Mısır'daki uzun kölelik döneminin İsrailoğulları üzerinde kalıcı tesirler bıraktığı, bu arada sığır cinsini tanrılaştırma alışkanlığı kazandıkları anlaşılıyor.

Onun için, burada, Firavun'un şerrinden kurtarıp onları sahil-i selamete çıkaran Allah'a şüküretme yerine, Hz. Mûsâ'dan, bulundukları yöredeki sığıra tapan kişilerin putları gibi putlar istediler. (A'raf, 7/138; Bidaye, I, 276; Taberî, Tefsir, I', 45)

Mûsâ aleyhisselam Tur-i Sina'da

İsrailoğulları, Hz. Mûsâ'dan kendilerine uyacakları bir kitap istediler. Bu arzularını, Tih Çölüne vardıktan sonra mı yoksa evvel mi dile getirdikleri konusunda kesin bilgi mevcut değildir. Samirî olayında, yapılan putun denize atıldığı anlatıldığına göre, henüz deniz kenarında idiler. Hz. Mûsâ da daha önce aldığı vahiy ile bu kitabı onlara vaat etmişti. Kitabı almak için Tur'a gitmeye koyulduğunda, Cibril onu götürmek için atı ile gelmişti. Samirî Mûsâ b. Zafer, gelen atın normal bir at olmadığını fark edip bastığı yerden bir avuç toprak aldı.(Taha, 20/96; Taberî, I, 251, 283) Hz. Mûsâ yerine, Hz. Harun'u bırakıp Allah'ın daveti üzere Tur-i Sina'ya gitti. Hz. Mûsâ, Tevrat'ı almak için önceden, Tuva vadisinde 40 gün ibadetle geçirip manevi arınmada bulundu. Bugün Tuva vadisinin, Cebel-i Mûsâ'ya yakın boğazında Hz. Mûsâ'nın kaldığı bu yer anısına Roma Kralı Jüstinyen'in miladî 527-565 yılları arasında yaptığı bir Azize Katerina Kilisesi mevcut olup ziyaret edilmektedir. Ayrıca St. Catrina kilisesinin iç tarafında, Fatimi Camii bulunmaktadır. Cebel-i Mûsâ'nın tam tepesinde ise, bir kilise ve bir de mescit yer alır.

Allah'ın manevi arınma için kendisine tayin ettiği süre bitince, Mûsâ (a.s.) huzura vardı. Allah'ın kelamını duyunca O'nun zatını da bizzat görmek istedi. Allah (c.c.), dünya gözüyle kendisinin görülemeyeceğini ona bildirip, sadece nuruyla dağa tecelli edeceğini, şayet bu tecelliden akseden nura dayanırsa, zatını da görebileceğini buyurdu. Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi. Mûsâ da düşüp bayıldı. Kendine gelince dedi ki: "Sübhansın ya Rabbî. Her noksanlıktan münezzeh olduğun gibi, dünyada Seni görmemizden de münezzehsin. Bu talebimden ötürü tövbe ettim. Ben ümmetim içinde Seni görmeden iman edenlerin ilkiyim!" (A'raf, 10/143)

Bazı rivayetlerde, Hz. Mûsâ'ya Allah'ın tecelli ettiği dağın, Medyen dağlarının en büyüğü olan Zebîr dağı (Cebel-i Lûz) olduğu rivayet edilir. (Zadü'l-mesîr, III, 257; Zemahşerî¸ Cibal, s. 13) Mısırlı âlimlerden işitilen sözlü rivayetlere göre, bu dağın, Cebel-i Mûsâ'nın (Tur-i Sina) hemen batıya doğru karşı eteğinde ondan daha alçak, erimiş görünümündeki dağ olduğu belirtilmiştir.

Hz. Mûsâ, Medyen'den dönerken Tur-i Sina'da, muhtemelen seksen yaşında peygamberlik verildi. Peygamberliğinden önce Hz. İbrahim'in dini üzere idi. (Taberî, Tarih, I, 231)

Allah (c.c.) Hz. Mûsâ'ya, buluşmada, nübüvvet ve bir de Levhalar halinde Tevrat'ı verdi. (A'raf, 10/144–45) Ahd-i Atik'te bu levhaların taştan olduğu kaydedilmiştir. (Çıkış, 24/12) Kur'ân da bu levhaların yazılma işini Allah'a izafe etmekle beraber yazının melek vasıtasıyla mı, Hz. Mûsâ tarafından mı, bizzat Allah tarafından mı yazıldığı tasrih edilmez. (Kur'ân-ı Hâkim, s. 167)

Hz. Mûsâ'nın Tur-i Sina'dan dönüşü

Hz. Mûsâ'nın yerine bıraktığı abisi Harun aleyhisselam, o, ayrıldıktan sonra, İsrailoğulları'na, Mısır'dan aldıkları mücevherattan meydana gelen ganimetlerin helal olmadığını ve onları getirip bir çukura doldurmalarını ve Hz. Mûsâ bu ganimetlerin onlara helal olduğunu söyleyinceye kadar da bu çukurdan çıkarmamalarını emretmişti. Mûsâ Tevrat'ı almak için ayrıldıktan sonra Sığıra tapan Becerma kavminden ve münafık olan Samirî Mûsâ b. Zafer, bu toplanan mücevheratı, zaten içlerinde buzağı sevgisi olan İsrailoğulları'na put yaparak değerlendirmeye çalıştı. Böğürme marifeti olan bir buzağı heykeli döküp çıkardı. Samirî ve arkadaşları İsrailoğulları'na: "İşte bu, sizin de, Mûsâ'nın da tanrısıdır, ama Mûsâ bunu unuttu" dediler. (Taha, 20/88) Mısır tanrıları arasında, Tanrı ile alaka kurduğuna inanılan, Apis, Mnevis ve Buchis gibi boğa tanrıları vardı. Apis ise özellikle Memfis'in taptığı boğa idi. Bunlara tapanlar da bu olayı alkışlamışlardı. Mısır'dan çıkışın üzerinden daha üç ay geçmeden, buzağıya tapma şirki İsrailoğulları arasında başlamış oluyordu.

Hz. Mûsâ, Tur'dan pek öfkeli ve üzgün olarak halkına dönünce, onlara kızdı. Levhaları elinden yere bırakıverdi. Kardeşinin başından tuttu, kendisine doğru çekiyordu. Harun ise ona: "Ey annemin oğlu!" dedi: "İnan ki bu millet beni fena halde hırpaladı, nerdeyse beni linç edip öldüreceklerdi. Ne olur, düşmanlarımı üstüme güldürme, beni bu zalim milletle bir tutma!" (Araf, 10/150) Bu yapılanlar karşısında Hz. Mûsâ, Allah'tan mağfiret diledi. Ahd-i Atik, buzağının yapılma işini Hz. Harun'a izafe eder. (Çıkış, 32/35) Böylece Kur'ân bu yanlışı düzeltmiştir. [bk. HARUN]

Mûsâ aleyhisselam ise, Samirî'yi yanından kovmuş ve ona beddua etmişti. Onu insanlar içine karışmaktan men etmiş ve yalnızlığa hapsetmişti. "Bana dokunma"yın hastalığına, tik gibi bir şeye duçar olmuştu. Öte yandan yapılan buzağı heykeli eritilip toz haline getirildikten sonra denize atıldı. (Taberî, Tarih, I, 252)

Hz. Mûsâ, Tevrat'ın hükmüne göre, hem buzağıya tapanlara hem de onları önlemeyip bekleyenlere hemen tövbe etmelerini ve tövbe edenlerin, etmeyenleri derhal öldürmelerini emretmişti. Bu bir iç savaş gibi idi. Bu iç savaş Allah'ın izniyle zaferle sonuçlanmıştı ki Kur'ân-ı Kerim, bu ihsanı Bakara suresi 54. âyette beyan ediyor.

Bu arada, İsrailoğulları'nın, kendilerine inen Tevrat'ı uygulamada problem çıkardıklarını görüyoruz. Kur'ân'ın beyanına göre, İsrailoğulları'ndan Tevrat'a tabi olacaklarına dair Allah, onlardan söz almıştı. Onlar bu ahdi bozunca, Allah Tur-i Sina'yı onların üzerine kaldırmış ve bu halde: "Size verdiğimiz Kitaba kuvvetle sarılın ve muhtevasını iyi inceleyip ders alın ki kötü akıbetten korunasınız." diye ona ahitlerini kabul ettirmişti. (Bakara, 2/64)

İsrailoğulları'ndan tövbe etmek üzere seçilen yetmiş kişi

Samirî'nin aldatmasıyla altından yaptığı buzağıyı putlaştırma fitnesi, Hz. Mûsâ'nın dönmesinden sonra yaptığı uyarmalarla telafi edildi. İsrailoğulları yaptıklarına pişman olunca, Cenab-ı Hak, Hz. Mûsâ'dan, kavmi içinden yetmiş temsilci seçerek dağdaki mikat yerinde (Tuva vadisinde) tövbe etmelerini istedi. Onlar da denilen yere gittiler. Bu yetmiş kişi, kendilerini kabul etme şerefiyle yetinmeyip, Allah'ı açıkça görmek isteyince onları yıldırım çarpmıştı. Hz. Mûsâ yine bunların yerine Allah'tan af diledi. (A'raf, 10/155)

İsrailoğulları'nın Filistin'e gidiş çağrılarına itirazları

İsrail oğulları Hz. Mûsâ'dan önce, Hz. Davud, Hz. Süleyman ve Hz. Yusuf dönemlerinde Mısır'da ve Filistin'de büyük bir güce sahip olmuşlardı. Uzun süre medenî dünyanın en üstün gücü kalıp paraları Mısır'da olduğu gibi, çevresinde de geçerli olmuştu. Allah israiloğullarına onlara verdiği nimetleri hatırlatıp, Tevhid dinini tekrar yaymaları için onlardan, kendileri ile savaşılması güç olan bir kavimle savaşmalarını istiyordu. Bunlar, Cebbar Kavim Amalika, [bk. CEBBAR KAVİM: AMALİKA] idi ve Filistin'in güneyinde oturuyorlardı. Arz-ı Mukaddes'e [bk. ARZ-I MUKADDES] gitmelerini yoksa hüsrana düşerek perişan olacaklarını beyan ediyordu. (Mâide, 5/21) Allah yolunda olmak şartı ile salih bir kavim oldukları sürece Allah, İbrahim'in İshak'ın ve Yâkub'un yurdu olan Filistin'i onlara vaat etmişti.

Onlar ise, hedef gösterilen yerdeki Amalika'dan korkup, oraya ebediyen girmeyeceklerini söyleyerek Hz. Mûsâ'ya itiraz ettiler ve: "O zorbalar orada oldukları müddetçe biz asla giremeyiz. Haydi sen Rabbinle git, ikiniz onlarla savaşın, biz işte burada oturuyoruz." dediler. (Mâide, 5/24)

Bunlara rağmen, Allah'ın buyruğuna uymamaktan korkan ve Allah'ın kendilerine iman ve yakin nimeti ihsan ettiği iki yiğit [Reculan], Yuşa b. Nûn ve Kâleb [bk. RECÜLAN: İKİ YİĞİT] çıkıp Hz. Mûsâ'ya tabi oldular. Hz. Mûsâ yine Cenab-ı Hakk'a münacatta bulunup, kendi nefsinden ve kardeşinden başkasına söz geçiremeyeceğini söyleyip, artık kendisiyle, bu itaatsiz ve yoldan çıkmış topluluk arasında Allah'ın hüküm vermesini istedi. (Mide, 5/25) Allah Teâla da: "O kutsal yer onlara kırk yıl boyunca haram kılındı. Oldukları yerde

sersem sersem dolaşacaklardır. Sen artık o yoldan çıkmış kimseler için kendini üzme!" diye cevap verdi. (Mâide, 5/26)

Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kavmine hitabı, Kızıldeniz'in kuzeyinde Tih'te, Kitab-ı Mukaddes'e göre Tih'in yanındaki Paran çölünde bulundukları sırada yapılmıştır. Hz. Mûsâ'yı dinlemeyen, korkak ve isyancı millet terbiye edilsin, yeni bir nesil yetişsin diye kırk yıl Tih Çölü'nde (Sina Çölü) iman ve itaat eğitimine tabi tutuldular. Mısır'dan çıkarken bahar aylarının başında, Tih Çölü'ne girerken de üç ay sonra yaz aylarının başında girmiştiler. (Bidaye, I, 280)

Kitab-ı Mukaddes'e göre, denizden geçtikten sonra Refidim'e, oradan Tur-i Sina'ya (Horeb) geçmiştiler. (Çıkış, 17/1-2) Refidim, muhtemelen, Vadi-i Rufayil (Vadi-i Refayid) yakınları olabilir. Önceki Kitab-ı Mukaddes yazarları bu yerin, (Feyran Kasis köyü yakınları veya Faran vahası) olduğu kanaatini taşıyorlardı.

Burada susayınca Hz. Mûsâ'dan su istediler. O da kavmi için su arayıp Allah'a yalvardı. Allah (c.c.) "Asanı taşa vur!" diye hitap etti. Bunun üzerine o taştan On İki Pınar fışkırmış, [bk. ON İKİ PINAR] her kabile kendine mahsus pınarı bilmişti. (Bakara, 2/58) İsrailoğulları 40 yıl sürecek bu hayatlarında, kudret helvası ve bıldırcın eti ile besleniyorlardı. Kızgın çölde bulutlar üzerlerine gölge yapıyordu. (Bakara, 2/57)

İsrailoğulları içinde fail-i meçhul bir cinayet işlenmişti. Peşinden katilin kim olduğu hakkında birbirleriyle kavga edip suçu üzerlerinden atmaya çalışıyorlardı. Allah (c.c.) onların gizlediğini ortaya çıkaracaktı. Bunun üzerine bir sığır kesip, kesilen sığırın bir parçasıyla maktulun cesedine vurmalarıyla maktul dirildi ve kendisini katledeni söyledi. (Bakara, 2/72-73) Netice itibariyle, hem meçhul cinayet aydınlandı hem de İsrailoğulları'nın iliklerine kadar işlemiş buzağıya tapma sevgisi kesilmiş oldu.

Kur'ân'ın beyanından anlaşılıyor ki İsrailoğulları, Tih'teki hayatlarından müşteki olsalar bile, daima Allah'ın çeşit çeşit lütufları içinde ve Mısır gibi her karışı putlarla dolu bir beldeden uzak yerde yetişiyorlardı. Otuz sekiz yılda Tih'ten Ürdün'e varabildiler. Petra'da, ve Suriye sınırları içindeki İmtan ve Salhad'da Hz. Mûsâ'nın izlerine rastlamak mümkündür. Bugün antik şehir Petra'ın adı, "Vadi-i Mûsâ"dır. Ayrıca Harun da burada vefat edip Cebel-i Harun (Hor)'da defnedilmiş veya Tur-i Sina'da vefat edip buraya nakledilmiştir. Ürdün'ün fethinden sonra Hz. Mûsâ (a.s.) vefat etti. Onun halefi Yuşa b. Nun zamanında İsrailoğulları Filistin'e girdiler. (Kur'ân-ı Hakîm, s. 168)

Hz. Mûsâ, Tih Çölünde iken, bazı rivayetlerde her ikisi de burada vefat etmiş bazılarında ise Hz. Mûsâ'nın Eriha'da veya Ürdün'de vefat ettiği ileri sürülmüştür. Daha doğrusu, Hz. Harun'un Petra'da, Hz. Mûsâ'nın da Eriha'da vefat etmesidir. Hz. Harun ondan önce vefat etti. Hz. Muhammed (s.a.s.) miraca giderken, beşinci kat semada Hz. Mûsâ ile görüştü. Hz. Mûsâ'ya ait şemail bu bilgilerden alınmıştır. (Buharî, "Enbiya" 48) Hz. Peygamber (s.a.) hicretin onuncu yılında Veda Haccı'na giderken, Ezrak Vadisi'ne (Vadi-i Emec'den bir mil Mekke'ye doğru) varınca, "Mûsâ'nın, şahadet parmaklarını, kulaklarına koyup yüksek sesle Allah'a telbiye ederek vadiden geçişini, görür gibiyim" buyurdular. (Müslim, "İman" 268, 269) Hz. Peygamber (s.a.v) bu ifadeleriyle, Hz. Mûsâ'nın Mekke'ye giderek Hac ettiğini ve Kâbe'nin, İslam'ın hac yeri olduğu gibi diğer dinlerin de hac yeri olduğunu göstermektedir.

Hz. Mûsâ'nın Vefatı

Mûsâ aleyhisselam, son kez Allah ile kelam ettikten sonra kırk gün geçti ve bu arada kimse ile konuşmadı. Ağabeyi Harun'dan üç yıl sonra vefat etti. (Müstedrek, II, 628) Bir başka rivâyette Tih Çölünde 30 yıl geçmişti ki, Allah'ın İsrailoğulları'na Arz-ı Mukaddes'e girmeleri için tayin ettiği kırk yıl dolmadan, 117 yaşında vefat etti. (Müstedrek, II, 632).

Buharî'nin rivayet ettiği bir hadise göre, ölüm meleği Mûsâ aleyhisselama gelince, meleğin yüzü-ne tokat atıp gözünü çıkardı. Melek Allah'a dönüp, "Sen beni ölmek istemeyen bir kula gönderdin!" diye hâlini arz etti. Cenab-ı Hak, Azrail'e: Sen yine Mûsâ'ya dön de ona, elini bir öküzün sırtı üzerine koymasını ve elinin örttüğü her bir kıla mukabil bir yıl ömrü ola-cağını söyle, buyurdu. Mûsâ bunu duyunca: Ey Rabbim, bundan sonra ne olacak? diye sordu. Allah: Bundan sonra yine ölüm vardır, buyurdu. Mûsâ: "Öyle ise ölüm şimdi gelsin, niyazında bulundu." Bunun üzerine, Mûsâ, Allah'tan kendisini bir taş atımı uzak-lığa kadar da olsa, Arz-ı Mukaddes'e yaklaştırmasını istedi. Melek ruhunu aldı. (Buharî, "Enbiya" 33; İbn Hibban, IV, 113)

Resûlullah (s.a.s.) Hz. Mûsâ'nın kabrinin nerde olduğunu biliyordu. Resul-i Ekrem'in beyanına göre Hz. Mûsâ'nın kabri, Tur–i Sina'nın eteğinde, yol kenarında, kızıl kum tepesinin altında bulunmaktadır. (Buharî, "Enbiya" 33; İbn Hibban, IV, 113; Müstedrek, II, 632) Bir başka hadise göre, Hz. Peygamber İsra gecesinde, Hz. Mûsâ'yı kabri üstünde namaz kılarken görmüştü. (Müslim "Fedail" 164; Neseî, Sünen, "Kıyamü'l-leyl" 15) Hz. Peygamber'in bu tasvirinden yola çıkan bazı ehl-i keşfi'l-kubur, Kudüs'ten Eriha'ya giderken sağ tarafta kalan

“kızıl kum” tepesinde Hz. Mûsâ’nın kabrini tespit etmişlerdir. Günümüzde burada Hz. Mûsâ’nın kabrinin etrafında, içinde kabir, medrese ve caminin bulunduğu bir külliye yapılmıştır.

Tevrat’ın bildirdiğine göre, Hz. Mûsâ, Eriha karşısında Nebo Dağında vefat etmiştir. (Tesniye, 34/1–4) Cebel-i Nebo, Madaba şehrinin batısında olup, ziyaret edilmektedir.

MÜLK-İ MISIR (ملك مصر)

19. sülaleden II. Ramses’in idaresindeki Mısır

Zühruf suresi 51. âyette geçen “mülk-i mısır”dan maksat, Hz. Mûsâ’nın tebliği ilk yaptığı Firavun’un idaresindeki topraklardı. Bu da muhtemelen on dokuzuncu sülale dönemine rast gelir. [bk. FİRAVUN]

MÜBEVVEE SIDK: ŞAM VEYA BEYTÜ’L-MAKDİS: KUDÜS (مُبَوَّأَ صِدْقٍ)

İsrailoğulları’nın iskân ettirildikleri yer, Şam veya Kudüs

“Biz İsrailoğulları’nı güzel bir yerde yerleştirdik, onlara helâl hoş rızklar verdik” (Yunus 10/93) ayetindeki “mübevvee sıdk (güzel bir yer)” Taberî’nin beyanına göre, Şam veya Kudüs olabilir. (Taberî, Tefsir, XI, 166) Bazı tefsirler ise, bu “mübevvee sıdk”ın Mısır, Şam, Kudüs ve civarı olduğunu ileri sürmüşlerdir. (İbn Kesir, Tefsir, II, 432) Âyette geçen İsrailoğulları ise, sırf Hz. Mûsâ’nın çağında onun yanında olan arkadaşlarıdır. Bundan başka, söz konusu yerin, Filistin, Şam ile Yesrib (Medine) arasındaki yerler olduğu da kaydedilmiştir. (Zadü'l-mesîr, IV, 62) [bk. ŞAM VE KUDÜS]

MÜMİN-İ AL-İ FİRAVUN (مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ)

Firavun’un amcaoğlu, sarayda iman ettiğini gizleyip Hz. Mûsâ’yı destekleyen ve Menf şehrinde Hz. Mûsâ’yı öldürme kararını alanların haberini Hz. Mûsâ’ya bildiren adam

Kur'ân-ı Kerim’de iki yerde (Mümin, 40/28; Kasas, 28/20) geçen ve Hz. Mûsâ’ya, Firavun’un sarayında imanını gizleyerek yardım eden, Müslümanlar tarafından isminden çok vasfıyla bilinen bu zatın, hem bağlı olduğu millet hakkında hem de ismi hakkında farklı rivayetler vardır. Bazı kimseler bunun İsrailoğulları’ndan olduğunu bazısı da Firavun’un amcası oğlu olup Kiptîlerden olduğunu söyler. İsmi hakkında, beş görüş vardır: Hazbîl, (Ĥazḳîl veya Ĥazîḳâl) Habîb, Se'mûn, Cibrîl, Şem'ân. (Zadü'l-mesîr, VII, 217)

Belki de ismi üzerinde ittifak edilemediği için, hep vasfı kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim’deki Mümin suresi, Firavun sarayında bir peygamber bendesi olan bu zatın vasfı ile anılır. Her devrin bir Firavun’u olduğu gibi, bir de Mümin-i Ali Firavun’u vardır. Olayın cereyan ettiği yer Menf (Memfis) ise, Mümin-i Ali Firavun bu şehirden olmalıdır. Hz. Mûsâ’nın peygamberliğinin ilerleyen devirlerinde bu münakaşa olduysa o zaman, Başkent, Memfis’ten Pi-Ramses’e (Qantir) geçmiş olup, yaşadığı yerin de burası olması muhtemeldir. [bk. MEMFİS

MÜ’TEFİKÂT: LUT KAVMİ VE ŞEHİRLERİ (مؤتفكات)

Altı üstüne gelmiş yerle bir olmuş olan Sodom, Gomore ve Lut Halkı

“Mü’tefikât”, “mü’tefike”nin çoğulu olup altı üstüne gelmiş, yerle bir olmuş anlamındadır. Kur'ân-ı Kerim’de bu ifade ile Hz. Lut’un kavminin helâk olduğu yerleşim bölgesine telmihte bulunulur. Lut Kavminin diğer adı olarak kullanılır. (Taberî, Tefsir, X, 177) Lut Kavminin oturduğu bu şehirler, dört veya yedi şehirden meydana geliyordu. (Seâlibî, II, 140) Bazı müfessirlere göre, mü'tefikât kelimesi ile hem Lut Kavmi hem yaşadıkları yer kastedilmiş ve hepsinin altının üstüne getirildiğine, azaplarına sürekli telmihte bulunulmuştur.

Helâk için Cebrail (a.s.) gelip kanadını takarak oranın altını üstüne getirdiğinde, kendilerinin, köpeklerinin ve tavuklarının ses ve çığlıklarını sema ehli duydu. Bu şehirler: Sayğa, Sağara, Ğamra, Dûmâ ve en büyükleri Sodom idi. Toplam nüfusu dört yüz bini geçiyordu. (Ebu Hatim, VIII, 235)

Tevrat bu bölgeye Erden Havzası (Vadi-i Siddim) der. Erden Havzası, her biri 100 bin nüfusa sahip Sodom, Gomorrah, Admah, Zeboiim ve Zoar (Bela) gibi şehirlerinden meydana geliyordu. (Tekvin, 14. bölüm) Türkçeye Sodom ve Gomore diye tercüme edilen bu beş şehirlerden ikisi daha çok meşhurdur. Bu şehirlerin Arapça kaynaklarda isimleri, “Śâbûr”, “Śa'ûr”, “Ervem”, “'Amûd” ve “Sedûm” olarak geçer. (Müstedrek, II, 611)

Bu isimler, İslamî kaynaklarda farklı şekilde telaffuz edilir. Meşhur olanlar ise Sodom ve Gomore’dir. Normalde, Ürdün vadisinde meydana gelen depremde, Taberiye Gölünden başlamak üzere Akabe Körfezine kadar olan bölgede deniz seviyesinden aşağı bir zemin meydana gelmiş olup, Taberiye tarafına Ğavr eş-Şimalî; Lut gölü civarına da Ğavr el-Cenubî denir. Ğavr el-Cenubî’de, Lut Gölünün güneyinde, kuzeye doğru, sıra ile Ğavr el-Hadise, Ğavr el-Mezraa, Ğavr es-Safi (Sodom harabeleri bu bölgede), Ğavr 'Assâl, Ğavr Fîfa ve Ğavr Ma’mure adlı beldeler yer alır.

Söz konusu kasabalar daha önce burada batan şehirlerin kenarında kurulmuş olup meskûn haldedirler. [bk. SODOM] [bk. LUT]

NEBİ (النبي)

Nebi Kur'ân'da değişik yerlerde kullanılmıştır.

Nebi-1 (Bakara 2/246, 247, 248) Samuel; Nebi-2 (Âl-i İmrân 3/68; Mâide 5/81; A'raf, 7/157, 158; Enfal 8/64; 65, 70; Tevbe 9/61; 73, 113, 117; Hac 22/52; Ahzab 33/1; 6, 13, 28, 30, 32, 38, 45, 503, 532, 56, 59; Hucurat 49/2; Mumtahıne 60/12; Talak 65/1; Tahrim, 66/1, 3, 8, 9) Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselamı ifade etmektedir. Nebinin çoğulu olan "enbiya" veya "nebiyyun" ise genel manada peygamberleri ifade eder.

NEBİ-1: SAMUEL (النبي)

Bakara suresi 246, 247, 248 ayetlerde zikri geçen "nebi" ile Samuel (شمويل) kastedilmiştir. (Taberî, Tefsir, II, 601) شمويل, Şemûil b. Babil veya Şemûil b. Bâlî olarak zikredilir. Bazı rivayetlerde bu isim Şemûn olarak geçer. (Taberî, Tefsir, II, 606; Seâlibî, I, 191) Yahudiler, Allah'tan bir kral istediler ki Allah yolunda savaşsınlar. Cenab-ı Allah da Talut'u (Saul) gönderince, onu beğenmediler.

Nebi Samuel ise, Talut'un faziletini onlara kabul ettirmeye çalışıyordu. Zira Talut, Calut ile olan savaşta önemli başarılar gösterecek ve onun askerlerinden olan Davud aleyhisselam Calut'u öldürüp İsrailoğulları'nı ondan kurtaracaktır. [bk. DAVUD] [bk. CALUT]

Ahd-i atikte Samuel, bazen kâhin, bazen de peygamber olarak zikredilir. (I Samuel, 9-10 bölüm)Samuel'in kabrinin bulunduğu köy, Kudüs'ün 5 km kuzey batısında olup, adı Nebi Samwil (Šmuel HaNavi)'dir.

NEBİ-2: HZ. MUHAMMED ALEYHİSSELAM

[bk. MUHAMMED]

NEHER: (نهر) [bk. TALUT VE CALUT]

NUH ALEYHİSSELAM (نوح عليه السلام)

Kur'ân'da zikredilen ululazim peygamberden biri

Hz. Nuh'un babasının ismi Lamek olup, Hz. Âdem'e kadar soy ağacı belirtilmeye çalışılır. (İbn İshak, Sire, I, 107) Bu bilgilerin kaynağı genellikle Kitab-ı Mukaddes'tir. (Tekvin 5/28) Buharî hadisleri sıhhatinde rivayet edilen hadiste Hz. Âdem ile Nuh arasında on asır geçtiği rivayet edilir. (Müstedrek, II, 480) Tarih öncesi çağlarda yaşadığı kesindir. Muhtemelen m.ö. 4000 yıllarında yaşamıştır.

Nuh, Süryanice bir kelime olup, "sakin" anlamındadır. Asıl adı Abdülğaffar iken (Ebu'l-Beka, Külliyat, s. 914) tufandan sonra kavminin haline çok ağladığı için, çok ağlayan anlamına gelen "nuh" dendiği de rivayet edilir. (Kurtubî, XIII, 34) Nuh, milletine beddua etmekle yanlış bir iş yapmamıştı ve hakkındaki, Kitab-ı Mukaddes'e sokulmuş (Tekvin 9/20-27) çirkin iftiralardan da beri idi. Zira Nuh aleyhisselam, Allah'ın güvenilir elçisi ve Allah'a çok şükreden kulu idi. (Şuarâ, 26/107; İsra 17/3)

Nuh'un yaşadığı çağ hakkında net bir bilgi mevcut değildir. Muhtemelen m.ö. 4 bin yıllarında yaşamıştır. (Tarihu'l-Enbiya, s. 63) Nuh'un tarih öncesi dönemde yaşadığına dair bilgi, daha çok kabul görür. (Tarihu'l-Enbiya, s.74). Bazı âlimler İdris'in Nuh'tan önce olduğunu ileri sürmüşlerse de hadiste ilk nebinin Âdem, sonra Nuh olduğu ifade edilmiştir (Ferîk-A'lam, 1/244).

Bazı arkeolojik çalışmalara göre, Nuh aleyhisselamın Tufan'dan önce Irak'ın Kûfe şehrinde yaşadığı tahmin edilmektedir. Kûfe Camiinde kendine ait makamı mevcut olup, geminin de buradan hareket ettiğine inanılır.

Irak halkına 250 (ya da 50) yaşlarında peygamber olarak gönderilen Nuh aleyhisselamın, risaleti umumi idi. (Muhadarat fi'l-lüğa, s. 127) Vedd, Süvâ', Yeğûs, Yaûk ve Nesr [bk. Vedd, Süvâ', bk. Yeğûs, bk. Yaûk ve bk. Nesr] diye anılan putlara tapan halkını, başlarına gelecek azaptan korkuttu ve bir olan Allah'a davet etti. (71/24) İslam nazarında Allah'ın gönderdiği peygamberlerin hepsinin mesajları birdi. (Şura 42/13) Kendi ismi ile anılan surede ve Kur'ân'ın diğer ayetlerinde onun misyonu ve kavminin özellikleri oldukça detaylı bir şekilde ele alınır. Kavminden üç şey istiyordu: Putlara tapmayı terk edip Allah'a kulluk etmek, Allah'tan korkup günahlardan uzak durmak ve peygamber olarak ona itaat etmek. Nuh (a.s.) tebliğ yaparken karşısında, hakkı duymak istemeyen kulaklar, irfana kapalı ve kılıflı kalpler, taşlaşmış akıllar, kayadan daha katı ruhlar, demirden daha kavi, öğüt ve nasihat dinlemez dimağlar, korkudan ve azaptan ürpermez simalar buldu. Nasihat ettikçe çıldırıyorlardı. (Dirasat, IV, 21) Aralarında peygamber olarak, 950 sene kaldı. (Ankebût 29/14)

Tarihî bilgilere göre, Nuh zamanında, Kral Mahvîl yaşıyordu. Kendisi Kral Mahvîl'in torunu 'Azre ile evli idi. (el-Kâmil, I, 20) Kayınpederi sayılan krala davetini anlatınca onu "Sanemler Bayramı" hazırlanıncaya kadar hapiste tuttu. Yaptığı işkencelerden dolayı Nuh (a.s.) krala beddua etti. Kral bir baş ağrısına tutulup aklını kaybetti ve bir hafta sonra öldü. Ardından, yerine geçen oğlu Babil Kralı Dermesil, Nuh'u (a.s.) serbest bıraktı. Bayram günleri ve panayırlarda Nuh (a.s.) tebliğde bulunmaya devam etti. Onlar ise "Lailahe illallah" sözünü duyunca parmaklarını kulaklarına tıkayıp, başlarını da elbiselerinin altına soktular. (Nuh 71/7) Peygamberlerine hakaretler edip dövdüler ve yüzüstü yere düşürdüler. Bu kral da babası gibi Nuh'u (a.s.) hapsetti. Kral, Nuh'un hakkında, kendi aleyhine olan kötü bir rüya gördü. Bunun üzerine Nuh için, "Mecnundur, yaptıklarından mesul değildir" diye hapisten çıkarılmasını emretti. Zamanın Babil kâhinleri onun öldürülmesini istiyorlardı. Zaten kralın bu fermanı da o anlama geliyordu.

Nihayet tevhidin yayılmasına engel olmaya çalıştılar. Peygamberlerinin boğazını sıkıp bayıltana kadar dövüyorlardı. Ayılınca Nuh: "Kavmimi hidayet et Allahım! Zira onlar bilmiyorlar" diyordu. (Deylemî, I, 223) Çok sabırlı ve halim biri olmasına rağmen ona o kadar zulmetmişlerdi ki nihayet: "Ya Rab! Yeryüzünde dolaşan, bir kâfir bile bırakma! Zira bırakırsan onlar senin kullarını senin yolundan saptırırlar ve sadece kendileri gibi kâfir ve ahlaksız çocuklar dünyaya getirip yetiştirirler." diye dua etti. Nuh Suresi'nin 26-27 ayetleri olayı detaylarıyla anlatır.

Nuh'a şöyle vahyolundu ki: "Artık halkından, daha önce iman etmiş olanlar dışında, hiç kimse iman etmeyecek. Öyleyse o kâfirlerin yaptıklarından dolayı kederlenme de bizim gözetimimiz altında ve vahyimiz doğrultusunda, gemiyi yap ve o zalimler lehinde Ben'den hiçbir ricada bulunma. Çünkü onlar suda boğulacaklardır." Nuh gemiyi yapıyor, halkından ileri gelenler her ne zaman yanından geçseler onunla alay ediyorlardı.

Nuh da: "Siz, dedi; şimdi bizimle alay ediyorsanız, elbet bizim de sizinle alay edeceğimiz bir gün gelir." "Artık rüsva edecek azabın kime gelip çatacağını, ayrıca ahiretteki daimi azabın da kimin üzerine ineceğini yakında görüp öğrenirsiniz." Nihayet emrimiz gelip de tennur kaynadığı zaman Nuh'a dedik ki: "Her hayvan türünden erkekli dişili ikişer eş ile haklarında helâk hükmü verilmiş olanları hariç olmak üzere aileni bir de iman edenleri gemiye al." Zaten beraberinde iman eden pek az insan vardı. Nuh dedi ki "Binin gemiye! Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Gerçekten Rabbim gafurdur, rahîmdir" Gemi onları dağlar gibi dalgalar arasından geçirirken, Nuh biraz ötede olan oğluna: "Evladım, gel sen de bizimle gemiye bin de kâfirlerle beraber kalma!" diye seslendi. O: "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınırım" dedi.

Nuh ise: "Bugün Allah'ın helâk emrinden koruyacak hiçbir kuvvet yoktur. Ancak O'nun merhamet ettiği kurtulur" der demez, birden aralarına dalga girdi ve oğlu boğulanlardan oldu. Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe "Ey yer suyunu yut ve sen ey gök suyunu tut!" diye emir buyruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudî üzerinde yerleşti. "Kahrolsun o zalimler!" denildi. (Hud 11/36-44)

Nuh (a.s.) bir marangoz idi. Gemiyi Allah'tan gelen vahiy ile onun inayet gözü altında yaptı.

Müfessir ve tarihçilerin bir kısmı Tufan'ın Eski Irak'ta başlayıp yine orada bittiği kanaatini taşırlar. Nuh'un gemisinin ilk hareket ettiği yer ihtilaflıdır. Kalkış noktasının geminin ilk yapıldığı Kûfe olduğu tahmin edilir. Bu yer, Kadim Kûfe'de Kûfe mescidinin yanındadır. (Ahmed, Ahbar, I, 62) İbn Battuta, Kûfe'de genimin kalkışa geçtiği yerin anısına burada bir mescit yapıldığından ve Mescidin üstünde Nuh'a ait bir evin olduğundan bahseder. (Dirasat, IV, 78) Bununla birlikte tufanla ilgili diğer adı Re'sü ayni'l-Medine olan Cizre, Şam (Aynün verdetün) ve yine Hindistan da ihtimaller arasındadır. (Dirasat, IV, 92)

Muasır müfessirlerden Abduh, Tufan'ın lokal olduğunu savunurken, onun talebesi Reşit Rıza, hocasının hilafına, Tufan'ın bütün dünyada olduğunu ileri sürer. Tufan'ın genel olduğunu savunanların delilleri, mahallî olduğunu savunanlardan daha güçlüdür. (Dirasat, IV, 91-97)

Nuh Tufanı'nın bütün dünyada olduğu daha ağırlık kazanmaktadır. Zira Allah "onun ailesini ve müminleri o müthiş felaketten kurtardık. Hayatta kalıp payidar olmayı da sadece onun soyuna has kıldık" (Saffat 37/76-77) ayeti ve "Her hayvan türünden erkekli dişili ikişer eş al" (Hud 11/40) ayeti bunu açıkça ifade etmektedir. Eğer Tufan lokal oldu ise erkekli dişili ikişer şekilde hayvan türlerinden gemiye alınmasının manası kalmaz. Ayrıca, Allah'ın gazabına uğrayan diğer kavimler için, Allah (c.c.) o bölgeyi terk etmelerini isterken, Nuh'a gemi yapmasını vahyetmiştir. Şayet Nuh Tufanı bölgesel olsaydı, ona da bulunduğu yeri terk et, denirdi. Kur'an geminin yapılmasını detaylı anlatmak suretiyle, Nuh tufanının dünyanın genelinde olduğunu beyan eder.

Dünyada, Semavî ve Gayr-i Semavî kitaplarda, gerçek ya da destansı olarak Nun Tufa'nından bahsedilir. (Dirasat, IV, 29). Fakat bazı tefsirciler, tufanın Mezopotamya bölgesinde olduğunda ısrar ederler. Resûlullah (a.s.) Nuh Kavminin hepsinin helâk olduğunu sahih hadiste bildirmektedir. (Müstedrek, II, 372)

Eski dünya coğrafyasında kaybolmuş kıtalar ve bölgeler mevcuttur. Hint Okyanusunda (Lîmoriya) ve Cebel-i Tarık Boğazı'nın karşısında (Atlantis) adında Okyanusun sularına gömülü kıtalardan bahsedilir. (Tantavî-Cevahir, 14/120-123).

Kur'an'da verilen özelliklerine göre, söz konusu geminin, kazanla çalışan (Tennur) buharlı bir gemi olduğu çok mantıklı gözükmektedir.

Tarihçilerin anlattığına göre, Nuh'un gemisi Şırnak yakınlarında bulunan Cudî dağına yanaşınca, gemide bulunanlar bu muhite indi. Nuh burada vefat edip şu an Şırnak iline bağlı Cizre ilçesinde defnedildi. Bazısı da, Nuh (a.s.) gemide bulunan 80 kadar kişi ile tufandan sonra Şırnak ili çevresindeki Semanîn köyünü kurdu. (Yâkubî, I, 5) "Semanin" Köyü, Türkiye'nin Şırnak ilinin 4 km doğusunda, şimdiki adı Yoğurtçular olan ve halk arasında Semanin (Heştan veya Heştiyan) olarak bilinen köy idi. Tufan'dan sonra inilen yerler arasında Ürdün'ün Kerak Şehri de gösterilir. (Mu'cemü'l-büldân, IV, 453) [bk. Cudî] Hz. Nuh ve kızı Hable'nin mezarı da Ürdün Kerak'ta olduğu belirtilmektedir. Müfessir İbn Kesir bunu teyit eder. Fakat İbn Teymiye, Peygamberlerin çürümeyeceğine dair hadisi delil getirip, buranın değişikliğe maruz kalan bir yer olması hasebiyle, bu fikri reddeder. (Muhammed, Nazarat, 1/96; İbn Teymiye, Fetava, 27/61-62)

Lübnan'ın Beka Vadisindeki Zahle kasabası yakınında el-Kerak isminde bir köy daha vardır. Burası Ürdün'deki Kerek'ten farklıdır. Aynı köyde, Hısn-ı Nuh'tan (Nuh'un kalesi) ve kabrinden bahsedilir. Taberî ve Ezrakî, Hz. Nuh'un Zemzem ile Makam-ı İbrahim arasına defnedildiğini kabul eder. (Ferîk-A'lam, 1/251-252; Ahmed, Ahbar, 1/64)

Hasılı Nuh'un (a.s.), Türkiye, Cizre; Ürdün, Kerak; Lübnan Zahle kasabasına yakın el-Kerek köyü, Mescid-i Haram'da Zemzem ile Makam-ı İbrahim arası olmak üzere birkaç yerde kabir ve makam kabirleri mevcuttur. Cizre'deki kabri ve Beka vadisi ile Ürdün-Kerek'teki makam kabri ziyaret edilmektedir.

Gemiye, binenlerin sayısı ihtilaflıdır: Üç, yedi, sekiz, on, on üç, yetmiş iki ve seksen gibi sayılar ileri sürülür. Kur'ân, Nuh'a çok az kişinin iman ettiğini belirtir. (Hud 11/40) Buna göre gemiye çok az kişi binmişti. Nuh'un gemisine, oğulları Sam, Ham, Yafes ile hanımları ve bir de 40 erkek 40 kadın binmişlerdi. (İbn Kuteybe, Maarif, s.21-24);

Ayrıca geminin ebadının ne kadar olduğu da ihtilaflıdır. Bir rivayete göre Hz. İsa geminin ve tufanın özelliklerini anlatması için, Nuh'un oğlu Ham'ı diriltip ondan bilgi almıştır. (Kurtubî, I, 32) Gemi Cudî'ye yanaştıktan sonra 1 ay kaldı. Nuh'un (a.s.) bu hadiseden sonra, farklı rivayetler de göz önünde bulundurulursa 350 yıl yaşadığı söylenir.

Bütün insanlığın soyu onun Sam, Ham, Yafes (Yafet) adındaki üç oğlundan (Tekvin 6/10) devam etmiştir. Sam ise nebi idi. (Dürrü'l-mensur, II, 278) Türklerin soyu Yafes'e dayanmaktadır. (Kurtubî, VII, 223) Sam'ın (a.s.) Neva'da medfun olduğu söylenmesine rağmen, söz konusu yerdeki kabri bulunamadı.

Tevrat, Tufanda babasının sözünü dinlemeyip boğulan ve ismi zikredilmeyen oğlu Kenân'dan hiç söz etmez. Kur'ân'da şöyle geçer:

Nuh Rabbine hitâp edip: "Ya Rabbî, dedi, elbette boğulan oğlum da ailemdendi, öz evladımdı. (Halbuki ben onları gemiye alırken Sen bana kurtulacaklarını, müjdelemiştin). Senin vaadin elbette haktır ve Sen hâkimlerin hâkimisin!" "Ey Nuh!" buyurdu Allah, "O senin ehlinden değil. Çünkü o, dürüst iş yapan, temiz bir insan değildi. O halde, hakkında kesin bilgin olmayan bir şeyi Benden isteme. Cahilce bir davranışta bulunmayasın diye sana öğüt veriyorum." (Hud 11/45-46)

Kabil ile aynı karakterde olan Kenân'ın, onun bizzat oğlu olmadığı ve eşinin ihanet edip onu başkasından hamile kaldığı hakkında, anlamsız yorumlar vardır. Lakin Kur'ân'ın ruhuna uygun düşen görüş, "O senin ehlinden değildir" anlamındaki ayetin "O senin din ehlinden değildir" anlamında olandır. Eşinin ona ihanet etmesi ise, kocası Nuh'a inanmaması ve diğer kâfirler gibi eşine, "Mecnun" demesi idi. (Taberî Tefsir, X, 561)

Nuh, büyük ihtimalle Irak bölgesinde yaşamış, Tufan olduktan sonra, kışın Cizre ve yazın da Şırnak'ta kaldığı söylenir. Şırnak'ın, Şehr-i Nuh'tan bozulma bir kelime olduğu da ileri sürülmektedir.

ON İKİ PINAR: UYÛN-İ MÛSÂ (اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا)

Hz. Mûsâ'nın asası ile mucize olarak taştan akıttığı on iki pınar

Hz. Mûsâ'nın mucizelerinden taşa vurmak suretiyle mucizevî bir şekilde 12 pınarın açılması, Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde zikredilmektedir. Bu taşın nerede olduğu ve pınarların bugün nerede bulunduğu çeşitli rivayetlerde anlatılmaktadır. Hz. Mûsâ'nın taştan su çıkarma mucizesinin birkaç kez olduğu kanaati vardır. Kimilerine göre, Uyun-i Mûsâ, Vadi-i Mûsâ (Petra) ve çevresinde olup burada birçok köy mevcuttur. Anlatıldığına göre mucizeden sonra burada 12 köy kurulmuş, içinden su çıkan taş da aynen yerinde kalmıştır.

Bu taşı Hz. Mûsâ, Tih Çölünden İsrailoğulları ile çıkınca yanında taşımış ve su ihtiyacı olunca yere indirilip, üstüne asa ile vurmak suretiyle İsrailoğulları'nın her bir kabilesi için birer pınar olmak üzere 12 pınar fışkırmıştır. Vadii Mûsâ'nın Kudüs'ün ön cephesinde olduğunu yazan Hamevî ise, tahminimizce Petra ile Kudüs'ü karıştırmıştır. (Mu'cemü'l-büldân, V, 346) Ayrıca, Şam'ın batısına düşen Kasiyon dağının eteklerinde Mıntıkat-ı Vadi-i Mûsâ diye bilinen bir yer vardır. Bugün, Mısır'ın Süveyş kanalı yakınlarında, Cebel-i Nebo'nun kuzeyinde derenin içinde, Maknâ'da Uyun-i Mûsâ diye bilinen birçok yer mevcuttur.

RABVE: ŞAM VEYA İHNASYA (رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ)

Pınarları akan, yerleşmeye elverişli yüksekçe bir yer: Şam-Rabve-i Mübareke veya Mısır-İhnasya

Rabve, yüksekçe yer ve tepelik anlamına gelir. Ayet-i kerimede, bu kelimenin ardından, "pınarları, çayları veya nehirleri akan, yerleşmeye elverişli" olduğu söylenmek suretiyle, buranın coğrafik şartları belirtilmiştir. Allah (c.c.) Hz. Meryem ve Hz. İsa'yı, coğrafî özellikleri belli olan ve fevkalade kıymetli bir yerde barındırmıştır. Fakat bu yerin esas ismi söylenmemiş, bununla da onları gizlediği imasını vermiştir. Tabiin ve etbatü't-tabiinden gelen rivayetlere göre, bu yerin, Kudüs, Remle Şam'da Ğota (Rabve-i Mübareke) olduğu ileri sürülmüştür. Günümüzde, Şam'ın güneyinde, şehirle şimdi bitişik olan, ortasında Bereda çayının geçtiği Rabve-i Mübareke diye bir bölge olduğu ve İbn Asakir'e göre, Hz. Meryem ile Hz. İsa'nın burada kaldığı ileri sürülürken, Yakut el-Hamevî'ye göre Mısır'ın İhnasya kentinde, Nil nehrinin Feyyum'a ayrılan kolunun hemen altında, suyu bol, Allah'ın ihsan ettiği her şeyin bulunduğu bir kentin de Rabve olacağı belirtilmiştir. (Mu'cemü'l-büldân, III, 137; Taberî, Tefsir, XVIII, 26-27; Tarih, I, 335)

RABBANİ İLİM VERİLEN KUL: HIZIR ALEYHİSSELAM (عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا)

Hızır (Hıdır), "Ĥ-đ-r" kökünden Arapça bir kelime olup, "yeşil" "yeşil bitki", "yeşillik" manalarına gelir. Kuru yerde veya kuru otların üzerine oturup kalkınca ardından yeşilliklerin (veya kuru otların) filizlenip çıkması ve dalgalanmasından dolayı Hızır'a (a.s.) Hızır dendiği sahih hadis kaynağında ifade edilmiştir. (Buharî, "Enbiya" 29) Ayıca, yüzünün çok güzel olduğundan veya namaz kıldığı yerin etrafı hemen çemenzar olduğundan dolayı Hızır dendiği nakledilmiştir.

Hızır'ın (a.s.) isminde, nesebinde, peygamberliğinde ve şimdi hayatta olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir.

İsmi: Belya b. Melkan olup nesebi, Hz. Nuh'a kadar götürülür. Doğru bir görüşe göre isminin el-Muammer b. Malik veya Amir olduğu söylenirken, Hadrûn b. Amyâyîl olarak da ifade edilir. Soyu, Hz. İbrahim'e veya ondan önce yaşamış gösterilip Hz. Adem'e dayandırılır. (İbn Kesir, Kasas, II, 214-15) Bazıları da onun annesinin Rum, babasının da Fars olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca, hayatta olduğu kabul edilerek Hz. Peygamber sallallahü aleyhi vesellemi gördüğünden dolayı Sahabi biyografilerine alınmıştır. (İbn Hacer, el-İsabe, II, 286) İsimlerin doğruluğunu tespit etme konusunda yapılan çalışmalara göre, Hızır'ın ismi Belya b. Melkân ve künyesi de Ebu'l-Abbas'tır. (Tehzibü'l-Esma, I, 283) Lakabı ise Hıdır'dır.

Hızır ve İlyas tasvirlerine göre, İlya ile İlyas aynı, Hızır ile İlyas farklı kişilerdir. Ayrıca, Kur'ân'da, Hızır ile seyahat eden Mûsâ'nın, Mûsâ b. Mişa değil, Mûsâ b. İmran olduğu sahih hadiste tespit edilmiştir.

Peygamberliği:

Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen Hızır ile seyehat eden Mûsâ'nın, Hz. Mûsâ olmayıp, yine soyu Hz. İbrahim'e dayanan Mûsâ b. Minsa olduğu ileri sürülmüştür. (İbn Kesir, Kasas, II, 141) Fakat sahih hadiste Hızır ile seyahat eden Mûsâ'nın, Hz. Mûsâ (a.s.) olduğu kesin bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıca en sahih rivâyete göre, bu seyahatte adı geçen Hz. Mûsâ'nın Fetası ise Yuşa b. Nun idi. (İbn Kesir, Kasas, II, 199)

Hızır, en ağırlıklı görüşe göre Peygamber idi. (İbn Kesir, Kasas, II, 151)

Kur'ân-ı Kerim'de, Kehf suresi 65. âyette geçen ve Allah'ın seçkin kullarından olup kendine Rabbanî ilim verildiği ve Hz. Mûsâ ile arkadaşlık yaptığı anlatılan kimsenin, güvenilir kaynaklara göre Hızır aleyhisselam olduğu belirtilmektedir. (İbn Kesir, Tefsir, III, 93: Buharî, "Tefsir" 18/3) Hızır'ın, İlyas olduğu konusu tamamen yanlış olduğu gibi, arkadaşlık ettiği zatın da İsrailoğulları'na gönderilen Hz. Mûsâ'dan başkası olmadığı çok açıktır.

Hz. Mûsâ aleyhisselama bir gün hitap ederken, Allah (c.c.) "iki denizin birleştiği yerde bulunan bir kulundan ilim öğrenmesini vahyetti. Bu zata nasıl ulaşacağını soran Hz. Mûsâ'ya, Cenab-ı Hak, onun yolunu şu şekilde tarif etti: Beraberinde bir balık alırsın, o balığı bir zembil içine koyar-sın. Balığı nerede kaybedersen, işte o kul, oradadır! Bundan sonra Mûsâ bir balık aldı, akabinde onu bir zembil içine koydu, sonra Mûsâ beraberinde kendisine hizmet eden fetası Yuşa b. Nun ile yola çıktılar. Nihayet Mecmaü'l-Bahreyn'de, (iki denizin birleştiği

yerde) bulunan kayanın yanı-na geldiklerinde, ikisi de başlarını yere koyup uyudular. Balık zembilin içinde debelendi ve zembilden sıçrayıp dışarı çıktı, akabinde denize düştü. [bk. MECMAA'L-BAHRYEN]

İstanbul Boğazı; Nil nehrinin Sudan'daki iki kolu olan Be-yaz Nil ile Mavi Nil; Akabe ve Süveyş körfezlerinin birleştiği her iki yanı ve Cebel-i Tarık Boğazı gibi bazı yerlerin Hızır ile Mûsâ'nın buluştuğu yer olduğu ileri sürülmüştür. (Taberî, Tefsir, XV, 271; Beğavî, Tefsir, III, 171; İbn Kesir, Tefsir, III, 93) Bu arada bu seyahati, tasavvufi anlamda bir seyahat olarak ele alanlar da mevcuttur.

Bu buluşma, Hz. Mûsâ'nın geçtiği güzergâhlar göz önünde bulundurulduğunda, Akabe ve Süveyş körfezlerinin her iki yakasından birleştiği yerde olabilir. Yakın dönem âlimlerinden bazıları bu ihtimallerden, Beyaz Nil ile Mavi Nil'in birleştiği Hartum şehrini de önemli bulurlar. Ayrıca, bu "sahra"nın, Hz. Davud'un Kudüs'te altına girip ibadet ettiği "sahara" olduğu ihtimali ise, gerçekten çok uzaktır. Mekânını tespit edemediğimiz Nehr-i Zeyt (Zi'b) önlerinde bir yerde olduğu da rivayet edilir. (Taberî, Tefsir, VII, 5382)

Âyette bu yolculuk şöyle anlatılır: Hz. Mûsâ ile fetası iki denizin birleştiği yere gelince bir kayanın kenarında uyudular. Azıklarının içinde balık vardı. Balık deniz içinde kendine su küngü gibi bir boşluk bırakarak yol açtı. Nihayet deniz suyu onun üzerinde tak gibi oldu. Mûsâ uyanınca, bu olayı izleyen Yuşa b. Nun, Hz. Mûsâ'ya balığın bu fevkalade ayrılışını ona haber vermeyi unuttu. O günlerinin kalanı ile bü-tün gece gittiler, nihayet ertesi sabah olunca Mûsâ hizmetçisine: "Kuşluk yemeğimizi getir, bu seferimizden yorgunluk duyduk, dedi." "Hâlbuki Mûsâ vahiyle geldiği o yerin ötesine geçme-dikçe yorgunluk duymamıştı. Yuşa, Mûsâ'ya (a.s.) "Kayanın dibinde barındığımız zaman balığın git-tiğini haber vermeyi unutmuşum. Onu söylememi bana şeytandan baş-kası unutturmadı. Balık deniz içinde şaşılacak bir surette yolunu alıp gözden kayboldu" dedi.

Mûsâ aleyhisselam, kendine vahiyle bildirilen Hızır'ın yolunu bulmuştu. Zaten aradığı da bu idi. Derken izleri üstüne geri döndüler. Balığın sıyrılıp denize dalarak kaybolduğu yere geldiler. Taşın yanına vardıklarında üzerine elbise örtülmüş bir zat gördüler. Mûsâ aleyhisselam onun Hızır olduğunu, Hızır da onun Mûsâ olduğunu anladı. Hz. Mûsâ (a.s.) gayesini söyledi. Hızır: "Doğrusu sen benim beraberimde asla sabredemezsin ya Mûsâ! Ben, Allah'ın ilminden bana öğrettiği bir ilim üzerindeyim ki onu sen bilemezsin, sen de Allah'ın ilminden sana öğrettiği öyle bir ilim üzerindesin ki onu da ben bilemem, dedi. Mûsâ: Beni inşallah sabırlı bulacaksın, sana hiçbir işte asi olmaya-cağım, dedi. Hızır, onunla beraber olmanın şartı olarak, esrarını ona açıklayıncaya kadar bir şey sormamasını istedi. Bunun üzerine Hızır ile Mûsâ gemiye binecekleri yere kadar yürüyerek gittiler. Yanlarına bir gemi uğradı. Kendilerini ge-miye yüklesinler diye gemicilerle söyleştiler. Gemiciler Hızır'ı tanıdılar ve bu sebeple onları ücretsiz olarak gemiye aldılar. Hızır ile Mûsâ gemiye bindiklerinde, Hızır, geminin dibindeki tahtalardan birini keser ile söktü. Mûsâ aleyhisselam, Hızır'a verdiği sözü unutup hemen karşı çıkarak: Bu tayfalar bizi gemilerine ücretsiz almışken, sen onların gemilerine kastedip içindekileri batırmak için mi gemiyi deliyorsun? İnan olsun sen büyük bir iş yaptın, dedi. Hz. Hızır, daha önce kendisi ile yolculuğa sabredemeyeceği ihtarını hatırlattı. Hz. Mûsâ özür diledi ve devam ettiler. Sonra gemiden çıktılar, müteakiben onlar deniz kenarında yü-rüdükleri sırada Hızır, arkadaşlarıyla beraber oynamakta olan bir oğlan çocuğu gördü. O çocuğun başını koparark öldürdü. Mûsâ aleyhisselam yine verdiği sözü unutup: "Tertemiz bir canı, diğer bir can karşılığı olmaksızın öldürdün!" diye karşı çıktı. İnan olsun sen çok kötü bir iş yaptın, dedi. Bunun üzerine Hızır, tekrar, daha şiddetli bir şekilde önceden koştuğu şartı hatırlattı. Mûsâ, "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, artık beimle ar-kadaşlık etme. Artık özür dileyemeyecek hale geldim." Tekrar yola devam ettiler. Nihayet bir şehre varıp o şehir halkından yiyecek istediler, ama ahali bunları misafir etmemekte diretti.

Bu kent, (karye) İbn Abbas'a göre, Antakya, İbn Sirin'e göre, Eyle'dir. (Akabe) "Berka" ve Endülüs'te bir belde olduğu da ifade edilmiştir. (Taberî, Tefsir, XV, 288) Bazıları ise "Bâcirevan" olduğunu ileri sürmüşlerdir. (Zadü'l-mesîr, V, 175) [bk. KARYE-6]

Bu sırada Hızır orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar görür görmez düzeltiverdi. Mûsâ: "İsteseydin elbette buna karşı iyi bir ücret alabilirdin." Hızır: "İşte seninle ayrılmamızın vakti gelmiş bulunuyor. Şimdi sana hakkında sabırsızlık gösterdiğin o meselelerin içyüzünü tek tek bildireceğim: Evvela, o gemi, denizde çalışan birtakım fakirlere ait idi. Ben onu kasten bir miktar zedeledim. Zira varacağı limanda, sağlam olan bütün gemileri gasp eden zalim bir hükümdar vardı. Oğlan çocuğuna gelince; onun ebeveyni mümin insanlar idi. Bu çocuğun onları ileride azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk. Allah'ın, kendilerine, onun yerine daha temiz, daha hayırlı, merhamette ondan daha hisli bir çocuk ihsan etmesini diledik. Gelelim duvara, o duvar şehirdeki iki yetim çocuğa aitti. Duvarın altında onlara ait bir define gömülü idi. Babaları, salih, iyi bir insandı. Rabbin onların reşit olacakları çağa gelip, definelerini o zaman çıkarmalarını irade buyurdu. Bütün bunlar

Rabbinden birer lütuf ve rahmet olup, ben hiçbirini kendi görüşümle yapmış değilim. İşte hakkında sabırsızlık gösterdiğin meselelerin içyüzü bunlardan ibarettir. (Kehf, 18/59-82; Buharî, "Tefsir" 18/3)

Hızır'ın, Hz. Mûsâ'dan hatta Hz. İbrahim'den önce veya Zülkarneyn dönemlerinde yaşadığına dair farklı rivayetler vardır. (Taberî, Tarih, I, 220) Âlimlerin çoğunluğuna göre, Hızır aleyhisselam, Kur'ân'ın hayattan çekilip alındığı zamana kadar yaşayacak ve bizim aramızda olacaktır. Sofiye ile marifet ve salah ehli bu konuda ittifak halindedirler. (Tehzibü'l-esma, I, 237; İbn Hacer, el-İsabe, II, 293) Risale-i Nur Külliyatı'nda onun hayatta olduğuna fakat şehitlerin hayatı gibi özel bir hayat mertebesinde yaşadığına dair bir yorum yapılmıştır.

Hızır'ın Hz. Peygamber döneminde hayatta olduğu ve Hz. Enes'in kendisi ile görüştüğü rivayet edilmiştir. Resûlullah (s.a.s.) vefat edince de gelip Ehl-i Beyt'i taziyede bulunduğu rivayetlerde anlatılmaktadır.

Hızır aleyhisselamın birçok yerde makamı vardır. Bunlardan biri de, Halep Kalesi'nin girişinde hemen sağda bulunmaktadır.

Hızır'ın varlığı ve kimliği sahih hadislerde tespit edilmiştir. İsminin, nesebinin ve peygamber mi yoksa veli mi olduğunun tartışılması onun bu tarihi varlığını tartışmaya açmaz. Öte yandan, Hızır'ı, Gılgamış Destanı ve İskender Efsanesi ile karıştırmak veya o destanların kahramanları ile aynileştirmek, Kur'ân ve hadis kültüründen mahrum kimselerin işi olsa gerektir.

RECÜL: HABİBİ-İ NECCAR (رَجُلٌ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ)

Şehrin öte başından koşarak gelen adam

Anlatıldığına göre, Hz. İsa, havarilerinden ikisini Antakya'ya gönderince, Habîb-i Neccâr (Habib. İsrail en-Neccar veya Habib İbn Mürrî) ile karşılaşırlar. Elçiler, Allahın izni ile bir kısım müzmin hastalıkları iyileştirdiklerini bu zata söylerler. Sahib-i Yâsîn diye de meşhur olan bu Habîb-i Neccâr, senelerdir yatalak hasta olan oğlunun elçiler tarafından iyileştirilmesi üzerine Hz. İsa'nın getirdiği dine ailesiyle birlikte iman eder.

İki elçi Antakya'ya girerken, yöre insanı, elçileri hoş karşılamaz ve onları hapse atarlar. Elçilerin tüm çabalarına rağmen, getirdikleri gerçeklere inanmaz ve onları öldürmeyi planlarlar. Başta şehrin kralı olmak üzere halk bu elçilerin tebliğini kabul etmediği gibi onları uğursuz sayıp, eziyet ederler. Ayetin ifadesiyle "Şehrin öte başından, koşarak gelen Habîb-i Neccâr, onlara der ki: "N'olur ey kavmim! Gelin siz bu resullere uyun! Sizden bir ücret istemeyen, sizden hiç menfaat beklemeyen, dosdoğru yolda yürüyen bu kimselere uyun." (Yâsîn 36/20–21) Fakat onları dinlemeyip, Habîb-i Neccâr'ı şimdi kendi adı ile bilenen Habîb-i Neccâr dağının eteğinde, (Makam-ı Habîb-i Neccâr) şehit ederler. Kral da elçileri hapse atar. Bunun üzerine Şem'ûn es-Saffâr (Şemûnüssafâ), daha tedbirli olarak aynı şehre üçüncü elçi olarak gelir. Kral ile önce iyi ilişkiler kurar. Sonunda kralın en iyi adamlarından olur ve önceki iki arkadaşından bahsedince kral onları hapisten çıkarır ve kendi de iman eder. Fakat halkın yine çoğu iman etmez. Bazıları, halkın bütünü iman edip burası Hıristiyanlığın merkezi haline geldiğini söylerken, bazıları da kral ve halkın bir kısmının iman etmesine rağmen diğer bir kısmının ise iman etmediğini ve Kur'ân'da buyrulduğu üzere meleğin bir sayhası ile helâk edildiğini söylerler. (Arâisü'l-mecâlis, s. 364–65; Ahmet Rıfat, III, 89)

Ahd-i Cedid'de, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bu vakaya benzer bir konu mevcut olmamasına rağmen benzeri konular vardır. Örneğin yine Hz. İsa'nın Kudüs'teki insanları haberdar etmesiyle, Barnaba Antakya'ya gönderilir. Antakya'ya varınca, Allah'ın inayetini görür ve buna sevinir, Tarsus'a gidip Saul'u (Pavlus) arar ve bulunca Antakya'ya getirir. (Resullerin İşleri, 11/22-26) Gerek "Resullülerin İşleri" ve gerekse "Galatyalılara Mektup"larda, Kur'ân'ın anlattığı bütün halindeki olayın parçalarını bulmak mümkündür. Hz. İsa zamanında, birçok elçinin Anadolu'ya ve dünyanın değişik yerlerine gönderildiğini biliyoruz. İncil'de anlatılan olaylardan Hz. İsa'nın tam olarak hayatını çıkarmak mümkün olmadığı gibi, onun tebliği hakkında anlatılanlara bakarak bir sonuca varmak da mümkün değildir. Hz. İsa'nın 18 yıllık hayatı hakkında İnciller'de bir malumat da yoktur. Kumran tomarlarına göre, Hz. İsa'nın söz konusu18 yılını Lut Gölü'nün kuzey batısında geçirdiği muhtemeldir. İslamî kaynaklarda, konu hakkındaki bilgiler daha derli ve topludur.

Habîb-i Neccâr olayının, Ahd-i Cedid'de zikredilmemesi, Antakya'ya elçilerin gönderilmediği anlamına gelmez. Bu hadise, burada o kadar etki etmiştir ki, konu hakkındaki izler, sadece bir türbe ve makam ile değil, kendi adıyla anılan Habîb-i Neccâr Dağı ve Habîb-i Neccâr Camisi gibi mimariye işlemiş ve menkıbelere geçmiş bir Habîb-i Neccâr mevcuttur.

Kur'ân'da geçen bu kıssanın hedefi, tevhidi anlatmakla yükümlü, isimleri verilmeyen elçilerin ve bunların gördüğü muamelenin diğer nesillere aktarılıp ibret alınmasıdır. Öte yandan, ayette ifade edilen ilk iki elçinin Hz. Mûsâ ve İsa'yı, üçüncüsünün de "Kendisinden öncekileri tasdik edici olarak" (Âl-i İmrân 3/3) Hz. Muhammed aleyhissalatüvesselamı temsil etmesi ve böylece tebliğin güçlendirilmesi söz konusudur.

RECULÂN: İKİ YİĞİT: YUŞA B. NUN VE KÂLEB

(رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا)

Korkanlar arasında olup da Allah'ın kendilerine nimet verdiği iki yiğit: Yuşa b. Nûn ve Kâleb

"Reculani" "iki adam veya iki yiğit" demektir. Bunların Hz. Mûsâ'nın kız kardeşi oğlu Yuşa b. Nûn ile Kâleb b. Yufetta (Yufeŝŝâ veya Yafennâ, Yukanna, Yefunne) olduğu rivayet edilmiştir. (Seâlibî, I, 455; Taberî, Tefsir, II, 587, VI, 175) Kaleb (Caleb), Ahd-i Atik'ten İslamî kaynaklara geçmiştir. (Sayılar, 13/6)

Hz. Mûsâ, İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarıp Tur-i Sina'ya getirdi. Burada belirli bir süre (1 ay) kaldığı sırada Tevrat kendisine verildi. Allah (c.c.) Hz. Mûsâ'ya, İsrailoğulları'nı buradan Filistin'e götürüp orayı fethetmesini emretti. Denizden geçip, Ahd-i Atik'e göre, Paran Çölü'ne, İslamî kaynaklara göre, Tih Çölü'ne getirdi. Kavminin önde gelenlerinden, 12 kişiyi seçip ön bilgi toplamaları için Filistin'e gönderdi. Ahd-i Atik'e göre bu on iki kişi, on iki nakib (veya müfettiş), İsrailoğulları'nın kabile reislerinden meydana geliyordu. Ruben sıptından, Zakkur oğlu Şammua; Şimeon sıptından Hori oğlu Şafat; Yahuda sıptından Yefunne oğlu Kaleb; İssakar sıptından Yusuf oğlu İgal; Efraim sıptından Nun oğlu Hoşea (Yeşu, Yuşa); Bünyamin sıptından Rafu oğlu Palti; Zebulun sıptından Sodi oğlu Gaddiel; Yusuf sıptından Manesse sıptından, Susi oğlu Gaddi; Dan sıptından Gemailli oğlu Ammiel; Aşer sıptından Mikael oğlu Setur; Naftali sıptından Vofsi oğlu Nahbi; Gad sıptından, Maki oğlu Geuel. (Sayılar, 13/3-16)

İslamî kaynaklarda özellikle Yuşa ve Kaleb zikredilip diğerlerinin ismi geçmez. Filistin bölgesine giden bu heyet, kırk gün sonra geri geldi ve Ahd-i Atik'e göre Kadeş Bernea'da raporlarını sundular. Heyet, gittikleri yerdeki insanların maddi güçlerinden korkup, bu milletle savaşamayacakları kanaatinde idiler. Hatta Yuşa ile Kâleb, bu manzarayı kendi aralarında saklı tutmayı ve İsrailoğulları'nı korkutacak şeyleri söylememelerini istediler. Yuşa ile Kaleb'in cesaret verici ifadeleri dışında diğer temsilcilerinin anlattıkları cesaret kırıcı mahiyette idi. Bunları duyan İsrailoğulları, bağırıp çağırarak, "Orada zorba bir kavim var" diyerek korkup [bk. CEBBAR KAVİM] Filistin'i fethetmeyi reddettiler. Hz. Mûsâ'ya "Sen ve Rabbin gidip savaşın, biz burada oturacağız" dediler. (Mâide 5/24) İşte bunun üzerine Allah'ın buyruğuna uymamaktan korkan ve Allah'ın kendilerine iman ve yakin nimeti ihsan ettiği bu iki babayiğit, Yuşa ile Kaleb kalkıp: "Üzerlerine hücum edin" deyip, Filistin'e gitmek için meydana çıktılar. Diğerlerinin itirazı üzerine Allah (c.c.) onların manen ve maddeten, cihat edecek kıvama gelmeleri için kırk yıl çölde kalmalarını emretti. [bk. TİH]

Kırk yıl sonra, çölde eski kuşaktan, Yuşa (Joshua) ve Kaleb dışında kimse kalmadı. Hz. Mûsâ Filistin üzerine yürüdü. Petra'ya (Vadi-i Mûsâ) geldiğinde veya buraya gelmeden Hz. Harun vefat etti. Ürdün'ün fethinden sonra da Hz. Mûsâ vefat etti. Yuşa b. Nun'un komutasındaki ordu, kısa bir sürede Filistin'i fethetti. Yuşa b. Nun'un, Ürdün'ün es-Salt'ta kabri, İsrail-Safed, Suriye-Maarratu Numan, Türkiye-Gaziantep ve İstanbul'da makam kabirleri mevcuttur.

REŞAD: FİRAVUN'UN PUTU (رشاد)

Reşad, Firavunun putunun ismi

Mümin suresi, 29. âyette, "Firavun" kavmini Reşad'ın yoluna götürdüğünü iddia ederken, Hz. Mûsâ da aynı surede Reşad'ın (Allah'ın) yoluna davet etmektedir. (Mümin, 40/38) Firavun'un "Reşad" isminde bir putu olduğu ve insanları onun yoluna davet ettiği tahmin edilmektedir. Hz. Mûsâ'ya nazire yaptığı da söylenebilir. Mümin-i Ali Firavun, Hz. Mûsâ'yı Firavun'a karşı savunduğu sırada, Firavun ona cevaben, ben sizi doğru yoldan (Sebil-i Reşad) başkasına sevk etmiyorum!" demiştir. Firavun henüz, bu gizli Müslüman'ın Hz. Mûsâ'ya iman ettiğini fark etmemişti. Zira fark etseydi, çoktan öldürülürdü veya ona karşı azarlayıcı bir üslup kullanılırdı. Müfessirlerin çoğu, burada "Reşad"ın özel bir put olmayıp, "doğru" anlamında bir sıfat olduğunu belirtmişlerdir.

RUM (الروم)

Rum ile Doğu Roma İmparatorluğu kastedilmektedir.

Hz. Peygamber'in, risaletinin geldiği vakitlerden sekiz yıl önce miladî 602'den 610 yılına kadar hükmeden Doğu Roma İmparatorlarından Phokas/Phocas (ö. 610), selefi Maurice'i (Maurikios, m.ö. 539-602) tahtından indirip onun yerine miladî 602 yılında kendisini imparator ilan etti. Phokas, ilk önce İmparatorun beş oğlunu, üç kızı ve eşini, daha sonra da İmparatoru öldürüp başlarını İstanbul sokaklarında gezdirtti. Bu olay, daha önce Roma kralı Maurice'in yardım ve desteği ile tahta geçen Fars kralı II. Keyhüsrev'in (Khosrow), Doğu Roma İmparatoruna saldırması için bir fırsat veya bahane olmuştu. İntikam almak için miladî 603 yılında Doğu Roma'ya savaş açtı. Ardı ardına, Phokas'ın ordularını yenerek, bir taraftan Edessa'ya (Urfa), diğer taraftan Halep ve Antakya'ya kadar ilerledi. İmparator İstanbul'a kaçarak canını kurtarabildi. Mısır'dan destek için

gelen Roma komutanlarından Herakliyüs (Heraclius) miladi 610 yılında onu tahtan indirip kendisi İmparator oldu. Herakliyüs, Phokas'a, onun önceki hükümdara yaptığı gibi yaptı. II. Keyhüsrev'in maksadı, Phokas'tan öç almak değildi. Bunu bir paravan olarak kullandı. Phokas'ın öldürülmesinden sonra savaşa devam etti.

Herakliyüs, Nasturî ve Yâkubî Hıristiyanların ve bir kısım Yahudilerin desteğini alarak güçlü bir ordu ile, m.s. 613 yılında Şam'ı, 614 yılında Kudüs'ü aldı. Kudüs'e giren Farslar, 90 bin Hıristiyan'ı öldürüp Mescid-i Aksa'yı da tahrip etmişlerdi. Bundan sonra, Ürdün, Filistin ve bütün Sina Yarımadası'nı geçip Mısır'ın içlerine ulaştılar. Mısır'ın tamamı Sasanilerin eline geçti. (m. 619) Anadolu'da Rumları ta İstanbul'a kadar sürmüşlerdi. Bu dönemde Müslümanlar da müşriklere karşı mücadele ediyorlardı. Habeşistan (Etiyopya) hicreti bu günlere denk gelmiş, Müslümanlar, Semavî inanca sahip olan Habeş hükümdarına sığınmışlardı.

O günlerde Putperest Sasanilerin, Semavî dine inanan Ehl-i Kitab Hıristiyanlara karşı üstünlük kazanması, Mekke müşrik çevresinde çok konuşulmaya başlamıştı. Müşrikler bu olaya çok seviniyor ve müminlere: "Bakın, İran'ın ateşperestleri zafer kazanıyor ve Ehl-i Kitap olan Hıristiyanların kökünü kazıyorlar. Aynı şekilde Arabistan putperestleri olarak biz de sizi ve dininizi kökten yok edeceğiz!" diyorlardı.

Rum suresi, nazil olduğunda şartlar böyle idi ve surede, her tarafı yakıp yıkan Sasanilerin çok yakın bir zamanda (3-9) yıl zarfında yenilecekleri gaybî bir haber olarak bildirildi. Kur'ân'ın, bu haberi vermesinden sekiz yıl sonra bile bu şartlar altında Doğu Roma'nın tekrar hayatta kalacağına inanmak çok zordu. Miladî 622 yılında, Hz. Muhammed Sallallahü aleyhi vesellem Medine'ye hicret ettiği sırada, İmparator Herakliyüs, kiliseden ve değişik yerlerden yardım alarak, gizlice İstanbul'dan ayrılıp, Trabzon ve Karadeniz yolu ile İran'a geçip arkadan İran'a saldırdı. Miladî, 623 ve 624 yıllarında başarılar kaydetti. Azerbaycan'a girdi. İran'ın en önemli ateş tapınağını yıktı. Aynı tarihlerde Bedir'de de müşriklere karşı Müslümanlar zafer kazanmışlardı. Herakliyüs'ün zaferleri bununla da kalmadı; 627 yılında Musul'u (Ninova) aldı.

Miladî 628 yılında II. Keyhüsrev öldürüldü. Onun yerine geçen II Kubad işgal edilen topraklardan çekildi. Kur'ân'ın verdiği gaybî haber yerine geldi. Bu olaydan sonra birçok purperest Arabistan'da Müslüman odu. (WNPD, s. 796; Tefhim, IV, 273-76) [bk. EDNE'L-ARD]

SABİİLER (وَالصَّابِئُونَ)

Bağdat, Basra ve Amara arasında yaşayan kendilerine özgü inançları olan bir dinin mensupları

Arapça asıllı olduğunu söyleyenlere göre "sabiîn" kelimesinin kökü, "çıktı" manasına gelen (صبأ) veya "meyletti" manasına gelen (صبا) fiillerinden türemiştir. (Alusî, I, 279) Çoğulu "sabbiîn/sabiûn" ya da sabîn/sabûn" olarak gelir. Bir şeye severek meyil edenler, bir dinden çıkıp diğer bir dine geçenler, bir yıldızın matlaından doğmak gibi manalarına gelir. Bu özelliğinden dolayı, bu kelime ile herhangi bir dine mensup olmayanların kastedildiği belirtilmiştir. (Taberî, Tefsir, I, 319) Kelime etrafında yapılan yorumlar da bu görüşü desteklemektedir.

Bu konuda özel çalışma yapanlar, sabiî kelimesinin kökeninin, Arapça olmadığını bu nedenle, Arapça kökenden gelen yukarıdaki anlamlar yerine, onun Mandanca "saba" kelimesinden türetilip "vaftiz olan" manasına geldiğini savunmuşlardır. (Şinasi, s. 6) İbn Nedim ise "sabe" kelimesini, yıkanma anlamıyla ilişkili olarak kullanır. O, bunları, sazlık ve kamışlık bir vadide yaşayan ve bundan dolayı bu mevkie Sabetü'l-Bedâih (Sabe Sazlık ve Kamışlığı) denen, yedikleri her şeyi yıkayarak yiyen kişiler olarak tanıtır. İbn Nedim, bu grubu, el-Muğtesile (yıkananlar) diye tavsif etmişse de, bu mana ile vaftiz arasında bir ilişki kurmak çok zordur. (İbn Nedim, s. 477)

Tarih kitaplarında, Hanuh olarak isimlendirilen kişinin, İdris'in (a.s.) torunu Lamek'in diğer bir adı olup, Sabi isminin kaynağı olduğu söylenmiştir. (el-Kâmil, I, 19) Sabî'nin, Şit'in (a.s.) ikinci oğlu veya İdris'in (a.s.) oğlu olduğu da iddia edilmiştir. (Elmalı, III, 1750)

Şehristanî, dinler tarihi açısından, İbrahim (a.s.) zamanında bütün insan gruplarını iki sınıfa ayırır: Sabiîler ve Hanifler. Sabiîler, Allah'a ulaşmada ruhanileri aracı olarak kullanırken; Hanifler ise, doğrudan bir olan Allah'a inanıyorlardı. [bk.HANİFLER'E ATIF] Bu konuda peygamberlerden başka hiçbir aracı kabul etmezlerdi. Yalnız ruhanî bir aracıyı kabul eden Sabiîler, onlarla yetinmeyip, ruhanileri temsil eden put ve resimlere yöneldiler. İbrahim (a.s.) işte bu ikinci grubu birinci gruba davet etmek için geldi. İbrahim (a.s.) iki fırkayı, sözlü ve fiilî olarak kırmak suretiyle kolaylık ve müsamaha göstererek bir büyük ve doğru yol olan Hanifliği yerleştirip yaydı. (Şehristanî, I, 231) Önceki Sabiîleri anlatma bakımından Şehristanî'nin görüşü fevkaladedir.

Günümüzdeki Sabiîler, kendilerini, Mandaye (Mandenler) olarak tanımlarlar. Sabiîlerin dilinin, Doğu Aramca'nın bazı lehçelerinden biri olduğu farz edilen Mandancadır. Fakat onlar, günlük yaşamlarında bulundukları yörenin dilini, örneğin Arapçayı konuşurken kendi aralarında Mandanca konuşurlar.

Şiilerle içiçe olduklarından, özel isim olarak Şii isimlerini taşımaktadırlar. Irak'taki Mandenler, dıştakilere karşı Sâbiî, Subbi ya da Subbâ ismini kullanırken, gerek kutsal kitaplarında gerekse kendi aralarında, bu isimler yerine, "arifler" (bilenler), Nasuralar ve "kutsal öğretileri koruyup gözetenler" manasında, Mandailer ismini kullanırlar. Zaten Sabiiler çocuklarına isim verirken, biri kendi aralarında kullandıkları, diğeri kendilerinden olmayanların arasında kullandıkları iki isim verirler.

Dinin Özelliği

Sabiîler, Bakara suresinde Hıristiyanlardan sonra; Mâide ve Hac Surelerinde Yahudilerden sonra zikredilirler. (Bakara 2/62; Mâide 5/69; Hac 22/17) Âyetteki sıralama göz önünde bulundurulduğunda, Sabiîlerin mahiyeti, "müminler, yahudiler, Hıristiyanlar vesaire" demek gibi olur. Yine âyetten anlaşıldığına göre, bunlar ne müşrik, ne yahudî ve ne de Hıristiyan olmayıp, başka bir dinî grup içinde kabul edilmelidirler. Taberî onları dinlerden bir din olarak kabul eder. (Taberî, Tefsir, I, 390) İslamî kaynaklar, Sabiiler'i tespitte farklı görüşler ileri sürmüşledir. Ebu Hanife radıyallahuanh'a göre, Sabiiler, putperest olmayıp, Kâbe'ye yapılan hürmet gibi, onlar da yıldızlara hürmet ederler. Bazısı da, onların, Muhavvit olduklarını beyan ile, yıldızlara tapmaktan çok, yıldızların tesirine inandıklarını, Hz. Yahya gibi peygamberleri kabul ettiklerini belirtmişlerdir. Yine buna benzer başkar bir grup da, onların Allah'ı kabul edip, Zebur okuduklarını, meleklere ibadet edip, Kâbe'ye doğru namaz kıldıklarını ileri sürmüşlerdir. Anlaşılan o ki, her dinden bir şey alarak, toplama bir din meydana getirmişlerdir. (Alusî, I, 279) Kaynakların anlattıkları özelliklere göre onları şu 10 grupta toplamak mümkündür:

1. Musul-Cezire'de yaşayan, diğer dinler gibi, Lailahe İllallah diyen, fakat ne inandıkları bir peygamberleri ne de kitapları bulunan dini gruplar (Taberî, Tefsir, I, 319; İbn Kesir, Tefsir, I, 105)
2. Meleklere tapan, fakat beş vakit namaz kılıp Zebur okuyan dini bir grup.
3. Ehl-i Kitab'tan bir fırka. (Taberî, Tefsir, I, 320)
4. Mecusi ve Yahudi arası veya ne Yahudi ne de Mecusî olan bir grup. (Taberî, Tefsir, I, 319)
5. Peygamberlerin tamamına inanan, yılda otuz gün oruç tutup, güneyi (Yemen tarafını) kıble edinerek, günde beş vakit namaz kılanlar (İbn Kesir, Tefsir, I, 105; Beğavî, I, 79)
6. Allah'ın birliğine inanmalarına rağmen, yıldızların kedilerine tesir ettiklerine (astrolojik tesirlere) inanıp bu düşüncelerinden dolayı, Hz. İbrahim'in, yıldıza tapan bir kavim olan Keşraniyyîn ile (Keldaniler) alakalı görülenler veya Yıldızların tesirine inanıp Yahya (a.s.) gibi bazı peygamberleri kabul edenler. (Alusî, Tefsir, I, 279)
7. Hz. Nuh'un dininden kalan bir bakiye ile amel edenler.
8. Kendilerine bir din gelmeyip, fıtratları üzerine kalıp ibadet edenler. (İbn Kesir, Tefsir, I, 105)
9. İslamiyet'ten önce, puta tapmaktan hoşlanmayıp gönüllerine hitap eden ve samimiyetle bağlanabilecekleri bir itikat arayan ve tevhid dinini kabul edip Hz. İbrahim'in dini Haniflik üzere ibadet eden Araplar. (Fizilali'l-Kur'ân, I, 75)
10. Kâinatın yaratıcısının Allah olduğuna inanmalarına rağmen, âlemdeki hayır ve şer, sağlık ve hastalık gibi şeyleri idare edip düzenleyen ve yaratanların yıldızlar olduğuna inanan, âlemi idare ettikleri için insanların onlara tazim etmesi gerektiğini iddia edenler, böylece Hz. İbrahim'in (a.s.), kendilerine peygamber olarak gönderildiği Keldanilerin mezhebi ile aynı gruplar. (Razî, Tefsir, III, 56)

Kur'ân'da üç yerde geçen Sabiilerin, anlatım sırasının değiştirilmesi, bizlere, onların birkaç dinin izlerini bünyesinde bulunduran, kitabı ve peygamberi olan dinlerin dışında kalan, ama bu dinlerin bakiyeleriyle amel eden topluluklara genel bir ad olduğu imajını verir.

Tefsircilerin açıklamalarının özetine göre bunlar, bizi, Yahudi ile Hıristiyan veya Yahudi ile Mecusî veya Hıristiyan ile Mecusî dinleri arasında bir grup olduğu yorumuna götürür. Bundan dolayı, hem kitap ehli denebilecek yönleri veya sınıfı hem de müşrik veya putperest denecek yönleri vardır.

Anlaşılan o ki, Sabiîlik esas itibariyle Allah'tan gönderilmiş olması düşünülen ve fakat zamanın geçmesiyle felsefî ve siyasî etkiler altında birçok sapma ve değişmelere maruz kalarak bir gizlilik veya Batınilik kazanmış eski bir mezheptir. Kendi aralarındaki dini bilgileri, dışarı anlatanlara iyi gözle bakmamaları da bunu bize hatırlatmaktadır.

Bu yüzden bunları en azından iki gruba ayırıp öyle düşünmek gerekir: İlk Sabiîler; ve son Sabiîler. İlk Sâbiîler, Hindistan, Eski Mısır ve Mezopotamya'da aralarında çok az bir farklılıkla devam etmiş bir mezheptir. Bununla beraber bu mezhebi en çok temsil edenler Süryânî ve Kelandiler'dir. Eski Yunan ve Rum dinleri de bunların bir yansımasıdır. Son Sabiîler de İsrailoğulları, İran, Yunan, Roma ve diğerleri gibi çeşitli kültür ve medeniyetler altında kalmış olan Süryânî ve Keldanî kalıntılarıdır.

Bununla birlikte, yaşayan dini gruplarla bir arada zikredilmeleri, Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde onların, dini özellikleri ne olursa olsun bir dinî cemaat olduklarını gösterir. Sabiilerin inanç ve kültürlerine bakıldığında, İbn Abbas'ın dediği gibi, Mecusîlik, Yahudilik ve Hıristiyanlığın izlerini taşıyan bir karma din olduklarını görülür. (Dürrü'l-mensur, I, 183)

Öte yandan, Kur'ân-ı Kerim'in bu dine tabi olanların ismini, önemli dinler arasında zikretmesi, müşriklerden farklı olduklarını belirttiği gibi Sabiîlerin kendilerinin anlattığı seviyede bir din olmasının ötesine bizi götürmektedir.

Günümüzde Bağdat, Amara ve Basra arasında (Betaih) yaşayan Sabiilere bakıldığında, Ebu Hanife'nin görüşü daha ağırlık basmaktadır. Cassas'ın beyan ettiğine göre, Sabiiler iki fırkaya ayrılırlar. Bunlardan birincileri, kendilerini Hz. Yahya ve Hz. Şit aleyhisselama nispet ederler. Hıristiyanlar bunlara, "Yûhannâsiyye" derler. Kesker (Amara ve Vasıt), Basra ve Bağdat civarında yaşayan bu fırkayı, Ebu Hanife rahimehullah Ehl-i Kitap'tan sayıp, kestiklerini yemiş ve kızlarıyla evlenmeye müsaade etmiştir. Diğer fırka ise, Harran çevresinde yaşayıp, putperesttirler. Aynı zamanda bunlara Harraniyyûn denir. Ne bir peygambere ne de bir kitaba kendilerini nispet ederler. Bunlar Ehl-i Kitap da sayılmazlar. (Cassas, IV, 283)

Yerleşim yerleri

İlk dönem kaynaklarına göre, Sabiîlerin, Irak'ın Kûsa köyünde (İbn Kesir, Tefsir, I, 105) veya Şam civarında (Beğavî, I, 79) yaşadıkları belirtilmiştir. Sabiîlerin Şam (bugün, Ürdün, Filistin'in bir bölümü ve Suriye'yi kapsayan bölge) ile hayatî ilişkilerinin olduğu kendi dinî metinlerinde de yer almaktadır. Buna göre, metinlerinden anlaşılıyor ki, anayurtları Ürdün Vadisi, olup, m.s. I. yüzyılda oradan Havran, Suriye ve nihayet Babilonya bölgelerine göç etmişlerdir. (Religion, "Mandean Religion" md.) Irak'ın kuzeyinde Erbil'de yaşadıkarı da söylenmektedir.

Günümüzde tam sayıları bilinmeyen ve mutedil bir veriye göre 50 bin ile 70 bin veya 100 bin arasında olduğu tahmin edilen Sabiîlerin, Güney Mezopotamya ve İran'ın Huzistan bölgesinde yaşadıkları, buradan Avrupa, Avustralya ve Kuzey Amerika gibi ülkelere de göç etmekte oldukları bilinmektedir. (Religion, "Mandaean Religion" md.; Wikipedia, "Mandaeism" md.) Buna göre, Irak'ta Bağdat, Amara ve Basra arası (Betâih) de Fırat ve Dicle kıyılarında, İran'ın güney Irak'a yakın bölgelerinde küçük kasaba ve köylerde yaşamaktadırlar. (Şinasi, s. 1)

Sabiilikte inanç esasları

1. Tanrı inancı

Allah'a (Işık Kralı) inandıkları gibi, ahirette iyi insanların ışık dünyaya, kötülük yapanların da karanlık dünyaya gittiklerine de inanırlar. Bağdat Sabiilerinin yardımcı din adamlarına "el-İşgende", önemli din adamlarına "Tarmida", kutsal kitabı baştan sona okuyanlara ise "Ganzibra" denir. En yüksek din adamına "Riş Umme" adı verilir. Bu topluluğunun önderi olan kişiye de aynı isim verilir.

Günümüzde yaşayan Sabiîler, put ve yıldızlara tapma iddialarına tepki göstermiş ve bu şekilde kendilerini tanıtanlara dava açmışlardır. (Şinasi, s.3) Fakat Sabiîlerin gnostik (ruhani sırları bilme iddiasında olma) inanca sahip olmaları, aslında onların dinlerinin içeriği ve kaynağı hakkında ipucu vermektedir. Şöyle ki, onların gnostik din inançları, çeşitli felsefe ve teolojiyle ilgili görüşlere, aynı zamanda maniheizmden gelen karanlık ve ışık, hayır ve şer düalizmine dayanmasından dolayı, eski din ve inançlardan bir bulamaç haline gelmiş din görünümü vermektedir. (Religion, "Mandean Religion" md.)

2. Ahiret inancı

Sabiilerde belirli anlamda ahiret inancı vardır. Dünya hayatının bitmesinden sonra Ahiret hayatı başlayacaktır. Hesap gününe de inanmaktadırlar. Amel-i salih işleyenlerin karşılığını görecekleri, kötü iş işleyenlerin de karşılığını göreceklerine inanamaktadırlar.

3. Peygamber inancı

Bugün Sabiî liderler, ilahî kitaplarının Ginza ve son peygamberlerinin de Yahya (a.s.) olduğunu belirtmişlerdir. (Religion, "Mandaean Religion" md.) Ginza, Sabiilerin en önemli dini kitaplarıdır.

Süryanilerle aynı milletten oldukları düşünülen Sabiîlerin dinî inançlarının kaynağının Şit ve İdris (a.s.) olduğu yönünde yorumlar yapılmıştır. Suhuf-i Şit diye Hz. Şit'e (a.s.) atfedilen kitaba da sahip çıkmaktadırlar. Otuz yedi kısımdan meydana gelen Drasha d Yahya (Yahya'nın öğretileri) de Sabiiler'in önemli kutsal metinlerindendir. Bundan başka günlük ibadetlerinde kullandıkları ve "övgü" anlamına gelen ve çeşitli dua ve ilahileri içeren, "ilm-i hal" gibi bir içeriğe sahip olan Qolasta da yine kutsal metinlerden sayılır. Sırf rahiplere

mahsus olan, Alf Trisar Suialia (1012 soru), Rishaia Rba (Büyük ilk evren), Alma rishaia zuta (Küçük ilk evren) isimli kitapları vardır. Bunlar, Rahip ve rahip adaylarının kavrayacağı özel bilgiler ihtiva etmektedir. Bu kitapların aynı zamanda tefsirleri de mevcuttur.

Sabiîler, kendilerine Filistin bölgesinde Yahudilerin sert davranmalarından ötürü, Hz. İbrahim, Mûsâ ve İsa vb. isimlere karşı kötüleyici ifadeler kullandıkları gibi Hz. Muhammed (s.a.s.) içinde aynı türden kötüleyici ifadeler kullanırlar. Bu arada, Hz. Yahya'yı doğruluk peygamberi olarak görürler.

Sabiilikte ibadet ve mabet

Sabiîler, mabetlerine, "mandi" derler ki çoğulu mandia'dır. Mabetlere yalnızca din adamları girebilir. Bu ibadet yerlerine Rahip ve ruhani liderlerinden başka kimse giremez.

Bir yılı, eşit sayıda 30'ar günlük 12 aya bölerler. Bir yılda, belirli aralıklarla olmak üzere, toplam 36 gün oruç tutarlar. Oruç, et yememe, meşru olan cinsel ilişkiye girmeme şeklinde tutulur. Bunlara göre, yalan söylemek, küfür etmek, zina yapmak büyük günah sayılır. Yemek yerken, "Bismi'l-Hayyi'l-Azim" diyerek başlar, "Elhamdülillah" diyerek bitirirler.

Bağdat sabiîlerine göre, yıldız ve gezegenlere tapmak, heykel ve suretlerin önünde ibadet etmek; fal ve sihir ile uğraşmak kesinlikle yasaklanmış ve büyük günahlardan sayılmıştır.

Bağdat Sabiileri, günde üç kez "el-Berağe" dedikleri namazı kılıp belirli saatlerinde Allah'a yani Işık Kralına dua ederler. Namaz için ilk önce "Rişama" denilen abdest alınır. Namaz kılana kadar necis ve abdesti bozacak bir şeye değmeyecek şekilde yüzler kuzeye dönülerek gerçekleştirilir. Namaz saatleri ışığın doğmasıyla, öğlen saatinde ve güneşin batmasından önce bir günde üç kez yapılır. Pazar günleri diğer günlere nazaran daha uzun namaz kılınır. Bunun sebebi Pazarın haftanın başlangıcı olduğu gün olması nedeniyle kutsal sayılmasıdır.

Kâbe'ye hürmet gösterdikleri gibi Harran'daki Sin mabedine (Kale içinde) de saygı duyarlar. Aynı zamanda, Mısır'ın Cize'deki piramitlerin altında Şit b. Âdem ve İdris gibi peygamberlerle kendilerine nispet ettikleri Sabî b. İdrîs'in mezarlarının varlığına inanır ve buralara hürmet ederler. (Muhtasar fi Ahvali'l-Beşer, s. 52) Nuh b. Sam, Sam b. Ram ile Habil'e de saygı duyarlar.

Kutsal günler ve dini bayramlar

Sabiilerin en önemli dini bayramları, beş gün süren Panja (Parvania) bayramıdır. Yazın sonu ve yaklaşık Eylül ayına denk düşen, Qam Qaina ayında yapılır. İkinci bayramları ise, yılın ilk ayına düşen Qam Duala ayında yapılan yeni yıl bayramıdır. Taura ayının on sekizinci günü başlayıp üç gün süren Dihba Hnina bayramı, Dihba Dalmana Bayramı da önemli günlerindendir.

SAFA VE MERVE (صفا و مروة)

Esasen kelime olarak "safâ", düz ve yumuşak (melsa) taş; "merve" ise küçük yumuşak taş demek olup, terim olarak Mekke'de önceleri, Kâbe'ye yakın iki küçük tepenin özel adıdır. (Taberî, Tefsir, II, 43)

Hz. İbrahim, Hz. Hâcer'i henüz kundakta olan Hz. İsmail ile bırakıp gittikten sonra önceleri bu iki tepenin ortasında bulunan vadide Hâcer validemiz, susuzluktan öleyazacak olan İsmail'e su arıyordu. Hz. İsmail'i, şimdiki Zemzem kuyusunun bulunduğu yerdeki bir ağacın üzerine koyup onun için su araştırıyordu. Su aramak için bir Safa'ya bir Merve'ye koşuşturup durmuştu.

Bu sırada Cenab-ı Allah yardımını göstererek Zemzem kuyusunun yerinden su fışkırtmış ve son dereceye gelen zaruret hallerinde imdatlarına yetişmişti. Böylece şunu da göstermişti ki, Allah Teâlâ, dünya yurdunda sevdiklerini bazı sıkıntılara düşürse de kendisine dua edip sığınmaktan ayrılmayan, bu hususta elinden gelen son gayreti sarf ederek sabır ve kararlılık gösterenleri, mutlaka en kısa zamanda ferah ve genişliğe kavuşturmakla yardım eder.

Rivayet edildiğine göre cahiliye devrinde Safâ üzerinde "İsâf", Merve üzerinde "Nâile" adında putlar vardı.

Cahiliye müşrikleri bunların arasında tavaf edip ellerini sürerlerdi. İslâm gelip putları kırdıktan sonra Müslümanlar, Safâ ile Merve arasında tavaftan çekinip, bunu hoş görmediler. Bunun üzerine Bakara suresi 158. ayet inip "Korkmayın, bunda günah yoktur. Bilakis bunlar Allah'ın alâmetlerindendir" buyurarak ikisi arasında sa'y etmeye teşvik edildi.

Bu teşvikin bir çeşit vücub ifade ettiği de hadislerle açıklandı. Sa'y'e, Safâ'dan başlamak, farz değilse de vacip oldu. (Taberî, Tefsir, II, 46)

Günümüzde, bu iki tepe artık Mescid-i Haram külliyesine katılmış ve Mescid-i Haram ile birleştirilmiştir. Safa'da bir iki kaya, Merve'de ise taban seviyesinden hafif pürüz yapılarak tepe olduğuna işaret edilmiş ve her iki tepenin arası normal üstü örtülü duble, iki kat tünel halinde bir yolla birleştirilmiştir.

Tünelde geliş ve gidiş yolları, ayrıca sakat ve özürlüler için bu geliş-gidiş yolunun ortasında bir yol açılmıştır. Kâbe tavaf edildikten sonra, tavaf'ın başlama ve bitiş yeri olan Hacer-i Esved hizasından kenardaki mahfillere işaret konulmuş, burada tavafı biten kişinin Safa'ya geçmesi için işaretler belirtilmiştir.

Diğer taraftan Safa ve Merve'de sa'y yapılırken Safa'ya yakın olan "iki yeşil direk" arasında "daha hızlı koşulması" (remel) sünnet olan yerlere de işaret edilmiştir.

SALİH ALEYHİSSELAM (صالح عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim'de Semûd Kavmine gönderildiği bildirilen bir peygamber

Salih Aleyhisselam, Arab-i aribeden olup, soy ağacı Semûd isimli şâhısa ulaştırılır. (Araîsü'l-mecalis, s. 58) Bazı kaynaklarda soyu Hz. Nuh'a dayandırılır. Salih b. Übeyd, Salih b. Âsif veya Salih b. Îd olarak, babasının ismi hakkında muhtelif rivayetler vardır.

Hz. Salih aleyhisselam, Hz. İsa'ya benzerdi; sadece saçları kıvırcık değildi. Beyaza yakın kırmızı benizli olup doğuştan sağ elinde nübüvvetine işaret eden bir beni vardı. (Müstedrek, II, 616-17)

Hz. Salih'in tam olarak doğduğu yer hakkında bilgi verilmez. Batı Şeria'da (Filistin bölgesinde) Nebi Salih Köyü olup buranın, doğduğu yer mi yoksa vefat ettiği yer mi olduğu tam bilinmemektedir. Kavmi, Şam ile Hicaz arasında, özellikle Vadi'l-Kura'da yaşıyordu. Bugün Medain-i Salih denilen yer, Semûd'un başkenti durumunda idi. Yaşadığı çağ itibariyle, Hz. İbrahim'den önce ve Hud'dan sonra olduğu kesin bilgiye dayanırken, (A'raf 7/74; Müstedrek, II, 616) tam olarak hangi tarihlerde yaşadığını söyleyecek delillere sahip değiliz. Asur kitabelerinde, mevcut bazı bilgilere göre, takriben m.ö. 2150 ile 2080 yılları arasında yaşamıştır. Hud kavminin yaşadığı zaman ile Salih kavmi arasında beş yüz yıl geçmiştir. Semûd kavime İkinci Ad'da denir. Bundan dolayı tarihçiler, Semûd'u, Âd Kavminin devamı olarak görür. Kur'ân da bunu destekler ve Semûd'a, Âd Kavminin halefi olarak bakar. (A'raf 7/74) Âd Kavmi güneyde muhalifleriyle yaptığı savaşta yenilmiş ve Güney Arabistan'dan Kuzey Batı Arabistan'a sürülmüştü.

Bunların kökeni hakkında daha farklı bilgiler mevcuttur. Esas olan Arap kabilelerinden olup Arabistan yarımadasının kuzey batısında yarı yerleşik hayat süren, ticaret, tarım ve hayvancılıkla uğraşan, belirli bir seviyeye kadar okuma yazma bilen bir kavim olup Nebatîler ile Lihyanîlerin kökenini oluşturmaktadırlar. (Dirasat, I, 266, 286) Batılı kaynaklar ise, harabelerinden çıkan antik eserlere dayanarak Semûd Kavminin, Güney Arabistan'dan gelip Vadi'l-Kura'da yerleşerek m.ö. takriben dördüncü yüz yıl ile yedinci yüzyılın ikinci yarısı arasında yaşadıklarını ileri sürerler. Yine Batılı kaynaklara göre, Semûd Kavminin ismi başta Asurî vakayinamelerinde olmak üzere değişik kaynaklarda geçmektedir. Semûd'un Mekke ile Teyma arasına bir yerde yaşadığı kabul edilir.

Semûd Kavminin öküz kafası ile temsil edilen "salm" adında putları vardı. Teyma en ehemmiyetli ibadet merkezlerinden biri idi. Bundan başka, Vedd, Haded, (هدد - حدد) Güneş, Menat, Kâhil, Ba'l, Ba'le, (يهو) Ra3v, Aŝîre, Hübel, Yağus ve Sîn gibi tanrıları da vardı. Bunların kasv (veya kas) isminde bekçi ve bakıcıları da mevcuttu.

Semûd halkına, içlerinden biri olan kardeşleri Salih (a.s.) gönderildi. Çok genç yaşta peygamber olmuştu. Kavmi içinde saçları ağarana kadar 40 yıl kaldı. (Müstedrek, II, 617) Onlardan, yalnız Allah'a kulluk etmeleri ve ondan başka birine ibadet etmemeleri istendi. Yaptıklarına tövbe edip Allah'a dönmeleri emredildi.

Kendisine peygamberlik gelip dini tebliğ emri verilmeden önce Salih aleyhisselama çok itibar eden ve ondan istikbal adına çok şeyler bekleyen Semûd Kavmi, atalarının tanrılarına tapmaktan vazgeçirmek isteyince birden gözlerinden düştü. Salih'ten (a.s.) inanmaları için bir mucize göstermesini istediler. Deveye herhangi bir şekilde ilişmemeleri ve aksi takdirde kendilerine acı bir azabın geleceği uyarısında bulunuldu. Âd Kavminin halefi olarak, Allah (c.c) onlara arzın düzlüklerinde saraylar kurup dağları yontarak evler yapma imkân ve kabiliyeti vermişti.

Onlar Allah'ın nimetlerine şükür etmeyerek, ona inanmak şöyle dursun, aralarında mümin olan zayıf kimselerle alay ettiler. Korkutuldukları azabın getirilmesini istediler. Reisleri, Hz. Salih'ten Hicr'de el-Kâŝibe denilen yerde yekpare bir taşın içinden Allah'ın bir deve çıkarmasını istedi. Mucize olarak istenilen deve, çıktı. Bunu gören reisleriyle birlikte küçük bir grup Hz. Salih'e iman etti ve diğer insanları da iman etmeye davet ettiler. (Araisü'l-mecalis, s. 58) Tebliğ emri başlayınca, birbiri ile çekişen iki topluma bölündüler. (Neml 27/45)

Hz. Salih'e (a.s.), peygamberlik verildiği zaman, bulunmuş olduğu şehirde 9 veya dokuz kişilik çete vardı. Şerre çalışan ve iyilik tarafına hiç yaklaşmayan, hoş görüye kapalı 9 sivil toplum kuruluşu mevcuttu. (Neml

27/48) Bu çeteler, gece gündüz komplolar kuruyor, suikastlar yapıyor, inananları her konuda suçlu göstermek istiyorlardı. Komplo kurdukları parlamento binası muhtemelen gösterilen kaya idi. Küfürlerinde alabildiğince direttiler. Allah'ın emrinden çıkıp, mucize olarak kendilerine gönderilen deveyi boğazlattılar. Ebû Zem'a gibi kavmi arasında izzet ve şevket sahibi birisi öldürme davetine icabet etti" (Buharî "Enbiya" 19) Kudar b. Salif'in öldürdüğü de zikredilir. (Araisü'l-mecalis, s. 60) Halk o deveyi tepeleyince Salih onlara: "Yurdunuzda üç günlük bir ömrünüz kaldı. Sonra helâk olacaksınız. İşte hilafı olmayan kesin söz!" dedi.

Bunun üzerine o şiddetli sarsıntı, korkunç ses, onları kıskıvrak yakaladı ve yurtlarında diz üstü çöke kaldılar. Sanki hiç yaşamamış gibi oldular ve silinip gittiler. Allah'ın azap emri gelince, Allah'ın lütfu ile Salih aleyhisselam ve beraberindeki müminler azaptan ve o günün zilletinden kurtuldu. (A'raf 7/73–79; Hud 11/61-68)

Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam Tebük Seferinden dönerken, Semûd köylerinden birine (Medain-i Salih) uğradı ve Ashâbına: "Kimse bu köye girmesin, suyundan içmesin" diye emretti. Daha önce alınan suların dökülmesini ve bu su ile yoğrulan hamurun da develere yedirilmesini istedi. (Buharî, "Enbiya" 19) Bir başka rivâyette, Hz. Salih'in devesinin su içtiği kuyudan su içmelerini istemişti. (Buharî, "Enbiya" 19) Bu gibi Allah'ın gazabı ile helâk olan bir halkın diyarına belki ibret almak için girip, tiksinerek geçmek gerektiğini, eğlenmeden ve turistik eğlenceden öte hüzünlenmek gerektiğini tembih ettiler. (Buharî, "Enbiya" 19)

Allah Resûlü, Taif'te Semûd Kavminden geri kalan, Ebu Riğal ismindeki şahsın mezarını sahabiye göstermişti. Günümüzde bu mezarın yerini bulmak mümkün değildir.

Salih'in (a.s.) deve'sinin sağıldığı yer, Ula şehri harabelerinde (Şehrin batısındaki harabelerde) ortaya çıkarıldı.

Ehl-i ilmin anlattığına göre, Hz. Salih Mekke'de 85 yaşında vefat etmiştir. (Araisü'l-mecalis, s. 62) Bugün Hz. Salih'in Tur-i Sina, İsrail'in Remle ve Yemen, Hadramut bölgesinde Semûd diye bilinen köyde, Umman Salale'nin doğusunda Hadbin ile Hasik arasında kabir ve makamları mevcuttur. Ayrıca burada devesinin izi olduğu söylenen bir alamet bulunmaktadır.

Hz. Muhammed (s.a.s.) Veda Haccı'nda Usfan vadisine vardığında, Hz. Ebu Bekir'e bu vadinin hangi vadi olduğunu sordu. "Usfan" olduğu söylenince: "Salih ve Hud'un peştemaldan aba yapmış, kaplan kürkü gibi alacalı bir kumaştan rida giymiş, yuları hurma lifinden, dişi kızıl develerin üzerinde, buradan, telbiye getirerek hacca gitmişlerdi." diye buyurdular. (Müsned, I, 232) Başka bir rivâyette, Nuh, Hud, Salih, İbrahim ve Şuayb peygamberler de zikredilmiştir. (İbn Asakir, VIII, 42)

SAMİRİ [bk. Mûsâ]

SANİYESNEYN: HZ. EBU BEKİR (ثَانِيَ اثْنَيْنِ)

Mağara'daki iki kişinden biri, Ebu Bekir radıyallahu anh, ilk Müslümanlardan ve Hulefa-i Raşidin'in ilki

Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve "iki kişiden ikincisi" anlamına gelen ifadesindeki "iki kişi"den maksat Hz. Muhammed aleyhisselam ve Hz. Ebu Bekir'dir. (Taberî, Tefsir, X, 135) Hicret ederken, ikisi Mekke'den uzaklaşıp ilk önce Sevr'de bir mağarada gizlenmişlerdi. Cenab-ı Allah, sevdiklerini her zaman koruduğunu ve koruyacağını ifade ile hicretteki yardımını anlatma sadedinde, "Hani kâfirler onu Mekke'den çıkardıklarında, iki kişiden biri olarak mağarada iken arkadaşına: Sen hiç tasalanma, zira Allah bizimle beraberdir, diyordu. Derken Allah onun üzerine, huzur ve güven duygusunu (sekine) indirdi ve onu, görmediğiniz ordularla destekledi. Kâfirlerin davasını alçalttı." (Tevbe, 9/40) ayetiyle bu konu anlatılmaktadır.

Hz. Ebu Bekir'in önceki adı Abdullah olup Fil Vakası'ndan üç yıl sonra Mekke'de doğdu. Müslümanlığı kabul etmesinden önce, Abdülkâbe olan adını, Hz. Peygamber, Abdullah olarak değiştirdi. Resûlullah'a gelen her şeyi anında tasdik ettiği için "Sıddîk", Resul-i Ekrem'in beyanıyla, Allah'ın cehennemden azat ettiği kimse olduğu için de "Atîk", çok şefkatli ve merhametli olduğu için "Evvâh" gibi sıfatlarla anıldı. Annesinin adı Ümmü'l-Hayr Selma bint Sahr, babası ise Ebu Kuhafe Osman b. Amir et-Teymî'dir. Soyu, Mürre b. Kâb'da, Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. (İstîâb, III, 963; İbn Sa'd, Tabakat, III, 170)

Hz. Ebu Bekir, ilk Kuteyle adlı bir hanımla evlendi ve ondan Abdullah ile kızı Esma doğdu. Kuteyle İslam'ı kabul etmeyince ikinci olarak Ümmü Rumman ile evlendi ve ondan Aişe validemiz ve Abdurrahman doğdu. İkinci eşi vefat edince Esma bint Ümeys ile evlendi ve bu hanımdan Muhammed adını verdiği bir oğlu oldu. Vefatına yakın evlendiği Habibe bint Harice'den de Ümmügülsüm oldu. (Taberî, Tarih, II, 351)

Hz. Ebu Bekir, uzun boylu, zarif yapılı, gür saçlı, seyrek sakallı, keskin bakışlı, sarıya çalan benizde ve latif yüzlü biri idi. Saçlarını bazen uzun tutar ve başının ortasından ikiye ayırırdı. Şair ve bilge bir kişi idi. Müslüman olmadan öce Hanif dini ile amel ederdi. Aynı zamanda rüya tabircisi idi. (İstîab, III, 1225; Fedailü's-Sahabe, I, 126; Faik, III, 108) İnsanlarla barışık, çok sevimli ve en soylu biri idi. (İsabe, IV, 171) Resûlullah'a en çok kimi sevdiği sorulunca, önce Hz. Aişe'nin sonra da Hz. Ebu Bekir'in adını zikrederdi. (İstîâb, III, 967)

İlk Müslümanlardandı. Resul-i Ekrem'in kayınpederi olan Ebu Bekir es-Sıddîk, onun yanından, -katıldığı seriyyeler ve 631'deki hac emirliği hariç- hiç ayrılmadı. Resûlullah'ın beka yurduna irtihalinden sonra, iki saat içinde tartışmasız halife seçildi. 22 Cemaziyelahir 13 (23 Ağustos 634) yılında vefat etmeden önce hilafet makamına Hz. Ömer'i tayinle seçti.

Vefat etmeden önce Hz. Peygamber'in yanına defnedilmesi için vasiyette bulunmuştu. Vasiyeti gereği Hz. Peygamber'in yanına defnedildi. Mescid-i Nebevîn'in solunda, başı, Hz. Peygamber'in omuz hizasına gelecek şekilde defnedildi. Şimdi, Kubbe-i Hadra'nın içinde Resûlullah'ın yanında medfundur.

SARH: FİRAVUN'UN HAMAN'A YAPTIRDIĞI KULE (صرح)

Sarh, Firavun'un göklerde tanrı aramak için yaptırdığı kule

Kur'ân-ı Kerim'de dört yerde geçen "sarh" kelimesi, köşk, kule, antre, saha, avlu ve meydan gibi manalara gelir.

Neml Suresi, 38, Kasas Suresi, 38 ve Mümin Suresi 36. ayetlerdeki sarh, "kule" manasındadır. Firavun, önemli işlerde istihdam ettiği Haman'a: "Bana, gökyüzünü gözeteceğim bir kule" yap diyerek, göklerde tanrı aramaya kalkıştı. Böylece, kendince, Mûsâ'nın ilahını bulacaktı. Bu ayette tuğlanın icadının Firavun'a ait olduğu imasının bulunduğu söylenir. Asrımızda, aya giden astronotlardan ateist olanlar da aynı Firavun gibi tanrıyı bulamadıklarından söz etmişlerdir. Firavun, muhtemelen, II. Ramses idi ve olay ise, Memfis veya Pi-Ramses'te geçiyordu. Kur'ân'da sözü edilen özelliklerde bir kulenin Mısır tarihi eserlerinde ismi veya vasfı bulunmaz. II. Ramses'in 36 metreyi geçen putlarına Ramses kulesi edinmektedir. Biri Memfis'te bulunan bu heykellerden Mısır'ın değişik yerlerinde bulmak mümkündür.

SARH-I MÜMERRED: SÜLEYMAN ALEYHİSSELAM'IN AKVARYUM GİRİŞLİ SARAYI (صرح ممرد)

Hz. Süleyman'ın Belkıs için yaptırdığı sırça saray veya akvaryum girişli saray

Neml suresi 44. âyette geçen "sarh", antre veya avlu manasındadır. "Sarh-i mümerred" ise "billurlu avlu" veya "sırça saray" veya akvaryum demektir. Bugün dünyanın birçok yerinde bulunan "Ocean Center"lar bunu hatırlatmaktadır. Hz. Süleyman, sarayın girişini billurdan yapmış, sanki deniz görünümü vermişti. Saray'ın girişine havuz yapılıp üzeri camla kaplanmış, akvaryum gibi içine deniz hayvanları bırakılıp, deniz süsü verilmişti. Sebe' Kraliçesi içeri girince, su zannedip paçalarını sıvamaya çalıştı. Hz. Süleyman, onun şaşkınlığını gidermek için: "Bu billurdan döşenmiş bir meydandır" dedi. (Taberî, Tefsir, XIX, 169) Hz. Süleyman ve Belkıs'a atfedilen saraylar mevcut olsa bile, Kur'ân'ın tarif ettiği özellikteki bir saraya henüz rastlanmamıştır. [bk. SÜLEYMAN]

SARİM: ASHÂB-I CENNET(أصحاب الجنة)

Yemende bir bölgenin adı, Cennetü'l-mahruka, yanan bahçe

"Sarim", zifiri karanlık, kapkaranlık gece veya gündüz demektir. (Taberî, Tefsir, XIX, 30) Siyah kül anlamına gelir. (Seâlibî, IV, 328) Yemen'de Sana'nın kuzeybatısında Davran kasabasına bağlı Biladü'r-Rakî köyünün önünde yer alan Ebharî ismindeki bölgede bulunan volkanlar, bir zamanlar söz konusu bahçenin yeri idi. Bölge halkı, burayı "Cennetü'l-Mahruka" olarak adlandırmaktadırlar. (Mu'cemü'l-büldân, III, 404) Cimrilikleri yüzünden, sabahleyin bahçedeki ürünü erken toplayıp, hiç kimseye vermek istemeyen kişiler, erkenden yerlerine vardıklarında bahçelerinin yanıp kül olduğunu, tanınmaz hale geldiğini görmüşlerdir. Cimriliğin ve Allah'ın verdiği nimetin şükrünü eda edememenin sonucunu topluca öğrenmiş oldular. [bk. ASHÂB-I CENNET]

SEBE (سَبَأ)

Yemen'de kurulan bir medeniyet

Sebe bir şahıs ya da yer ismidir. Kimi, onun Abdişems b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtan adında bir şahıs olduğunu ve Sebe' b. Yeşcüb'ün neslinden gelen bir kabileye nispet edildiğini ileri sürer. Bir beldenin ismi olarak da kabul edilmiştir. (Beyyumî, Dirase fi Tarihi'l-Arabi'l-Kadim, I, 261) Dedeleri "Sebe", birçok esir aldığından ona, "Sebe'" ismi verilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Sebe'nin Araplardan bir kişinin ismi olduğunu beyan etmişlerdir. Bu zatın on oğlundan, altısı, sağa, Yemen taraflarına ve dördü de sola gidip yerleşmişlerdi. Sağa gidenler, Kinde, Himyer, Ezd, Eşariyyûn, Müźĥic ve Enmar, sol tarafa gidenler de Amile, Cüzâm, Laħm ve Ğassan gibi kabileleri

meydana getirmişlerdi. (Taberî, Tefsir, XXII, 76) Bu rivâyetten, Sebe'nin yer isminden çok bir kabile ismi olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Başkentleri "Me'rib" olan Sebe' Devleti, günümüzdeki Me'rib ve %ırvâ2, civarında kurulmuştu. Hz. Süleyman (a.s.) vesilesiyle mânen de yükselen bu millet, daha sonra şirke ve tefrikaya mâruz kaldı. m.ö. 5. asırda ünlü Me'rib Barajının çöküşü ile bu ülkenin yıldızı da söndü. [bk. MERİ]

Güney Arabistan'da, sıra ile Main (m.ö. 1200-650), Sebe' (m.ö. 950-115) ve Himyer (m.ö. 115-m.s. 485) krallıkları kurulmuştu. Sebe', krallığı Main ile Kataban arasında olup nüfuzu doğuda Fars körfezi sahilinden batıda Kızıldeniz'e kadar uzanıyordu. Sebe', m.s. 650 yıllarında Main Krallığına da varis olmuş ve Güney Arabistan'da hakimiyeti tamamen ele geçirmişti. Başlangıçta küçük bir emirlik olan Sebe' daha sonra esas gücüne erişti. Sebe' devleti, biri m.ö. 950-650 arası, diğeri 650-115 arası olmak üzere iki dönem geçirmiştir. Birinci dönem krallarına Mukarrib-i Sebe'; ikinci dönem krallarına ise Melik-i Sebe' denir. Hz. Süleyman ile aralarında münasebet bulunan Sebe' Kraliçesi'nin birinci döneme rast geldiği farz edilmektedir. Bazıları, ikinci dönem krallığının başkentinin, Me'rib olduğunu söylerken, kimi de Mariaba olduğunu ileri sürmüşse de, Me'rib ismi herkes tarafından kabul görür. (Hasan İbrahim Hasan, I, 40-49)

Bu devletin merkezinde, başkent Me'rib bulunmaktaydı. Me'rib, Necran'a doğru, oradan da Mekke, Yesrib (Medine), Fedek. Hayber, Teyma, Tebük, Medyen, Eźruĥ'tan Petra'ya, oradan da Gazze'ye doğru giden ticaret yollarının merkezinde, aynı zamanda, Necran üzerinden Vâdi'd-devâsir'i takip eden yol ile Yemame, Basra Körfezi sahilleri ve Babil'e bağlanıyordu. Hindistan ve Çin'e giden, Ön Asya ve Mısır'a giden ticaret yollarının ağında olmasının yanında, tarıma da önem veren bir ülke olması sebebiyle tarihte dillere destan olmuştu.

Kur'ân-ı Kerim'in bahsettiği "Sebe" bir dönemde kurulan devleti mi, yoksa bu devletle birlikte bu muhitte kurulan ve maddeten kalkınmış bir devleti mi kastettiği açık olmadığından, burada kurulan bütün kültürleri ihtiva etmektedir. Zira burada bulunan devlet reislerinin hepsi inkârcı olmayıp, Sebe' Kraliçesi gibi, Hz. Süleyman'a inanarak İslam'a girmiş olanları da vardı. [bk. SEBE' MELİKESİ] Bu nedenle, kendilerine maddeten üstünlük verilen bu millet, nimetin kadrini bilmediği için, özellikle hayatlarının kaynağı olan barajın, Arim Seli ile yıkılmasıyla ekonomikmen zayıf düşüp Himyerîlere yenilmiştir. patlak vermesiyle yok olmuşlardır. [bk. ARİM]

SEBE' MELİKESİ: İMREE (إمرأة تملكهم)

Hz. Süleyman, zamanında, Sebe' ülkesini idare eden Kraliçe

Neml suresi 23. âyette geçen «imree»den maksat «Sebe Kraliçesi» olup ismi de Belkıs bint Şerâhîl'dir. Babasının adı Ya'rub b. Kahtan olup bütün Yemen'e hükmediyordu. Bir rivâyete göre Belkıs'ın annesi cinlerdendi. (Beğavî, Tefsir, III, 414) Kur'ân-ı Kerim'in beyanıyla, Belkıs, Hz. Süleyman'a gelip Müslüman olmuştu. (Neml 27/44)

Kur'ân-ı Kerim'de olay şöyle anlatılır. Hüdhüd (Çavuşkuşu) Süleyman'ın ordusundan izinsiz ayrılıp, Sebe' Kraliçe'sinin ülkesine gitmiş ve güçlü bir devlete sahip olan Kraliçe'nin haberini Süleyman'a getirmişti. Sebe' halkı o zaman güneşe tapıyordu.

Süleyman aleyhisselam kuşun doğruluğunu test etmek için, "besmele" yazılı mektubu, Kraliçe'ye götürmesini istedi. Mektubu götüren Hüdhüd, durumu takip etti. Kraliçe, saray erkânına mektuptan bahsetti: "Değerli danışmanlarım! Süleyman'dan bana besmele yazılı çok önemli bir mektup gönderildi. İçinde, 'Bana karşı kibirlenmeyin, itaat ve teslimiyet göstererek yanıma gelin' diye devam ediyor. İyi bilirsiniz ki, sizi çağırmadan, size danışmadan hiçbir meseleyi hükme bağlamam. Bu konuda görüşlerinizi istiyorum" dedi.

Danışmanlar, sözü Kraliçe'ye bıraktılar. Kraliçe onlara: "Hükümdarlar bir ülkeye girince oranın düzenini altüst eder, halkının eşrafını da sefil ve zelil ederler. İstilacılar hep böyle yaparlar. Bunun içindir ki, ben şimdi onlara bir hediye gönderip elçilerimin ne gibi bir cevap getireceklerini bekleyeceğim." (Neml 27/24)

Elçi, Süleyman'a gelince o, elçiye: "Siz bana mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz? Oysa Allah'ın bana verdiği nimetler sizin verdiğinizden daha hayırlıdır. Ama siz hediyenizle böbürlenirsiniz! Sen dön ve onlara de ki: Biz onların üzerine, karşı koyamayacakları ordularla yürüyeceğiz. Onları yurtlarından mağlup ve zelil olarak çıkaracağız." Daha sonra Süleyman onların itaatlerini bildirmek üzere huzuruna geleceklerini öğrenince yanındaki danışmanlarına: "Değerli danışmanlarım! Onların itaat içinde huzuruma gelmelerinden önce, içinizden kim onun tahtını bana getirebilir?" dedi. Cinlerden mağrur ve iddiacı bir ifrit, bu işi yapacağını söyledi.: "Ben," dedi, "sen makamından kalkmadan, onu sana getiririm. Benim onu taşımaya gücüm yeter, hem de zayi etmeden güvenilir tarzda getirecek emin bir kimseyim." Ama nezdinde, kitaptan ilim olan Asaf Berhiya [bk. İLMİ LEDÜN VERİLEN ZAT: ASAF BERHİYA] da: "Ben, sen gözünü açıp kapamadan onu

getirebilirim” der demez, Süleyman aleyhisselam, Kraliçenin tahtının yanı başında durduğunu görünce: “Bu, Rabbimin lütuflarındandır. Bu, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlerden mi olacağım diye beni sınamak içindir. Şükreden sadece kendi lehine olarak şükreder. Nankörlük eden ise bilmelidir ki Rabbim onun şükründen müstağnidir, şükrüne ihtiyacı yoktur, ihsan ve keremi boldur.” Devamla dedi ki: “Şimdi o Kraliçenin tahtını kendisinin tanıyamayacağı bir hâle getirin, bakalım bunu bilecek mi bilemeyecek mi?” Süleyman’ın huzuruna girince ona: “Senin tahtın da böyle midir?” diye soruldu. “Sanki o!” dedi, “zaten bize daha önce ilim nasip edildi; onun için de biz teslimiyet gösterenlerden olduk.” Kıraliçeye: “Buyurun, saraya girin!” denildi. Sarayın eyvanını görünce, [bk. SARH-İ MÜMERRED] zemininde engin ve duru su olduğunu zannedip eteğini yukarı çekti. Süleyman: “Bu, sırçadan yapılmış şeffaf bir saraydır.” Kraliçe: “Ya Rabbî!” dedi, “Ben Sen’den başkasına ibadet etmekle kendime zulmetmişim, şimdi ise Süleyman’la birlikte âlemlerin Rabbine teslim oluyorum.” (Neml 27/23-44) Kraliçenin iman ettiği ve ona teslim olduğu ayetle bilinmekle birlikte, topraklarını Hz. Süleyman’ın devleti ile birleştirip birleştirmediği kesin değildir. Hz. Süleyman’ın vesayasında devam ettiği de söylenebilir. [bk. Me'rib]

SEDD: SEDD-İ ZÜLKARNEYN (سد)

Zülkarneyn’nin Yecüc ve Mecüc’ün aşmaması için yaptırdığı sed

Sed (veya südd), fiil olarak, bir şeyin açığını gediğini iyice kapamak demektir. İsim olarak, iki nesne arasındaki perdeye denir. (Taberî, Tefsir, XVI, 15) Bu sedlerden tabii olarak meydana gelenlerine ve gözle görünene “süd”, suni olana veya gözle görülmeyene “sed” denir. (Zadü'l-mesîr, V, 189) Kehf suresi, 93 ve 94. ayetlerde geçen “sed”, “mânia”, “engel” ve “set” manasında kullanılmış, “seddeyn” (veya süddeyn) ile de iki dağ kastedilmiştir. Kehf suresi 96. âyette geçen “sadefeyn” ise “iki dağın iki yakası, iki dağın tepesi gibi manalara gelir. (Taberî, Tefsir, XVI, 25) Fakat bu dağların nerede olduğuna dair ayet-i kerimede bir ipucu yoktur.

Kur'ân-ı Kerim, konuyu şöyle anlatır. Zülkarneyn, iki dağ arasına vardığında, onların önünde hemen hemen hiç söz anlamayan bir millet buldu. Kültür seviyeleri çok düşük olan bu insanlar, Yecüc ve Mecüc’den yakınıp, kendileriyle onlar arasına bir sed yapmasını istedi ve bunun içinde bir ücret teklif ettiler.

Zülkarneyn ücreti kabul etmeyip bunu Allah rızası için yapacağını söyledi. Onlardan yalnız beden gücü ile kendine yardım etmelerini istedi. Demir kütlelerini getirip iki dağın iki yakasını bunlarla doldurarak dağların zirvesiyle aynı seviyeye getirdi. Demir kızınca, üzerine erimiş bakır döktüler. Böylece Yecüc ve Mecüc Seddi aşamaz hale geldiler. Zülkarneyn bu yapılan yapıtı, onlara Allah’ın bir lütfü olarak ikram etti. (Kehf 18/93-97)

Söz konusu ayetlere genel olarak bu şekilde meal verilir. Kızgın demir üzerine, kıtr dökerek iki dağ arası kapanır. “Kıtr” ise, mutat bir şekilde bakır olarak yorumlanır. Bu takdirde, erimiş demir üzerine yalnız bakır dökülerek bir alaşım meydana getirilmesi çok zor görünmektedir. Bakıra çinko katılarak elde edilen alaşımların genel adına “pirinç” denir. Fakat “pirinç”te kalay, kurşun, nikel, mangan, demir, alüminyum, arsenik vb. elementlerde karışır ve oluşan alaşım, çok kere demirden daha güçlü değildir.

Pirinç, milattan önceki devirlerde bilinmekteydi. Demirden daha güçsüz bir alaşımın, yapılması, maksadı ifade etmiyor. Zülkarneyn’in diğer işçilerle yaptığı çalışmanın anlatılış tarzına göre, iki dağdan daha çok, Yecüc ve Mecüc’ün hiç çıkamayacağı ve kendilerini çepeçevre kuşatan bir sed çekilmiştir. Bu da, sed çekilecek yerin etrafında veya vadinin her iki kenarında pota yaptıktan sonra, eritilen demir bu potanın içine konulmuştur. Zira “kıtr” için, “bakır”, “kurşun” ve erimiş demir gibi manalar verilmiştir. (Taberî, Tefsir, XVI, 26; İbn Kesir, Tefsir, III, 105; Zadü'l-mesîr, V, 193). Ayetin muhtevasından, dağların eteğine kadar uzanan ve çepeçevre vadinin her iki tarafını kuşatan (İbn Kesir, Tefsir, III, 105) bir pota yapılıp, körük çekilerek demir eriği veya demirle birlikte bir alaşım (demirden daha güçlü) meydana getirilmiş ve potanın içine bu demir eriği veya alaşım dökülmek suretiyle set yapılmıştır. Aşamayacakları kadar yüksek, delemeyecekleri kadar sağlam bir set olduğu anlaşılıyor.

Katade’den rivayet edilen mürsel bir hadiste, bir gün Hz. Peygamber’e bir adam gelip, sedd-i Zülkarneyn’i gördüğünü söyler. Allah Resûlü de adamın ne gördüğünü ve onu, özellilikleri ile tanıtmasını ister. Bunun üzerine adam: “İşlenmiş metal parçaları (el-beredi’l-muĥabber), siyah, kırmızı ve sarı yollar gördüm” der. (Feyzü'l-Kadir, VI, 235; Kurtubî, Tefsir, XI, 62) Abbasî Halifesi Vasık Billah, hilafeti döneminde, bu hadisin işaretiyle söz konusu yerin keşfedilmesi için önemli devlet adamlarından ve askerlerden meydana gelen bir heyeti, kuzeye gönderir. Ülke ülke dolaşır ve bu şekilde vasfedilen yere varırlar.

Buradaki müşahedelerine göre, söz konusu seddin, demir ve bakırdan yapıldığını ve büyük bir kapısının bulunduğunu, üzerinde büyük büyük kilitler olduğunu, çalışmadan arta kalan tuğla veya kerpiç (libn) kalıntıları bulunduğunu, seddi bekleyen bekçileri olduğunu anlatırlar. Bu keşfi yapmak için iki sene geçmiş olduğu da nakledilir. (İbn Kesir, Tefsir, III, 105) Hadis’te olayın nerede geçtiği anlatılmadığı gibi Halife Vasık’ın heyetinin de

hangi ülkeye gittiği anlatılmamıştır. Bir muammayı bir başka bir muamma ile anlatmaya çalışmışlardır. Elde, ipucu olarak, sadece işlenmiş demir ve bakır, bir de kırmızı ve siyah yol vardır. Hadisi anlatan şahsın bunu rüyada gördüğü, Vasık Billah'a atfedilen haberin de yalan olduğu belirtilmiştir. (Alusî, Tefsir, XVI, 42)

Seddin genişliğinin 50, yüksekliği 100 zira ve uzunluğu ise bir fersah olarak rivayet edilir. (Hazin, Tefsir)

Görüldüğü gibi, âyette "sed"din nerede ve ne zaman yapıldığından söz edilmeyip, sadece kimler tarafından ve kimlere karşı yapıldığı anlatılmaktadır.

Ayrıca, sadece bir yanı kapalı bir sed aramaktan çok, çepeçevre kuşatılmış bir mekân aramamız gerekmektedir. Öte yandan, Yecüc ve Mecüc'ün rahatsız ettiği milletleri bulmamız lüzumludur.

Kafkas sıra dağlarının Hazar Denizi'ne en çok yaklaştığı yerde kurulmuş olup Avrasya ile Orta Doğu arasındaki biricik geçit noktasını teşkil eden Derbent (Babü'l-ebvab, Demir Kapı) şehrindeki seddin, söz konusu sed olabileceği belirtilir. İlgili ayetin ifade ettiği anlamda bir sedde henüz rastlanmamıştır. Yalnız Derbend'in üstünde yer alan Derbent Kalesi'nin, daha ilerilere uzandığı ve uzunca bir bölgeyi kapsadığı tahmin edilmektedir. Derbend seddi ise, I. Keyhüsrev (m.s.579) tarafından yapılmıştır.

Uydudan bakıldığında ince, uzun bir dere gibi görülebilen Çin seddi ise Çin'in kuzeybatısı boyunca uzanan, dünyanın en uzun savunma duvarıdır. Az bir kısmı ayakta duran Çin seddi, doğuda Bo Hai körfezine kıyısı olan Qinhuandao şehrinden başlar. Pekin'in kuzeyinden geçerek batıya yönelir ve Huang-Ho nehrini ikiye bölerek güneybatıya uzanıp tekrar doğrularak doğuda Gansu eyaletindeki Jiayuguan şehrinde son bulur. Sırf temelinin atılışı 182 yıl süren (m.ö.403-221) seddin hepsinin tamamlanması, 829 yıl sürmüştür. (m.ö. 221-m.s.609) Sed milattan sonra 1644 yılına kadar kullanılmıştır. Günümüzde seddin kurulduğu yer, tamamıyla Çin sınırları içindedir. İlk önceleri, Moğollar ve kuzeydeki milletler ile Çinliler arasında kurulduğu düşünülmektedir.

Kitab-ı Mukaddes'te, Hezekiel bölümünde, Ahirü'l-Cibirya diye bir şeyden yola çıkarak, seddin, Sibirya tarafında, batıda Ural Dağları ile doğuda Bering Boğazı arasına kurulduğu farz edilmiştir.

Netice olarak bunlardan, Kur'ân'ın anlattığı bir seddi çıkarmak mümkün değildir. Kur'ân, bununla maddi ve manevi önemli bir korunma sistemine işaret etmiş, her zaman kullanıldığı gibi, Hz. Peygamber'in döneminde hendek kazmak suretiyle benzeri setler çekilmiştir. Nitekim günümüzde de aynı setler çekilmektedir.

Ayet-i Kerime'de, Zülkarneyn'in karşılaştığı kavmin, isimleri verilmeyip sadece özellikleri anlatılır. Bu kavmin, kültürel yapılarının çok düşük olmasından dolayı nerdeyse sözleri anlaşılmayacak seviyede, dilleri tuhaf, ifadeleri yetersizdi.

Arap kökenli müfessirlerin bir kısmı, söz anlamaz ve anlatamaz olan bu kavmin Türkler olduğunda ısrar etmişlerdir. Semûd'un neslinden "Câbelaś" جابلَص (Süryanice, Cercisa) "Cabers" denilen bir kavim olduğu da ileri sürülmüştür. (Kurtubî, XI, 50, Sealibî, II, 394)

Kim olursa olsun, Zülkarneyn gibi bir eğiticiyi bulunca, Yecüc ve Mecüc fitnesine karşı sed çekecek kabiliyeti elde etmiş onunla birlikte çalışarak, fitne ve saldırıların önüne set çekmişlerdir. Bir toplum maddi ve manevi dinamikleriyle dimdik ayakta kaldığı müddetçe Yecüc ve Mecüc kabilelerinin fitne ve fesatları önlenebilecektir. [bk. YECÜC VE MECÜC]

Yecüc ve Mecüc'ün sayı ve şekilleri hakkındaki sözlerin hiçbiri sahih değildir. Bunlar vaktiyle bir veya iki kavmin özel ismi olsa da doğrusu İslâm dilinde herkesin bildiği mana şudur: Aslı ve soyu belirsiz, din ve millet tanımaz, bozguncu, karma bir insan topluluğudur ki, çıkmaları kıyamet alâmetlerindendir. (Bahrü'l-Muhit) Bu aslı, nesebi ve kimliği belirsiz; ırz, namus, din ve milliyet tanımayan zorba kavmi, bir çılgınlığı esnasında Zülkarneyn durdurmuştur.

Zülkarneyn kıssasında, devlet, devlet başkanının özellikleri, devletin devamı için gerekli şartlar gibi küllî hükümler aranmalıdır.

Kıssanın bu yanına bakmadığımız zaman, tarihin derinliklerinde kalmış bir hadiseyi hikâye etmekten başka bir şey yapmamış oluruz. (Kur'ân'dan İdrake yansıyanlar, II. s. 240) Âlemşümul kabul devresi Zülkarneyn ile anlatılmış olmaktadır. Bu devre, dünya muvazenesinde bir yer almak, sözü dinlenir bir konumda bulunmak ve daima haksızlığın önünde bir set gibi durmak zamanıdır. Prensipler, usulünce takip edilirse, Allah'ın (c.c.) tevfik ve yardımlarıyla o hedefe varılabilir.

Kehf suresi baştanbaşa gözden geçirildiğinde, Zülkarneyn olma, önce mağarada Ashâb-ı Kehf olmakla başlar. Bu arada safvetini koruyanlar, akıl ve mantığın da üstündeki bir ilim olan ledünniyata sımsıkı bağlı olanlar, bu ilm-i ledünnü elde etme terbiyesinden geçenler ve işin başındaki fedakârlıklarını sonuna kadar götürenler, insanlığın daima maküs talihini değiştirmiş ve değiştirmektedirler. (Zihin Harmanı, s. 145)

SEMA VE SEMAVAT (السماء و السماوات)

Sema, Semavat, Seb'a semâvât, Semâe'd-dünya: Kâinat: Güneş sistemleri, Kamer (Ay) ve Güneş

Kur'ân-ı Kerim'de, "sema" kelimesi 118, bunun çoğulu olan "semâvât" ise, 190 defa geçer. Yedi kat sema olduğu da yine ayetle ifade dilmiştir.

Yedi kat sema ile neyin kastedildiği belli değildir. "Yedi"den maksadın mecazi mi yoksa gerçek manada mı olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bazıları bunu, mecazî manaya yorup "birçok sema" olduğunu söylemişlerdir. Kimi de, "Semâ'e'd-dünyâ" tabirinden "Biz yere en yakın semayı yıldızlarla süsledik" (Saffat 37/6) ve "Biz yere en yakın semayı lambalarla donattık" (Mülk 67/5) ayetlerine dayanarak, yedi kat semanın ayrı ayrı birer kat olduğuna hükmetmiştir. Çıplak gözle veya araç kullanarak ancak birinci kat sema (dünya seması) görülmektedir. Güneş Sistemi'nin içinde bulunduğu Samanyolu galaksisi yüz milyar yıldızla dolu olduğu gibi, Samanyolu'ndan başka milyarlarca galaksi vardır.

Âyete göre bunların hepsi birinci kat sema olarak kabul edilmektedir. Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselam, miraç yolculuğunda, Hz. Adem ile birinci kat semeda görüşmüştü.

Allah (c.c.) Yerküre'yi, semaları ve ikisi arasındaki varlıkları altı günde yarattı. (Secde 32/4) Yerküre'yi (el-ar3) iki günde (iki devrede) yarattı. Yerküre'nin üzerinde hayatın müsait hale gelmesi dört günü (devre) aldı. (Fussilet 41/10) Yedi kat göğü ise iki günde yarattı. (Fussilet 41/12) Ayetlerde geçen "ard" ve "semavat"ın altı günde yaratıldığı, Allah tarafından beyan edilmektedir. "Yevm" kelimesi, "gün" anlamında olmayıp, "devre" anlamındadır. Yerküre ve semavat, önceleri hepsi bir arada iken daha sonra birbirinden ayrılmış ve böylece bütün gök cisimleri meydana gelmiştir.

Allah (c.c.), gök cisimlerinin hepsini bir hanede, dünyayı da bir hanede, bazen Güneş ve Ay'ı bir hanede diğer gök cisimlerini de bir hanede göstermekle, insanoğulun üzerinde yaşadığı yer, nazara alınarak, kerametine işaret edilmiştir. Yoksa, Yerküre'nin veya Güneş ile Ay'ın kütlesel olarak diğerleri ile mukayesesi yapılmamıştır. Zaten bu da muhaldir.

İnsanoğlu, yaratılış ağacının en son parçası olan meyvesidir. Bilinen bir gerçektir ki, bir şeyin meyvesi, en yüce, en muhtevalı, en nazik ve en ehemmiyetli parçasıdır.

İşte bunun için, kâinatın meyvesi olan insan en cami, en harika, en âciz, en zayıf ve en lâtif bir kudret mucizesi olduğundan, beşiği ve meskeni olan Yerküre, diğer gök cisimlerine kıyasla, maddeten küçüklüğüyle ve hakaretiyle beraber, mânen ve sanat bakımından bütün kâinatın kalbi, merkezi, bütün sanat mucizelerinin sergisi ve Allah'ın bütün güzel isimlerinin mazharı, mihrak noktası ve nihayetsiz Rabbani faaliyetlerin mahşeri ve hadsiz İlahî mahlukların, hususiyle bitkiler ve hayvanların çoklukla küçük türlerinde, cömertçe icadın medarı, çarşısı ve pek geniş ahiret âlemlerindeki güzel sanatların küçük ölçekte vitrini ve ebedi dokuma fabrikasının seri işleyen tezgâhı ve daimi bostanların tohumcuklarına seri halde sümbül veren geçici mezrası ve terbiye meydanıdır. İşte Yerküre (Dünya), bu manevi büyüklüğünden ve sanatlı önemindendir ki, Kur'ân-ı Hakim, semavata nispeten büyük bir ağacın küçük bir meyvesi hükmünde olan Yerküre'yi, bütün diğer gökcisimlerine denk tutuyor. Onu bir kefeye, diğerlerini de bir kefeye koyuyor. Tekrar be tekrar "Rabbü's-Semâvâtı ve'l-ard" diyor. (Risale-i Nur Külliyatı, I, 69)Görünen alemde (Kâinat), Galaksiler, Samanyolu, Güneş Sistemi, Dünya, Ay ve Kur'ân'da bizzat ismi verilen Şi'ra yıldızı (Necm, 53/49) Kur'ân'ın ele aldığı gökcisimleridir. Dünya'nın uydusu ve insanoğlunun ibadet takvimini ayarlayan, gece lambası olan Ay ise yine insanoğlundan dolayı, diğer gökcisimlerinden fark edilip ayrı bir tarzda ve gökyüzünün büyük bir ferdi gibi anlatılmaktadır. [bk. DÜNYA]

Ay (Kamer)

Ay'ın Menzilleri: Ay, Dünya'nın bir uydusudur. Dünya da Güneş'e bağlı bir gezegendir. Ay, hem kendi etrafında hem de Dünya etrafında; Dünya, hem kendi etrafında hem de Güneş etrafında döner. Dünya'nın Güneş etrafında dönmesi halinde, uğradığı yerlerde menzilleri (konakları) vardır. Bu konaklar (menziller), hem Ay'ın hem de Dünya'nın menzilleridir. Bunlar çeşitli yıldız ve yıldız kümelerinden meydana gelir. Yıldız kümeleri (Takımyıldızları) bulunmuş oldukları konumlara göre bazı eşya, hayvan ve insanlara benzetilmişlerdir. Dünya'nın Güneş etrafındaki hareketi sırasında belli tarihlerde girdiği burçların isim ve sıralarına belirli adlar verilmiştir. 360 derecelik dairevi kuşağın 30'şar derecelik on iki bölüme ayrılması sonucu, Güneş, Dünya ve Ay'ın karşısına gelen burçlar (takımyıldızları) şu şekilde sıralanır: Koç ('amel, Aries), Boğa (+evr, Taurus), İkizler (Cevzâ, Gemini), Yengeç (Seratân/Şeratân, Cancer), Aslan (Esed, Leo), Başak (Sünbüle, Virgo), Terazi (Mîzân, Libra), Akrep ('Akreb, Scorpius), Yay (Ḳavs, Sagittarius), Oğlak (el-Ced', Capricornus), Kova (ed-Delv, Aquarius), Balık (Ĥût, Pisces)

Ay'ın menzilleri olarak tanımlanan bu yıldızların karşılarına denk gelen ve biraz daha geniş dairede, Güneş etrafında dönerken uğradığı burçları (takımyıldızları) vardır. Kur'ân-ı Kerim, bu takımyıldızlarının mevkilerine yemin edip, (Vâkıa 56/75) hem inceleme ve araştırmaya yönlendirmiş hem de bunların, şeytanların gayb âlemine sızıp bilgi almalarını önlemek üzere yıldızlarla bombardıman edilmeleri vazifesine dikkat çekmiştir. Bu yıldızların, takımyıldızları içinde birer gülle olup, takımyıldızı kulelerinden düşmana atılması, dünyadaki kale burçlarından düşmana atılan güllelerle, güzel bir istiare olmuştur.

Ay'ın ve dolayısıyla Dünya'nın, Güneş etrafında dönmek suretiyle, her biri 13'er derecelik aralıklardan meydana gelen 28 menzilleri vardır. Bunların Arapça, Türkçe ve Latince isimleriyle şöyledir: es-Seretân (Koçun boynuzları, arietis), el-Butayn (koçun karnı), e4-+üreyyâ (Ülker, Pleiades), ed-Deberân (Eldeberan, taur ve hyaden), el-Haķ'a (Orionis), el-Hen'a (Geminorum), en-Nesre (Aslan'ın burun yarığı veya yemlik ile eşik, Cancri), et-Ṭarf (Aslanın gözü, Cancri Leonis), el-Ceche (Aslanın alnı, Leonis), ez-Zübre (Aslanın yelesi, Leonis), e5-%arfe (Hava değişikliği), el-'Avvâ'ü (Hayvanlar veya köpekler, Virginis), es-Simâk veya es-Simâkü'l-A'zel (Yüksek veya Silahsız Simak), el-Ğafr (Örtü), ez-Zübânâ (Akrebin kıskacı, Librae), el-İklîl (Taç, Librae), el-Kalb veya Antares (Akrebin kalbi, Antares, Scorpii), en-Na'âim (Deve Kuşları, Sagittarii), el-Belde (Şehir), Sa'dü'8-Qâbiĥ (Kurban kesenin saadeti, Capricorni), Sa'dü bula' (Yutanın Saadeti, Aqarii), Sa'dü`s-Su'ûd (En yüksek saadet), Sa'dü'l-Aħbiye (Çadırlar saadeti), el-Fer'u'l-Evvel (Kovanın ön deliği, Pegasi), el-Fer'u'4-+ânî (Andormedae-pegasi), Batnü'l-'ût (Balığın karnı, Andormedae)

Urcuni'l-Kadim

"Urcun", hurma salkımı kesildikten sonra, ağaçta kalan sapını ifade eder. Bu sap, üzerinden bir yıl geçtikten sonra, incelir, eğilir ve sararır dolayısıyla kadim bir dal olur. "Urcuni'l-Kadim" de buna denir.

Ayın, bir menzili Boğa takımyıldızlarına yakın olan Ülker (Süreyya) yıldızlarıdır. Ayet, Ay'ın "hilal" halini hurmanın eskimiş beyaz bir dalına benzetir. Şu benzetme (teşbih) ile semanın yeşil perdesi arkasında; güya sivri, beyaz ve nurani dalı bulunan bir ağaç vardır. Bu timsali ağacın nurlu dalı, sema perdesini yırtıp, başını çıkararak, Süreyya yıldızları o dalın bir salkımı gibi ve diğer yıldızlar o gizli timsalî hilkat ağacının birer nurlu meyvesi olarak görünmektedir. Bu ayet, kendisini işitenin hayalî olan gözüne bu timsali ağacı ve meyvelerini göstermekle; geçimlerinin önemli bir kısmı hurma ağacı olan sahradaki yaşayanların gözünde ne kadar münasip, güzel ve yüce bir üslubu ifade eder. (Risale-i Nur Külliyatı, I, 394) Nisan ayının 13 ila 20 günleri arasında batıya yakın yerde bu şekli görmek mümkündür.

Ay, Yerküre'nin bir uydusu olup, çapı 3475km, ağırlığı, $0,07x10^{24}$kg'dır. Yeryüzüne ortalama uzaklığı $0,384x10^{6}$km'dir. Günümüzde Ay'a ölü dünya denir. Orada hayat yoktur. Neil Armstrong, 21 Temmuz 1969 yılında Ay'a çıkmadan önce, 1928'li yıllarda Said Nursî, Ay'ın özellikleri hakkında bilgi verip onun, bizzat kendisinin kesafetli, karanlık olduğunu, yine orada hayat bulunmadığını haber vermiştir. (Risale-i Nur Külliyatı, I, 146)

Bembeyaz olan şey manasına gelen "kamer"in Türkçe karşılığı Ay'dır. Ay'ın ilk ve son gönlerindeki "yay" şekline "hilal", 14,15 ve 16. günlerinde tam kare biçimindeki haline de "dolunay" (bedir) denir.

Gözle bakıldığında, göze nispetle, Yerküre-Ay ve Yerküre-Güneş doğrultuları arasındaki açıya Ay'ın uzaması (elongation) denir. Ay'ın ve Güneş'in, yıldızlara göre 12°lik görünen bir kayma hareketi olur.

Bütün gezegen ve uydular gibi Ay'ı da görebilmemiz, Güneş'ten aldığı ışığı yansıtması ile mümkün olmaktadır. Diğer taraftan Ay'ın uzaması sürekli değiştiğinden biz Ay'ı çeşitli zamanlarda değişik şekillerde görürüz. Bu şekillere Ay'ın Safhaları denir. Ay'ın dört safhası arasındaki zaman aralığı birbirine eşit değildir. Mevsimler ve enlem dairelerine göre değişiklik gösterir. Hilalin müteakip iki görünüşü (iki içtima veya conguction) arasında geçen takriben 29.53 günlük süre'ye bir ay denir. Ay'ın dünya etrafındaki hızı saniyede 2.38km'dir. Ay'ın ışığı bize, 1,5 saniyede gelir.

Muharrem ayı ile başlayıp Zilhicce ile sona eren bir kameri yıl (Hicrî), 354 gün 8 saat 48 dakikadır. Bugün kullanılan güneş yılı yaklaşık 365 gün 5 saat 48 dakika olduğundan Kameri yıl güneş yılından yaklaşık 10 gün 21 saat daha kısadır. Buna göre, 1 Kameri yıl güneş yılının 0.9702 katına, 1 güneş yılı Kameri yılın 1.0307 katına mukabil gelir.

Kamerî takvimde teorik olarak bir ayın uzunluğu yukarıda da zikredildiği gibi 29,53 gündür. Takvimlerde ayların gün sayısı kesirli olamayacağından, buna bağlı ayların bazıları 29, bazıları da 30 gün olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle Kamerî/Hicrî takvimde bir ayın süresi sıra ile 30 ve 29 gün olarak alınmıştır. Böylece 12 ayın süresi 354 gün eder. Fakat yine de her yıl 0,367068 gün artakalır. Bu miktar da her 30 yılda 11,01304 güne ulaşır. Bu farkı ortadan kaldırmak için otuz yıllık periyot içinde on bir yılın gün sayısı 355'e çıkarılıp fazla gün Zilhicce ayına eklenerek gün sayısı 30 yapılmıştır. Daha sonra, bu fazla günlerin 30 yıl içinde hangi günlere

ekleneceği de bir disipline bağlanmış, Osmanlı döneminde de bu tarz kullanılmıştır. (DİA, "Ay", IV, 185) Ayrıca, Hz. Muhammed aleyhisselamın, 15 Temmuz 622 yılında gerçekleştirilen Mekke'den Medine'ye hicreti esas alındığı için, kameri takvimin miladi takvimine göre 621.536 yıl kadar fazla farkı bulunur. Kameri yıla göre ibadetlerini ayarlayan Müslümanlar, Allah'ın ayrı bir lütfüne mazhar olmuşlardır. Zira güneş yılından daha kısa olması sebebiyle, Kamerî yıla göre ibadet eden kimse, sürekli değişen mevsimlerde ibadet edecek olup, oruç gibi her zaman aynı mevsime denk gelme külfetinden kurtulmuş olacaktır. Ay, Dünya'nın tabii bir uydusu olarak Güneş sistemine bağlanır.

Samanyolu ve Güneş Sistemi

Bugün kâinat (cosmos), yıldızlar, kara delikler, galaksiler, gezegenler, küçük gezegenler, kuyruklu yıldızlar, nebulolar ve gezegenlerin uydularından meydana gelir. Ayrıca bunların arasında çeşitli toz bulutları, ölmüş yıldız iskeletleri ve keşfedilememiş gökcisimleri mevcuttur. Esir maddesi de tartışılan konular içindedir. Allah (c.c.) Yerküre'yi insanlar ve değişik canlılarla donattığı gibi, uçsuz bucaksız semayı da yine şuurlu varlıklarla, melekler ve ruhanilerle doldurmuştur. "Zemin, küçüklüğüne rağmen, canlı ve şuurlu yaratıklarla doldurulması ve ara sıra boşaltılıp yeniden şuurlu varlıklarla şenlendirilmesi işaret eder ki şu muhteşem burçlar sahibi süslü saraylar hükümde olan semavat dahi şuurlu ve akıl sahibi yaratıklarla doludur. Onlar da insanlar ve cinler gibi, şu alem sarayının seyircileri ve şu kâinat kitabının mütalaacıları ve Allah'ın saltanatın dellallarıdırlar. (Risale-i Nur Külliyatı, I, 69) Yerküre ve onun uydusu olan Ay, diğer sekiz gezegenle birlikte Güneş sistemine bağlıdır. Güneş sistemi ise takriben 100 milyar yıldız ve diğer gökcisimlerinden meydana gelen Samanyolu içinde yer alır.

Astronomi bilginleri, uzaydaki galaksileri spiral ve elips (oval) olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Spiral şekilde olan Samanyolu'nun merkezi Sagittarius (Yay burcu) istikametindedir. Galaksinin çapı 70 bin ile 100 bin ışık yılı civarındadır. Güneş'in galaksinin merkezine olan uzaklığı 25 (veya 26) bin ışık yılı civarındadır. Daha önceleri ise 35.000 ışık yılı olarak hesap ediliyordu. Galaksinin merkezinde, büyük kütleli bir kara delik (supermassive black hole) olduğundan şüphelenilen "Sagittarius A" ismindeki bir kütle vardır. (Ale'ei V., p. 9993-9994; S. Trippe, pp. 12-14) Samanyolu da kendi etrafında dönen Güneş Sistemi gibi başka büyük bir galaksinin etrafında dönmektedir. Samanyolu'nun 12-13 milyar ışık yılı yaşında olduğu tahmin edilmektedir. (Neill Reid, pp. 8-12) Ayrıca bütün evrenin yaşı ise, 12-16 milyar yıl olarak düşünülür. (David N. Spergel, pp. 2783–2784) Yerküre'nin içinde bulunduğu Güneş Sistemi'ne annelik yaptığı için diğer galaksilerden fark edilir. Samanyolu galaksisinde 200 milyarı aşkın yıldızın bulunduğu varsayılır.

Güneş, Samanyolu'nun, küçük bir spiral kolu olan ve merkeze 7.62±0.32 kpc (kiloparsec) uzaklıktaki Orion Arm (Local Arm veya Local Spur/Orion Spur) denilen kolu üzerinde yer alır. Orion takımyıldızlarına yakın olduğu için bu spiral kol, söz konusu isimle anılmıştır. Güneş sistemi, Samanyolu etrafındaki devrini takriben 225-250 milyon yılda tamamlar. Güneş'in ömrüne göre, yaratıldığı günden beri, 20-25 defa Samanyolu etrafında dolaşmıştır. Güneş Sistemi'nin yörüngesel hızı, yaklaşık saniyede 220 km'dir. (Illustrated, p. 176)

Samanyolu galaksisinin içinde bulunan Güneş, kendisi gibi milyonlarca yıldızdan birisidir. Çapı, 1.392.000km, ağırlığı $1.989.100'10^{24}$ kg/m^3, yüzeysel sıcaklığı, 5778 K ($9941F^{o}$) olan ve 4,6 milyar yıl önce yaratılmış olduğu tahmin edilen Güneş, Dünyamıza 150 milyon km uzaklıktadır. Güneş sistemimizdeki gezegenler dokuz tane olup Güneş'e yakınlığı ve uzaklığı dolayısıyla farklı isimler alırlar. Güneşe yakın olanlar, Merkür (Utarıd), Venüs (Zühre veya Çoban Yıldızı), Dünya ve Mars (Merih); uzak olanlar ise Jüpiter (Müşteri), Satürn (Zühal), Uranüs, Neptün ve Plüton'dur. Güneş Sistemi Samanyolu etrafında yüzerken, insanoğlu, onun, bu son devrinde, Vega yıldızına doğru yol aldığı sırada yaratılmıştır. Samanyolu etrafındaki bir devrini 225-250 milyon yılda tamamlayan Güneş sistemi, belki de üzerinde taşıdığı kıymetli varlık insanoğlu ile birlikte, kıyamete kadar bir daha bu yolu dolaşamayacaktır.

Vega Yıldızı (Şemsü'ş-Şümûs)

Çalgı (Lyra) takımyıldızlarının ana yıldızı olan Vega (en-Nesrü'l-Vâkı' "Avına çullanan kartal"), gökün en parlak beşinci yıldızı olup en iyi Kasım ayında görünür. Dünya'dan yaklaşık 26 ışık yılı uzakta olan Vega, klasik kitaplarımızda Şemsü'ş-Şümûs olarak da bilinir. Güneş'in kütlesinin 2.5 katından daha fazla büyüklükte olan bu parlak yıldız, İskandinav ülkelerinden Finlandiya, İsveç ve Norveç gibi yerlerden izlendiğinde gökyüzünün en parlak üçüncü yıldızıdır. Yalnız Arkturus ve Sirius (Şi'râ) yıldızları daha parlaktır. Kuzey yarı kürede ise, Vega, gökyüzünün en parlak beşinci yıldızı konumuna düşer. Vega'nın ilk fotoğrafı 1853 yılında çekilmiştir.

Herkül Burcu, Güneş'e 336.000 ışık yılı uzaklıktadır. Güneş'e 4,25 ışık yılı mesafedeki "Proksima Sentori" (Kırmızı Cüce veya Al Cüce) ve 8,6 ışık yılı mesafedeki Şi'ra yıldızı (Sirius) onun en yakın komşularıdır.

Güneşin Samanyolu etrafındaki seyahatinde şu an, Herkül Burcu (Hercules) yakınlarında ve Lyrae Burcu'na (Çalgı Takımyıldızları) bağlı Vega yıldızı istikametine doğru seyirne devam etmektedir. (Illustrated, p. 268-269)

Şi'ra yıldızı (Sirius)

Şi'râ yıldızı, "Cevzâ" (ikizler burcunun) arkasından doğar. Şi'râ'dan başka ona Kelb-i Cebbar'da denir. Aynı zaman da "el-Mirzem" de denilen Şi'râ yıldızı iki tanedir: el-Ğumey5â ve el-Abûr. Kur'ân'da sözü edilen ise Abûr'dur. Hüzaa kabilesi ona taparlardı. Onu ilk önce tanrı edinen Ebu Kebşe olmuştu. Arapların hepsi putperest idi. Hz. Peygamber'in anne tarafından dedelerinden olan Ebu Kebşe onlardan ayrılıp Şi'râ'ya tapmaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.s.) risaletini ilan edince, onlardan ayrıldığı için Resûlullah'ın bu davranışını Ebu Kebşe'ye benzetip, kendine de "İbn Ebi Kebşe" dediler. (Taberî, Tefsir, XXVII, 77; Beğavî, IV, 256; Kurtubî, XVII, 119)

Batılı kaynaklarda ise Sirius (Şi'ra), "Sirius A" (Ak yıldız/Köpek yıldızı) ve "Sirius B" (Ak Cüce) diye iki yıldızdan meydana gelir. Canis Major (Büyük Köpek) takımyıldızının ana yıldızlarından olan Sirius, bize 8.6 ışık yılı uzaklıktadır. Gökyüzünün en parlak yıldızıdır. Gökyüzündeki herhangi bir yıldızdan yaklaşık iki kat daha parlaktır. Eski Mısırlılar için Nil nehrinin yükselmesinin, dolayısıyla gelecek hasat mevsiminin iyi geçeceğinin bir belirtisi sayıldığı için kutsal sayılırdı. Pek çok eski Mısır tapınağı, iç odaları Sirius'u görecek biçimde inşa edilmişti. Helen döneminde Sirius'un şafak vakti yükselişi yaz mevsiminin en sıcak günlerine denk geldiği için, buna, Yunanca "Seirios" (kavurucu) adı verilmişti. İngilizcede yaz mevsiminin en sıcak günlerine verilen "dog days" (köpek günleri) adı da Köpek Yıldızı'ndan gelmektedir. Güneş'ten 23 kat daha parlak ve onun çapının iki katı, ağırlığının da 2,4 katı büyüklükte olan Sirius A, Dünya'nın her yerinden görülebilir. Kış gecelerinde en iyi Kuzey yarımkürede görülür. Avcı takımyıldızının kuşağında yer alan üç yıldızın yaklaşık 20 derece güneydoğusundaki en parlak yıldızdır. Sirius, Avcı Takımyıldızı'nda yer alan kırmızı dev Betelgeuse, Küçük Köpek Takımyıldız 'nda yer alan Procyon ve Sirius Kış Üçgeni olarak adlandırılır. Üç yıldızdan çekilen hayali çizgilerle bu üçgen oluşturulur. Sirius B ise, daha önce eşi gibi parlak yıldız iken hem daha çok yoğunlaşmış hem de parlaklığı gitmiştir. Hüzaa kabilesinin taptığı bu yıldız, Çin, eski Mısır, Afrika ve Mezopotamya'da, aynı zamanda Hititler, Urartular ve Şamanistlerde kutsal kabul edilirdi. Mitolojilerinde bu yıldıza bu kadar önem verilmesinin nedeni, Dünya'nın görünmez idarecilerinin Dünya üzerindeki sevk ve idarelerini bu yıldız varlıkları aracılığıyla gerçekleştirdiklerine inanmalarıdır. Kur'ân-ı Kerim, bu batıl inancı reddederek, Şi'ra'nın bir rab olmadığını ve onun da kâinatın da rabbinin Allah olduğunu beyan etmiştir.

Sema ve bütün kâinat Allah'ın elinde ve her zaman Allah'ın (c.c.) gözetim ve denetimindedir. "O, her an yeni tecellilerle iş başındadır." (Rahman, 55/29) An olur bir günahkârı affeder, an olur bir musibeti defeder, an olur bir milleti yükseltir ve an gelir bir milleti yeryüzünden siler. "İnsanlar, yoksa güpegündüz eğlenirlerken azabımızın kendilerine gelmesinden emin mi oldular? Onlar Allah'ın ansızın kendilerini azapla bastırmasından emin mi oldular?" (A'raf, 7/98-99) Yine "O'nun insanları yerin dibine geçirmesinden emi mi oldunuz? O zaman bir bakarsınız yer çalkalanıp durur. Yahut O'nun size taş yağdıran bir kasırga göndermesinden emin mi oldunuz? Fakat bu tehdidimin ne demek olduğunu yakında öğrenirsiniz!" (Mülk, 67/16-17) gibi benzer ayetlerde, geçmiş kavimlerin başlarına gelen ve şimdi de gelmekte olan musibet ve olaylardan bunu iyi anlıyoruz. İslamiyet'e göre Allah, kâinatın zembereğini kurup bir kenarda durmamaktadır. Semada başıboş dolanan o kadar ölmüş yıldız cendeği ve ipini koparmış gökcisimleri var ki, bunlar, isyana yönelmiş ve bir türlü tövbe kapısı bilmeyenlerin korkulu rüyası olmalı.

Öte yandan, en küçük kar taneciğine bile müekkel melek tayin edildiği gibi, büyük gök cisimlerine de birer melek tayin edilmiştir. Her gökcismi, müekkel melek vasıtasıyla Allah'ın bir veya birkaç ismini zikrederek Mevlevi gibi dönmektedir. Bir bakıma onların hareket etmeleri için gıdaları Allah'ı zikirdir. Bu yüzden, eğer kâinattan Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselamın peygamberlik nuru çıksa, gitse, kâinat vefat edecek. Eğer Kur'ân gitse, kâinat divane olacak ve Yerküre, kafasını, aklını kaybedecek, belki şuursuz kalmış olan başını bir seyyareye çarpacak, bir kıyameti koparacak. (Risale-i Nur Külliyatı, I, 816)

SEMÛD (ثمود)

Hz. Salih aleyhisselamın kavmi

Semûd, "az su" manasına gelen "es-semed veya es-semd" gibi köklerden gelmiştir. Terim olarak Hz. Salih'in peygamber gönderildiği kabile ya da oymağın adıdır. (Lisanü'l-Arab, III, 105) Thamud veya Tamud olarak eski vakayinamelerde geçmektedir.

Semûd, ikinci Ad olarak bilinir. Kur'ân-ı Kerim'deki sıralamalarda sadece bir yerde Semûd, Ad'dan önce zikredilir. (Hakka 69/4) Diğer ayetlerde ve özellikle, Necm Suresi, 51. âyette Hud'un "Birinci Ad" olduğu

zikredilmiştir. (Necm 53/51) Bu durum, Semûd'a "İkinci Ad" nazarıyla bakılmasına sebep olmuştur. [bk. SALİH ALEYHİSSELAM]

SODOM VE GOMORE (ثمود)

Lut'un kavminin helak olduğu şehir

Sodom, genellikle Gomore ile birlikte anılır. Lut Gölünün güney doğusunda sığ suların altında kaldıkları tahmin edilir. Harabeleri, Ğavr es-Safi'nin doğusunda yer alır. Ahd-i Atik'te Admah, Tseboim ve Tsoar'la birlikte beş ova kentini oluştururlar. (Tekvin, 19/24) Bu şehirler İslamî kaynaklarda şöyle geçer: Sayğa, Sağara, Ğamra, Dûmâ ve en büyükleri Sodom. Şehirlerin toplam nüfusu dört yüz binden fazla idi. (Ebu Hatim, VIII, 235) Bu isimler, İslamî kaynaklarda farklı şekilde telaffuz edilir. Meşhur olanlar ise Sodom ve Gomore'dir. Arkeolojik bulgulara göre, m.ö. 2000-1500 yıllarında, bölgede tarıma elverişli toprakların ve tatlı su kaynaklarının olduğuna dair bulgulara rastlanmıştır. Hz. Lut, bölgedeki gölün yerinde bulunan ve adına "Siddim" denilen ovada sürülerini otlatıyordu. Lut kavminin, gökten inen kükürt ve ateşle veya yeraltındaki petrol ve doğalgazların patlayarak yanmasıyla helâk oldukları tahmin edilmektedir. Homoseksüelliğin merkezi haline gelen kentler, altı üstüne gelerek yerin dibine geçmiş ve ilahi bir dezenfekte olmuştu. (Ana Britannica, XXVIII, 126) Sodom'a ati bazı kalıntılar, Lut gölünün dışında, gölün güney batısına düşmektedir. Gölün güneyinde batıya düşen yakada "Sodom dağı" bulunmaktadır. [bk. LUT] [bk. MÜ'TEFİKÂT]

SÜLEYMAN ALEYHİSSELAM (سليمان عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim'de ismi zikredilen peygamberlerden biri

Süleyman, Arapça "s-l-m" kökünden türemiş bir isimdir. Bunun İbranice "shelōmōn" "sulhtan yana, barışsever" kelimesinden Arapçaya geçmiş (muarreb) olduğu da belirtilmiştir. (Cevalikî, s.) İngilizce, "Solomon" denir. Süleyman b. Davud'un (a.s.) soyu Hz. İbrahim'e dayanır. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 54)

Hz. Süleyman (a.s.) uzun boylu, iri yapılı, duru ve beyaz tenli, güzel ve nur yüzlü, iri gözlü, sığ saçlı idi. Özellikle beyaz elbise giyerdi. (Araîsü'l-mecalis, s. 260; İbn Asakir, XXII, 239; Taberî, Tarih, I, 287)

Kur'ân'ın ifadesiyle, Süleyman (a.s.) güzel bir kuldu. (Sad, 38/30)

Ahd-i Atik'te yer verilen ve bir peygamber'e yakışmayacak isnatlardan beri idi. Kur'ân'ın, onun hakkında "Süleyman ne güzel bir kuldu" buyurması, kavminin onun hakkında ileri sürdükleri kötü görüşleri reddetmektedir.

İsrail'in üçüncü hükümdarı olan Hz. Süleyman'ın (a.s.) m.ö. 965-926 arasında, şimdiki, Filistin, Ürdün ve Doğu Suriye'de, 40 yıl kadar hükümdarlık yaptığı söylenmektedir. Bazı kayıtlara göre, m.ö. 1016-1001 yılları arasında tahta geçtiği söylenmiştir. (Şemseddin Sami, VI, 2614) Kırk yıl hüküm sürdükten sonra, m.ö. 962'de (veya 976) vefat etmiştir. Bu tarihler kesin olmayıp, ihtimallidir. Zira Sebe' Kraliçesi ve Sebe' devletinin tarihi m.ö. 950 yılında başlar. Bu durumda, Hz. Süleyman'ın Sebe' kraliçesi ile görüşme imkânı bulumamaktadır. Verilen tarihler, genel bir kanaati meydana getirmek için önemlidir.

Taht-ı veraset iddia eden kardeşi Adûn ile bir müddet savaştıktan sonra kardeşinin öldürülmesi üzerine rakibini halledip komşuları ile sulh etti. Babasının başlattığı ve bitiremediği Beytü'l-Makdis'i yedi yılda tesis etti. Fevkalade bir sanat ve süslemelerle işledi. Devletinin başkenti olan Kudüs'ün etrafına kale yaptırıp koruma altına aldıktan sonra, Tedmür ile sair birçok şehir ve kasabaları imar edip birtakım güzel saraylar yaptırmıştır. Daha sonra mücavir ülkeleri zapt edip devletini Mısır ve Akabe körfezinden Fırat sınırına kadar genişletmişti. Adaletli davranıp, sanayi ve ticareti korumakla mükemmel gemiler inşa ederek, saadetli bir devlet kurdu. Kızıldeniz ve Umman denizinde dolaşan işadamları, ülkesine kıymetli kereste, maden ve mücevherat getirdiler. Bu yüzden, devrinde, İsrailoğulları'nın servet ve sermayesi ve Arz-ı Mukaddes'in imarı en üst seviyelere ulaştı. Maddi ve manevi bütün üstünlüklere sahip olan Süleyman'ın (a.s.) şöhreti bütün dünyaya yayılmıştı. Sebe' Kraliçesi Belkıs de bu ihtişamı, memleketinden gelerek müşahede etmiş hatta onun dinine girerek, muhtemelen onunla evlenmişti. (Şemseddin Sami, IV, 2614) [bk. SEBE' MELİKESİ]

Bununla birlikte, Süleyman'ın (a.s.) saltanatı hakkında tarihçiler bazı mübalağalar yapmışlardır. (İbn Kuteybe, Uyunü'l-Ahbar)

Oğlu, Yerbuhm (يربحم) babasının hazırladığı devleti muhafaza edemeyip ikiye bölünmesine sebep olmuştur. [bk. İSRAİLOĞULLARI]

Hz. Süleyman henüz 12 yaşında iken idare ve yargı işlerinde bulunur ve insanları hayrete bırakacak hükümler verirdi. (İbn Asakir, XXII, 239) Babasının vefatından sonra, on dokuz kardeşinin içinden, İsrailoğulları'na hem kral hem de peygamber oldu. (Neml, 27/16) Allah (c.c.) diğer peygamberlere vahiy gönderdiği gibi ona da vahiy gönderdi. (Nisa, 4/163) Aynı zamanda ona nübüvvet verdi. (En'am, 6/84) Allah,

cinleri, insanları, kuşları ve rüzgârı onun emrine amade kıldı. (Taberî, Tarih, I, 287) Süleyman'ın (a.s.) krallık dönemi İsrailoğulları'nın en ileri dönemi idi. Allah (c.c.), dağları ve kuşları babası Davud'un emrine verdiği gibi (Enbiya, 21/78) Süleyman'a da, şiddetli rüzgârı amade kıldı. Rüzgâr onun emriyle Kutlu Belde'ye Arz-ı Mukaddes Şam'a doğru eserdi. Rüzgârın sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafe idi. (Sebe', 34/12) Bir başka âyette, rüzgâr, Hz. Süleyman'ın istediği yere eserdi. (Sad, 38/36) Allah (c.c.) dalgıçlık ve daha başka bir takım işler yapan bazı cin şeytanlarını da onun emrine verdi. Allah (c.c.) onları gözetim altında tutuyordu. (Enbiya, 21/81-82; Sad, 38/31-33)

Cenab-ı Hak, ona kuşların dilini de öğretti. (Neml, 27/16) Kuşdilini bilmesi, Ahd-i Atik'te geçmese bile, İsrailoğulları'nın geleneklerinde vardı. (JE, "Solomon" md.)

Süleyman'a (a.s.) metalürji ilmi de vahiy ile verilmiş ve bununla büyük imkânlar sağlamıştı. Cenab-ı Allah, Hz. Süleyman için, erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttığını ve Allah'ın izni ile cinlerden bir kısmını, onun önünde çalıştırdığını ve hangi cin çalışmayıp kaçmak isteyince, onu zelil ve perişan edecek bir azapla azap verdiğini açıkça beyan etmiştir. (Sebe', 34/12) Emrindeki cinler ona kaleler, heykeller, havuz büyüklüğünde çanak ve leğenler, sabit kazanlar gibi istediği şeyleri yaparlardı. (Sebe', 34/13)

Kendisinden başka hiç kimseye verilmeyen bir mülk istemiş ve Allah da vermişti. (Sad, 38/35) Meclise gitmek üzere, evinden çıktığı zaman, kuşlar, başının üzerinden uçuşur, meclise vardığı zaman da, insanlar ve cinler, kendisine kıyam ederlerdi. (Taberî, Tarih, I, 288) Süleyman aleyhisselam, hâkimiyeti zamanında kendisine yakın ülkelerin hepsi ile savaşmış ve yenmiştir. Taberî'nin anlattığına göre, Dicle boylarında bulunan bir yazı, Süleyman'ın savaşlarını ve hareket tarzını anlatır. Bu yazıda, "Biz, buradan da inşallah akşamleyin kalkıp Şam'da geceleyeceğiz" denilir. (Taberî, Tefsir, I, 289)

Süleyman aleyhisselamın Irak ve Şam bölgesini topraklarına kattığı ve uzak doğuya seferler yaptığı da belirtilmektedir. Şam'dan çıkıp Irak'a, oradan Horasan'a geçip Belh'e indi. Irak'a yöneldiği zaman oranın kralı korktu ve üzüntüsünden öldü. Dineverî, Hz. Süleyman'ın bir yolculuğunda, Irak'tan Merv'e sonra Belh'e vardığını ve Çin'e geçip deniz sahiline kadar indiğini ve Kandahar'a geldiğini ve sonra da Kesker'e (Vasıt) varıp Şam'a döndüğünü ve Şam'dan Tedmür'e vardığını anlatmaktadır. (İbn Kuteybe, Ahbar, I, 20) İbn Kuteybe'nin bildirdiğine göre, aynı yolculukta güneyde Mekke'ye ve oradan Sana'ya sonra Şam'a dönmüştü. Sebe' melikesi bu sırada Müslüman olmuş ve halkı ile birlikte onun vesayasına girmişti. Batı'ya yönelip Afrika ve Endülüs'e de seferler yapmış, buradaki zorba krallara hak dini anlatmıştı. (İbn Kuteybe, Ahbar, I, 20-21)

Cin ve insanlardan ve aynı zamanda kuşlardan teşekkül eden orduları toplar, düzenli birlikler halinde sevk ederdi.

Yine orduları ile düzenli bir şekilde giderken Taif'te veya Askalan'da Karınca Vadisi'ne geldiklerinde, [bk. KARINCA VADİSİ] onları gören karınca: "Ey karıncalar, haydin yuvalarınıza girin. Süleyman ve orduları, sizi fark etmeyerek ezip geçmesinler" diye seslendi. (Neml, 27/18) Karınca Vadisi Taif'te es-Sedîr adlı bir vadi idi. Şimdi şehir merkezine katılmış ve yerinde binalar yapılmıştır. Yöre halkı, bu mevkinin "Karınca Vadisi" olduğunu iyi bilmektedir.

İsrail'in Askalan şehrinde, "Karınca Vadisi" isminde bir yerin olduğu da kaydedilmiştir. Ayrıca, bu vadinin cinlerin iskân ettiği bir vadi olduğu ve karıncaları merkep olarak kullandıkları da rivayetler arasındadır. (Taberî, Tefsir, I, 42; Beğavî, Tefsir, III, 411; Kurtubî, Tefsir, XIII, 169)

Hâsılı karınca'nın sesini işiten Hz. Süleyman, tebessüm ederek: "Ya Rabbî, beni nefsime öyle hâkim kıl ki gerek bana, gerek ebeveynime ihsan ettiğin nimetlere şükredeyim, seni razı edecek güzel ve makbul işler yapabileyim. Bir de lütfedip beni hayırlı kulların arasına dâhil eyle!" diye dua etti. (Neml, 27/19)

Hz. Süleyman'ın hayvanlara karşı merhameti çok büyüktü. Bir defasında, orduları ile seyir ederken bir kuşun yumurtalarını çiğnememek için, ordunun geçiş güzergâhını değiştirmişti. (MEB, XI, 174)

Süleyman aleyhisselam, ordu içinde bir de kuşları teftiş etti ve Hüdhüd'ü göremedi. Hüdhüd, Sebe' kraliçesinin [bk. İmree: Belkıs] memleketine uğramıştı. Çok geçmeden gelince "Sebe halkını bir kadın hükümdarın yönettiğini gördüm. Kendisine her türlü imkân verilmiş. Onun güçlü bir yönetimi olduğu gibi pek büyük bir tahtı da var." dedi. (Neml, 27/20-22) Kuşları, casus olarak bölgelere gönderirdi.

Hz. Süleyman'a ait olduğu söylenen, Ağanî unvanıyla bazı gazelleri ve Hikmet adıyla bir kitabı bulunduğu rivayet edilir. Ahd-i Atik'teki "Mizmar"ın ikisinin ona ait olduğu rivayet edilmektedir. (Şemseddin Sami, VI, 2614)

Bazen bir yıl veya iki yıl, bazen bir veya iki ay Beytü'l-Makdis'te yalnız kalır ibadet ederdi. Bu sürede yiyeceği ve içeceği yanına götürülürdü. Vefatıyla neticelenen mabetteki son kalışında, yiyeceği ve içeceği götürülüp yanına koyulmuştu. (Taberî, I, 296) Namaz kıldığı yerde, namazda durduğu zaman önünde bitmiş olan fidanı görünce onun yanına vardı. Bitkilerin dilinden de anlardı ve onlardan neye lazım olduklarını öğrenirdi. Bu fidanın da adını ve ne işe yaradığını sordu. Adının "Ḫarnûb" (Keçiboynuzu) olduğunu ve Beyt-i Makdis'in

yıkılması için (!) yaratıldığını söyledi. (Mecmaü'z-zevaid, VIII, 207-208) Beytü'l-Makdis'in harabı bu fidanın yüzünden olacağını öğrenince, onu söküp kendi bahçesine dikti. Kendisine dayanmak için, "Harnûb" (Ceratonia siliqua) ağacının dalından bir asa kesti. Vefat zamanı geleceği an, sabahleyin köşküne girip kapıları kilitlemelerini istedi. Milletin içeri girmesini yasakladı. Sonra eline asasını alıp koltuğunun altına yerleştirdi ve ayakta ona tutunarak duruyordu. Ölüm meleği bu anda onun emanetini aldı. (Araîsü'l-mecalis, s.291) Cinler ve şeytanlar, Hz. Süleyman'ın vefat ettiğini bir yıl anlayamadılar. Ağaç kurdunun içten kemirip zayıflatarak, dayandığı asayı, yere düşürmesiyle, Süleyman'da yere düştü. Böylece onun öldüğünü anlayabildiler. (Mecmaü'z-zevaid, VIII, 208) Ayet-i kerime buna telmih ederek, "Süleyman'ın ölüm fermanını çıkarmamızdan sonra, cinler ve çevresindekiler onun öldüğünü, ancak dayandığı asasını bir ağaç kurdunun yemesi sonucunda, kendisinin yere yıkılmasından sonra anlayabildiler. O, yere düşünce cinler kesin olarak anladılar. Şayet gaybı bilmiş olsalardı kendilerini zelil ve perişan eden angarya işlerde devam edip gitmezlerdi." (Sebe', 34/14)

Vefat ettiği zaman 58 yaşında idi. (MEB, XI, 174) Vefat edince babası Davud'un yanına defnedildi. Kudüs'te "Kubbetü's-Sahra"da olduğu, başkalarına göre Taberiye gölü yakınında bulunduğu söylenir. Ürdün'ün Sırfe köyü yakınlarında Ürdün vadisine bakan yamaçta bir makamı mevcuttur. (MEB, XI, 174)

Hz. Süleyman'ın idare ettiği devletin sınırları çizilmiştir. Bununla birlikte, Kur'ân açısından bakıldığında, söz konusu bölgenin, çizilen hudutlarla sınırlı kalması, onun "Benden sonra, hiç kimseye nasip olmayacak bir [mülk] hakimiyet lütfet." (Sâd 38/35) diye dua etmesiyle çelişmektedir. Peygamberler, Allah'tan olmayacak şeyleri istemezler. Hz. Süleyman'a verilen idare alanı tarihte binlerce insana verilmişti. Konuya bu açıdan bakıldığında, Hz. Süleyman'ın, krallık sınırları, Kitab-ı Mukaddes kaynaklarında verilenle kalması mümkün değildir. Önümüze iki konu çıkmaktadır. Birincisine göre, devletin esas sınırları belli edilen yerler olmakla birlikte, diğer ülkeleri de vergiye bağlayıp vesayası altına almıştı. İkinci görüşte ise, devletinin gerçek sınırlarını tespit etmek henüz mümkün olmamıştır.

Hz. Süleyman'ın İran'ın "Azerbaycan'e Şarkî" eyaletine bağlı Takab kasabası yakınlarında, suçluları hapsettiği bir hapishanesi (Taht-ı Süleyman) mevcuttur. Kırgızistan'ın Oş şehrinin içinde bir minber gibi duran tepenin (Taht-ı Süleyman) onun ismi ile anılması, Pakistan'da Multan şehrinin batısında kalan Süleyman Dağları'nın (Taht-ı Süleyman) onun ismi ile ifade edilmesi, yukarıdaki tezleri doğrular mahiyettedir. Ayrıca Sebe' Kraliçe'sinin, açıkça onun hükmü veya vesayası altına girdiği, Kur'ân ayetiyle tasrih edilmektedir. Cinlerin, şeytanların, hayvanların ve rüzgârın emrine verildiği, hem kral hem de peygamber olan bir zatın, küçük bir ülkenin hükümdarı olduğunu iddia etmek biraz gülünçtür.

Ne var ki, Kitab-ı Mukaddes'te İsrailoğulları'nın, bazı gerekçeler göstererek, Hz. Süleyman'dan razı olmadığını müşahede etmekteyiz. Vergilerin ağırlığından, devlet işlerinde çok sıkboğaz ettiğinden, süsü ve ziyneti çok seven biri olduğundan dem vurarak, koca bir peygamberin tahfif edilmesi kabul edilecek gibi değildir. Kur'ân-ı Kerim, "Süleyman ne güzel kuldu" (Sad, 38/30) buyuruyor. Bu beyanıyla, Hz. Süleyman'ı aklıyor.

ŞAM

Arapça, Dimaşk olarak ifade edilen ve meşhur kullanımı Şam olan şehrin tarihi, m.ö. 8000 veya 10000 yıllarına dayanır. Günümüzde 4,5 milyon nüfusu olan Şam, Rif Dimaşk muhafazasının da merkezidir.

Şam, Arapça, Dimaşku'ş-Şâm olarak adlandırılır. Bazen de, yalnız Şam veya Dimaşk denir. eş-Şam, "sol" demektir. Bugünkü Suriye'ye tarihte Biladü'ş-Şam denirdi. Hz. Nuh'un oğlu Sîm'e (Shem) nisbetle, Şîm'in Yurdu" anlamına gelmek suretiyle, Bilad-ı Şam dendiği de olur. Bu kelime, Süryanice "Şam", İbranice, "Şîm" olarak teleffuz edilir. (İbn Asakir, I, 10) Güneyinden akan Bereda Çayı ve onun suladığı Ğota Vahası ve bu münbit yerde yetişen her türlü meyve ve ağaçlarıyla "Yeryüzü Cenneti" gibi, güzel bir muhit olduğundan, ilk gelen insanlar burada hemen bir yerleşim yeri açmışlar. Çabucak bir medeniyet kurmalarıyla ilişkili olarak, "Acele bir şekilde inşa ettiler." manasına gelen "d-m-ş-0" kökünden türemiştir. Dimaşk ismi buradan kaynaklanmaktadır. (Lisanü'l-arab, d-m-ş-k md.) Soyu Hz. Nuh'a dayanan, Dimâşı0 b. =ânî veya Dimaşk b. İrem veyahut Ceyrûn b. Sa'd tarafından kurulduğu için bu ismi aldığı da söylenmektedir. (Mu'cemü'l-büldân, d-m-ş-k md.) Kabil'in Habil'i burada katletmesinden dolayı, "Dem" ve "Şak", iki kardeşi böldü manasına gelen iki kelime ile ilişkisi vardır. "Damascus" ifadesi ise, Eski Aramca'dan veya benzeri dillerden gelmiştir. Şam şehri çok eski bir yerleşim yeridir. Bu nedenle, ilk bu şehri kuranların kim olduğu ihtilaflıdır.

Özel anlamda, Şam, Şam-ı Dimaşk'ı ifade ederse de, genel manada, bundan daha geniş bir coğrafyaya işaret eder. İskenderun Körfezinden Birecik'e ve Fırat Nehri'nin batı yakasından Basra Körfezine ve oradan da Akabe Körfezine ve oradan Süveyş kanalına ve oradan Ariş'e kadar olan coğrafyaya Şam denir. (Asarü'l-

bilad, s. 80) Hadis, Tefsir ve İslam Tarihi kaynaklarında, mutlak "Şam" kelimesiyle bu bölge kastedilir. Bu bölge, dört parçaya ayrılır. Gazze ve Remle'yi içine alan bölgeye Şam-ı Filistin; Taberiye, el-Ğûr (Ürdün nehri havzası) ve Yermûk vadisini içine alan bölgeye Şam-ı Busrâ, Ğota vahasını ile birlikte Dimaşk şehrini de içine alan bögleye Şam-ı Dimaşk; Trablus ve Akdeniz sahilini içine alan bölgeye Şam-ı Trablus; Humus, Kınnesrîn ve Halep'i içine alan bölgeye de Şam-ı Halep denir. (er-Ravdü'l-Muattar fi Haberi'l-Aktar, Muhammed b. Abd, s. 335)

Şam'ın, kuzey batısında Kasiyon dağı vardır. Şehrin, güney doğusunda yer alan Ğota Vaha'sını, Lübnan dağlarından çıkan Berada çayı sular.

Şam, m.ö. sekizinci yüzyılda Asurlular'ın, yediyüzyıl önce Babilliler'in ve dördüncü asırda Grekler'in ve birinci asırda Romalıların birbiri ardınca hâkimiyetinde kaldı. Çok eski bir şehir olan Şam, bu bölgeye Sami ırkından Arami göçebeler gelinceye kadar pek canlı değildi. İbrahim aleyhisselamın da burada kaldığına dair belirtiler mevuttur. Buradan Beka vadisine oradan da Kenân eline gitmiştir. Bugün Şam'ın merkezinde Kasiyon dağının eteğinde Bereze mahallesinde makamı vardır. Hz. Meryem, oğlu Hz. İsa ile birlikte, bugünkü adı ile de Rabve denilen ve Şam'ın güney batısında yer alan mahallede kalmıştı. Rabve-i Mübareke'nin, hadis-i Şerif'in delaletiyle burası olduğu ifade edilmektedir. (el-Banî, Fedail-i Şam, s.14) Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de geçen "İrem"in (Fecir, 89/7) de bir rivâyete gör Şam-ı Şerif olduğu belirtilmiştir. Bir kısım tarihçiler Hz. Hûd'un bu bölgede yaşadığına inanmaktadırlar. (Taberî, Tefsir, XXX, 175) Bu nedenle, kimine göre Hz. Hûd'un mezarının Cami-i Emevi'de olduğu ileri sürülmektedir. Günümüzde, söz konusu camide böyle bir kabir olmamakla birlikte, Hz. Hûd'un makamı mevcuttur. Diğer bir kısım tarihçiler ise Hz. Adem'in bu bölgede, Yakut el-Hamevî zamanında Camiü's-Sahra yanında "Babü's-Saât" diye adlandırılan yerde yaşadığı ve oğulları Habil'in, مقرى (Mukri), Kabil'in ise, Kanîne (قنينة) denilen köylerde yaşadıkları ve cinayetin de Kasiyon Dağı eteğinde işlendiği rivayet edilmektedir. (Mu'cemü'l-büldân, II, 463) Yine Hz. Nuh'un da bu bölgelerde yaşadığı belirtilirse de, Kûfe'de bir yönüyle Şam'dan sayıldığı için, belki, burası onunla karıştırılmış olabilir. Zira Hz. Nuh'un Kûfe civarında gemiyi yaptığı fikri daha ağır basmaktadır.

Şam, Halife Hz. Ömer zamanında miladi 635 yılında, Halid b. Velid'in eliyle Bizanslılar'dan fethedildi. Şehrin bir kısmını Halid b. Velid ve bir kısmını ise Ubeyde b. Cerrah'ın fethettiği de söylenir.

Batılıların bin yıllık hakimiyetinden sonra, Şam'ın fethi pek mühim bir hadise idi. Hz. Peygamber'in ümmetini bir kültür devleti haline getirmek gibi muazzam bir vazifeyi ifa adına diğerlerinden daha kabiliyetli olduğunu ispat eden Mekkeli bir aileden Emevi ailesi, gerek İslam ve gerekse şehir için büyük bir talih eseri olmuştur. (MEB, XI, 300) Şam, Emevilerin zamanında olduğu kadar hiçbir devirde cihan tarihinin merkezi haline gelmemiştir. Şehrin en prestişli dönemi Emevi Devleti zamanıdır. II. Mervan döneminde, başkent, Şam'dan Harran'a taşındı. 750 yılından sonra, Şam, Abbasilerin eline geçti. Abbasilerden sonra, Hamedaniler ve İhşidiler gibi bir kısım hanedan ve küçük devletlerin eline geçtikten sonra. m.s. 971 yılında şehir Karmatilerin eline geçti.

Yönetim merkezi Kahire olan Fatimiler, m.s. 970 yılında şehri idareleri altına aldılar. Karmatiler döneminde zor günler geçiren Şam, 1029'dan 1041'e kadar Fatimî halifesi ez-Zahir'in idaresine bağlı olarak Türk komutan Enuştekin'in idaresine geçti. Fatimiler döneminde Şam zor günler geçirdi. Bundan sonra, şehir, 1079-1104 yılları arasında Büyük Selçuklu devletinin hakimiyetine girdi. Selçuklu beylerinden Atsız, Şam'ı bir daha Fatimilerin eline geçmeyecek şekilde geri aldı. Bu dönemde Tuğtegin, Haçlıların tehdidi altında kalan Taberiye şehrindeki Hz. Osman Mushaf'ını h. 492'de Şam'a getirdi. 1154 yılında Buridiler'in meşhur komutanı ve haçlıların kendinden çok korktukları Nureddin-i Zengi'nin eline geçti. Eyyubiler döneminde pek çok imaretler yapıldı. Nureddin-i Zengi ile Salahaddin Eyyubî döneminde Şam en mesut günlerini yaşadı. Haçlılara karşı verilen başarılı savaşların sağlanması ve Şam'ın dıştan gelen tehlikelere karşı güçlendirilmesi yanında, ilmi gelişmeler de bu devirde kazanıldı. Hem pozitif bilimlerde hem de beşeri ilimlerde çok ciddi ilerlemeler kaydedildi. Meşhur Şam tarihçisi İbn Asakir, devasa eseri "Târîhu Medîneti Dımaşk" adlı hacimli eserini, bu dönemde yazdı. Şam, İslam'ın ileri karakolu haline geldi. Bu çağlarda, İslam'ın başında bir sürü gaileler, savaşlar olmasına rağmen, imar faaliyetleri durmadı. İnsanlar, onlarca Medrese (Üniversite) yapmada yarış halinde idiler. O kadar ki, Salahaddin Eyyubî zamanında şehirde 20 Medrese vardı. 1260 yılı Moğollar'ın Suriye'yi işgal edip akabinde, çekilmesinden sonra, Şam, Memluklerin Eyalet başkenti olarak kaldı. Memlüklerin hakimiyetinde iken Baybars döneminde de Şam ilmî faaliyetlerine devam etti. Meşhur hadis ve fıkıh âlimi Nevevî bu dönemde yetişti. 1400 yılında, Timurlenk Şam'ı işgal etti, sanatkârları buradan alıp Semerkant'a götürdü. Emevi Camisine 30 bin insanı doldurup yaktığı söylenir. (MEB, XI, 305) İnsanlarını esir edip malları talan etti. Şehir pejmürde bir hale geldi ve daha sonra 1516 yılına kadar tekrar Memluk devletine geçti.

28 Eylül 1516 yılında şehir, Memluklerden alındı ve 2 Ocak'ta Sultan Yavuz Selim adına hutbe okundu. Yavuz, şehre girer girmez, Emevî Camisini onarıp Muhyiddin İbn Arabî'nin Salihiyye'deki kabrini de inşa ettirdi. Şam, Osmanlı elinde tam 400 yıl kaldı. Mimar Sinan şehirde birçok imaretlerde bulundu. Osmanlı dönemine kadar, Suriye bölgesinin genel bir ismi olan Şam, Osmanlı döneminde Dimaşk isminin yerine geçti. Artık Şam denilince, bölgenin adı değil, Dimaşk'ın adı oldu.

Şam'ın diğer en meşhur camileri, Derviş Paşa tarafından inşa ettirilen, Dervişye ile Sinan Paşa tarafından inşa ettirilen Sinaniye Camii gelir. Şam bir ara, 1832-1840 yılları arasında Mehmedali Paşa'nın idaresine geçti. Bu dönemde önemli mimari eserler, bazı askeri binalar için feda edildi.

Şam, 1869 yılında Süveyş kanalının açılması ile önemli ticaret merkezi olma vasfını büyük ölçüde kaybetti. Hicaz demir yolu ona bir canlılık katmaya çalıştı ise de eski özelliğini yerine getiremedi.

1914 yılında başlayan 1. Dünya Savaşı, Şam'ın kaderi üzerinde önemli rol oynadı. Bundan sonra, Osmanlı idaresinden ayrılıp Fransız mandası altına girdi. İsyanlar, istilalar, huzursuzluklar devam etti. 1956'dan itibaren, Suriye Mısır birleşmesi için müzakereler başladı. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ilanı (1958) üzerine Şam, bu birliğin şimal eyaletinin merkezi oldu. Ancak 28 Eylül 1961'deki hükümet darbesinden sonra, tekrar Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Başkenti oldu.

Şehrin önemli ziyaret yerleri

1. Emeviye Camii

Şam'ın merkezini, şüphesiz, Emevî Camiin teşkil eder. Aziz Johannes Kilisesi kalıntıları da buradadır. Emevi Camii'ni (الكبير أمية بني جامع) Velid b. Abdilmelik (96/715), yaptırdı. Caminin şekli veya camideki sütunların tevzii şekli, İslamiyetten önceki herhangi bir devreye ait olamayacağı kesinlikle söylenebilir. (MEB, XI, 301) Emevi Camii'nin batı minaresi miladî 884'te yapılmış olup Kayıtbay zamanından kalmadır. 1893'te Emevi Camii temel duvarlarına kadar yandığı gibi, 1912 nisanında da yeni çarşının mühim bir kısmı alevler içinde mahvoldu.

Salahaddin Eyyubî vefat edince (4 mart 1193) önce Cami etrafında olan kaleye gömüldü. Birkaç sene sonra da yine Emevi Camii külliyesi yanına nakledildi.

Caminin şimdiki yeri, daha önce Aramiler dönemindeki Hadad Tapınağı'nın hemen yanına kurulmuştur. Hadad (veya Ba'l) gökyüzü tanrısı demekti. Caminin kuzeydoğu köşesinde yapılan kazılarda, alt duvarlarını meydana getiren bazalt taşlardaki sfenkslerde, bu döneme ait bulgulara rastlandığı söylenir. Daha sonra bu site, Roma dönemine ait Jüpiter Tapınağı'na sahiplik etmiş ve ondan sonra da Hz. Yahya'nın mezarına tahsis edilen Hıristiyan Kilisesi kurulmuştu. Müslümanlar, 636 yılında Şam'ı fethettikleri zaman buradaki kiliseye dokunmamış ve onun güney duvarına briketten mescit yapıp namaz kılmışlardı. Emevi Halifesi Velid dönemine kadar bu hal devam etti. Onun zamanında 706-715 tarihlerinde, kilise yıkılıp yerine Cami inşa edildi.

Caminin projesi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'deki Mesicdi'ne dayandırılarak çizilmiştir. Öyle ki, bu bir külliye şeklinde, cami olmanın yanı sıra birçok fonksiyonu eda ediyordu. Devlet binası, toplu namaz kılma yeri, din eğitiminin alındığı yer, politik buluşma merkezi ve aynı zamanda mahkeme binası, yetim ve kimsesizler yurdu gibi birçok fonksiyonu vardı. Halife, Bizanslı 200 kadar işçiyi buranın dekore edilmesi ve Bizans yapı stilini buraya işlemeleri niyetiyle çalıştırdı. Yeni caminin, İslam dünyasında çok etkileyici bir yanı vardı. İç duvarları mozaikle kaplı ve cenneti tarif eden figürlerle doldurulmuştu. Caminin binası, dünyanın mucize yapıları arasındadır. Çünkü çok uzun bir zamanı kaplamaktadır. Dış duvarları, Jüpiter tapınağının duvarları üzerine kurulmuş ve 100'e 157'5 m tutmaktadır. İbadet avlusu ise Korint üslubu ile yapılı sütunların tuttuğu üç koridora sahiptir. Caminin içi Kudüs'teki Kubbetü's-Sahra mescidini anımsatmaktadır. İçi, çok sayıda mozaik ve geometrik sanatlara sahiptir. Dünyanın en geniş altın mozaiklerinin burada olduğu varsayılır ki, 4000m^2'yi bulur. 1893'te çıkan yangının verdiği hasardan sonra Cami büyük ölçüde hasar görmüş ve mozaiklerinin çoğu kaybolmuştur.

Caminin içinde, Hz. Yahya'nın (a.s.) başını saklayan kabri, ana mihrabın sol tarafında Hz. Hûd'un makamı, külliyenin kuzey duvarının dışarıdan yanında, küçük bahçede Salahaddin Eyyubî'nin kabri, kuzeydeki iç avlusunun kuzey batısında Hz. Hüseyin'in başını saklayan kabri mevcuttur. Ayrıca, iç avludaki ravaklarda Hz. Aişe validemiz ders vermiştir.

Emevi Camii'nin kıble tarafında yer alan büyük maksurede İmam Şafii hazretleri, imamete geçip namaz kıldırmıştır. Doğu tarafta ve mihrabın karşısında bulunan büyük dolaba Osman b. Affan tarafından Şam'a gönderilmiş olan Mushaf-ı Kerim konulmakta idi.

Mescid'in en büyük kapısı Bab-ı Ceyrun'dur. Bu kapı, içeride büyük bir avluya açılınca, avludan külliye ve mekânlara açılan beş kapı vardır. Bu avlunun (kıbleye göre) sol tarafında büyük bir meşhed bulunur. Hz. Hüseyin'in mübarek başı oraya konulmuştur.

2. Hz. Mûsâ'nın Kabri

Bevvabatüllah'ın, Mûsâ'nın kabrinin bulunduğu yer olarak gösterildiği ve evvelce Mûsâ'ya, fakat sonra Peygambere izafe edilen ayak izlerinin bulunduğu Mescidü'l-Kadem buradadır. Mescidin yeri, tespit edilememiştir.

3. Makbaratü Babi's-sağir

Hz. Hüseyin'e yakın olan bazı sadatın kabirleri buradadır.

4. Bilal-i Habeşi

Hz. Muhammed aleyhisselamın müzezzini ve sahabi, Bilal-i Habeşî'nin kabri ile aynı yerde Cafer-i Tayyar'ın makam kabri mevcuttur.

5. Diğer kabir ve makamlar

Kasiyon Dağı'nın eteğinde, Hz. Eyyubu'un oğlu Zülküf'ün (a.s.) kabri, yine Kasiyon Dağı'nın eteğinde Salihiye mahallesinde, Muhyiddin-i Arabî'nin türbesi, Sefir'de Mevlana Halid el-Bağdad'i türbesi, Emevi Camii'ne yakın yerde, Hz. Hüseyin'in kızlarından Hz. Ümmügülsüm ve Hz. Sekine'nin kabirleri; Caddetü Âl-i Beyt'te, Hz. Peygamber'in pâk zevcelerinden Hz. Ümmü Habibe ve Hz. Ümmü Seleme'nin makam kabirleri, yine Kerbela'da şehit olan bazı sâdâtın kabirleri bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Muaviye'nin ve İbn Teymiye'nin kabirleri de Şam'dadır.

6. Kasiyon Dağı

Bu dağda, yüzlerce peygamberin kabrinin bulunduğu rivayet edilmektedir. Yine birçok peygamberin burada sığındığı mağaralardan söz edilmektedir. Habil'in şehit edildiği yer anısına bir de makam bulunmaktadır.

7. Rabve-i Mübareke: Burası, şimdi Şam'a bitişik bir mahalledir. Cebel-i Kasiyon'un bitiminde yer alır. Kur'an'da geçen Hz. Mesih'in annesinin meskeni diye tarif edilen "Rabve" burasıdır. Bu bölgede, ortasında ufak oda şeklinde küçük bir mağara olduğu rivayet edilmektedir. Bunun karşısındaki bir mağarada da Hz. Hızır namaz kılmıştır. Rabve, güçlü su kaynaklarına sahiptir. Buradan çıkan su yedi kola ayrılır. Bu kolların ayrıldığı Yere Mekasim denilir. Kolların en büyüğü Tevre'dir. Rabve, şehri kuşatan bağ ve bahçelere nazıdır. Rabve'in altında Neyreb Köyü (yeri tespit edilemedi) bulunur. Neyreb'in güneyinde Mizze Köyü yer alır. Şimdi buraya Hayy-i Şüheda denir. Şam'ın doğusunda yer alan Beyt-i Ahiyye köyünde, Hz. İbrahim'in babası Azer'in put yaptığına inanılan bir yerin olduğuna inanılır.

8. Şam-Süleymaniye Külliyesi

Bu külliye'de Selimiye Medresesi ve sair yerler mevcut olup, Sultan Vahdettin ve diğer bazı Osmanlı soyundan gelen kadın ve şahısların kabirleri mevcuttur. Suriye Milli Müzesi'nin yanında ve Berada çayının doğusunda kurulmuştur.

9. Hz. Fatıma'nın kızı Hz. Zeyneb'in kabri

Hz. Fatıma'nın kızı Zeyneb'in kabri, Seyyide Zeyneb (Sitti Zeyneb) mahallesindedir. Hz. Zeyneb'in bilinen birkaç kabri vardır. Bunlardan biri, Şam, biri Kahire biri de İstanbul'dadır.

Şam'ın faziletleri

Melaike-i kiram, kanatlarını Şam'ın üzerine germiştir. Allah (c.c.) Şam ve ehlini, hak yolda oldukları müddetçe belalara karşı tekeffül etmiştir. Şam, Ebrar'ın madenidir. Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'nın birlikte kaldığı Rabve-i Mübareke de buradadır. Sahih kaynaklarda rivayet edilen hadislere göre, Hz. İsa da Şam'a nüzul edecektir. (Elbanî, Fedail-i Şam, s.5, 22)

ŞİRÂ: SİRİUS: KÖPEK YILDIZI (الشعرى)

Şi'ra, Sirius (Köpek Yıldızı veya Akyıldız), Büyük Köpek Takımyıldızlarından biridir. [bk. SEMA VE SEMAVAT]

ŞUAYB ALEYHİSSELAM (شعيب عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'an-ı Kerim'de ismi zikredilen peygamberlerinden biri

Hatibü'l-Enbiya olarak tarif edilen Hz. Şuayb'ın nesebi, Hz. İbrahim'in oğlu Medyen'den Hz. İbrahim'e dayanır, (Tehzibül-Esma, I, 335; Araisü'l-Mecalis, s. 145) Annesi Hz. Lut'un soyundandır.

İsmi, Kur'ân'ın dışındaki kaynaklarda farklı şekillerde kaydedilmiştir. Bu farklılık, aynı kökten gelen kelimenin, zamanla dillerin özelliğine göre kendisini değiştirmesinden kaynaklanmaktadır. Yebrûn, Yezvün, Yesrûn, Yesru, Yitro (Jethro) ve Benzun bunlardan bir kaçıdır. (Dirasat, I, 296)

Hz. Mûsâ'nın, Medyen'de yaşayan ve Kur'ân-ı Kerim'de "Şeyhün Kebir" olarak zikri geçen (29/21) kayınpederinin Hz. Şuayb ile aynı şahıs olduğu, tartışmalı da olsa, kabul görür. Tabiinden ileri gelenlerinden Hasan el-Basrî, Hz. Mûsâ'nın kayınpederinin Hz. Şuayb olduğunu kabul ederken, yine tabiinin önemli simaları, bu zatın Hz. Şuayb'ın kardeşi oğlu Yesrûn olduğunu belirtmişlerdir. (Beğavî, III, 44) İsminin Harun veya Mervan olduğu da söylenir. (Bahrü'l-muhit, VII, 109)

Hz. Mûsâ ile Hz. Şuayb arasında uzun yıllar geçtiği bilinen bir gerçektir. Konunun uzmanlarına göre, Hz. Şuayb, milattan önce on sekizinci asırda, Hz. İbrahim'den (m.ö. 1940-1765) sonra ve Hz. Mûsâ'dan (m.ö. 13. asır) önce yaşamıştır. (Hud 11/89; Hac 22/41-44) Hz. Mûsâ ile aralarında beş asır vardır. Bu nedenle, Hz. Şuayb'ın, Hz. Mûsâ'nın kayınpederi olamayacağı, onun pederinin Tevrat'ta ismi geçen Yesrun olduğu ve Kur'ân'da "Şeyhün Kebir" olarak anlatıldığı kanaatine gidilmiştir. (Dirasat, I, 302)

Dili, Arapça olan Hz. Şuayb, Hz. İbrahim'in oğlu Medyen'in kurduğu "Medyen" (el-Bed') şehirde doğmuş ve bu bölgeye peygamber olarak gönderilmişti. Ehl-i Medyen, Ashâb-ı Eyke isimlerinde iki ümmete peygamber olarak gönderildiği de söylenir. (Beğavî, Tefsir, III, 441; Mürucü'z-zeheb, I, 14) [bk. MEDYEN]

Medyen, günümüze kadar bakiyesi kaldığı gibi, el-Bed' ile Kızıldeniz'e kadar uzanan vadidedir. Burada, belki de Kur'ân'ın indiği günlerde, sık bir şekilde "ed-dûm" adlı hurma cinsi ağaçlarla dolu idi. (Dirasat, I, 291) Şimdi el-Bed'e 28km uzaklıkta sahil kasabası olan Maknâ'nın doğusunda, beş on adet bu ağaçlardan kalmıştır.

Bazı rivayetlerde, Ebced (Ebûced), Hevvez, Ĥuttî, Kelemen (Kelemûn), Se'faś, Ḳaraşet, Ŝeħaź, Žağış diye ve geçen ve özellikle "Ebced" hesabında kullanılan bu kelimeler, Medyen krallarının isimleridir. Hz. Şuayb, ise Kelemen (Kelemûn) döneminde yaşamıştır. Kelemûn'un kızı, "Eyke"yi helâk eden "Gölge gününün azabı"nı anlatırken, ölen kardeşine şiir söylemiştir. (Taberî, I', 4; Himyanüzzad, XVI, 34)

Şuayb aleyhisselam Allah korkusundan ağlayarak gözleri ama olmuş, Cenab-ı Hak da onun gözlerini iade etmişti. Kendisine, Allah tarafından, bu ağlamanın sebebi, Cennet isteği mi yoksa cehennem korkusu mu diye sorulunca, her ikisinden de olmayıp, Allah'ın sevgisini kazanmak maksadıyla olduğunu bildirmişti. Allah da sevgisini onun kalbine ilka buyurmuştu. (İbn Asakir, XXIII, 73)

Hz. Şuayb, ulülazm peygamberlerdendi. (Kurtubî, Tefsir, X, 58) Hz. Âdem, Şit, İdris, Nuh ve İbrahim'e indirilen sahifeleri okuyordu. (İbn Asakir, II, 78)

Ashâb-ı Medyen: Cenab-ı Hak, Medyenlilere içlerinden biri ve kardeşleri olan Şuayb'ı gönderdi. Şuayb (a.s.) onları Bir olan Allah'a kulluk etmeye ve ondan başka ilahları olmadığına inanmaya davet edip, onlara bir elçi olarak gönderildiğini bildirdi.

Gelişmiş ve bolluk içinde yaşayan bir toplum oldukları anlaşılan Medyenlilerin şehri Medyen, Yemen'den başlamak üzere, Me'rib, Necran, Taif, Mekke, Medine, Hayber, el-Ula-Medain-i Salih'ten sahil ticaret yolu, burada biri Irak cihetine Teyma diğeri Petra ve Gazze'ye gidiyordu. Özellikle ticaret yollarının kilit noktasında bulunan Medyen'in bozulması, bütün ticaret ağının bozulması demekti. Ticarette hortumculuk ve sahtekârlığa düşen bu millet, peygamberleri tarafından uyarıldı. Hz. Şuayb, ölçü ve tartıyı tam, eksiksiz yapmayı, Allah'ın helalinden bıraktığı kârın kendilerine yeteceğini, insanların haklarını eksiltmemelerini, ülkede düzen sağlanmışken fesat çıkarıp huzuru bozmamayı onlardan talep etti. Aksi takdirde, ülkeyi bozan müfsitlerin sonunun kötü olacağını bildirdi. Allah'tan af ve mağfiret dileyip tövbe etmeleri karşısında, Allah'ın onları affedeceğini söyledi.

Onlar, tehditler savurarak, yol başlarını tutup, Hz. Şuayb'ın mesajının yanlış olduğuna dair şüpheler yayıp halkı yanıltıyor, inananları Allah'ın yolundan çeviriyorlardı. Akrabaları, Şuayb'ı linç etmeyi düşünüyorlardı. Şuayb'ın toplumları hayata kavuşturan mesajlarını, doğrudan doğruya reddedemediklerinden, dolaylı olarak, geçersiz kılmak niyetiyle, bütün bu güzel düşünceleri, onun peygamberliği ile alay etmekte kullandılar. Zaten, ne dersen de biz seni anlamıyoruz, diyorlardı. Bu maksatla kıldığı namazı ile alay edip, "Atalarımızın taptıkları tanrılarımızı terk etmeyi yahut mallarımız konusunda istediğimiz şekilde tasarruf etmemizi senin namazın, ibadetin mi emrediyor?" diyerek işi değişik mecralara çektiler. Şuayb, onları birtakım şeylerden men ederek, kendisi onları işlemiyor, Allah'tan bir lütuf olarak gönderilen peygamberliğini bihakkın ifa edip, kendine gelen lütuf ve ihsanlardan onları da istifade ettiriyordu.

Hz. Şuayb'ı ve ona inananları sürgüne göndermekle tehdit ettiler. İnandıkları davadan geri çevirmek istediler. Şuayb'a inananların, perişan olacaklarını bildirdiler. Hâlbuki asıl pişman olacaklar kendileriydi. Onlara, geçmiş ümmetlerin başlarına gelen hadiseleri de anlatmayı ihmal etmeyen Şuayb aleyhisselam, halkın kendini dinlemeyip sapıklık ve yanlışlıklarında diretince:

Ey bizim Rabbimiz! Bizimle şu halkımız arasında Sen âdil hükmünü ver, haklı haksız açığa çıksın. Sen elbette hüküm verenlerin en iyisisin! Şeklinde Hakka niyazda bulundu.

Derken şiddetli bir deprem, korkunç ses bastırıverip onları kıskıvrak yakaladı ve derhal oldukları yerde çöke kaldılar. Şuayb'ı yalancı sayanların, vatanlarında şen şakrak dolaşanların akıbeti perişan oldu. Allah'ın azap emri gelince, Şuayb ve beraberindeki müminleri Allah kurtardı. Medyen halkı da Semûd gibi kaybolup gittiler. Gördüğü müthiş manzara karşısında Şuayb, yüzünü üzüntü ile öteye çevirip:

"Zavallı halkım!" dedi, "Ben size Rabbimin buyruklarını tebliğ etmiştim, sizin iyiliğinize çalışmıştım, size öğütler vermiştim! Artık böyle nankör, böyle kâfir bir toplum için ne diye üzülüp kendimi harap edeyim!" (Araf 7/85-93; Hud 11/84-95; Ankebût 29/36-37)

Eyke halkı, Hz. Şuayb'ın kavminden değildi. Onun için Kur'ân-ı Kerim, "Şuayb onlara dedi" şeklinde ifade edip, "Kardeşleri Şuayb" demez. (Şuarâ, 26/177) Hz. Şuayb, her iki halka da aynı muhtevadaki mesajı tebliğ etmişti. (Şuarâ 26/176-184) Fakat muhataplar, Medyenlilerin tepkisinden başka bir tepki ile, Hz. Şuayb'a: "Bir sihir etkisinden kalmışsın, hiçbir üstünlüğün yok, bizim gibi bir insansın, doğrusu biz seni yalancılardan sanıyoruz" dediler. (Şuarâ 26/185) Eğer peygamberlik iddiasında doğru ise, gökten üzerlerine bir parçanın düşmesi suretiyle azap indirilmesini istediler. Bunun üzerine, gölge gününün azabı (yevmü'6-6ılle) onları bastırıverdi. (Şuarâ 26/187-189) Rivâyete göre Allah onlara yedi gün ve sekiz gece süren şiddetli bir sıcak verdi. Evlere sığınıp, sonra ovaya çıkmaya mecbur kaldılar. Evler nar kesilmiş, kuyularının ve pınarlarının suları da kaynamıştı. Nihayet kendilerini gölgeleyen bir bulutun altında toplandılar. O gölgelik, bir ateş hâlinde üzerlerine düşüp hepsini yedi günde yiyip bitirdi. Çekirgenin tava içinde piştiği gibi kavruldular. (Müstedrek, II, 620)

Şuayb (a.s.), bir rivâyete göre Eyke ve Medyen halkı helâk olduktan sonra, kendisine inananlarla birlikte Mekke'ye gidip yerleştiler ve vefatlarına kadar oradan ayrılmadılar. Vefat ettiğinde 140 yaşında idi. Şuayb (a.s.) ile yanındaki müminlerin kabirlerinin başta Mescid-i Haram civarında olduğu fakat bu yerin, Darünnedve ile Beni Sehm kapısı arası; Hacerü'l-Esved'in karşısı, Zemzem ile Hacerü'l-Esved arası gibi farklı yerlerde olduğu rivayet edilir. (İbn Asakir, XXIII, 79, 80)

Bundan başka İsrail'de Taberiye şehrinin kuzey batısında, İsrail'in eline geçmeden önce adı Ĥıttîn (veya Ĥattîn, Ĥattim) olan ve şimdi ise, Kfar Zeitim'e değiştirilen köyün karşısında bir makam-kabri bulunmaktadır. Hittin, yıkılıp yerine, Kfar Zeitim, Arbel ve Kfar Hittim köyleri kurulmuştur. Kabrin bulunduğu muhite "Hittin Burnu" (Hattin Horn) denir. Kızı Safura'nın kabrinin de burada olduğu söylense de, doğrusu kendi ismi ile bilinen Zippori Köyü'ndedir. Haçlıları Hıttin'de yenen Selahaddin Eyyubî'nin dağın tepesinde yaptırdığı küçük bir mescide Kubbetü'n-Nasr adı verilmiştir. (en-Nücumü'z-zahire, II, 18, 126; Mesalikü'l-ebsar fi Memaliki'l-emsar, I, 69; BPD, p. 338) Gerçek kabri ise, Amman'ın doğusunda ve Salt şehrinin takriben 10km güneyinde kendi isimi ile bilinen Şuayb vadisindedir.

Ayrıca Sana'nın güneybatısında Cebel-i Nebi Şuayb (Nebi Şuayb Dağı) isminde bir dağ vardır. Bu Şuayb, Hz. Mûsâ'nın kayınpederi olan veya Ashâb-ı Eyke'ye gönderilen Şuayb olmayıp, benzer isimde Yemen'e gönderilmiş olan Şuayb b. Mihdem b. Mihdem el-'Ayfî'dir. Şanlıurfa'nın Harran ilçesine bağlı, Özkent Köyü'nde "Şuayb Şehri" diye bilinen bir harabe mevcuttur.

TAĞİYE: SEMÛD KAVMİNİN HELAK OLDUĞU YERİN İSMİ (الطاغية)

"Tağiye", Semûd Kavminin helâk ediliş şekli "azgın azap" "serseri rüzgâr" anlamına geldiği gibi, "azgın ve taşkın" Semûd Kavminin sıfatı veya deveyi kesmek suretiyle bela düğmesine basan kişinin sıfatıdır. Semûd Kavminin helâk olduğu yer manasına da gelir. [bk. Semûd]

TAHTE'Ş-ŞECERE: HUDEYBİYE (تحت الشجرة)

Şimdiki adı eş-Şümeysî olan Hudeybiye'deki ağacın altı

Hicretten sonra, 1400 kadar Müslüman Mekke-i Mükerreme'ye sırf umre yapmak için gidiyorlardı. Henüz Mekke fethedilmemişti. Önce Bedir, sonra Uhut, arkasından Hendek gazveleri olmuş, Medine artık bir site devleti haline gelmişti. Mekke'den ayrılan muhacirler, şehirlerini görmeyeli altı yıl olmuştu. Hem umre yapmak hem de oradaki akrabalarını görmek için can atıyorlardı. Medine'den 400 küsur km kat edip Hudeybiye (eş-Şümeysî) köyüne gelmişlerdi. Mekke'ye 22km kalmış ve tam harem sınırlarına yanaşmışlardı. Mekkeli müşrikler onların haberini alınca, burada karşılarına çıktılar. Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselam, maksatlarının yalnız, umre yapıp geri dönmek olduğunu onlara bildirmek için Hz. Osman'ı Mekke'ye gönderdi. Hz. Osman'ın şehit edildiği şayiası çıkınca, Hz. Peygamber, Hudeybiye suyunun başında, bir ağacın altında müminleri can u gönülden biat etmeye ve ölünceye kadar onlarla savaşmaya çağırdı. Herkes gelip biat etmişlerdi. İşte bu biat edilen yer, bugün küçük bir köy mahiyetinde

olup, söz konusu Hudeybiye kuyusu ve zikredilen ağaç mevcut olmayıp, eski yerinin, köy kabristanının altındaki çalılık bölgede olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca bu çevrede kuyular da mevcuttur.

TAİF: KARYETEYN (الطائف)

Suudi Arabistan şehirlerinden biri

Zuhruf suresinde geçen, «karyeteyn», iki kent demektir. Bunlardan biri Mekke, diğeri de Taif'tir. Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber'e nübüvvetin verilmesini yakıştıramadılar. "Bu Kur'an, Mekke'de Velid b. el-Muğîre el-Mahzumî veya Taif'te Habib b. Amr b. Umeyr es-Sakafî'ye gelmeli değil miydi?" diye alay ettiler. Bu sözü söyleyen kimselerin, yukarıdakilerden başka Mekke'den Utbe b. Rabia, Taif'ten İbn Abdi Yaleyl veya Mekke'den Velid İbn Muğîre, Taif'ten Mesud es-Sakafî olduğu yönünde rivayetler de vardır. (Taberî, Tefsir, XXV, 65)

Taif, Mekke'nin doğusundadır. Buraya, biri kısa diğeri uzun iki yolla ulaşılır. Hicaz'ın en serin şehirlerinden biri olup yazın havası çok güzel, ağaç ve meyvesi boldur. Taif'in asıl adı "Vecc" olup bu isimde bir kimseye isnat edilmiştir. Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselamın sığındığı bahçe de şehrin batısına kalan "Vad-i Vecc"dedir. Taif, vaktiyle etrafı duvarlarla örülü olduğu için "Taif" denmiştir. Hz. İbrahim'in burada yaşadığına ve "kuşları diriltme olayı"nın da Taif'in güney doğusunda yer alan Beni Malik köyünde "Cebel-i İbrahim" adıyla anılan yerde olduğuna inanılır. [bk. İBRAHİM] Taif'in ilk sakinleri, Amalika'dır. Amalika'dan sonra buraya, Semûd Kavmi yerleşmiş olup neticede Vadi'l-Kura'ya gelmişlerdir. (Mu'cemü'l-büldân, IV,9) Süleyman aleyhisselamın karıncalarla olan olayının da burada meydana geldiği söylenmekte ve hâlen burada "Vadi-i Neml" olarak bilinen bir cadde bulunmaktadır. Vaktiyle Taif'in içinde kalan bu vadinin özelliği yöre halkı tarafından iyi bilinir. Şu an "Vadi-i Neml" diye, şehir içinde bir cadde mevcuttur. Abdullah b. Abbas'ın kabri de kendi isimi ile anılan caminin yanında olup, ziyaretine izin verilmemektedir. Önceleri Lat isimli put da Taif'te bulunuyordu. Taif bu gün, 521 bin nüfuslu bir şehir olup, Mekke-i Mükerreme Muhafaza'sına (eyalet) bağlıdır.

TALUT VE CALUT (طَالُوتَ وجَالُوتَ)

Talut, İsrail hükümdarlarından biri, Calut ise Amalika krallarından Davud'un öldürdüğü ünlü bir savaşçı

İbranîce bir kelime olan "talut", kuvvet ve uzunlukta mübalağa mânâsını içermektedir. Bu bakımdan ilim ve vücut kuvvetini ifade eden bir unvan gibidir. "Talut" onun gerçek ismi de olabilir. İslamî literatürde Sayil veya Savil, Kitab-ı Mukaddes'te de Saul olarak geçer. (Elmalı, II, 140-41)

Calut, Ahd-i Atik'te Golyat adlı Gatlı pehlivan diye geçer. (I. Samuel 17/5) Golyat, iri cüsseli, korkunç suratlı olup, Ahd-i atik metinlerine göre 2,92 metreyi aşan boyu vardı. (I. Samuel 17/4) Golyat'ın, farklı milletlerden olduğunu söyleyen rivayetler de mevcuttur.

Eriha bölgesinde yaşayan Calut (Golyat), içinde sekine bulunan Tabut'u, Ashdod'dan kaçırıp Ürdün'de, içinde putların bulunduğu kiliselerine götürmüştü (Taberî Tefsir, II, 608) İsrailoğulları bunu çok önemsiyorlardı. m.ö. 1000 yıllarında Amalika, İsrailoğulları'nı yenip, vatanlarının birçoğunu zapt ederek çocuklarını, hatta şehzadelerini esir etmişlerdi. Geride kalanlara da vergiler bağlamış, hatta Tevratlarını bile ellerinden almışlardı.

Allah'tan bir peygamber isteyip, onlara karşı savaşmak ve bir de çok önem verdikleri Tabut'u, onlardan geri almak istiyorlardı. İnsanlar, Nebi Samuel'e (İşmoil) başvurmuşlardı. (I. Samuel 7/8) Samuel onlara peygamber oldu ve Talut'u da onların başına hükümdar yaptı. [bk. NEBİ-1: SAMUEL] İsrailoğulları Talut'u beğenmediler. Başta Tabut'un geri getirilmesi olmak üzere ondan bir çok şeyler bekliyor ve onun kabiliyetlerini sınamak, istiyorlardı. Cenab-ı Hak bu konuyu anlatmak üzere buyurdular ki: "Onun hükümdarlığının alâmeti, size içinde Rabbinizden bir sekîne ile Mûsâ ve Harun'un manevî mirasından bir bakiyenin bulunduğu ve meleklerce taşınan bir sandığın gelmesidir. Eğer iman etmeye niyetli iseniz bunda, elbette sizin için delil vardır." (Bakara 2/248) Muhtemelen, İsrailoğulları bu delili kabul ettikleri için, Calut ile savaşmaya karar verip Talut'un ordusuna katılıp Ürdün nehrine gelmişler ve burada da savaşma niyetinde olup olmadıkları konusunda imtihana tabi tutulmuşlardı.

Filistin bölgesinde Calut diye bilinen kasaba mevcut olup, bunun gerçek Calut ile bir alakasının olup olmadığı tespit edilemedi. (Mukatil, Tefsir, 1/207; Beğavî, Meali, 1/301, Taberî Tefsir, II, 619)

Talut ordusunu harekete geçirip sefere çıkınca askerlerine şöyle dedi: "Allah sizi, bir ırmakla (Ürdün nehri) imtihan edecektir. İmdi onun suyundan içen benden sayılmayacak; sadece avucuyla aldığı miktar muaf olmak üzere, kim onun suyunu tatmazsa o da benden sayılacaktır." (Bakara 2/249) Ordudan yalnız dört bin kişi emre

uyup diğer yetmiş altı bin kişi muhalefet ettiler. (Taberî Tefsir, II, 620) Emri dinleyenler mümin idiler, dinlemeyenler ise kâfir oldular. (Taberî Tefsir, II, 622) Emri dinleyen müminlerle yola devam ettiğinde, Calut ve ordusunu görünce, bunlar da korktular ve 3680 kişi savaşmaktan vazgeçip ayrıldılar. Nihayet Talut'un ordusu, Filistin ordusu ile karşılaştılar. Mücadele zorlu geçti. Calut'un karşısında çıkmaya kimse cesaret edemiyordu. Davud o günlerden küçüktü ve koyun güdüyordu. Savaşa katılan ağabeylerine ekmek götürmek ve durumlarını öğrenmek için ordunun kışlasına gelmişti. Elah Deresi'nde (Nahal ha'Ela, Azekah) Filistinlilerle savaşan orduya katıldı. Davud savaşta bir sapan taşı ile Calut'u anlından vurup öldürdü. (I. Samuel 17/50; Taberî Tefsir, II, 629) Kur'ân bu detayları vermez. Fakat ordu içinden Davud'un Calut'u öldürdüğünü bildirir. "Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Ordu içinde bulunan Dâvud (a.s.) Câlut'u öldürdü. (Bakara 2/250) [bk. DAVUD] Talut, oğlu ile birlikte, Gilboa Dağı savaşında öldüler. Filistinliler onun başını kesip Nablus'un kuzeyindeki Bethshean'a (Scythopolis) götürdüler.

TÜBBA' VE KAVM-İ TÜBBA' (تبع و قوم تبع)

Tübba', Himyerî sultanlarından biri, kavmi de Himyerîler

Tübbax, Arapça bir kelime olup, "t-b-xa" kökünden gelmiştir. Yemen dilinde, "tabi olunan kral", "biri ölünce hemen yerine ara vermeden geçen kral" ve "büyük hükümdar" manasına gelir. Tübba'', bir kuş türü veya Anne-Arı (Ya'sub) manalarına da gelir. Kelime anlamı itibariyle, güçlü bir hükümdar olduğu, bütün insanları kendine tabi kılacak kadar kudreti olduğu anlaşılmaktadır. Halife nasıl, Müslümanları bir arada toplama vasfına sahipse, Tübba' da bütün insanları siyasî anlamda bir arada toplama özelliğine sahiptir. (Lisanü'l-Arab, t-b-a md.)

Yemenlier, "tübba" lafzına çok önem verirlerdi. Tübba'lardan biri "metalurji"de, Hz. Davud gibi, büyük hünerlere sahipti. Hz. Davud'un emrine verilen "demiri işleme" mucizesi ona da verilmişti. Yemen hükümdarları, mektuplarının başına, "kara ve denizlerin sahibi.." diye yazarlardı. Tübba', "şehenşah" veya "krallar kralı" anlamına da geliyordu. İran, krallarına, "kisra", Bizans krallarına, "kayser", Habeş krallarına, "necaşi" dendiği gibi, Yemen krallarına da "tübba" denirdi. Özellikle Yemen'in Hadramut, Himyer, Sebe, Şihhir, Tenûh, Habban hatta Benu Cüşm b. Abdişems kabilesi gibi kabile, şehir ve bölgelerini almayan hükümdarlara "tübba" denmezdi. Tübba' lakabını ilk "el-Haris b. Zî Şimr" kullanmıştı. (Cevad Ali, IV, 165-167)

m.ö. 115 ila, m.s. 525 yıllarında hüküm sürdüğü anlaşılan Himyerîler'in, son iki asrında iktidara geçen krallara, "tübba'" dendiği de belirtilmiştir. Çoğulu "Tebâbia" olduğu için, bu dönem, "Tebabia" adıyla anılırdı.

Müsteşrikler, "Sebe" ve "Himyer" krallarının hep, "melik" adını kullandığını ve "tübba'" lafzını hiç kullanmadıklarını ileri sürüp, Kur'ân'a hücüm ederler. Gerçi, m.s. IV. Asra kadar Himyerîler'in tarihi hakkında Grek ve Latin müelliflerinde bir haber yoktur. (MEB, V/I, 488) Onlara göre, "tübba", Hemdan kabilesinde asil bir ailenin ismi olan "بتع" (betexa) kelimesinin, zamanla "تبع" kelimesine dönmüş halidir. (Cevad Ali, IV, 165-167) Son araştırmalara göre bunun böyle olmadığı ve Himyerî Tübba'larının, yıl ve isimleri ile cetveli ortaya konmuştur. Tarihi, yalnız arkeolojik kazılara havale eden bu anlayış "Haman" maddesinde olduğu gibi bunda da hataya düşmüştür.

Yemen hükümdarları birçok unvan kullanmışlardır. Melik, reydan, hadramut, yemnat ve tübba' bunlardandır. Tübba' kelime olarak, Yemen'de, özellikle Himyer krallarına verilen bir unvan olup, "melik" sözünden daha güçlüdür. Bu sıfatı, Yemen krallarından ilk, el-Haris b. Zîşemr kullanmıştır. (Tarihü'ş-şarki'l-edna el-Kadim, II, 342-43)

Tübba', bir ad olmayıp, hükümdarların vasfı olduğundan, Kur'ân-ı Kerim'de geçen "Tübba'"ın, hangi isme tekabül ettiği ihtilaflıdır.

Tübba'ın ismi, "Es'ad" veya "Sa'd", künyesi ise "Ebu Kerib" idi. İbn Abbas'a göre bu şahıs, Tübba'-ı Ahir olan Ebu Kerib Es'ad b. Melik'ten başkası değildi. Diğer bazı rivayetler, "Tübba'"ı, isim kabul edip, biri, Tübba' b. Hassan b. Melkîkerib b. Tübba' İbnü'l-Erkrân, diğeri, Es'ad Tübban Ebu Kerib b. Melkîkerib b. Kays b. Zeyd b. Amr Zî'l-Ezâr b. Ebrehe olarak belirlerler. (İbn Asâkir, V, 293-300) Tübba'ın, Hassan b. Tübba' b. Es'ad b. Kerib el-Himyerî olduğunu söyleyen de vardır. (İbn Asâkir, V, 293-300) Kur'ân'da zikredilen Tubba'ın hangi isme tekabül ettiği konusu, aynı asırda yaşayan baba, oğul veya dede isimleri ile de karışmıştır. Ebu Kerib Es'ad Tübba', (m.s. 433), Hassan Yuhamin Tübba' (m.s. 420-450) ve Es'ad Tübba' (ms. 450-518) sıra ile dede-baba ve oğuldurlar. Es'ad Ebu Kerib b. Melkîkerib el-Himyerî isminde ittifak edilmiş gibidir. (Mürücü'z-Zeheb, I, 203) Bu da m.s. IV. Yüzyılda yaşamıştır.

Tübba', iki âyette, terkip halinde "Kavm-i Tübba'" olarak zikredilir. Bunlar da, Ashâb-ı Ekye gibi, peygamberlerini yalanlamış ve mücrim (kâfir) oldukları için helâk edilmişlerdir. (Duhan, 44/37; Kaf 50/14)

Kur'ân'da geçen, "Tübba'" hakkında tefsirciler ihtilaf etmişlerdir. Kimi bunu, Hire'yi kuran ve Semerkant'a kadar giden ve orayı yıkan Yemen hükümdarına nispet ederken, kimi de, onun Arap kökenli sahih bir adam olduğunu söylemişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de geçen "Kavm-i Tübba'" terkibinde yer alan isimlerden, "kavim" ile Himyerîler, "tübba" ile de Es'ad Ebu Kerib el-Himyerî kastedilmiştir. Bu âyette geçen, Tübba', salih biri idi. Hz. Peygamber'den, muhtemelen 200 yıl önce yaşamış ve Hz. Peygamber'in diğer kitaplardaki vasıfları kendine anlatılınca, onu görmeden iman etmişti. (Sealibî, IV, 141; (İbn Atiyye, IX, 6)) Medine'ye gelen "Tübba'" da, Yine Es'ad Ebu Kerib el-Himyerî idi. Güçlü bir hükümdardı. Ordularını savaşa hazırladığı zaman Şam'dan Sana'ya kadar bütün insanlar hizaya gelir ve ona tazim ederlerdi.

İlgili ayetin siyakında, peygamberlerini yalanlayan kavimler içinde zikredildiği göz önüne alınarak, Tübba''ın peygamber olma ihtimali üzerinde de durulmuştur. Bir peygamber mi, yoksa salih bir mümin mi olduğu konusu hakkındaki bilgiler net değildir.

Kur'ân-ı Kerim, Tübba''ı değil, kavmini zemmetmiştir. İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber, Müslüman olduğu için, Tübba' hakkında kötü söz konuşulmasını yasaklamıştır. (Mu'cemü'l-Kebir, XI, 296) Bir başka rivâyette ise, Tübba''ın nebi olup olmadığı konusunun bilinmediğine dikkat çekmişlerdir. (Avnü'l-mabud, II, 281) İbn Abbas ise, onun bir peygamber (nebi) olduğunu belirtir. (Kurtubî, Tefsir, XVI, 146)

Allah (c.c.), hususen Kureyş'i ve genelde bütün insanları kastederek, "Onlar mı daha güçlü kuvvetli, yoksa Tübba' halkı ve onlardan önceki toplumlar mı? Belli ki onlar daha güçlü idiler. Ama ağır suçlar işlediklerinden imha ettik onları!" diyerek, bu kavmin ve benzerlerinin helâk edildiğini, zulüm ve küfürlerinde devam ederlerse, Kureyş'in de aynı akibete uğrayacağını beyan ediyor. (Duhan, 44/37)

Tübba', Yemen hükümdarı ise, Tübba' Kavmi de bu hükümdarın döneminde yaşayan Himyerîlerdir. Şayet Tübba' bir peygamber ise, kavmi de, Yemen'in güney batısında yaşayan insanlardır. Allah (c.c.) diğer helâk olan kavimler gibi, bunları da peygamberlerini yalanlamaları yüzünden helâk etmiştir. Suçlarının ne olduğu ise, ayet-i kerimede açıklanmamıştır.

Kâbü'l-Ahbar'a göre, Tübba', bir kral, kavm ise kâhinlere inanan bir topluluktu. (Tefsirü San'anî, III, 209) Âd Kavminin de yurdu olan Sana, Tübba' kavminin iskân ettiği yerdir. (et-Tahrir ve't-Tenvir, VII, 194)

Taberî'nin kaydettiğine göre, Tübba', Arabistan Yarımadasının güney batısında hüküm süren Himyer sultanlarından biri olup, çeşitli fetihler yapmış; Hire'ye ve Sermerkand'a kadar gitmiştir. (Taberî, Tefsir, XXV, 128)

Hasılı, Himyerîler, Arab-ı aribe'den olup, evvela Sebe' Kavminin bir boyu ve güçlü bir kabile iken daha sonra devlet olmuşlardır. Romalıların "homeritae" dedikleri Himyerîler, Batı dillerinde "himyarite" veya "himyar" olarak geçer. Habeşçe "hemer" olarak bilinir. İlk, Cenediye ve daha sonra Zafâr'ı merkez edindiler. Zafâr'da Himyerîlerin bir remzi olan ve onların başkentini düşman saldırılarından koruyan "Reydan Kalesi" meşhurdur. Burası aynı zamanda kralların, ev ve kasırlarının bulunduğu mahaldi.

Himyerîlerin hududu, kuzeyde "Reşay", "Habban", doğuda Hadramut; batıda Zîb (veya Ziyâb) ile çevrili idi. Başlangıç itibarıyla, Kataban devletinin bir parçası olan Himyer, bir yönüyle de Hadramut'a ulaşıyor güneyde, Sana ve Aden arasını tutuyordu.

Arap kaynaklardan anlaşıldığına göre, Himyerîler, Zafâr, Redâ mıntıkasında Lehec civarında ikamet ediyorlardı. Himyerîlerin ikamet ettikleri yerler, "Reyden" veya "Zîreydân"a nispet edilen "Zî Reydân" veya "Zireyden" olarak bilinir. Himyer hükümdarlarının sarayları, Başkentleri olan Zafâr'da idi. Burası Himyer nezdinde, Sebe' hükümdarlarının sarayları olan "Selhan" (Selhân, Selhîn), Ğamden (Ğamdân) sayarları gibi idi. (Cevad Ali, IV, 165-167)

İlk hükümdarları Abdişems b. Yârub b. Kahtan'ın oğlu Himyer'dir. (Tarihü'ş-şarki'l-edna el-Kadim, II, 336-40) Batılılara göre, Hımyer'in başkenti "Sapphar" (Saphar veya Zafar) idi. Tevrat'ta ise "Sefar" olarak geçer. (Tekvin 10/30) Himyer devletinin Milattan önce hangi asırda kurulduğu ihtilaflıdır. Bazılarına göre, milattan önce, 115 ile milattan sonra 525 yılları arasında hüküm sürmüşlerdir. Milattan önce, Hz. Hûd'a kadar dayandırılan tarihlerinde, otuz altı kadar hükümdar geçmiştir. Hud'a karşı çıkan Şeddad, dünyayı baştanbaşa fetheden Zülkarneyn, Hz. Süleyman'a iman eden Belkıs ve nihayet Tübba' onların meşhurlarındandır. (Şemseddin Sami, III, 1992)

İslamî kaynaklara göre, Tübba' Kavmi ve hükümdarları güçlü bir millet idi. Uzak Doğu'ya ve Orta Asya'ya akınlar düzenlemişlerdi. Oğlu, Ğayle de bu seferde kendisine refakat etmişti. Tübba'ın ne zaman ve kaç kere sefere çıktığı bilinmemektedir. Verilen bilgilere göre, Irak'tan Hire'ye kadar ilerledi. Bu arada, el-Ezd, Lahm, Cüzâm, Amile, Kuzaa kabileleri ona iltihak ettiler. Daha sonra, Tayy, Kelb, es-Sukûn, Belhars b. Kâb ve İyâd gibi kabileler de ona katıldılar. Oradan Musul'a ve daha sonra Azerbaycan'a geçti. Türklerle karşılaşıp onlarla savaştı. Horasan'a, Sicistan ve Semerkant'a ve oradan Hindistan ve Çin'e akınlar düzenledi. Birçok esir ve ganimet alıp döndü. (el-Kâmil fi't-Tarih, I, 91) Yaptığı akınlar arasında Batı Roma'da vardır. (Cevad Ali, IV, 165-167)

Bu seferlerden birinden dönerken Şam'a uğradı. Şam'dan birçok Yahudi Bilginini alıp Medine'ye getirdi. Dönüşünde Medine-i Münevvere'ye uğradı. Re'sülayn denilen yerde veya bir Medine bahçesinde konakladı. Oğlu Ğayle'yi Medine'de idareci olarak tayin etti. Fakat suikastla öldürüldü.

Bunun üzerine bütün Medine ahalisini katletmeye karar verdi. Kureyza'dan iki amcaoğlu Kâb ile Esed veya Şabur, bir başka rivâyette, Haham Başı Samuel, Medine halkının üstün ve kerim insanlar topluluğu olduğunu, Kureyş kabilesinden, ismi Muhammed olan Muhacir Nebi'nin yurdu olduğunu söylediler. Sonra da onu iman etmeye davet ettiler. O da iman etti ve onlara ikramda bulundu. Medine hakkında yapacağı kötülükten vazgeçti.

Ebu Hatim'e göre, Tübba'-ı Himyerî, Hz. Peygamber'in risaletinden 700 sene önce (200 yıl olmalı), onun vasıflarını duyunca Müslüman olmuştu. Allah Resûlünün vasıflarını duyunca, bir mektup ve bir de O'nun hakkında şiir söyledi. Farklı versiyonları olan şiirden bir bölümü şöyle:

النسم باري الله من رسول . . . أنه أحمد على شهدت

عم وابن له وزيراً لكنت . . . عمره إلى عمري مد فلو

"Şahadet ederim ki, Hazret-i Ahmed, meltemleri Yaratan Allah'dan gelen bir Resuldür. Onun yaşadığı çağa erişseydim, ya onun veziri ya da amcaoğlu olurdum." Mektup ise şöyle başlıyordu: "Sana ve Allah'ın sana indirdiği Kitabına iman ettim. Senin dinin ve senin sünnetin üzereyim. Senin Rabbine ve her şeyin Rabbine ve Rabbinden getirdiğin şeraitine, iman ve İslam esaslarına iman ettim. Ve ben bunu kabul ettim. Eğer senin geleceğin asra yetişirsem ne âlâ ne güzel. Şayet sana yetişmezsem, bana da kıyamet gününde şefaat et. Beni sakın unutma. Ben senin, tevbe etmiş ümmetindenim. Sen gelmeden ve sana risalet verilmeden önce sana biat ettim. Ve ben, İbrahim'in de dini olan Senin Dinin üzereyim." Bundan sonra mektubu mühürledi ve onu, "Bundan önce de sonra da hüküm (emir) Allah'ındır" ayetiyle süsledi. Mektubun, alıcı bölümüne ise: "Muhammed b. Abdillah, Allah'ın Nebisi ve hem Resûlü, Hatemü'l-Enbiya ve Alemlerin Resûlü'ne, Tübba'ı Evvel'den…" yazdı. (İbn Asakir, V, 296)

Bazı rivayetlerde, bu mektup ile şiir, Halid b. Zeyd'in (Eba Eyyub el-Ensarî) yanında bulunuyordu. Geçmiş büyüklerden elden ele geçerek ta Asr-ı Saadet'e kadar korunmuş ve Resûlullah sallallahü aleyhi veselleme teslim edilmişti. (İbn Asakir, V, 296-97)

Übey b. Kâb'dan gelen bir rivâyette Tübba' ile Yahudi Alimi Şabur arasında şunlar geçer: Şabur, Tübba''a:

"Ey Melik! Burası, Hz. İsmail'in oğullarından Muhacir bir Nebinin yurdudur. Mekke'de doğacak ve ismi de Ahmed olacaktır. Medine'ye hicret edecektir. Şimdi konakladığın bu yerde, savaşlar olup onun Ashâbından ve düşmanlarından niceleri öldürülecektir." Tübba': "Nebi olduğunu iddia ettiğin o kimse ile burada kim savaşacak?" Şabur: "Mekke'den kavmi buraya gelip onunla savaşacak." Tübba': "O Nebinin kabri nerede olacak?" Şabur: "Bu beldede". Tübba': "Kavmi ile savaşınca, kim galip gelecek?" Şabur: "Bazen kendisi bazen de düşmanları galip gelecek. Konakladığın bu yerde, onun sahabilerinden bir kısmı şehit olacak. Sonunda o muzaffer olacak." Tübba': "Onun şemaili nasıldır?" Şabur: "O, ne uzun ne de kısa boyludur. Gözünde bir kızartı vardır. Katıra biner. Yünden harmani giyer. Kılıcı boynuna asılıdır. Mutlaka galip gelecektir." Tübba': "Bu beldenin tahrip edilmesi için artık herhangi bir gerekçe olamaz. Bu beldeyi herhangi bir kimse de harap edemez." Tübba', bundan sonra Yemen'e döndü. (Dürrü'l-mensur, VII, 416)

Bazı rivayetlere göre, yüzlerce insanın Medine'de ikamet ettiği evler yaptırıp, gelecek Nebi'yi beklemelerini söylemişti. Tübba', Evs ve Hazrec'e: "Burada ikamet ediniz. Eğer, Hatemü'l-Enbiya buradan çıkarsa ona yardım eder ve onu tasdik edersiniz. Eğer sizin gününüze yetişmez de ölürseniz, bunları çocuklarınıza vasiyet ediniz" diye tavsiyede bulundu. (İbn Atiyye, IX, 6)

Medine'den ayrılıp Mekke'ye doğru ilerlerken yolda, Hüzeyl Kabilesinden bazıları onun Kâbe'yi de kuşatmasını istediler. Bu durumu, yanında götürdüğü Yahudi Bilginleri öğrenince, Tübba''a Kâbe'nin çok kıymetli bir mekân olduğunu, Allah'ın yeryüzünde mescit yaptığı, ondan başka bir evinin bulunmadığını söylediler. Tübba', onların sözünü dinledi. "Eğer burası Allah'ın evi ise, ona hürmet etmeye ben daha layığım." dedi. Kendisine telkin edilenlerin aksine Kâbe'ye hürmet etti, ona örtü giydirdi. Hac ibadetini yapıp kurbanlar kesti. Kâbe'ye örtüyü ilk o giydirdi. (Cevad Ali, IV, 165-167)

Yemen'e dönünce Müslüman olduğunu kavmine söyledi. Burada yaşayan putperest kavim, Ehl-i Kitab'tan bir gruba da eziyet ediyorlardı. Tübba''ın kavmi ona: " Ya Tübba', sen bizim efendimiz ve efendimizin oğlusun. Buradan ayrılırken, bir din üzere idin, seferden dönünce başka bir dine girmişsin. Şimdi, iki yoldan birini tercih edeceksin. Ya bizim yakamızı ve hükümdarlığı bırakıp istediğine ibadet edersin, ya da yeni kabul ettiğin bu dinden dönersin." Kendilerinin doğruluğunu ateşle deneyeceklerdi. Yahudi Âlimler, Tübba''ın bunu kabul

etmesini istediler. Tübba''ın kavmi ve Yahudi Âlimleri, tutuşturulan ateşin yanına geldiler. Yahudi Âlimleri, kutsal kitaplarını boyunlarına takmış, diğer putperest Tübba' Kavmi de putlarını yanlarına almışlardı. Arkalarında da kolluk güçleri bekliyordu. Derken, herkes kendinin Allah nezdinde haklı olduğunu göstermek için, ateşe girdiler. Ateş, putperestleri putları ile birlikte yaktı. Yahudi Âlimleri kurtuldular. Bu durumu izleyen, insanlardan bir kısmı Müslüman oldu bir kısmı da Tübba''a teslim oldu. (Taberî, Tefsir, XIV, 518)

Bazı rivayetlerde, her iki taraf Allah'a kurbanlar adamış ve gökten inen ateş, Ehl-i Kitab'ın kurbanlarını yakıp kabul ederken diğerlerini olduğu gibi bırakmış ve bunun neticesinde orada bulunan halk Müslüman olmuştu. (Tefsirü San'anî, III, 209)

Tübba' bundan sonra bir süre daha yaşadı. Akabinde kardeşi hükümdar oldu. Yemenliler, onun kardeşini öldürdüler. Tekrar putperestliğe döndüler. (Dürrü'l-mensur, VII, 416; Tefsirü San'anî, III, 209)

Bir kısım kaynaklarda, Tübba''ın bazısının Müslüman olduğu ve Hanif dini üzere amel ettiği, bu dini neşredip putperestliğe cephe aldığı anlaşılmaktadır. Bunlar, esasta, Tübba''ın bir İlah'a inandığını ve Hz. Peygamber'in risaletini kabul ettiklerini ve onun dinine girdiklerini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'in, onlar hakkında beyan ettiği şu hadisler de bunu göstermektedir: "Tübba''a sövmeyiniz, zira o Müslüman oldu." (Taberânî, XI, 296) "Tübba'ın durumu hakkında şüphe etmeyiniz! Zira o Müslüman oldu." (Dürrü'l-mensur, VII, 415) "Tübba' hakkında, sadece hayır konuşunuz! Zira o, Hac edip Hz. İsa'ya indirilene de iman etmişti." (Dürrü'l-mensur, VII, 415) "Tübba' salih bir adamın sıfatıdır. Allah (c.c.) onun kavmini zemmetmiş fakat kendini zemmetmemiştir." (Taberî, Tefsir, XXV, 128) "Hz. Peygamber (s.a.s.), Tübba'a sövmeyi yasaklamıştır. Tübba' Es'ad, Hz. İbrahim'in dini üzere idi. Es'ad el-Himyerî'ye sövmeyiniz, Kâbe'yi ilk örtü ile giydiren o idi." (Dürrü'l-mensur, VII, 415)

Burada, Yemenlilerin ecdadının, Ehl-i Mekke'nin ecdadından, daha güzel, daha hayırlı olduğu, Mümin ve Muvahhit olduklarına vurgu yapılmaktadır. İlk, onlar Beyt-i Şerif'i giydirmiş, onu tamir etmiş ve onun kıymetini, İslamiyet gelmezden önce takdir etmişlerdir. (Cevad Ali, IV, 165-167)

Kur'ân-ı Kerim, Tübba' Kavmi'nin, elçileri kabul etmedikleri için helâk edildiğini beyan ediyor. Tübba'ın bir nebi ya da resul olmadığı ağırlık kazandığına göre, o dönemde mevcut olan bir dine, mesela "Hanif" dinine davet etmiş olması ve kavminin de bunu reddederek kabul etmedikleri için yanarak helâk edildikleri söylenebilir. Bu kavmin helâk edilmesi, Tübba'ın müslümlan olması sonucu, onun dinine girmeyip, kendi istekleriyle ateşe girmeleri neticesinde olduğu anlaşılmaktadır.

Sahih görüşe göre, Tübba' peygamber değildi. İslamiyeti kabul ettiği söylense bile, yaşadığı çağda hangi dini kabul ettiği meçhuldür. Rivayetlerde onun, Hanif dini üzere olduğu veya Yahudi olduğu veyahut Hıristiyan olduğu belirtilmekte ise de, "Hanif" dini üzere olduğu fikri ağır basmaktadır.

Netice olarak, Tübba'ın hem ismi hem vazifesi hem de çağı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Lakin onun bir Yemen sultanı olup, salih biri olduğu, hak bir dini kabul ettiği kesindir. Kavmini hak bir dine davet etmiş ve onlar da kabul etmedikleri için yanarak helâk olmuşlardır.

İslam'ın doğduğu günlerde, Himyerîlerin nüfuzu kırılmış, kabileler halinde yaşamaya devam ediyorlardı. Hz. Peygamber aleyhisselam, mahalli küçük emirlikler halinde varlığını sürdüren Himyerî melikleri ile mektuplaşmış ve buna binaen ilk elçi Ayyaş b. Ebu Rebia el-Mahzumî'yi, el-Haris, Mesrûh ve Naym b. Abdi Külal'a göndermişti. (ibn Sa'd, Tabakat, I, 282) İslamiyet'i kabul eden ilk Himyerî meliki Zür'a Zû Yezen oldu. (İbn Sa'd, V, 530) Bu sıcak ilişkilerden ötürü, Muaz b. Cebel, Cenediye amilliğine gönderildi. Günümüzde, Muaz b. Cebel'in Cenediye es-Süflâ'da izleri ve kendi adına yapılmış Mescid-i Muaz b. Cebel mevcuttur.

İslam geldikten sonra, San'a'da bir kabir kazılmış, içinde henüz çürümemiş olan iki kadın mezarı bulunmuştu. Başlarında, altın suyu ile yazılmış gümüşten bir levhada "Bu kabir, Tübba'ın iki kızı Hubbî ve Lemîs'e aittir. Bu kızlar hastalandı ve öldüler. İkisi de Allah'ın bir olduğuna ve hiçbir şeyin ona şerik olamayacağına şehadet etti ve salih kimseler olarak vefat ettiler" yazılı idi. (Sealibî, IV, 141)

TUR: TUR-İ SİNA, TUR-İ SEYNA, CANİBİ'T-TUR, CANİBİ'T-TURİ'L-EYMEN (الطُّورَ)

"Tûr", Arapçada genel olarak "dağ" anlamına gelir. Bu kelimenin, Süryaniceden Arapçaya girdiği ve Süryanice, dağa, "tur" dendiği de iddia edilir. Fakat özel olarak, Hz. Mûsâ'nın Allah ile münacatta bulunduğu Sina Dağı'nın adı olduğu belirtilmiştir. (Taberî, Tefsir, I, 324-25)

Kur'ân'da, «tur», «tur-i seyna" (tur-i sina) ve «tur-i sinîn»den, Eyle'den Mısır'a kadar olan dağ silsilesi kastedilmiştir. Bunların içinde, Tur-i Sina ile muhtemelen, bilinen Cebel-i Mûsâ'ya işaret vardır. Bundan başka, Kudüs'te Zeytin Dağı, Nablus'un güney batısında yükselen Gerizim dağı, Şam'da Kasiyon dağına da Cebel-i Tur denir. Birinde özel isim, diğerlerinden vasıf olarak kullanılmış ve onların da bu dağ gibi mübarek olduğu iması verilmiştir. Ayrıca, "Tin" suresinde geçen, "et-Tin" ve "ez-Zeytun" ile Şam'da bulunan "Tur-i Teynâ" ile "Tur-i Zeytâ" kastedildiği bazı rivayetlerde geçmektedir. (Kurtubî, Tefsir, XX, 111)

Müminûn suresi 20. âyette geçen “tur-i seyna” terkibinin gerek kıraatinde gerekse anlamında farklılıklar olsa da hepsiyle "Tur-i sînа" (Cebel-i Mûsâ) kastedilmiştir. Nebatî dilinde, “tur” dağ, “sina” da “güzel” anlamına geldiğine göre, “tur-i sina”, “güzel dağ” demek olur. Kimi de bu terkibin “ormanlık dağ” anlamına geldiğini ileri sürmüştür. İbn Abbas’a göre, “tur”, dağ; “sina” ise “mübarek” manasında olup “mübarek dağ” demektir. Hz. Mûsâ’nın vahiy aldığı dağın Sina bölgesinde olduğu hakkında alimler hemfikirdirler. Fakat bu dağlardan hangisinin olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Vehb b. Münebbih’e göre, Eyle’den Mısır’a kadar uzanan dağ silsilesine Tur-i Sina denir. (Taberî, Tefsir, VIII, 13; Zadü'l-mesîr, V, 467) Fakat gerek Kitab-ı Mukaddes yorumcuları gerekse Müslüman âlimlerinin çoğu bu dağın bilinen Tur-i Sina (Cebel-i Mûsâ) olduğunu savunmuş, Hz. Mûsâ’nın Tih’ten ayrılmadan önce yaşadığı olayların bu dağ ve bu dağa yakın vadide (Tuva Vadisi) gerçekleştiğine inanmıştırlar.

Suudi Arabistan'ın Kuzey batısında yer alan Tebük'ün batısında Cebel-i Lûz (Cebel-i Zebir) denilen dağın da Tur-i Sina olduğu, hem yöre halkı hem de bazı araştırmacılar tarafından belirtilmetkedir.Tur-i Sina’nın diğer peygamberlerden çok, Hz. Mûsâ ile ilgili olduğu “canibi’t-turi’l-eymen” (Tur’un sağ yanı) gibi, vs. belirtilmek suretiyle, vahyin indiği istikametlere işaret edilmiştir. Hz. Mûsâ (a.s.) Medyen’den Mısır’a giderken, Tur-i Sina’da sağ tarafına gelen yönden bir ses geldi. Buradaki “sağ” tabiri, Mûsâ’nın sağı demektir. Yoksa dağın sağı ya da solu olamaz. (Taberî, Tefsir, XVI, 94)

Kur'ân’da geçen “tur” ifadeleriyle, hep Hz. Mûsâ’nın vahiy aldığı mekân kastedilir. Bu mekân, Hz. Mûsâ’nın Allah ile kelam ettiği ve “on emri” ile birlikte sonunda Tevrat’ı topluca burada aldığı dağın adıdır.

Bu gün bilinen Tur-i Sina, Sina Yarımadasının güneye doğru ortasında olup, 2,285m yüksekliktedir. Dağın zirvesinde, küçük bir mescit ve küçük bir Yunan Ortodoks kilisesi mevcuttur. Kilise, daha önce 16. yüzyıldan kalan kilisenin izlerinin üzerine yapılmıştır. Hz. Mûsâ’nın “On Emri” ve Tevrat levhalarını aldığı bir mağaranın bulunduğu mekândan söz edilir. Bazalt kayalardan meydana gelen Tur-i Sina, ekilip biçilmeye elverişli yer değildir. Durum böyle olunca, zeytinin burada yetiştiğini beyan eden ayet-i kerimenin yorumuna gidilip, Tur-i Sina’nın bu muhitte olamayacağı, olsa olsa Kudüs’teki Zeytin Dağı’nın Tur-i Sina olacağı iddia edilmiştir. Kur'ân’da geçen ve "sina" isim ya da sıfatıyla terkip halinde olmayan “Tur’un, Hz. Mûsâ’nın vahyi aldığı dağ olabileceği ihtimali üzerinde de durulmuştur. Bununla birlikte Tur-i Sina’nın, zeytinin ana yurdu olma ihtimali gözden kaçırılmamalıdır. Bugün Tebük ve Medyen ile aynı iklimi paylaşan bu coğrafyada, fevkalade zeytin yetişmektedir. Öte yandan, Tur ve Tur-i Sina ile, başta Cebel-i Mûsâ olmak üzere Hz. İsa’nın vahiy aldığı Zeytin Dağı ile Nasıra’daki Saîr dağı, bir çok peygamberin vahiy aldığı Kasiyon dağı ve nihayet Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselamın vahiy aldığı Cebel-i Nur (Hira dağı) ile hicrette gizlendiği Sevr dağına işaret edilmiştir. Kur'ân, “Tur”a (dağ) yemin etmek suretiyle sadece, peygamberlere değil, onun yolunu takip eden, evliya ve müceddidlerin de sığınağı olması hasebiyle, büyük çilekeşlerine de işaret etmiştir.

UHTE HARUN: HARUN’UN KIZ KARDEŞİ (أخت هارون)

Hz. Meryem’in kardeşi veya soyu Hz. Harun’a dayanması itibariyle Harun’un kız kardeşi olması

Buradaki “Harun” ismi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Birinci yoruma göre, bu âyette geçen Harun ile Hz. Mûsâ’nın kardeşi Harun farklıdır. İkinciye göre de, Hz. Meryem’in, Harun’a nispet edilerek “Ey Harun’un kız kardeşi!” denmesi, onun akrabalarından, namus ve iffetli kişiliğiyle öne çıkmış bir zatı işaret eder. Zira bu ailede namus ve iffeti ile bilinen kişiler, hep Harun’a nispet edilirlerdi. Muğire b. Şûbe, Necran’a gittiğinde, oradaki Hıristiyanlar bu âyetteki Harun’un, Hz. Meryem’in kardeşi olamayacağını ileri sürüp, Harun ile Hz. Meryem arasında yıllar geçtiğini söylemişlerdi. Kur'ân'ın yanlış beyanda bulunduğunu ima etmeleri üzerine, Muğire olayı Hz. Peygamber’e (s.a.s.) iletti. Allah Resûlü de, Muğire’ye, “Onlara diyeydin ki: Bilmiyor musunuz, bu İmran ailesi, çocuklarına, geçmiş peygamberlerinin veya salih kişilerinin isimlerini koyarlar.” (Taberî, Tefsir, XVI, 77) O halde, buradaki “Harun” ismi, Hz. Meryem’in akrabalarından salih bir kimseye izafetle veya Hz. Harun’un soyundan geldiği için ona izafetle söylenmiş bir ifadedir. Zira Resul-i Ekrem’in eşleri Hz. Safiye, Beni Nadir Yahudilerindendi. Bu yüzden kendisine birileri tarafından “Yahudi kızı” denip ayıplanmaya kalkışılınca, Resûlullah’a şikâyet etti. O da buyurdular ki, “Sen de, onlara, amcam Harun, Babam Mûsâ, eşim de Hz. Muhammet, deseydin.” (Tirmizî, “Menakıb” 63) [bk. MERYEM]

URCÛNİ’L-KADİM: (عرجون القديم)

Hurma salkımının arkasında hilalin renk ve şeklinde eğilen kısım [bk. SEMA VE SEMAVAT]

UZZA (عزى)

Kur'ân-ı Kerim'de ismi zikredilen putlardan biri

«Uzza» kelimesi, «aziz»in müennes kipi olup, terim olarak beyaz taştan yontulmuş bir putun adıdır. Araplar, bunları (hâşâ) "Allah'ın kızları" olarak kabul ederlerdi. Batn-ı Nahle'de Uzza adına mabet vardı. Gatafan ve Taif'tekiler de bu puta taparlardı. Hatta Taif'te Uzza adına bir mabet de bulunurdu. (Taberî, Tefsir, XVII, 58) Kureyş'in de taptığı bu put, onların nezdinde, en büyük izzet ve ikrama mazhar olurdu. Batn-ı Nahle'de, Mescid-i Haram'a benzetilen bir bölge bile tahsis etmişlerdi. (Kelbî, el-Asnam, s. 3?)

ÜZEYİR ALEYHİSSELAM (عزير عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen, nebi ya da veli olduğu ihtilaflı olan kişi

«Üzeyir» Arapçaya sonradan girmiş bir isimdir. (Zemahşerî, s. 191) Muhtemelen Ahd-i Atik'te anlatılan Ezra'nın karşılığıdır.

Üzeyir, takriben M.Ö beşinci veya dördüncü yüzyıllarda yaşadı. Babil'deki esaretleri döneminde (m.ö. 459) binlerce Yahudi'yi esaretten kurtarıp Kudüs'e getirdi. Kudüs'ün yeniden inşasında yardımlarda bulundu. Şeriatları, adet ve dilleri hakkında bütün bildiklerini unutan Yahudiler, kaybolmuş olan Tevrat metinlerini ihya eden Üzeyir'e büyük şükran duydular. Bu hizmetlerinden dolayı Üzeyir, İsrailoğulları'nın aşırı takdir ve saygısını kazanmıştı. Bu saygı dolayısıyla hakkında kullanılan mübalağalı ifade, bazı Yahudi mezheplerinin sapıtmasının ve onu (haşa) "Allah'ın oğlu" sanmalarının sebebidir. Kur'ân-ı Kerim, Üzeyir'i "Allah'ın oğlu" kabul etme hususunda bütün Yahudilerin müttefik olduğunu iddia etmez. Allah'a iman konusunda Yahudilerin sahip oldukları hurafeler, onlardan bir kısmının Üzeyir'i Allah'ın oğlu olduğunu vehmettirecek kadar aşırı bir dereceye vardırmıştı. (Tefhimü'l-Kur'ân, II, 221)

Çoğunluğa göre Bakara suresi 259. âyete konu olan, altı üstüne gelmiş şehre uğrayan kişinin Üzeyir aleyhisselam olduğu rivayet edilmiştir. (Taberî, Tefsir, III, 28) Diğerlerine göre ise, Urmiya (İrmiya) b. Halkiya, ki bu da Hızır'ın diğer adıdır. Taberî'ye göre burada ismin önemi olmayıp, önemli olan Cenab-ı Hak'kın, öldükten sonra yaratıklarını nasıl dirilttiğinin ve fani olduktan sonra nasıl eski haline iade ettiğinin, münkirlere anlatılmasıdır. Köye uğrayan zat Üzeyir de olabilir, İrmiya da. Bu, esas hakikati değiştirmez. (Taberî, Tefsir, III, 28-9) Kimi de bunun peygamber ya da salih bir kişi ile alakası olmayıp, inançsız birinin olduğunu ileri sürmüşlerdir ki bu görüş hiç kabule şayan değildir. (Zadü'l-mesîr, I, 309)

Kur'ân'da zikredilen peygamberler arasında, Üzeyir aleyhisselamın peygamber olup olmadığı ihtimalli olup genel kanaate göre veli sayılmıştır. Filistin'in Averta köyünde kabri, Irak'ın Erbil ve Türkiye'nin Gerger ilçesine bağlı Sutepe köyü mezrasında makam kabirleri bulunmaktadır.

VADİ'N-NEML: KARINCA VADİSİ (وَادِ النَّمْلِ)

Vadi'n-neml, "Karınca Vadisi" demektir. Bu mevkinin nerede olduğu hakkında birkaç rivayet vardır. Bununla hangisi kastedildiği kesin bilinmemektedir. Önceleri Sedîr isminde bir vadi iken, şimdi Taif'in şehir merkezinde, bir caddeye yöre halkı tarafından "Vadi-i neml" denmektedir.

Ayrıca şehrin kuzeyinde şehre bitişik bir yere de yine bu isimle anılan bir mevki vardır. Cinlerin iskân ettiği bir vadi olup, karıncaları da at olarak kullandıkları rivayet edilmiştir. Yerini tespit ettiğimiz vadilerden biri de Askalan'dadır. Bundan başka Şam'da karıncaların bol bulunduğu bir muhit, Yemen'de bir bölge de karınca vadisi olarak bilinir. (Taberî, Tefsir, XIX, 42; Beğavî, Tefsir, III, 411; Kurtubî, Tefsir, XIII, 169; İbn Batuta, I, 25) İbn Asakir, söz konusu karıncanın, Beni Şeysan kabilesinden Hares (veya Fahiye, v.b.) isminde ve kurt büyüklüğünde topal bir karınca olduğunu kaydetmiştir. (İbn Kesir, Tefsir, III, 360) Cinlerin iskân ettiği bir vadi olduğu da rivayet edilmiştir. Hz. Süleyman'ın cinleri çalıştırdığı bilinen bir gerçektir. Söz konusu karınca bu cinlerden biri olup, adının da yukarıda zikredildiği şekilde olduğu tahminden uzak değildir.

Hâsılı, Hz. Süleyman, orduları ile düzenli bir şekilde giderken Karınca Vadisi'ne geldiklerinde, onları gören karınca: "Ey karıncalar, haydin yuvalarınıza girin. Süleyman ve orduları, sizi fark etmeyerek ezip geçmesinler" diye seslendi. (Neml, 27/18)

Karınca'nın sesini işiten Süleyman aleyhisselam, tebessüm ederek: "Ya Rabbî, beni nefsime öyle hâkim kıl ki gerek bana, gerek ebeveynime ihsan ettiğin nimetlere şükredeyim, seni razı edecek güzel ve makbul işler yapabileyim. Bir de lütfedip beni hayırlı kulların arasına dâhil eyle!" diye dua etti. (Neml, 27/19)

VADİ (وادي)

Kur'an'da ismi geçen iki "vadi" genel anlamdadır. Bu iki vadi ismi genel bir coğrafyayı anlatmaktadır.

VADİ-İ SEMÛD (وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِي)

Kayaları oyup yontarak sağlam evler yapan Semûd halkının vadisi

Vad-i Semûd, Vadü'l-Kura olup, burada yeni el-Ula şehri ile Medain-i Salih harabeleri bulunmaktadır. [bk. MEDAİN-İ SALİH]

VADİ-İ TUVA: MUKADDES TUVA VADİSİ

(وَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى)

Mukaddes Tuva Vadisi, Hz. Mûsâ'nın 40 gün beklediği veya ilk vahyi aldığı vadi

«Vadi'l-Mukaddes», temiz ve mübarek vadi, demektir. Bununla birlikte, bu makamda kullanılan "tuva" kelimesinin birçok anlamı vardır. 1. «Tuva veya tıva», vadinin özel ismi; 2. «Tuva» «iki kere» demek olup, «Vadiyi iki kere takdis etti». 3. «Mûsâ»ya iki kez nida edildi. 4. "Tuva" tayy etti geçti, ayağını bastı, manasında olup, Hz. Mûsâ o vadiye gece vakti uğrayıp geçti. 5. Yalın ayak yere bastı. (Taberî, Tefsir, VI, 145)

Bu farklı yorumların hepsi muhtemel olup, Hz. Mûsâ, gece vakti, Tur'a yakın ve geniş, aynı zamanda çok mübarek ve temiz bir vadide, yalın ayak, vahyin geldiği noktaya yürüdü, manasına gelir.

Bu vadinin vahyin indiği dağa yakın bir yerde olduğu anlaşılmaktadır. Şayet Tur-i Sina, Cebel-i Mûsâ ise, bu vadi de Cebel-i Mûsâ'ya yakın bir yerdedir.

Hz. Mûsâ'ya, vahyin iniş yerine yaklaştıkça ayağına giydiği şeyin çıkartılması emri, (Tâhâ, 20/12) vadinin kutsiyetini gösteriyor ki, «tuva» kelimesi, hem vadinin ismi hem çok kutsi olmasının işareti olmuştur.

Günümüzde "Buka-i Mübareke" olarak da zikredilen bu vadi, Cebel-i Mûsâ diye bilinen ve Tur-i Sina olarak meşhur olan dağa giderken, içinde St. Catrina Kiliesinin (Azize Katerina Kilisesi) de bulunduğu vadi olarak bilinir. Diğer adı da Vadi-i Deyr'dir. [bk. TUR-İ SİNA]

VEDD, SUVÂ', YEĞUS, YEUK VE NESR

(وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا)

Vedd, Suva', Yeğûs, Yeûk ve Nesr'in kökenleri için farklı görüşler vardır. Nuh kavminin tarihinde bu isimde bazı güzel insanlar gelip geçmişti. Zamanla putperestler bunların şekilleri üzere bir takım heykeller ediniyor ve onlara tazimde bulunuyorlardı. Maksatları, yaşamış olan o kimseleri hayallerinde canlı tutmaktı. Onların heykellerine bakıp onlar gibi olmaya çalışıyorlardı. Birinci kuşak nesil böyle yaparken arkadan gelenler maksadı değiştirdiler. Adı geçen beş put Mezopotamya'daki putperestlerin en büyük putları idi. Bu adet, daha sonra, Nuh Kavmi'nden Araplara geçti. Böylece Dümetü'l-Cendel'deki Vedd, Kelb'in; Riyad'daki Suva', Hüzeyl kabilesinin; Yemen'in Sebe' tarafında Cürüf'deki Yeğûs, Beni Utayf'ın; Belḥa'daki Yeûk Hemedan'ın; Nesr ise, Küla'da Himyerîlerin putu idi. (Taberî, Tefsir, XXIX, 98-99; Razi, Tefsir,) Bunlardan, Vedd, insan suretinde; Suvâ', kadın suretinde; Yeğûs, aslan suretinde; Ye'ūḳ, at suretinde ve Nesr ise kartal (veya akbaba) suretinde yapılıyordu. Dünya coğrafyasına bakıldığı zaman, bu tür heykelleri görmek mümkündür. Mezopotamya'da yapılan kazılarda bu putların bazılarıyla karşılaşılmıştır.

YAHYA ALEYHİSSELAM (يحيى عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen ve İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerden biri

Yahya, Arapça bir isim olup "h-y-y" kökünden gelmektedir. Allah (c.c.) onu methetmiş ve imanla ihya ettiği için de adını bizzat Yahya koymuştur. (Taberî, Tefsir, III, 252) Hz. Yahya'dan önce bu isim kimseye verilmemişti. (Meryem, 19/7) İbranice, "yôhānān" ve İngilizce "john" olarak yazılırken, Ahd-i Cedid'de "John the Baptist" (Vaftizci Yahya) olarak ifade edilir. (PBD, pp. 438)

Hz. Yahya'nın babası Zekeriya aleyhisselam, annesi ise Hz. Meryem'in teyzesi (veya bacısı) Îşâ'dır.

Zekeriya aleyhisselam, 92 (veya 99, 120) yaşlarında iken, zevcesi de 98 yaşlarındaydı. Geç yaşlarına kadar çocukları olmamıştı. Hz. Meryem'in mabetteki kefili olan Zekeriya daha o çocuk iken, odasına girdiğinde, yanında turfanda sebze ve meyveler bulurdu. (Âl-i İmrân, 3/37) Meryem'e, bu nimetlerin nereden kendisine verildiğini sorunca, "Allah tarafından" derdi. (Âl-i İmrân, 3/37) Bu Allah'ın ihsanı ve Hz. Meryem'in de bir kerameti idi. Hz. Zekeriya için Hz. Meryem'e verilen bu ihsan bir rehber oldu. Meryem'e bunu ihsan eden Allah, benim menopoz dönemine girmiş eşimi doğum yapmaya elverişli hale getirir diye düşündü.

Meryem suresinin 1-15 ayetleri Hz. Zekeriya'nın bu isteklerini ve endişelerini dile getirir. Hayli yaşlı bulunduğu bir sırada, yerine geçecek bir yakınının olmamasından endişeye düşer. Hanımının kısır oluşu onun bu endişesini artırır. İşte o sırada Zekeriya Rabbine niyaz edip "Ya Rabbî, dedi, bana Senin tarafından tertemiz, hayırlı zürriyet ihsan eyle. Şüphesiz ki Sen duaları işitip icabet edersin." Cenab-ı Hak duaları karşılıksız bırakır mı? Zekeriya mihrapta namaz kılmakta iken melekler kendisine seslenip: "Allah sana,

Allah'tan bir kelimeyi tasdik edecek, hem efendi hem gayet zahid hem peygamber olacak olan Yahya'yı müjdeler" dediler. (Âl-i İmrân, 3/38-9) Hz. Yahya, peygamber babası Zekeriya'nın duası olarak doğdu. Cenab-ı Allah ona: "Yahya! Kitaba var kuvvetinle sarıl!" diye hitap etmişti. Henüz çocuk iken ona hikmet verdi. Allah nezdinden bir merhamet, arı duru bir gönül de ihsan etti. Hem o, haramlardan çok sakınan bir insandı. Anne ve babasına iyi davranan hayırlı bir evlattı, asla zorba ve isyankâr biri değildi. (Meryem, 19/12-14) Yahya aleyhisselam, aynı zamanda, Allah'ın beyanıyla, hem seyyid hem şehevî duygulardan uzak ve salihlerden bir nebi idi. (Âl-i İmrân, 3/39) O, aynı zamanda Hz. İsa'nın geleceğini (Allah'tan bir kelime) tasdik eden, bir nebi olarak tanıtılır. (Âl-i İmrân, 3/39)

Hz. Yahya, Kudüs'e yakın Ayn-i Kerem adlı köyde dünyaya geldi. Kudüs, o zaman Yahuda krallığı sınırlarında idi. Hz. İsa'dan altı ay (veya 3 yıl) büyüktü. (Araîsü'l-mecalis, s. 336)

Daha küçük yaşlarda, Tevrat'a sımsıkı sarılması emredilmiş, nebi olduğu belirtilmişti. Sekiz yaşında Beytü'l-Makdis'in hizmetine girip on beş yaşına kadar orada, gündüzleri hizmet, geceleri de Allah korkusundan feryat eder ağlardı. On beş yaşına vardığında artık dağlara, tenha yerlere çekilir ilahî haşyet ile hüznü devam ederdi. Yahudilerin Esseni mezhebine bağlı olanlar da hep halde yaşarlardı. Tih dağlarında dolaşır, Ürdün Irmağının kenarlarında bulunurdu. Bu ırmağın kenarında ayaklarını suya daldırdı. Susuzluktan dudakları çatladığı halde su içmiyordu. Nerde ise öle yazacaktı. Fakat o, bu halde iken: "Celaline yemin olsun Allah'ım. Nezdinde yerimin neresi olduğu bilininceye kadar bir yudum su almayacağım" diyordu. Babası onu su içmeye ikna etti. Tutup kolundan Beytü'l-Makdis'e getirdi. Namaz'a durunca kendinden geçinceye kadar ağlardı. Onun ağlamasına babası da ağlardı. Gözlerinden akan yaşlar, yanağında iz yapmıştı. (Uyûnü'l-ahbar, I, 246)

Hikmet ve irfanla dolu olan Zekeriya aleyhisselam, halka vaaz edeceği zaman cemaat arasında Yahya bulunursa, ne cennetten ne de cehennemden bahsederdi. (el-Kâmil fi't-Tarih, I, 100) Zira, o, Allah'ın azabını işitince kendinden geçer, dayanamayacak hale gelirdi. Hz. İsa aleyhisselam onunla karşılaştığında hep onu hüzünlü görürdü. Ne bir günah (hata) işlemiş ne de günaha meyil etmişti. (İbn Ebi Şeybe, VI, 345) [bk. ZEKERİYA]

Hz. İsa ile buluşmuş ve on iki havarinin başında görev yapmış olduğu da hem Ahd-i Cedid'de hem de İslamî kaynaklarda belirtilmiştir. (Araîsü'l-Mecalis, s. 340)

Hz. Yahya'nın şahadetiyle ilgili olarak Kur'ân'da herhangi bir bilgi yer almamasına rağmen İslam tarihi kaynaklarında, çeşitli bilgiler verilmiştir. Anlaşıldığına göre, her cihetçe sevilen ve sayılan bir delikanlı olan Hz. Yahya, kralın sarayına mensup bir kadın tarafından ölüme götürüldü.

Hz. Yahya, Peraea (Pira) ve Galilee (Celile) valisi Herod Antipas'ın, üvey kardeşi Philip'in karısı Herodias ile evlenmesini zina ile suçlayıp lanetledi. Herod Antipas, Hz. Yahya'yı Lut gölü kenarındaki Machaerus kalesine hapsetti. Herodias'ın kızı Salome, annesini kışkırtarak, Hz. Yahya'nın başının kesilerek idam edilmesini istedi. Salome, Hz. Yahya'ya âşıktı. Hz. Yahya ise bir peygamber idi. Ona hiçbir şekilde meyil etmedi. Bu yüzden, Salome onun başının kesilerek idam edilmesini istemişti. Annesi Herodias'ın isteği ve Herod Antipas'ın emri üzerine, devlet terörü ile, 32 yaşında kafası kesilerek şehit edildi. Yahya'nın kabri Şam'da Emevi Camii'nin içindedir. Ayrıca ona ait olduğu söylenen kolu, İstanbul'da mukaddes emanetlerde bulunmaktadır.

YÂKUB B. MÂSÂN (يعقوب بن ماثان)

Yâkub b. Masan Hz. Meryem'in amcası

Meryem suresi 6. âyette geçen Yâkub, Hz. Meryem'in amcası Yâkub b. Mâsân olup Yusuf aleyhisselamın babası Yâkub değildir. (Kurtubî, Tefsir, XI, 82) Bazılarına göre de, Yâkub peygamber kastedilmiştir.

YÂKUB ALEYHİSSELAM (يَعْقُوب عَلَيْهِ السَّلام)

İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerden biri

Yâkub, Arapçaya yabancı bir kelime olup (Cevalikî, s. 355) İbranice, "ya'ăqōv" kelimesinden gelmiştir. Halife veya birinin izini takip eden anlamına gelir. İngilizce Jacob olarak ifade edilir. Kur'ân'da geçen bir ismi de "İsrail" olup, ondan gelen soyuna İsrailoğulları (Beni İsrail) denir. (Taberî, Tefsir, I, 568) Yâkub'un babası İshak olup, onun Rebeka (Refeka) isimli eşinden doğmuştu.

Hz. Yâkub, dayıkızı "Liya" (Lea) ile evlenmiş ve ondan, Rüveybil, Şem'ûn, Lavî, Yahuda, Riyalûn (Zeyâlun), Yeşcür adlı oğullarıyla Dîne adlı kızı doğmuştu. Sonra Liya vefat edip ardından baldızı Rahile ile evlenmiş ve ondan, Yusuf ile Bünyamin doğmuştu. Ayrıca, Zilfe (زلفة) ve Belhiye (بلهية) veya Bilha adında iki cariyesinden, Dân, Nefŝalî (Neftali), Cad ve İşreb adında dört oğlu olmuştur. Böylece toplam 12 oğlu vardı. Kur'ân-ı Kerim'de beş yerde geçen Esbat kelimesi ile bunlar kastedilmektedir. (Taberî, Tefsir, I, 568-69) [bk. ESBAT]

Hz. Yâkub zayıf yapılı, uzun boylu, güzel yüzlü ve seyrek saçlı idi. Ahlaken, ağır başlı ve vakarlı idi. (İbn Kuteybe, Maarif, I, 9; Müstedrek, II, 622) Kur'ân-ı Kerim onu muhsin, (En'am, 6/84) kuvvetli ve basiretli, ahiret yurdunu düşünen ihlâslı (Sad, 38/45-46) olarak tanıtır.

Daha doğmadan, Allah tarafından, ismi verilerek müjdelenmişti. (Hud, 11/71) Harran'da yirmi yıl oturduktan sonra, Kenân diyarına (Canaan) önce Hazor ve ardından Nablus'a yerleşmişlerdi. Daha sonra, babası İshak'ın iskân ettiği Hebron'a (el-Halil) gitti. Babası İshak vefat edince, onu Hz. İbrahim'in yanına defnetti.

Mısır'da Hiksoslar döneminde Vadi-i Timyulat'a yerleştirildiler. Mısır'a gelmeden önce Filistin'de hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Filistin'den Mısır'a 86 kişi ile gelmiş ve kendisi vefat ettikten sonra Ahd-i Atik'teki bilgiye göre asırlar boyunca soyu muhtemelen 600.000'i geçmişti. Tarihçiler, Beni İsrail'in o zamanki nüfusunun bu sayıya ulaştığını mübalağalı bulurlar. Hz. Mûsâ, onları tekrar Filistin'e getirmek ve bozulan itikatlarını düzeltmek üzere gönderilmişti. Yusuf aleyhisselam Mısır'da iken, m.ö. 1700-1550 yılları arasında hüküm süren Hiksos Hanedanı vardı. Buna göre Yâkub (a.s.) bu çağlarda yaşamıştı. (MEB, XIII, 351) [bk. YUSUF]

Kur'ân'ın ifadelerine göre, muhtemelen babası İshak'ın vefatından sonra onun yerine geçti. Peygamber olarak İslam dinini neşretmeye başladı. Elli yıl, insanları, Yüce Allah'a itaat ve ibadete davet etmekle meşgul oldu. Yâkub aleyhisselam Kur'ân'da kendisine vahiy verilen bir peygamber olarak zikredilir. (Nisa, 4/163) Cenab-ı Hak Yâkub ve oğullarına din olarak İslam'ı seçtiğini de beyan buyurmuştur. (Bakara, 2/132)

Hz. Yâkub, bütün ev halkıyla Mısır'a geldikten sonra 17 yıl kadar yaşamış ve 147 yaşında vefat etmiştir. Ölüm döşeğine düşünce oğullarına, "Benim ölümümden sonra kime ibadet edeceksiniz?" diye sorar. Onlar cevaben: "Senin İlahına, senin ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın İlahı olan Tek İlaha kulluk ederiz. Ve biz ancak O'na teslim olan Müslümanlarız." derler. (Bakara, 2/133) Onlara, yalnız müslümanlar olarak can vermelerini tavsiye eder. Naaşının, babası İshak'ın yanına defnedilmesini ister.

Ölünce, Yusuf (a.s.) devlet töreni ile babasını el-Halil'e götürüp İshak'ın yanına defnetti. Hz. Yusuf, babasının vefatından sonra, 23 yıl daha yaşadı. Mısır hükümdarlarının bir gün gelip Allah'ı inkâr edeceğini, seçtiği İsrailoğulları'ndan 80 kadar kişiye bildirdi. Naşının da babasının yanına götürülmesini vasiyet etti. Abisi Yehuza'yı kendi yerine halife seçti (Araîsü'l-mecalis, s. 125; BE, "Jacob" m.) Harran'da Hz. Yâkub'a izafe edilen bir kuyu olduğu gibi, Nablus'ta da adına izafe edilen kuyular mevcuttur. [bk. HZ. İBRAHİM]

YECÜC VE MECÜC (يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ)

Yecüc ve Mecüc, kıraatlerde, "yâcûc ve mâcûc" olarak da okunur. (Taberî, Tefsir, XVI, 16) Bu isimler, Arapçaya başka bir dilden nakledilmiş olup, Arapça olmayan kelimeler olduğu anlaşılıyor. Avrupalılar bunları Gog ve Magog diye adlandırmışlardır. Şeytanın soyundan geldiğine inanırlarmış. Nitekim Batı Roma İmparatorluğunu istila eden Hunlara böyle demişlerdir ki, barbar deyiminden daha ağır bir hakareti içerir.

Yecüc ve Mecüc'ün normal üreme ile meydana gelmediği söylenmişse de bu türlü rivayetler, kabul görmediği gibi, aynı zamanda kınanmışlardır. Vehb b. Münebbih ve bazı âlimler bunu reddederek, Yecüc ve Mecüc'ün, Yâfes'in iki oğlu ve bunların çocuklarından iki kabile olduklarını ifade etmişler. Bu tercih, kabul görmüştür. Hz. Ali'den gelen bir rivâyete göre, bunlar, bir karış boylu insanlardı. (Zedü'l-mesir, V, 190) Bununla beraber Kur'ân'da tesniye (ikil) zamiri ile "yüfsidâni" denilmeyip de "müfsidûne" (çoğul) denilmesi, sayıca kalabalık olduklarına işaret etmektedir. Onun için iki değil, bir çok kabile oldukları anlaşılıyor. Yafes'in doğuya doğru gidip yerleştiği zaman, Cumer, Benerş, Eşar, İskavli ve Meyaşih adında beş oğlu olmuştu. Cumer'den, Rum ve Slavlar; Meyaşih'ten, Acemlerin hepsi; Eşar'dan Yecüc ve Mecüc; Eskavil'den, Türklerin hepsi; Benerş'ten ise Grekler meydana geldi. (Ruhü'l-Maani, XVI, 38) Bazısı ise, Türkler, Slavlar, Hazarlar ve Yecüc ile Mecüc'ün Yafes'in soyundan geldiğini ileri sürmüşlerdir. (Beğavî, Tefsir, III, 180) Türklere hıncı olan veya Moğollarla Türkleri birbirinden fark edemeyen bir kısım yazarlar ise Türkleri, bu iki garip isme nispet etmekten zevk duyar hale gelmişlerdir.

İfsat şekilleri ise, dört kısımda toplanmıştır. 1- Lut kavminin fiillerini işlemek. 2- Yamyamlar gibi insan yemek. 3-Buldukları yeşil ne varsa hepsini yiyip, kurularını da yağmalamak. 4-İnsanları öldürmek. (Zâdü'l-mesir, V, 199-129) Buna göre, Yecüc ve Mecüc, ırz düşmanı, çapulcu, insanlığını yitirmiş, can düşmanı kimseler olarak tanımlamak doğru olur.

Enbiyâ Sûresi'nde "Nihayet Yecüc ve Mecüc'ün (seddleri) açılıp da her dere tepeden boşaldıklarında" (21/96) âyetinin sırrı belirip Yecüc ve Mecüc çıkacak, yeryüzünün düzeni bozulacak, kıyamet kopacaktır. Yaratılış kabiliyetlerini, gayesi dışında kullanıp insanlığa zarar veren her karanlık güce, bu anlamda Yecüc ve Mecüc demek doğru olur. [bk. SEDD-İ ZÜLKARNEYN]

Türklerin, Zülkarneyn'den yardım isteyen kavm olduğu söylenir. O halde, Yecüc ve Mecüc'e karşı yapılacak seddi Zülkarneyn, Türklerin kuvvet ve yardımıyla yapmıştır. İşte, o söz anlamaz veya anlatamaz gibi bulunan kavim, Türk idiyse, burada, Zülkarneyn'e kuvvetle yardım eden Türklerin geçmişte yeryüzünü bozgunculuktan kurtarmak için ettikleri hizmetin önemi anlatılmış olduğu gibi, yüce Peygamberimizin peygamber olarak gönderilmesinden sonra İslâm'a yapacakları hizmete de işaret edilmiş demektir. Şu halde Türklerin yok olması, Yecüc ve Mecüc'ün ortaya çıkması, seddinin yıkılması ve yeryüzü düzeninin bozulması demek olacaktır ki, kıyametin alâmetlerindendir. (Emalılı, V, 394-95)

YEMM (اليم)

Nil Nehri veya bir nehrin adı

«Yemm» genelde okyanus, deniz manasında, özel olarak göl, Nil nehri ve büyük nehir manasına gelir. (Lisanü'l-Arab "y-m-m" md.) Yemm, Sami dillerinden olup on ikinci sülaleden önce Mısır'da hiç kullanılmıyordu. On altıncı asırdan sonra hem nehir hem de genişçe su birikintileri veya deniz için kullanmaya başlandı. Onun için "yemm" kelimesine "f" eklenerek "elfeyyum" üretildi. Feyyum, Mısır'ın şehirlerinden biridir. Kur'ân'da geçen "yemm" üç yerde "Nil" nehrini, dört kez de "Firavun"un boğulduğu denizi ifade etmek için kullanılmış, bir yerde de "Samirî" dolayısıyla serdedilmiştir. Araplar, tatlı olsun tuzlu olsun geniş sulara "bahr" ismini kullanırlardı. (Dirasat, II, 249-50) Araf suresi 136, Taha suresi 78 ve 97, Kasas suresi 40, Zariyat suresi 51. âyette geçen "yemm" deniz anlamındadır. (Taberî, Tefsir, Tefsir, X, 42; XVI, 192; II, 78) Taha suresi, 39. ve Kasas suresi 7. âyette geçen "yemm" ise, Nil nehridir. (Taberî, Tefsir, VI, 161; II, 45) [bk. Mûsâ]

YESRİB: MEDİNETÜRRESUL (يثرب)

Yesrib, Medine'nin diğer adı

Yesrib kelimesi, يثربة (jathripa) ve "esreb" olarak da metinlerde geçer. Mısır asıllı "retîbs" kelimesinden türediği de söylenir. Kimi tarihçilere göre de "yesrib", Amalika'dan bir adamın adına nispetle konmuş bir isimdir. Anlamında kınama ve ayıplama olduğundan, Hz. Peygamber (s.a.s.) bu ismi, daha güzel bir isim olan, "Tabe" ve "Taybe" ile değiştirmiştir. (Lisanü'l-araba "s-r-b" md.) Resûlullah aleyhissalatü vesselam Medine'ye gelmeden önce, bu şehrin havası kötü, suyu içilmez ve yaşanmaz bir şehirdi. O geldikten sonra, sular tatlandı, hava da güzelleşti. Şehir yaşanır hale gelip Medine oldu. [bk. MEDİNE]

YUNUS: ZÜNNÛN ALEYHİSSELAM (يُونُسَ)

Kur'ân'da ismi zikredilen Ninovalı peygamber

Hz. Muhammed aleyhisselam, Hz. Yunus'un babasının "Mettâ" olduğunu beyan etmiştir. (Buharî, "Enbiya" 24) Kur'ân'da Zünnûn adıyla anlatılan da yine Yunus'tur (Enbiya 21/87) "Nun" balık anlamına gelir. "Zünnun" ise "balık sahibi" demektir. Yunus'un annesi İsrailoğulları'ndan babası ise Asurlulardandı.

Şimdiki adı Musul olan Ninova'dandı. (Mukatil b. Süleyman, 4/412; Taberî Tarih, I, 375) Ninova, o dönemde Asur İmparatorluğu'nun başkenti idi. İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre de, Yunus ve kavmi, Filistin'de iskân etmekteydi. (Beğavî Tefsir, I, 123; Dirasat, IV, 178-79) Bu tercih, muhtemelen, Yunus isminde bir başka peygamberle veya Hz. Yunus'un Ninova'dan buraya gelmesi ile yorumlanabilir.

Kitab-ı Mukaddes'e göre Amiyat'ın oğlu olan Yunus, Ninova'ya (Musul) peygamber olarak gönderilmişti. Bu görevin sorumluluğundan korkan Yunus (a.s.) Yafa'dan gemiye binip Tarsus'a kaçmak istemiş fakat gemide fırtınaya tutulmuştu. Çekilen kuranın kendisine çıkması üzerine denize atlamış, bir balık onu yutmuş ve karaya bırakmıştır. Bu kez Allah'ın buyruğunu dinleyip Ninova'ya geri dönmüştür. (Ahd-i Atik, Yunus 1-4) Bu olayın, Dicle nehrinde geçtiği de söylenir.

Yunus'un, ne zaman peygamber olduğu ihtilaflıdır. Hz. Süleyman'dan veya Hz. Şuayb'dan sonra veyahut İlyas'tan sonra peygamber olduğu söylenmiştir. (Ahmed, Ahbar, 1/158) Bazı tarihçilere göre, Allah (c.c.), Hz. Elyesa'dan sonra Yunus'u Musul yöresindeki yüz bin nüfusu aşan (veya 120 bin) Ninova Şehrine peygamber olarak göndermişti. (Saffat 37/147; İbn Kuteybe, Maarif, s. 52; Taberî Tefsir, III, 104)

Yunus'un kavmi putlara tapıyordu. Allah onlardan, putlara tapmaktan vazgeçip, kendisine tövbe edip, birliğini kabul etmelerini emretti. (Taberî, Tarih, I, 375) Otuz üç yıl, kavmini, Allah'a iman ve ibadete davet ettiği halde, iki kişiden başka iman eden olmadı. (el-Kâmil, I, 360) Halkı, onu yalanladı ve küfürlerinde direndiler. Cenab-ı Hak, ona, kavmini azapla uyarmasını ve aksi takdirde başlarına azap geleceğini bildirdi. Azabın geleceğine başta aldırmadılar. Başlarına azabın ineceğini bildiği için, Yunus kavmini terk edip, şehirden ayrıldı.

Ninova halkı, sabah kalktıklarında, başlarının üzerlerinde simsiyah dumanlar çıkaran azap bulutunun kendilerini bürüdüğünü ve bütün şehri kaplayıp evlerinin üzerlerini kararttığını gördüler. Ürperdiler. Cenab-ı

Hak da kalplerine tövbe duygusunu attı. Eski elbiselerini giydiler ve hayvanları, yavrularından ayırıp yollara döktüler. Kırk gün Allah'a yalvardılar. "Yunus'un getirdiği şeylere iman edip tasdik ettik" dediler. Bunu üzerine Allah onlardan azabı kaldırdı. (Taberî Tefsir, I, 171)

İbn Mesud'dan gelen bir rivayet, Kur'ân'da ana hatlarıyla anlatılan Yunus kıssasını izah eder mahiyettedir. Buna göre, o, kavmini, Allah'ın azabı ile uyarmış ve üç güne kadar azabın geleceğini onlara bildirmişti. Onlar da azabın geleceği emarelerini anlayınca, tövbe etmek için acele edip acıklı bir hal arz etmesi için, (yağmur duasına gider gibi ıztırar haline girip) anneleri çocuklarından ayırdılar. Bugün, Musul'da Hz. Yunus'un kabri ve onun adıyla anılan caminin bulunduğu Tevbe Tepesine çıkıp istiğfar ettiler. Bunun üzerine Allah onlar için takdir buyurduğu azabı kaldırdı. (İbn Ebî Şeybe, VII, 338) Allah'ın azabı gelip çattığı zaman, imana gelip de imanı kendilerine fayda vermiş olan bir tek memleket halkı, Yunus'un kavmi idi. Yunus'un kavminden başka böyle bir şey vaki olmamıştır. Onlar iman edince kendilerinden dünya hayatındaki rüsvalık azabı uzaklaştırıldı. (Hud 11/98)

Hz. Yunus, onlara kesin azap ineceğini bildiği için, yöreden ayrılıp, Allah'ın vaat ettiği azabın başlarına gelmesini bekliyordu. Azap gelmeyince, yalancı duruma düştüğü zehabına kapıldı. Olayı izah edeceği kesin bir delili de yoktu. İnecek azabı bekliyordu. Bu yüzden halkına kızmış, onlardan ayrılmış, Allah'ın kendisini sıkıştırmayacağını sanmıştı (Enbiya 21/87)

Allah'tan izin almadan bulunduğu yerden ayrıldı. Yafa'ya gelip oradan Tarsus'a gitmek üzere gemiye bindi. (Ahmet Rıfat, VIII, 255; İbn Kesir, Kasasü'l-Enbiya, s. 288) Yunus'un Tarsus'a gitmek üzere Akdeniz'e daldığını naklederler. Gemi, bir türlü yol alıp gitmiyordu. Bunu uğursuzluk olarak kabul etti. Efendisinden kaçmış bir köle gibi suçlu görüyordu. Kendisini ima ederek, içinizde kaçmış bir köle olduğu için gemi gitmiyor, onu aşağı atmadan gitmez, dedi. Millet de onu atmak istemiyordu. Ama her defasında çekilen kura ona düştü. Ayet bu olayı şöyle anlatır: "Hani o, Rabbinden izinsiz kaçan, yolcusunu doldurmuş gemiye kendini atmıştı. Kur'a çekmiş, kur'ada kaybedenlerden olunca denize atılmıştı. O yaptığından ötürü pişman bir vaziyette iken, (Dicle veya Akdeniz'deki) balık onu yuttu. Sonra tekrar aldığı yere getirip bıraktı. (Taberî Tarih, I, 375)

Şayet Allah'ı çok zikreden, ibadetli kimselerden olmasaydı, mahşere kadar onun karnında kalırdı. (Saffat 37/140-144) Balığın karnında denizin dibine doğru yol alırken deniz çakıllarının tespihlerini duyuyordu. Balığın karnındaki, denizin ortasındaki ve gecedeki üç karanlık onu kuşatmıştı. "لا إله إلا أنت سبحانك إني كنت من الظالمين" diye dua etti. «Ya Rabbî! Sensin İlah, Senden başka yoktur ilah. Sübhansın, bütün noksanlardan münezzehsin, Yücesin. Doğrusu kendime zulmettim, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabbim!» Yunus, balığın karnında az bir süre kalıp karaya çıktı. (İbn Kesir Tefsir, IV, 22) Derken Allah onu, yatsı vakti, yeni yumurtadan çıkmış kuş yavrusu halinde, ağaçsız çıplak bir sahile attı. Bitkin bir halde idi. Allah, üzerine gölge yapması için, orada kabakgillerden bir bitki bitirdi. (Saffat 37/145-147)

Azap gelmek üzere olduğundan o ayrılıp gemiye binmişti. Daha matlup olan tutumu terk ettiğini görerek çok üzüldü. Allah'ın yardımı ve izni ile sahile çıktığında, ahaliden iman edenler olduğunu görünce bu içtihadında isabet etmediğini anlamıştı. Yunus, kavminin yanına döndü ve başta, kralları olmak üzere ona itaat ettiler. Kral yerini, Yunus'un dönüşünü müjdeleyen çocuğa bıraktı ve Yunus ile birlikte ibadete koyuldular. (İbn Ebî Şeybe, VII, 338)

Hz. Yunus'u balığın yutması hadisesi sembol değil, mucize olan bir gerçektir. Benzeri olaylar daha sonra da yaşanmıştır. 1891'de İngiltere'de bir balıkçı denize düşmüş ve bir balina da onu yutmuştu. Bir iki gün sonra o balık ölü olarak bulununca, yutmasından 60 saat geçtiği halde o kişi balığın karnından canlı olarak çıkartılmıştı (Urdu Digest, Şubat, 1964'den Tefhimü'l-Kur'ân, V, 43).

Hz. Peygamber, sahih hadiste, Mekke ile Medine arasında giderken, Şam yolu ile Medine kavşağında Herşa tepesine vardıklarında: "Yuları, hurma lifinden olan kızıl bir devenin üzerinde, sırtında yünden bir aba, Yunus Peygamber'in buradan; Lebbeyk, Allahümme lebbeyk, diye telbiye ederek geçtiğini, görür gibiyim" buyurdular. (Müstedrek, I, 235)

Yunus (a.s.) ve beraberinde kendine inananlardan samimi müminlerle Ninova'dan çıkıp Kudüs'e geldiği ve orada vefat ettiği rivayet edilmektedir. Ninova'da kendi ismi ile anılan Caminin kenarında makam kabri olduğu gibi, Filistin'in Halhul kazasında, kendi ismi ile anılan caminin içinde bir kabri mevcuttur. İsrail'in Kafr Kanna'da ve Lübnan'ın Sidon (Sayda) kazasının kuzeyinde, bu kazaya 9km uzaklıkta, makam kabirleri mevcuttur.

YUSUF ALEYHİSSELAM (يوسف عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim'de ismi zikredilen peygamberlerden biri

"Yusuf" kelimesi, İbraniceden gelip "Yôsēph" (uzak kalan , gelişen) olduğu söylendiği gibi, Arapça "e-s-f" kökünden "hüzün" manasına da gelir. (Araîsü'l-mecalis, s. 95) İngilizce, "Joseph" olarak ifade edilir. (BPD, "Joseph" p. 448)

Hz. Yusuf'un soyu bizzat Allah Resûlü tarafından Yusuf b. Yâkub b. İshak b. İbrahim olarak ifade edilmiştir. (Buharî, "Menakıb" 14) Annesinin adı ise, Rahil (Rahel) idi. Kitab-ı Mukaddes'e göre Harran diye tarif edilen Padan-Aram'da doğdu. Muhtemelen buradan Nablus'a ve oradan da Nablus yakınlarında "Sincil" veya "Dothan" denilen köyde kuyuya atıldı. Tarih'te bu yöre, Kenâneli diye bilinmektedir. Kuyudan çıkarıldıktan sonra, Hiksoslar döneminde Mısır'a götürülüp satıldı.

Hz. Yusuf'un (a.s.) Bünyamin adında bir öz, Rüveybil, Şem'ûn, Lavî, Yahuda, Riyalûn, Yeşcür, Dân, Nefŝalî, Cad ve İşreb adında, 10 erkek üvey ve bir de Dîne adında yine üvey kız kardeşi vardı. (Taberî, Tefsir, I, 568-69 Ayrıca bk. "Esbat" md.) [bk. Esbat]

Yusuf'un (a.s.) Rail adlı eşinden, Efraim ve Mişa (Menessa) adlı iki oğlu bir de Hz. Eyyub'un daha sonra eşi olacak olan Rahime adlı kızı vardı. (Taberî, Tarih, I, 219)

Hz. Yusuf'un "Zeliha" ile evlendiği yönündeki görüş ise kabul görmemiş ve zinaya yeltenmiş bir kadınla, bir peygamberin evlenmesinin mümkün olamayacağı vurgulanmıştır. (Kur'ân-ı Hakîm, s. 236)

Yusuf (a.s.) beyaz tenli, güzel yüzlü, kıvırcık saçlı, büyük gözlü, ince burunlu, kalın pazulu, kalın bacaklı, düz karınlı idi. Yanağında beni vardı. (Araîsü'l-mecalis, s. 95) Allah Resûlü (s.a.s.) onu miraçta görmüş ve dünya güzelliğinin yarısının Hz. Yusuf'a (a.s.) verildiğini beyan etmişti. (Ahmed b. Hanbel, III, 148) Eşsiz güzellikte, peygamberler soyundan bir nebi, Allah'ın çirkin işten masum kıldığı, kadınların hilesinden himaye ettiği, soylu neciplerden bir efendi idi. Hatemü'l-Enbiya Muhammed Mustafa'nın, nezih soyunu, en sahih hadis kitaplarında zikrettiği biri idi. (İbn Kesir, Kasas, I, 320)

Kıssaların en güzeli "Yusuf Kıssası" ile önemli hayat düsturları anlatılmaktadır. Bu kıssada, esas konu, Hz. Yusuf ve Zeliha değil, Hz. Yusuf'un iffeti ve Zeliha'nın şehvetidir ki kıyamete kadar da sürüp gidecektir.

Mısır'da hüküm süren Hiksoslar döneminde (m.ö. 1720-1580 veya 1700-1600) yılları arasında yaşadığı anlaşılan Hz. Yusuf'un (a.s.) hayatı hakkında bilinenler, diğer peygamberlere nazaran daha fazladır. (MEB, XIII, 441) İslamî kaynaklarda Hz. Yusuf'un (a.s.) döneminde Mısır'ın kralı, er-Reyyan b. Velîd hüküm sürüyordu. Reyyan, ona iman edip onun ümmetinden olmuştu. (er-Ravdü'l-Ünf, I, 44) Hz. Yusuf, Mısır Başvekili olduğu zaman, 30 yaşında idi. (Taberî, Tarih, I, 203) Hiksosların elinde, doğu ve batı Nil Deltası ile birlikte, Memfis (Kahire civarı), Feyyum gibi önemli yer ve şehirler bulunuyordu. Hiksosların özelliği, dışarıdan buraya geldikleri için, Mısırlılarla uzun zaman sonra anlaşıp kaynaşmış ve aynı zamanda dışarıdan insanların buraya gelip anlaşıp kaynaşmasına vesile olmaları idi. Hz. İbrahim'in Mısır'a geldiği zaman da bunlar hakimdi.

Doğduğunda, halasının refakatinde büyüyen Hz. Yusuf, hem halası hem de babası tarafından aşırı derecede seviliyordu. Bu sevginin sebep olduğu, kardeşleri arsındaki kıskançlığın neticesinde kuyuya atılan Hz. Yusuf'un hayatı, Mısır'da Peygamberlik vazifesiyle birlikte, Mısır Başvekili olarak devlet işlerini idare etmeye geçirilmesiyle son bulur.

Babasından ayrıldığı zaman muhtemelen Nablus'ta ikamet ediyorlardı. Rüyasında, on bir yıldızın, güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini görüp bunu babasına anlatınca, babası onun, kesinlikle bu rüyayı üvey kardeşlerine anlatmamasını, aksi takdirde kıskanıp ona tuzak kuracaklarını, şeytanın insana her şey yaptırabileceğini söylemişti. (Yusuf, 12/4-5)

Kardeşleri, görülen rüyayı hemen duymuş hatta tevilini bile yapmışlardı. Güneş, Yâkub; ay, anneleri, 11 yıldız da kardeşleri idi.

Yusuf'u ve öz kardeşi Bünyamin'i, babalarının daha çok sevdiğine kesin kanaat getiren diğer üveyler, Yusuf'u öldürme yahut uzak bir yere atma, neticede babalarının şefkatini yalnız kendileri bölüşme sevdasına düştüler. Bir şekilde uzaklaştırılınca, dönüp tövbe edecekler ve babaları ile münasebetleri daha iyi olacaktı! (Yusuf, 12/9)

Neticede, üvey kardeşleri içinden en faziletlisi olan Yahuza (veya Ruveybil) öldürmeyip kuyuya atmaları teklifinde bulundu. Hasılı Yusuf'u götürüp Nablus-Kudüs yolu üzerinde Sincil'de (veya Dothan) kuyuya attılar. (Mesalikü'l-ebsar, I, 69) Nihayet yolcu kafilelerinden biri Yusuf'u bulup götürecekti. Bu işe karar verdikten sonra, bir gün, Yusuf'u kendinden hiç ayırmayan ve kurdun onu yiyeceğinden korkan babalarına gelerek kırlarda gezip eğlenme bahanesiyle, hem de onu koruyacaklarına yemin billâh ederek Yusuf'u götürdüler. (Yusuf, 12/10-13)

Geziye gitmek üzere yola çıkarılan Hz. Yusuf (a.s.) canını kuyu dibinde buldu. Cenab-ı Hak ona, bir gün zamanı gelince, kardeşlerinin hiç hatırına gelmediği ve Yusuf'u da tanımadıkları bir sırada, kendilerine yaptıkları bu işi hatırlatacak, diye vahyetmiş, çile çektikten sonra kurtuluşa ereceğini peşinen bildirmişti. (Yusuf, 12/15)

Kuyu dibine bıraktıktan sonra kardeşleri, yatsı vakti, ağlayarak babalarına geldiler ve Yusuf'u kurdun yediğini söylediler. Delil olarak da Yusuf'un gömleğine sahte kan bulaştırıp, babalarına gösterdiler. Hz. Yâkub, haberi

alınca üzülmüş, oğullarının tavırlarından, söylediklerine pek de tatmin olmamış, fakat Allah'tan ümidini kesmeyerek, feryatsız, şikâyetsiz, soğukkanlı ve mütevekkil bir tarzda belayı karşılayarak güzelce sabredip işin sonunu beklemeye başlamıştı. (Yusuf, 12/17-18)

Hz. Yusuf (a.s.) kuyuda üç gün kaldı. Üç gün zarfında kardeşlerinden Yahuza, diğerlerinden gizli olarak ona yiyecek bir şeyler getiriyordu. Mısır'a gitmekte olan Midyanlı (Tekvin, 37/36) bir kafilenin saka'sı kovasını kuyuya sarkıttığında, Yusuf'u sezip çıkardı. Bir köle olarak satmak üzere yanlarına katmışlardı. *Mısır'a varınca, hiç köleye benzer bir yanı olmayan bu asıl evladı tez elden çıkarıp düşük bir paraya sattılar. (Yusuf, 12/20) Ahd-i Atik'e göre kraliyet muhafız alay komutanı Potifor'a veya Aziz-i Mısır'a sattılar. (Tekvin, 37/36) [bk. Aziz-i Mısır]

Allah (c.c.) nebisini korumuş ve emin ellere teslim ettirmişti. Onun için, Allah (c.c.) "Böylece Yusuf'un o ülkede (Ard-Mısır) yerini sağlamlaştırdık, ona imkân verdik" (Yusuf, 12/21) buyurarak bunu beyan etmiştir. Hz. Yusuf, kemal çağına, 18, 20 veya 33 gibi yaşlara (veya 18-40 18-60 yaşları arası) geldiğinde, Allah (c.c.) kendisine peygamberlikten önce derin bir akıl ile irfan ve geniş bir bilgi verdi. (Yusuf, 12/22)

Derin bir bilgi ve geniş bir irfan verilen Hz. Yusuf'u artık ciddi imtihanlar bekliyordu. Cenab-ı Allah, bu iffet abidesi peygamberin şahsında, benzeri özelliklere duçar olacak insanoğlu için önemli uygulamalar yaptıracaktı. Yusuf, Mısır'da Memfis'te yaşıyordu. [bk. MEMFİS]

O günün Mısır'ında, yirminci asrın Batı tipi toplumlarında görüldüğü gibi, kapılarını sonuna kadar cinsel özgürlüğe açmış medeniyetin içinde yaşayacaktı. Allah Teâla onu daha ilk safhada, çok soylu, güzel, zengin, mevki sahibi ve kendisine âşık olmuş bir kadınla denedi. Bütün bu cazibeler, onu kadına celp ettiremeyince artık diğer kadınların ondan tamamen ümitlerini kesmeleri sağlandı.

Köle olarak satıldığı evin hanımı, Zeliha, kapıları kapatıp Yusuf'u kendisine bağlamak ve ondan murat almak istedi ve çirkin teklifte bulundu. "Allah'a sığınırım" diyerek bu işten uzak duran ihlâs zirvelerinde dolaşan Hz. Yusuf, Allah'ın yardım ile imtihanı başardı. Kadın, bu işten uzaklaşıp kaçan Yusuf'u, arkadan kovaladı ve erişip kıskıvrak yakaladığı gömleğinden asılarak yırttı. Kapının yanında, birden, hanımın efendisi ile karşılaştılar! Haksız kadın, eşine, Yusuf'un kötü maksatla kendisine yaklaştığını söyleyerek, zindana atılmasını ve acıklı bir azaba çarptırılmasını, daha peşinen istedi. (Yusuf, 12/23-25)

Özel dairede, vakadaki emarelerden yola çıkılarak yapılan yargılamada, Hz. Yusuf iffetli ve haklı, Zeliha da şehvetli ve haksız çıktı. Evin beyi, Yusuf'a dönüp "Sakın bunu kimseye söyleme" derken, eşine de "Sen de günahından dolayı af dile" dedi. Kadın tam günaha girmişti. (Yusuf, 12/26-27)

Evin beyinin, diğer ifadeyle Potifor'un gizli kalsın dediği olay, Mısır'da, Mısır el-Kadime denen Memfis'te çabuk yayıldı. Elit tabakanın veya saray erkânının eşleri, Aziz-i Mısr'ın eşini kınayınca, kendini haklı çıkarmak için, bu kesimin eşleri arasında toplantı düzenledi. İkramlar arasında meyve faslına sıra gelince, ellerinde bıçaklarla meyveleri soyacakları anda, tertibe göre Yusuf'u kadınların bulunduğu davet meclisine çağırdılar. Hz. Yusuf, içeri girince, güzelliğine dalıp gittiklerinde, farkında olmadan ellerini kestiler. Aziz-i Mısır'ın eşi de böylece onlara haklı olduğunu vurgulamak istemişti. Nihayet suçunu itiraf edip: "İşte, beni kınamanıza sebep olan genç! Yemin ederim ki ben ondan kâm almak istedim, ama o iffetli davrandı." dedi. (Yusuf, 12/22-32) Tehditler savurarak arzusunu yerine getirinceye kadar Yusuf'un peşini bırakmayacağını söyleyen Zeliha, aksi takdirde, açık bir şekilde, suçlu suçsuz ne olursa olsun, onu, zindana attıracağını söyledi.

İffetini lekelemeyip zindanı tercih etti. Bu durumdan kurtulmak için Allah'a yalvardı. Duası kabul oldu ve onu kadınların fendinden muhafaza etti. Aziz-i Mısır ve arkadaşları, Yusuf'un haklı olmasına hiçbir kıymet vermeyip, Mısır'da çıkan dedikoduları kesmek için, yedi yıl gibi bir süre onu hapse atmayı uygun gördüler.

Hakikati örtbas etmeye çalışanlar, yakın sürede başarılı görünseler bile, uzun vadede asla başarılı olamazlar. Hz. Yusuf, uzun süre geçse de buna nail oldu. Hapishaneye girer girmez, tevhit dinini anlatmaya başladı. Belli ki, o günlerde peygamberlikle müşerref kılınmıştı. Hapishaneyi bir anda hakikatlerin anlatıldığı üniversiteye çevirdi. Ahd-i Atik'in anlattığına göre, hapishane müdürü, bütün mahkûmları Yusuf'un emrine verdiği gibi, hapishanedeki idare işlerini de ona bıraktı. (Tekvin, 39/22-23) O, burada bir yandan Allah'ı anlatıyor, ataları İbrahim, İshak ve Yâkub'un dinine davet ediyor bir yandan rüyalarını tevil ediyor ve problemlerine çareler buluyordu.

En önemlisi ise, Allah'ın ona vahyettiği Te'vil-i ehâdis, yani rüyaları tabir etmesi idi. Hapishaneye onunla beraber iki genç, feteyan, daha girmişti. Bu iki gençten biri sarayın sakisi Nebû diğeri de ekmekçisi Micle4 idi. [bk. FETEYAN]

Bu iki genç kendileri hakkında gördükleri rüyalarını Yusuf'a anlatınca, rüyalarını tabir etmeden önce onlara tevhit dinini anlattı. Tebliğ işi bittikten sonra, rüyalarını tevil etti. Buna göre biri kurtulacak diğeri idam edilecekti.

Mısır hükümdarı er-Reyyan b. Velid, rüyasında, yedi semiz inek, yedi de zayıf inek, bir de yedi yeşil başak ile yedi kuru başak görmüştü. Rüyasının tabir edilmesini isteyince, bu işten anlayanlar, söz konusu rüyayı bir şeye tevil edemeyip, "bu gördükleriniz karışık düşlerdir. Biz böyle karışık düşlerin yorumunu bilemeyiz." diyerek işin içinden sıyrıldılar. Hz. Yusuf'un zindan arkadaşlarından Nebu, zindandan kurtulmuş ve tekrar aynı işine dönmüştü. Rüyasının tevilini daha önce yapan Hz. Yusuf'un kendisine tembih ettiği şeyi hatırladı. Yusuf ona: "Efendine beni anlat ve ona suçsuz olduğumu söyle" demişti. Nebu, er-Reyyan b. Velîd'e ondan bahsedip, çok önemli bir rüya tabircisi olduğunu haber verdi. Bunun üzerine onu hapishaneye gönderdiler. Hz. Yusuf'tan rüyanın tevilini sorunca, Yusuf (a.s.), "Yedi sene, bildiğiniz şekilde ekin ekersiniz. Ama biçtiğinizi, yiyeceğiniz az miktar dışında, başağında bırakır, depolarsınız. Sonra, bunun peşinden yedi kurak yıl gelecek, tohumluk olarak saklayacağınız az bir miktar dışında, önce biriktirdiklerinizi yiyip tüketirsiniz. Sonra onun arkasından bir yıl gelecek ki halk bol yağmura kavuşacak, sıkıntıdan kurtulacak, bol meyve yetiştirip hayvanları sağacaklar." diye kralın rüyasını tevil eder. (Yusuf, 12/43-49)

Hükümdar, Yusuf'u zindandan çıkararak Zeliha'ya yardım edip bir komplo ile onu zindana atan kadınları ve Zeliha'yı çağırıp, Hz. Yusuf ile yüzleştirdi. Mısırlı elit tabakanın eşleri, Yusuf'un yaptığı hiçbir kötülüğün olmadığını ifade ile, ona yapılanın açık ve bariz bir komplo olduğunu itiraf ettikleri gibi, Mısır, başbakanının eşi Zeliha da "Şimdi gerçek meydana çıktı. Ondan kâm almak isteyen bendim. O ise tam sadık ve dürüst insanlardandır." diye itiraf etti. Ayrıca, eşine de fiili herhangi bir ihanet etmediğini de ekledi. Zira şunu iyi bilmişti ki: "Nefis daima fenalığı ister, kötülüğe sevk eder." (Yusuf, 12/50-53)

Hükümdar, Hz. Yusuf'u danışmanı yaptı. Sonra da onu ülkenin başvekili yaptı. Gerek Kur'ân-ı Kerim ve gerekse Ahd-i Atik'e göre, Hz. Yusuf'un makamı, Mısır'da sadece hükümdarın altında idi. Bu da şimdiki anlamıyla Başbakan demekti. (Yusuf, 12/54-56; Tekvin, 41/40)

Hz. Yusuf (a.s.), kendi yaptığı rüyanın tevilini bizzat kendisi uyguladı. Özellikle kendisinin kurduğu el-Feyyum kentinde ve Mısır'da su kemerleri, yollar ve viyadükler yaptırdı. Üretimi artırdı. İhtiyaç fazlasını ambarlara doldurttu. Allah (c.c.) böylece Yusuf'a (a.s.) Mısır'da iktidar verdi.

Mısır'da ve civar ülkelerde kıtlık çıktı. Mısır daha önce tedbir aldığı için, ambarlardan yiyip civar ülkelere de ihraç ediyorlardı. Çevre ülkelerden gelenler olduğu gibi, Yusuf'un kardeşleri de Mısır'a gelip onun huzuruna çıktılar. Kardeşlerini görünce tanıdı. Fakat kardeşleri onu tanımadılar.

Kardeşlerinin yükünü hazırlattı. Fakat bir daha geldiklerinde öz kardeşi Bünyamin'i de getirmelerini istedi. Getirmedikleri takdirde, onlara bir daha erzak vermeyeceğini de tembihledi. Kardeşlerine vermiş olduğu erzak karşılığı parayı da tekrar yüklerinin içine koydurdu. Böylece, onların tekrar gelmesini sağlamaya çalışıyordu.

Nablus'a varınca Bünyamin'in de kendileri ile Mısır'a gitmesi durumunu babalarına açtılar. Yâkub (a.s.) bu teklifi, daha zor şartlara bağlayarak kabul etti. Hem de Yusuf'un iade ettiği parayı zahirelerinin içinde buldular. Zahirenin kendilerine yetmediğini ve Mısır başbakanının da kendilerine iyi davrandığını anlayan Yusuf'un kardeşleri, onun istediği Bünyamin'i de alarak tekrar Mısır'a gittiler. Babaları, onlara, Mısır'da şehre girerken farklı kapılardan girmelerini de tembih etmişti. Babalarının kendilerine emrettiği şekilde kapılardan girdiler. Yusuf (a.s.) Bünyamin'i bir yolunu bulup yanında koymayı planlıyordu. Kardeşlerinin yüklerini hazırlatırken, su kabını, öz kardeşinin yükünün içine koydurdu. Kervan hareket edince de Yusuf'un görevlilerinden biri: "Ey kafile! Durun, siz hırsızlık yapmışsınız!" diye nida etti. Onlar geri dönüp geldiler, su kabının özellikle Bünyamin'in yükünün içinde olduğunu anlayınca çok üzüldüler. Bunun anlamı şu idi. Artık Bünyamin esir alınacaktı. Hz. İbrahim'in (a.s.) şeriatına göre suçu sabit olan hırsız, eşya veya parasını çaldığı adamın kölesi yapılırdı. (Yusuf, 12/58-76)

Böylece Hz. Yusuf, kardeşine kavuştu.

Yusuf'un kardeşleri, Hz. Yusuf'a "Ey Aziz!" (Yusuf, 12/78) deyip ne kadar yalvardıysalar, kardeşlerini geri alamadılar. Yusuf'un onu vermesinden ümitlerini kesince, babalarına verdikleri söz ile Yusuf'un onlara kardeşini vermeme durumu arasında kalakaldılar. Bir türlü yerlerinden ayrılmak istemiyorlardı. Büyük ağabeyleri, Şemûn (Rüveybil) kendi oradan ayrılmayıp kardeşlerine: "Siz dönün, babanıza deyin ki: Sevgili babacığım, bizler farkına varmadan oğlun Bünyamin inan ki hırsızlık etmiş. Biz ancak bildiğimize şahitlik ediyoruz. Söz verdiğimiz zaman, bu durumun ortaya çıkacağını nereden bilebilirdik? Gaip bize emanet edilmiş değil ki!" diye akıl verdi. İnanmazsan, gittiğimiz şehrin, Mısır'ın ahalisine ve yine içinde geldiğimiz kafilede bulunanlara sor. Bütün samimiyetimizle ifade ediyoruz ki söylediğimiz, doğrunun ta kendisidir." (Yusuf, 12/80-82)

Yâkub (a.s.) onların yine oğluna bir şey yaptıklarından şüphelendi. Ama Allah'a karşı tevekkül ve itimadı kavi idi. Allah'ın bir gün bütün kaybettiklerini kendisine lütfedeceğine bütün samimiyetiyle inanıyordu. Oğullarından yüzünü çevirip öte tarafa dönerek ufuklara seslendi: Ah! Nerdesin Yusuf! dedi, inledi. Yusuf diye diye gözlerine ak düştü. Yaptıklarından dolayı oğullarına duyduğu kızgınlığı da belirtmiyor, öfkesini yenmeye

çalışıyordu. Oğulları ise, onu teselli edecek yerde iyice üzerine gidiyor, onun "Yusuf" demesini bile istemiyorlardı. Yâkub (a.s.) sıkıntı, keder ve hüznünü sadece Allah'a arz ediyordu. Fakat Allah'tan (c.c.) vahiy yoluyla Yusuf'un hâlâ sağ olduğunu öğrenmişti. Çünkü onlara, "Sizin bilemediğinizi ben biliyorum." demişti. Oğullarının, bütün hırz-ı canla Yusuf ve kardeşi hakkında bilgi almaya gitmelerini istedi. Allah'ın rahmetinden asla ümit kesilmeyeceğini, çünkü ancak kâfirlerin Allah'ın rahmetinden ümit kestiklerini söyledi. (Yusuf, 12/83-87)

Hz. Yusuf'un huzuruna çıkıp tekrar zahire istediler. Hallerinden kardeşlerini de istiyorlardı. Yusuf'un ise, artık kendini onlara anlatmak zamanı gelmişti. Onları karşısına alıp, "Siz, cahilliğiniz döneminde Yusuf ile kardeşine yaptığınız muameleyi elbette biliyorsunuzdur değil mi?" dedi. Onlara mazeret telkini konusunda ipucu veriyor ve tövbeye davet ediyordu. Yoksa maksadı onları aşağılamak ve suçlamak değildi. Kardeşlerin hemen durumu fark edip: "Aa! Sen Yusuf musun?" dediler. Böylece hasretin bir tarafı bitmiş, yaklaşık 80 yıldır ciğeri yanan babanın feryatlarının dinme vakti gelmişti. Kardeşleri yemin ederek, artık Yusuf'un üstün olduğunu kabul etmişlerdi. "Vallahi de, tallahi de Allah seni bize üstün kılmıştır. Doğrusu bizler suçlu idik!" dediler. Hz. Yusuf (a.s.) onları kınamadı ve tarihe geçecek sözünü söyledi. "Bugün sizi kınayacak, serzenişte bulunacak değilim! Ben hakkımı helâl ettim Allah da sizi affetsin. Çünkü merhamet edenlerin en merhametlisi O'dur." Gömleğini alıp babalarına götürmelerini ve yüzüne sürmelerini, böylece gözünün açılacağını söyledi. Onları Mısır'a davet etti.

Kafile daha Mısır'dan ayrılır ayrılmaz, öteden babaları: "Doğrusu, ben Yusuf'un kokusunu alıyorum, sakın beni bunak yerine koymaya kalkışmayın!" dedi. Oradakiler: "Vallahi, sen hâla, o eski saflığında devam etmektesin." dediler. Müjdeci (el-Beşîr) Yahuza b. Yâkub gelip de gömleği Yâkub'un yüzüne sürünce gözleri açıldı ve: "Ben sizin bilmediklerinizi Allah tarafından vahiy yolu ile bilirim dememiş miydim?" dedi. (Yusuf, 12/88-98)

Yâkub ailesi Mısır'a Yusuf'un yanına girdiklerinde, Yusuf, annesi ile babasını kucakladı ve tahtına oturttu. Babacığım: "İşte küçükken gördüğüm rüyanın tabiri! Rabbim o rüyayı gerçekleştirdi. O, bana nice ihsanlarda bulundu: Beni zindandan kurtardı ve nihayet, şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirip bana kavuşturmakla da beni ihsanına mazhar etti." dedi.

Rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, babası ve ailesine kavuştuktan sonra 23 sene daha yaşar. Fakat Kur'ân'ın beyanına göre bu biraz mümkün görünmemektedir. Çünkü Hz. Yusuf (a.s.) dünyalık adına bütün ne varsa eriştikten sonra, "Ya Rabbî! Sen bana iktidar ve hakimiyet verdin. Kutsal metinleri ve rüyaları yorumlama ilmini öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da âhirette de mevlam, yardımcım Sensin. Sana tam itaat içinde bir kul olarak canımı al ve beni hayırlı ve dürüst insanlar arasına dâhil eyle!" (Yusuf, 12/101) der. [bk. Yâkub]

Yusuf (a.s.) ile Hz. Muhammed (a.s.) miraç gecesi karşılaşmış ve Hz. Yusuf ona "Salih Kardeş" diye hitap etmişti. (Buharî, cilt 4, s. 208-209)

Yusuf (a.s.) kuyuya atıldığı sırada vahiy almış ve peygamber olmuştu, diyenler olduğu gibi, onun 20 veya 33 yaşlarında peygamber olduğunu söyleyenler de vardır.

Hz. Yusuf (a.s.) idare ettiği toprakları, kardeşleri ile kendi arasında taksim etti. (Fütûhu'ş-Şam, I, 419)

Hz. Yusuf'un vefat anı gelince, Mısır'dan çıktıklarında tabutunun taşınıp el-Halil'de, babası ve dedelerinin yanına konmasını istemişti.

Hz. Yâkub, ölünce babası İshak'ın yanına defnedilmesini istediği gibi, Hz. Yusuf da aynı dilekte bulunmuştu. Ölünce, tahnit yapıp bir tabuta koydular ve Nil Nehri'nde sakladılar.

Hz. Mûsâ (a.s.) Mısır'dan çıkınca, vasiyet gereği bu tabutu yerinden çıkarıp Tih Çölü'ne ve oradan gittiği yere kadar götürdü. Ürdün'de vefat edince, Yuşa b. Nun, vasiyet edilen yere götürüp defnetti. Yusuf vefat ettiğinde, 120 (Muhtasar fi ahbari'l-beşer, I, 7), kuyuya atıldığında 17, yaşında idi. Babasından tam 80 yıl ayrı kaldı. Buluştuktan sonra, 23 (veya 17) sene daha yaşadı. (İbn Kesir, Kasas, I, 359)

Hz. Yusuf'un, bugün Nablus'ta bir makamı vardır. Lakin esas kabri, el-Halil kentinde, Haremüş'şerif'in içinde ve İsraillilerin kendilerine tahsis ettikleri bölümdedir.

Kitab-ı Mukaddes kaynaklarına göre, onun bir makam kabri de Mount Ebal'dedir. Hz. Yusuf'un sarığı İstanbul'da Topkapı Müzesinde bulunmaktadır. (Envanter no: 21/89)

ZEKERİYA ALEYHİSSELAM (زكريا عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen peygamberlerden biri

"Zekeriya" kelimesi, Arapçaya, Asurîlerden geçmiştir. (Jeffery, s. 151) "zekeriyyâ", "zekeriyyâe", "zekeriyyü" ve "zekeriy" şeklinde farklı okunuş tarzları vardır. (Taberî, Tefsir, III, 242) İbranice, "zekharyâh", İngilizce "za[e]chariah" veya "zacharias" olarak yazılır. (PBD, "Zacharias" md.) Nesebi Hz. Davud'a dayanır. (Araîsü'l-

mecalis, s. 333) Hz. Meryem'in teyzesi Îşâ' bint Faḳûźâ ile evli idi.(Taberî, Tefsir, III, 244) Bazıları da, Îşâ'ın İmran'ın kızı olduğu ve dolayısıyla Hz. Meryem'in bacısı ve Hz. İsa'nın dayıkızı olduğunu söylemişlerdir. (Kurtubî, XI, 79) Ahd-i Cedid'de onun eşinin Harun'un kızlarından salih bir kadın Elizabet olduğu söylenmiştir. (Luka, 1/5-6)

Geç yaşlara kadar çocukları olmamıştı. Hz. Zekeriya aleyhisselam, 92 (veya 99, 120) yaşlarında iken, zevcesi de 98 yaşlarında idi. Beytü'l-Makdis'te (Süleyman Mabedi) Hz. Meryem'in manevi olarak yetişmesini üstlenmişti.

Hz. Meryem daha çocuk iken, odasına girdiğinde, turfanda sebze ve meyvelerle karşılaşırdı. (Âl-i İmrân, 3/37) Meryem'e, bu nimetlerin kendisine nereden verildiğini sorunca, "Allah tarafından" derdi. (Âl-i İmrân, 3/37) Bu Allah'ın ihsanı ve Hz. Meryem'in de bir kerameti idi. Hz. Meryem'e verilen bu ihsan, Hz. Zekeriya için bir rehber oldu. Meryem'e bunu ihsan eden Allah, benim menopoz dönemine girmiş eşimi doğum yapmaya elverişli hale getirir diye düşündü.

İşte o sırada Zekeriya Rabbine niyaz edip "Ya Rabbî, dedi, bana Senin tarafından tertemiz, hayırlı zürriyet ihsan eyle. Şüphesiz ki Sen duaları işitip icabet edersin." Allah (c.c.) duaları karşılıksız bırakmaz. Zekeriya mihrapta namaz kılmakta iken melekler kendisine seslenip: "Allah sana, Allah'tan bir kelimeyi tasdik edecek, hem efendi, hem gayet zahit, hem peygamber olacak olan Yahya'yı müjdeler" dediler. (Âl-i İmrân, 3/38-9)

Hz. Yahya (a.s.), babası Hz. Zekeriya'nın duası olarak doğdu. Emir âleminin ihsanları böylece Hz. Meryem'e turfanda sebzeler verilmesiyle başlayıp, Zekeriya'nın menopoza girmiş eşinden Yahya'yı (a.s.) ihsan etmekle devam edip, encamında Hz. İsa'nın babasız doğmasına ve beşikte konuşmasına kadar sürdü. Bu vakalar hep birbirini destekleyen olaylardı.

Zekeriya (a.s.), Filistin'in Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline girdiği devrede Kudüs'te yaşamıştır. Zekeriya (a.s.), m.ö. 520-485 yıllarında I. Darius döneminde yaşayan ve Tevrat'ta kendisine "Zekeriya" isminde bir kitap isnat edilen Zekeriya ile karıştırılmamalıdır.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Zekeriya'nın yaşlılık dönemini anlatır. Onun gençlik yılları şu şekilde çıkarılabilir. Roman'ın Yahuda Valisi Herod'un (Hirodes) hakimiyeti, (m.ö. 37-4) sırasında yaşadığı göz önüne alınırsa, doğumu, Romalı Pompeius'un Kudüs'ü ele geçirdiği tarihlere (m.ö. 63) kadar çıkarılabilir.

Ahd-i Cedid'de, Yahuda valisi Hirodes'in günlerinde, Abiya takımından Zekeriya adında bir kâhinden söz edilmektedir. (Luka, 1/5) Muhtemelen bu, Zekeriya'dır. Resûlü-i Ekrem'in beyanına göre, Hz. Zekeriya bir marangozdu. (Müslim, "Fedail" 169) İsrailoğulları'na gönderilen son peygamberlerden ve aynı zamanda onların en bilginlerinden biri idi. Kur'ân'da nübüvvete erdirilen hayırlı ve salih peygamberlerdendi. (En'am, 6/84-85)

Hz. Meryem doğduğu zaman, annesi, onu nezri gereği, Beytü'l-Makdis'e getirdi. O sırada Hz. Zekeriya (a.s.) orada idi. Beytü'l-Makdis'e hizmet etmek için kız evlatların alınması adet değildi. Fakat akrabasından dolayı Hz. Meryem fevkalade kabul edildi. Hz. Meryem'i, baldızının kızı olduğundan dolayı, mabette himayesine almak isteyince kabul etmediler. Mabette bulunan din adamları arasında, himaye konusunda kura çekildi. Kurayı yine Hz. Zekeriya (a.s.) kazandı. Hz. Meryem biraz büyüyünce, Zekeriya ona, Beyt-i Makdis'de, Hz. Meryem'in kalmasına elverişli bir oda hazırladı. Hz. Meryem'in mucizevi bir şekilde Hz. İsa'ya hamile kalması her cihetle Zekeriya'yı ilgilendirdi.

İsrailoğulları'na en son gönderilen peygamberler, Zekeriyya, Yahya ve İsa (a.s.) idi.

Hz. İsa (a.s.) doğduktan sonra, Hz. Meryem'in mabetteki kefili Hz. Zekeriya olduğu için, Hz. Meryem'in hamile kalmasını Zekeriya'ya isnat edip iftira ettiler. Öldürmek için aramaya başladılar. Nihayet yakalayıp şehit ettiler.

İsrailoğulları, Babil esaretinden, Kudüs'e döndükten sonra, Beytü'l-Makdis'i imar ettiler. Nesilleri de oldukça çoğaldı. Kendilerine gönderilen peygamberlerden bazılarını yalanlıyor, bazılarını öldürüyor ve çok azına da iman ediyorlardı. Bununla beraber, Allah Teâla, onlara yine fazl ve rahmetinden peygamberler göndermeye devam ediyordu.

Bir başka görüşe göre, dindarlara karşı sert tutumu ile bilinen Perea (Pira) ve Galilee (Celile) valisi Herod Antipas, çok dindar olan ve babasının etkili vaazlarından günlerce dağlara çekilip ağlayan Hz. Yahya'yı şehit ettikten sonra babasını da takibe aldı. Oğlunun, saray erkânından bir kadının, arzularına uymadığı için, ihtirası ve onun da ona müspet cevap vermemesi yüzünden şehit edilmesi Hz. Zekeriya'yı fazlaca üzmüştü.

Şehirden uzaklaşıp gittiği bir bahçede, içinde saklandığı ağacın kesilmesiyle şehit olduğu rivayet edilmektedir. (İhya, IV, 116; Araîsü'l-mecalis, s.341) Hz. Zekeriya aleyhisselam'ın kabri Halep, Emevi Camii'nde olup caminin içinde mihrabın hemen sağındadır.

Diğer bir makam kabri de Kudüs'te, Kidron Vadisinde Harem-i Şerif'in hemen karşısındadır.

ZEVC: HZ. ÂDEM'İN EŞİ HAVVÂ (زوجها)

İlk kadın, Hz. Âdem'in zevcesi ve insan neslinin annesi

Havvâ, İbranice Tevrat'ta Havvâh, Yunan'ca tercümesinde Eva, Latinceye Heva, İngilizceye ise Eve diye geçmiştir. (DİA, XVI, 542) Hz. Âdem, zevcesini ilk gördüğünde ona Havvâ adını vermiştir. (İbn Asakir, VII, 402; Taberî-Tefsir, I, 513) Havvâ, ismi Kur'ân'da doğrudan geçmeyip "Âdem'in zevcesi" olarak tanıtılır. Ona işaret eden zamirlerin geçtiği ayetler tabloda verilmiştir. Fakat bu isim sahih hadislerde açıkça tasrih edilir. (Buharî, "Nikâh" 80) İttifakla Havvâ, Âdem'den yaratılmıştır. (Nisa 4/1) Bu âyetten anlaşılacağı gibi, ilk merhalede insanın eşi müstakil yaratılmayıp, insanın kendisinden yaratılmıştır. Böylece insanın ilk çoğalması mucizevî bir şekilde meydana gelmiştir. Bir mucize olarak gerçekleşirken bu vaka, günümüzde genom projelerine ciddi bir ilham kaynağıdır. Diğer semavî kitaplar da Havvâ'nın eşinden yaratıldığı hususunu kabul ederler. (Tekvin 2/18-23)

Cenab-ı Hak önce Âdem'i yarattı ve ondan da eşi Havvâ'yı yarattı. "Ondan da eşini yarattı." (Nisa 4/1) Bütün insan nesli de ondan meydana geldi/gelmektedir. Eşinin ondan nasıl yaratıldığı konusunda ayrıntılı kesin bir bilgiye sahip değiliz. Kur'ân, Hz. Havvâ'nın, Âdem'in nefsinden veya tabiatından yaratıldığını beyan etmektedir. Müfessirler genellikle Hz. Havvâ'nın (a.s) Hz. Âdem'in (a.s) kaburga kemiğinden yaratıldığını söylerler. Kitab-ı Mukaddes'te de aynı haber vardır. Talmud bundan başka, onun Hz. Âdem'in (a.s) on üçüncü kaburga kemiğinden yaratıldığını da belirtir. Kaburgadan yaratılma hadisesi, Semavî dinlerde olduğu gibi, sair kültürlerde de mevcuttur. (DİA, XVI, 543). Fakat Kur'an bu konuda sükût eder. Bunu destekler nitelikteki hadisler anlaşılandan farklı bir anlama delalet eder. Bu nedenle yapılacak en iyi şey bu meseleyi Kur'an'da bırakıldığı şekilde müphem bırakmaktır.

Kur'an, "yasak meyve"yi yemede etkin rolün Hz. Âdem'de olduğunu vurgularken, hadislerde Havvâ'nın da bu işteki rolünden bahsedilir. (Araf 7/20; Taha, 20/121-122; Buharî, "Enbiya" 1) Yahudi ve Hıristiyan itikadında Havvâ ayartıcı ve baştan çıkarıcı olarak takdim edilirken Kur'an'a göre insanlığın ilk çiftinin her birinin cennetten çıkarılmasıyla sonuçlanan olaylardan erkek ve kadın eşit bir şekilde sorumlu tutulmuştur.

Cennet'ten indirildikten sonraki hayatı hakkında Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes dışındaki kitaplarda geniş malumat vardır. Bunlara göre, Havvâ Dicle sularında 37 gün, Âdem ise Eden Irmağında 40 gün kalır.

Eden, ile Fırat ve Dicle havzası (Mezopotamya) kastedilmektedir. İslamî kaynakların çoğunluğuna göre Âdem, Hindistan'a Havvâ da Cidde'ye iner. Müzdelife ve Arafât'ta buluşup bir araya gelirler.

Âdem ile Havvâ bir rivâyete göre Cennet'te evlenir, bir rivâyete göre de Cennet'ten ayrılışlarının 223. gününde evlenirler. Havvâ ağrılı bir doğum ile Kabil'i (Kain) ve aynı batından olan kız kardeşi Aklîma'yı (Luva), ardından Habil ve Lebûda'yı (Aklejan) dünyaya getirir.

Âdem ve Havvâ'nın, her hamilelikte iki çocuk olmak üzere birçok nesilleri olur. Şit (a.s.) ise, Habil'in öldürülmesinden sonra tek olarak dünyaya gelir. Âdem ile Havvâ, Habil'in ölümünden dolayı 100 yıl yas tutarlar.

Havvâ, Âdem'den bir yıl sonra vefat etmiş ve vefat ettiğinde el-Halil (Hebron) Harem-i Şerif'e (Makpela Mağarası) gömülmüşlerdir. [bk. Hz. İbrahim] İslamî kaynakların dışındaki bilgilere göre, Nuh tufanında, Âdem ve Havvâ'nın cesetleri gemiye alınarak, Âdemin'ki, bugün Kudüs'te Kıyam Kilisesi'nin yerine defnedilir. Havvâ'nınki ise Beytülahim'e, Mesih'in doğduğu mağaraya götürülür.

Gerçek olan şu ki, bunların medfun bulundukları yer kesin olarak bilinememektedir. Cidde'de 1928'e kadar, boyu 400 eni 7 ayak genişliğinde Havvâ'nın mezarı olduğu söylenen bir türbe mevcuttu. Suudi idaresi bunu kaldırttı. Şimdi bu kabrin yerinde Makbaratü Ümmüna Havvâ (Annemiz Havvâ Kabristanı) mevcuttur.

Hz. Peygamber'in, "Kadınlardan, Havvâ, Asiye, Mûsâ'nın Annesi ve Hz. Meryem olmak üzere dört kadın peygamber vardır" sözüne dayanarak Eş'arî, Hz. Havvâ'nın da bir peygamber olduğunu beyan etmiştir. (Kurtubî, I', 274)

ZEYD B. HARİSE (زَيْدٌ)

Kur'ân-ı Kerim'de ismi, açıkça geçen tek sahabi

Zeyd b. Harise b. Şerâhîl, Kur'ân'da ismi geçen tek sahabidir. Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşı ve komutanlarından biridir. Hz. Peygamber'den on yaş küçüktü. Çok sevildiği için kendisine (el-Hubb) lakabı verilmiştir. Zeyd, Annesi Su'dâ ile akrabalarını ziyarete gidiyorlardı. Beni el-Kayn kabilesinin, Zeyd'in akrabalarına yaptığı baskında esir edildi. Henüz temyiz çağında iken Ukaz Panayırına götürülüp satışa sunulunca, Hz. Hatice'nin yeğeni Hakim b. Hizam, onu satın alıp Mekke'de Hz. Hatice'ye sattı. Hatice de onu Resûlullah'a hediye etti. (Sıfetü's-Safve, I, 378)

Kelb kabilesinden bazı insanlar, hacca geldiklerinde Zeyd'i görüp tanırlar. Dönüşte durumu babasına haber verirler. Babası Harise ile amcası Kâ'b, yanlarına fidye alarak Mekke'ye gidip onu Hz. Peygamber'den isterler. O da, Zeyd'i çağırıp, ailesi ile kendi yanında kalma konusunda bir tercih yapmayı, ona bırakır.

Buna göre, Zeyd isterse babası ile ailesinin yanına gidecek, isterse Hz. Peygamber'le birlikte kalmaya devam edecekti. Hz. Zeyd, Resûlullah'ın yanında kalmayı tercih eder. Resul-i Ekrem de Zeyd'in elinden tutarak Kâbe'de Hicr denilen yere çıkarır ve "Şahit olun, Zeyd benim oğlumdur. O, bana mirasçıdır. Ben de Ona mirasçıyım" diyerek, onu evlatlığa aldığını ilan eder. (Sıfetü's-Safve, I, 380) Hz. Peygamber'e, nübüvvet gelince, hemen ona iman eder. Evlatlık müessesi hakkında düzenleme yapan ayetler nazil olunca (Ahzab, 33/5), "Hz. Peygamber'in oğlu" diye çağrılan Zeyd, bundan sonra, esas babasına nispet edilerek çağrılmaya devam eder.

Zeyd b. Harise, Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamış ve hep sıkıntılı günlerinde beraber olmuştu. Başta Bedir olmak üzere, Uhud, Hendek, Hayber gibi savaşlarda ve Hudeybiye Sulhu'nda beraberdi.

Hz. Peygamber (s.a.v), Müreysî' gazvesine giderken onu Medine'de yerine vekil bırakmıştı. Yedi kadar seriyyede olduğu gibi büyük savaşlarda da komutanlık yapmıştı. Nitekim en son Bizans ile girilen, Mu'te'deki savaşta komutan idi. Hasılı, devlet adamı, komutan ve Resûlullah'ın sadık dostu, burada cansiperane savaştan sonra, 50-55 yaşlarında şehit oldu. Mu'te ile bitişik olan Mezar adlı kasabada defnedildi. Aynı kasabada diğer komutan arkadaşlarından Cafer-i Tayyar ile Abdullah b. Revaha'nın da kabirleri mevcuttur. Zeyd, başta Zeyneb bint Cahş olmak üzere birçok hanımla evlenmişti. Kur'ân'da zikrediliş münasebetlerinden biri de bu hanımla boşanma konusu idi. (Ahzab 33/37) En son evlendiği Ümmü Eymen'den (Berake) oğlu Üsame oldu. Üsame de Hz. Peygamber'in vefat etmeden önce Bizans üzerine tertiplediği ordunun komutanı idi. (Sıfetü's-Safve, I, 382)

ZÜLKARNEYN ALEYHİSSELAM (ذوالقرنين عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân'da ismi geçen ve peygamberlik verildiğinde ihtilaf olan zatlardan birinin lakabı

Zülkarneyn, terkibi, sahip ve malik, anlamına gelen "zü" ile, boynuz, perçem, tepe, zaman, güneş, seyid, reis, muasır, küçük dağ, nesil gibi farklı manalara gelen "karn"ın tesniyesi olan "karneyn"den teşekkül etmekte ve anlamı da bu son kelimeye göre değişmektedir. (MEB, XIII, 650) Manalarına bakılacak olursa, en doğrusu "dünyanın birçok yerini hükmü altına almış cihangir" demektir.

Zülkarneyn'in kim olduğu, ismi, nerede yaşadığı ve peygamberliği ihtilaflıdır.

Güneşin batısına ve doğusuna kadar gittiği için; başının her iki yanı bakırdan olduğu için; rüyasında, semadan yere kadar uzadığını ve güneşin iki burcundan tuttuğunu kavmine anlatınca, kavminin kendine bu iki karnlı diye isim verdikleri için; Rum ve Fars'a hükümran olduğu için; başında iki boynuza (karn) benzer bir şeyler bulunduğu için; başında iki saç örgüsü olduğu için; neslinin hem anne hem babadan şerefli bir soydan geldiği için; hükümdarlığı zamanında birçok nesil inkıraza uğradığı için "karneyn" denmiştir. Meşhur olan, dünyanın dört bir yanını fethettiği için bu isimle anılmış olduğudur.

Uzun seneler (1900 sene) yaşayan Zülkarneyn, kavmini Allah'a davet edince onlar da inanmayıp, karnına vurarak öldürmüşler, onu öldürenler de helâk olmuşlardı. Allah onu tekrar diriltip ikinci bir kavme göndermiş ve onlar da aynı şeyi yapmış ve aynı netice doğmuştu. Bu yüzden iki karn (karneyn) denmişti.

Kendine, Merzüba b. Merdebe el-Yunanî; (Taberî, Tefsir, VI, 17) Abdullah b. Dahhâk, İskender, Ayyâş ve es-Sa'b b. Cabir b. el-Kalms (القلمس) gibi bir çok isimler verilmiştir. (Zadü'l-mesîr, V, 183)

Zülkarneyn ile ilgili ayetler, Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Peygamber'e sorulan bir soru üzerine nazil oldu. Zülkarneyn, Cenab-ı Allah tarafından muktedir kılınıp, eline bir kudret-i müessire ve kudret-i mümekkine verilip, karşı tarafın güç ve engellerini rahatlıkla aşabilen, bir hükümdar kılındı. Verilen her türlü imkânlarla dünyanın Doğu ve Batılarına kadar ilerleyen, Yecüc ve Mecüc'ün bozgunculuğunu önleyen bir idareci idi. Hadis-i Şerif'e göre, Zülkarneyn bir kral olup, sebeplere müracaat ederek, bütün dünyayı taht-ı hükmüne almıştı.

Nübüvveti hakkında da ihtilaf edilmiş, kimi nebi olduğunu kimi de salih bir melik olduğunu belirtmiştir.

Zülkarneyn'in Nuh b. Yafes'in çocuklarından olup onların yaşadığı asırda veya Semûd Kavminden sonra yahut da Hz. İsa ile Hz. Muhammed (s.a.s.) arasındaki fetret döneminde yaşadığı söylenir. (Zadü'l-mesîr, V, 183) Öte yandan Hz. İbrahim ile görüştüğü de nakledilir.

Geniş bir coğrafyaya yayılmış, birçok devleti on iki yıl gibi kısa bir zaman içinde ortadan kaldırıp buralarda büyük bir imparatorluk kuran Makedonya kralı (Arnavut) Büyük İskender'in (m.ö. 356-323) elde ettiği büyük galibiyetleri, kendisinden sonra gelen devlet adamları için ilham kaynağı olmuş, hakkında destanlar yazılmış ve çeşitli menkıbelere konu olmuştu. Bu kadar büyük zaferleri ancak İlahî bir kaynaktan beslenenlerin yapabileceğine inanılarak, İskender'i, Kur'ân-ı Kerim'de geçen "Zülkarneyn" peygamber ile aynı tutmuşlar ve kendine de İskender-i Zülkarneyn demişlerdi. (DİA, II, 556) Yemen hükümdarlarında, Münzir b. Maüssema'nın,

Zülkarneyn olduğu ileri sürülmüşse de, Yemen'de dünyayı fethetmiş bir hükümdarın olduğuna dair hiçbir tarih rivayeti bulunmaz. İbn Esir, İbn Haldun ve Ebu'l-Fida gibi ünlü tarihçiler, Zülkarneyn olarak Makedonyalı İskender'i (m.ö. 323) benimserler. (Şemseddin Sami, II, 926)

İskender'in dünyada önemli hükümdarlardan olması doğru ise de salih kişi olmadığı gibi, hele peygamber olması da hiç mümkün değildi. Bu nedenle Zülkarneyn ile İskender, sadece güçlü hükümdar olmalarından başka bir yanıyla örtüşmez. İskender Babil'de işrete dalıp daha 33 yaşında iken ölüp gitmişti. (m.ö. 323) Bediüzzaman, isminin başında "zü" ekinin gelmesi adetinin Yemen hükümdarlarına ait olduğunu belirterek, İskender-i Rumi'nin (Makedonyalı İskender), Zülkarneyn, olamayacağını söyler. Bu nedenle, söz konusu Zülkarneyn'nin, Yemenli biri olup Hz. İbrahim (a.s.) döneminde yaşamış ve Hızır'dan ders almış bir hükümdar olduğunu ihtimalle belirtir. Bununla birlikte, Kur'ân'daki ifadelerin birer külli hükümler belirtmesinden dolayı, Makedonyalı İskender'in de benzeri yanlarıyla bir nevi Zülkarneyn olabileceğini sözlerine ekler. (Risale-i Nur Külliyatı, I, 637-8)

Gerçek o ki, Allah'tan teyit edilen, seddin yapılmasını başaran Zülkarneyn, kendisine bahşedilen bu imkânın hikmetini kavrayarak, bu güç ve iktidarı, Allah'ın istediği istikamette ve yeryüzü muvazenesi adına kullanan ve memuriyetini mefkûre halinde yaşayan bir gaye insandı. (Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar, II, 238: Risale-i Nur Külliyatı, II, 2004-5)

Günümüzde, Allah'ın verdiği ihsan ve lütufları iyi değerlendirip dünyanın dört bir yanına irfan yuvaları açan ve ulaşmadığı dünya parçası kalmayan hizmet erlerinin de Zülkarneyn olabileceği Allah'ın ihsanından uzak değildir. [bk. YECÜC VE MECÜC] [bk. SEDD-İ ZÜLKARNEYN] [bk. ÇAMURLU ÇEŞME]

ZÜLKİFL ALEYHİSSELAM (ذُو الْكِفْلِ عَلَيْهِ السَّلام)

Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen peygamberlerden biri

Zülkifl, kelime olarak "sahip" ve "malik" manalarına gelen źû, ile "kat, nasip, benzer, eş, terki, kefalet" gibi manalara gelen "kifl" kelimelerinden meydana gelir. (Tehzibü'l-luğa, III, 378) Her gün yüz rekât namaz kılmayı tekeffül ettiği için veya ümmetine peygamber olmayı tekeffül ettiği için de bu isim verilmiştir. (Tehzibü'l-luğa, III, 378; Lisanü'l-Arab, XI, 589) Başkalarına nazaran sevap cihetiyle büyük pay sahibi olduğu anlaşılıyor.

Zülkifl'in, bir peygamber olduğunda şüphe yok ise de, "zülkifl" kelimesi sıfat anlamı taşıdığı için, bununla hangi peygamber kastedildiği ihtilaflıdır. Ayrıca, bu terkip ile kimin kastedildiği de yine ihtilaf konusudur. İsimler, bir anlama tevil edildiği müddetçe, lakaba yormak doğru olmaz.

Hakim en-Nisaburî'nin Vehb b. Münebbih'ten rivayet ettiği bir kavle göre, Zülkifl, Hz. Eyyub'un (a.s.) oğlu Bişr'dir. Şam'da ikamet edip 75 yaşına kadar yaşamış ve ölmeden önce tebliği oğlu Amdan'a vasiyet etmiş ondan sonra da Şuayb (a.s.), peygamber olarak gönderilmiştir. (Müstedrek, II, 636)

Zülkifl'in Zekeriya (a.s.) olduğu söylenmişse de Enbiya suresinin 89. ayetinde, Zekeriyya'nın vasıfları anlatılmaktadır. İlyas, Elyesa' veya Nuh'un oğlu Yeşu olduğu da ileri sürülmüş fakat Sad suresi, 49. âyette Elyesa' ve Zülkifl aynı ayet içinde farklı kimseler olarak anlatılmaktadır. Alusî, Zülkilfl'in, Yahudilerin İsrailoğulları'nın esareti sırasında (m.ö. 579) Peygamber tayin edilen ve vazifesini Hakkâri dağlarından çıkıp, Türkiye-Suriye-Irak sınırlarının bitiştiği noktada Dicle'ye karışan Habur Suyu (Irmağı) yakınlarında bir bölgede yapan Hezekiel olduğunu ileri sürmüştür.

Mevdudî ise, önceki müfessirlerin birbiri ile çelişen görüşlerinden bir şey çıkmayacağını anlatır. Sonraki müfessirlerin ellerinde güçlü bir delil olmamasına rağmen, Zülkifl'in, Hezekiel olabileceği üzerinde durur. Zira ona göre, "sabırlılar" içinde zikredilen Zülkifl, Ahd-i Atik'teki Hezekiel bölümü ile de çok alakalı görülmüştür. Hezekiel, İsrailoğulları'ndan aldığı esirleri Irak'taki Habur ırmağı yakınlarında Tel-ebib'e yerleştiren Buhtunnasr'ın, Kudüs'ü işgal ettiğinde aldığı esirlerden biriydi. M. Ö. 594'de en fazla 30 yaşındayken Hezekiel'e peygamberlik verildi ve o tam 22 yıl boyunca gerek esaretteki İsrailoğulları'na gerekse zalim yönetici ve adamlarına Allah'ın mesajını tebliğ etti. (Tefhimü'l-Kur'ân Enbiya 21-85) (II. Krallar, 17/5) Necef'in doğusunda "Kifl" adında bir kasaba olup, Zülkifl'in burada bir kabri mevcuttur.

Kur'ân'da bir yerde İsmail, İdris gibi peygamberler arasında sayılıp ve sabırlılardan olduğu ve salihler zümresine ilhak edildiği söylenmekte, (Enbiya, 21/85-86) bir yerde ise İsmail, Elyesa' ile birlikte zikredilip seçilmişlerden (ahyar) olduğu belirtilmektedir. Seçilmiş, peygamber anlamına gelmektedir.

Şam'da vefat ettiği söylenen Zülkifl'in (a.s.) Hz. Eyyub'un oğlu Bişr olduğu anlaşılmaktadır. (Müstedrek, II, 636) Günümüzde Kasiyon Dağının eteğinde "Muhacirin Mahallesi"nde kabri bulunmaktadır.

Yakut el-Hamevî, Zülkifl'i, Hezekiel (Hizkîl) olarak görmekte ve kabrinin Irak'taki Kifl (Bermelah) kasabasında olduğunu belirtmektedir. (Mu'cemü'l-büldân, III, 372) İbn Battuta'nın Susa (Şoşa) yakınları dediği yerde muhtemelen burasıdır. İbn Battuta'ya göre Habil de burada öldürülmüş ve "Kanlı Mağara" diye bir makam yapılmıştır. (İbn Battuta, I, 45) Hasılı, Zülkifl, büyük bir ihtimalle Hezekiel'dir. Kifl adlı kasabada bir makam kabri

olduğu gibi, Diyarbakır'ın "Eğil" ilçesinde Elyesa' ile birlikte kabri mevcuttur. Ayrıca bir makam kabir de Ergani ilçesinde ve Bingöl'ün içindedir. Baraj vesilesiyle başka bir yere nakledilmek için kabirleri kazılan bu peygamberlerin naaşlarının hâlâ çürümediği, müşahede edenler tarafından anlatılmaktadır. [bk. Yunus: Zünnûn]

ZÜRRİYET-İ İBRAHİM: HÂCER

(أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عَلَيْهِ السَّلام)

Ekinsiz vadi Mekke'ye yerleştirilen Hz. İbrahim'in eşi ve Hz. İsmail'in annesi

Hâcer'e, aynı zaman da Âcer'de denir. (Lisanü'l-Arab, IV, 11) İbranice, "hicret" veya "yabancı" anlamlarına gelen "hagar" kelimesi İngilizce olarak aynen korunmuştur. (BE, "Hagar" md.)

Hâcer, III. Senusret adlı Firavun'un önünde İbrahim'e (a.s.) iman eden cariyelerdendi. (İbn Sa'd Tabakat, I, 49) Arapların annesi olan Hâcer, Mısır'da Faramâ önlerindeki Ümmülarab adlı köydendi. (Siretü İbn Hişam, I, 6) Ümmülarîk, Yak gibi, yerlerini mevcut haritalardan bulamadığımız bazı Mısır köylerinden olduğu da rivayet edilmiştir. (Mu'cemü'l-buldan, I, 249) Hz. Mariya'nın beldesi, Ensana (Şeyh Übade) köyünden olduğu da rivayet edilir.

Hz. Hâcer'in Mısırlı olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) "Siz bir gün Mısır'ı fethedeceksiniz. Mısır'ı fethettiğinizde halkına güzel muamele edin; zira onlara karşı bir zimmetimiz ve onların bizimle akrabalıkları vardır." buyurmuşlardır. Sahabi bu akrabalığın ne cihetle olduğunu sorunca, Hz. Hâcer validemizin Mısırlı olduğunu beyan etmiştir. (Müslim, "Fedailü's-Sahabe" 227; Siretü İbn Hişam, I, 6) Hâcer validemiz, Mısır'da bir prenses iken Hiksoslar tarafından esir alınmıştı. Bu yüzden, Amr b. As, Mısır'ı kuşattığı zaman, Mısırlılara iyi davranmış ve Hz. Hâcer'in, onların krallarının kızı olduğunu ve Menf'te yaşadığını belirtmişlerdir. (Taberî Tarih, II, 514)

Ahd-i Atik'te göre de Hâcer Mısırlı bir cariyedir. (Tekvin, 16/1) Sare'nin cariyesi iken, çocukları olsun diye Hz. İbrahim'e verilmiş ve ondan İsmail (a.s.) doğmuştur. Yine Ahd-i Atik'e göre, İsmail on dört yaşında iken, mucize olarak Sare'den İshak doğar. İshak'ın sütten kesilmesi dolayısıyla Hz. İbrahim büyük bir ziyafet verir. Ziyafet sırsında, İsmail, İshak'ın üzerine güler. Buna çok sinirlenen Sare, Hz. Hâcer ile oğlunu dışarı atıp uzaklaştırmasını ister ve İsmail'i de mirastan mahrum etmesini kesin bir tarzda söyler. Hâcer'in oğlunun da büyük bir millet olacağını teyit den Ahd-i Atik, Hâcer ve İsmail'in, babası tarafından Beersheba çölüne götürüldüğünü belirtir. Fakat burada, daha önce belirtilen 14 yaşındaki İsmail birden kundaktaki yavru olur ve yavrusunu bir çalı dibine atan Hâcer, onun için bir ok atımı mesafede su aramaya başlar. Hâcer'in telaşını Allah görüp, meleğini gönderir ve Hâcer gözlerini açtığında su kuyusu görür. Tulumunu doldurur. Daha sonra İsmail (a.s.), Allah'ın yardımı ile Paran çölünde büyür ve annesi ona Mısır'dan bir kadın alır. (Tekvin, 21/8-21)

Ahd-i Atik'in, İsmail'in yaşı ve götürüldüğü yer hakkında yanıldığını açık bir şekilde görürüz. Zira İsmail (a.s.) Sare'nin evinden ayrıldığında, bebektir. Beersheba çölünde değil Beyt-i Haram'ın yanında ekinsiz vadiye (Mekke) götürülür. Ki, bu daha sonra Paran diye doğrulanır. Paran, Mekke demektir.

İslamî kaynaklarda ise, kıssa şu şekilde anlatılır: Hz. İbrahim'in uzun süre çocuğu olmamıştı. "Rabbim, bana salihlerden (bir çocuk) armağan et." (Saffat, 37/100) diye duada bulunmuştu. Bu duadan, Hz. İbrahim'in (a.s) o dönemde daha çocuğu olmadığı anlaşılıyor. Yanında sadece hanımı ve yeğeni Hz. Lut (a.s) vardı. O da, doğal olarak "bana hicret esnasında teselli olması için bir çocuk ihsan et" diye Allah'a dua etmiştir. Hz. Sare, kendisinden çocuk olmayınca, kocasının bu çocuk isteğinin yerine gelmesi için, Mısır'dan getirdiği –daha önce asil bir ailenin kızı iken savaşta Mısır krallarına esir düşmüş olan- cariyesi Hz. Hâcer'i İbrahim'e ikinci eş olarak vermişti. Bu evlilikten İsmail (a.s.) dünyaya gelmiştir. İsmail doğduktan sonra, Sare, Hâcer'i kıskanmaya başlamış ve oğluyla beraber yanlarından uzaklaştırmasını istemişti. Hz. İbrahim (a.s.) da Allah'tan gelen bir vahiy ile Hâcer ve İsmail'i (a.s.) alıp Beyt-i Haram'ın yanındaki ekinsiz vadiye götürdü. İbrahim (a.s) Burak'a binip iki yaşındaki oğlu İsmail'i önüne, eşi Hâcer'i de terkisine alarak bu seyahati gerçekleştirdi. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 50) Yolculukta Cebrail (a.s.) da onlara eşlik edip gidecekleri yeri gösteriyordu. O zaman dikenli ve çalılıklı bir yer olan Mekke'ye inince, Cebrail ona, İsmail'in soyundan Ümmi bir Peygamber çıkıp Allah'ın en yüce kelimesini, (kelimetü'l-ulya), tevhid dininin onunla tamamlanacağını söyledi. (İbn Sa'd, Tabakat, I, 164)

İbrahim (a.s.) Hz. Hâcer'le İsmail'i (a.s.) o gün, ıssız bir mahal olan Mescid-i Haram'ın bugünkü bulunduğu yerin ve Mescid'in yüksekçe bir mahallindeki Zemzem kuyusunun yukarısında bulunan büyük bir ağacın dibine bıraktı. (Buharî, "Enbiya" 9) Hz. İbrahim, izi üstü Mekke'den Şam'a dönerken, Hz. Hâcer, "Ey İbrahim! Bizi bu ıssız vadide bırakıp da nereye gidiyorsun?" diye sorunca, O, hiç geri dönüp bakmadı. Allah'ın emri gereği

olduğunu öğrenince Hz. Hâcer, “Allah bize yeter. O, bizi zayi etmez, himayesiz bırakmaz!” dedi ve daha ısrar etmedi. (Buharî, “Enbiya” 9) Mekke’nin üst tarafına gelince:

“Allahım! Ben, zürriyetimden bir kısmını, Senin Mukaddes olan Evi’nin yanında, namazlarını dosdoğru kılsınlar diye, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Artık, insanlardan bir kısmının gönüllerini, onlara meyil ettir. Şükür etmeleri için, onları, bazı meyvelerle rızıklandır.” diye dua etti. (İbrahim, 14/37; Buharî, “Enbiya” 9)

Hz. Hâcer, artık yalnız başınayd. Henüz sütten kesilmemiş çocuğunu emziriyor ve kırbasındaki sudan da içiriyordu. Kırbadaki su tükendi. Hz. Hâcer ve bebeği susuzluktan kıvranıyorlardı. Bir ara İsmail’i ölecek sandı. Uzaklaşayım da bari ölümünü görmeyeyim, dedi. Çocuğunun elemine daha fazla dayanamayarak yanından ayrılıp az öteye gitti. Bir tepe bulup oradan yardım isteyecekti. Safa tepesi gözüne ilişti ve onun üzerine çıktı. Her taraf ıssızdı ve kimse yoktu. Safa’dan aşağı inip, Merve tepesine çıktı. Safa ve Merve tepesinde gidip geldi. Bunun sebebi, hem bir yardım eden bulmak hem de acısına dayanamamaktan, ölmek üzere olan çocuğunun ölümünü görmek istememesi idi. Bu arada Hz. İsmail’in yanına iki kere de uğramıştı. Can çekiştiğini görünce bitkin ve hüzünlü bir şekilde tekrar Safa tepeciğine koştu. Safa ile Merve arasında tam yedi kez gidip gelmişti. Bugün hacılar onun için Safa ile Merve arasında koşarlar. Hâcer son kez Merve tepesine çıktı. Kendilerine yardım edecek olan bir ses duydu. Onu iyice dinledi. Zemzem kuyusunun bulunduğu yerde Allah’ın kendilerine yardım için gönderdiği meleği gördü. Melek, Hâcer’e: Sizi buraya bırakan, sizi en şerefli en keremli Rabbe ısmarlamış, deyip ayağının ökçesiyle yeri eşince su kaynamağa başladı. Hz. Hâcer, bir yandan suyun önüne set çekiyor bir yandan da kırbasını dolduruyordu. Bunun için Hz. Muhammed (s.a.s.) buyurdular ki, Allah, İsmail’in annesi Hâcer’e rahmet eylesin! Eğer o, Zemzem’i kendi haline bıraksaydı da suyu avuçlamasaydı, muhakkak ki, Zemzem, akarsu olup akardı. (Buharî, “Enbiya” 9; Fakihî, Ahbar-ı Mekke, II, 5)

Şam tarafından Cürhüm kabilesinden bir grup gelip Mekke’nin alt tarafına yerleşmişlerdi. Hz. Hâcer’in yanına geldiklerinde o, suyun başındaydı. Orada ikamet etmek için Hâcer’den izin istediler. Bu, onun beklediği bir şeydi. Artık Mekke’de Cürhümlüler ve Hâcer ailesi birlikte oturuyorlardı. İsmail (a.s.) Cürhümlülerden Arapça öğrendi. Bu kabileden evlendi. Hz. İsmail (a.s.) yirmi yaşına geldiğinde annesi Hz. Hâcer vefat etti. Hz. İbrahim (a.s.) onların yanına tekrar geldiğinde Hâcer vefat etmişti. (Buharî, “Enbiya” 9) Hâcer validemiz doksan yaşında vefat edince, Kâbe’nin mahallinde bulunan Hicr’e defnedildi. (Müsamere, s. 50). [bk. İBRAHİM] [bk. İSMAİL]

Bu araştırmanın sonucu, “özet”, “yargı” ve bir de “öneri” olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir.

Özet

Bazı Peygamberlerin yaşadıkları çağları kesin bir tarzda tayin etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, Muhyiddin İbn Arabî’ye göre Kur'ân-ı Kerim’de ismi geçen veya nebi/resul diye işaret edilen peygamberler, sıra ile şöyledir:

1. Hz. Adem Aleyhisselam
2. Şit Aleyhisselam
3. İdris Aleyhisselam
4. Nuh Aleyhisselam
5. Hûd Aleyhisselam
6. Salih Aleyhisselam (Doğrusu, Hz. İbrahim’den sonra olmasıdır.)
7. İbrahim Aleyhisselam
8. Lut Aleyhisselam
9. İsmail Aleyhisselam
10. İshak Aleyhisselam
11. Yâkub Aleyhisselam
12. Yusuf Aleyhisselam
13. Eyyub Aleyhisselam
14. Şuayb Aleyhisselam
15. Hıdır Aleyhisselam (Peygamberliği ihtilaflıdır)
16. Mûsâ Aleyhisselam
17. Harun Aleyhisselam
18. Yuşa Aleyhisselam (Mûsâ’nın Fetası)
19. Hizkîl Aleyhisselam
20. İlyas Aleyhisselam
21. Elyesa’ Aleyhisselam

22. Şemevel/Şemvîl (Samuel) Aleyhisselam
23. Davud Aleyhisselam
24. Lokman Aleyhisselam (Davud Aleyhisselam zamanındadır. Peygamberliği ihtilaflıdır.)
25. Süleyman Aleyhisselam
26. Şa'yâ Aleyhisselam
27. Üzeyir Aleyhisselam (Peygamberliği ihtilaflı)
28. Yunus Aleyhisselam
29. Zekeriyya Aleyhisselam (İsrail içinde bu isimde başka bir peygamber daha mevcuttur)
30. Yahya Aleyhisselam
31. İsa Aleyhisselam
32. Halid İbn-i Sinan (Müsamerât, s. 48-55)
33. Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselam

Zülkarneyn ve Tübba' (Es'ad) da salih zatlardandır. Hanzala b. Safvan'ın Ashâb-ı Ress'e peygamber olarak gönderildiği tahmin edilmektedir. Bunlardan başka, Zülkarneyn, Üzeyir ve Lokman Aleyhisselam hakkında kimi veli kimi de nebi demişlerdir.

Hz. Davud'un Ahd-i Atik'te ordu komutanlarından Uriya'nın hanımı ile zina ettiğine dair iddialar, tamamen mesnetsizdir. (II. Samuel/2-27) Allah'ın yasakladığı zinayı, o yasağı insanlara tebliğ etmekle yükümlü olan bir nebinin çiğnemesi düşünülemez. Uriya, onun çok sevdiği komutanlardandı. Moab üzerine gönderdiği bir seferde şehit olunca, eşi dul kalmış ve Hz. Davud da bununla evlenmiş, bu evlilikten Hz. Süleyman Aleyhisselam doğmuştu.

Kur'ân-ı Kerim'de, Antakya halkına ilk iki elçinin gönderildiği ve bir üçüncü elçi ile takviye edildiği anlatılır. Fakat halktan Habîb-i Neccâr'dan başka kimsenin inanmaması üzerine Allah bunları bir sayha ile helâk edip, bunların daveti karşısında müşrikler nasıl söndüyse, Kur'ân'ın daveti ile de Kureyş müşriklerinin hâkimiyetinin yıkılacağı ima edilir. Kur'ân ne gelen elçilerin adlarından, ne de bu elçilere iman eden şahıstan ve ne de şehrin adından bahsetmez, vereceği gerçeği verip böylece denilmek istenen şeyi söylemiş olur.

Hz. Eyyub ve benzeri peygamberlerin birçok yerde makam veya kabirlerinin bulunmasının, birçok nedeni olabilir. Örneğin, naşının ilk defnedildiği yerden, başka yerlere taşınması, bu ismi taşıyan bir başka peygamberin olması veya uğradığı yerlere teberrüken kabir veya makam yapılmasıdır.

"Haman" ismi, özel bir kişinin adı olabileceği gibi, geneli ifade eden bir isim de olabilir. Karun, Firavun ve Haman'ın aynı satırda anlatıldığı âyete (Ankebût, 29/39) bakıldığında bunlar belirli bireyi ifade ettikleri gibi, tarih boyunca bu özellikteki insanların hepsine işaret ederler. Buna göre, Firavun, en üst düzey siyasi idareyi, "Karun" halkı sömüren zenginler grubunu, Haman ise zalimce hareket eden bürokrasinin tepe noktasını ifade etmektedir.

Harut ve Marut'un iki melek olduğunu ileri sürenler vardır. Bunların iki önemli insan olduğu yönünde yorumlar da yapılmıştır. Kur'ân'da, meleklerin hiç günah işlemeyen varlıklar olması beyan edildiğinden, bu iki kişinin iki insan olması şeklindeki yorum, Kur'ân perspektifinden daha uygundur. Sahabe ve Tabiin'den önemli kimseler de bu son görüşü savunmuşlardır.

Hz. Asiye'nin Hz. Meryem ile birlikte nebi oldukları da söylenmiştir. Fakat nübüvvetin şartları içinde, tebliğ açısından, erkek olmayı da gerekli gören Matüridiyye âlimleri, bu görüşe katılmazlar. Hz. Asiye ve Hz. Meryem, Kur'ân-ı Kerim'de müminlere, imanda sebat ve kararlılık örneği olarak gösterilmiştir.

Hızır'ın varlığı ve kimliği sahih hadislerde tespit edilmiştir. İsminin, nesebinin ve peygamber mi yoksa veli mi olduğunun tartışılması onun bu tarihi varlığını ortadan kaldırmaz. Öte yandan, Hızır'ı, Gılgamış Destanı ve İskender Efsanesi ile karıştırmak veya o destanların kahramanları ile aynileştirmek, Kur'ân ve Hadis kültüründen mahrum kimselerin işi olsa gerektir.

Kur'ân-ı Kerim, diğer semavi kitapların üzerinde bir gözetici ve hâkimdir. Onlardaki yanlış ve eksik noktaları tamamladığı gibi, onlarda olmayan yeni bilgiler de vermiştir.

"Karınca Kıssası" İsrail metinlerinde de yer almıştır. Fakat kıssanın devamında Hz. Süleyman'ın böbürlendiği, karıncanın da ona: "Sen bir damladan yaratılmışsın" demesi karşısında mahcup olduğu ileri sürülür. Kur'ân ise kıssaya karıştırılan beşerî ilavelerle ortaya çıkan yanlışları düzeltir.

Kitab-ı Mukaddes'te İsrailoğulları'nın, bazı gerekçeler göstererek, Hz. Süleyman'dan razı olmadığını müşahede etmekteyiz. Vergilerin ağırlığından, devlet işlerinin zorluğundan, süsü ve ziyneti çok seven biri olduğundan dem vurarak, koca bir peygamberin tahfif edilmesi kabul edilecek gibi değildir. Kur'ân-ı Kerim, "Süleyman ne güzel kuldu." (Sad, 38/30) buyurmak suretiyle Hz. Süleyman'ı onların söylediklerinden tebrie etmektedir.

Hz. Süleyman ile Sebe' kraliçesi hikâyesinin değişik şekilleri farklı isimlerle anlatılır. Daha buna benzer değişik efsanelerde geçmesi olayın gerçek vasfı ile meydana geldiğini göstermekle birlikte, bu olayın, efsane olmayıp, bir gerçek olduğunu Kur'ân, beyan etmektedir. Hz. Süleyman'ın İsrail Krallığı'nın sürdüğü muhtemel devir (m.ö. 972-932) baz alınarak yapılacak çalışmalarla bu mucizelerin yerleri de ortaya çıkmış olacaktır.

Kitab-ı Mukaddes'te, Sebe' kraliçesi Hz. Süleyman'a gelmek üzere iken, tahtının kendinden önce getirilmesi, saraya girerken eteklerini toplaması, Hz. Süleyman'ın huzuruna varınca tevhid dinine inanması meseleleri bulunmamaktadır. Kur'ân, bu hadiselere yer verir.

Tevrat'a göre (Çıkış, 32,4 ve 24) Samirî'nin yapıp, kavmini yoldan çıkarmaya çalıştığı altın buzağı heykelini, bizzat Harun (a.s.) yapmıştır. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim, bunu yapanın, Samirî olduğunu bildirip, Hz. Harun'un bundan uzak olduğunu ilan eder.

Hıristiyan literatüründe İmran; Harun, Mûsâ ve Miriyam'ın babası olarak geçer. Kur'ân'da, Hz. Meryem için Harun'un kız kardeşi ve babası için de İmran denmesinden dolayı, söz konusu kültürün insanları, Kur'ân'ın, Hz. Mûsâ'nın kız kardeşi Miriyam ile Hz. İsa'nın annesi Meryem'i karıştırdığını iddia etmektedirler. Müfessirler, biri Kur'ân'da zikredilen Hz. Meryem'in babası diğeri, İslamî kaynaklarda zikredilen Hz. Mûsâ'nın babası İmran'dan bahsederler. Öte yandan, Kur'ân'da, biri Hz. Mûsâ'nın kardeşi, diğeri de Hz. Meryem'in kardeşi Harun olmak üzere iki Harun'dan bahsedilir. Kur'ân'da bu konuda bir karışıklık olmadığı gibi, Hıristiyan literatüründe olmayan yeni bir konuyu da ele almış olmaktadır. Sürekli, Kur'ân'a İncil ve Tevrat'tan kaynak bulmaya çalışan oryantalistlerin kafası bu konuda karışmış durumdadır.

Cumartesi yasağını ihlal eden Yahudilerin insanlıktan çıkarıldıkları olayı, Yahudilerin ne dinî ne de tarihî kitaplarında yer almaz. Fakat bu olayın, Medine Yahudileri tarafından bilindiği kesindir. Zira onlar birçok konuda Peygamberimize itirazları ile meşhur oldukları halde, bu hususta hiçbir itirazları olmamıştır.

Araştırmadaki "maddeler"in, hepsinde olmasa da bazılarında, hala bir kapalılık söz konusudur. Ashâb-ı Yâsîn'in (Antakya Elçileri), gerçekliği hakkında bir şüphe yok iken, bunların isimleri ve olayın yaşadığı yer vüzuha kavuşmamıştır.

Ashâb-ı Ress, Lokman aleyhisselam, Hz. Nuh'un yaşadığı çağ ve tufanın lokal ya da genel olup olmadığı konusu, Hz. İdris'in tarihi şahsiyeti; Hz. Hızır'ın durumu, yaşadığı çağ ve hayatta olup olmadığı konusu; Tübba'ın perygamber olup olmadığı konusu ve yaşadığı çağ çok kapalıdır. Ashâb-ı Eyke ve Ashâb-ı Medyen birbirinden ayrıştırılamamıştır. Hz. Mûsâ'nın kayınpederinin Hz. Şuayb olup olmadığı, hususu tefrik edilememiştir.

Ashâb-ı Uhdûd, Lut'un kavmi, Hz. Salih'in kavmi, Hz. Hûd'un kavminin yaşadığı coğrfaya kesin olarak yerleri tayin edilen "maddeler"den bir kaçıdır. Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. Harun gibi peygamberlerin yaşadığı mekânların bazılarında kapalılık devam etmektedir.

Hz. Eyyub gibi peygamberlerin birden çok makam ve kabirlerinin olması ve bunlardan hangisinin Hz. Eyyub'a ait oluşu meselesi tefrik edilemeyen hususlardandır. Yaşadığı asır ve yer, mensup olduğu millet hakkında en kapalı olanlardan biri de Zülkarneyn'dir.

Allah'tan teyit edilen ve "sedd"in yapılmasını başaran Zülkarneyn, kendisine bahşedilen bu imkânın hikmetini kavrayarak, bu güç ve iktidarı, Allah'ın istediği istikamette ve yeryüzü muvazenesi adına kullanan ve memuriyetini mefkûre halinde yaşayan bir gaye insandı. Günümüzde, Allah'ın verdiği ihsan ve lütufları iyi değerlendirip dünyanın dört bir yanına irfan yuvaları açan ve ulaşmadığı dünya parçası kalmayan "hizmet erleri"nin de asrın Zülkarneynleri olabileceği Allah'ın ihsanından uzak değildir.

Hz. İbrahim'in Kurban etmek istediği oğlu Hz. İsmail'dir.

Hz. İdris, Hz. İsa ve Hz. İlyas'ın göğe refedildiği meselsi ihtilaflıdır. Bunların içinde, Hz. İdris ile Hz. İsa'nın refedilmiş olması, ağırlık kazanmıştır. Hz. Hızır'ın da başka bir hayat mertebesinde ve hayatta olduğu belirtilmiştir. Bazı önemli alimler, Hz. İdris, Hz. İsa, Hz. İlyas ve Hz. Hızır gibi zatların, şehitlerin yaşadığı hayata benzer, başka bir hayat mertebesinde yaşadıklarını belirtmişlerdir.

"Abkar[î]"nin, cinlerden çokça bahseden Rahman suresinde, cinlerin yerini işaret eden bir kelime olduğu öne çıksa bile, cennet nimetlerinin anlatıldığı ayetler arasında zikredilmesiyle, dünyada nümuneleri gösterilen güzel coğrafyaları işaret eden birer ipucudur.

İslamî kaynaklarda kesin bir sınır verilmemekle birlikte, Arz-ı Mukaddes, doğusunda Fırat ve şimdiki Ürdün, batısında Akdeniz, güneyinde Akabe ve Ariş ile sınırlandırılabilir.

Tarihî Filistin bölgesinin sınırları hakkında genelde bir ittifak yoktur. Filistin denen topraklar, esas itibariyle, uzunluğu bakımından Suriye'den Mısır'a, genişliği açısından Akdeniz'den Şeria nehrine kadar olan toprakları kaplar. Genel hatları ile bu sınır içinde, Filistin toprakları, Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye doğru uzanan dağ silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bölümü ve en doğuda Şeria vadisi olmak üzere üç parçaya ayrılır.

Yerin göbeği Kâbe'yi barındıran Mekke-i Mükerreme, insanlığın İftihar Tablosu Hz. Muhammed aleyhisselatü vesselamın mübarek naşını misafir eden Medine-i Münevvere ve bütün peygamberlerin makarrı güzergâhı olan Kudüs bir Müslüman için hiçbir zaman vazgeçemeyeceği şehirlerdendirler. Bundan başka, Şam, San'a, el-Halil (Hebron), Beytülahim, Nasıra, Harran, Şanlıurfa, Eğil ve Ergani (Diyarbakır), Şırnak, Cizre, Musul (Ninova), Kûfe, Nasıriye (Ur), Necef, Kahire, Karyetü Hud, Salale, Ta'z, Aden, Antakya, Halep ve Hille (Babil) nice peygamberin uğrayıp ikamet ettiği, nice peygamberin naşını ve aziz hatırasını barındırdığı önemli şehirlerdendir.

Yargı

İzlerden yola çıkarak tarihe kaynaklık yapan kabir ve makamlar vardır. Hz. Mûsâ'nın, Tih Çölünden sonra Kudüs yakınlarına kadar geçtiği güzergâhı bu makam veya kabirlerle tespit etmek mümkündür.

Bu çalışmada, Müphematü'l-Kur'ân, yer ve mekânlarıyla ortaya çıkarılmıştır.

Dualaların makbul olduğu mekânlar vardır. Bunlar özellikle, Hz. Muhammed aleyhisselam tarafından tespit edilmiştir. Makbul olmadığı mekânlar için de dikkat çekilmiştir. "Harem" bölgesi; "vakfe" bölgesinde makbul, "muhasser" vadisinde vakfenin yasaklanması gibi.

Kavim, Şahıs ya da Mekânlar hakkında verilen bilgiler genellikle, tanımlama, karşılaştırma metodu ile verilmişse de, ortaya çıkan bilgi, çoğu defa, peygamberlerin kabirleri, peygamberlerin yaşadıkları çağlar, uğradıkları mekânlar, mevcut durumun rapor edilmesinden ibaret kalmıştır. Kesin bilgi olmaktan çok, ihtimale dayalıdır. Objektif olmaktan çok subjektiftir.

Araştırma, gerçek bir Kur'ân tarihinin yazılmasına yardımcı olacaktır. Hz. Salih, Hz. Hûd gibi peygamberler ve kavimleri çok uzun boylu insanlar olarak tanıtılıyordu. Çalışmada, Medain-i Salih'te tespit edilen kaya mezarları ve bunların ebatları normal insan uzunluğunda ve enindedir. Tespit edilen bilgiler, efsane ile gerçeği yüz yüze getirmiş, bu ululazim peygamberlerin hatıraları ütopya olmaktan kurtarılmış ve yaşanmış gerçekler olarak ortaya konmuştur. Kitap hakkında yapılan sunumlarda, alınan cevaplar, çoğu müslümanda hayal gibi görünen peygamber tarihlerinin, gerçeğe dönüştüğü itiraf edilmiştir.

İslam kültüründe, coğrafya anlayışı, Miladi on üçüncü asırda yazılan Mu'cemü'l-büldân'dan sonra (626/1229) şiddetli bir şekilde zayıflamıştır. İslam coğrafyasını detaylı bir şekilde ele alan bir kitap mevcut değildir. O tarihe kadar yapılan güçlü çalışmalar, daha sonra hız kesmiş ve akamete uğramıştır. Kur'ân coğrafyasını ortaya çıkarmak için, Kur'ân'a yakışır bir üstünlükte bir Mu'cemü'l-büldân sözlüğü mevcut değildir. İslamî konularda hiçbir araştırmacının müstağni kalamayacağı Yakut'un Mu'cemü'l-büldân'ının, büyük çoğunlukla güncellenmesi elzemdir. Osmanlı döneminde bu konuda belirli çalışmalar yapılmışsa da bizim kastettiğimiz ihtiyacı görmekten uzaktır. Öte yandan, Kur'ân Arkeolojisi'ni ortaya çıkarmak için, Müslüman Arkeologların yetiştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu konuda araştırma yapmak isteyenler büyük zorluklar çekmektedir.

Bütün peygamberlerin başlarına geçen olaylar ve sonunda bu karmaşık olaylardan kurtulmaları gösteriyor ki, Allah Teâlâ, dünya yurdunda sevdiklerini bazı sıkıntılara düşürse de kendisine dua edip sığınmaktan ayrılmayan, bu hususta elinden gelen son gayreti sarf ederek sabır ve kararlılık gösterenleri, mutlaka en kısa zamanda ferah ve genişliğe kavuşturmakla yardım eder. Allah, dostlarını hezimete uğratmaz.

Gerek "kişi", gerek "kavim", gerekse "mekân" adlarının yazılış veya tarif edilişinde, Batı kaynakları ile İslamî kaynaklarda bazı isimlerde, kısmen veya tamamen bir benzerlik söz konusu ise de büyük çoğunluğunda önemli ayrılık mevcuttur. En belirgini "Firavun" adlarında gözükmektedir.

Öte yandan, Kur'ân'da geçen olayların bazıları, Kitab-ı Mukaddes'te de geçerken, diğer arkeoloji ve tarih kaynaklarında, hiç esamisi bulunmamaktadır.

Örneğin "Firavun'un Denizde boğulması", önemli bir mesele iken, bu olay, şu veya bu yönüyle, her nedense, evrimcilerin, kitaplarına girememiştir. Kur'ân'da geçen bazı olaylar ise, Kitab-ı Mukaddes'te de yoktur. Yine helâk edilen kavimlerin, hiç biri, arkeolojinin konusu olmamıştır. Onlar, dünya genelinde olan tabii afetleri incelerken, bu tip konulara hiç girmemişlerdir. Kendilerine özgü bir arkeolojik çalışmaları olmaması, gerek Ehl-i Kitab'ın gerekse Kur'ân'a inanan Müslümanların büyük bir eksiğidir.

Hz. Yunus'un kavminin ve Hz. Davud'un dualarında olduğu gibi, nice bela ve musibetler, dua etmesini bilenler sayesinde, nice musibetlerin kalkmasına vesile olmuştur.

Kur'ân'ın "Firavun" ve "Hâmân" gibi isim ve sıfatları kullanışı, yerli yerinde ve onun mucize bir kitap olduğunun en büyük ispatıdır. Mısır kralları, Menes'e dayanan 26 ayrı sülaleden meydana gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim, sadece Hz. Mûsâ dönemindeki en üst idareci için "Firavun" kelimesini kullanıp, Hz. Yusuf dönemi için "Aziz", "Rab" ve "Melik" sıfatlarını kullanmıştır. Ahd-i Atik ise, bu ayırımı yapamamış ve Hz. İbrahim dönemi olmak üzere, Hz. Yusuf ve Hz. Mûsâ dönemlerindeki firavunlar için de aynı tabiri kullanmıştır.

(Tekvin, 41) “Hâmân” ise, yine müsteşrikler tarafından, yanlış beyan edildi diye dile dolanmış, fakat son çalışmalarda, bu kelimenin, Mısır’da “İşçilerin başı” anlamına gelen bir kelime olduğu, hiyeroglif yazılardan ortaya çıkmıştır.

İslam Tarih kaynakları, genelde, peygamber tarihlerini yazarlarken, Kur'ân-ı Kerim’in beyanlarını dikkate almamışlardır. Osmanlının son döneminde, Batılı kaynakların yardımı ile “Umumi Tarih” yazanlar, bir Müslüman yazar olmalarına rağmen, Kur'ân'ın hiçbir bilgisine başvurmamışlardır.

"Firavun", hakka baş kaldıran, zulme doymayan, ezmekten bıkmayan, her nevi iğrençlikten kâm alan zalim bir idarecinin; "Karun", kendi kavmine ihanet edip kavminin ve dininin düşmanlarına yardım eden zengin burjuvazinin; "Hâmân" da ne bahasına olursa olsun, zulüm işeyenlerin maşası, doğruluktan, her zaman uzak olan, kötü bürokratların bir prototipidir. Kıyamete kadar, bu özellikteki insanların da, kötü hatırası, beyinlerden silinmeyecek, hain örnekleridir.

Günümüzde, Müslümanların her türlü sıkıntılarına rağmen, İslamî mesajın, Müslümanlarda gerçekleştirdiği ve damarlarına, hücrelerine kadar işlediği tesiri, belirli bir gevşeklikten sonra yeninden hissedilmeye ve gün geçtikçe ikbal dönemlerine dönmeye başlamıştır. İslam’ın inanç sistemindeki duruluğu, teoriklerinin sağlam ve sahihliği, dünya ve ahiret muvazenesindeki dengesi, insan benliğini, onun bütün hayatını kuşatan sıcak ve samimi ruhu, tazyiklere rağmen kimsenin irtidat etmesine mahal vermemiştir.

Bazı Peygamberlerin yaşadığı çağları, net olarak belirlemek mümkün olmamıştır.

Peygamberleri, azgın kavimlerden kurtaran mekânlar dağlar olmuştur. Dağ ve Mağaralar her peygamberin vazgeçilmez kutsi barınaklarıdır. Asrın çilekeşleri de bu cebrî sünnetullaha tabi olmuşlardır. Nebiler yükseklerde, zirvelerde dolaşmışlardır…

Geçmiş kavimler ve yaptıkları suçlarla cezalanmaları, günah ve kâinat ilişkisini çok bariz bir şekilde yansıtmaktadır. Eğer kâinattan Hz. Muhammed’in peygamberliği ile gelen nuru çıksa, gitse, kâinat vefat edecek. Eğer Kur'ân gitse, kâinat divane olacak ve yerküre kafasını, aklını kaybedecek, belki şuursuz kalmış olan başını bir seyyareye çarpacak, bir kıyameti koparacak. (R.N.) Birinci Cihan harbinde, insanlığın sapık fikirleri, Nemrut gibi inadı, Firavun gibi gururu şişti şişti… Zeminde şişti, göklere erişti. Hassas olan Yaratılış sırrına dokundu. Tufan ve kolera gibi, Birinci Dünya harbinin sarsıntıları, inançsızlara semavi sille vurdu. (R.N. s. 328)

“Kur'ân Kıssaları”nı konu edinen çok güzel çalışmalar yapılmıştır. Lakin insanlığın bir daha hataya düşmemesi için anlatılan bu gerçekler, kaynak yetersizliğinden, Kur'ân'ın rehberliğini hedef alan zengin içeriklerden mahrumdurlar. Bu konuda yapılan İslam Ansiklopedileri ise, pozitivizmin boğucu ve haksız, aynı zamanda saldırgan ve ezici darbelerinden nasibini almış, rehber olmaktan uzaklaşmışlardır. Bu ansiklopediler, örneğin, Erzurum’u anlatır, fakat “Abdurrahman Gazi” türbesini konuya dâhil etmez. Bilimsel bir gerçekliği yok diye, konunun muhtevasına almaz. Bu konu, isimde ihtilaf edilse bile, onlarca Sahabinin, Palandökenin eteklerinde şehit düştüğü gerçeği ile pekâlâ bağdaşır. Hz. Süleyman’ın kıssaları, gerçeklikten uzaklaşır, ütopyaya bürünür. Hâlbuki bizim havsalamız almasa bile bunlar birer masal değil yaşanmış gerçeklerdir.

Çoğunun hayatı Orta Doğu’da geçmiş olduğu anlaşılan peygamberlerin, eser ve izlerini barındıran ören yerleri, üzeri küflü kayalar, mezar taşları, kaya mezarları ve daha değişik rölyef ve kabartma heykeller, ya da antik kentin tamamının ziyaret edilişi, ciltlerce okunan kitaplardan daha tesirlidir. Hatib-i ezelidirler. Onların vereceği dersler, en tesirli hatibin vereceği derslerden daha etkileyicidir. Binaenaleyh şu veya bu bahaneyle, tarihin izlerini silenler, nesillerini korkunç bir uçuruma atmışlar demektir. Onları, diriltecek önemli kaynaklardan mahrum bırakmışlar demektir. Sert ve keskin bazalt kayalara çıplak ayakla basıldığında nasıl acı hissedileceği, Tur-i Sina’ya çıkılırken anlaşılır. Çölün ortasında, sert kumların ağız, burun ve göz demeden girdiği, sıcaklığın 55 ve 60 dereceyi aşıp dudakları kurutarak, nefes borusundan sonra ciğere doğru yol alırken verdiği acı ile ancak Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselamın Tebûk Gazvesi ve Bedir Gazvesi anlaşılır.

Kur'ân’da geçen kıssaların ana hedefi, tevhidi anlatmakla yükümlü, isimleri verilen veya verilmeyen elçilerin ve bunların gördüğü muamelenin diğer nesillere aktarılıp ibret alınmasıdır. Onun için ne yaşadığı yer ne bağlı olduğu kabile ne de yaşadığı çağ, genel anlamda, fazla bir şey ifade etmez. Kıssa eğer, Hz. Yusuf Kıssası ise, burada önemli olan, “Yusuf’un iffeti ve Zeliha’nın Şehveti”dir. Yusuf da Zeliha’da yoktur artık. Ama Yusuf iffetliler ve Zeliha şehvetliler her zaman olacaktır. Kur'ân, iffetlilerin, şehvetlilerden nasıl kurtulabileceğini anlatmıştır.

Peygamber ya da benzeri şahısların hatıraları yaşansın diye yapılan, Mescit ve benzeri binaların temel fikri, Mağara yaranlarının kaldıkları mağaranın kapısına yapılmak istenen mescit fikrinden doğmuştur. Önceleri

önemli zatların kabirlerinin veya makamlarının bulunduğu yer veya önemli olayların işlendiği mekânlara, havra, kilise, deyr; İslamiyet geldikten sonra da cami ve külliye yapılmıştır. Peygamber ve evliyaların kabirlerinden en güzel kokular yayılır.

Bir kişi için önerilen farklı makam ve makam-kabirler veya kabirler, bu zatın benzeri diğer şahısların olabileceğine, kabrinin ilk defin edildiği yerden diğer yerlere taşınmış olabileceğine veya bu kıymetli zatın "kabir" veya "makam" diye gösterilen yerlere uğradığına yorumlanır. Çok az bir ihtimalle de yanılma payı vardır.

Araştırma, peygamber kabir ve makamlarını ziyaret etmeyi özendirmektedir. Bir beldeye gidildiğinde, o beldenin yer üstünde ve yer altındaki büyüklerini ziyaret etmek, hem bir edep hem de ziyaret maksadına uygun olmak için bereketli bir vesile kabul edilir. Hayatta iken manevi feyiz ve bereket kaynağı olan Nuraniler içinde öyleleri vardır ki, bunların bereketleri toprağın altında iken üstündekinden daha az değildir. (F. Gülen) "Kutsal Mekân ve İnsan İlişkisi"ni araştırmış olan Dr. Hüseyin İ. Yeğin, sonuç olarak şunları kaydetmektedir. Kutsal mekânları ziyaret edenler, "bir ürperti ve heyecan duymakta", "dinî bir duygu yaşamakta", "rahatlayıp sıkıntısının azaldığını söylemekte", "dine olan ilgileri artmakta", "dinî inançları güçlenmekte"dir. (Basılmamış Doktora Tezi, "Sonuç")

Öneriler

Mevcut kaynaklardan yola çıkarak, tarih yazmakla birlikte, mekân ve kavimlerin izlerinden yola çıkarak tarih yazmayı denemek lüzumludur.

İslam kültürünü açıklamaya yönelik bir Mu'cemü'l-büldân çalışması, evleviyetle yapılmadır.

Bir "Kur'ân Arkeoloji Enstitüsü" kurulması, ona inanan her Müslümanın en büyük görevidir.

Mevcut kaynaklara göre, Peygamberlerin yaşadıkları çağları belirleyen entegre bir çalışmanın yapılması, bazı tarihi olayları daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Kur'ân, bazı arkeolojik ve kronolojik gerçekleri en detaylı bir biçimde verir. Örneğin, bir insanın ne kadar uzun yaşayabileceğini, Hz. Nuh'un yaşını belirterek ifade eder. Sodom ve Gomore'nin yerini bizzat göstererek işaret eder. Medain-i Salih'i bizzat beyan ederek, araştırmaya sunar. Bu nedenle, Kur'ân'ın göstermiş olduğu işaretler, kilometre taşı kabul edilip, bu eksende yürütülebilecek bir dizi çalışma çıkarılabilir.

Her meslekten ve o mesleğin önemli uzmanlarından seçilmiş bir grup ile, birer renkli ve resimli "Kur'ân Sözlüğü" çıkarılabilir.

Her devlet, insana tesir eden önemli tarihi mekânların maketlerini yaparak, buralara kadar gidip göremeyecek nesillere, bu bilgi ve irfanı verebilir. Örneğin, her Müslüman ülke, birer "Kudüs Maketi", birer "Medine Maketi", birer "Mekke Maketi" yapmak suretiyle bunu gerçekleştirebilir.

Chuckchi Denizi, ABD 1/C1
A. Katerina, MISIR 17/B1
A. Katerina, MISIR 17/B-C3
Abadan, İRAN 14/A2
Âbâdi, İRAN 14/C2
Abha, S. ARABİSTAN 19/B2
Abkhazia, GÜRCİSTAN 5/B1
Abohar, HİNDİSTAN 8/B4
Abu Zabî, B. ARAB. 14/D4
Acıgöl, MISIR 12/A4
Acıgöl, MISIR 11/D4
Adam, UMMAN 20/C1
Adana, TÜRKİYE 4/D4
Addis Ababa, ETİYOPYA 19/A4
Adem Dağı, SRİLANKA 21/C4
Aden, YEMEN 19/C3
Adıyaman, TÜRKİYE 5/A4
Adi Ugri, ERİTRE 19/A3
Adilabad, HİNDİSTAN 21/B2
Adma, ÜRDÜN 12/C4

Adriyatik Denizi 3/C2
Adygea, RUSYA 5/B1
Afif, S. ARABİSTAN 19/B1
Afif, S. ARABİSTAN 22/D2
Afşin, TÜRKİYE 5/A4
Afula, İSRAİL 12/C2
Afyon, TÜRKİYE 4/B3
Ağrı Dağı, TÜRKİYE 5/D3
Ağrı, TÜRKİYE 5/D3
Ahar, İRAN 6/A4
Ahbar, İRAN 14/B1
Ahdar, S. ARABİSTAN 13/A3
Ahmedabad, HİNDİSTAN 21/A1
Ahmedî, KUVEYT 14/A3
Ahşebeyn, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Ahvaz, İRAN 14/B2
Aişe, ETİYOPYA 19/B3
Akabe Körfezi, 17/C1
Akabe, ÜRDÜN 17/C1
Akbastı, KAZAKİSTAN 7/B1
Akdeniz, 11/C2
Akdeniz, 12/B2
Akespe, KAZAKİSTAN 7/B1
Akka, İSRAİL 12/C2
Akkıztogay, KAZAKİSTAN 6/D1
Aklidâbâd, İRAN 14/C2
Akmarka, KAZAKİSTAN 7/B1
Ak'ordet, ERİTRE 18/D3
Aksa-i Çin, PAKİSTAN 8/C3
Aksaray, TÜRKİYE 4/D3
Aksay, RUSYA 6/A2
Aksum, ETİYOPYA 19/A3
Akşilik, KAZAKİSTAN 6/D1
Aktau, KAZAKİSTAN 6/C2
Aktumsik, KAZAKİSTAN 7/A1
Ala Gou, D. TÜRKİSTAN 9/A1
Alagöl, KAZAKİSTAN 8/C1
Alania, RUSYA 5/D1
Alaska, ABD 1/D2
Algena, ERİTRE 19/A2
Ali Bayramlı, AZERBAY. 6/B3
Ali Sabih, CİBUTİ 19/B3
Alîgûdarz, İRAN 14/B1
Allahabad, HİNDİSTAN 8/D4
Almatı, KAZAKİSTAN 8/C1
Altınkul, ÖZBEKİSTAN 7/A2
Alvar, HİNDİSTAN 8/C4
Amar, S. ARABİSTAN 13/D4
Amâra, IRAK 13/D2
Amâra, IRAK 14/A2
Amasya, TÜRKİYE 4/D2
Ambala, HİNDİSTAN 8/C4
Ambala, HİNDİSTAN 8/C4
Amil, İRAN 6/C4

Amman, ÜRDÜN 12/D3
Amran, YEMEN 19/C4
Amravati, HİNDİSTAN 21/B1
Amuderya, ÖZBEKİSTAN 7/C3
Amul, İRAN 14/C1
Anadolu Kavağı, TÜRK. 4/B2
Anantnag, PAKİSTAN 8/B3
Andora, ANDORA 2/C2
Angers, FRANSA 2/B1
Anhui, ÇİN 10/C4
Ankang, ÇİN 10/A3
Ankara, TÜRKİYE 4/C3
Annabe, CEZAYİR 3/A3
Anqing, ÇİN 10/B4
Antalya, TÜRKİYE 4/B4
Anxi, D. TÜRKİSTAN 9/B1
Ara, HİNDİSTAN 8/D4
Arad, İSRAİL 12/C3
Arafât, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Arak, İRAN 14/B1
Aral Gölü, KAZAKİSTAN 7/B1
Aral, KAZAKİSTAN 6/C2
Ar'ar, S. ARABİSTAN 13/B2
Aras Nehri, TÜRKİYE 5/D3
Arba Minç, ETİYOPYA 19/A4
Ardahan, TÜRKİYE 5/C2
Ardarnah, SURİYE 13/B1
Ariş, MISIR 12/B4
Arman, YEMEN 19/B2
Arran, AZERBAYCAN 6/A3
Artaviye, S. ARABİSTAN 13/D4
Artvin, TÜRKİYE 5/C2
Asaru Kavm-i Şuayb, S. ARABİS. 17/C1
Aseb, ERİTRE 19/B3
Asela, ETİYOPYA 19/A4
Ashâb-ı Kehf, AFGANİSTAN 15/D1
Ashâb-ı Kehf, D. TÜRKİS. 8/D1
Ashâb-ı Kehf, D. TÜRKİS. 9/A1
Ashâb-ı Uhdûd, S. ARABİSTAN 19/C2
Askalan, İSRAİL 12/B3
Assafiye, S. ARABİSTAN 13/B3
Assam, HİNDİSTAN 9/B4
Astakhan, RUSYA 6/B1
Astrahan, RUSYA 6/A1
Asur, IRAK 13/C1
Asvan, MISIR 18/C1
Asyot, MISIR 16/D3
Aşağı Cehlum Kanalı, 8/B3
Aşgabat, TÜRKMENİS. 7/A4
Atamanskiy, KAZAKİS. 6/B1
Atamrat, TÜRKMENİS. 7/D4
Atatürk Barj. TÜRKİYE 5/A4
Atina, YUNANİSTAN 3/D3
Atyaru, KAZAKİSTAN 6/C1

Aurangabad, HİNDİSTAN	21/B2	
Avaris, MISIR	11/D4	
Averta, FİLİSTİN	12/C3	
Avignon, FRANSA	2/D2	
Ayakguzhumdi, ÖZBEKİS.	7/C3	
Ayakkuduk, ÖZBEKİS.		7/D3
Aydın, TÜRKİYE	4/A4	
Aynat, YEMEN		19/D2
Ayn-i Kadis, İSRAİL	12/B4	
Ayn-i Kerem, FİLİSTİN		12/C3
Ayn-i Zübeyde, S. ARABİSTAN		22/A-B4
Aynü'l-Cedid, S. ARABİSTAN	22/B1	
Aynü'l-Ğadir, S. ARABİSTAN	22/C3	
Ays, S. ARABİSTAN	22/B1	
Aytım, ÖZBEKİSTAN	7/C2	
Azekah, İSRAİL		12/C3
Azgir, KAZAKİSTAN	6/B1	
Ba'â'is, S. ARABİSTAN		13/C4
Baalbek, LÜBNAN	12/D1	
B'abda, LÜBNAN	12/C2	
Babil Sar, İRAN	6/C4	
Babil, IRAK	13/D1	
Babil, İRAN	6/C4	
Babil, MISIR	11/D4	
Babil, TÜRKİYE		5/C4
Baciravan, AZERBAYCAN	6/A3	
Badajoz, İSPANYA	2/A3	
Badem, KAZAKİSTAN		8/A1
Bad-Tibra, IRAK	13/D2	
Bağdat, IRAK	13/D1	
Bağlan, AFGANİSTAN		8/A2
Bahçebaşı, TÜRKİYE	5/C4	
Bahirdar, ETİYOPYA	19/A3	
Bahra, S. ARABİSTAN		22/A-B4
Bahraich, HİNDİSTAN		8/D4
Bahreyn Körfezi, S. ARABİSTAN		14/B4
Bahr-i Sefid,	11/C2	
Ba'ir, ÜRDÜN	13/A2	
Baiyin, ÇİN	9/D2	
Bako, ETİYOPYA	19/A4	
Baktukarun, KAZAKİS.		7/D1
Ba'kuba, IRAK		13/D1
Bakum Volkanı, S. ARABİSTAN		22/D4
Bakü, AZERBAYCAN	6/B3	
Balearic Denizi, İSPANYA	2/C3	
Balgaş Gölü, KAZAK.	8/A1	
Balgaş, KAZAKİSTAN		8/A1
Balıkesir, TÜRKİYE	4/A3	
Baluza, MISIR		12/A4
Bam, İRAN	15/B3	
Bandar-e Humeyni, İRAN	14/B2	
Bangalore, HİNDİSTAN	21/B3	
Bannu, PAKİSTAN	8/A3	
Banyas, İSRAİL		12/C2

Banyas, LÜBNAN 12/D1
Banyas, SURİYE 13/A1
Baoding, ÇİN 10/B2
Baotou, ÇİN 10/A2
Baramüla, PAKİSTAN 8/B3
Barcelona, İSPANYA 2/C2
Barentu, ERİTRE 18/D4
Barentu, ERİTRE 19/A2
Barkol, D. TÜRKİSTAN 9/B1
Bartın, TÜRKİYE 4/C2
Basra Körfezi, 14/B3
Basra, IRAK 14/A2
Bathim, MISIR 11/D4
Batı Azerbeycan, İRAN 6/A4
Batman, TÜRKİYE 5/C4
Bâtne, CEZAYİR 2/D4
Batn-ı Nahle, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Batticaloa, SRİLANKA 21/C4
Batum, GÜRCİSTAN 5/C2
Bayanbulak, D. TÜRKİS. 8/D1
Bayburt, TÜRKİYE 5/B3
Baykurgan, ÖZBEKİSTAN 7/D4
Bebdah, SURİYE 13/B1
Becaye, CEZAYİR 2/D3
Bed', S. ARABİSTAN 17/C2
Bedir (Güney), S. ARABİSTAN 19/B2
Bedir, S. ARABİSTAN 19/A1
Bedir, S. ARABİSTAN 22/B2
Bedreşin, MISIR 16/D1
Bedreşin, MISIR 11/D4
Bed-Tibra, IRAK 14/A2
Beersheba, İSRAİL 12/C3
Behavelpul, PAKİSTAN 8/B4
Behbahan, İRAN 14/B2
Behşeher, İRAN 6/C4
Beipiao, ÇİN 10/C1
Bekdaş, TÜRKMENİSTAN 6/C3
Beled, IRAK 13/C1
Belesa, ETİYOPYA 19/A3
Belgaum, HİNDİSTAN 21/A2
Belgrad, SIRBİSTAN 3/D2
Belh, AFGANİSTAN 15/D1
Belkarn, S. ARABİSTAN 19/B2
Belkarn, S. ARABİSTAN 22/D4
Belücistan, PAKİSTAN 8/A3
Benbân, S. ARABİSTAN 14/A4
Benderbeyla, SOMALİ 19/D4
Bender-i Abbas, İRAN 14/D3
Bender-i Abbas, İRAN 15/A3
Bender-i Enzeli, İRAN 6/B4
Bene Berak, İSRAİL 12/C3
Bene Berak, İSRAİL 12/C3
Bengbu, ÇİN 10/B3
Benha, MISIR 11/D4

Beni Malik, S. ARABİSTAN	19/B1	
Beni Malik, S. ARABİSTAN	22/D4	
Beni Naim, FİLİSTİN	12/C3	
Beni Süeyf, MISIR	16/D1	
Benxi, ÇİN	10/D1	
Benzert, TUNUS	3/A3	
Berber, SUDAN	18/C3	
Berbera, SOMALİ	19/C4	
Berda Çayı, SURİYE	12/D2	
Bering Boğazı, RUSYA		1/B2
Bering Denizi, RUSYA		1/C4
Berka, LİBYA	3/D4	
Berra, S. ARABİSTAN		13/D4
Berze, S. ARABİSTAN		22/C3
Beseniye, SURİYE	12/D2	
Beşbulak, ÖZBEKİSTAN	7/C3	
Bet Şe'an, İSRAİL	12/C2	
Betele, HİNDİSTAN	8/B3	
Bethani, FİLİSTİN	12/C3	
Bettir, FİLİSTİN		12/C3
Beyaz Nil, SUDAN	18/B4	
Beyleğan, AZERBAYCAN	6/A3	
Beylül, ERİTRE		19/B3
Beyneü, KAZAKİSTAN		6/D1
Beyrut, LÜBNAN	12/C1	
Beytsayda, İSRAİL	12/C2	
Beytülahim, FİLİSTİN	12/C3	
Beytü'l-Ahzan, İSRAİL		12/C2
Bezergen, ÖZBEKİSTAN	7/B3	
Bhakkar, PAKİSTAN	8/A3	
Bhubaheshwar, HİNDİSTAN	21/D2	
Bicar, İRAN	6/A4	
Bidar, HİNDİSTAN	21/B2	
Bihar, HİNDİSTAN	8/D4	
Bikaner, HİNDİSTAN	8/B4	
Biladü'r-Raki, YEMEN		19/C4
Biladü'r-Raki, YEMEN		19/C2
Bilbao, İSPANYA	2/B2	
Bilbeys, MISIR		11/D4
Bilecik, TÜRKİYE	4/B3	
Bilkas, MISIR	11/D3	
Bingazi, LİBYA		3/C4
Bingöl, TÜRKİYE	5/B3	
Bircand, İRAN		15/B2
Bire, FİLİSTİN		12/C3
Birecik, TÜRKİYE	5/A4	
Birganj, NEPAL		8/D4
Bi'r-i Hud (Berhut), YEMEN	19/D2	
Birlik, KAZAKİSTAN	7/B1	
Birlik, KAZAKİSTAN	6/B1	
Bi'rü 'inn, S. ARABİSTAN	22/D4	
Bişheh, S. ARABİSTAN		22/D4
Bişkek, KIRGIZİSTAN		8/B1
Bitlis, TÜRKİYE		5/C4

Biyar, S. ARABİSTAN 22/C3
Biyar, S. ARABİSTAN 22/C3
Blois, FRANSA 2/C1
Bo Hai, ÇİN 10/C2
Bojnürd, İRAN 7/A4
Bolu, TÜRKİYE 4/C2
Bombay, HİNDİSTAN 21/A2
Bordeaux, FRANSA 2/B1
Bostan-ı İbn Amir, S. ARABİST. 22/A-B4
Bourges, FRANSA 2/C1
Bratislava, SLOVAKYA 3/C1
Brest, FRANSA 2/B1
Brive-la-Gaillarde, FR. 2/C1
Budapeşte, MACAR. 3/C1
Buh He, ÇİN 9/C2
Buhara, ÖZBEKİSTAN 7/C3
Bulunghur, ÖZBEKİSTAN 7/D3
Burazcan, İRAN 14/C3
Burc-i Sekine, SUDAN 18/B2
Burdur, TÜRKİYE 4/B4
Burgas, BULGARİSTAN 4/A2
Burhanpur, HİNDİSTAN 21/B1
Bursa, TÜRKİYE 4/B3
Burûcin, İRAN 14/C2
Burücird, İRAN 14/B1
Busayra, SURİYE 13/B1
Busayrî, SURİYE 13/A1
Busayye, IRAK 14/A2
Buseyye, IRAK 13/D2
Busrâ, SURİYE 12/D2
Bûşehir, İRAN 14/B3
Butval, NEPAL 8/D4
Buzaubay, ÖZBEKİSTAN 7/C3
Büreyde, S. ARABİSTAN 13/D4
Büreyke, S. ARABİSTAN 22/B3
Büyük Diomede, RUSYA 1/B2
Büyük Kafkaslar, RUSYA 6/A3
Büyük Pramitler, MISIR 16/D1
Büyük Rift Vadisi, ETİYOPYA 19/B3
Cagdalpur, HİNDİSTAN 21/C2
Caipur, HİNDİSTAN 8/B4
Calibü'ş-şuyûh, KUVEYT 14/A3
Calut, FİLİSTİN 12/C3
Cammu, HİNDİSTAN 8/B3
Campur, PAKİSTAN 8/A4
Cangzhou, ÇİN 10/B2
Cardarinskoje, ÖZBEKİS. 7/D3
Cartagena, İSPANYA 2/B3
Cebel-i Adermo, SUDAN 18/D2
Cebel-i Carmel, İSRAİL 12/C2
Cebel-i Cefir, S. ARABİSTAN 13/A4
Cebel-i Cüneyd, S. ARABİSTAN 13/B4
Cebel-i Düruz, SURİYE 12/D2
Cebel-i Eigrim, SUDAN 18/C2

Cebel-i Gerizim, İSRAİL 12/C3
Cebel-i Harun, ÜRDÜN 12/C4
Cebel-i Hor, ÜRDÜN 12/C4
Cebel-i İbrahim, S. ARABİSTAN 19/B1
Cebel-i İbrahim, S. ARABİSTAN 22/D4
Cebel-i İcma, MISIR 17/B1
Cebel-i Kasiyon, SURİYE 12/D2
Cebel-i Lûz, S. ARABİSTAN 17/C1
Cebel-i Mûsâ, MISIR 17/B2
Cebel-i Mûsâ, MISIR 17/B-C3
Cebel-i Nahr, S. ARABİSTAN 13/A4
Cebel-i Nasibîn, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Cebel-i Ra'l, S. ARABİSTAN 13/A4
Cebel-i Ravza, S. ARABİSTAN 13/A4
Cebel-i Rem, ÜRDÜN 17/C1
Cebel-i Rümman, S. ARABİSTAN 13/C4
Cebel-i Sabır, YEMEN 19/B3
Cebel-i Said, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Cebel-i Saîr, İSRAİL 12/C2
Cebel-i Şemmar, S. ARABİSTAN 13/B3
Cebel-i Şuayb, YEMEN 19/C4
Cebel-i Şuayb, YEMEN 19/B2
Cebel-i Tahkim, ÜRDÜN 12/D4
Cebel-i Tarık, FAS 2/A4
Cebel-i Tih, MISIR 17/B1
Cebel-i Tur, İSRAİL 12/C3
Cebel-i Vebar el-Hacer, S. ARAB. 13/B4
Cebel-i Zebir, S. ARABİSTAN 17/C1
Cebelpur, HİNDİSTAN 21/C1
Cehar Mahalli Bahtiyari, İRAN 14/B2
Cehra, KUVEYT 14/A3
Cehrüm, İRAN 14/C3
Celâcil, S. ARABİSTAN 13/D4
Cel'ad, ÜRDÜN 12/D3
Celâlabad, AFGANİSTAN 8/A3
Cemalpur, HİNDİSTAN 9/A4
Cenediye, YEMEN 19/C3
Cenin, İSRAİL 12/C3
Cennetü'l-Mahruka, YEMEN 19/C4
Cennetü'l-Mahruka, YEMEN 19/C2
Cenub-i Sina, MISIR 17/B1
Ceraş, ÜRDÜN 12/D3
Cerrâr, S. ARABİSTAN 13/C4
Cevceb, UMMAN 20/B3
Cevf, S. ARABİSTAN 13/B3
Cevker, SUDAN 19/A2
Cezayir (Başk.) CEZAYİR 2/C3
Cezayir (Başk.) CEZAYİR 2/C4
Chalon-sur-Saone, FR. 2/C1
Changang, ÇİN 10/D1
Changde, ÇİN 10/A4
Changji, D. TÜRKİSTAN 9/A1
Changsha, ÇİN 10/A4
Changzhi, ÇİN 10/A2

Chaoyang, ÇİN 10/C1
Charyev, TÜRKMEN. 7/C4
Chengde, ÇİN 10/C1
Chengdu, ÇİN 9/D3
Chennai, HİNDİSTAN 21/C3
Cherkessk, RUSYA 5/C1
Chifeng, ÇİN 10/C1
Chiili, KAZAKİSTAN 7/D2
Chongqing, ÇİN 10/A3
Chukot, RUSYA 1/B2
Churu, HİNDİSTAN 8/B4
Cibal-i Ebyad, S. ARABİSTAN 13/B4
Cibuti, CİBUTİ 19/B3
Cidde, S. ARABİSTAN 19/A1
Cidde, S. ARABİSTAN 22/B3
Cima, ETİYOPYA 19/A4
Cinanü'l-Verd, İSPANYA 2/B3
Cioft, İRAN 15/A3
Cirûbe, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Cişşe, S. ARABİSTAN 22/C3
Cixi, ÇİN 10/C4
Ciye, LÜBNAN 12/C2
Cizan, S. ARABİSTAN 19/B2
Cize, MISIR 16/D1
Cize, MISIR 11/D4
Cizre, TÜRKİYE 5/C4
Cizzah, ÖZBEKİSTAN 7/D3
Cizzah, ÖZBEKİSTAN 8/A2
Codhpur, HİNDİSTAN 8/B4
Crocodilopolis, MISIR 16/C1
Cudî Dağı, TÜRKİYE 5/D4
Cudî Şehri, TÜRKİYE 5/B4
Cuhfe (Mikat), S. ARABİSTAN 22/B3
Cuhfe, S. ARABİSTAN 19/A1
Cure, ETİYOPYA 19/A4
Cüleydey, S. ARABİSTAN 13/D3
Cüleyle, S. ARABİSTAN 22/B3
Cümum, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Cüniye, LÜBNAN 12/C1
Cü'rane, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Cürcan (eyalet), İRAN 6/D4
Cürcan, İRAN 6/D4
Çalûs, İRAN 6/C4
Çanakkale, TÜRKİYE 4/A3
Çangji, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Çankırı, TÜRKİYE 4/D2
Çeçenistan, RUSYA 5/D1
Çeçenistan, RUSYA 6/A2
Çemen, PAKİSTAN 15/D2
Çemen, PAKİSTAN 8/A3
Çıldır Gölü, TÜRKİYE 5/D2
Çihârîkâr, AFGANİSTAN 8/A3
Çilum, PAKİSTAN 8/B3
Çimbay, ÖZBEKİSTAN 7/B2

Çimkent, KAZAKİSTAN 8/A1
Çiniyot, PAKİSTAN 8/B3
Çirçik, ÖZBEKİSTAN 8/A1
Çorum, TÜRKİYE 4/D2
D. İsmail Han, PAKİSTAN 8/A3
Dablan, SURİYE 13/B1
Dabye, S. ARABİSTAN 19/A1
Dağistan, RUSYA 6/A2
Dağra, S. ARABİSTAN 14/A4
Dahod, HİNDİSTAN 21/A1
Dalandzadgad, ÇİN 9/D1
Dalian, ÇİN 10/C2
Dameğan, İRAN 15/A1
Dameğan, İRAN 6/D4
Damenhur, MISIR 11/C4
Dammâm, S. ARABİSTAN 14/B4
Dana, ÜRDÜN 12/C4
Darav, MISIR 17/A4
Darganata, TÜRKMENİS. 7/B3
Dargapur, HİNDİSTAN 21/D1
Darü'l-Beyza, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Darü'l-hamra, S. ARABİSTAN 22/C4
Daşoğuz, TÜRKMENİS. 7/B3
Datong, ÇİN 10/B2
Dâverdân, IRAK 13/D1
Dâverdân, IRAK 14/A2
Davran, YEMEN 19/C4
Davran, YEMEN 19/C2
Debre Zeyit, ETİYOPYA 19/A4
Degeh Bur, ETİYOPYA 19/B4
Dehkanabad, ÖZBEKİS. 7/D4
Dehna, S. ARABİSTAN 14/A4
Dehra Dün, HİNDİSTAN 8/C4
Dehşur, MISIR 16/D1
Dehşur, MISIR 11/D4
Delhi, HİNDİSTAN 8/C4
Demavend, İRAN 14/C1
Dendera, MISIR 17/A1
Denew, ÖZBEKİSTAN 7/D4
Denizli, TÜRKİYE 4/B4
Denov, AFGANİSTAN 8/A2
Der'a, SURİYE 12/D2
Derav, MISIR 18/C1
Derbent, RUSYA 6/B3
Derveze, TÜRKMENİS. 7/A3
Devadimi, S. ARABİSTAN 13/D4
Dexhou, ÇİN 10/B2
Deyang, ÇİN 9/D3
Deyrü'z-zevr, SURİYE 13/B1
Diaobingshan, ÇİN 10/D1
Dibaine, ETİYOPYA 19/A3
Dibbin, SURİYE 12/D3
Dibrugarh, HİNDİSTAN 9/B4
Dicle Nehir, IRAK 13/C1

Dijon, FRANSA 2/D1
Dikhil, CİBUTİ 19/B3
Dimona, İSRAİL 12/C4
Diomede Adaları, RUSYA 1/B2
Dira Gazi Han, PAKİS. 8/A4
Dira Han, PAKİSTAN 8/A3
Dire Dava, ETİYOPYA 19/B4
Dîsî, ETİYOPYA 19/A3
Divaniye, IRAK 13/D2
Divriği, TÜRKİYE 5/A3
Diyarbakır, TÜRKİYE 5/B4
Dizfûl, İRAN 14/B2
Doğu Çin Denizi, ÇİN 10/D4
Dongtai, ÇİN 10/C3
Dongying, ÇİN 10/C2
Dothan, İSRAİL 12/C3
Druk-Yul Krallığı, 9/A4
Druzhba, KAZAKİSTAN 8/C1
Du Rûd, İRAN 14/B1
Dubayi, BİRLEŞİK ARAB. 15/A4
Duha, KATAR 14/C4
Duhân, KATAR 14/B4
Dukou, ÇİN 9/C4
Dulan, ÇİN 9/C2
Duleymiye, S. ARABİSTAN 13/C4
Dunhua, ÇİN 10/D1
Dunhunang, D. TÜRKİS. 9/B1
Dübayi, B. ARAB. 14/D4
Düma, SURİYE 12/D2
Dümetü'l-Cendel, S. ARABİSTAN 13/B3
Dümeyr, SURİYE 13/A1
Dünkula, SUDAN 18/B2
Düşanbe, TACİKİSTAN 8/A2
Düveryd, S. ARABİSTAN 13/C2
Düzce, TÜRKİYE 4/C2
Dzeynau, TÜRKMEN. 7/C4
Dzhankel'dy, ÖZBEKİS. 7/C3
E. Hammad, MISIR 11/D4
Ebhar, İRAN 6/B4
Ebharî, YEMEN 19/C4
Ebu Alenda, ÜRDÜN 12/D3
Ebu Ariş, S. ARABİSTAN 19/B2
Ebu Kebir, MISIR 11/D4
Ebu Kemal, SURİYE 13/B1
Ebu Neml, IRAK 13/C1
Ebu Rudeys, MISIR 17/A1
Ebu Simbel, MISIR 18/B1
Ebu Suhayr, IRAK 13/D2
Ebu Zenime, MISIR 17/A1
Ebu's-Seyyid, SURİYE 13/B1
Ebva, S. ARABİSTAN 19/A1
Ebva, S. ARABİSTAN 22/C3
Ebyar-i Ali, S. ARABİSTAN 22/C2
Ed, ERİTRE 19/B3

Edat-i Libn (Mikat) S. ARABİS. 22/A-B4
Edat-i Lübeyn (Mikat), S. ARABİS. 22/A-B4
Ed-Daribe, S. ARABİSTAN 22/C3
Ed-Define, S. ARABİSTAN 22/D3
Ed-Düveym, SUDAN 18/B4
Edirne, TÜRKİYE 4/A2
Efes, TÜRKİYE 4/A4
Efsus (Afşin), TÜRKİYE 5/A4
Ege Denizi, TÜRKİYE 4/A4
Eğerli Dağı, TÜRKİYE 5/C3
Eğil, TÜRKİYE 5/B4
Eğridir Gölü, TÜRKİYE 4/B4
Eğvat, CEZAYİR 2/C4
Ein Gedi, FİLİSTİN 12/C3
Elah Deresi, İSRAİL 12/C3
El-Akik, S. ARABİSTAN 22/D4
El-Amak, S. ARABİSTAN 22/D2
El-Aşaş, S. ARABİSTAN 22/B1
Elat, İSRAİL 17/C1
El-Avcâm, S. ARABİSTAN 14/B4
El-Ayn, B. ARAB EMİR. 20/C1
El-Ayn, B. ARAB. 14/D4
El-Ayn, BİRLEŞİK ARAB. 15/A4
Elazığ, TÜRKİYE 5/B3
El-Ba'âyiş, S. ARABİSTAN 22/D1
El-Baha, S. ARABİSTAN 22/D4
El-Bahrü'l-Ahmer, 17/C2
El-Bi'r, S. ARABİSTAN 13/A3
El-Bi'r, S. ARABİSTAN 17/D1
Elbistan, TÜRKİYE 5/A4
El-Buhayra, MISIR 11/C4
Elburz Dağları, İRAN 6/C4
El-Caize, S. ARABİSTAN 22/C4
El-Cezire, SUDAN 18/C4
El-Cize, MISIR 16/C1
El-Cübeyl, S. ARABİSTAN 14/B3
El-Ebhari, YEMEN 19/C2
El-Fevvare, S. ARABİSTAN 22/D1
El-Feyada, SURİYE 13/A1
El-Feyyûm, MISIR 16/C1
El-Ğayda, YEMEN 19/D2
El-Ğayda, YEMEN 20/A3
El-Ğazale, S. ARABİSTAN 22/D1
El-Habura, UMMAN 20/C1
El-Hadare, S. ARABİSTAN 22/D2
El-Halil, FİLİSTİN 12/C3
El-Hayıt, S. ARABİSTAN 22/C1
El-Hicr, S. ARABİSTAN 22/A1
El-Hivate, MISIR 11/D3
El-Hufûf, S. ARABİSTAN 14/B4
El-Hürme, S. ARABİSTAN 19/B1
El-İsaviye, S. ARABİSTAN 13/A2
El-Ka', S. ARABİSTAN 22/C3
El-Kadarıf, SUDAN 18/D4

El-Kara, SURİYE 13/A2
El-Kary, S. ARABİSTAN 22/D4
El-Kefr, SURİYE 12/D2
El-Kunfuze, S. ARABİSTAN 19/B2
El-Kuntille, MISIR 12/B4
El-Lîs, S. ARABİSTAN 19/A1
El-Luğfiye, S. ARABİSTAN 22/D1
El-Lühayye, YEMEN 19/B2
El-Madık, S. ARABİSTAN 22/C3
El-Mahfer, S. ARABİSTAN 22/C2
El-Mendak, S. ARABİSTAN 22/D4
El-Menşah, MISIR 16/D3
El-Menşah, MISIR 17/A3
El-Meramiye, S. ARABİSTAN 22/A1
El-Minya, MISIR 16/C2
El-Muhallanî, S. ARABİSTAN 22/D1
El-Muhvat, S. ARABİSTAN 22/D4
El-Muzaylif, S. ARABİSTAN 22/D4
El-Müstecidde, S. ARABİSTAN 22/D1
El-Ubeyyıd, SUDAN 18/A4
El-Uksur, MISIR 17/A4
El-Ula, S. ARABİSTAN 22/A1
El-Ula, S. ARABİSTAN 13/A4
El-Üneysat, S. ARABİSTAN 22/D2
El-Vadi el-Cedid, MISIR 16/D4
El-Vadi el-Cedid, MISIR 18/B1
El-Vecih, S. ARABİSTAN 22/A1
Emlec, S. ARABİSTAN 22/A2
Endimeşk, İRAN 14/B2
En-Nahl, MISIR 12/B4
En-Nahl, MISIR 17/B1
Ensana, MISIR 16/D2
Enshi, ÇİN 10/A4
Erbil (Arbela), IRAK 5/D4
Erdebil (Eyalet), İRAN 6/A4
Erdebil, İRAN 6/B4
Erdekân, İRAN 14/C2
Erech, IRAK 13/D2
Erech, IRAK 14/A2
Ergani, TÜRKİYE 5/B4
Eridu, IRAK 13/D2
Eridu, IRAK 14/A2
Eriha, FİLİSTİN 12/C3
Erota, ERİTRE 19/A2
Er-Reha, S. ARABİSTAN 22/B2
Er-Revha, S. ARABİSTAN 22/B2
Erzincan, TÜRKİYE 5/B3
Erzurum, TÜRKİYE 5/C3
Esengüli, TÜRKMENİS. 6/D4
Esik, KAZAKİSTAN 8/C1
Eskişehir, TÜRKİYE 4/B3
Esmere, ERİTRE 19/A2
Es-Sehen, S. ARABİSTAN 19/B1
Es-Semed, MISIR 12/B4

Es-Semed, MISIR 17/B1
Es-Sübû', MISIR 18/C1
Es-Süveyş, MISIR 17/A1
Eşdud, İSRAİL 12/B3
Eşnunna, IRAK 13/D1
Eş-Şarkiye, MISIR 11/D4
Eş-Şerika, B. ARAB. 14/D4
Eş-Şerika, BİRLEŞİK ARAB. 15/A4
Eş-Şihr, YEMEN 19/D2
Eş-Şuhta, S. ARABİSTAN 19/B1
Eştahban, İRAN 14/D3
Everest Tepesi, NEPAL 8/D4
Eyke, S. ARABİSTAN 17/C1
Eyl, ÜRDÜN 12/C4
Eyle, ÜRDÜN 17/C1
Eyüp Nebi, TÜRKİYE 5/B4
Eyyub Makamı, UMMAN 20/B3
Ezion Geber, ÜRDÜN 17/C1
Ezrak, ÜRDÜN 13/A2
Ezri', SURİYE 12/D2
Ezruat, SURİYE 12/D2
Ezruh, ÜRDÜN 12/C4
Faid, MISIR 12/A4
Faid, MISIR 11/D4
Fakus, MISIR 11/D4
Farah, AFGANİSTAN 15/C2
Farâma, MISIR 12/A4
Farruhabad, HİNDİSTAN 8/C4
Fars, İRAN 14/C3
Fas, FAS 2/B4
Faysalabad, PAKİSTAN 8/B3
Faysaliye, S. ARABİSTAN 22/C3
Fedek, S. ARABİSTAN 22/C1
Fedek, S. ARABİSTAN 13/B4
Felevercan, İRAN 14/C2
Felluce, IRAK 13/C1
Fenchcheng, ÇİN 10/D1
Fervan, S. ARABİSTAN 19/B2
Fesâ, İRAN 14/C3
Feyran Kasis, MISIR 17/B1
Feyran Kasis, MISIR 17/B-C3
Feyyum, MISIR 16/D1
Feyzabad, AFGANİSTAN 8/A2
Feyzabad, HİNDİSTAN 8/D4
Fifa, ÜRDÜN 12/C4
Filadelfiya, ÜRDÜN 12/D3
Firdevs, İRAN 15/B1
Firuzabad, HİNDİSTAN 8/C4
Fujian, ÇİN 10/B4
Fûm et-Tevb, CEZAYİR 2/D4
Furûsî, S. ARABİSTAN 13/D4
Fushun, ÇİN 10/D1
Fuxin, ÇİN 10/C1
Fuyang, ÇİN 10/B3

Füreyyeş, S. ARABİSTAN	22/B2	
Gambell, ABD		1/A4
Gandak, NEPAL	8/D4	
Gangu, ÇİN	9/D3	
Gansu, D. TÜRKİSTAN		9/B1
Ganzhou, ÇİN		10/B4
Gardiz, AFGANİSTAN		8/A3
Gaziantep, TÜRKİYE	5/A4	
Gazne, AFGANİSTAN		8/A3
Gazze, FİLİSTİN	12/B3	
Genâve, İRAN		14/B3
Gence, AZERBAYCAN		6/A3
Gendar, ERİTRE	18/D4	
Genove, SOMALİ	19/D4	
Gerger, TÜRKİYE	5/B4	
Ghaghara, NEPAL	8/D4	
Gırnata, İSPANYA	2/B3	
Gırnavas Tepesi, TÜR.		5/C4
Giresun, TÜRKİYE	5/A2	
Goba, ETİYOPYA	19/A4	
Gobindgâh, HİNDİSTAN	8/C3	
Golmud, ÇİN	9/B2	
Gonzhuling, ÇİN	10/D1	
Gorel'de, TÜRKMENİS.		7/B3
Göbekli Tepe, TÜRKİYE	5/B4	
Gökçay, AZERBAYCAN	6/A3	
Grozni, RUSYA		5/D1
Grozni, RUSYA		6/A2
Guangshui, ÇİN	10/B3	
Guangyuan, ÇİN	9/D3	
Gudivada, HİNDİSTAN		21/C2
Guiyang, ÇİN	9/D4	
Gulbarga, HİNDİSTAN		21/B2
Gunib, RUSYA		6/A3
Gururtli, ÖZBEKİSTAN		7/C3
Gülistan, ÖZBEKİSTAN	7/D3	
Gülpayegân, İRAN	14/B1	
Gümrü, ERMENİSTAN		5/D2
Gümüşhane, TÜRKİYE		5/B3
Günbed-i Kabûs, İRAN		6/D4
Ğadirhum, S. ARABİSTAN	19/A1	
Ğadirhum, S. ARABİSTAN	22/C3	
Ğadu, UMMAN	20/B3	
Ğardaka, MISIR	17/B2	
Ğarif, S. ARABİSTAN	22/C3	
Ğarif, S. ARABİSTAN	22/D3	
Ğavr el-Hadise, ÜRDÜN	12/C3	
Ğazzâle, S. ARABİSTAN	13/C4	
Ğerendel, ÜRDÜN	12/C4	
Ğonder, ETİYOPYA	19/A3	
Ğumeyka, S. ARABİSTAN	22/C4	
Ğumeysire, S. ARABİSTAN	13/C3	
Habban, YEMEN	19/C3	
Habbariye, IRAK	13/C2	

Habil, SURİYE 12/D2
Hable, SURİYE 13/A1
Hacur, S. ARABİSTAN 22/C3
Hadise, S. ARABİSTAN 13/A2
Hadramut, YEMEN 19/D2
Hadura, YEMEN 19/C4
Hadura, YEMEN 19/C2
Hafâir, S. ARABİSTAN 22/C3
Hafar el-Batın, S. ARABİSTAN 13/D3
Hail, S. ARABİSTAN 13/C3
Hakkâri, TÜRKİYE 5/D4
Halaib, MISIR 19/A1
Halep, SURİYE 5/A4
Half, S. ARABİSTAN 13/B4
Halhul, FİLİSTİN 12/C3
Haliç el-Arab, MISIR 11/B3
Haliç el-Tinah, MISIR 12/A3
Halime-i Sadiye, S. ARABİSTAN 19/B1
Hallathannia, SRİLANKA 21/C4
Hama, SURİYE 12/D1
Hama, SURİYE 13/A1
Hami, D. TÜRKİSTAN 9/B1
Hamis Mushayt, S. ARABİSTAN 19/B2
Hamra, YEMEN 19/C4
Hamra, YEMEN 19/C2
Hamraü'l-Esed, S. ARABİSTAN 22/B2
Hamsü, KAZAKİSTAN 7/D1
Han Yunus, FİLİSTİN 12/B3
Hanakiye, S. ARABİSTAN 22/C2
Hanakiye, S. ARABİSTAN 13/B4
Handan, ÇİN 10/B2
Hanekin, IRAK 13/D1
Hanguzhan, ÇİN 10/C2
Hangzhou, ÇİN 10/C4
Hanhavuz Gölü, TÜRKM. 7/B4
Hankah, MISIR 11/D4
Hankandi, AZERBAYCAN 6/A3
Hanşele, CEZAYİR 2/D4
Hanzhong, ÇİN 9/D3
Haraic, SURİYE 13/B1
Harer, ETİYOPYA 19/B4
Harık, S. ARABİSTAN 14/A4
Harice, MISIR 16/C4
Harirud Nehri, İRAN 7/B4
Harisî, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Haritüd, AFGANİSTAN 15/D1
Harran, TÜRKİYE 5/B4
Harre Kurama, S. ARABİSTAN 13/B4
Harre Lüneyyir, S. ARABİSTAN 13/A4
Harretü Eba Deheym, S. ARAB. 22/C1
Harretü'l-Kura, S. ARABİSTAN 13/A4
Hartum, SUDAN 18/C3
Harunabad, PAKİSTAN 8/B4
Harura, IRAK 13/C2

Harürüd, AFGANİSTAN 8A3
Harürüd, TÜRKMEN. 7/B4
Hasik, UMMAN 20/C3
Haşm er-Rakkaş, SURİYE 13/B1
Hatay (Antakya) TÜR. 5/A4
Hatay (Antakya), TÜRKİYE 4/D4
Hatton, SRİLANKA 21/C4
Havara, MISIR 16/D1
Havra, YEMEN 19/D2
Havran Vadisi, SURİYE 12/D2
Havş İsa, MISIR 11/C4
Havzen, ETİYOPYA 19/A3
Hayate, SURİYE 13/A1
Hayber, S. ARABİSTAN 22/B1
Hayber, S. ARABİSTAN 13/B4
Haydarabad, HİNDİSTAN 21/C2
Haydarabad, PAKİSTAN 8/A4
Hayfa, İSRAİL 12/C2
Hayıt, S. ARABİSTAN 13/B4
Hayk Gölü, ETİYOPYA 19/A4
Hayrana, HİNDİSTAN 8/B4
Hayy, IRAK 13/D1
Hayy, IRAK 14/A2
Hazar Denizi, AZERBAY. 6/B3
Hazef, UMMAN 20/C2
Hazor, İSRAİL 12/C2
Hebei, ÇİN 10/A1
Hebron, FİLİSTİN 12/C3
Heldvani, HİNDİSTAN 8/C4
Heliopolis, LÜBNAN 12/D1
Heliopolis, MISIR 16/D1
Helmand, İRAN 15/C2
Hemedan, İRAN 14/B1
Henan, ÇİN 10/A3
Hengshui, ÇİN 10/B2
Herakleopolis, MISIR 16/C1
Herat, İRAN 15/C1
Hesevyurt, RUSYA 6/A2
Heştan (Semanin), TÜR. 5/D4
Hevca, S. ARABİSTAN 13/A3
Heze, ÇİN 10/B3
Hırmil, LÜBNAN 12/D1
Hıttin, İSRAİL 12/C2
Hibat Re'sü'l-va'r, SURİYE 13/B1
Hierapolis, TÜRKİYE 4/B4
Hille, IRAK 13/D1
Himalayalar, 8/C-D3
Himalayalar, 9/A-B3
Himayalar, 8/C3
Hindupur, HİNDİSTAN 21/B3
Hira, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Hire, IRAK 13/D2
Hisar, HİNDİSTAN 8/B4
Hobyo, SOMALİ 19/D4

Hohhot, ÇİN 10/B1
Honga, ÖZBEKİSTAN 7/B3
Horasan (eyalet) İRAN 6/D4
Horasan, İRAN 14/D1
Horasan, İRAN 15/B1
Horasan, İRAN 7/A4
Horasan, TÜRKİYE 5/C3
Hosun, ÖZBEKİSTAN 7/D4
Hoşyarpur, PAKİSTAN 8/B3
Hotan, D. TÜRKİSTAN 8/C2
Huai'an, ÇİN 10/C3
Huaihua, ÇİN 10/A4
Huainan, ÇİN 10/B3
Huangyuan, ÇİN 9/C2
Hubare, UMMAN 15/A4
Hubei, ÇİN 10/A3
Hucund, TACİKİSTAN 8/A2
Hudeybiye, S. ARABİSTAN 19/A1
Hudeybiye, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Huleyfe es-Süfla, S. ARABİSTAN 22/C1
Hullays, S. ARABİSTAN 22/C3
Hulm, AFGANİSTAN 15/D1
Hulvan, MISIR 16/D1
Hulvan, MISIR 11/D4
Hulve, S. ARABİSTAN 14/A4
Humeyme, S. ARABİSTAN 13/C4
Humeyn, İRAN 14/B1
Humus, SURİYE 12/D1
Hunan, ÇİN 10/A4
Huneyn, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Huneyy, S. ARABİSTAN 14/B4
Hunzah, RUSYA 6/A2
Huraybe, IRAK 14/A2
Hureybe, S. ARABİSTAN 17/C2
Hureybe, S. ARABİSTAN 22/C3
Hureyyık, S. ARABİSTAN 13/D4
Hurme, S. ARABİSTAN 22/D3
Huzhou, ÇİN 10/C4
Huzistan, İRAN 14/B2
Hübaşe Panayırı, S. ARABİSTAN 19/B2
Hüdeyde, YEMEN 19/B3
Hürmüz Boğazı, BİRLEŞİK ARAB. 15/A4
Hürmüz, IRAK 13/C1
Hürmüzân, İRAN 15/A4
Hürmüzgân, İRAN 14/D3
Hürremabad, İRAN 14/B1
Hz. Mûsâ ve Hızır, SUDAN 18/C3
Iğdır, TÜRKİYE 5/D3
Imeni Voroshilova, KAZ. 7/B1
Imphal, BANLADEŞ 9/A4
Ingushetia, RUSYA 5/D1
Isıkgöl, KIRGIZİSTAN 8/C1
Isparta, TÜRKİYE 4/B4
İbb, YEMEN 19/C3

İ'billin, İSRAİL 12/C2
İç Moğolistan, ÇİN 10/A1
İç Moğolistan, ÇİN 9/C1
İçel (Mersin) TÜRKİYE 4/D4
İdil, TÜRKİYE 5/C4
İhnasya, MISIR 16/C1
İhnasya, MISIR 16/C1
İlam, İRAN 13/D1
Îlam, İRAN 14/A1
İmam-ı Rabbani, PAKİS. 8/B4
İmamşeher, İRAN 15/A1
İmamşeher, İRAN 6/D4
İmişli, AZERBAYCAN 6/B3
İmtan, SURİYE 12/D3
İndus Nehri, PAKİSTAN 8/A4
İndus, PAKİSTAN 8/C3
İrbid, ÜRDÜN 12/D2
İrem, UMMAN 20/A2
İsfahan, İRAN 14/C1
İsfahan, İRAN 14/C2
İskenderiye, MISIR 11/B3
İslamabad, İRAN 13/D1
İslamabad, İRAN 14/A1
İslamiye, IRAK 13/C1
İslamşehir, İRAN 14/C1
İsmailiye, MISIR 12/A4
İsmailiye, MISIR 11/D4
İstanbul, TÜRKİYE 4/B2
İzamü'l-huleyy, S. ARABİSTAN 22/C4
İzberbaş, RUSYA 6/B2
İzendı, KAZAKİSTAN 7/B1
Îzih, İRAN 14/B2
İzmir, TÜRKİYE 4/A3
Jaffna, SRİLANKA 21/C4
Jezreel, İSRAİL 12/C2
Ji'an, ÇİN 10/D1
Jiangsu, ÇİN 10/C3
Jiangxi, ÇİN 10/B4
Jiangyin, ÇİN 10/C3
Jiangyou, ÇİN 9/D3
Jiaozuo, ÇİN 10/B3
Jiayuguan, ÇİN 9/C2
Jilin, ÇİN 10/D1
Jinan, ÇİN 10/B2
Jinchuan, ÇİN 9/C2
Jingdezhen, ÇİN 10/B4
Jinhua, ÇİN 10/C4
Jining, ÇİN 10/B3
Jinta, ÇİN 9/C1
Jinzhou, ÇİN 10/C1
Jiutai, ÇİN 10/D1
Juijiang, ÇİN 10/B4
Kabardino-Balkaria, RUS. 5/C1
Kabil Nehri, PAKİSTAN 8/B3

Kabil, AFGANİSTAN 8/A3
Kabil, PAKİSTAN 8/C3
Kadisiye, IRAK 14/A2
Kaftar Hale, İRAN 14/B1
Kagan, ÖZBEKİSTAN 7/C3
Kahire, MISIR 16/D1
Kahire, MISIR 11/D4
Kahka, TÜRKMENİSTAN 7/B4
Kahramanmaraş, TÜR. 5/A4
Kaifeng, ÇİN 10/B3
Kailu, ÇİN 10/C1
Kakadarja, ÖZBEKİSTAN 7/C3
Kakinada, HİNDİSTAN 21/C2
Kalata, ÖZBEKİSTAN 7/C3
Kal'atü Bişheh, S. ARABİSTAN 19/B1
Kaldu He, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Kalîbe, S. ARABİSTAN 13/A3
Kalinin, TÜRKMENİSTAN 7/B2
Kalmykia, RUSYA 6/A1
Kalpin, D. TÜRKİSTAN 8/C2
Kalri Gölü, PAKİSTAN 8/A4
Kalyüb, MISIR 11/D4
Kamaşi, ÖZBEKİSTAN 7/D4
Kamil, S. ARABİSTAN 22/C3
Kandahar, AFGANİSTAN 15/D2
Kandahar, AFGANİSTAN 8/A3
Kandy, SRİLANKA 21/C4
Kanpur, HİNDİSTAN 8/C4
Kantara el-Ğarbiye, MISIR 12/A4
Kantir, MISIR 11/D4
Kara, S. ARABİSTAN 13/C2
Karabağ, ÖZBEKİSTAN 7/D4
Karabük, TÜRKİYE 4/C2
Karachay-Cerhkessia, RUS. 5/C1
Karaçi, PAKİSTAN 8/A4
Karadağlı, AZERBAYCAN 6/A3
Karadeniz 4/C1
Karagan, KAZAKİSTAN 6/B2
Karagöl, KIRGIZİSTAN 8/C1
Karahasan, KAZAKİSTAN 7/B1
Karakaya Barj. TÜRKİYE 5/B4
Karakukanalı, TÜRKMEN. 7/A4
Karakul, ÖZBEKİSTAN 7/C3
Karakum Kanalı, TÜRKM. 7/C4
Karaman, TÜRKİYE 4/B4
Karamay, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Karasan, KAZAKİSTAN 7/D2
Karasu, AZERBAYCAN 6/B3
Karatau, ÖZBEKİSTAN 7/B2
Karaton, KAZAKİSTAN 6/C1
Kardo, SOMALİ 19/D4
Karkamış, TÜRKİYE 5/A4
Karnal, HİNDİSTAN 8/C4
Karnü'l-Harre, SURİYE 12/D2

Karnü'l-Menazil (Mikat), S. ARAB. 22/A-B4
Karnü'l-Menazil, S. ARABİSTAN 19/B1
Kars, TÜRKİYE 5/D2
Karşı, ÖZBEKİSTAN 8/A2
Karşi, ÖZBEKİSTAN 7/D4
Kartaca, TUNUS 3/A3
Karun Gölü, MISIR 16/C1
Karyeteyn, SURİYE 13/A1
Karyetü Hud, YEMEN 19/D2
Karyetü Kabil, YEMEN 19/C4
Karyetü Kabil, YEMEN 19/B2
Karyetü Lihn, S. ARABİSTAN 13/B4
Kâsala, SUDAN 19/A2
Kasan, ÖZBEKİSTAN 7/D4
Kaspisk, RUSYA 6/B2
Kasr el-Ferafira, MISIR 16/A3
Kassasin, MISIR 11/D4
Kastamonu, TÜRKİYE 4/D2
Kasür, PAKİSTAN 8/B3
Kâşan, İRAN 14/C1
Kaşı, D. TÜRKİSTAN 8/B2
Kaşrü't-Tubk, ÜRDÜN 13/A2
Ka'tabe, YEMEN 19/C3
Katana, SURİYE 12/D2
Kataqurghon, ÖZBEKİS. 7/D3
Kathmandu, NEPAL 8/D4
Katıf, S. ARABİSTAN 14/B4
Kayravan, TUNUS 3/A3
Kayseri, TÜRKİYE 4/D3
Kazablanka, FAS 2/A4
Kazalı, KAZAKİSTAN 7/B1
Kazerun, İRAN 14/C3
Kazvin (eyalet), İRAN 6/B4
Kazvin, İRAN 14/B1
Kazvin, İRAN 6/B4
Keban Barajı, TÜRKİYE 5/B3
Kebeli, TÜRKİYE 5/C4
Kedeş Neftali, İSRAİL 12/C2
Kefar Sava, İSRAİL 12/C3
Kefar Sava, İSRAİL 12/C3
Keferkenna, İSRAİL 12/C2
Kefernahum, İSRAİL 12/C2
Kefr ed-Devvar, MISIR 11/B3
Kefr eş-Şeyh, MISIR 11/D3
Kefr ez Zeyyat, MISIR 11/C4
Kefrmende, İSRAİL 12/C2
Kentaü Türkistan, KAZ. 8/A1
Kerak, LÜBNAN 12/D1
Kerbela, IRAK 13/C1
Kerec, İRAN 14/C1
Kerec, İRAN 6/B4
Kerek, ÜRDÜN 12/D3
Kerimnacar, HİNDİSTAN 21/C2
Kerki, ÖZBEKİSTAN 8/A2

Kerkük, IRAK 13/C1
Kernek, MISIR 17/A4
Kesela, SUDAN 18/D3
Kesker, IRAK 13/D2
Kesker, IRAK 14/A2
Keşmir, İRAN 15/B1
Keşmir, PAKİSTAN 8/C3
Kfer Zeitim, İSRAİL 12/C2
Khargon, HİNDİSTAN 21/B1
Khirbet Tennur, ÜRDÜN 12/D4
Khvoy, İRAN 5/D3
Kılve, S. ARABİSTAN 22/D4
Kına, MISIR 17/A3
Kıpçak, ÖZBEKİSTAN 7/B2
Kırıkkale, TÜRKİYE 4/D3
Kırklareli, TÜRKİYE 4/A2
Kırşehir, TÜRKİYE 4/D3
Kırtacna, İSPANYA 2/B3
Kışn, YEMEN 19/D2
Kışn, YEMEN 20/A3
Kızan, KAZAKİSTAN 6/C2
Kızıldeniz, 17/C2
Kızıldzhar, KAZAKİSTAN 6/D1
Kızılkaya, TÜRKMENİS. 6/C3
Kızılorda, KAZAKİSTAN 7/D1
Kızılrabat, ÖZBEKİSTAN 7/C3
Kızıltepe, TÜRKİYE 5/C4
Kızılyar, RUSYA 6/A2
Kızılyurt, RUSYA 6/A2
Kifl, IRAK 13/D2
Kihanna, HİNDİSTAN 8/B3
Kilân (eyalet), İRAN 6/B4
Kilis, TÜRKİYE 5/A4
Kirman, İRAN 14/C2
Kirman, İRAN 15/A2
Kirmanşah, IRAN 13/D1
Kirmanşah, İRAN 14/A1
Kişb Volkanı, S. ARABİSTAN 22/D2
Kişb Volkanı, S. ARABİSTAN 22/D3
Kitherot, UMMAN 20/B3
Kocale, TÜRKİYE 4/B2
Koch Bihar, HİNDİSTAN 9/A4
Kochi, HİNDİSTAN 21/B4
Koksaray, KAZAKİSTAN 7/D2
Konggye, ÇİN 10/D1
Konya, TÜRKİYE 4/C4
Kopbulak, KAZAKİSTAN 6/D1
Koraka, ÖZBEKİSTAN 6/D2
Korla, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Korsika 3/A2
Kostantin, CEZAYİR 2/D3
Kot Addu, PAKİSTAN 8/A3
Köhkîlûye-i Buyer Ahmed, İRAN 14/B2
Köprüköy, TÜRKİYE 5/C3
Krallar Vadisi, MISIR 16/D4

Kubiye, S. ARABİSTAN 19/A1
Kubiye, S. ARABİSTAN 19/B1
Kudeyd, S. ARABİSTAN 19/A1
Kudeyd, S. ARABİSTAN 22/C3
Kudeym, SURİYE 13/A1
Kudüs, FİLİSTİN 12/C3
Kûfe, IRAK 13/D2
Kûhdeşt, İRAN 14/A1
Kulandy, KAZAKİSTAN 7/B1
Kulatau, ÖZBEKİSTAN 7/B3
Kuleyye, S. ARABİSTAN 19/A1
Kulkuduk, ÖZBEKİSTAN 7/C2
Kultay, KAZAKİSTAN 6/C1
Kulve, S. ARABİSTAN 13/A3
Kum, İRAN 14/C1
Kuming, ÇİN 9/D4
Kumşehir, İRAN 14/C2
Kunaytıra, SURİYE 12/D2
Kunduz Nehri, AFGANİS. 8/A2
Kunduz, AFGANİSTAN 8/A2
Kunlun Dağl., D. TÜRKİS. 8/B2
Kunming, ÇİN 9/C4
Kunshan, ÇİN 10/C3
Kuqa, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Kura, GÜRCİSTAN 6/A3
Kura-Aras, AZERBAY. 6/B3
Kuragati, KAZAKİSTAN 8/B1
Kurayye, S. ARABİSTAN 13/C4
Kurtuba, İSPANYA 2/A3
Kusa, IRAK 13/D1
Kusaykuduk, ÖZBEKİS. 7/D3
Kuşayr, S. ARABİSTAN 13/C4
Kuşeyr, LÜBNAN 13/A1
Kût, IRAK 13/D1
Kutais, GÜRCİSTAN 5/C2
Ku'ur, S. ARABİSTAN 22/C3
Kuveyra, ÜRDÜN 12/C4
Kuveyra, ÜRDÜN 17/C1
Kuveyze, S. ARABİSTAN 22/B3
Kuvyet, KUVEYT 14/A3
Kuytun, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Kuzeh, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Küchan, İRAN 7/A4
Küçük Diomede, RUSYA 1/B2
Külah, S. ARABİSTAN 22/C4
Küleyye, S. ARABİSTAN 22/B3
Kürdistan, İRAN 14/A1
Kürdistan, İRAN 6/A4
Küreyme, SUDAN 18/B2
Küstî, SUDAN 18/B4
Kütahya, TÜRKİYE 4/B3
Küvete, PAKİSTAN 15/D2
Küvete, PAKİSTAN 8/A3
La Corune, İSPANYA 2/A2

Lacûn, İSRAİL 12/C2
Lahicin, İRAN 6/B4
Lahor, PAKİSTAN 8/B3
Laiyang, ÇİN 10/C2
Lakaly, KAZAKİSTAN 7/B1
Langfang, ÇİN 10/B2
Langhong, ÇİN 9/D3
Lanzhou, ÇİN 9/D2
Laohekou, ÇİN 10/A3
Lar, İRAN 14/D3
Larkâne, PAKİSTAN 8/A4
Laval, FRANSA 2/C1
Lazkiye, SURİYE 4/D4
Le Mans, FRANSA 2/C1
Lefkoşa, KIBRIS 12/A2
Lehic, YEMEN 19/C3
Leknev, HİNDİSTAN 8/C4
Lengerud, İRAN 6/B4
Lengshuijiang, ÇİN 10/A4
Leniksk, KAZAKİSTAN 7/C1
Leninsk, TÜRKMENİS. 7/A2
Lenkeran, AZERBAY. 6/B4
Leshan, ÇİN 9/D4
Leshkoz, ÖZBEKİSTAN 7/B3
Leyyah, PAKİSTAN 8/A3
Lhasa, ÇİN 9/D3
Liahoning, ÇİN 10/D1
Lianyungang, ÇİN 10/C3
Liaoning, ÇİN 10/C1
Liaoyuan, ÇİN 10/D1
Lice, TÜRKİYE 5/C4
Lihn, S. ARABİSTAN 22/B1
Limasol, KIBRIS 12/A1
Limoges, FRANSA 2/C1
Lingwu, ÇİN 9/D2
Linhe, ÇİN 9/D1
Linqing, ÇİN 10/B2
Linxia, ÇİN 9/D2
Linyi, ÇİN 10/C3
Lion Körfezi, FRANSA 2/D2
Lipari, İTALYA 3/B3
Lîs, S. ARABİSTAN 22/C4
Liyon, FRANSA 2/D1
Loire, FRANSA 2/C1
Loja (Loşe) İSPANYA 2/A3
Longkou, ÇİN 10/C2
Longxi, ÇİN 9/D2
Lorient, FRANSA 2/B1
Loudi, ÇİN 10/A4
Lu'an, ÇİN 10/B3
Lubliyan, 3/B1
Ludhiyana, HİNDİSTAN 8/B3
Lukla, NEPAL 8/D4
Luohe, ÇİN 10/B3

Luoyang, ÇİN 10/A3
Luristan, İRAN 14/B1
Lut Gölü, FİLİSTİN 12/C3
Luzhou, ÇİN 9/D4
Lüğfiye, S. ARABİSTAN 13/C4
Lüksor, MISIR 17/A4
Lüneyyir Volkanı, S. ARABİSTAN 22/A1
Maan, ÜRDÜN 12/D4
Ma'arrat en-Nuhman, SURİYE 13/A1
Madaba, ÜRDÜN 12/D3
Madras, HİNDİSTAN 21/C3
Madrid, İSPANYA 2/A2
Mahaş, S. ARABİSTAN 13/B4
Mahattat el-Cüfr, ÜRDÜN 13/A2
Mahbubnacar, HİNDİSTAN 21/B2
Mahis, ÜRDÜN 12/D3
Makha eş-Şuhaymi, SURİYE 13/A1
Maknâ, S. ARABİSTAN 17/C2
Maku, İRAN 5/D3
Malaga, İSPANYA 2/B3
Malatya, TÜRKİYE 5/A4
Malayir, İRAN 14/B1
Malegaon, HİNDİSTAN 21/A1
Ma'lûla, SURİYE 12/D1
Ma'mure, ÜRDÜN 12/C4
Manas, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Mandalî, IRAK 13/D1
Mangalore, HİNDİSTAN 21/A3
Manisa, TÜRKİYE 4/A3
Mansura, MISIR 11/D4
Mardin, TÜRKİYE 5/C4
Margab Deryası, TÜRKM. 7/B4
Mari, SURİYE 13/B1
Marilyas, SURİYE 12/D2
Marmara Denizi, TÜRKİYE 4/A2
Marsilya, FRANSA 2/D2
Masada, İSRAİL 12/C3
Maskat, UMMAN 20/D1
Maskat, UMMAN 15/A4
Matruh, MISIR 16/B1
Mavi Nil, ETİYOPYA 19/A3
Mavi Nil, SUDAN 18/C4
May Mekden, ETİYOPYA 19/A3
Mayadin, SURİYE 13/B1
Mayakum, KAZAKİSTAN 7/D2
Maykop, RUSYA 5/B1
Maymanak, TÜRKMEN. 7/C4
Mazendaran (eyalet) İRAN 6/C4
Meciddo, İSRAİL 12/C2
Mecma', S. ARABİSTAN 13/D4
Medain, IRAK 13/D1
Medain-i Said, MISIR 16/D3
Medain-i Salih, S. ARABİSTAN 22/A1
Medain-i Salih, S. ARABİSTAN 13/A4

Medine, S. ARABİSTAN 13/B4
Medine-i Münevvere, S. ARAB. 22/C2
Medinetü'ş-Şa'b, YEMEN 19/B3
Medreke, S. ARABİSTAN 19/A1
Medreke, S. ARABİSTAN 22/C3
Medyen, S. ARABİSTAN 17/C2
Mefrak, ÜRDÜN 12/D3
Meghalaya, HİNDİSTAN 9/A4
Mehâbâd, İRAN 6/A4
Mehani, S. ARABİSTAN 22/C3
Mehdü'z-zeheb, S. ARABİSTAN 22/C2
Mehra, YEMEN 19/D2
Meihekou, ÇİN 10/D1
Mekele, ETİYOPYA 19/A3
Mekke, S. ARABİSTAN 19/A1
Mellevi, MISIR 16/C2
Memfis (Menf), MISIR 11/D4
Memfis, MISIR 16/D1
Mename, BAHREYN 14/B4
Mendi Bahaüddin, PAKİS. 8/B3
Menf, MISIR 16/D1
Merağe, İRAN 6/A4
Merah, S. ARABİSTAN 13/D4
Merdan, PAKİSTAN 8/B3
Me'rib, YEMEN 19/C2
Merkezi, İRAN 14/B1
Merran, S. ARABİSTAN 22/D3
Mersa Fatıma, ERİTRE 19/B3
Merse Matruh, MISIR 11/A3
Merv Deşt, İRAN 14/C2
Merv, TÜRKMENİSTAN 7/B4
Mervan, S. ARABİSTAN 22/D3
Mescid-i Süleyman, İRAN 14/B2
Mesicd-i Aişe (Mikat), S. ARAB. 22/A-B4
Mesture, S. ARABİSTAN 19/A1
Mesture, S. ARABİSTAN 22/B3
Meşaih, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Meşeriye, FAS 2/B4
Meşhed, İRAN 15/B1
Meşhed, İRAN 7/B4
Meşhed, İRAN 7/B4
Meymene, AFGANİSTAN 15/D1
Meymene, AFGANİSTAN 8/A2
Meyn, AFGANİSTAN 7/D4
Meyt Rehine, MISIR 16/D1
Meyt Rehine, MISIR 11/D4
Mezar, ÜRDÜN 12/C3
Mezar-ı Şeif, AFGANİSTAN 15/D1
Mezar-ı Şerif, AFGANİS. 8/A2
Mezar-ı Şerif, AFGANİST. 7/D4
Mezraa, ÜRDÜN 12/C3
Mısrate, LİBYA 3/B4
Miangyang, ÇİN 9/D3
Micdel, İSRAİL 12/C2

Mikdadiye, IRAK 13/D1
Miknas, FAS 2/A4
Milga, MISIR 17/B2
Milga, MISIR 17/B-C3
Mina, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Minbulak, ÖZBEKİSTAN 7/C2
Mingaçevir, AZERBAY. 6/A3
Minüf, MISIR 11/C4
Miqt, SURİYE 13/A2
Miraç, HİNDİSTAN 21/A2
Mirbat, UMMAN 20/B3
Mirpur Has, PAKİSTAN 8/A4
Mişaş, S. ARABİSTAN 13/D4
Mişken, ÖZBEKİSTAN 7/B3
Miteletukeruk, ABD 1/C2
Mitsiva, ERİTRE 19/A2
Miyane, İRAN 6/A4
Mizneb, S. ARABİSTAN 13/D4
Moce, PAKİSTAN 8/B3
Mohaçkale, RUSYA 6/B2
Montauban, FRANSA 2/B2
Montpellier, FRANSA 2/B2
Morena, HİNDİSTAN 8/C4
Morverid, İRAN 15/A3
Moskva, TÜRKMENİS. 7/A2
Motihari, HİNDİSTAN 8/D4
Mubarek, ÖZBEKİSTAN 7/D3
Muğammes, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Muğayra, S. ARABİSTAN 22/B1
Muğla, TÜRKİYE 4/A4
Muha, YEMEN 19/B3
Muhallel el-Kübra, MISIR 11/C4
Mullalykud, ÖZBEKİSTAN 7/C2
Multan, PAKİSTAN 8/B4
Murcia, İSPANYA 2/B3
Murgan Deryası, 8/A2
Mûsâyyib, IRAK 13/D1
Musul, IRAK 5/D4
Muş, TÜRKİYE 5/C3
Muşakkar, S. ARABİSTAN 14/C4
Muvârîd, İRAN 14/D3
Muzafferpur, HİNDİSTAN 8/D4
Müberrez, S. ARABİSTAN 14/B4
Müdevvera, ÜRDÜN 17/C1
Müğayra, S. ARABİSTAN 13/A3
Mükellâ, YEMEN 19/D3
Müleylih, S. ARABİSTAN 22/B2
Müreysi', S. ARABİSTAN 19/A1
Müreysi', S. ARABİSTAN 22/C3
Müseycid, S. ARABİSTAN 22/B2
Müskeh, S. ARABİSTAN 13/C4
Müstecidde, S. ARABİSTAN 13/C4
Müşellel, S. ARABİSTAN 19/A1
Müşellel, S. ARABİSTAN 22/B3

Mü'te, ÜRDÜN 12/D4
Müveyh (Cedid), S. ARABİSTAN 22/D3
Müveylih, S. ARABİSTAN 17/C2
Müzdelife, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Myanmar (Burma) 9/B4
Mymensingh, BANG. 9/A4
Nabk, S. ARABİSTAN 13/A2
Nabk, SURİYE 13/A1
Nablus, FİLİSTİN 12/C3
Na'cân, S. ARABİSTAN 14/A4
Nadidad, HİNDİSTAN 21/A1
Nafi, S. ARABİSTAN 13/D4
Nagaland, HİNDİSTAN 9/B4
Nagpur, HİNDİSTAN 21/C1
Nahçıvan, NAHÇIVAN 5/D3
Nahçıvan, NAHÇIVAN 6/A3
Nahideyn, IRAK 13/B2
Nahiye, SURİYE 13/B1
Nal'chik,RUSYA 5/D1
Namin, İRAN 6/B4
Nanchang, ÇİN 10/B4
Nanchong, ÇİN 9/D3
Nanjing, ÇİN 10/C3
Nanping, ÇİN 10/C4
Nantes, FRANSA 2/C1
Nanyang, ÇİN 10/A3
Narin Kale, RUSYA 6/B3
Narin, KIRGIZİSTAN 8/B1
Nasır Gölü, MISIR 18/C1
Nasıra, İSRAİL 12/C2
Nasıriye, IRAK 13/D2
Nasıriye, IRAK 14/A2
Nasıriye, SURİYE 13/A1
Nasik, HİNDİSTAN 21/A2
Nasrivân, İRAN 14/D3
Naukan, RURSYA /B2
Navoiy, ÖZBEKİSTAN /A1
Navoy, ÖZBEKİSTAN /D3
Naymanyab, TÜRKMENİS. /B3
Nazret, ETİYOPYA 19/A4
Nebha, HİNDİSTAN 8/C4
Nebhaniye, S. ARABİSTAN 13/C4
Nebi Salih, FİLİSTİN 12/C3
Nebi Samvil, İSRAİL 12/C3
Nebi Şit, LÜBNAN 12/D1
Nebi Yuşa, İSRAİL 12/C2
Nebitdağ, TÜRKMENİS. 6/C3
Necaşi, ETİYOPYA 19/A3
Necef, IRAK 13/C2
Necefabad, İRAN 14/B2
Necibabad, HİNDİSTAN 8/C4
Necid, S. ARABİSTAN 14/B4
Necran, S. ARABİSTAN 19/B2
Necropolis, MISIR 16/D4

Necropolis, MISIR 17/A4
Neftekumsk, RUSYA 6/A2
Negash, ETİYOPYA 19/A3
Nehrevan, IRAK 13/D1
Neijang, ÇİN 9/D4
Nemçe Bazar, NEPAL 8/D4
Nemengan, ÖZBEKİSTAN 8/B1
Nemrüt, IRAK 13/C1
Nesef, ÖZBEKİSTAN 7/D3
Netanya, İSRAİL 12/C3
Neva, SURİYE 12/D2
Nevabşah, PAKİSTAN 8/A4
Nevanşehir, HİNDİSTAN 8/B3
Nevaşıf Volkanı, S. ARABİSTAN 22/D4
Nevinnomyssk, RUSYA 5/C1
Nevşehir, TÜRKİYE 4/D3
Niğde, TÜRKİYE 4/D4
Ningbo, ÇİN 10/C4
Ninova, IRAK 5/D4
Niort, FRANSA 2/C1
Nippur, IRAK 13/D1
Nisabur, İRAN 15/B1
Nişabur, İRAN 7/A4
Nizamabad, HİNDİSTAN 21/B2
Nizip, TÜRKİYE 5/A4
Nizva, UMMAN 20/C1
Nizva, UMMAN 15/A4
Novorossisysk, RUSYA 5/A1
Nukus, ÖZBEKİSTAN 7/B2
Nu'maniye, IRAK 13/D1
Nurata, ÖZBEKİSTAN 7/D3
Nurata, ÖZBEKİSTAN 8/A1
Nusaybin, TÜRKİYE 5/C4
Nübian Çölü, SUDAN 18/C2
Nüveybi', MISIR 17/B1
Nüveybi', S. ARABİSTAN 22/B3
Obok (Hayyu), CİBUTİ 19/B3
Okâre, PAKİSTAN 8/B3
Olmalık, ÖZBEKİSTAN 8/A1
Omo Nehri, ETİYOPYA 19/A4
On (Heliopolis), MISIR 11/D4
On, MISIR 16/D1
Opornyy, KAZAKİSTAN 6/C1
Oran, CEZAYİR 2/B4
Ordu, TÜRKİYE 5/A2
Orleans, FRANSA 2/C1
Ortabakanas, KAZAK. 8/B1
Osmaniye, TÜRKİYE- 5/A4
Oş, KIRGIZİSTAN 8/B2
Oş, KIRGIZİSTAN 8/B2
Özkent, TÜRKİYE 5/B4
Palandöken D., TÜRKİYE 5/C3
Palanpur, HİNDİSTAN 21/A1
Palanpur, PAKİSTAN 8/A4

Pamukkale, TÜRKİYE 4/B4
Panipat, HİNDİSTAN 8/C4
Panshan, ÇİN 10/C1
Paran Çölü, MISIR 12/B4
Patan, HİNDİSTAN 21/A1
Pathankot, PAKİSTAN 8/B3
Patna, HİNDİSTAN 8/D4
Patrai, YUNANİSTAN 3/D3
Peşaver, PAKİSTAN 8/B3
Petra, ÜRDÜN 12/C4
Pingliang, ÇİN 9/D2
Pingwu, ÇİN 9/D3
Pi-Ramses, MISIR 11/D4
Pithom, MISIR 11/D4
Pohkara, NEPAL 8/D4
Poitiers, FRANSA 2/C1
Ponduçeri, HİNDİSTAN 21/C3
Port Said, MISIR 11/D3
Port Said, MISIR 12/A3
Port Sudan, SUDAN 18/D2
Port Sudan, SUDAN 19/A1
Porto, PORTEKİZ 2/A2
Potash Şehri, ÜRDÜN 12/C3
Poti, GÜRCİSTAN 5/C2
Prorva, KAZAKİSTAN 6/C1
Pune, HİNDİSTAN 21/A2
Puqi, ÇİN 10/B4
Puyang, ÇİN 10/B3
Pyatigorsk, RUSYA 5/C1
Qiktim, D. TÜRKİSTAN 9/A1
Qingdao, ÇİN 10/C2
Qinghai, ÇİN 9/B2
Qingjiang, ÇİN 10/B4
Qinhuangdao, ÇİN 10/C2
Qiryat Gat, İSRAİL 12/C3
Qoraqalpoghiston, ÖZB. 7/A2
Qumran, FİLİSTİN 12/C3
Qujing, ÇİN 9/D4
Quxian, ÇİN 9/D3
R. Neftali, İSRAİL 12/C2
Rabat, FAS 2/A4
Rabbeh, ÜRDÜN 12/D3
Rabiğ, S. ARABİSTAN 19/A1
Rabiğ, S. ARABİSTAN 22/B3
Racpura, HİNDİSTAN 8/C3
Rafsancan, İRAN 14/C2
Rafsancan, İRAN 15/A2
Rahd Volkanı, S. ARABİSTAN 22/C3
Rahimyar Han, PAKİS. 8/A4
Rahme, ÜRDÜN 12/C4
Rahme, ÜRDÜN 17/C1
Raipur, HİNDİSTAN 21/C1
Rakka, SURİYE 13/A1
Ramadî, IRAK 13/C1

Ramle, İSRAİL 12/C3
Ramse, ÜRDÜN 12/D2
Ranchi, HİNDİSTAN 21/D1
Rangpur, HİNDİSTAN 9/A4
Ratnapura, SRİLANKA 21/C4
Recasthan, HİNDİSTAN 8/B4
Refah, FİLİSTİN 12/B3
Refhah, S. ARABİSTAN 13/C2
Refidim, MISIR 17/B-C3
Remğar, PAKİSTAN 8/A4
Rennes, FRANSA 2/B1
Renqiu, ÇİN 10/B2
Re's en-Nakab, ÜRDÜN 12/C4
Ress, S. ARABİSTAN 13/C4
Reşid Rosetta, MISIR 11/B3
Reşt, İRAN 6/B4
Rey, İRAN 14/C1
Rey, İRAN 6/C4
Reyyan, KATAR 14/C4
Reyyan, S. ARABİSTAN 22/C2
Reyyis, S. ARABİSTAN 22/B2
Rhone, FRANSA 2/D1
Rî-i Herşa, S. ARABİSTAN 22/B3
Rishon Lezziyon, İSRAİL 12/C3
Riyad, S. ARABİSTAN 19/C1
Riyad, S. ARABİSTAN 13/D4
Riyad, S. ARABİSTAN 14/A4
Rize, TÜRKİYE 5/B2
Rizhao, ÇİN 10/C3
Roma, İTALYA 3/B2
Rubü'l-Hali, UMMAN 20/A2
Rui'an, ÇİN 10/C4
Rumah, S. ARABİSTAN 14/A4
Rumeyse, IRAK 13/D2
Rummane, MISIR 12/A4
Rurstavi, GÜRCİSTAN 5/D2
Rustavi, GÜRCİSTAN 6/A3
Rusya, RUSYA 1/A2
Rutbe, SURİYE 13/B1
Rüb'ü ayn, S. ARABİSTAN 22/C4
Rübü'l-Hali, S. ARABİSTAN 14/B4
Rüfaa, SUDAN 18/C4
Rükbeymiye, IRAK 13/D3
Rümeyse, S. ARABİSTAN 13/D3
S. Kebir, S. ARABİSTAN 19/B1
Sabbure, SURİYE 13/A1
Sabırabad, AZERBAYCAN 6/B3
Sadıkabad, PAKİSTAN 8/A4
Sa'diye, IRAK 13/D1
Safed, İSRAİL 12/C2
Safi, ÜRDÜN 12/C4
Safra, S. ARABİSTAN 13/C4
Sagar, HİNDİSTAN 21/A3
Sagar, HİNDİSTAN 21/C1

Sagız, KAZAKİSTAN	6/C1	
Saharanpur, HİNDİSTAN	8/C4	
Saintes, FRANSA	2/C1	
Saint-Etienne, FRANSA		2/C1
Sakakuduk, KAZAKİSTAN	6/B2	
Sakarya, TÜRKİYE	4/B2	
Salale, UMMAN	20/B3	
Salamanca, İSPANYA		2/A2
Salem, HİNDİSTAN	21/B3	
Salhad, SURİYE	13/A1	
Salhad, SURİYE	12/D2	
Sallüm, MISIR		3/D4
Salt, ÜRDÜN	12/C3	
Samaria, İSRAİL	12/C3	
Sambalpur, HİNDİSTAN	21/D1	
Samd, S. ARABİSTAN		22/C1
Samerra, IRAK		13/C1
Samsun, TÜRKİYE	4/D2	
Samsun, TÜRKİYE	5/A2	
Samun, RUSYA	6/B3	
Sana, YEMEN		19/C4
Sana, YEMEN		19/C2
Sanmen, ÇİN	10/A3	
Sanming, ÇİN	10/B4	
Santiago, İSPANYA	2/A2	
Sanü'l-Hacer, MISIR	11/D4	
Sarayova, BOSNA VE HER.	3/C1	
Sardinya	3/A2	
Sarhad, SURİYE	12/D2	
Sarı Deniz, ÇİN	10/D2	
Sarıkamış Gölü, TÜRKM.	7/A2	
Sari, İRAN	6/C4	
Savakin, SUDAN	19/A2	
Savoonga, RUSYA	1/A4	
Sayda, LÜBNAN	12/C2	
Saydinaya, SURİYE	12/D2	
Say'un, YEMEN	19/D2	
Seb' Ebar, SURİYE	13/A1	
Sebahat el-Berdevî, MISIR	12/A4	
Seb'ân, S. ARABİSTAN		13/C3
Sebûhe, S. ARABİSTAN		19/A1
Sebûhe, S. ARABİSTAN		22/A-B4
Sebzevar, İRAN	15/A1	
Sebzevar, İRAN	7/A4	
Secsec, S. ARABİSTAN		22/B2
Sederot, İSRAİL		12/C3
Sehet Sar, İRAN	6/B4	
Sekâkâ, S. ARABİSTAN		13/C2
Sekendy, KAZAKİSTAN		6/B2
Sekikde, CEZAYİR	2/D3	
Sekiz, İRAN	6/A4	
Selçuk, TÜRKİYE	4/A4	
Selecuia, IRAK		13/C1
Selman, IRAK	13/D2	

Semaniye, IRAK 13/C1
Semave, IRAK 13/D2
Semave, IRAK 14/A2
Semed, S. ARABİSTAN 22/B1
Semerkant, ÖZBEKİSTAN 7/D3
Semerkant, ÖZBEKİSTAN 8/A2
Semreyt, UMMAN 20/B3
Semûd, YEMEN 20/A3
Semûd, YEMEN 19/D2
Senendac, İRAN 14/A1
Seniyyetü'l-Herşa, S. ARABİS. 19/A1
Seniyyetü'l-Herşa, S. ARABİS. 22/C3
Senşen, D. TÜRKİSTAN 9/A1
Serabad, AFGANİSTAN 8/A2
Serendib, SRİLANKA 21/C4
Serhend, HİNDİSTAN 8/B3
Sersar Gölü, IRAK 13/C1
Sevakin, SUDAN 18/D2
Sevan Gölü, ERMENİSTAN 6/A3
Sevilla (İşbiliye) İSPANYA 2/A3
Sevr, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Seylan, AZERBAYCAN 6/B3
Seylü'l-Kebir, S. ARABİSTAN 22/C3
Shacehe, D. TÜRKİSTAN 8/C2
Shandog, ÇİN 10/B2
Shandong, ÇİN 10/C2
Shangrao, ÇİN 10/B4
Shanxi, ÇİN 10/A2
Shaowu, ÇİN 10/B4
Shaoxing, ÇİN 10/C4
Shashi, ÇİN 10/A4
Shetbakanas, KAZAK. 8/B1
Shijiaxhuang, ÇİN 10/B2
Shilipu, ÇİN 10/A3
Shillong, HİNDİSTAN 9/A4
Shingaigou, ÇİN 10/A1
Shishmaret, ABD 1/C2
Shishou, ÇİN 10/A4
Shiyan, ÇİN 10/A3
Shizuishan, ÇİN 9/D2
Shotaks, KAZAKİSTAN 7/D2
Shür, İRAN 14/C2
Sıffin, SURİYE 13/A1
Sıfru, FAS 2/B4
Sılsile, S. ARABİSTAN 22/B1
Sırfa, ÜRDÜN 12/C3
Sırvâh, YEMEN 19/C2
Sibirgan, AFGANİSTAN 8/A2
Sibirgan, AFGANSİTAN 7/D4
Sibirya, RUSYA 1/A2
Sichuan, ÇİN 9/C3
Sicilya Boğazı 3/B3
Sicilya 3/B3
Sidon, LÜBNAN 12/C2

Sidre Körfezi, LİBYA	3/C4	
Siirt, TÜRKİYE		5/C4
Silchar, BANLADEŞ	9/A4	
Simnan, İRAN		14/C1
Simnan, İRAN		6/C4
Since, SUDAN		18/C4
Sincil, FİLİSTİN		12/C3
Sind, PAKİSTAN	8/A4	
Singim, D. TÜRKİSTAN		8/D1
Sinkat, SUDAN	18/D2	
Sinkat, SUDAN	19/A2	
Sinnar, SUDAN	18/C4	
Sinop, TÜRKİYE	4/D2	
Siping, ÇİN	10/D1	
Sippar, IRAK	13/C1	
Sircan, İRAN	15/A3	
Siriderya, KAZAKİSTAN		7/D2
Siriderya, ÖZBEKİSTAN	8/A1	
Sirvan Kalesi, TÜRKİYE		5/C4
Sistan ve Belucistan, İRAN	15/A2	
Sistan ve Belücistan, İRAN	15/B3	
Sivas, TÜRKİYE		5/A3
Siyalkot, HİNDİSTAN	8/B3	
Siyazan, AZERBAYCAN		6/B3
Skopje, MAKEDONYA		3/D2
Sochi, RUSYA		5/B1
Sodom Dağ. İSRAİL	12/C4	
Sofya, BULGARİSTAN		3/D2
Sokhumi, GÜRCİSTAN		5/B1
Sopur, PAKİSTAN	8/B3	
Sri Jayawardenepura, SRİLANKA	21/C4	
Sri Pada, SRİLANKA	21/C4	
Srikakulam, HİNDİSTAN	21/D2	
Srinagar, PAKİSTAN	8/B3	
Suhar, UMMAN	15/A4	
Suk-i Matar (Soğmatar) TR.	5/B4	
Sûku Beni Yezid, S. ARABİSTAN	22/C4	
Sumgayt, AZERBAYCAN	6/B3	
Suqian, ÇİN	10/C3	
Sur, LÜBNAN		12/C2
Sûr, UMMAN	20/D1	
Surat, HİNDİSTAN	21/A1	
Surb, S. ARABİSTAN	22/D2	
Surlan, ÖZBEKİSTAN		7/B2
Susa, İRAN	14/B2	
Suş, IRAK	14/A2	
Sutepe, TÜRKİYE	5/B4	
Suveyde, S. ARABİSTAN	22/C2	
Suzhou, ÇİN	10/B3	
Südeyra, S. ARABİSTAN	22/C4	
Süfeyne, S. ARABİSTAN	22/C3	
Sühac, MISIR	16/D3	
Sükher, PAKİSTAN	8/A4	
Süleym, S. ARABİSTAN		22/C3

Süleyman Dağları, 8/A3
Süleyman Dağları, 8/A3
Süleymaniye, IRAK 13/D1
Süleymî, S. ARABİSTAN 13/C4
Süt Gölü, IRAK 13/C1
Süveyda, SURİYE 12/D2
Süveyk, S. ARABİSTAN 22/B2
Süveyk, S. ARABİSTAN 22/B2
Süveyne, IRAK 13/C1
Süveyş Kanalı, MISIR 12/A4
Süveyş Kanalı, MISIR 11/D4
Süveyş, MISIR 12/A4
Süveyş, MISIR 11/D4
Sylhet, BANLADEŞ 9/A4
Şakra, S. ARABİSTAN 13/D4
Şakra, S. ARABİSTAN 14/A4
Şakra, YEMEN 19/C3
Şam, SURİYE 12/D2
Şamiye, IRAK 13/D2
Şanlıurfa, TÜRKİYE 5/B4
Şanşan, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Şarm eş-Şeyh, MISIR 17/B2
Şarm eş-Şeyh, MISIR 17/B-C3
Şebeka, IRAK 13/C2
Şebir, KAZAKİSTAN 6/C2
Şebya, S. ARABİSTAN 19/B2
Şefa, S. ARABİSTAN 22/C4
Şefirkan, ÖZBEKİSTAN 7/C3
Şehba, SURİYE 13/A1
Şehba, SURİYE 12/D2
Şehr-i Kürd, İRAN 14/B2
Şelif, CEZAYİR 2/C4
Şeybanî, S. ARABİSTAN 13/A2
Şeyh Miskin, SURİYE 12/D2
Şeyh Said, SURİYE 12/D2
Şeyh Ubade, MISIR 16/D2
Şırnak (Şehriği Nuh), TÜR. 5/D4
Şibam, YEMEN 19/C4
Şibam, YEMEN 19/B2
Şibinü'l-Kevm, MISIR 11/C4
Şibram, YEMEN 19/D2
Şidad, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Şiganak, KAZAKİSTAN 7/B1
Şihate, MISIR 11/C4
Şihezi, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Şimle, HİNDİSTAN 8/B4
Şiraz, İRAN 14/C3
Şisr (Şasar), UMMAN 20/A2
Şival, PAKİSTAN 8/C3
Şoşkakol, KAZAKİSTAN 7/A1
Şuayb Şehri, TÜRKİYE 5/B4
Şu'aybe, S. ARABİSTAN 22/C4
Şukayr, S. ARABİSTAN 13/B3
Şübeyrime, S. ARABİSTAN 13/C4

Şümeysî, S. ARABİSTAN 19/A1
Şümeysî, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Şüref, S. ARABİSTAN 13/B4
Tâbe, S. ARABİSTAN 13/C4
Taberiye Gölü, İSRAİL 12/C2
Taberiye, İSRAİL 12/C2
Tafile, ÜRDÜN 12/C4
Tagta, TÜRKMENİSTAN 7/B3
Tahran (eyalet) İRAN 6/C4
Tahran, İRAN 14/C1
Tahran, İRAN 6/C4
Taht-ı Süleyman KIRGIZ. 8/B2
Taht-ı Süleyman, İRAN 6/A4
Taht-ı Süleyman, PAKİS. 8/A3
Tai'an, ÇİN 10/B2
Taif, S. ARABİSTAN 19/B1
Taif, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Taiyuan, ÇİN 10/A2
Taizhou, ÇİN 10/C3
Taka, UMMAN 20/B3
Takab, İRAN 6/A4
Takhiataş, ÖZBEKİSTAN 7/B2
Takistan, İRAN 14/B1
Takistan, İRAN 6/B4
Talas, KIRGIZİSTAN 8/B1
Talawakele, SRİLANKA 21/C4
Taldyqorhan, KAZAK. 8/C1
Tambaram, HİNDİSTAN 21/C3
Tânâ Gölü, ETİYOPYA 19/A3
Tanf, SURİYE 13/A1
Tangshan, ÇİN 10/C2
Tanır, TÜRKİYE 5/A4
Tanis/Zoan, MISIR 11/D4
Tanta, MISIR 11/D4
Taonan, ÇİN 10/C1
Taraz, KAZAKİSTAN 8/B1
Targap, KAZAKİSTAN 8/B1
Tarsus, TÜRKİYE 4/D4
Tartus, LÜBNAN 12/D1
Tartus, SURİYE 13/A1
Tarugay, KAZAKİSTAN 7/D2
Taşkent, ÖZBEKİSTAN 8/A1
Tatvan, FAS 2/A4
Ta'z, YEMEN 19/B3
Tebriz, İRAN 6/A4
Tebûk, S. ARABİSTAN 17/D2
Tebük, S. ARABİSTAN 13/A3
Tecen, TÜRKMENİSTAN 7/B4
Tedmür, SURİYE 13/A1
Tefle Kuyusu, S. ARABİSTAN 22/B3
Tekab, İRAN 14/A1
Teke, KAZAKİSTAN 7/D2
Tekeli, KAZAKİSTAN 8/C1
Tekirdağ, TÜRKİYE 4/A2

Tel Zekeriya, İSRAİL 12/C3
Telavi, GÜRCİSTAN 6/A3
Telaviv, İSRAİL 12/C3
Telemsan, CEZAYİR 2/C4
Tell el-Halife, ÜRDÜN 17/C1
Tell el-Mukayyer, IRAK 13/D2
Tell el-Mukayyer, IRAK 14/A2
Tell el-Muraykıb, S. ARABİSTAN 13/B3
Tell Ümmü Saldia, S. ARABİSTAN 13/B3
Tell-Ebu Habbab, IRAK 13/C1
Tell-Esmer, IRAK 13/D1
Tell-Hariri, SURİYE 13/B1
Tell-Reteba, MISIR 11/D4
Tenîm, S. ARABİSTAN 19/A1
Tenîm, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Terekli-Mekteb, RUS. 6/A2
Terim, YEMEN 19/D2
Teseney, ERİTRE 18/D4
Teseney, ERİTRE 19/A3
Tevker, SUDAN 18/D2
Tevzer, TUNUS 3/A3
Teyma, S. ARABİSTAN 13/A3
Teyvare, AFGANİSTAN 15/D1
Thoms'ın Şehit edildiği yer, HİNDİ.21/C3
Tianjin, ÇİN 10/B2
Tianmen, ÇİN 10/A4
Tianshui, ÇİN 9/D3
Tianshuibu, ÇİN 9/D2
Tibet, ÇİN 8/D3
Tieling, ÇİN 10/D1
Tiflis, GÜRCİSTAN 5/D2
Tigen, KAZAKİSTAN 6/C2
Tih Çölü, MISIR 12/B4
Tih Çölü, MISIR 17/B1
Tikrit, IRAK 13/C1
Timsah Gölü, MISIR 12/A4
Timsah Gölü, MISIR 11/D4
Tinsukia, HİNDİSTAN 9/B4
Tiran, ARNAVUTLUK 3/C2
Tirbil, SURİYE 13/B1
Tirmiz, AFGANİSTAN 8/A2
Tirmiz, ÖZBEKİSTAN 7/D4
Tirupati, HİNDİSTAN 21/C3
Tisiyah, SURİYE 13/A2
Tli'lin, SURİYE 13/A1
Togoy, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Tokat, TÜRKİYE 5/A3
Tokmak, ÖZBEKİSTAN 7/A2
Toledo, İSPANYA 2/B3
Tonghua, ÇİN 10/D1
Tongliao, ÇİN 10/C1
Tonguan, ÇİN 10/A3
Tonikâbon, İRAN 6/B4
Toprakkale, ÖZBEKİS. 7/B3

Torlun, KAZAKİSTAN 6/C2
Tortkuduk, KAZAKİSTAN 6/C1
Toulon, FRANSA 2/D2
Tours, FRANSA 2/C1
Toyog, D. TÜRKİSTAN 9/A1
Trablus, LİBYA 3/B4
Trablus, LÜBNAN 12/C1
Trabzon, TÜRKİYE 5/B2
Troyes, FRANSA 2/D1
Tugırakşan, KAZAKİSTAN 6/D1
Tukson, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Tuleytula, İSPANYA 2/B3
Tulkerim, İSRAİL 12/C3
Tunca, FAS 2/A4
Tunceli, TÜRKİYE 5/B3
Tunus, (Başk.) TUNUS 3/A3
Tûr, MISIR 17/B2
Tur, MISIR 17/B-C3
Turayf, S. ARABİSTAN 13/A2
Turgutköy, TÜRKİYE 5/C4
Tur-i Sina, MISIR 17/B2
Tur-i Sina, MISIR 17/B-C3
Turpan (Turfan), D. TÜRK. 8/D1
Turpan, D. TÜRKİSTAN 9/A1
Turube, S. ARABİSTAN 22/D4
Turum, KAZAKİSTAN 6/C2
Tuva Vadisi, MISIR 17/B-C3
Tuveyr, S. ARABİSTAN 13/B2
Tuz, IRAK 13/D1
Tuzcu Mah., TÜRKİYE 5/C3
Türbe, S. ARABİSTAN 19/B1
Türbet-i Cam, İRAN 15/B1
Türkistan, KAZAKİSTAN 7/D2
Türkistan, KAZAKİSTAN 8/A1
Türkmenbaşı, TÜRKMEN. 6/C3
Udaipur, HİNDİSTAN 8/B4
Ukayşiye, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Ukaz, S. ARABİSTAN 19/B1
Ukeyrişe, SURİYE 13/A1
Ukle, S. ARABİSTAN 22/B3
Uklet es-Sukur, S. ARABİSTAN 13/C4
Ukletü's-Sukûr, S. ARABİSTAN 22/D1
Ulan Erge, RUSYA 6/A1
Ulaş, TÜRKİYE /D4
Uleym ez-Zem'a, S. ARABİSTAN 13/B3
Uleyyaniye, SURİYE 13/A1
Umman Körfezi, 15/C4
Uneyze, S. ARABİSTAN 13/D4
Ur, IRAK 13/D2
Ur, IRAK 14/A2
Urene, S. ARABİSTAN 22/A-B4
Urgenç, ÖZBEKİSTAN 7/B3
Urmiye Gölü, İRAN 6/A4
Urmiye, İRAN 6/A4

Urus-Martan, RUSYA 6/A2
Usfan, S. ARABİSTAN 19/A1
Usfan, S. ARABİSTAN 22/C3
Ushtagan, KAZAKİSTAN 6/C2
Ushtobe, KAZAKİSTAN 8/C1
Usu, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Uşak, TÜRKİYE 4/B3
Uşeyra, S. ARABİSTAN 22/C3
Uttar Pradeş, HİNDİSTAN 8/C4
Uyeyne, S. ARABİSTAN 13/D4
Uyeyne, S. ARABİSTAN 14/A4
Uyun-i Mûsâ, MISIR 12/A4
Uyun-i Mûsâ, MISIR 17/A1
Uyun-i Mûsâ, S. ARABİSTAN 17/C2
Uyun-i Mûsâ, ÜRDÜN 12/C4
Uyun-i Mûsâ, ÜRDÜN 12/D3
Uyun-i Mûsâ, ÜRDÜN 12/D4
Übar/Vebar, UMMAN 20/A2
Üçgüdük, ÖZBEKİSTAN 7/C2
Ümm-i Düman, SUDAN 18/B3
Ümmü Radme, S. ARABİSTAN 13/D3
Ümmü'd-Devm, S. ARABİSTAN 22/D3
Ürümgi, D. TÜRKİSTAN 8/D1
Ürümgqi, D. TÜRKİSTAN 9/A1
V. Baskunckhak, RUSYA 6/A1
Vadi Şamiye, S. ARABİSTAN 22/C3
Vadi-i Arabe, ÜRDÜN 12/C4
Vadi-i Devasir, S. ARABİSTAN 19/B1
Vadi-i Deyr, MISIR 17/B-C3
Vadi-i Kanuna, S. ARABİSTAN 19/B2
Vadi-i Muharrem (Mikat), S. ARA. 22/C4
Vadi-i Necran, S. ARABİSTAN 19/C2
Vadi-i Neml, S. ARABİSTAN 22/C4
Vadi-i Ranye, S. ARABİSTAN 22/D4
Vadi-i Rime, S. ARABİSTAN 13/B4
Vadi-i Rümmane, MISIR 17/B1
Vadi-i Siddim, FİLİSTİN 12/C3
Vadi-i Şa'be, S. ARABİSTAN 22/C2
Vadi-i Şuayb, ÜRDÜN 12/D3
Vadi-i Timyulat, MISIR 11/D4
Vadi-i Zat-ı Irk, S. ARABİSTAN 22/C3
Vadi'l-Arec, S. ARABİSTAN 22/C2
Vadi'l-Beyza, S. ARABİSTAN 17/C1
Vadi'l-Hamz, S. ARABİSTAN 22/B1
Vadi'l-Kura, S. ARABİSTAN 13/A4
Vadodara, HİNDİSTAN 21/A1
Vafra, KUVEYT 14/A3
Vakra, KATAR 14/C4
Val, PAKİSTAN 8/B3
Valence, FRANSA 2/C1
Valencia, İSPANYA 2/B3
Van Gölü, TÜRKİYE 5/D3
Van, TÜRKİYE 5/D3
Vanadzor, ERMENİSTAN 5/D2

Vande Körfezi, SRİLANKA 21/C4
Vannes, FRANSA 2/B1
Vasıt, IRAK 13/D1
Vasıt, IRAK 14/A2
Vasıta, S. ARABİSTAN 22/B2
Vecih, S. ARABİSTAN 17/B-C4
Vecih, S. ARABİSTAN 13/A4
Ved Medenî, SUDAN 18/C4
Vetat, S. ARABİSTAN 22/D4
Vigo, İSPANYA 2/A2
Vikro, ETİYOPYA 19/A3
Viranşehir, TÜRKİYE 5/B4
Vishakhapatnam, HİNDİSTAN 21/D2
Viyana, AVUSTURYA 3/C1
Vizianagaram, HİNDİSTAN 21/C2
Vladikavkaz, RUSYA 5/D1
Vol'noye, RUSYA 6/A1
Vucde, FAS 2/B4
Vuseyta, S. ARABİSTAN 22/D1
Wafangdian, ÇİN 10/C2
Wales, RUSYA 1/B2
Weihai, ÇİN 10/C2
Wendeng, ÇİN 10/C2
Wenzhou, ÇİN 10/C4
Wifang, ÇİN 10/C2
Wuhai, ÇİN 9/D1
Wuhan, ÇİN 10/B4
Wuhu, ÇİN 10/C3
Wuwei, ÇİN 9/C2
Wuzhong, ÇİN 9/D2
Xiaguan, ÇİN 9/C4
Xi'an, ÇİN 10/A3
Xiangfan, ÇİN 10/A3
Xiantao, ÇİN 10/B4
Xianyang, ÇİN 10/A3
Xiashi, ÇİN 10/C4
Xingcheng, ÇİN 10/C2
Xinghua, ÇİN 10/C3
Xingtai, ÇİN 10/B2
Xining, ÇİN 9/C2
Xinyang, ÇİN 10/B3
Xinyu, ÇİN 10/B4
Xizang, ÇİN 9/A3
Xuancheng, ÇİN 10/C4
Xuanhua, ÇİN 10/B2
Xuchang, ÇİN 10/B3
Ya'an, ÇİN 9/D4
Yafa, İSRAİL 12/C3
Yağmurlu, TÜRKİYE 5/B4
Yakin, FİLİSTİN 12/C3
Yalova, TÜRKİYE 4/B2
Yamama, HİNDİSTAN 8/C4
Yambol, BULGARİSTAN 4/A2
Yan'an, ÇİN 10/A2

Yancheng, ÇİN 10/C3
Yanggang, ÇİN 10/D1
Yangiarık, TÜRKMENİS. 7/B3
Yangquan, ÇİN 10/B2
Yâsûc, İRAN 14/C2
Yebrud, SURİYE 13/A1
Yelemlem (Mikat), S. ARAB. 22/C4
Yelemlem, S. ARABİSTAN 19/A1
Yemame, S. ARABİSTAN 14/A4
Yemane, S. ARABİSTAN 13/D4
Yenbû el-Bahr, S. ARABİSTAN 13/A4
Yenbu, S. ARABİSTAN 19/A1
Yenbü', . ARABİSTAN 22/B2
Yeni Delhi, HİNDİSTAN 8/C4
Yerbent, TÜRKMENİS. 7/A3
Yerbin, S. ARABİSTAN 19/D1
Yerbin, S. ARABİSTAN 14/B4
Yermük, ÜRDÜN 12/C2
Yevlah, AZERBAYCAN 6/A3
Yezd, İRAN 14/C2
Yılanlı, TÜRKMENİSTAN 7/B2
Yibin, ÇİN 9/D4
Yichang, ÇİN 10/A4
Yicheng, ÇİN 10/C3
Yichun, ÇİN 10/B4
Yining, D. TÜRKİSTAN 8/C1
Yiyang, ÇİN 10/A4
Yoğurtçular, TÜRKİYE 5/D4
Yozgat, TÜRKİYE 4/D3
Yuanjiang, ÇİN 10/A4
Yuci, ÇİN 10/A2
Yueyang, ÇİN 10/A4
Yugo-Osetinskaya, GÜR. 5/D2
Yumen, ÇİN 9/B2
Yumer, D. TÜRKİSTAN 9/B1
Yushu, ÇİN 9/B3
Zabul, İRAN 15/C2
Zagreb, HIRVATİSTAN 3/C1
Zahidan, İRAN 15/B3
Zahiriye, S. ARABİSTAN 22/D2
Zahle, LÜBNAN 12/D1
Zalm, S. ARABİSTAN 22/D3
Zangjakou, ÇİN 10/A1
Zaoyang, ÇİN 10/A3
Zaozhuang, ÇİN 10/B3
Zaragoza, İSPANYA 2/A2
Zarephat, LÜBNAN 12/C2
Zatu Irk (Mikat), S. ARABİSTAN 22/C3
Zefat, İSRAİL 12/C2
Zeheb, MISIR 17/B2
Zeheb, MISIR 17/B-C3
Zeheban, S. ARABİSTAN 19/A1
Zekazık, MISIR 11/D4
Zemar, YEMEN 19/C3

Zencan (eyalet), İRAN	6/B4
Zencan, İRAN	14/B1
Zencan, İRAN	6/B4
Zencibar, YEMEN	19/C3
Zeraushan, ÖZBEKİSTAN	7/C3
Zerka, ÜRDÜN	12/D3
Zerrin Şehir, İRAN	14/C2
Zeugma, TÜRKİYE	5/A4
Zeyma, S. ARABİSTAN	22/A-B4
Zeyme, S. ARABİSTAN	22/C3
Zhangazqazaly, KAZAK.	7/C1
Zharagas, KAZAKİSTAN	7/C1
Zhengzhou, ÇİN	10/A3
Zhideliarık, KAZAKİSTAN	7/D2
Zhongguo, D. TÜRKİSTAN	9/A1
Zhonguo, ÇİN	10/A2
Zhosaly, KAZAKİSTAN	7/C1
Zhucheng, ÇİN	10/C2
Zhuxi, ÇİN	10/C4
Zılfî, S. ARABİSTAN	13/D4
Zigong, ÇİN	9/D4
Zippori, İSRAİL	12/C2
Zoar, ÜRDÜN	12/C4
Zonguldak, TÜRKİYE	4/C2
Zûb, PAKİSTAN	8/A3
Zunyi, ÇİN	9/D4
Zübeyir, IRAK	14/A2
Zülhuleyfe, S. ARABİSTAN	22/C2
Zümeyka, S. ARABİSTAN	14/A4

BİBLİYOĞRAFYA

A. J. Collins — A. J. Collins. “The Codex Sinaiticus,” The British Museum Quarterly. Vol. 8, No. 3: pp. 89-92, Feb., 1934.

Abdurrahman Küçük — Küçük, Abdurrahman Küçük vd. Dinler Tarihi. Ankara: Berikan Yayınevi, 2009.

Abdurrahman, Nuh — Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydanî. *Huh aleyhisselam ve kavmuhu fî’l-Kur’ani’l-Mecid*. Dimaşk: Daru’l-kalem, 1990.

Ahbar-ı Mekke — Muhammed b. İshak el-Fakihî. Ahbar-ı Mekke fi kadîmi’d-dehr ve hadisihi, 2. Baskı, Beyrut: Darü’l-hıdır, h. 1414.

Ahmed, Ahbar — Ahmed b. Yusuf el-Kırmanî (1019/1610). *Ahbaru’d-düvel ve asaru’l-üvel fî’t-tarih*. Birinci Baskı, tah. Fehmi Said vd. Beyrut: İlmu’l-Kitab, 1992.

Ahmet Yaşar, Hızır — Ocak, Ahmet Yaşar, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürü Araştıma Enstitüsü Yay., 1985.

Alexei V. — Alexei V. Filippenko, “Black holes in the Milky Way Galaxy”. Proc. Natl. Acad. Sci. USA, Vol 96: pp. 9993-9994 August 1999.

Alfed Plummer — Alfed Plummer. “Reiew: James’s Testament of Abraham”, The Classical Review. Vol. 7, No. 4: 179-180, Apr., 1893.

Alusî — Alûsî, Mahmud (1270/1853). *Rûhu’l-meânî fi tefsiri’l-Kur’ani’l-Azim ve’s-sebi’l-mesânî*. Beytu: Daru’l-İhya.

Anthony Low — Anthony Low “The Image of the Tower in Paradise Lost” *Studies in English Literature*. 1500-1900, Vol. 10, No. 1: pp. 171-181, Winter, 1970.

Arabia, Muhammad De Lacy O'leary, *Arabia before Muhammad*. London: Kegan Paul Trench Trubner & Co. , 1927.

Asım Efendi Asım Efendi, Kamus.

Ateş-Yüce Kur'an Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neş., 1988.

Bağavî-Tefsir Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud el-Beğavî (h. 517). *Mealimu't-tenzil*. tah.:Muhammed Abdullah vd., İkinci Baskı, Riyad: Daru Taybe, 1414/1993.

Bedir ve Tunçbilek Ahmet Bedir ve H.Hüseyin Tunçbile, "Harut ve Marut İki Melek Mi?" Harran Ünv. İlahiyat Fak. Dergisi, 1-28, Temmuz-Aralık-2002.

Benu İsrail Abdullah Abdulkadir. *Benu İsrail fi Mısri'l-firvaniyye beyne'l-hakikati ve'l-usture*. Darü'n-Nil.

Beydavî Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzavî (685/1286). Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil.

Beyhakî Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin. es-Sünenü'l-Kübra. Beyrut: Darü'l-Fikr.

Bidaye Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir (774/1373). el-Bidâye ve'n-nihaye. 4. bs., Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1981.

Buharî Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buharî (256/874). *Sahihu'l-Buharî*, İstanbul: el-Mektebetu'l-İslamiye.

Cevad Ali, el-Mufassal Cevad Ali. *el-Mufassal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslam*. İkinci Baskı, Beyrut: Mektebetu'n-nahda, 1976.

Clyde Weber Votaw Clyde Weber Votaw, "The Temple at Jerusalem in Jesus'Day" *The Biblical World*, Vol. 23, No. 3: pp. 169-179, Mar., 1904.

Theological Review, Vol. 11, No. 3: pp. 307-321, Jul., 1918.

David N. Spergel David N. Spergel , Simon J. Lilly, and Charles Steidel, "The epoch of galaxy formation". Proc. Natl. Acad. Sci. USA, Vol. 94: pp. 2783–2784, April 1997.

Deylemî Deylemî. el-Firdevs bi me'sûri'l-hitab, 1. Baskı, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1986.

Dirasat Beyyumî Mehran. Dirasatün tarihiyyetün min'l-Kur'ani'l-Kerim. 2. Baskı, ut: 1993.

Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir (774/1373). el-Bidâye ve'n-nihaye. 4. Baskı. Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1981.

Egyptian Magic E. A. Wallis Budge, *Egyptian Magic*. Courier Dover Publications. (1971

Eliade Eliade, Mircea. Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi. İngilizceden Çeviren: Ali Berktay. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.

el-Kâmil Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, İbnü'l-Esir (630/1233). el-Kamil fi't-tarih; tah. Halil Me'mun Şiha, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1422/2002.

Elmalılı Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Azim.

Erica Reiner Erica Reiner, Astral Magic in Babylonia, *Transaction of the American Philosophical Society Independence Square*. Philadelphia, 1995.

Fallingrain http://www.fallingrain.com/world/

Ferîk-A'lam el-Ferîk, Yahya b. Abdillah el-Muallimî. *el-A'lam fî'l-Kur'ani'l-Kerim*.Riyad: Daru'l-Mualimî li'n-Neşr, 1414/1994.

flashearth http://www.flashearth.com/

Füsus Bali Efendi. Şerhu Fusûsü'l-hikem. Dersaadet: h. 1309.

G. H. S. G. H. S. “The Chronology of Old Testament Literature,” The Biblical World, Vol. 5, No. 4: pp. 290-293 Apr., 1895.

Gary A. Gary A. Anderson. “The Status of the Torah before Sinai: The Retelling of the Bible in the Damascus Covenant and the Book of Jubilees,” Dead Sea Discoveries. Vol. 1, No. 1: pp. 1-29, Apr., 1994.

George L. Robinson George L. Robinson, “The Route of the Exodus from Egypt” *The Biblical World*. Vol. 18, No. 6: pp. 410-423, Dec., 1901.

George L. Robinson. “The True Mount Hor,” The Biblical World.Vol. 31, No. 2: pp. 86-100, Feb., 1908.

Gerhard Larsson Gerhard Larsson. “The Chronology of the Pentateuch: A Comparison of the MT and LXX,” Journal of Biblical Literature. Vol. 102, No. 3: pp. 401-409, Sep., 1983.

Gordon, J Gordon, J., Gleizes, F., “The `Atlantis of the sands’” *Newsweek*. 00289604, 2/17/92, Vol. 119, Issue 7.

Griffith, S. H., Griffith, S. H., “Muhammad and the Monk Bahîrâ: Reflections on a Syriac and Arabic text from early Abbasid times”. *Oriens Christianus*. (1995), pp. 146-174.

H. E. Whistler H. E. Whistler, “The Pharaoh of the Exodus” *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Vol. 17, No. 11, Part 1: pp. 225-234, Nov., 1922.

Hanbury Brown Hanbury Brow, “The Exodus Recorded on the Stele of Menephtah”, *The Journal of Egyptian Archaeology*. Vol. 4, No. 1: pp. 16-20, Jan., 1917.

Herbert G. Herbert G. May. “Moses and the Sinai Inscriptions,” The Biblical Archaeologist. Vol. 8, No. 4: pp. 93-99, Dec., 1945.

Heyet, Kasas Muhammed Ahmed Cadelmevla, Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Ali Muhammed el-Becavî, es-Seyydi Şahhâte. *Kasasu’l-Kur’an*. Onuncu Baskı, Mısır: Müessesetü’t-tarihi’l-Arabî, 1969.

Heysemî el-Heysemî, Ali b. Ebu Bekir. Mecamü’z-zevaid ve menbaü’l-fevaid. Beyrut: Darü’l-kütübi’l-ilmiyye, 1408/1988.

Hıristiyanlık Yıldırım, Suat. Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık. İstanbul: Işık Yayınları, 2005.

Hüsnü’l-Muhadara Suyutî, Hüsnü’l-muhadara fi ahbari Mısır ve’l-Kahire (Şamile-2).

Illustrated The Illustrated Encyclopedia of the Universe. Newyork: Watson-Guptill Publications, 2001.

Irvine H. Anderson Irvine H. Anderson. Biblical interpretation and Middle East policy: the promised land America and Israel 1917-2002. Gainesville: University Press of Florida, 2005

Isbahanî el-Isbahanî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah. Hilyetü’l-evliya ve tabakatü’l-asfiya. Beşinci Baskı. Beyrut: Darü’l-Küttabi’l-Arabî, 1407/1987.

İ’rabü’l-Kur’an Muhyiddin Derviş. İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerim ve beyânuh. Humus: Müessesetü'l-Eyman, 1983.

İbn Aşur, Tefsir İbn Aşur, Muhammed et-Tahir b. Muhamed et-Tunusî. et-Tahrir ve’t-tenvir: Tefsiru İbn Aşur. Birinci Baskı. Beyrut: Müessesetü’t-tarihi’l-Arabî, 1420/200.

İbn Hacer, Fethu’l-Barî Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî (852/1447). *Fethu’l-barî bi şerh-i Sahihi’l-İmami Ebi Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buharî*. İkinci Baskı, tah. Muhibbuddin el-Hatib, Muhammed Fuad Abdulbaki vd. Kahire: Daru’r-reyyan li’t-türas, 1988.

İbn Hacer, Hadır	Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (852/1447). *ez-Zehru'n-nadr fî nebei'l-Hadır*, tah. Mecdî es-Seyda İbrahim. Kahire: Mektebetu'l-Kur'an.
İbn İshak, Sire	Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesar İbn İshak, 150/767. Siretu ibn ishak. thk. Muhammed Hamidullah. 2. bs. Konya: el-Vakf li'l-Hıdemati'l-Hayriy,1981
İbn Kesir-Kasasü	İbn Kesir. Kasasü'l-enbiya. 1. Baskı: Darü Nehr-i Nil.
İbn Kesir-Tefsir	İsmail İbn Kesir. Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm. tah. Sami Muhammed Selame. 2. Baskı: Darü taybe, 1420/1999.
İbn Kuteybe, Maarif	Ebu Muhammed Abdullah b. Müslüm, İbn Kuteybe (276/889). *el-Maarif li ibn Kuteybe*. İkinci Baskı. Mısır: Daru'l-Maarif, 1969.
İbn Manzur	İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrem. Muhtasar tarih-i Dimaşk Li İbn Asakir. Tah., Ruhiyye en-Nehhas. Dimaşk: Darü'l-Fikr, 1988.
İbn Mübarek	Abdullah İbn Mübarek. Zühd. tah. Habibürrahman el-Azamî. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye.
İbn Sa'd, Tabakat,	Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri İbn Sa'd (230/845). et-Tabakatü'l-kübra. Beyrut: Dâru sadır.
İbn Teymiye, Fetava	Abdurrahman b. Muhammed Kasım el-'Asımî, en-Necdî el-Hanbelî.*Mecmuu fetava Şeyhu'l-İslam Ahmed b. Teymiye*. Birinci Baskı. Suudi Arabistan Baskısı.
İbnu'l-Cevziye, Müsir	Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevziye (597/1201). *Müsiru'l-ğaram es-sakin ila eşrefi'l-emakin*. Birinci Baskı. Kahire: Daru'l-hadis,1995.
J. L. Leeper	J. L. Leeper, "Remains of the Temple at Jerusalem", *The Biblical World*. Vol. 22, No. 5: pp. 329-341, Nov., 1903.
JEn.	www.jewishencyclopedia.com
Jerusalem	Abdallah el-Khatib, "Jerusalem in the Qur'an", British Journal of Middle Eastern Studies (2001), 28(1): pp. 25–53
Jewishencyclopedia	http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=29&letter=M#84
John Farndon	John Farndon, "Modern Humans" *Ancient History*. 2003, p. 8.
Joseph William	Joseph William F. Albrigh "From the Patriarchs to Moses: From Abraham to Joseph", *The Biblical Archaeologist*. Vol. 36, No. 1: pp. 5-33, Feb., 1973; *Journal of Near Eastern Studies*. Vol. 27, No. 4: pp. 291-316, Oct., 1968
K. A. Kitchen	K. A. Kitchen. "The Chronology of Ancient Egypt," World Archaeology. Vol. 23, No. 2: pp. 201-208, Chronologies, Oct., 1991 Kasımî-Mehasin el-Kasımî, Muhammed Cemaluddin (1866/1914). *Mehasinu't-te'vil*. İkinci Baskı. Beyrut: Daru'l-fikr, 1978.
Khalid Sindawi	Khalid Sindawi, "Head of Ĥusayn Ibn ŐAlî From Decepitation to Burial, Its Various Places of Burials, an the Miracles That It Performed". Dept of Arabic Literature Haifa University. ANES 40 (2003): pp. 245-258.
Kindî	Mahmut Kaya. Kindî: Felsefî Risaleler. 1. Baskı. İstanbul: Kurtiş matbaacılık, 2002.
Kitab-ı Mukaddes	Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1995.
Kurtubî	Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubi (671/1273). el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an. Riyad: Dâru alemü'l-kütüb, 2003/1423.
Kuzgun	Kuzgun, Şaban. İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik. 1. Baskı. Ankara: Üçbilek Matbaası, 1985.
M. Selihsohn	M. Selihsohn. "Adem", İslam Ansiklopedisi. MEB.
Maalimü'l-coğrafiyye	el-Maalimü'l-coğrafiyye el-Varide fi's-Sireti'n-Nebeviyye (Şamile-2)

Maâni'l-âsar	Ebu Cafer Muhammed b. Ahmed et-Tahavî. Şerhü maânil'l-âsar. 2. Baskı, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1987.
Marietta Stepaniants	Marietta Stepaniants, "The Encounter of Zoroastrianism with Islam" *Philosophy East and West*. Vol. 52, No. 2: pp. 159-172, Apr., 2002.
Markizî, el-Mevaiz	Makrizî, el-Mevaiz (Şamile-2)
Matüridî, Tevilat	Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Matüridî (333/944). Te'vilat-ı ehli'sünne. Tah. Ahmed Vanlıoğlu; müracaa Bekir Topaloğlu, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
Maurice	Maurice Bucaille. *Moïse et Pharaon - Les Hébreux en Egypte*, New York : St. Martin's Press,1990.
Mealim	el-Mealimü'l-coğrafya el-varide fi's-Sîreti'n-Nebeviyye. (şamile-2)
Mesudî, Ahbarü'z-Zaman	Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hüseyin b. Ali el-Mesudî (h.346). *Ahbarü'z-Zaman ve men Ebadehu'l-Hidsan ve 'Acaibu'l-Büldan ve'l-Ğamir bi'l-Mai ve'l-Bürhan*. Beyrut: Daru'l-endelüs, 1996.
Moses in Midian	George W. Coats "Moses in Midian" *Journal of Biblical Literat*ure. Vol. 92, No. 1: pp. 3-10, Mar., 1973.
Mu'cemu'l-luğa	Muhammed Ravis ve Hamit Kalaci. Mu'cemü'l-lüğa. 2. Baskı. Beyrut: Daru'n-nefais, 1988.
Mu'cemü'l-buldan	Ebû Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevî (626/1229). Kitâbu mu'cemi'l-buldan. nşr. Ferdinand Wüstenfeld; ed. Fuat Sezgin. Frankfurt am Main Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.
Muhammed, Hadır	Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. *el-Hadır beyne'l-vakı' ve't-tîh*. Birinci Baskı. Dımaşk: Daru'l-mushaf, 1984.
Mukatil-Tefsir	Mukatil b. Süleyman (h.150). *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*. tah. Abdullah Muhammed Şahhate. el-Heyetu'l-Mısriyye el-Amme li'l-Kitab. 1979.
Müsamere	Muhyiddun İbnu'l-Arabî, *Kitabu muhadaratu'l-ebrar ve müsameretu'l-ahyar fi'l-edebiyat ve'n-nevadir ve'l-ahbar*. Matbaay-ı Osmaniye, h. 1305.
Müslim	Ebu'l-Hüseyin, Muslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî, en-Neysaburî (261/). *Sahihu Muslim*. tah.: Muhammed Fuad Abdulbaki. İstanbul: el-Meketebetu'l-İslamiyye.
Müsned	Ahmed b. Hanbel. Müsned. el-Mektebetü'l-İslamî.
Müstedrek	Hakim, Muhammed b. Abdullah en-Nisaburî, Müstedrek ale's-Sahihayn. tah. Mustafa Abulkadir Ata. Birinci Baskı. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1411/1990.
Nancy N. Roberts	Nancy N. Roberts, "A Parable Of Blessing: The Significance And Message Of The Qu'anic Account Of 'The Companions Of The Cave' " The Muslim World. 1993 (October), 83 (3-4): pp. 295–317.
Nathaniel	Nathaniel Schmidt. "Moses: His Age and His Work II", The Biblical World. Vol. 7, No. 2: 105-119, Feb., 1896.
Nazarat	Muhammed es-Seyyid el-Vekil. *Nazarat fî Ahseni'l-Kasas*. Birinci Baskı.Dımaşk: Daru'l-kalem, 1994.
Neill Reid	Neill Reid, "Globular clusters, Hipparcos, and the age of the galaxy", Proc. Natl. Acad. Sci. USA Vol. 95: pp. 8–12, January 1998 Colloquium Paper.
New Advent	http://www.newadvent.org
Nimetullah, Kasas	es-Seyyid Nimetullah el-Cezairî. *en-Nuru'l-mübin fî kasasi'l-enbiyai ve'l-mürselîn*. Beyrut: Daru'l-Endelüs.

Nîsabûrî, Tefsir	Nizameddin el-A'rec Hasan b. Muhammed Nizameddin en-Nisaburî. Tefsiru garaibi'l-Kur'ân ve regaibü'l-furkan.
O. Neugebauer	O. Neugebauer. "The Chronology of the Hammurabi Age," Journal of the American Oriental Society. Vol. 61, No. 1: pp. 58-61 , Mar., 1941.
Paul Mellars	Paul Mellars, "Why did modern human populations disperse from Africa ca. 60,000 years ago? A new model", Department of Archaeology. Cambridge University, Downing Street, Cambridge CB2 3DZ, England. Edited by Ofer Bar-Yosef, Harvard University, Cambridge, MA, and April 10, 2006 (received for review December 23, 2005)
PBD:	The Zondervan Pictorial Bible Dictionary. Zondervan Publishing House. Michigan: 1967.
Philip Mayerson	Philip Mayerson, "The Desert of Southern Palestine According to Byzantine Sources", *Proceedings of the American Philosophical Society*. Vol. 107, No. 2: pp. 160-172, Apr. 15, 1963.
Pithom	C. R. Gillett "Pithom", *Journal of the Society of Biblical Literature and Exegesis*. Vol. 6, No. 2: pp. 69-78, Dec., 1886.
Pithom and Raamses	E. P. Uphill "Pithom and Raamses: Their Location and Significance",
Ranke,	Hermann Ranke, *Die Ägyptischen Personennamen, Verzeichnis der Namen*, Verlag Von J. J. Augustin in Glückstadt, Band I, 1935.
Ravdü'l-Ünf	Süheyli, *Ravdü'l-Ünf. (Şamile-2)*
religioustolerance	http://www.religioustolerance.org/islam.htm
Rihletü'l-Hicaziyye	Veliyyünni'me el-Hac Abbas Hilmi Paşa es-Sanî. *Rihletü'l-Hicaziyye*. Kahire: Mektebetü's-Sakafiyye ed-Diniyye.
S. Trippe	S. Trippe, T. Paumard, S. Gillessen, T. Ott, F. Eisenhauer, F. Martins, and R. Genzel "Near-Infrared Observations Of Sagittarius A" RevMexAA (Serie de Conferencias), 32, 12–14 (2008)
Seton Lloyd	Seton Lloyd; William Brice, "Harran" *Anatolian Studies*. Vol. 1: pp.77-111, 1951.
Sher Mohammad Syed	Sher Mohammad Syed "Historicity Of Haman As Mentioned In The Qur'an", The Islamic Quarterly. 1980, Volume XXIV, No. 1 and 2, First & Second Quarter, Islamic Cultural Centre, London.
Sodom and Gomorrah	J. PenroseHarland "Sodom and Gomorrah The Destruction of the Cities of the Plain", *The Biblical Archaeologist*. Vol. 6, No. 3: pp. 41-54, Sep., 1943.
Solomon's Temple	Emanuel Schmidt, "Solomon's Temple", *The Biblical World*. Vol. 14, No. 3: pp. 164-171, Sep., 1899.
Şihabuddin-Mu'cem	Ebu'l-Abbas, Şihabuddin, Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Mes'ud b. İbrahim el-Halebî eş-Şafiî (h.756). *Umdetu'l-huffaz fî tefsir-i eşrafi'l-elfaz- mu'cemu maânî kelimati'l-Kur'ani'l-Kerim.* tah.:Mahmud Muhammed es-Seyyid. Birinci Baskı. İstanbul: Seyydi Neşriyat, 1987.
Tabatabaî-Mizan	Tabatabaî, Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fî tefsiri'l-Kur'an*. Birinci Baskı. Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî li'l-matbuat, 1997.
Taberânî, Mu'cem	Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmi Taberanî (360/971) el-Mu'cemü'l-kebir. tah. Hamdi Abdülmecid. Beyrut: Dâru ihyai't-türasi'l-Arabî, 1984/1405.
Taberî-Tarih	Muhammed b. Cerir et-Taberî. Tarihü'l-ümemi ve'l-mülûk. 1. Baskı, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, h. 1407.

Taberî-Tefsir	Muhammed b. Cerir et-Taberî. Camiü'l-beyan an tefsîr-i ayi'l-Kur'an. tah. Ahmed Muhammed Şakir. 1. Baskı: Müessesetü'r-Risale, 1420/2000.
Takla	http:/st-takla.org
Tantavî-Cevahir	Tantavî, Cevherî. *el-Cevahir fî tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim el-muştemil 'ala 'acaibi bedai'i'l-mükevvenati ve garaibi'l-ayati'l-bahirati*. İkinci Baskı.Mısır: Mustafa el-Yabî el-Halebi ve Evladihi Matbaası, h.1350.
Tarih-i Umumi	Ahmed Refik.Tarih-i Umumî. İstanbul: Kütüphane-I İslam ve Askeri, 1378.
Tarihu'l-Enbiya	Muhammed et-Tayyib en-Neccar. *Tarihu'l-enbiya fî davi'l-Kur'ani'l-Kerim ve's-sünneti'n-nebeviyye*. İkinci Baskı. Riyad: Mektebetu'l-Maarif, 1983.
Taşköprüzade	Taşköprüzade Ahmed Efendi. Mevzuatü'l-ulum, ter. Kemal Efendi. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1975.
Tefhimü'l-Kur'an	Mevdudî. Tefhimü'l-Kur'an. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
Tehzibü'l-esma	İbn Hizam, Tehzibü'l-esma. 1. Baskı. Beyrut: Darü'l-fikr, 1996.
Tevilat	Matürid. Tevilatü'l-Kur'an. tah. A. Vanlıoğlu. 1. Baskı, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
The Date of Zoroaster	Jarl Charpentier, "The Date of Zoroaster" *Bulletin of the School of Oriental Studies*. University of London, Vol. 3, No. 4: pp. 747-755, 1925.
The Men of the Cav	Bruce Fudge, "The Men of The Cav: Tafsîr, Tragedy and Tawfîq al-Jakîm", *Arabica*. pp.67-93, 2007.
The Route of Israel	Sartell Prentice, Jr. "The Route of Israel in the Deser", *The Biblical World*.Vol. 41, No. 4: pp. 238-244., Apr., 1913.
Til Barsib	Guy Bunnens, "Carved Ivories from Til Barsib" *American Journal of Archaeology*. Vol. 101, No. 3: pp. 435-450, Jul., 1997.
TürkçeBilgi	http://harita.turkcebilgi.com/
Ur Kasdîm	Francis Brown, "Ur Kasdîm", *Journal of the Society of Biblical Literature and Exegesis*. Vol. 7, No. 2: pp. 46-57, Dec., 1887.
Urfa Salnamesi	Urfa Salnamesi, 24 Teşrin-i Sani 1927.
W. Wreszinski	W. Wreszinski. *Aegyptische Inschriften aus dem K.K. Hof Museum in Wien*. 1906, J. C. Hinrichs' sche Buchhandlung: Leipzig, I 34.
Wikimapia	http://wikimapia.org
WikipediaEn	http://en.wikimapia.org
WNBD	Webster's New Biographical Dictionary, Marriam-Webster INC., Pub. Massachusetts: 1983.
Zadü'l-mesîr	Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzi (597/1201). Zadü'l-mesir fî ilmi't-tefsir. 4.baskı. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1987/1407.

Eliade, Mircea, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, İngilizceden Çeviren: Ali Berktay. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.

İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrem, Muhtasar Tarih-i Dimaşk Li İbn Asakir, Tah., Ruhiyye en-Nehhas. Dimaşk: Darü'l-Fikr, 1988.

Emir Alaüddin, .Ali b. Belban el-Farisî, el-İhsan Fi Takrîb-i Sahih-i İbn Hibban, Tah. Şuayb el-Arnavud. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1408/1988.

el-Isbahanî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah, Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Asfiya. Beşinci Baskı, Beyrut: Darü'l-Küttabi'l-Arabî, 1407/1987.